

**KARADAĞ'DA ULUSLAŞMA SÜRECİ VE
BAĞIMSIZ CUMHURİYETİN KURULUŞU**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Neslihan KİBAR ÖNDER

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**KARADAĞ'DA ULUSLAŞMA SÜRECİ VE BAĞIMSIZ CUMHURİYETİN
KURULUŞU**

Neslihan KİBAR ÖNDER

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Mayıs 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	6
DOĞRULUK BEYANI.....	7
ÖNSÖZ.....	8
ÖZ.....	10
ABSTRACT.....	12
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	14
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	15
KISALTMALAR.....	16
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	18
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	18
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	18
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM.....	18
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	19
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
1. ULUS, KİMLİK VE ULUS İNŞASI'NIN TEORİK TEMELLERİ.....	20
1.1. Kimlik Kavramı.....	20
1.2. Ulus Kavramı.....	21
1.3. Ulusal Kimlik Kavramı.....	26
1.4. Ulusal Kimlik Oluşumunu Etkileyen Unsurlar.....	27
1.4.1. Ulusçuluk.....	27
1.4.2. Kültür ve Ulusal Kültür.....	32
1.4.3. Ulusal Kültürün Unsurları.....	35
1.4.3.1. Dil.....	35
1.4.3.2. Tarih.....	40

1.4.3.3. Din.....	42
1.4.3.4. Vatan (Coğrafya).....	44
1.4.3.5. Kültürel ve Ulusal Semboller	46
1.4.3.6. Sanat Eserleri ve Mimari.....	48
1.4.3.7. Folklor	50
1.5. Ulus Devlet	56
İKİNCİ BÖLÜM.....	60
2. İLK ÇAĞLARDAN 19. YÜZYILA KADAR KARADAĞ TARİHİNİN	
GELİŞİM EVRELERİ	60
2.1. Karadağlıların Balkanlara Göçü	60
2.2. Orta Çağ Hanedanlıkları.....	63
2.2.1. Karadağlıların Doklealılar (Duklja) Olarak Tanınmaları.....	63
2.2.2. Vojislavljević Hanedanlığı ve İlk Karadağ Devleti Zeta	66
2.2.3. Nemanjić Hanedanlığı- Karadağ'da Sırp Hakimiyeti.....	69
2.2.4. Balšić Hanedanlığı – İkinci Karadağ Devleti	72
2.2.5. Crnojević Hanedanlığı.....	78
2.3. Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Karadağ (1496-1878).....	84
2.3.1. Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi	84
2.3.2. Karadağ'ın Osmanlı Yönetimindeki İdari Durumu.....	85
2.3.3. Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı	93
2.3.4. 16.Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'ne Karşı Karadağ'da ilk	
Ayaklanmalar	95
2.4. Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar) ve	
Petrovićler	100
2.4.1. Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması	100
2.4.2. I. Danilo Srećević Petrović Dönemi (1697-1735) -Petrović	
Hanedanlığı'nın Kurulması.....	104
2.4.3. II. Sava Petrović Njegoš (1735-1781) – Vasilje Petrović Njegoš	
(1750-1766) Dönemi.....	109
2.4.4. Sahte Çar Şćepan Mali Dönemi (1767-1773).....	113
2.4.5. Sava Petrović Njegoš'un Yeniden İktidara Gelmesi (1773-1781) ..	115
2.4.6. Petar Petrović Njegoš Dönemi (1782-1830)	116
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	120

3. BAĞIMSIZ KARADAĞ DEVLETİ'NİN OLUŞUMU VE GELİŞİM SÜRECİ (19. YÜZYIL-20. YÜZYILIN BAŞLARI).....	120
3.1. Karadağ'ın Siyasal Sistemini Gelişmesi ve Bağımsızlık Hareketleri (19. Yüzyıl)	120
3.1.1. II Petar Petrović Njegoš Dönemi (1830-1851) ve Merkezi Yönetimin Güçlendirilmesi.....	123
3.1.2. II. Danilo Petrović Njegoš Dönemi (1852-1860) – Prenslüğün İlanı. 129	129
3.1.3. Nikola Petrović Njegoš Dönemi (1860-1918) -Karadağ'ın Modernleşmesi ve Bağımsızlık Süreci	140
3.1.4. Karadağ'ın Hersek İsyanını Desteklemesi ve 1862 Osmanlı – Karadağ Savaşı.....	142
3.1.5. 1876 Savaşına Kadar Karadağ'da Yaşanan Gelişmeler	145
3.1.6. Karadağ-Sırbistan İttifakının Kurulması- 1876 Osmanlı- Karadağ, Sırp Savaşı.....	147
3.1.6.1. İstanbul (Tersane) Konferansı	155
3.1.6.2. Londra Protokolü	157
3.1.7. Karadağ'ın 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na Katılması ve Bağımsızlığını Kazanması.....	158
3.1.8. Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Antlaşmaları.....	159
3.2. Karadağ'ın Bağımsızlık Dönemi (1878-1918).....	165
3.2.1. Karadağ'ın Bağımsız Bir Devlet Olarak Gelişimi	165
3.2.2. Bağımsızlık Dönemi Sosyal ve Ekonomik Yapı	169
3.2.3. Balkan Savaşları ve Karadağ Topraklarının Genişlemesi (1912-1913)	172
3.3. Karadağ'ın Birinci Dünya Savaşı'nda İşgali ve Bağımsızlığının Sona Ermesi.....	179
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	182
4. YUGOSLAVYA BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KARADAĞ (1918-1992).....	182
4.1. Birinci Yugoslavya (1918-1941)	182
4.1.1. Yugoslavcılık Fikri ve Güney Slavları	182
4.1.2. 1918 Karadağ Halk Meclisi'nin (Podgorica Skupštinası) Sırbistan ile Birleşme Kararı	185
4.1.3. Sırp-Hırvat -Sloven Krallığı'nın Kurulması ve Karadağ'ın Siyasi Kimliğini Kaybetmesi.....	188
4.1.4. Karadağ'da İç Savaş- Noel Ayaklanması	190

4.1.5. Yugoslavya Krallığı Döneminde Karadağ'ın Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı	193
4.1.6. Yugoslavya Krallığı'nda Çatışmalar ve Karadağ'da Komünist Hareketlerin Yükselişi	199
4.1.7. Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılışı- İkinci Dünya Savaşında Karadağ	201
4.2. İkinci Yugoslavya (1945-1992)	204
4.2.1. Sosyalist Yugoslavya'nın Kurulması ve Karadağ'ın Cumhuriyet Statüsü	204
4.2.2. Sosyalist Yugoslavya'da Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı ..	209
4.2.3. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Dönemi (1980-1992) ..	212
4.2.3.1. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Süreci	212
4.2.3.2. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Döneminde Karadağ	226
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	234
5. SIRBİSTAN-KARADAĞ BİRLİĞİNDEN BAĞIMSIZ DEVLETE DOĞRU KARADAĞ.....	234
5.1. Üçüncü Yugoslavya (1992-2006).....	234
5.1.1. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FYC)- Sırbistan -Karadağ Birliği (1992-2006)	234
5.1.2. DPS Yönetimi Lider Kadrosunda Ayrışmalar- Karadağ'ın Bağımsızlık Yolundaki Siyasi Mücadeleleri.....	244
5.1.3. Kosova Savaşı'nda Karadağ.....	249
5.1.4. Karadağ'ın Bağımsızlık Referandumuna Giden Süreç	253
5.1.5. Bağımsızlığın İlanı ve Sonraki Gelişmeler.....	265
5.2. KARADAĞ CUMHURİYETİ'NİN DEVLET YAPISI VE İŞLEYİŞİ. 269	
5.2.1. Anayasa Yapımı: Kuramsal Çerçeve.....	269
5.2.2. Anayasa'nın Sistematiği, Karakteristik Özellikleri ve Genel Hükümler	273
5.2.3. Temel Hak ve Özgürlükler.....	276
5.2.4. Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri	279
5.2.4.1. Genel Olarak.....	279
5.2.4.2. Yasama	280
5.2.4.3. Yürütme.....	284
5.2.4.4. Yargı	286

5.2.5. Dış Politikanın Temel İstikametleri	287
SONUÇ	305
KAYNAKÇA.....	312
TABLOLAR LİSTESİ	333
ŞEKİLLER LİSTESİ	334
EKLER	335
Ek 1: KARADAĞ'IN KRONOLOJİK TARİHİ.....	335
Ek 2: BAYRAK VE DEVLET ARMASI.....	346
Ek 3: ULUSAL MARŞ	347
Ek 4: RESİMLER.....	348
ÖZGEÇMİŞ	357

TEZ ONAY SAYFASI

Neslihan KİBAR ÖNDER tarafından hazırlanan “KARADAĞ’DA ULUSLAŞMA SÜRECİ VE BAĞIMSIZ CUMHURİYETİN KURULUŞU” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi: 18/05/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Neslihan KİBAR ÖNDER

İmza :

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tez konumun belirlenmesinde; uzun zamandan beri, küreselleşen dünya ile birlikte neden ulus devletlerin sayısının arttığı, Soğuk Savaş sonrası neden bu kadar çok ülkenin parçalandığı, milyonlarca insanın ölümüne ve göçüne yol açan ayrılıkçı hareketlerde neden bu kadar artış yaşandığı ve bu bağlamda; toplumların ayrılarak kimlik yaratma çabaları, bir ulus devletin ortaya çıkışında yaşanan deneyimler, karşılaşılan güçlükler, ulusal dayanışmanın, ortak değerlerin, aidiyet bağlarının, ulusal bir kimliğe ait olmanın olgunlaşma aşamaları sonucu bir ulus devletin ortaya çıkmasına duyduğum merak etkili oldu. Prof. Dr. Ali Asker'in, Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış Eldar Hasanov'un "Karadağ Mucizeler Diyarı" adlı kitabının çevirmenliğini yapmış olduğu çalışmanın redaktesinde görev almam hasebiyle Karadağ kültürü hakkında bilgi sahibi olmama neden oldu. Ulusların daha büyük devletlerden daha bölgesel devletlere bölünme arzusu ile siyasilerin kimlik politikaları inşa ettiği bu yüzyılda; tarihlerinin iç içe geçtiği ve birçok yönden Sırp ile benzerlikleri olan, henüz erken bir tarihte bağımsızlığına kavuşarak yeni bir devlet olması ve hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olması beni Karadağ'ın ulus inşa sürecini incelemeye yönlendirdi.

Tez çalışmamın hazırlanmasında tecrübelerini büyük bir sabırla aktaran, bilimsel düşünce gelişiminde katkı sağlayan, tezimin metodolojik olarak sınırlarının ve çerçevesinin belirlenmesini sağlayan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ali Asker'e çok teşekkür ederim. Tezimin başından sonuna kadar büyük bir titizlik ve sabırla okuyarak yapıcı eleştiri ve tavsiyeleri ile tezimde gerekli düzenlemeleri yapmamı sağlayan değerli Jüri Başkanım Doç. Dr. Ersin Müezzinoğlu'na çok teşekkür ederim. Jürimde yer alarak vermiş olduğu tavsiyelerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir Merdan'a teşekkür ederim.

Tezimin teknik düzenlenmesinde becerilerini, yardımlarını, zamanını, nezaketini benden esirgemeyen değerli arkadaşım İhsan Haşim Kutluk'a, İngilizce-Türkçe çevirilerinde yardımlarına başvurduğum Öğr. Gör. Adnan Ucur'a, eğitimim boyunca yardımlarını benden esirgemeyen redaksiyon konusunda oldukça yetenekli Serkan Önder'e, bu süreçte zaman zaman bunaldığımında eğlenceli kişiliği ile bana manevi destek

veren kıymetli arkadaşım İlknur Gümüş Kayacık'a minnettarım. Her zaman yanımda olan, özveri ve desteklerini esirgemeyen annem Nurten Aysel, ablam Nüket Taşlı, eniştem Ebu Bekir Taşlı ve yeğenim Kerem Taşlı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ve en özel teşekkürü uzun tez dönemim boyunca zaman zaman ihmal etmek zorunda kaldığım, varlığıyla bana güç vererek hayatımı anlamlandıran biricik oğlum Cem Deniz Önder'e yolluyorum. İyi ki varsın.

ÖZ

Karadağ Cumhuriyeti Balkanların geç tarihte ortaya çıkan bir devleti olsa da ülke olarak tarihi ve kültürel bakımdan çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinden olan Balkanlarla ilgili Karadağ ismi tarihi kaynaklarda çokça geçmektedir. Bu çalışmada 19. ve 20. yüzyılda farklı gelişim süreçlerinden geçmiş olan Karadağ sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yönleriyle incelenirken ulus inşa süreci ve bağımsız devlet olarak ortaya çıkışı ele alınmıştır.

“Ulus, Kimlik ve Ulus İnşasının Teorik Temelleri” başlıklı birinci bölümde; ulus ve kimlik kavramı, ulusal kimlik, ulus oluşumunu etkileyen unsurlar ve ulus devlet kavramı ele alınmıştır. Ulusal kimlik ve unsurları bağlamında dil, tarih, din, vatan (coğrafya), kültürel ve ulusal semboller, sanat eserleri ve mimari, folklor konuları alt bölümler olarak incelenmiştir.

“İlk Çağlardan 19. Yüzyıla Kadar Karadağ Tarihinin Gelişim Evreleri” başlıklı ikinci bölümde; Karadağ ülkesinin tarihi gelişimi, 19. yüzyıla kadar gelişen olaylar bağlamında ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca hanedanlıklarla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

“Bağımsız Karadağ Devleti'nin Oluşumu ve Gelişim Süreci (19. Yüzyıl-20.Yüzyılın Başları)” başlıklı üçüncü bölümde; bağımsızlık eğilimleriyle ilgili bilgiler yer almıştır. Bu dönem 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarını kapsamaktadır.

“Yugoslavya Birliği Döneminde Karadağ (1918-1914)” başlıklı dördüncü bölümde; I. Yugoslavya (1918-1941) ve II. Yugoslavya (1945-1992) dönemlerinde ülkede yaşanan gelişmeler ve bu bağlamda Karadağ'ın statüsü, sosyal-ekonomik yapısı, aynı zamanda Sosyalist Federal Yugoslavya'nın çözülme süreci ele alınmıştır.

“Sırbistan-Karadağ Birliğinden Bağımsız Devlete Doğru Karadağ” başlıklı beşinci bölümde III. Yugoslavya (1992-2006) devleti bünyesinde Karadağ'da yaşanan gelişmeler, bağımsızlık tartışmaları ve bağımsızlığın ilanından bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca bağımsız Karadağ Cumhuriyeti'nin devlet yapısı ve işleyişi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulus İnşası; Milliyetçilik; Yugoslavya; Karadağ; Anayasa Yapımı

ABSTRACT

Although the Republic of Montenegro is a state that emerged in the late history of the Balkans, it is very old in terms of history and culture as a country. The name Montenegro, related to the Balkans, one of the important regions of the Ottoman Empire, is mentioned a lot in historical sources. In this study, Montenegro, which has gone through different development processes in the 19th and 20th centuries, is discussed with its social, political, economic and cultural aspects, while the nation-building process and its emergence as an independent state are discussed.

In the first chapter titled "Nation, Identity and Theoretical Foundations of Nation Building"; the concept of nation and identity, national identity, factors affecting nation formation and the concept of nation state are discussed. In the context of national identity and its elements, language, history, religion, homeland (geography), cultural and national symbols, works of art and architecture, folklore are examined as subsections.

In the second part titled "The Development Phases of the History of Montenegro from the First Ages to the 19th Century"; The historical development of the country of Montenegro is discussed in the context of the events that developed until the 19th century. This section also includes information about dynasties.

In the third chapter titled "The Formation and Development Process of the Independent State of Montenegro (19th - early 20th Century)"; information on independence trends is discussed. This period covers the 19th and early 20th centuries.

In the fourth chapter titled "Montenegro in the Period of Yugoslavia (1918-1914)"; developments in the country during the 1st Yugoslavia (1918-1941) and the 2nd Yugoslavia (1945-1992) periods and the status of Montenegro in this context, its social-economic structure, as well as the dissolution process of the Socialist Federal Yugoslavia were discussed.

In the fifth chapter titled "Montenegro From the Union of Serbia-Montenegro to an Independent State", III. The developments in Montenegro within the 3rd Yugoslavia (1992-2006) state, the independence debates and the declaration of independence were

mentioned. This section also includes information about the state structure and functioning of the independent Republic of Montenegro.

Keywords: Nation Building; Nationalism; Yugoslavia; Montenegro; Connotational Making

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Karadağ'da Uluslaşma Süreci ve Bağımsız Cumhuriyetin Kuruluşu
Tezin Yazarı	Neslihan KİBAR ÖNDER
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/05/2023
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	357
Anahtar Kelimeler	Ulus İnşası; Milliyetçilik; Yugoslavya; Karadağ; Anayasa Yapımı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Nationalization Process and Establishing Independent Republic in Montenegro
Author of the Thesis	Neslihan KİBAR ÖNDER
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	18/05/2023
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	357
Keywords	Nation Building; Nationalism; Yugoslavia; Montenegro; Connotational Making

KISALTMALAR

AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik İş Birliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik İş Birliği Teşkilatı
AVNOJ	: Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi
BİO	: Barış İçin Ortaklık- (PFP- Partnership for Peace)
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BÖP	: Büyük Öğrenci Projesi
CARDS	: Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation)
CEDEM	: Demokrasi ve İnsan Hakları Merkezi
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (Central European Free Trade Agreement)
DF	: Demokratik Cephe Partisi (Democratic Front)
DPS	: Demokratik Sosyalist Partisi (Democratic Party of Socialists)
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (The European Bank for Reconstruction and Development)
Ed.	: Editör
EMU	: Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği (Economic and Monetary Union of the European Union)
FRY	: Federal Yugoslavya Cumhuriyeti
ICTY	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia)
IMF	: Uluslararası Para Fonu -International Monetary Fund
JA	: Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Ordusu

JNA	: Yugoslav Halk Ordusu
KAY	: Karadağ Anayasası
KB	: Komünistler Birliği
KFOR	: Uluslararası Barış Gücü
p.	: Sayfa (ing.)
pp.	: Sayfa aralığı (ing.)
s.	: Sayfa
SDA	: Demokratik Hareket Partisi
SDP	: Sosyal Demokrat Partisi
SHS	: Sırp Hırvat Sloven Krallığı
SKJ	: Yugoslavya Komünistler Birliği
ss.	: Sayfa aralığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNPROFOR	: Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (The United Nations Protection Force)
UNRRA	: Birleşmiş Milletler Rehabilitasyon ve Yardım İdaresi (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)
YFHC	: Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti
YKP	: Yugoslavya Komünist Partisi
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti

ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Karadağ’da Uluslaşma S¼reci ve Bağımsız Cumhuriyetin Kuruluşu” adlı araştırmanın konusu Balkanlar coğrafyasında yer alan, G¼ney Avrupa’nın k¼¼¼k devletlerinden olan Karadağ’da ulus, kimlik, ulus devletinin inşa s¼reci, g¼n¼m¼z Karadağ Cumhuriyetinin Anayasal Sistemi ve temel oğelerinden oluşmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ¼NEMİ

Araştırmanın amacı; Karadağ’ın devletleşme tarihi, ge¼tiđi evreler ve bağımsız devlet oluşumu Y¼ksek Lisans Tez ¼alıŐması kapsamında araŐtırmaktır. Bu konuda T¼rkçe literat¼rde Şimdiye kadar ¼zg¼n bir eser bulunmadığını dikkate alarak ¼alıŐma boyunca konuya ilişkin kaynaklardan azami d¼zeyde yararlanılmıŐtır. ¼alıŐmanın tamamlanması T¼rkiye’deki alan literat¼r¼ne katkı sağlaması bakımında ¼nemlidir.

ARAŞTIRMANIN Y¼NTEMİ

Tez ¼alıŐmasında tarama, inceleme y¼ntemi tercih edilmiştir. ¼alıŐma sırasında konuya ilişkin kaynaklar; kitap, tez, makale, tebliğ, rapor vs. taranarak tasnif edilmiş, birincil ve tali kaynaklara ayrılmıştır. Bunun dışında ¼lke mevzuatının temel belgesi olarak Karadağ Cumhuriyetinin anayasası kullanılarak, konuya ilişkin t¼m h¼k¼mleri irdelenmiŐ ve tez metnine yansıtılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM

Araştırma; başarıya ulaŐmak amacıyla, bilimsel y¼ntemlere uygun bir Şekilde ¼nceden kurulan hipotezler doğrultusunda y¼r¼t¼lm¼Őt¼r. Buradan yola ¼ıkarak, ¼alıŐmada hipotez teşkil edecek hususları Şu Şekilde sunabiliriz: Devletlerin ve toplumların kimlik algısı t¼pkı bireylerde olduğu gibi ¼znenin iradi ve telakkisine bağlı bir değerdir. Burada ¼nemli olan etnik ve dinsel kimliğin yanı sıra s¼z konusu toplumun kendisini hangi millete mensup olduğunu hissetmesidir. Karadağ kimliği her ne kadar coğrafı sınırlar bağlamında isimlendirilse de bu kimliğin Slav ¼st kimliği kapsamında ¼zg¼n bir yer işgal ettiği s¼ylenbilir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İnterdisipliner bir yöntemle ele alınan sorunsalın araştırma sınırlarını belirlemek bazen güçlükler doğurmuştur. Ulus inşası kavramı modern dönemlerin bir ürünüdür. Fakat her bir toplum uluslaşma sürecine kadar belli evrelerden geçer. Bu husus dikkate alarak, tez çalışmasında Karadağ toplumunun gelişim süreçleri dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu yüzden tez çalışması kapsamı eski dönemlerden günümüze dek (2022) devam eden bir süreci kapsamaktadır. Konunun geniş bir zaman diliminde ele alınması çalışmada karşılaşılan güçlüklerdendir. Ayrıca tez çalışması Uluslararası İlişkiler/Uluslararası Politik Ekonomi disiplini çerçevesinde yazıldığı için tarih ve siyaset biliminin verileri bu kapsamda kullanılarak değerlendirilmiştir. Karşılaşılan bir başka güçlük ise Türkiye’de alana ilişkin yeteri kadar araştırmanın bulunmamasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUS, KİMLİK VE ULUS İNŞASI'NIN TEORİK TEMELLERİ

1.1. Kimlik Kavramı

Günümüzde siyaset bilimi ve sosyoloji yazınının en popüler kavramlarından biri olan kimlik; başta Balkanlar, Kafkaslar olmak üzere dünyanın birçok yerinde etnik aidiyet temelinde ortaya çıkan ulusçuluktan bahsederken, her zaman temel bir kavram olarak güncelliğini korumuştur. Kişinin kendisini toplumsal bir çevrede konumlandırması ve tanımlamasını içeren kimlik; insan veya insan topluluğunun diğerleriyle benzerliklerini ya da ayrılıklarını ifade eder. Kendini bir yandan kendi gözünde diğer yandan ötekilerin gözünde nasıl gördüğünü dile getirir.¹

Toplum içinde bireylerin farklılıklarını ortaya çıkaran; politik, ulusal, laik, dini, dilsel vs. her türlü sosyal özellik başka kimlikleri ifade eder. Örneğin; dilsel kimliğimiz “lisanla”, dini kimliğimiz “inançla”, siyasi kimliğimiz “politik görüşlerimiz” ile belirlenir. Üzerinde uzlaşılmış genel kabul görmüş bir tanımlanmayan kimlik konusunda pek çok tanım yapılmıştır.² Örneğin Fransız sosyolog Alex Mucchielli kimliği şöyle tanımlar:

Kimlik bir özneyi tanımlamak için gerekli olan, unsurların tümü ve buna ek olarak ayrılıkla ilgili olan ve içten gelen bir duyguyu ifade eder. Bu duygu, var olma iradesi tarafından oluşturulur ve birlik, bağlantı, ayrılık, özerklik gibi değerler ile ilgili daha alt kategorideki diğer bir dizi duyguların toplamını teşkil eder.³

Görüldüğü üzere Mucchielli kimliği belirli referanslara göre tanımlar. Bu referansların belli başlıları şunlardır; *Fiziksel referanslar*: para, mal, toprak, giysi, ekonomik güç, entelektüel kapasite, fiziki kudret vd. *Tarihsel referanslar*: akrabalıklar, ülkenin kurucuları-kahramanları, etkilenilen olaylar, tarihsel modeller, eğitim, kültür değişimleri, kültürel sarsıntılar gibi gelişmenin mühim aşamaları, örf ve adet, alışkanlık, inanç, kaynağını tarihte bulan yasa ya da değer ölçüleri gibi tarihi izler ve miraslarla

¹ Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik-Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul 2010, s.13-14.

² Serdar Ünal, Türkiye’de Seküler ve Dini Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmaların Gündelik Rutinler ve Etkileşimler Bağlamında Sosyolojik Analizi, (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aydın 2013, s.72.

³ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.14.

ilgili referanslar. *Psiko-kültürel referanslar*: davranışlar, psikolojik özellikler, değerler sistemi gibi tanımaya ilişkin göstergeler, inanç, kültürel değer, ideoloji, din, sanat dalları, değişik kültürel anlatım biçimleri gibi kültürel sistem, anahtar davranış, dünyaya bakış biçimi, toplumsal alışkanlık, gruplara ilişkin normlar gibi anlayış biçimleri psikolojik-kültürel referansların en önemlileri arasındadır. *Psiko-sosyal referanslar*: unvan, cinsiyet, yaş, erk, toplumsal statü, meslek, görev gibi toplumsal rol ve rollerin dayanak, faaliyet üyelikleri gibi toplumsal referans, olumlu ya da olumsuz toplumsal değer nitelikleri, strateji, uyum, kapasite, davranış biçimine dayalı beklentiler ise psiko-sosyal referansların en önemlilerini teşkil etmektedir.⁴

1.2. Ulus Kavramı

Moğolca kökenli olan “ulus kelimesi Moğol dilinde “kağan ailesinin her bir üyesine tahsis edilen ülke, devlet, pay” anlamlarına gelmektedir. Eski Türkçede “üleştirmek)” yani pay etmekten doğan “ülüş/ulus” kelimesi muhtemelen önce Moğolcaya Türkçe ’den geçmiş ve 13. yüzyılda Moğol istilaları döneminde de “pay”, “toprak payı” yani “ülke” olarak değişmiştir. Modern Türkçede de “millet” ve “nation” kelimeleri yerine kullanılmıştır. Ulus kelimesinin karşılığı Latince “doğum” anlamına gelen “nationem” kelimesinden türeyen “nation” Batı’da aynı kaynaktan doğmuş insanları anlatmak için kullanılmıştır. “Millet” kelimesi ise Arapça kökenli olup, “*din, mezhep, bir din veya mezhebe mensup cemaat*” anlamına gelmektedir.⁵

Filolojik araştırmalarda “nation” sözcüğünün ilk anlamı köken ya da soya işaret etmektedir, “bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı” ve bununla birlikte “bir yabancı” anlamı taşımaktadır.⁶ Guido Zernatto; Roma İmparatorluğu döneminde “ulus” (nation) kelimesini aynı yerden gelmiş insanlar ve Romalı vatandaşlardan daha alt bir statüde olan yabancı kimseleri aşağılamak için kullanılan “natio” sözcüğünden türemiş olduğunu, sözcüğün başka anlamları olsa da yabancılar

⁴ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.13-14.

⁵“Ulus”, Erişim:15.02.2021, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ulus> , “Millet”, Erişim: 15.02.2021, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/millet> ve Yiğit Hadi İrde, “Ulusal”, (10 Mart 2017) Erişim: 15.02.2021, <http://nerdengeliyo.com/ulusal/>

⁶ E.J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, (Çeviren: Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s.29.

için kullanılan anlamının en yaygın ve anlamını en uzun süre korumuş olduğunu ifade eder. Yüzyıllar içinde defalarca anlamı değişen “nation” kelimesi Orta Çağ üniversitelerinde aralarında bir fikir birliği olan ve aynı bölgeden gelmiş öğrencileri tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonra toplanan kilise konseylerinde dini mevzularda farklı yaklaşımları savunan siyasal ve kültürel “elit” anlamında kullanılmıştır. 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde İngiltere’de “elit” sözcüğü egemen halkı ifade etmeye başlamış ve ilk defa bugünkü kullanımına yakın bir anlam kazanmıştır.⁷

1884 yılında İspanyol Kraliyet Akademisi tarafından modern anlamda hazırlanan ilk sözlükte karşılaşılan ulus (nation) kelimesi “*her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet veya politik birim*” ve bunun yanında “*bir bütün olarak sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar*” anlamında tanımlanmıştır.⁸ Sözlükteki tanımdan anlaşılacağı üzere sadece bir topluluktan bahsedilmemiş, ortak ve egemen bir devlet unsuruna da işaret edilmiştir.

Ulus ile ilgili yapılmış olan tanımlara bakıldığında, birçok farklı tanım ve yaklaşım ile karşılaşırız. Ulus kavramı alanının en sorunlu ve tartışmalı bir kavramıdır.⁹ Genellikle Alman ve Fransız düşünürler bu tanımlama konusunda karşı karşıya gelir. Aydınlanma çağının en önemli isimlerinden olan Fransız düşünür Denis Diderot ve Jean le Rond d’Alembert ulusu, “belirli bir genişlikte ve sınırları belli bir ülkede oturan, aynı yönetime tabi bulunan kalabalık halklar” olarak ifade etmişlerdir. Alman düşünür Zedler ise, “*Ulus, ortak adetleri, ahlaki gelenekleri ve yasaları paylaşan birleşmiş bir kentsel topluluğu ifade eder, aynı eyalet ya da devlet içinde yaşayan bütün uluslardan insanların tamamını tanımlayacak tek sözcük halk (volk)tır.*” tanımını getirmiştir. Her iki tanıma baktığımızda Fransız düşünürler ulusu, ferdi bağlılıkların kabul edilmesinden yola çıkan evrensel bir oluşum olarak görürken, Alman düşünür Zedler ise ulusu etnik

⁷ Liah Greenfeld, “Nationalism: Five Roads to Modernity”, Cambridge:Harvard University, 1994,s.4-8. Aktaran: Levent Yılmazok, Ulus, Kültür, Kimlik ve Karakter Üzerinden Bir İnceleme, *Beykoz Akademi Dergisi*, 6/1, 2018, (ss.1-25),s.6.

⁸ Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s.29-30.

⁹ Anthony D Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, (Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, s.21.

gruba ait olmaya dayalı bir topluluğa işaret etmiştir.¹⁰ Ancak Alman düşünür Weber, Zedler'in aksine;

Ulus herhangi bir netlikte tanımlanabilecek olsaydı bile, bunun bir milletin üyesi sayılabileceklere özgü ortak ampirik nitelikler olarak ifade edilemeyeceği kesindir. Belli bir anda bu terimi kullananların verdiği anlamda alınacak olursa, millet kavramı kuşkusuz her şeyden önce, belli bir grup insanda başka gruplara karşı belirli bir dayanışma duygusunun harekete geçirebileceği anlamına gelir. Bu demektir ki millet kavramı değerler âlemine ait bir kavramdır. Ancak, bu grupların tanımlanacağı ya da bu dayanışmadan hangi ortak eylemin doğacağı konusunda kesinlik yoktur.¹¹

şeklinde ifade ederek ulusu aidiyet duygusu ile tanımlamıştır.

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ulusu;

Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, birlikte yaşama arzusunda olan ve sahip olunan mirasın korunmasını ve birlikte devam hususunda istek ve arzuları ortak olan; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal birliktir.¹²

ifadeleriyle tanımlamıştır. Atatürk etnik köken fark etmeksizin ulusu oluşturan en önemli etkenin ortak amaçlar doğrultusunda hareket eden insanların oluşturduğu fikrinden yola çıkarak Fransız-Alman karşıtlığında Fransız düşünürlere yakın durmaktadır.

Ernest Gellner'e göre bir ulusun üyesi olmak insanlığın doğuştan sahip olduğu bir özellik değildir, fakat günümüzde böyle bir görünüme bürünmüştür. Uluslar da devletler gibi evrensel bir zorunluluktan doğmamış, koşullara bağlı olarak oluşmuştur. Gellner ulusu, insanların inanç, dayanışma ve sadakat ürünü olarak görür. Davranışlar, düşünceler, iletişim biçimleri, işaretler ve çağrışımlar gibi kültür dediğimiz bu değerleri iki insan paylaşabiliyorsa ve birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulustan sayılır ve aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikte kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilir. Birbirlerini bu şekilde aynı grubun üyeleri olarak tanımaları onları ulus yapar, yoksa kendilerini

¹⁰Ahmet Ayhan Koyuncu, *Arap Baharında Suriye-Milliyetçilik ve Ulus İnşası*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2013, s.22.

¹¹ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Çeviren: Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.256.

¹² Mustafa Kemal, "Millet. Milliyetçilik", İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen: Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, (ss.52-56),s.52-55.(Kaynak: A. Afet İnan, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, M. Kemal Atatürk tarafından Afet İnal'a dikte ettirilen bir metin).

grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özelliklerden değil.¹³ Gellner bu düşüncesinde ulusu bir icat olarak görmektedir.

Benedic Anderson, “*Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, kendisi aynı zamanda hem egemenlik hem sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir*” sözüyle Geller’in iddialarını önemli derecede destek verir ve hayal edilmişliği şu şekilde açıklama getirir: “*Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam edecektir*” şeklinde öznel bir ulus tanımı yapar.¹⁴ Bu şekilde yalnızca öznel etkenleri vurgulayanlar olduğu gibi millet tanımında gelenekler, din, dil, ülke ve kurumlar gibi “nesnel” etkenler üzerinde duranlarda vardır. Örneğin Joseph Stalin “*Bir millet ortak dil, ülke, iktisadi yaşam ve ortak bir kültürde ortaya çıkan ruhsal yapı temelinde biçimlenmiş, tarihsel olarak kurulmuş, istikrarlı bir halk topluluğudur*”¹⁵ sözleriyle nesnel bir tanım getirir. Türk milliyetçiliğinin öncülerinden olan toplum bilimci Ziya Gökalp de Stalin gibi ulusa nesnel etkenler üzerinden bir tanımlama getirir. Ona göre; ulus gerçeğini var eden etkenlerin din ve dil birliği olduğunu ve daha sonraki yazılarında ise etkenin kültür birliği olduğunu söylemektedir. Gökalp’a göre kültür bir toplumun iç evreninde yaşayan dil, din, ahlak, zevk vb. değer yargılarının tümüdür ve dili, ahlakı zevki, dini bir olan toplumlarında ulus olduğunu, bu değerleri ayrı olanların da farklı uluslar olduğunu söyler.¹⁶

Baltacıoğlu ise; Gökalp’ın yapmış olduğu ulus tanımının gerçeğe pek uygun olmadığını, karakteristik olaylar üzerinden örnekler vererek eleştirir. Aynı ırk ve aynı kültürden olup milletleri ayrı olan ulusların olduğunu, örneğin yakın yıllara kadar aralarındaki din, dil ve devlet birliğine rağmen milliyetleri ayrı olan İngiliz ulusu ile İrlanda ulusu ve yine bugün İngiliz milletinden ayrı olarak Amerikan ulusunun İngiliz ulusundan ne ırk ne de kültürce ayrı bir millet olmadığını, aynı şekilde aynı ırk ve

¹³ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çeviren: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s.28.

¹⁴ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, (Çeviren: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 1995.s.20.

¹⁵ Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, s. 23.

¹⁶ Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, s.103.

kültürden gelen Ruslarla Lehliler'in de bu olguya örnek olduğunu dile getirerek; diğer taraftan da kültürleri ve hatta ırkları ayrı olduğu halde milliyetleri bir olan toplumların da bulunduğunu, örneğin; Fransa'da Güneyliler, Alsaslar, Bretonlar farklı dil konuştukları halde aynı milletten olduklarını ve yine İsviçre'de dört ırk, dört dil, dört kültüre rağmen İsviçre ulusunun ve ulusçuluğunun tek olduğunu, Belçika'da Valonlar, Flamanların ayrı ırktan, ayrı dilden, ayrı kültürden oldukları örneklerini verir.¹⁷

Baltacıoğlu; kültür denilen değer yargılarının sosyal tipten sosyal tipe değiştiğini, geleneklerin ise değişmeyen çok eskiye dayanan kamu kalıtları olduğunu; masallar, mitler, dilin sözdizimi, melodiler, halk felsefesi, mimiğin hep birer gelenek olduğunu; insanlar için mizaç, karakter ne ise, toplumlar için de geleneğin o olduğundan bahseder ve şu şekilde bir tanımlama getirir: “*Ulusçuluk bir gelenek birliğidir. Ulus da aralarında gelenek birliği olan bireylerin getirdiği tinsel birliktir.*”¹⁸

Ulus modernliğin politik formu olarak kabul eden Fransız sosyolog Touraine ulusu, “*geleneklerin, göreneklerin ve ayrılıkların yerine bütünleşmiş, aklın ilkelerinden esinlenen yasa tarafından yeniden yapılanan bir ulusal uzam*” olarak görür.¹⁹ Touraine gibi politik çerçeveden bakan Amerikalı sosyolog ve siyaset bilimci Charles Tilly, ulusu siyaset sözlüğündeki en kafa karıştırıcı en taraflı kavram olarak tanımlamış, açık bir kavram olmamasına rağmen devlet üzerinden ele almayı tercih etmiştir. Ayrıca, ulusu bir aydınlanma projesi olarak da değerlendirebiliriz. Çünkü aydınlanmanın getirdiği zenginleşme ve ilerlemeyle birlikte geleneksel toplumsal yapılar aşınarak, toplumu birleştiren değerler değişim geçirmiştir. Toplumun temel birleştirici olan aristokrasinin ve kilisenin saygınlığı azalmış yerlerini aydınlanmanın etkisiyle ulus ve burjuvaziye bırakmıştır. Yine modernleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumda farklılıkların araştırılması ve ön plana yerleştirildiği bir anlayışa geçilmesi etnik devletlerin çözülerek yerine ulus olgusunu referans alan devletlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.²⁰

¹⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen: , Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, (ss.102-107),s.103-104.

¹⁸ Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, s.104-105.

¹⁹ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, (Çeviren: Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.155.

²⁰ Hüseyin Çakal, “Ulusçu Tarih Nasıl Yazılır”, Fark Haber, (30 Ocak 2021), Erişim:10.02.2021, https://farkhaber.com.tr/kose-yazilari/uluscu_tarih_nasil_yazilir-125.html

1.3. Ulusal Kimlik Kavramı

Ulusal kimlik, farklı kökleri olan diğer uluslara karşı tanımlanmıştır. Bu farklılık; somut bir toprağa bağlılık, ortak kültür, bir topluluk oluşturma şuurundan kaynaklanır. Bu unsurlar, o toplumun üyeleri ile diğerleri, farklı olanlar, yabancılar arasındaki ayrımı ortaya koyar.²¹ Ross Pole “Ahlak ve Modernlik” adlı eserinde aidiyetten yola çıkarak ulusal kimliğin bir öz farkındalık olduğunu ancak bu durumun sosyal bir dünya olan ulus cemaati çerçevesinde oluştuğunu açıklar. Ayrıca ulusal kimlik bu kimliği paylaşanları ve birbirlerine yardıma koşma konusunda özel bir sorumluluk hisseden kimseleri de tanımlar.²²

Bir gruba ait olma ihtiyacı bütün toplumlara özgü güçlü bir dürtüdür. Doğuştan ya da inanç kaynaklı olsun, grup aidiyeti bize topluluk hissi, tarih, hatıralar ve hedefler verir; bütün bunlar da kültürel kimlik duygumuzu güçlendirir. Toplulukları birleştiren, çoğunlukla mücadele olmak üzere paylaşılan öyküler kadar adet ve geleneklerdir. Aidiyet, dışsal olarak bir anda tanınma sağlayacak giyim, şifreli davranış, kutlama, yarışma ve kültürel ikonlarda simgelerini bulur.²³ Her kimlikte olduğu gibi ulusal kimlik de bir aidiyet esasına dayanır ve nesnesini “ulus” oluşturur.²⁴ Ulusal kültürümüz ulus temelinde oluşarak gelişen ulus kimliğimizi de ifade etmektedir. Ulusun tanınmasını sağlayan ulusal kimlik kültürel özellikler barındırır. Örf-adet, gelenek, ortak kader, ortak geçmiş gibi ulusal kültürü oluşturan unsurlar aynı zamanda ulusal kimliği oluşturur. Birçok modern düşünce gibi Fransız devrimi ve sonrasında oluşan ulusal kimlik düşüncesi ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte önem arz eden bir unsur olmaya başlamış ve o güne kadar önemini korumuş olan etnik ve dini kimlikler eski işlevlerini yitirmişlerdir. Devletler vatandaşlarını tek bir kimlik çatısı altında toplamak için bu doğrultuda politikalar üretme girişiminde bulunmuşlardır. Bu politikalar ulusal kültür ve

²¹ Montserrat Guibernau, *Milliyetçilik (20.Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilik)*, (Çeviren: N.Nur Domaniç), İstanbul 1997,s.127. Aktaran: Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik*. 26.

²² Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*. Çeviren: Mehmet Küçük, İstanbul:1993, s.16. Aktaran: Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s. 26.

²³ Kathryn Wilkinson, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*, (Çeviren: Seda Toksoy), Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s.258.

²⁴ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.61.

dil yoluyla uygulanmıştır.²⁵ Modern toplumun üyeleri kendilerini geçmişteki ortak anılarına göre tanımlarken, ulusal kimliği inşa etmişlerdir.²⁶

Ulusal kültür ulus kimliği de ifade etmektedir. Ulusun tanınmasını sağlayan ulusal kimlik örf-adet, gelenek, ortak kader, ortak geçmiş gibi kültürel özellikler barındırır. Bu kültürel özellikler ulusal kimliğini yansıtır. Bir ulusun kültürüne sahip olan insanlar o ulusun kimliğini taşırlar. Böylece kimliğe duyulan aidiyetlik ulusçuluğu doğurur.

1.4. Ulusal Kimlik Oluşumunu Etkileyen Unsurlar

1.4.1. Ulusçuluk

Her ulus ve hatta her kabile daima diğer ulus ve kabilelere karşı kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddianın ulusçuluk fikrinin içgüdüsel olarak meydana gelen ilk başlangıcı olduğu söylenebilir.²⁷ En eski çağlardan beri var olan bu prensibi; mensup olunan ulusu sevmek, hususiyetlerine yakınlık ve bağlılık duymak, başka uluslara karşı kendi ulusunu tercih etmek, diğer uluslardan daha ileri, daha kuvvetli daha parlak olmasını istemek, bunun yollarını aramak, bunun için çalışmak ve nihayet; kendi ulusunu hür ve müstakil yaşatmak, bağımsızlığın el konmasına boyun eğmektense ölmeyi tercih etmek olarak açıklayabiliriz.²⁸

Ulus (nation), milliyet (nationality) ve milliyetçilik (nationalism) iç içe geçmiş kavramlardır ve bundan ötürü anlaşılması da karmaşıktır. Ulusalcılık, ulusçuluk, nasyonilizm anlamlarına gelen milliyetçilik, sosyal bilimlerin kör noktası olarak görülür, çünkü konuyla ilgili yaklaşımların her birisi, en az diğeri kadar geçerlidir.²⁹

²⁵ Y. Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Yayınevi, Ankara 2004, s. 133-134. Aktaran: Ufuk Şimşek ve Selçuk Ilgaz, “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1,2007, (ss.159-199), s. 193-194.

²⁶ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.23.

²⁷ Yusuf Akçura, “Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen: Ahmet Köklügiller) , IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008,(ss.15-24),s.15.

²⁸ Reha Oğuz Türkan, “Milliyetçilik”, *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen:Ahmet Köklügiller) , IIQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, (ss.94-101), s.94.

²⁹ Koyuncu, *Arap Baharında Suriye*, s.21.

Milliyetçilik üzerine çalışan tüm sosyal bilimciler bir tanım sorunu ile karşılaşmaktadır. Genel kabul görmüş, üzerinde anlaşılmiş bir milliyetçilik tanımı olmadığı gibi, farklı yerlerde farklı dönemlerde ortaya çıkmış tüm milliyetçilik tanımlarını kapsayacak şekilde bir tanıma ulaşamayacağını iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Tanımlamadaki asıl sorun, siyaset ve kültürün milliyetçilikle ilişkisini kurmakta yatar. Kimileri milliyetçiği bağımsızlık ya da özerklik peşinde koşan salt politik bir ideal olarak görür. Kimileri ise milliyetçiliğin daha ziyade kültürel bir ideal olduğunu, milletin kültürel varlığını korumayı amaç edindiğini ve müstakil bir devlet yapısına sahip olunmadan da gerçekleştirilebileceğini savunur. Çok sayıda araştırmacı ise bu tanım sorununu ulusçuluğu sınıflara ayırarak, kültür ve siyaseti ayrı kategorize ederek değerlendirme yapmakta çözüm bulmuştur. Bu nedenle ulusçuluk yazınında birçok farklı sınıflandırma yapılmıştır.³⁰ Örneğin Anderson ulusçuluğun anlaşılabilir olması ile ilgili şu yorumu yapmıştır; “ulusçuluk, liberalizm, faşizm gibi olgularla değil de; akrabalık, din gibi olgularla bir arada düşünülürse her şey daha kolay olabilir” demektedir.³¹ Balibar ise; ulusçuluğun tanımlamanın güçlüğüne, hiçbir zaman tek başına işlev görmemesinde, her zaman yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, şovenizm gibi başka terimler ile birlikte kullanılmasında görür; ancak ulusçuluğun bir ideoloji olduğunu da açıklar.³² Zubaida, ulusçuluğun değişkenliğine vurgu yapar. Ulusçuluğun bulunduğu ortamın şartlarına uyum sağladığını, bunun da ulusçuluğu “çok kişilikli” bir olgu yaptığını, bu yüzden tek bir kuramla açıklamanın doğru olmayacağını ve ulusçuluk kuramının ideolojik türdeşliğin yanında sosyolojik bir türdeşlik de belirlemenin zorunlu olduğunu belirtir.³³

Ulusçuluk sınıflandırmalarından en yaygın olanlardan birisi “vatandaşlığa dayalı” (*civic*), diğeri de *etnik ulusçuluktur.*” Etnik ulusçuluğa soycu (genealogical), kültürel, organik, kolektivist ulusçuluk; vatandaşlığa dayalı ulusçuluğa ise, bireyci, gönüllü (voluntarist), siyasi, toprağa bağlı (territorial) ulusçuluk da denilmektedir. Bu sınıflandırmanın kökleri Alman tarihçi Friedrich Meinecke’nin 1907 yılında yayımlanan

³⁰ Umut Özkırmımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*, TESEV Yayınları, İstanbul 2008, s.17.

³¹ Anderson, *Hayali Cemaatler*, s.20.

³² Etienne Balibar, *İrkçilik ve Milliyetçilik*, İstanbul 1995, s.62. Aktaran: Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.45.

³³ Sami Zubaida, *Nations: Old and New. Comments on Anthony D. Smith’s The Myth of the Modern Nation and the Myths of Nations*, Ethnic and Racial Studies, 1989, s.56. Aktaran: Umut Özkırmımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları Ankara 2009, s. 281.

“Cosmopolitanism and the National State” adlı eserine kadar dayanmaktadır. Yine Alman bir tarihçi olan Hans Kohn’un 1944 yılında yayımlanmış olan “The Idea of Nationalism” adlı kitabında Kohn bu sınıflandırmaya coğrafi ve ahlaki bir boyut katarak şu şekilde bir yorum getirir. Ona göre; Batı dünyasında, Fransa, İngiltere, İsviçre, Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ulusçuluğun doğuşu siyasi bir olaydır; ulus, ulusçuluk doğmadan önce vardır veya ulusçu hareketle birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Batı dışında ise örneğin, Asya kıtasında veya Orta ve Doğu Avrupa’daki toplumlarda ulusçuluk siyasi ve toplumsal gelişimlerini henüz tamamlamadan ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Doğu’da ulusçuluk, var olan bir devlet geleneğine karşı, onunla çatışarak gelişim göstermiştir. İlk başlarda toplumsal destekten mahrumdur, çünkü henüz ulusçuluğu destekleyecek bir topluluk, bir ulus yoktur. Ulus, sonradan şairlerin, aydınların uğraşlarıyla var edilir.³⁴ Diğer taraftan gelişimini daha öncesinde tamamlamış bulunan Batı ulusçuluğunu örnek almakta mecbur kalmak, doğulu elitlerin gururunu zedeleyerek, Batı ve Batı’nın liberal değerlerine karşı yeniden bir ulusçuluk fikri oluşturmaya girişilmesine sebebiyet vermiştir. Koh’a göre 18. yüzyılda Batı’da ulusçuluk ilk ortaya çıktığında, gündemde olan bireyin özgürlüğü, akılcı kozmopolitizm gibi fikirlerle içiçe iken, daha sonları gelişen Orta ve Doğu Avrupa ile Asya ulusçulukları farklı bir istikamette yol almıştır. Dış etkilere karşı hem bağımlı hem de karşı bir tutumda olan ve politik veya toplumsal bir karşılığı olmayan bu yeni ulusçuluğun, kendine güveni azdır; kendini ispat etme çabasını sürekli kendine vurgu yaparak, fazlasıyla bir özgüven sergileyerek gidermeye çalışır. Bu nedenle Rusya, Almanya veya Hindistan’daki ulusçular, kendi ulusçuluklarının Batı’dakilerden daha derin ve daha çok açılım imkanını haiz olduğunu iddia ederler.³⁵ Kohn, Batı’nun ulusçuluğunu Doğu ulusçuluğundan daha üstün görür. Aydınlanma çağının bütün olumlu özelliklerini, evrenselciliğini, akılcılığını bünyesinde taşır, bireyin özgür seçimine ortak bir iradeye dayanır. Kohn’nun Batı’nın tartışmasız üstünlüğünü savunduğu bu anlayışı onu “oryantalist” olmakla suçlanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yapılan bu eleştiriler, onu geliştirdiği ikili ayrımın etkisini azaltmaz. Coğrafi

³⁴ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*, The Macmillan Company, New York 1958 [1944], p.329-331. Aktaran: Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye*, s.17-18.

³⁵ Kohn, *The Idea of Nationalism...*, s.390, Aktaran Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye*, s. 18.

boyutundan arındırılmış bir kullanımla devamlılığını sürdürür. Batı ve Doğu ulusçuluğunun yerlerini “etnik” ve “vatandaşlığa bağlı” ulusçuluğa bırakır.³⁶

Vatandaşlık temelli ulusçuluğun birçok formülasyonunda ulus, toplumun ve devletin kamusal kurumlarına müşterek bağlılık temelinde tanımlanmaktadır. Vatandaşlık temelli ulusçuluğun en şiddetli savunucularından Ignatieff'e göre ulus, “cinsiyet, ırk, inanç, dil veya etnisiteye bakılmaksızın ulusun siyasi akidesini paylaşanların tümünden oluşmalıdır.” Burada sözü edilen ulusçuluk vatandaşlık temellidir; çünkü “*milleti ortak bir siyasi pratikler ve değerler kümesine vatanseverce bağlılık esasında birleşmiş, eşit, hak sahibi vatandaşlar topluluğu olarak tasavvur eder*” Bu ulusçuluk egemenlik yetkisini halkın tümüne verdiği için aynı zamanda demokratiktir. Etnik ulusçuluk dışlayıcıdır, çünkü kültürel benzerliğe ve kan bağına vurgu yapar.³⁷ Etnik milliyetçiliği savunanlar ortak bir fikirde buluşmasalar da Lieven gibi en ateşli savunucuları etnik kimlik konusunda sert bir tutum alırlar. Ona göre etnik kimlik, cinsiyet, koku alma, konuşma yeteneği, görme duyuları kadar doğaldır. Bireyler bir aileye doğdukları gibi, etnik bir topluluğa doğar. Yani bireylerin milliyeti, etnik topluluğu önceden belirlenmiştir.³⁸

Ulusçuluk ideolojisi birçok şekilde tanımlanmış olsa da bu tanımların birçoğu örtüşmekle birlikte ortak görüşleri açıklar niteliktedir. Temel görüş olarak en çok ağır basan elbette ki bir ulus kaygısıdır. Smith'e göre milliyetçilik “*milleti kaygılarının merkezine yerleştiren ve onun iyiliğini çoğaltmaya çalışan bir ideolojidir.*” Milletini iyiliğini çoğaltmak için ulaşmaya çalıştığı başlıca milliyetçiliğe özgü amaçlar üç tanedir. Bunlar; “milli birlik”, “milli özerklik”, ve “milli kimlik”. Milliyetçilik kuramcılarının göre bu amaçlara yeteri kadar ulaşamamış bir ulus varlığını sürdüremez. Bu düşünceden yola çıkarak Smith ulusçuluğa şu tanımları getirir: “*Üyelerinin bazıları fiili ya da*

³⁶ Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye*.s.18.

³⁷ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.s.22. Aktaran: Mustafa Kemal Şan ve Berkan Ögür, “Çok Kültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, XI/1,2016, (ss.131-142), s. 133.

³⁸ Anatol Lieven, “Qu'est-ce qu'une Nation?” *The National Interest: Autumn 1997*, s.12. Aktaran: Mustafa Kemal Şan ve Ögür, “Çok Kültürlülük Söylemleri...” s. 133.

potansiyel bir 'ulus' oluşturmaya düşünen bir nüfus adına özerkliğe, birliğe ve kimliğe ulaşmayı ve bunları korumayı amaçlayan ideolojik hareket” ³⁹

Ulusçuluğun toplumsal ve siyasi olarak kayıtlara geçmiş en eski kullanımı 18. yüzyılın sonlarının düşünürleri olan Alman felsefecisi Johann Gottfried Herder'e ve Fransız karşı devrimci rahip Abbe Augustin de Barruel'e dayanmaktadır.⁴⁰ Ulusçuluğun bir düşünce, bir doktrin olarak ortaya çıkışı 18. ve 19. yüzyıllar olsa da ulusçuluk kuramlarına baktığımızda sosyal bilim konusu olarak 1920 sonrasında yoğunlaştığı görülmektedir. Sömürge imparatorluklarının çözülmeye başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni ulusçuluk akımları ortaya çıkmış ve aynı zamanda kuramsal manada en verimli dönemleri başlatmıştır. Modernist akımın öncülerinden Elie Kedourie gibi kimi kuramcılar ulusçuluğun başlangıcını bütünüyle düşünce akımında aramaktadır. ⁴¹

1640'larda Hans Kohn ile birlikte ulusçuluk akademik dünyanın gündemine girmiştir. 1960'lardan başlayarak sosyal bilimlerin bir hayli alanında tesiri hissedilen modernleşme ekolünün de payı vardır. Birçok ulusçuluk uzmanı için 1980'ler bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu dönem Benedict Anderson, John Armstrong, Eric J. Hobsbawm, Anthony D. Smith, Ernest Gellner gibi düşünürlerin kurumsal içerikli eserleri yayınlanmıştır.⁴² Ulusçuluk kavramı bugün anladığımız anlam çeşitliliği bakımından ise son yüzyılda kazanım sağlamıştır. Ulusçuluk ile ilgili düşüncelerin birbirinden ne şekilde etkileşime girdiğini ve geniş bir halk kitlesinde nasıl bir algı yarattığını kesin bir biçimde belirlemek son derece imkânsız olduğu gibi ulusçuluk öğretisine katkı sağlamış tüm düşünürleri kapsamaması da olanaksızdır.⁴³

19. yüzyılın ilk yarısı, Avrupa'da birçok yeni fikirlerin alevlendiği ve o fikirlerin gerçekleşme aşamasına geçmesi için milletlerin, zümrelerin çarpıştığı bir devirdir. Aynı yüzyılın başlarında Fransız İhtilali ve Napolyon İmparatorluğu bütün Avrupa'yı karıştırmış, milliyetçilik fikrine dayanan İtalyanlar, Almanlar, İspanyollar Napolyon

³⁹ Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, s. 20.

⁴⁰ Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, s. 15.

⁴¹ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları*, s.30.

⁴² Artum Dinç, "Millet ve Milletçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", (1 Haziran)2002, Erişim: 10.02.2021, <https://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/276/millet-ve-milliyetciligin-dogusu-uzerine-kuramsal-yaklasimlar/#.YJiACNUzaU1>

⁴³ Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları*, s.31.

zorbalığının son devrinde imparatora karşı ulusal ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir. Ulusçuluk fikrinin tarih, edebiyat ve hukuk alanlarında çok ciddi çalışan Almanlar, İtalyanlar, Slavlar, Alman birliği, İtalyan birliği, Slav birliğini hazırlamışlardır. Halkçılık, Hürriyetçilik ve Sosyalistlik fikirleri de yine bu yüzyılın yarısında büsbütün işlenmiştir.⁴⁴

Ulusçuluk zaman içerisinde kendiliğinden gelişir, doğallaşır, hegemonyasını oluşturup kurumsallaşır ve topluma empoze eder. Gelişen bu süreç bir o kadar doğaldır ki çoğu zaman farkında olunmaz. Bu nedenle ulusçuluğun kendine has bir tarih anlayışı ve zaman dilimi vardır. Ulusçuluk, başka bir seçeneği ya da farklı bir ulusçuluk gibi bir tehdit ile karşı karşıya geldiğinde ortaya çıkarak daha sert adımlarla kendini gösterir, hegemonyasını yeni baştan inşa etme çabasına girer. Ulusçuluğun ortaya çıkışı daha doğru bir ifadeyle yükselişi denilen olay budur; aslında var olan ama fark edilmeyenin ayırdına varılması, bilinçlenmesidir.⁴⁵

1.4.2. Kültür ve Ulusal Kültür

Genel anlamda kültür; bir toplumda tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan ve gelişen, toplumu diğerlerinden ayıran simgesel örüntülerden oluşan ortak değerler bütünüdür. Kültür, bireyin kişilik edinmesine katkı sağlayarak, bireyin toplumsal yaşamında maddi ve manevi değerlerinin tümünü ifade etmektedir. Kültür, bir taraftan bireylerin toplumsal yolla elde ettikleri kazanımlarla ve bu yolla ilettikleri bir değer, inanç, yargı, simge ve davranış kriterleri düzeninden; diğer taraftan da bu minvalde ortaya çıkmış geleneksel davranış kalıplarının maddi ve simgesel ürünlerinden oluşmaktadır. Kültür insana özgü olan bir üründür; kuşaktan kuşağa öğretim ve iletişim yoluyla aktarılır; bir toplumun değerlerini, kalıplarını, ortak fikirlerini içerir; seçicidir, insanların davranış biçimleri ve kurumları üzerinde etki bırakır.⁴⁶

⁴⁴ Akçura, “Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, s.19.

⁴⁵ Özkırmı, *Milliyetçilik ve Türkiye*, s.16.

⁴⁶ Alesker Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 39-40.

Aynı zamanda kültür, birey ve toplulukların çevreyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlara getirmiş oldukları çözümleri saklayan bir hafıza vazifesi gören toplumun dimağıdır.⁴⁷ Kültür “ulus” kavramını oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak düşünülebilir.

Lenin’e göre; “ulusal topluluk, bir halkın ortak maddi ve manevi kültürü, yaşam tarzı, alışkanlık ve gelenekleri, ulusun gelişiminin tarihsel koşulları, sosyo-ekonomik yaşantısı ve de coğrafi ortamını yansıtan özellikler olmaksızın düşünülemez.” Lenin, daima çağdaş toplumda kültürün karakter bakımından ulusal olduğunu savunmuştur. Stalin ise; “ortak kültür biçiminde meydana çıkan ruhsal bir oluşum” birliği üzerinde durur.”⁴⁸

Ulusal ideolojilerin ulus kültürüyle yoğrulması gerekir. Ulusun tarihinin yeniden keşfi, ulusun anadilinin sözlükbilim ve dilbilim gibi disiplinler aracılığıyla yeniden yeşertilmesi, drama, şiir özellikle başta olmak üzere edebiyatın canlandırılması ve geleneksel dans ve şarkıların dahil olduğu müziğin beraberinde yerel sanatların ve zanaatların yeniden vücut bulması gerekir. Bir milliyetçi hareket, silahlı bir direnişle, bir protesto mitingiyle, bir bildiriyle değil, tarihsel araştırmaların, müzik festivallerinin, edebi çevrelerin, kültür dergilerinin ortaya çıkışıyla başlar.⁴⁹ Her toplumun yaşama şartları ve biçimleri, inanç muhtevaları ve stilleri, ağladıkları ve güldükleri şeyler, matem tutma biçimleri farklılıklar gösterir. Bu farklılığa ulaşabilen her kültür zorunlu olarak milli olur. Bu da o toplumun başkalarından ayırt edilebilirliğini, bir kimliğinin olduğunu, şahsiyetini gösterir.⁵⁰ Bir milletin fertlerinin o milletin milli kültürünü teşkil eden değerleri kabullenmesi, benimsemesi, başka bir deyişle içlerinde yaşatarak bütünleşmeleri, onlara bir zihniyet kazandırır. Kazanılan bu zihniyete milli zihniyet denilmektedir. Bir ulusun milli birliğini sağlayan temel unsur bu zihniyettir ve o ulusa

⁴⁷ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, 2010.s. 34.

⁴⁸ Savaş Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet- Azınlıklar ve Dil*, Su Yayınları, İstanbul 2005.s.32. (Kullanılan elektronik kaynağın sayfa numaraları baskılı haliyle farklılık gösterebilir).

⁴⁹ W.J. Argyle, *European nationalism and African tribalism*, in P.H. Gulliver(ed.), *Tradition and Transition in East Africa*. London: Pall Mali Press, 1969 and Miraslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.Aktaran: Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, s.17.

⁵⁰ Nevzat Köseoğlu, “Milli Kültür ve Kimlik”, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s.19. Aktaran: Miyase Okur, *Liselerde Coğrafya Eğitiminin Milli Kimlik Bilincine Etkisinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, (Gazi Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Temmuz 2013, s.29.

mensup fertlerin düşüncelerinin sevk ve idaresini sağlar. Milli birlik ve beraberlik, milli zihniyetin o toplumun fertlerine hâkim olması ile sağlam bir esasa bağlanır. Eğitim bu zihniyetin kazanılmasında baş rol oynar. Milli duyguların uyanması ailede başlar, okulda gelişir, yaygın eğitim ile canlılığını ve devamlılığı sağlar.⁵¹

Modern Türkiye'nin inşasında önemli katkıları olan liberal siyasetçi Ahmet Ağaoğlu'nun 1925 yılında Türk Yurdu Dergisinde yer alan, Adapazarı Türk Ocağı'nın açılışında yapmış olduğu konuşmasında; ortak dil, din, inanç, gelenek, görenek, kültür vb. unsurların ulus inşasındaki önemine şu şekilde vurgu yapmıştır.

Başta bir lisan vardır, yani o esrarengiz amil ki, milyonlarca insanlara tercüman olur ve milyonlarca insanların yekdiğeri ile anlaşmasını temin ederek, bunlar miyanında derin ve kırılmaz bir bağ rolünü oynar! Sonra din gelir, dinin aramızda tevlit ettiği müşterek itikatlar, müşterek itiyatlar, daha sonra müşterek bir musiki, bir hukuk, bir tarih, müşterek bir anane, bir adet, bir tarz-ı hayat, müşterek bir hükümet, müşterek bir devlet ve ilaahiri! Demek ki, fertleri yekdiğerine rabtederek aralarında vahdet ve tesanüdü temin edecek vasıtalar bu saydığımız amillerden ibarettir. İşte bu amillerin millileşmesidir ki, şuur ve vicdan-ı millinin tekevvinünü temin eder.⁵²

Ulus kavramı yalnızca ulus devletin kurumlarından ve politikalarından ibaret değildir. Bunları ortaya çıkaran arka perdede şanlı bir tarih, hatıralar, mitler, ulusal semboller, tarihi ve kültürel abideler, özgün bir manzara, sembolik bir hayvan, mutfak kültürü, geleneksel müzik, dans gibi yapı taşları yatmaktadır. Ortak değerler, ortak fikirler bir arada yaşamayı sağlamaktadır. Kendi kültürlerini yaratan toplumlar kaçınılmaz olarak kendi kimliklerini sergilerler. Yaratılan kültür insanları benzeştirir ve sosyo-kültürel açıdan birleştirir. Ulusal toplumların oluşmasında bireyler aitlik ve mensubiyet duygularını kültürden alır.⁵³

Ulusçuluğun ideolojik olarak özerk bir devlet kurma ve pekiştirme misyonu gereği, devleti bir arada tutacak birtakım değerlere ve duygulara ihtiyacı vardır. Bu bağlamda ulus inşa sürecinde ortak bir kültür adına hayal edilen bir cemaatin topluma benimsetilmesi, farklı etnik toplulukların homojenleştirilmesi gerekmektedir. Uluslar ulus adını almadan önce düşsel olarak var olurlar. Bu düşü başlangıçta korumak ve

⁵¹ Necati Öner, "Milliyetçilik", İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen: Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, (ss.261-271), s. 261.

⁵² Ahmet Ağaoğlu, "Milliyetçilik Cereyanının Esasları", İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*, (Derleyen: Ahmet Köklügiller), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, (ss.57-64),s.59.

⁵³ Sadık Tural, "*İlmek'e Yansıyan Şiir:Halı-Kilim*", Bilig Yayınları, Ankara 1999,s 51. Aktaran: Okur Liselerde Coğrafya..., s.31.

sürdürmek kültürün amaçlarındandır.⁵⁴ Ulus inşa edilirken ulusal kültür seferberliği başlatılır. Belirlenmiş bir halk kitlesiyle insanlara aynı kaderin ve ortak tarihin bir parçası oldukları fikri tesir edilir. Ulusal kimliğin yaratılmasında bu kültür seferberliğinde en çok entelektüeller, müzisyenler, yazarlar, sanatçılar katkıda bulunurlar.⁵⁵ Yapılan bu çalışmalarda “bizim” yaşam tarzımız, “bizim” kültürümüz, “bizim” ortak kaderimiz, “bizim” ulusumuz duyguları insanlara aşılansarak ulusal kimlik ve kültür tanımlanmaya çalışılır.⁵⁶

Kültür bireylere kimlik kazandırır. Kazanılan bu kimlikler ulusa ve kendimize güven duymamızı sağlar. İnsanlar aynı kültürü paylaştığı kişilere karşı daha yakınlık ve sempati duyar. Bu duygu da insanları bütünleştirir. Ulus denilince çoğunlukla ilk olarak kültürel bir birlik akla gelir. Bu durumda kültür birliği, milli hayatın çeşitli anlayışları arasında birleştiriciliğiyle en temel etkidir. Bizler ulusal kimliğimizi; kültürümüze, kültürümüzün içinde var olan tarihimize, dilimize, dini inanışlarımıza, gelenek ve göreneklerimize, destanlarımıza, ortaya koyduğumuz estetik yüklü eserlerimize borçluyuz.

1.4.3. Ulusal Kültürün Unsurları

1.4.3.1. Dil

Dil yalnızca ağızdan çıkan sözlerden ve insanların arasındaki bir anlaşma aracından ibaret değildir. Dil ile bildiklerimizi üretir, saklar ve aktarırız. Dil bize tarih bilinci ve gelecek şuurunu oluşturmamıza ışık tutar. Uygarlık dil ile oluşur.⁵⁷ Dil ulus

⁵⁴ Gregory Judanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik*. Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s.53,68. Aktaran: Serpil Aydos, Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.27.

⁵⁵ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, (Çeviren: Bilgen Sütçüoğlu), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.s.118-145. Aktaran: Aydos, Türkiye'nin Tanıtım Filmlerinde Ulusal Kimlik, s.28-29.

⁵⁶ Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, (Çeviren: Cem Şişkolar), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, s.87.

⁵⁷ Ahmet Özer, “Dilin Önemi ve Dünya Anadil Günü”, Independent. (22 Şubat 2021). Erişim: 05.04.2021. <https://www.indyurk.com/node/320096/t%C3%BCrki%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/dilin-%C3%B6nemi-ve-d%C3%BCnya-anadil-g%C3%BCn%C3%BC>

olmanın da ötesinde insan olmanın erdemlerini yansıtır.⁵⁸ Dil kimlik inşasında en temel belirleyicilerinden birisi olarak etkin bir rol üstlenir.

Kültürel aktivitelerin temeli olan dil aynı zamanda ulusal kimliği oluşturan temel unsurdur. Ulusal kimliğin oluşmasında etkin rol oynayan vatan dile ihtiyaç duymaz. Ancak vatan sınırları içerisinde canlı cansız her şey dil ile tanımlanır ve kendini bulur, böylece dil hafızasına yerleşir. Dil millidir. Milleti oluşturan bireylerin birbirleriyle iletişimini sağladığı, bireyleri ortak dünya görüşü, ortak tarihini yansıttığı için millidir. Dolayısıyla dil milletin hafızasıdır.⁵⁹

İnal, ulusları birbirinden ayıran unsurun dil olduğunu işaret etmektedir. Ona göre; “ulusları birbirinden ayıran öge, kafatası biçimi, saç rengi gibi dış görünüşler değil, dildir. Dil ulusları birbirinden ayırır ama dile de ulus biçim verir. O halde dil, ulusun dış görünüşüdür. Ulusun dili, ruhudur.” demektedir.⁶⁰ Yine Lenin bir ulus yaratmada ekonomik temelli olarak yapmış olduğu yorumunda “*iç pazarın burjuvazi tarafından fethi, ortak bir dile sahip nüfusun oturduğu arazilerin bir devlet çatısı altında birleştirilmesi, ortak dilin gelişmesini zorlaştıran bütün engellerin kaldırılması ve bir edebiyatın doğması gerekir*” ifadesiyle ekonominin yanında dilin de ulus olmadaki gerekliliğine vurgu yapmıştır.⁶¹

Kültür, toplumun türdeşleşmesinde en önemli referans ise, dilde bu türdeşleşmeyi yerine getiren referansın en önemli aktörüdür. Kültür, dil aracılığıyla nesilden nesle aktarılmasıyla devamlılığını sağlar. Ulusal kimlik açısından dil önemli bir unsurdur. Bu nedenle birçok ulusçuluk düşünürü, ortak bir dilin varlığını ulusal kimlik duygusunun anahtarı olarak görmüşlerdir.⁶²

Milli geleneklerin aktarılmasında dilin görevi oldukça büyüktür. Dil din, felsefe, sanat gibi gelenekleri de taşıyan karmaşık, kaynaşık topluma yol gösteren bir kurumdur. Kısaca dil, toplumsal kültürün bir aracısı ve hem üreticisi hem de taşıyıcısıdır. Ulusçuluk

⁵⁸ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.31.

⁵⁹ Ahmet B. Ercilasun, *Kimlik ve Dil, Türk Kimliği*, (Editör: M. Çağatay Özdemir, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009, s. 24. Aktaran: Okur, *Liselerde Coğrafya...*, s. 34.

⁶⁰ Kemal İnal, *Dil ve Politika. Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi*, Ütopya Yayınları, Ankara 2012.s.101.

⁶¹ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.32.

⁶² Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.34.

fikri aşılınmış bir toplum, kendi milletiyle ilgili kültürel olaylara büyük bir değer vermeye başlar. Dil kültürel olayların en önemlisidir. Kendi dili ile ilgili incelemeler yapan, kendi dilinin bağımsızlığı ve gelişmesine usulü ile çalışan ulusların milliyet duygusu çok kuvvetlidir.⁶³ Ulusallığı dil geleneği üzerine kurmuş milletler için dilin ulusal önemi tümüyle ortaya çıkmaktadır. Dilinde gereken millileşme, özleşme, bilimselleşme hareketlerini yapmayan uluslar medeniyet getiren dillerin altında kaybolurlar.⁶⁴

Her ulusun kültürü, düşünsel nitelikleri, yaşam biçimi dillerini şekillendirir. Ulusal dil, ulusun bireylerini anlamlı bir şekilde birbirine bağlanmasını sağlar. Uluslar varlıklarını dillerine bağlı olarak devam ettirirler. Özgürlük ve bağımsızlıkları dillerine de yansır. Tarihin sahnesinden çekilmiş bir toplumunun dilinin dirimselliği de yok olur. Her toplumun, her ulusun istekleri, beklentileri, takındıkları tutumları, duygu ve düşünceleri farklıdır. Bu yüzden de toplumların sahip oldukları bir dünya görüşü vardır. Bu görüş de o ulusun diline yansımaktadır. Ulus dilinin oluşması ise ortak bir yaşam, ortak bir kültür özetle bir tarihin sonucudur. Beklentiler, istekler, duygu ve düşünceler, takınılan tutumlar her toplumda farklılık gösterir. Buna bağlı olarak da her toplumun bir dünya görüşü vardır. Bu dünya görüşü, o ulusun diline yansır.⁶⁵

Bilindiği üzere dilin birçok lehçesi bulunmaktadır ve modern dönem öncesi hangi lehçenin dil, hangi dilin de lehçe olduğu muğlaklık gösterir. Bu nedenle ulus devletler ticari, siyasi ve toplumsal alanlarda standartlaşma girişimlerine dili de eklemiştirler. Bu standartlaşmanın sonucunda bürokrasi ve eğitim alanında bahse konu lehçelerden birini dil olarak seçip diğerlerini zamanla tasfiye etme eğilimine girmişlerdir. Bu da dile politik bir proje olarak yaklaşılmasını işaret etmektedir.⁶⁶

Ulus devlet yaratılırken dil politikaları üretilmiştir. Calvet dil politikasını; “sosyal yaşam ile dil ya da diller arasındaki ilişkilerle ilgili bilinçli olarak yapılan

⁶³ Akçura, “Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, s.16.

⁶⁴ Baltacıoğlu, “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”, s.106-107.

⁶⁵ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.320-321.

⁶⁶ Hüseyin Tutar, *Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği*. Hacettepe Üniversitesi, (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 200, s. 35.

tercihlerin tümü.” olarak tanımlamıştır.⁶⁷ Dil, henüz ulus devletin temelleri atılırken politik bir araç olarak ön plana gelmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalar toplumları şekillendirmek, uygulanan politikaya ilişkin bir devlet ve kimlik modeli oluşturmak yönündeki uygulamaların dilin kimlik yaratmadaki, kimliği muhafaza ya da dönüştürmedeki baskın yönünü göstermektedir. Bu durumda dilin ve dil politikalarının, toplumları inşa edici, kimlik üretici, dönüştürücü, değiştirici bir etki sağladıkları veya ulusal kimlik sürecinde önemli bir rol oynağından söz edilebilir. Aynı hedefler doğrultusunda ve bütünlük içinde hareket edebilmede dil önemli bir husustur.⁶⁸

Dilin egemenliğı ulusal bağımsızlığa bağılıdır. Egemen bir dil güçlü bir şekilde devinir ve bu sayede düşünce etkinliğı en yüksek gücünü dilde ortaya çıkarır. Bir ulusu meydana getiren bireyler, dil vasıtasıyla ortak kültürlerini bölüşür. Ulusal dil, bir taraftan da insanlığın müşterek malı olan medeniyetin izlerini taşır. Bir toplum var olduğı sürece dil etkilidir, toplumla doğar ve gelişimini devam ettirir. Bu nedenle incelenen toplumun yaratığı dil ve dilin gelişmesi, o toplumun tarihi incelendi taktirde anlaşılabilir.⁶⁹ Dil insanın iç doğasıyla birlikte gelişmektedir, bundan dolayı ulusun düşünsel özellikleri dilin eylemleri olarak görülebilir. Dil ile ulusun birbirleri üzerinde etkileşimi karşılıklıdır. Ulusların ayrılması ilk dil biçimlerinin ortaya çıkışı ile olmuştur, bu bağlamda bir ulusu ulus yapan en önemli etmenlerden birisinin dil olduğunun bir kanıtıdır.⁷⁰

Birçok ünlü düşünür de dil ve ulus arasındaki bağlantıyı ortaya koymuşlardır. Örneğın; Schiller, “*dil bir ulusun aynasıdır. Bu aynaya baktığımızda orada kendimizin en gerçek yansımasını görürüz*”, Camus ise, “*yurdum Fransız dilidir*” demiştir. Humboldt’ da “*Ulusların dünya görüşlerini de dillerinden çıkarmak olanaklıdır. Ulusların ayrı ayrı dünya kavrayışı, karakteri sözcüklerin anlamında saptanmıştır*” sözleriyle dilin ulusu yansıttığını anlatmaktadır. Dil birliğı, her zaman için, aynı dili

⁶⁷ Louis-Jean Calvet, “French Language Policy and Francophonie”, (Editor. Douglas A. Kibbee), İn: Language Legislation and Linguistic Rights, Amsterdam:University of Illinois at Urbana-Champaign, 1998,(pp.310-319),p. 311.

⁶⁸ Zamira Öztürk, Özbekistan’da Dil Politikası: Standartlaşma ve Modernizasyon, (Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2020, s.7-8.

⁶⁹ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.31,38.

⁷⁰ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.33.

konuşan insanların bir ulusa mensup olduklarını belirlemede yeterli bir gösterge değildir. Pek çok insan aynı dili konuşmakla beraber farklı uluslar oluşturmaktadır. (Britanyalılarla, Amerikalılar; Fransızlarla, Belçikalılar)⁷¹

Bazı düşünürler ise ulus inşasında dilin öncelikli olmadığını vurgu yapar. Örneğin Weber; “*Millet aynı dili konuşan bir toplulukla özdeş değildir, başka bir deyişle bu yeterli değildir*” düşüncesini savunur ve bu düşüncesini -Sırlar ve Hırvatlar, -Kuzey Amerikalılar, İrlandalılar ve İngilizler örnekleri ile destekler. Weber vermiş olduğu bu örnekleme ile “*ortak bir dilin millet için mutlaka gerekli olmadığı*” sonucunu çıkarır.⁷² Weber’in bu görüşünden dilin ulus için bütünüyle önemsiz bulunduğu sonucuna varmak elbette ki yanlış olur. O her yerde ulus duygusunun biçimlenmesinde pozitif temeli oluşturan kültürel öğelerden en başta dilin geldiği vurgusunu yapar. Burada Weber’in bahsettiği dilin ulus öncesi ve ulusal dönemdeki fonksiyonudur. Weber, ABD ve Kanada’yı dil ile ulus bağlantısının zayıf olduğu uluslara örnek göstererek de ulusal dönemdeki dilin fonksiyonundan bahsetmektedir.⁷³ Weber yapmış olduğu tespitindeki yanlış anlaşılma kaygısını şu sözleri ile dile getirmiştir. “Pekâlâ denilebilir ki, ortak bir dilin yokluğuna karşın, belirli bir İsviçrelik milli duygusu vardır; buna karşılık, ortak bir dilini varlığına karşılık İrlandalıların İngilizlerle paylaştığı bir milliyet duygusu yoktur.”⁷⁴ Tarihten aldığımız bilgiler de dilin ulusu inşa etmediğini, ancak inşa edilen ulusun bir dili kendisi için seçtiğini yahut ulus devletin bu işi üstlendiğini göstermektedir.⁷⁵

İnal ise bu durumu şu şekilde açıklama getirir:

Ulusların gerçek yaratıları dilde görülür, zira her dilin ulusal bir biçimi vardır. Ancak bu dile bu ulusal biçimi veren nedir? Dil mi ulusu belirler, yoksa ulus mu dili belirler? Ulus ile dilin birbiri üzerindeki etkisi karşılıklıdır. İlk dil biçimlerinin doğuşu, ulusların ayrılmasını sağlamıştır. Ulusu ulus yapan en önemli etken, dildir.⁷⁶

⁷¹ Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet*, s.32.

⁷² Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s.257.

⁷³ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.35.

⁷⁴ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s.173.

⁷⁵ Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.35.

⁷⁶ İnal, *Dil ve Politika. Dilin Kökeni*, s.101.

1.4.3.2. Tarih

Ulus inşa edilirken eğitim ve dil politikaları birleştirici bir unsurdur. Tarih dersleri de bu konuda eğitimin en önemli yerini teşkil etmektedir. Çünkü rejimin gereksinim duyduğu halk, tarihin desteği ile inşa edilmiştir.⁷⁷ Benedict Anderson, ulusun tarih içinde geçmişten geleceğe doğru yol aldığını işaret ederek geçmişin önemine vurgu yapar. Ulusun tarihi onu diğer uluslar karşısında meşru kılmasını sağlar. Ona göre tarihin gerçek olmasının bir önemi yoktur. Ulusu birleştirileceğine inanılan her bir olay, milli tarihinin bir parçası kabul edilir. “Milli bütünlüğe” tehdit olacak olaylar ise tarihten dışlanırlar. Milli bütünlük için tarihe yapılan farklı yorumlar, farklı sesler bastırılarak başka seçenekler yok sayılır. Bu doğrultuda kolektif hafıza devamlı olarak denetim altında tutulmaya çalışılır. “Kader birliği”, mutluluğu ve kederi paylaşmak, hep birlikte parlak bir geleceğe yürümek, ulusçu söylemin en fazla kullandığı sloganlardandır ve gelecekte geçmiş kadar önemlidir.⁷⁸

Ulus devlet yaratılırken ulusun moral kaynağı olarak ulusal duyarlılıklar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu hedef doğrultusunda bir tarih anlayışının varlığı gereksinimiyle bu moral kaynaklarının içerisinde önemli bir yere sahip bulunan ortak geçmişten yararlanılmış, siyasal-bürokratik müdahaleleri sonucu ortaya çıkan ulus devletlerin kurumsallaşmalarının neticesinde kendi ulusal tarihlerini oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmışlardır.⁷⁹ Tarih yazıcılığı, ulusların geçmişlerinde yaptıkları büyük olayların anlatılması temeline dayanmaktadır. Ulus devletlerin kurulma çağı olan 19. yüzyıl tarihçilerinin ve en çok da Alman ekolü tarih yazımı üslubu olup, Hitler ile zirveye çıktıktan sonra, 1948’den itibaren ayakları toprağa basmıştır.⁸⁰

⁷⁷ Abdulvahap Akıncı ve Oğuz Yavuzylmaz, “Milli Kimlik İnşaasında Resmi Tarih Yazımının Rolü”. *International Balkan University- Turkish Studies Economics, Finance and Politics*. 13/30,2018, (ss.15-24), s.19.

⁷⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye*, s.15.

⁷⁹ Suavi Aydın, “Resmi Tarihin Temeli: Ulusal Tarih Yazımı ve Resmi Tarihte Mitlerin Kaynağı”, *Resmi Tarih Tartışmaları 1*, (Editör: F. Başkaya), Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara 2008, (ss. 43 – 83). s.43. Aktaran: Şefik Taylan Akman, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, *Hacattepe Hukuk Fak. Dergisi*, 1/1,2011, (ss.80-109), s. 82.

⁸⁰ Nazım Beratlı, “Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?”, *Kıbrıs Yazıları*, Sayı: 3, Yaz-Güz, 2006, (ss.3-20), s.3.

19. yüzyılda birçok tarihçi siyasi iktidarın himayesinde yer alıp, yönetimdeki iktidarın politik biçimlerini olumlayan yorumlar yaparak bir tarih yazıcılığı perspektifleri geliştirmişlerdir. Örneğin Alman tarih yazıcılığında romantik akımların Alman siyasi yapısıyla ve yine Fransız tarih yazıcılığında pozitivist, rasyonalist yaklaşımlar ve Fransız Devrimi'nin Fransız siyasi yapısıyla ilişkisi olduğu söylenebilir. Ulus devletin konumunu tanımlamak için tarihçilerin ilk olarak bir topluluk hayal edilerek “ütopya” oluşturmaları gerekir. Bunun için hem tarihçelere hem de anlatısı usta edebiyatçılara büyük sorumluluklar yüklenir. Ulusal kimliğin yaratılması ve güçlendirilmesini sağlamak için tarih eğitimi Avrupa’da bir araç haline getirilmiştir. Bu perspektiften baktığımızda tarih yazımı ve ulusçuluk birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ötekinin oluşturulması ulus inşasında çok önemli bir etki yaratmıştır. Bireylerin inşa edilen ulusa aidiyeti bu yolla güçlendirilerek toplumun bireyelerinin aidiyeti ve yönelimi sağlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda tarih yazıcıları tarihsel bir yol tercih ederek geçmişteki olaylar arasında sürekliliği sağlayan hikayeler kurmuşlardır. Zamanı bir takvim içerisinde ilerleyecek şekilde ele alarak tarihselci bir anlatım benimsenmesi ulus devlet açısından önemlidir. Çünkü ulus bu zaman dilimi içinde gelişir. Böyle bir anlayış ile yazılan tarihsel anlatı ulus-devletin geleceğe dönük iyimser bir proje haline getirilmesine olanak verir.⁸¹ Tosh,

Tarih siyasal bir savaş meydanıdır” der. “Otoriteye başkaldıranlar da bu başkaldırıcıyı boğmaya çalışanlar da tarihin desteğini yanlarına almaya çalışırlar. Oysa günümüzde iktidarın tarih yorumu ders kitapları, basın ve televizyon dolayısıyla her yere nüfuz ediyor.⁸²

Jenkins de der ki: “... *Bir şeyin söylenmesini engelleyen ve sadece belli şeylerin söylenmesine izin veren şey, nihai olarak iktidardır: Hakikat onu doğru kılacak güce sahip birilerine bağlıdır ... (Doğru olsun, olmasın)*”.⁸³ Okullar, ulus inşasında millî kimlik oluştururken bir öğretim programı dahilinde; destansı zaferleri, dram yüklü mağlubiyetleri, ulusal kahramanları, ihtişamlı tarihsel anlatıları aktaran resmi kanallardır. Bu kamu okullarıyla beraber akran grubu ve medya diğer ulus inşasında etki eden diğer araçlardır. Bu araçlar üzerinde devletin kısmi veya tam kontrolü vardır. Bu

⁸¹ Çakal, “Ulusçu Tarih Nasıl Yazılır” .

⁸²John Tosh, *Tarihin Peşinde*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1997, s.11. Aktaran: Beratlı, “Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?”, s.7.

⁸³ Keith Jenkins, *Tarihi Yeniden Düşünmek*, Dost Yayınları, Ankara 1997, s.43. Aktaran: Beratlı, “Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?”, s.7.

etki araçlarına modern devletler (spor ve gençlik örgütleri, ordu, medya) gençlerin sosyalleşmesinde, istedikleri yönde kimlik geliştirmesinde kısmen veya tam olarak kontrol edebilmektedir.⁸⁴

Ulus devletin inşası sürecinde ulusa bağlılıkta tereddüde düşülmeyi önlemek için ulusal anlatıda belirsizliklere ve farklılıklara müsamaha gösterilmez. Bu yüzden mesajları açık bir şekilde vermek için anlatımın belirsiz ve karmaşık yönleri ayklanır ve yalınlaştırılmış fakat bireye duygusal coşkuları geçirebilecek tarzda bir metin oluşturulur.⁸⁵

1.4.3.3. Din

Din tanımı, dinden neyi kastedildiği ile ilgili değişkenlik gösterir. Din ile ilgili “işlevsel” ve “özel” olmak üzere iki farklı tanım yapılmıştır. İşlevsel açıdan din tanımları, insan ve toplum üzerindeki sosyal ve psikolojik etkileri, fertlere ve topluma sağladığı düşünülen yararların tasviri ve dinin ne işe yaradığı veya ne yaptığını; özel tanımlama ise dinin özüyle veya içeriğiyle ilgili karakterleri içererek, dinin ne olduğu üzerinde yoğunlaşır. Örneğin, insanın inancı hem psikolojik yaşantısında hem de toplumsal yaşantısında belirli bir etken sağlıyorsa o işlevsel tanıma göre dindir, bahsedildiği gibi bir etkisi yok ise felsefe gibi başka bir olgu olarak nitelendirilir. Özel tanım da ise, Tanrıya, kutsal olarak bilinen şeylere ya da manevi güçlere iman edenlerin bir dini vardır; inanmayanların ise bir dini yok olarak kabul görür. Özetle; işlevsel tanımlar dinin ne yaptığını, özel tanımlar dinin ne olduğunu anlatmaktadır.⁸⁶ İşlevsel tanım kapsamında, örneğin din güvenlik mekanizması işlevi görüyor, bireylerin saldırganlık hislerini yatıştırıyor ve sosyalleşmelerine olumlu yönde katkı sağlıyorsa politikacılar tarafından dindarlık, arzu edilen bir hususiyettir ve bu doğrultuda birçok

⁸⁴ Eamonn Callan. *Democratic Patriotism and Multicultural Education. Studies in Philosophy and Education, Kluwer Academic Publishers, (2002), p.470.* ve Heiko Walkenhorst *The Construction of European Identity and the Role of National Educational Systems' - A Case Study on Germany, (2004), p.10.* Aktaran: Mehmet Elban, “Tarih Eğitimi ve Vatansızlık Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4/3,2015, (ss.1302-1319), s.1306.*

⁸⁵ İlhan Tekeli, “Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı” *Tarih ve Milliyetçilik-I. Ulusal Tarih Kongresinde Sunulan Bildiri, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin, 30 Nisan-2 Mayıs 1997.s. 134.*

⁸⁶ Abdurahman Kurt, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2, 2008, (ss.73-93), s.75-77.*

politika üretilebilir.⁸⁷ Söz konusu işlevsel tanımdan yola çıkarak dinin bir toplum üzerinde birleştirici yönde rol oynaması ulus inşasına katkısı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Ancak yine de ulusçuluğun din ile etkileşimi tartışmalı bir mevzudur. Bu konuda hâkim olan görüş ulusçuluğun doğuşu ile dinin güç kaybetmeye başladığıdır. Avrupa’da Kuzey İrlanda ve Balkan örnekleri bu görüş ile pek örtüşmese de modern dönemde ulus devletin etkin hale gelmesiyle birlikte dinin etkinliğinin azaldığı fikrini kanıtlar niteliktedir. En çok Ortadoğu toplumlarında rastlanmak üzere dünyada ulusçuluğun din ile yan yana gittiği örnekler de vardır. Örneğin; Libya’daki Senusi Hareketi liderlerinden Ömer Muhtar, Cezayir’in bağımsızlık sürecindeki sembol ismi olan Kadiri tarikat şeyhi Abdülkadir Cezayiri, Kafkaslardaki lider Şeyh Şamil gibi isimler toplumlarında dini ve milli liderlik misyonunu üstlenmiş önderlerdir. Sonuç olarak dinin ulus devlet oluşumundaki etkisinin azaldığını en azından Balkanlar ve Kuzey İrlanda istisnaları haricinde Avrupa merkezli bir bakış açısına göre doğru olduğunu düşünebiliriz.⁸⁸

“Din ve Modernlik” kitabının yazarı Sosyolog Peter L. Berger, küreselleşmeyle bağlantılı olarak gelişen dini plüralizm (dini çoğulculuk) ile; dinin birleştirici semboller ve dünya görüşü sağlayıcı işlevini yitireceğini, ferdi bir tercih meselesi olarak geleneksel toplumdaki nesneliliğini kaybedip bireyde anomi duygusu yaratarak krize yol açacağı ihtimalinden söz etmektedir. Zira modern dünyada insanın çevresi her an değişebilecek sayıda ve çoğunlukta bir dizi olaylar örgüsünce çevrelenmiştir. Özellikle gençler arasında yayılma yeteneği gösteren yeni dini cemaatlerin ve hareketlerin her birinin sadece doğru olarak kendilerinin temsil ettiği dini kabul etmeleri, diğerlerinin yanlış olduğunu düşünmelerinin ve bununla birlikte az sayıda bulunan taraftarlarının inançlarını meşrulaştırmalarının, toplumda çatışmaya yol açabileceği ve formal olan dinin toplumdaki dayanışmayı sürdürme fonksiyonunun yok olacağı belirtilmektedir. Bu nedenle Berger, merkezini kaybetmiş bir toplumun dinin eski bütüncül anlatısını devam

⁸⁷ Kurt, “Sosyolojik Din Tanımları, s.78.

⁸⁸ Ahmet Murat Fırat, Milliyetçilik ve Din Etkileşimi, (Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2018, s.88.

ettirmesinin olanağı olmadığını ifade ederken, ancak dinin modern toplumda hepten yok olacağı fikrini ileri süren sekülerleşmeci görüşleri de benimsememektedir.⁸⁹

Din kimlik belirlenmesinde etken bir unsurdur. Her ne kadar globalleşen dünyada bazı toplumlarda etki alanında değişim ve daralmalar olsa da elbette din ve inanç birliği toplumsal düzenin sağlanmasında en başta ilkel topluluklar olmak üzere her toplumda kültürün en alt basamağı aileden başlayarak en etkili ve güçlü sosyal bir denetim aracı olmuştur. Bunlara ilişkin birçok dini metinler de bulunmaktadır. Ayrıca din görevlileri de toplum üzerinde birleştirici rol oynamışlardır.

1.4.3.4. Vatan (Coğrafya)

Vatan, bir ulusun birikimlerini, anılarını barındırdığı, milli kültüre ev sahipliği yaparak nesilden nesle aktarıldığı ve yaşatıldığı mekandır. Bu mekân sadece doğup yaşam sürdürülen yer değildir. Vatan ulusu oluşturan değerlerin başında gelir. Ulus denilen olgu vatan olarak adlandırdığımız toprak parçası üzerinde yaşar. Tarih boyunca toplumlar yaşam sürdürdükleri toprakları uğruna büyük bedeller ödeyerek fedakarlıklar yapmış, canları pahasına korumaya çalışmışlardır.⁹⁰

İnsanlık bir ulusa ait olma hissiyatını ve kimliklerini vatan dediğimiz topraklarda edinirler. Birlikte yaşadığı insanlara ve müşterek hayatı sürdürdüğü mekâna bir bağlılık ve sevgi duyar. Bu ister balta girmemiş ormanda yaşam süren kabileler olsun, isterse yaşam koşullarının çok zor olduğu dünyanın çok soğuk kuzey bölgeleri olsun. Bu meşkûr duygular atalardan gelecek nesillere aktararak devamlılığını sürdürür.

Tarihi topraklar ulusun nesiller boyunca üzerinde ortak bağları bulunan bir mekandır. Geçmişin belleğini, çağrışımlarını taşır. Azizlerimizin, kahramanlarımızın, bilgelerimizin ve bizim yaşam sürdürdüğümüz, çalıştığımız, dua edip savaştığımız

⁸⁹ Şahin Gürsoy ve İhsan Çapcıoğlu, *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din*, Platin Yayınları, Ankara 2007, s.26. ve Peter L Berger, *Secularization Falsified*, First Thing: 2008, s.23- 27. Aktaran: Mehmet Emin Balcı, Peter Berger'in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012, s. 110.

⁹⁰ Mustafa. Erkal, "Vatan fikri ve milliyetçilik", *Yeniçağ*. (15 Mayıs 2016), Erişim: 20.04.2021. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-388676h.htm>

topraklardır. Bu nedenle vatan kutsal ve biriciktir. Denizleri, nehirleri, gölleri, dağları, kentleriyle mukaddestir.⁹¹

Ulusların tarihleri yaşamlarını sürdürdükleri topraklarından gelir ve bu anavatanı tanımlar. Yer, mülkiyet gibi coğrafi kavramlar bireylere bir kimlik tanımlaması verir. Aidiyetle ilgili olarak örneğin “Nerelisin?” sorusu sorulmaktadır. Bu soruya verilen cevap; Kişilerin hakkında kapsamlı bir kimlik bilgisi barındırır. Atalarının varlığı, bireyin kendini ait hissettiği, geçmişin izlerini taşıdığı bir vatan kavramı olan derin anlamlar içerir.⁹² *Smith*; coğrafyanın insan kimliği üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir.

Doğa ve mekanlar tamamıyla özeldir; halkın tarihi yurdunu, anılarının kutsal membağını oluştururlar; ruhların tını farklılıklarını uyumlu kılan, kendilerine özgü tarihi şiiressellikleri vardır. Yurt sadece milli dramının sergilendiği bir dekor değildir, bizzat başroldedir; doğal güzellikleri popüler tarihsel bir önem taşır. Öyle ki göller, dağlar, nehirler ve vadiler hepsi de halkı meziyetlerin ve otantik milli yaşantının sembolleri haline gelebilir.⁹³

Ulusçuluk doğası gereği toprağın kontrolü için bir mücadeleye girer, diğerlerini ötekileştiren mekânsal bir boyut taşır. Haklı bir şekilde atalarının yaşadığı toprağı vatana dönüştürme peşindedir.⁹⁴ “Mekânın ulusallaştırılması” tüm ulusçuluk hareketlerinde “kendi uluslarının arazisini vatana dönüştürmeye çalıştıkları bir süreçtir. Atalarından kalan toprağı özel semboller ve anlamlar yükler. Ulusçuluğun ulaşmaya çalıştığı şey, tam olarak ulusal bir bölgenin inşası yoluyla bir ulusal dayanışma ve bilinç duygusu aşılama ve ulusu homojenleştirmek, biçimlendirmektir.⁹⁵

Ulusçuluk yaşanan toprakla özel bir ilişki içerisinde. Ulusçuluğun olmazsa olmaz bir bileşenidir. Geçmiş bulunmayan bir ulus var olmayacağı gibi “vatansız” bir ulus da olamaz. Bu vatan henüz elde edilmemiş “hayali” bir vatan da olabilir. Böyle bir durumda da ulusu birleştiren unsurlardan birisi vatan topraklarına bir gün geri dönmek olacaktır. Vatan bilincini yaratmak için yararlanılan tekniklerden birisi de haritalar gelmektedir. Haritalar “milli” coğrafyayı logolaşmasını sağlar ve kâğıt paralar,

⁹¹ Anthony D Smith, *Milli Kimlik*, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları İstanbul 1994, s.25.

⁹² Servet Karabağ, “Coğrafya ve Kimlik”, *Türk Kimliği*, (Editör: M. Çağataş Özdemir), Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, (ss.467-490). s.468. Aktaran: Okur, Liselerde Coğrafya..., s.21

⁹³ Anthony D Smith, *Milli Kimlik*, s.108.

⁹⁴ Thanos Koulos, “Nationalism and the lost homeland: The case of Greece”. *Nations and Nationalism*. 27/2,2021, (pp.482-496). p. 1.

⁹⁵ Koulos, “Nationalism and the lost homeland, p.2.

posterler, pullar vasıtasıyla gündelik dolaşımın içinde yer alır. Ulusçuluğun mekanla kurmuş olduğu bu ilişkide, tarihsel anlamının olduğuna inanılan yerler, milli kahramanlar ya da belirli olayları anmak üzere dikilmiş anıtlar da bu vatan içinde ayrı bir önem taşır. Milli coğrafya da milli tarih gibi tartışmalıdır. Farklı özlemler farklı projeler bulunmaktadır. Ama tıpkı geçmişle kurduğu ilişkide olduğu gibi, ulusçu söylem farklı vatan önermelerini dışlar, reddeder. “Vatan tektir, değişmezdir.”⁹⁶

Ulus devlet öncesi geleneksel devlet yapıları “mülk-hakimiyet” anlayışı olan patrimonyal bir sisteme dayanmaktaydı. Ülke coğrafyası ya da yaşam sürülen toprak; aşiret, kabile, akrabalık ilişkileri ya da cemaat ve köy/tarla gibi küçük çaptaki nüfus ve toprak parçaları ile değerlendirilmekteydi. Yaşanılan toprakların sınırları esnek olmakla birlikte akışkanlık göstermekteydi. Natio, sözlüksel anlam olarak siyasallaşmış günümüzdeki ulus anlamını taşımamaktaydı, doğulmuş ve yaşanılan yer olarak ifade edilmekteydi. Ulus devletiyle birlikte bu anlayış değişmiş “*sınırları çizilmiş bir ülkenin toprağında yaşayan bir ulusun “kamusal mekânı”*” anlamına bürünmüştür. Modern ekonomideki iş bölümü, kamu hizmetleri, vatandaşlık ödevleri coğrafik bir bağlama oturmaktadır. Bu nedenle modernleşmenin getirmiş olduğu yeniklerden mekân yalnızca coğrafi bir konuma bürünmekten çıkarak grup ve birey aidiyetinin esaslarından biri haline gelmiştir. Günümüz anlamı ile vatan ile vatandaşın ilişkisi, devlet ile ulus ilişkisinin tanımlanmasında baş unsurlarından birisi olmuştur. Coğrafya modern ulus devletle birlikte önem kazanmıştır.⁹⁷ Çünkü milli devlet, egemenliği altındaki bir toprakla vardır.

1.4.3.5. Kültürel ve Ulusal Semboller

Ulusun simgesel temsili ortak bir özel adla başlar. Ulusa, milletin kahramanlığını, farklılığını, yazgı duygusunu ifade etmek ve üyeler arasındaki bu özellikleri yankılamak için özel adlar seçilerek konulur. Bu durum ulusu temsil eden bayrak ve milli marşlar için de geçerlidir. Bayrakların desenleri, biçimleri, renkleri ve marşların müziği, mısraları ulusun özel niteliklerini yansıtır ve basit biçimleri ve

⁹⁶ Özkırmılı, *Milliyetçilik ve Türkiye*. s.15-16.

⁹⁷ Ö. Sezgi Durgun, *Ulusçuluk ve Mekân: Cumhuriyet Söyleminde “Vatan”: 1920-1950*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 17-18.

ritimleri ile ulus üzerinde canlı bir tarih ve yazgı duygusu vermeyi amaçlar. Milli marşların mısralarının sınırlı olması, dışarıdan bakanlar için bayraklar üzerindeki farklılıkların çok küçük olması bir önem arz etmez. Önemli olan şey, semboller ile milletin üyelerine yansıtılan anlamların gücüdür.⁹⁸ Semboller, ulusun şanlı geçmişini hatırlatarak ulus birliğinin pekişmesini sağlar, ulusun yeniden üretimine katkıda bulunur.⁹⁹ Ulus inşa edilirken milli duyguları uyandırmak, kitlelere coşku yaşatmak ve toplumu ulvi bir amaç etrafında toplamak yani ulusa milli bir kimlik kazandırmak için ulusal semboller sıklıkla kullanılmıştır.¹⁰⁰

Kıyafet, yemek, sanat, töre, ritüeller, dil ve benzeri gibi kolektif yaşam içerisinde var olan çeşitli semboller gerçekte topluluk üyelerini dışarıdakilerden ayırt edebilmeye yarar sağlar. Semboller müşterek mirasın ve kaderin devamlı olarak hatırlatıcısıdır. Bizlere ortak atalarımızı hatırlatarak onların yoluna çağırır. Genç kuşaklara anne ve babalarının geleneklerini, göreneklerini aşılıyarak sevdirebilir. Aynı zamanda toplumun kurumlarına ve ortak yaşam biçimine rehberlik eder. Bizleri atalarımızın mirasına geri götürerek ortak bir kaderde buluşturur.¹⁰¹

Bir ulusa, geleneklere, ortak bir gayeye, ortak dile bağlanma duygusu olan ulusçuluk, bir ulusun onu diğerlerinden başka kılan tüm ulusu kapsayacak şekilde tasarlanmış sembollerle (milli marş, bayrak, milli bayramlar anıtlar vb.) özdeşleşmesidir. Toplumun bu sembolleri içselleştirmesi ulusal bir kimlik yaratır.¹⁰² Şehirlerin parçası olan kültürel mimari ulusal bilincin gelişmesine katkıda bulunur. Dile ait unsurlar kültürel mimariye yazılır. Sokaklar, binalar, heykeller, dini mekanlar buna hizmet eder. Ortak tarih ve ideoloji bu yapılarda kendini yansıtır.¹⁰³

⁹⁸ Smith, *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*, s.18.

⁹⁹ Özkırımlı, *Milliyetçilik ve Türkiye*, s.16.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Asker ve Neslihan Kibar Önder, “Karadağ’da Ulus-Devlet İnşası: Etnografi, Kültür ve Semboller Üzerinden Yorumlama”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*,4/2,2022, (ss.129-176).

¹⁰¹ Anthony D Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çeviren: Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir). Dost Kitapevi Yayınları Ankara 2002, s. 79.

¹⁰² Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler*, (Çeviren: Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s. 140. Aktaran: Okur, *Liselerde Coğrafya...*, s. 16.

¹⁰³ Karabağ, “Coğrafya ve Kimlik”, s. 475. Aktaran: Okur, *Liselerde Coğrafya...*, s.23.

Ulusları simgeleyen semboller toplumsal ve kültürel kimliğimizin özünde yer almaktadır. Bu semboller doğadan alınma, insan icadı, cansız ya da canlı varlıklar ve imgelerden ritüellere, öykü anlatımına pek çok biçimde olabilirler. Ulusal sembol vasfını her ne şekilde kazanmış olursa olsun bu semboller, insanları bir araya getirerek ulusların oluşumuna yardımcı oldukları gibi ortak şifreli bir sistem yarattıklarından yaşamsal bir işlevi yerine getirirler.¹⁰⁴ Örneğin ulusuna olağanüstü hizmetleriyle yüze çıkmış, geçmişte iz bırakmış, savaşlarda ölüm kalım pahasına olsa da büyük fedakarlıklarla ulusunu savunmuş, ulusun hatırasında derin ve edebi izler bırakmış kahramanlar canlı sembollere örnektir.

Modern dünyada artık her ulus-devlet; sembollerin toplum birlikteliğine, ortak değer ve duygu oluşumuna yaptığı katkılardan ötürü kendi ulusal sembollerini yaratarak uluslararası alanda sembollerini ile temsil edilmektedir. Ulus inşa sürecinde yaratılan ve milli kimliği temsil eden sembollerin başında bayrak, marş gibi simgeler gelir. Gücün ve özgürlüğün sembollerini olarak bir takım hayvan figürleri, gök cisimleri, bazı renkleri ya da renk karışımları, dağlar denizler ve benzeri milli sembollerini temsil eder nitelikte kullanılmaktadır. Semboller geniş kitlelerde kabul gördükçe toplumu yönlendirme kapasitesi de artar ve ulusal bir değere bürünürler. Bu nedenle devletler için ulusal semboller büyük önem taşır ve onları tartışma alanı dışında tutmaya çalışırlar. Sembollerin geniş bir kitle üzerinde kabul görmesi için de gerçekten ulusun hafızasında yer eden toplumsal kültürün derinliklerinden neşet etmiş ve ulusal kültürle uyum içinde olan semboller olması gerekir.¹⁰⁵

1.4.3.6. Sanat Eserleri ve Mimari

Sanat eserleri ve mimari bir ulusun yaşam tarzını yansıtır ve ulusal bilincin oluşmasına etkilidir. Mimariyle topluluk kendini bir yere yerleştirir, sınırlar ve tanımlanır. Biricik ulusal mekân yaratılmasında ulusal ideoloji olarak eski çağlara ait binalardan yararlanılabilir. Ulusal zemin üzerine inşa edilen anıtlar; kimlik, aitlik ve

¹⁰⁴ Wilkinson, Semboller ve İşaretler, s. 214.

¹⁰⁵ Tutar, Ulus Devlet..., s. 38.

süreklilik duygusunun devamlılığına yardımcı olur.¹⁰⁶ Kıymetli topraklarda çağlar boyunca ikamet edildiği ve sahiplenme erdemiyle kurulmuş kimliği ifade eder.¹⁰⁷ Doğallaştırılan anıtlar ile topluluk, mekânda ve zamanda tanımlanmış olur. “Biz neredeyiz” anlatımını vererek geçmişin şahitliğini yapar. Tarihin dönüm noktasını, sembolik krizleri, dramatik olayları geri çağıran her türlü mimari ve sanat eserleri yaratıcı enerjinin doğasıyla süslenerek topluluğu bir toprakta konumlandırır. Doğal veya insan yapımı kutsal mekanlar etnisiteyi geçmişte ve günümüzde tanımlayabilmek bağlamında önemlidir. Taşıdıkları sembolik anlamları ve tarihsel çağrışımlarıyla bu mekanlara hürmet duyulur ve ihtiyat duygusunu hissettirir.¹⁰⁸

Folklor müzelerinin ulus fertleri için bir çekiciliği vardır. Bu müzeler etnik kültürü, yöresel kıyafetleri, köy mimarisini ve eşyalarını gibi sadeliği sergileyerek kaygılı şehir sakinleri üzerinde telaşsız ve sakin varoluşa ait değerleri uyandırarak aidiyet duygusuyla birlikte sakinleştirici bir iz bırakır. Anıtlardan, kutsal mekanlardan yoksun olan sıradan topraklar bile bu yolla hızla kentleşen modern nesillerin şuurunda etnik önem kazanır. Çünkü bunlar önceki dönemlerde atalarına ait olan ideallerin ve otantik basit hayat tarzının kaynakları ve şahitleridir.¹⁰⁹

Dünyanın herhangi bir yerinde hiçbir büyük şehir yoktur ki heykeller, abideler, anıtlar, görkemli yapılar olmasın. Caddelere sokaklara, meydanlara dehaların, kahramanların isimleri verilerek yeni nesillere kültürlerini ve ahlaki mirasları hatırlatılır.¹¹⁰ Sanat eserleri, anıtlar, heykeller, caddelere, sokaklara, meydanlara verilen isimler zihinsel haritamızı etkiler. İdeolojik anlamları olan imgesel tasarımlar kentsel ritüellerle içi içedir. Tasarımcılar toplumsal bilince hizmet eden mekanları kurgulayarak bireyin alışkanlıklarını ve kent ritüellerini yönlendirebilmektedirler. Meydanların belirli zamanlarda toplanma veya anma törenlerinin yapıldığı mekân olarak kullanılması geçmişini hatırlatarak toplumsal bilinci uyandırır. Bu mekanlar aynı zamanda aidiyet ve güven hissi verir. Avrupa’da 20. yüzyılın ilk yarısında toplumsal belleğin aktarılması,

¹⁰⁶ Sarah Radcliffe and Sallie Westwood, s. 54. Aktaran: Aydos, Türkiye’nin Tanıtım Filmlerinde Ulusal Kimlik, s. 51-52.

¹⁰⁷ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*. s.239.

¹⁰⁸ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*. s.241.

¹⁰⁹ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*. s.243-244.

¹¹⁰ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*. s.246.

gündelik yaşama etki edebilecek gücün görselleştirilmesine yönelik meydanlar, anıtlar, heykeller, stadyumlar vb. yapılar mimarlık alanının çalışma konularından olmuştur.¹¹¹

1.4.3.7. Folklor

Folklor Türkçedeki adıyla halk bilimi (halkiyat), bir ulusun başlıca kültür ürünleri olan; halk edebiyatını, halk müziğini, mutfağını, halk hekimliğini, gelenek ve göreneklerini, efsun, büyü gibi halk inançlarını, halk oyunlarını, masal, efsane, bilmece, tekerleme, atasözü gibi, törenlerini inceleyerek bunların birbirleriyle ilişkilerini ortaya koyan; evrim, kaynak, yayılım etkileşim, değişim vb. sorunlarını çözmeye; kural, sonuç, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bir bilim dalıdır.¹¹² İnsana ilişkin incelenmesi gereken önemli bilim dallarından olan folklor günümüzde yalnızca halk oyunları ve halk müziği için kullanılsa da esasında, yaşam tarzından sosyolojiye ve politikaya kadar bir hayli geniş kapsamlıdır ve pek çok ayrıntıyı içinde barındırır. İnsana özgü en yaygın, en eski, en devamlı, halk endüstrisi, halk sanatlarını inceler. Bunları yazılı belgeye dayanarak değil, atalarından bugüne ulaşmış geleneklerin etkisi altında yapılan ve inanılanı inceler. Kısaca folklor, halkın düşünsel formunu inceler. Her ulusun kendine has kimliği olmasından ötürü folklorun içeriğinin belirlenmesi ve tanımlanmasında o ülkenin bilginleri kendi toplumlarının yaşam biçimlerini değerlendirme yoluna gitmişlerdir. İngilteredeki folk(halk) ve lore(bilim) veya bilgi sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan folklor ilk defa 1846 yılında İngiliz bilimci William J. Thomas tarafından ortaya atılmıştır. “Folklore Society” adlı İngiltere’de kurulan dernek folklor sözcüğünün bir bilim dalına dönüşmesinde katkı sağlamıştır.¹¹³

19. yüzyılda ortaya çıkan romantizm hareketi yani romantik milliyetçilik folklorun 20. yüzyılda politik ya da ideolojik bir araç olarak kullanılmasında en mühim etkenlerden biri olmuştur.¹¹⁴ Birçok Avrupa ülkesinde daha sistemli olarak yürütülen

¹¹¹ Udo Kultermann, *Architecture In The 20th Century*, Van Nostrand Reinhold, New York 1993, s. 91-105. Aktaran: Özge Güven Akdoğan, Kent, Kimlik ve Sanat: Anafartalar Çarşısı ve Kamusal Sanat Üzerine Bir İnceleme, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5/2,2018, (ss. 383-415), s.385-386.

¹¹² “Halk Bilimi”, Erişim: 20.04.2021. <https://sozluk.gov.tr/> , “Halk Bilimi Nedir”, Erişim: 20.04.2021. <https://halk-bilimi.nedir.org/>

¹¹³ “Folklor-Halk Bilimi”, Erişim: 20.04.2021, <https://www.turkedebiyati.org/folklor.html>

¹¹⁴ Temur, Folklor-İdeoloji, s.19.

folklor çalışmaları sonucunda derleme ve araştırmalar hızlandırılarak sergiler ve müzeler açılmış; enstitüler, dernekler, arşivler kurulmuş; seminerler, kongreler, festivaller düzenlenmiş; folklor üniversite programlarına ders olarak alınarak yapılan inceleme, derleme ve araştırmaların yayımlar yolu ile tanıtılmasına hız kazandırılmıştır.¹¹⁵

Folklorun ulusal kimlik ile arasındaki ilişkinin seviyesini ölçmek için teorisyenler ve Batılı araştırmacılar 19. yüzyıldan itibaren kırsal kültürü analiz etmeye başlamışlardır. Folkloristlerin bu konudaki ilk görüşleri folklorun doğrudan ulusal kimliği ifade ettiği yönündedir. 20. yüzyılın ortalarında ulus ve kültür teorilerinde bilhassa folklor üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bir ülkedeki bir kesime ait kültürel özellikleri ortaya koymaya çalışırken sosyal bilimciler folklor bileşenlerinden yararlanmışlardır. Folklorun takip edilmesi gerekli olan ulusal düşüncelerin bir sembolü olarak görülerek benimsenmiştir.¹¹⁶ Tüm bunlar değerlendirildiğinde 19-10. yüzyıllarda uluslar ulusal kimliklerini folklor çalışmalarıyla şekillendirmişlerdir.

Gelenek ve görenekler en genel anlamıyla sürekliliği ve devamlılığı ifade eden kültürel kalıntılardır. Kullanıldığı alana göre farkı anlamlar taşıyan çok yönlü bir kavram olan gelenek popüler anlam olarak günlük dilde töre, örf, adet anlamında kullanılır. Günümüzde karşılaşılan en karmaşık terimlerden olan gelenek dendiğinde belli bir çerçeveden hareket etme veya önceden ortaya konmuş ve süreklilik kazanmış bir olguyu devam ettirme, belirli bir yolu takip etme anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Gelenekler günlük yaşantımızdaki ilişkileri düzenleyerek toplum içindeki anlaşmazlıkları da azaltır. Örneğin; hasta ziyaretlerinde, komşu ziyaretlerinde, alışverişlerde, tanışma ve tanıştırmada nasıl davranılacağını tanımlayarak ilişkiler üzerinde düzen kurar.¹¹⁸

¹¹⁵ Aydın Oy, "Halkiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:15, İstanbul 1967, (ss.367-369) s.367.

¹¹⁶ Wendy Reich, "The Uses of Folklore in Revitalization Movements", *Folklore* 82 (autumn 1971): (pp.233-244), s.233. Aktaran: Nezir Temur, "Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri", *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 53,2010, (ss.219-232), s.220.

¹¹⁷ Mehmet Vural, "Gelenek ve Dinlerin Aşkın Birliği", *Doğu Batı Yayınları*, 7, 2003, s.163.

¹¹⁸ "Common Usage, Custom, Tradition, Convention", Erişim: 12.06.2021, <https://www.ktb.gov.tr/EN-98606/common-usage-custom-tradition-and-convention.html>

Fransız devrimini etkileyen Rousseau¹¹⁹ “*Vatanı ne duvarlar ne de insanlar yapar; vatanı vatan yapan yasalar, gelenekler, alışkanlıklar, hükümet, anayasa bütün bunlardan doğan var olma biçimidir*” demektedir. Rousseau ulusal bireyliğin ve bu bireyliğin terbiyesinde gelenek ve adetlerin korunmasının ve sürdürülmesinin önemi üzerinde ısrarla durmuştur.¹²⁰ Her ulusun kendi gelenek ve görenekleri yaşam tarzları vardır. Bu uygulamalar kim olduğumuzu ve nereye ait olduğumuz konusunda algısal tanımlama yapar ve aynı zamanda ulusal kimliğimizi oluşturan değerlerdir.

Halk Edebiyatı, bir ulusun yaşantısını, sevinçlerini, acılarını, yıkımlarını, kahramanlıklarını vb. öz varlıklarını yansıtan bir kütüphane gibidir. Uluslar yetiştirdikleri nesilleri edebiyatın sunmuş olduğu bu değerler üzerine inşa ederler. Mitler, efsaneler, masallar, halk hikayeleri, fıkralar, atasözleri ve deyimler, halk tiyatrosu, halk şarkıları, şiirler ile çok geniş bir yelpazeden aktarımını gerçekleştirir. Tüm bu ortak ürünler ulusun bireylerini birleştirir, olgunlaştırır, ortak bir yapıda büyütür. Bir arada yaşayan insanların bir ulus olmasını sağlar. Her ulus, kendini daha kadim, daha köklü bir geçmişi ve kendine has bir kültür inşa etme çabasına girer. Bunun için en önemli argüman olan “Halk Edebiyatı” diye adlandırılan eserler ön plana çıkarılır. Böylelikle siyasetçiler bilim adamları, aydılar, filozoflar için, ulus inşasında bu eserler dikkate alınıp incelenir ve değerlendirilir. Siyasetçiler ulusun kimliğini yaratmak ve farklı bir ulus inşa etmek için toplumlarına ait olan bu eserlerin incelenmesi ve değerlendirilmesinden çıkan sonuçlardan faydalanırlar.¹²¹

Halk müziği, halk tarafından benimsenen melodilerin kulaktan kulağa taşınmasıyla yayıldığı ve zaman içinde de halkı etkilendiği, olaylar ile değişime uğradığı ve bu yönüyle devamlılık gösterdiği, kadim geçmişe ve coğrafya ile bağlantılı yaygınlığa sahip bir toplumun estetik yaratıcılığını yansıtan eserlerdir. Kime ait olduğu bilinmeyen, halkın ortak malı haline gelmiş bu eserler bu bakımdan anonim kabul edilmiştir. Bu özellikler daha ziyade köylü ya da kabile musikisini anlatmaktadır. Müzik en yüksek aktarım ve ifade gücüne sahiptir. Bu nedenle her devlet ulusal kimlik inşası

¹¹⁹ Jean Jacques Rousseau 18.yy’ın büyük Fransız düşünürüdür. “Toplum sözleşmesi” eseriyle Fransız devriminin ilham kaynağı olmuştur. Düşünceleri özellikle, Devrim’den sonra kurulan yeni devletin kalkınmasında, toplumun sosyal yapısında ve eğitim sisteminde etkili olmuştur.

¹²⁰ Anthony D Smith, *Milli Kimlik*, s.142.

¹²¹ Abdurahman Güsel ve Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 354.

sürecinde kültür politikaların içerisine halk müziğine de yer vermiştir. Halk müziğine ilişkin ilk kayıtlara, önceleri çeşitli ülkelerde kaleme alınan folklorik eserlerde yer verilmiştir. 17. yüzyılda özellikle Fransa ve İngiltere’de çok sayıda folklorik malzeme incelemelerine rastlanmaktadır. Orta Avrupa ülkelerine ise, 18. yüzyılda folklerden ayrı şekilde halk müziğine önem verilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle ulusçuluğu, ulusal dili ve ulusal sanat düşüncesini doğuran romantizm akımının etkisiyle halk ezgilerine ait eserler derlenerek notaya alınmış böylelikle dağınık olan halklar arasındaki manevi birliği sağlamaya çalışılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ve Balkanlar özellikle de Osmanlı İmparatorluğu’nda etnik topluluklar üzerinde halk müziği çalışmalarına ağırlık verilmeye başlanmış, bir taraftan politik amaçları da olan bu çalışmalar ciddi neşirler halinde giderek çoğalarak devamlılığını sürdürmüştür.¹²²

Geleneksel kıyafetler bir ulusun kültürünü yaşam biçimini en iyi şekilde yansıtan materyallerdir ve geliştiği süre boyunca örtünme işlevi haricinde kültürel anlamlar biriktirmiştir. Her ulusun geleneksel kıyafetleri farklılık gösterir. Tarihi süreç içerisinde giyim kültürü incelendiğinde her toplumun yaşam şartları ve hayat tarzlarının etkisiyle birbirinden farklı özellikler göstermiş ve bu farklılık ulusal ve yöresel kıyafetleri ortaya çıkarmıştır.¹²³

Kültür gelişen ve karmaşık bir olgu olmasından ötürü geleneksel kıyafet tarzına da yansımıştır. Ekonomik durum, coğrafi koşullar, dini ve felsefi inançlar, hiyerarşik yapı, toplumsal statü, meslekler ve uğraşı alanları giyim tarzını belirleyen unsurları oluşturmuştur.¹²⁴ Örneğin Kırgızların göçebe hayat tarzı ve ata binme alışkanlıklarından dolayı, geleneksel kıyafetleri at üzerinde düzenli bir sürüşe uygun olan rahat kıyafetler olduğu görülmektedir. Yine coğrafi şartların çok sıcak olmasından ötürü çölde yaşayan bedevilerin güneşten korunmak için geleneksel kıyafetleri bütün vücudu örten bol, ince, beyaz ağırlıklı pamuklu kıyafetlerden oluşurken, kutuplarda yaşayanların ise soğuğa karşı dayanıklı kumaşlardan oluşmuştur. Kostüm üzerine işlenen ulusun sanat simgesi

¹²² Süleyman Şenel, “Halk Musikisi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:15, İstanbul 1997, (s. 354-358), s.354.

¹²³ E. Elhan Özus, Filiz Erden ve Melek Tufan. “Konya Geleneksel Kadın Kıyafetlerinden Günümüze Yansımalar”, *International Journal of Sport Culture and Science*, 2/1,2014, (ss.634-649), s. 636.

¹²⁴ Semiha Aydın, “Türk Giyim Kuşam Kültürünün Dünü Bugünü” V, *Türk Kültürü Kongresi*, Ankara 2002, s.28. Aktaran: Özus ve diğerleri “Konya Geleneksel Kadın Kıyafetlerinden Günümüze Yansımalar” s. 636.

ve temsilci olan motifler de o ulusun kültürüne ait ip uçları vermektir. Her ulus için farklı anlamlar ifade eden, ulusu simgeleyen renkler de geleneksel kıyafetlere yansıtılmıştır. Her topluluk giyim kuşamın yanında yaşam sürdürdüğü coğrafi bölgeye göre temin edebildiği kemik, taş, metal, ağaç gibi doğal malzemelerden süslenme gereksinimi veya ilk çağlarda bir inanca bağlı olarak takılar yapmışlardır. Bu takılar gelenekselleşerek ve sembolik anlamlar yüklenerek geleneksel giyim-kuşamı bütünlemiş ve günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde bazı kırsal bölgelerde kullanımı çok az görülse de kültürel müzelerde sergilenen ve özel günlerde giyilen bu geleneksel kostümler ve takı aksesuarları belli bir kültüre ait olma hissini, ulusun hatırasını ve ulusal kimliğin korumasını sağlamaktadır.¹²⁵

Dans evrensel bir dildir. Halk dansların arkasında toplumun kültürüne ait hikayeler yatmaktadır. Geleneksel danslar topluluk halinde yapıldığından sosyal olarak kapsayıcı bir rol oynar. Dans etmek çok özel bir iletişim şeklidir. Ayrıca dans stillerinin estetik ve sembolik bir değeri vardır. Her toplumun kültürleriyle özdeşleşmiş geleneksel dansları vardır. Örneğin, Hint dansları veya Afrika dansları, dünyanın dört bir yanında diğer kültürel danslarda olduğu gibi, onları kolayca tanınabilir kılan tarzlara sahiptir. Bu tanınırlık ulusa bir kimlik kazandırmaktadır. Halk dansları tarihin, göçün, savaşların ve onları gerçekleştiren insanların siyasi ve toplumsal değişimlerinin ürünleridir. Nesilden nesle gelişen bu danslar bir gecede icat edilmemiştir.¹²⁶ Aynı zamanda halk dansları yine kültürel öge olan geleneksel giyim ve müziği de içinde barındırmaktadır.

Halk dansları, ulus inşa sürecinde siyasilerin başvurdukları kültür politikaların arasında yer almış, ulusal halk dansı toplulukları kurularak yeni nesillere öğretilmesi ve sürdürülmesi için şenlikler ve kutlamalarda yer vermeye başlanmıştır.¹²⁷

İnsan yaşamının en temel ihtiyaçlarından olan yemek ve kurumsallaşmış kimliğinin adı olan mutfak, halk kültürünün en önemli öğeleri içerisinde yer almaktadır. Doğanın insana bahşettiği ürünler, insanların yarattığı besin türleriyle desteklenerek

¹²⁵ Erman Artun, “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Geleneği”, *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Editör: M.Tekin Koçkar), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2008, (ss.68-90), s. 68.

¹²⁶ “Discovering Cultural Dance”, Erişim: 06.06.2021.
<https://us.humankinetics.com/blogs/excerpt/discovering-cultural-dance>

¹²⁷ Arzu Öztürkmen, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.231.

mutfak kültüründe doğal bir denge oluşturmuştur. Yemek kültürü, yaşam şekli ile yakından ilintidir. Her toplumun tarihsel sürece, inançlarına, beslenme alışkanlıklarına, damak zevkine, sosyal-kültürel ve ekonomik yapısına, coğrafi konumuna, iklimsel koşullara göre şekillenmiş bir mutfak kültürü vardır.¹²⁸ Örneğin Yahudi ve Müslüman toplumlarda mutfaklarında domuz eti kullanmamaları, Hinduizm'in et kullanımını kısıtlaması dini inancın mutfak kültürünü etkilediğini göstermektedir. Soğuk ve güneşsiz ülkelerin mutfaklarında patates, havuç, lahana gibi soğuğa dayanıklı sebzeler ağırlıkta iken sıcak ve bol güneşli ülkelerin mutfaklarında biber, domates gibi çok sayıda renkli sebzelerin yer alması, denize kıyısı olan ülkelerin mutfaklarında su ürünleri yaygınken hayvan yetiştiriciliğine uygun olan bölgelerin mutfaklarında et ürünleri daha fazla kullanılması coğrafi etkenlerin yemeklerin kimyasında önemli bir rol oynadığının göstergesidir. Bu gibi etkenler ile tarihsel süre içerisinde “geleneksel mutfağı” ortaya çıkararak, ulus kimliğinin bir parçası olmuştur. İnsanların düğün, dernek, kutlama gibi faaliyetler ile bir araya gelerek yiyeceklerini paylaşmaları insanlar arasındaki bağı güçlendirmiş ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sofrada adetleri de yiyecek ve içecekler kadar farklılaşarak toplumsal kimlik kazanmıştır. Yemek kültürü etnik, bölgesel kimliğin yanında ulusal kimliğimizi de tanımlayarak bir kültürü diğerinden ayırır. Dünyaca bilinen gelenekselleşmiş yiyecek ve içecekler ile karşılaştığımızda o kültürdeki ulusu da beraberinde anımsarız. Örneğin, pizza İtalyanları, suşi Japonları, kebablar Türkleri anımsatmaktadır. Mutfak kültürü toplumun temel taşlarından ve kültürün bir parçası olmasından öte kültürü de tanımlar. Yeme içme biçimi, yenilenecek zaman, yiyecek ve içecekleri hazırlama, pişirme, tüketim ve saklama aşamalarının da yanı sıra tüm bu süre zarfında kullanılan araç ve gereçler hakkında birçok kültürel bilgiyi barındırır.¹²⁹ O kültüre mensup insanların hikayelerine anlatmaya ışık tutar. Yemek kültürü incelendiğinde ayrıca bağımlı ve egemen toplumların ilişkileri de

¹²⁸ Ruhan Uzel Aşkın, “Geleneksel Mutfak Kültürü ve Tarımsal Ürün Çeşitliliğinin, Üniversite Öğrencileri Beslenme Durumu Üzerine Etkisi”, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 55/1,2018, (ss.37-44), s.38.

¹²⁹ Bu konuda bkz. Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, T.C Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 1978.

gözlemlenmektedir. Yaygın yemek kültürü egemen olan sınıfın yaşama biçiminde var olan yemek kültürüdür.¹³⁰

Yöneticiler, kendi ülkelerinin mutfağını küresel olarak destekleyen programları teşvik ederler. Günlük hayatta karşılaşılan ulusal yemek kitapları, yemek tarifleri, geleneksel restoranlar, etiketler, reklamlar gibi semboller devamlı olarak yemek kültürünü hatırlatmakta bir rol üstlenerek ulusa “bize ait”, “bizim” gibi duyguları geçirirler. Böylelikle yemek ve mutfak kültürü ulusal kimlikle ilişkilendirip beslenmesini sağlayan bir toplumsal pratikler alanı oluşturulur.¹³¹

1.5. Ulus Devlet

Ulus-devlet kısaca; egemenliği halka dayanan, sınırları belirlenmiş bir toprak bütünlüğüne bağlı, siyasal olarak örgütlenmiş bir ulusun veya uluslar topluluğunun oluşturmuş olduğu modern dönemin bir ürünü olan tüzel bir varlık olarak tanımlanabilir. Ulus devlet ile ilgili yapılan birçok tanım karşılaştırıldığında genellikle birbirine benzer ifadeler yer verildiği görülmektedir. Ulus-devlet genel olarak, ortak kimlik duygusunu taşıyan, ortak inançları, gelenekleri ve görenekleri olan, aynı dili konuşan, aynı tarihi paylaşan, aynı kuşku ve faydalarla birbirlerine bağlanan ve aynı amaçlara sahip olan bireylerin oluşturduğu bağımsız, uluslararası siyasi bir topluluk olarak düşünülür.¹³²

İlk topluluklardan itibaren insanlar bir toprak bütünlüğüne bağlı din, dil gibi birleştirici faktörlerle siyasal olarak örgütlenmiş ve devlet denilen yapıları kurmuşlardır. Aralarındaki ilişkiler neticesinde gelişen adalet, kanun, suç ceza gibi kavramlar da bugüne değin hep var olmuştur.¹³³ Antik dönemden Orta Çağ dönemine kadar bir ulus devlete henüz rastlanmamaktadır. Kent devletleri, prenslikler ve büyük imparatorluklar şeklinde modern ulus devletten önceki geleneksel devlet yapılanmalarından sonra ulus-

¹³⁰ Dilek Nilüfer Orkun, Küreselleşmenin Değiştirdiği Yemek Kültürü: İstanbul Beyoğlu :2002-2009, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

¹³¹ Emre Yıldırım, “Yemek, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine: “Çiya” Markası ve “Turquality” Programı Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Denemesi”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4/2,2019, (ss.188-203), s. 195.

¹³² Vatandaş, *Ulusal Kimlik*, s.56.

¹³³ Erol Bayoğlu, Platon ve Aristoteles’in Anlayışlarının Karşılaştırılması, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2012, s.2,20.

gösterir. Mutlak monarşilerden farklı olarak ulus- devletten farkı, kültürel bütünleşme politikaları sistematik bir şekilde uygulanmaması ve sadakatin ulusa değil krala olmasıdır.¹³⁸ Ulus devlet meşrutiyetinin kaynağını ulusa dayandırdığından etkin bir kültür politikası sürdürmektedir. Önceki yapılarda görülen farklı toplumsal statülerin bireyleri kendilerini bir bütünün parçası olarak görmezken, ulus devlet yapılanmasında tüm sınıflar daha üst bir kimlik olan ulus kimliğinde birleştirilir. Modern ulus devlet öncesi ulus olma bilincinin oluşmamış olduğu dönemlerde, belli bir toprak parçasını farklı etnik kökene mensup egemenler yönetebilirken ve yönetilenler için de bu durum önem arz etmezken modern anlamda ulus devlet kurgusunda yöneten ve yönetilen tüm etnik gruplar aynı orijinde birleştirilir. Bu durum kültürel bağların oluşmasını ve ortak yaşama biçimini beraberinde getirir. Oluşan bu ulusal kültür giderek ulusal bağı pekiştiren o denli bir boyuta ulaştırır ki aynı sınırlar içinde yaşayan farklı etnik grupları dahi bizatihi kendilerini aynı ulusun fertleri olarak hissetmeye başlarlar.¹³⁹

Ulus devlet, “egemenlik” (sovereignty), “ülkesellik” (territoriality), “merkezlilik” (centrality), “ulusallık” (nationality) kavramları ile tanımlanmaktadır. Ulus devletin tanımında ilk bahsedilen ülkesellik kavramı kesin sınırlarla çizilmiş bir toprak parçasını ifade etmektedir. Ulus devlet öncesi siyasi yapılanmalarda hakimiyet alanı coğrafi değil beşeridir, kesin sınırlarla ayrılarak bir tanımlama getirilmemiştir. Sınırları belirlenmiş bu toprak parçası üzerinde devlet en üstündür ve bu egemenliği hiçbir kurum, kuruluş veya toplulukla paylaşmamasıyla önceki siyasi oluşumlardan ayrılır.¹⁴⁰ Ulus devlet siyaset, ekonomi, ortak kültür vb. kavramlara bağlı olarak ülkesel bütünlüğünü şekillendirmeyi çabalar.¹⁴¹ Devletin soyut varlığına, en kuvvetli ışığı olan “egemenlik” ulus devletin bütün özellikleri içinde en ayırt edici ve en önemli etkenlerden birincisidir. Bu egemenlik hem iç egemenlik olarak adlandırılan yasalar yaparak bunların uygulanmasını ve belirli bir coğrafi alan üzerinde yaşayan halk

¹³⁸ H. Gökçe Zabunoğlu, “Günümüzde Ulus Devlet”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13/1,2018, (ss.535-559), s. 546-548.

¹³⁹ Aksoy ve Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet”, s.35-36.

¹⁴⁰ Nuri Yurdusev, “Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı”, İçinde: *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler I.*, (Derleyen: Tayyar Arı), MKM Yayınları, Bursa 2012, (ss.59-69) s. 64-65.

¹⁴¹ Ulrich Beck, *What is Globalization*, Malden: WileyBlackwellPublishers, 2000, s.23. Aktaran: Hülya Eşki Uğuz ve Rukiye Saygılı, “Küresel Dünyada Ulus Devlet”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 32, Ekim 2016, (ss.127-147), s.1 34.

üzerinde mutlak hükmetme yetkisine sahip olmayı; hem de dünya üzerindeki diğer mevcut devletlerin birbirleri ile eşit olduğunu, birbirlerinin iç içlerine karışılmayacağı anlamına gelen yani “bağımsızlık” sözcüğü ile anlatılan dış egemenliği kapsamaktadır.¹⁴² Egemenliğin bütün ülkeye yayılması merkezi kurumlar eliyle gerçekleştirilmektedir. Kolluk kuvvetleri, sürekli ordu, güç kullanma tekeli saç ayakları ile ulus devlet merkezi olmayı sağlamaktadır. Ulusallığın oluşturulmasında, sınırları çizilmiş ülke içindeki bireyler kimlik olarak ulus olarak tanımlanır ve bu aidiyetlerin dışındakiler geri plana atılarak yok edilir. Devlet, üretilen semboller, seremoniler, sloganlar, zorunlu eğitim, zorunlu askerlik, resmi dil, ulusal marş ile toplumu homojenleştirerek ulusal kimliği yaratmaya çalışır.¹⁴³ Ulusallık egemenliğin ve toplumsal özgürlüğün en temel göstergesidir. Bireyleri dış baskılardan kurtaran, kendi coğrafi sınırları içinde kendilerini ilgilendiren her türlü konuda denetimi elinde tutabilen ve kendi kaderini tayin edebilen bir siyasal yapıya imkân tanımaktadır.¹⁴⁴

¹⁴² Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 78.

¹⁴³ Yurdusev, “Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı”, s. 64-65.

¹⁴⁴ Uğuz ve Saygılı, “Küresel Dünyada Ulus Devlet”, s. 135.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İLK ÇAĞLARDAN 19. YÜZYILA KADAR KARADAĞ TARİHİNİN GELİŞİM EVRELERİ

2.1. Karadağlıların Balkanlara Göçü

Günümüz Karadağ topraklarında insan yerleşiminin ilk izleri Orta Paleolitik döneme aittir. Kızıl Kaya mağarasından (Crvena Stijena) elde edilen arkeolojik buluntular, 35 ila 60 bin yıllık olduğu düşünülen farklı dönemlere ait eserler içermektedir. Bunlar daha çok av silahları, aletler, dini amaçlı kullanılan eşyalar ve takılardır.¹⁴⁵ Yine yapılan bir başka çalışmada, Arnavutların atası olarak bilinen İllirya kabilelerinin M.Ö. 1.500-1000 yılları arasında bölgede yerleşik yaşam sürdürdüğü tespit edilmiştir.¹⁴⁶ İlliryalıların ilk önce bir Tunç Çağı nüfus grubu, kabilesi veya topluluğu olduğu genel olarak kabul edilir. Daha sonra, “İlliryalı” terimi, klasik yazarlar tarafından benzer bir kültürü ve dili paylaşan ve Hellas’ın kuzeyindeki geniş bölgede yaşayan tüm halkları ifade etmek için kullanılmıştır. İlliryalılar ortak bir adla etiketlenmiş olsalar da dahili olarak birçok kabileye bölünmüşlerdir. Bu kabileler sürekli olarak birbirleriyle ve komşu devletlere karşı savaşmışlar ve bu durum bölgeyi nispeten istikrarsız hale getirmiştir.¹⁴⁷

Bölgenin coğrafi yapısının etkisi ile burada yaşam süren savaşçı İllir kabileleri dağınık halde kaldıklarından güçlü ve merkezi bir devlet kurmakta zorlanmışlardır. Fakat zaman zaman güçlü liderler etrafında birleşen kabileler, kısa süreli de olsa başarı elde ettikleri seferler düzenleyip, bölgesel güç olabilmişlerdir. M.Ö. 3. yüzyılda bölgede güçlü bir İllirya devleti mevcuttur. Daha önce Güney Arnavutluk’ta kurulan bu devlet sonrasında merkezini şimdiki İşkodra’ya taşımıştır.¹⁴⁸ İlliryalılar milattan önceki bin

¹⁴⁵ “Serbian State in Zeta (X-XV c.)”, Erişim: 22.07.2021, <https://www.njegos.org/mnhistory/hiszteta.htm>

¹⁴⁶ Akkan Suver, “Prenslık’ten Krallığa” “Krallıktan Cumhuriyet’e” “Osmanlı’dan Türkiye’ye”, İstanbul 2012, s.4.

¹⁴⁷ “Illyria and the Illyrians”, Erişim: 22.07.2021, <https://nypdillyrian.org/illyrians.php> .

¹⁴⁸ Osman Karatay, “Orta Çağ’da Karadağ Tarihi”, İçinde: *Balkanlar El Kitabı*, (Derleyen: Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.140-151), s.140, Ali Gökçen Özdem, Karadağ’ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-18789), (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2012, s.49.

yılda bugünkü Karadağ bölgesi, güneybatı Sırbistan, güneydoğu Bosna, Arnavutluk'un kuzey yarısında yayılan ortak bir kültür ve dil inşa etmişlerdir.¹⁴⁹ İliyalılar sınır bölgelerine koloni kuran Yunanların etkisi ile daha ziyade iç bölgelere doğru çekilmişlerdir. Bölgeye gelen Romalıların gücü etkisiyle zamanla Yunan kolonilerin varlığı kıyı kesimlerinde kalmıştır.¹⁵⁰ O dönemin Avrupa'sındaki diğer bütün kabileler gibi İliyalılar da karşı koyamadıkları Roma egemenliği altına girmiştir. Bölge zamanla Roma Dalmaçyası'nın en önemli bölgesi haline gelmesiyle M.S. 297'de Romalılar "Prevalitania" bölgesinin kurulmasına karar vermişlerdir. Prevalitania bölgesi bugünkü Karadağ sınırları ile hemen hemen örtüşmektedir. Roma İmparatorluğunun 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması ile Prevalitania bölgesi Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu sınırlarını içerisinde kalmıştır.¹⁵¹ Bu eyaletin merkezi ise İşkodra idi.¹⁵² Roma'nın bölünme aşamasında bölge İşkodra'dan kuzey bölgesine doğru ayrılmıştır.¹⁵³ Romanın gücü azaldıkça bölgenin Dalmaçya kıyıları, 5. yüzyılın sonlarında Avarlar ve Gotlar olmak üzere çeşitli yarı göçebe istilacılar tarafından aralıklı olarak çeşitli tahribatlara maruz kalmıştır.¹⁵⁴

6. yüzyılın sonlarına doğru Bizans topraklarına yoğun Slav göçleri başlamasıyla Prevalitania bölgesi de Slav akınlarından nasibini almıştır. İlk Slav akınları bir yerleşimden ziyade yağma baskınlarını andırmaktadır. Bölgeye asıl Slav yerleşimleri 7. yüzyılda gerçekleşmiştir. Öncelikle Slavlar, Avarlarla birlikte saldırılar başlatmış ve daha sonra kendi başlarına yerleşerek ve büyük iskân birimleri kurarak yerleşimlerini devam ettirmişlerdir. Karadağlılar Slav halklarının Balkanlara gelmeden önce bugünkü Karadağ bölgesinde yaşayan yerli halk İliyalılarla zamanla karışıp, geleneklerinin çoğunun benimseyerek çiftçilikle uğraşmaya başlamışlardır. Slavların çoğunlukta

¹⁴⁹ Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro*, Horst&Company, Londra 2007, s.40-41. Aktaran: Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 49.

¹⁵⁰ Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 49.

¹⁵¹ Kenneth Morrison, *Montenegro- A Modern History*, I.B. Tauris, London-Newyork 2009, s.11.

¹⁵² Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.141.

¹⁵³ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Karadağ Siyasi İlişkileri*, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Isparta 2009, s.2-3. Not: Yazar aynı isimde kitap yayınlamıştır.

¹⁵⁴ *History of Montenegro- Illyrians, Romans and Slavs*, Erişim:23.07.2021.
<https://www.britannica.com/place/Montenegro/History>

olmaları sebebiyle Iliryalılar zamanla asimile olarak Sırplaşmıştır. Karadağlıların atalarının Baltık Denizi ile Almanya'nın bugünkü Hannover şehri arasındaki bölgeden (Polablji) geldiğine inanılmaktadır.¹⁵⁵

Her ne kadar bölgenin demografik yapısının bozulmasını istemeyen Bizans, ilk başlarda Slav göçlerini engellemeye çalışmışsa da göç eden Slavların sayısı gün geçtikçe artmasıyla bu girişimlerinde başarısız olmuştur.¹⁵⁶ Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) Avarların yok edilmesi karşılığında Sırp ve Hırvatların Balkan Yarımadası'na yerleşmesini vaat etmiştir. Bu yerlerden birisi de Karadağ bölgesidir.¹⁵⁷ Herakleios Avarlara karşı Karadağ'ı bir "tampon bölge" olarak kullanmıştır.¹⁵⁸ Bölgenin arazisinin son derece ulaşılması zor ve engebeli olmasıyla bölge, daha önceki yerleşimcilerden kalan grupların yanı sıra Romanizasyondan (Romalılaştırma politikası) kaçan kabileler için de bir korunak haline gelmiştir.¹⁵⁹

Bizans 7. yüzyılın sonunda Slavların Balkanlarda etkisini kabul etmek zorunda kalmış ve göçlerini engellemekten vazgeçerek Slavların Bizans İmparatorluğu'na bağlılık gösteren bir tebaa haline getirmek için çalışmalara başlamıştır. Bunun için yapılan ilk hamle Slav kabile şeflerine "archon" unvanı vermek olmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁵ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

¹⁵⁶ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.4-5.

¹⁵⁷ "Serb Medieval State of Zeta", Erişim: 22.07.2021, <https://www.njegos.org/medieval/zeta.htm>

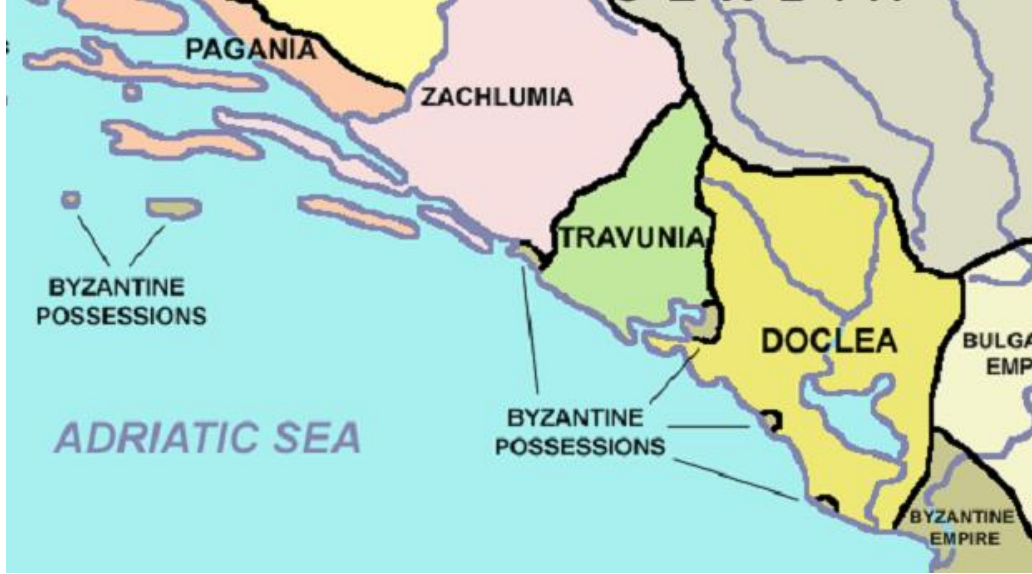
¹⁵⁸ Reginald Wyon, Gerald Prance, The Land Of The Black Mountain The Adventures Of Two Englishmen in Montenegro, Methuen&Co, London 1905, s. 17. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.3.

¹⁵⁹ "History of Montenegro- Illyrians, Romans and Slavs".

¹⁶⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.5.

2.2. Orta Çağ Hanedanlıkları

2.2.1. Karadağlıların Doklealılar (Duklja) Olarak Tanınmaları

Şekil 1: 9. yy. Doklea prensliği haritası¹⁶¹

Eskiçağ kaynaklarında Karadağ’da Plepey, Ardiye, Labea, Enheley, Avtariya, Doklea ve muhtemelen Pirust kabilelerinin yaşadığını işaret etmektedir. İçlerinden en önemlisi Doklealılar Karadağ’ın orta kısmında bulunan bugünkü Podgorica civarlarında yaşamaktaydılar ve burada aynı adlı bir şehirleri vardı.¹⁶² Karadağlılar Doklea veya Duklja şehrinin civarında yaşamaya başladıklarından Karadağlılara “Doklealılar” denilmiş¹⁶³ ve diğer Slav gruplarından ayrı olarak kabul edilmişlerdir.¹⁶⁴ Doklealılar Karadağlıların en eski ataları olarak kabul edilmektedir. Bu halk İllirler, Romalılar ve Slavların karışımı ile ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵ 10. yüzyıl Bizans İmparatoru 7. Konstantinos Porfirogennetos’un “De Administrando Imperio” (İmparatorluğun Yönetimi Üzerine) adlı yazmış olduğu eserinde de Karadağlılardan “Doklealılar” olarak bahsetmektedir. 7.ve 8 yüzyıllarda Doklealılar’ın nasıl bir yaşam sürdüğü konusuna kesin bilgiler yoktur.

¹⁶¹ Slobodan Čukić “Volfgang Podgoričanin iz „ranog srednjeg vijeka”, Erişim: 09.03.2023, “<https://www.portalanalitika.me/clanak/314240--volfgang-podgoricanin-iz-ranog-srednjeg-vijeka>

¹⁶² Karatay, “Orta Çağ’da Karadağ Tarihi”, s.141.

¹⁶³ Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.5.

¹⁶⁴ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.11.

¹⁶⁵ Ervina Durakovic Nurkovic ve Selahattin Ertürk Çiftçi, “Karadağ Cumhuriyeti”, İçinde: *Çağdaş Balkan Siyaseti*, (Editör: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı), Seçkin Yayınları, Ankara 2021, (ss.269-299), s.271.

9. yüzyılın başlarında ise Bizans'a bağlı idari bir yapıya kavuşmuşlardır.¹⁶⁶ İlk binyılın son çeyreğinde bağımsızlık hareketleri henüz başlamadan önce İllirler ile gittikçe karışan Slavlar Bizans'a bağlı "Sklavinia"¹⁶⁷ olan Doklea yönetim birimi içinde toplanmışlardır. Doklea'nın gittikçe artmış olan bir özerklik kazandığı anlaşılmaktadır. 9. yüzyılın ikinci yarısında Bizans'a bağlı bir beylik olan Doklea bölgesinin ilk knezi¹⁶⁸ Archont Petar'dır.¹⁶⁹

1884'te üzerinde Yunanca "Doklea'nın Peter Prensi" yazılı bir kurşun damgası bulunmuştur. Buna ek olarak üzerinde kutsal Meryem ve çocuğu İsa'nın resmedildiği, Petar'ın başlığından ve iki haçtan sonra "Amîn" kelimesi oyulmuştur. Bu çok önemli bulgu sadece Doklea'nın bir prenslik (Bizans vasalı) olduğunu değil aynı zamanda bu tarihte Peter'in Hristiyanlaştırılmış bir Slav prensi olduğunu da doğrulamakta, bununla birlikte Doklea'nın 9. yüzyılda Hristiyanlaştırıldığı ve bu dönem Latin okur yazar kültürünün yayılmasını karakterize etmektedir.¹⁷⁰

10. yüzyılın ilk yarısında Bulgar Devleti'nin Çarı Simeon tüm Sırları idaresi altına almış ve orduları Karadağ'ın iç bölgelerine de ulaşmıştır. Fakat buradaki Bulgar hakimiyeti kısa sürmüştür (924-927). 971 yılında Bulgar Devleti'nin ortadan kalmasıyla Bizans tekrardan Balkanlarda hakimiyet sağlasa bu geçici olmuştur. 976 yılından itibaren Makedonyalı Nikola'nın dört oğlu isyan başlatarak batı bölgelerinde Bulgar Devleti'ni yeniden kurmuşlardır. Bir süre sonra Nikola'nın oğullarından Samuilo yalnız başına kalmasıyla devletin ismi kendi ismiyle anılmıştır. Bizans'ı uzaklaştıran Samuilo fetih hareketlerine başlayarak, Karadağ'ın komşu bölgesine kadar dayanmış ve tüm Sırp arazisini, Arnavutluk'u, Makedonya'yı, Batı ve Kuzey Bulgaristan'ı ele geçirmiştir.

Yayılmacı Bulgar İmparatoru Çar Samuilo'nun bu fetih hareketleri sırasında Doklea bölgesi Jovan Vladimir tarafından yönetilmekteydi.¹⁷¹ Viladimir bugünkü

¹⁶⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.5.

¹⁶⁷ "Sklavinia" Bizans yönetiminde bulunan Slavları yönetmek için oluşturulan bölgelere verilen isim.

¹⁶⁸ Tarih boyunca anlamı değişen "Knez" kelimesi başlangıçta Slav kabilesinin reisine denilmekteydi. 19.yy'da yarı bağımsız yöneticilere Knez denilmiştir.

¹⁶⁹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.142.

¹⁷⁰ "Stamp of archont Petar", Erişim: 22.07.2021, <https://www.njegos.org/medieval/arhpetar.htm>

¹⁷¹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.142.

Podgorica'nın yani Doklea'nın dışında Dulcina (Ulcinj), Antibari (Bar) Suacium gibi büyük şehirlerle birlikte Doğu Roma eyaleti Güney Hırvatistan ve Kuzey Arnavutluk da dahil olmak üzere Karadağ kıyılarına hükmederek bu bölgelerin feodal efendisi olmuştur. Vladimir bu dönemde Bizans İmparatorluğu'na destekte bulunmuştur. Ancak Samuilo ile yaptığı savaşta yalnız kalarak 998 yılında Bulgar İmparatorluğu'na esir düşmüştür. Çar Samuilo'nun merhametli kızı Theodora Kosara esirleri ziyareti sırasında Doklealı Vladimir'e âşık olmuş ve Vladimir'in özgür kalması için babasına yakarmış, Vladimir ile evlenmek için babasından izin istemiştir. Evliliklerini onaylayan Çar, Doklea'yı Vladimir'in yönetimine vermiştir.¹⁷² “Ljetopis Papa Dukljania”da (Doklea Papazı'nın Vakayinamesi) Çar Samuilo'nun kızını Doklea Prensi'ne verdiği ve Prensi “atalarının krallığına” gönderildiği yazmaktadır.¹⁷³ Vladimir Doklea'nın sözde bilinen ilk bağımsız prensidir. Vladimir Karadağ'a geri döndüğünde halk arasında çok popüler olmuş ve böylece bir müddet Karadağ sakin ve barış dolu bir ortam yakalamıştır, ancak bu çok da uzun sürmemiştir. Bizans 1005 yılında ilk önce Dıraç temasını geri almış, 1014 yılında Bizanslılar Çar Samuilo feci bir şekilde yenilgiye uğratmışlardır. Bu yenilgiden kısa bir süre sonra Çar Samuilo ölmüştür.¹⁷⁴ Kayınpederinin ölümünden sonra Vladimir, 1016 yılında I. Bulgar İmparatorluğu'nun son hükümdarı olan Ivan Vladislav'ın kurbanı olmuştur. Samuilo'nun damadı olan Vladimir'e güvenmeyen Vladislav aynı zamanda Vlademir'in halk arasında popüler olmasından da rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle Doklea'yı işgal etmeyi düşünen Vladislav bir tuzak kurarak Prens Vladimir'i Prespa'ya davet etmiştir. Vladimir'in bu daveti reddetmesi üzerine, herhangi bir saldırıda bulunmayacağına dair şeref sözü vermesine karşın, Vladislav sözünde durmamış, Prespa'da bir kilisenin önünde Vlademir elinde haç taşıırken başı kesilerek katledilmiş ve oraya gömülmüştür. Vladimir ölümünün ardından Çar Vladislav Doklea'ya doğru yola çıkmış ancak savaşta ordusu yenilerek öldürülmüştür. (1018) Doklea kısa süre sonra, önce Makedonya İmparatorluğu ardından ise Bizans İmparatorluğu'nun boyunduruğu altına girmiştir.¹⁷⁵ Bizans 1014 yılındaki zaferinden

¹⁷² Emil Saggau, “The forging and forgetting the cult of St. Jovan Vlademir in contemporary montenegro”, *International Journal for the Study of the Christian Church*, 2021, (pp.1-20), p.6.

¹⁷³ Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.5.

¹⁷⁴ Karatay, “Orta Çağ'da Karadağ Tarihi”, s.142.

¹⁷⁵ Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.5.

sonraki dört yıl içinde Samuilo devletinin tüm kalıntılarını ele geçirerek yeniden Sava ve Tuna boylarına dayanarak Karadağ'ı bu dönemde yeni oluşturulmuş Sırbistan tebaasına bağlamıştır.¹⁷⁶

Vladimir ölümünden kısa süre sonra şehit ve koruyucu aziz olarak tanınmıştır. Vladimir bir Sırp Devleti'nin azizliğe yükselen ilk yöneticisi olmuştur. Vladimir'e adanmış bu kült ölümünden kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Vladimir'in kültü yayılmaya başladığı için, Kosara'nın Vladimir'in kalıntılarını Doklea'ya taşımasına izin verilmiştir. Skadar Gölündeki Precista Krajinska manastırına Vladimir tahta haçıyla birlikte gömülmüştür. Kosara hayatının kalan günlerini burada Teodora adı altında rahibe olarak geçirmiş ve öldüğünde kocası Vladimir'in yanına gömülmüştür. Doklea'dan gelen ilk aziz kültü komşu ülkelere Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan'a hızla yayılmıştır.¹⁷⁷

2.2.2. Voislavljevik Hanedanlığı ve İlk Karadağ Devleti Zeta

Şekil 2: 1050 Duklja (Zeta) prensliği haritası¹⁷⁸

¹⁷⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.142.

¹⁷⁷ Saggau, "The forging and forgetting the cult of St. Jovan Vlademir in contemporary montenegro", p.6-7.

¹⁷⁸ Čukić "Volfgang Podgoričanin iz...".

Ülke 1018-1043 yılları arasında Vladimir'in yeğeni¹⁷⁹ (kimi kaynaklara göre kardeşi)¹⁸⁰ Stefan Vojislav tarafından yönetilmiştir.¹⁸¹ Stefan Vojislav Vojislavljević Hanedanlığı'nın kurucusudur. Bizans İmparatoru II. Basileios'un ölümünden sonra patlak veren kargaşa ortamı,¹⁸² yöresel isyanların Balkanlarda devam etmesi ve böylelikle Bizans'ın gündeminin yoğun olması Vojislav'ın bağımsızlık fikrine kapılmasına neden olmuş ve Bizans'a karşı bir isyan planı yapmaya teşvik etmiştir. İlk ayaklanmasında başarısız olan Vojislav esir düşerek Konstantinopolis'e götürülmüştür. Esir tutulduğu yerden esrarengiz bir şekilde kaçmayı başaran Vojislav geri dönerek yeni bir isyan daha başlatmıştır.¹⁸³ 1040 yılında İşkodra Gölü ve Rumija Dağı arasında Doklea ve Bizans birlikleri karşı karşıya gelmişlerdir. İki yandan saldırıda bulunan Doklea ordusu Bizans ordusunun şaşırmasına neden olmuş, Bizans komutanı Armenopo'nun bu esnada da ölmesi üzerine Bizans birlikleri Bojana Nehri'ne doğru kaçmak zorunda kalmış ve burada konuşlanmış kaçışan Bizans askerleri Doklea birlikleri tarafından öldürülmüştür. Bu zaferin ardından Doklea hem bağımsızlığını kazanmış hem de sınırlarını genişletmiştir. Ancak Bizans bu yenilginin intikamını almak için iki sene sonra sayıca çok daha fazla birlikleri ile harekete geçmiştir. Bizanslı tarihçi Jovan Skilica'ya savaşa katılan Bizans askerlerinin sayısının 60.000 civarında olduğunu söylemektedir.¹⁸⁴ 1042 yılında Bar yakınlarında yapılan savaşta Bizans'ı mağlup ettikten sonra Vojislav Trebinje, Raska ve Hum'u devletine katmıştır.¹⁸⁵ Bizans bu yenilgiden sonra ülkenin bağımsızlığını resmen tanımıştır. Karadağlı bazı tarihçelere göre bağımsızlığını kazanan Bizans'ın tanıdığı ilk Güney Slav devleti Doklea'dır.¹⁸⁶

Vojislav'ın 1043 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Onun ölümünden sonra ilke beş idari bölüme ayrılarak beş oğlu arasında paylaştırılmıştır. Merkezi yönetimi Vojislav'ın eşi ve en büyük oğlu Gojislav üstlenmiştir. Fakat kısa bir süre sonra

¹⁷⁹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

¹⁸⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.6.

¹⁸¹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

¹⁸² "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

¹⁸³ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

¹⁸⁴ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.6.

¹⁸⁵ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

¹⁸⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

Gojislav'ın bir cinayete kurban gitmesiyle tahminen 1046 yılında kardeşi Mihailo yönetime geçmiş ve bütün kardeşlerinin yetkilerine son vererek, hakimiyeti kendi oğulları arasında paylaşmıştır. Mihailo Vojislavljevic ülkenin dış politikasını bütünüyle değiştirerek Bizans'la iyi geçinmeye çalışmıştır.¹⁸⁷ Bizans kaynaklarında bu dönemde Doklea devletin ismi Zeta olarak anılmaya başlamıştır. Mihailo sembolik olarak Bizans'ın üstünlüğünü tanıdığı sürece Bizans da Mihailo'nun hükümlerini kabul etmiştir.¹⁸⁸ Mihailo ilk eşinin ölümünün ardından Bizans Çarı 9. Constantine'in bir akrabasıyla evlenerek Bizans ile bağını kuvvetlendirmek ile kalmamış,¹⁸⁹ onunla birlik olarak kendisine saldıran Slav komşularına saldırarak intikamını almıştır. Hızlı bir şekilde tüm Hersek, Kosova ve Sancak ile Arnavutluk'un kuzeyini ve Bosna ve Sırbistan'ın büyük bir kısmını ele geçirerek Zeta Devleti'nin sınırlarını genişletmiştir.¹⁹⁰ Mihailo, Bizans'ın 1071'de Selçuklular karşısında büyük hezimete uğramasından ötürü yaşadığı karışıklıktan yararlanmak istemiştir. Böylelikle Mihailo'nun 1072'de Bizans ile ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Hem ün kazanmak hem de ülkesinin sınırlarını genişletmek isteyen Mihailo Makedonyalı Slavların isyanına destek vermiştir. İsyancılara yardım etmesi için Mihailo oğlu Bodin tarafından komuta edilen birlikleri ve komutan Petrilo'yu göndermiştir. Bodin ve Petrilo'nun ilk başlarda çok iyi savaşmalarından dolayı asiler Bodin'i Çar olarak anmaya başlamışlardır. Prizren yakınlarında Bizans ordusunu yenen Bodin, Kosova'daki Paun'da ağır kayıplar vermesiyle 1078 yılına kadar Bizanslıların elinde esir kalmıştır.¹⁹¹ Yine Bizans'ın karışıklığında yararlanmak isteyen Mihailo kendini kral ilan ederek Papa 7. Gregory'den krallık unvanını tanımasını istemiş, Papadan kraliyet nişanı almıştır. Mihailo'nun Kral tacı ile olan resmi Peljesac yarımadasında (bugünkü Hırvatistan'da) bir kasabada bulunan Ston'daki Aziz Mihailo Kilisesi'nde bulunmaktadır.¹⁹² Papa'nın 1077'deki bir mektubunda Mihailo'dan "Michaeli Sclavorum Regi" (Slav Kralı) olarak

¹⁸⁷ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.6.

¹⁸⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.53.

¹⁸⁹ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.7.

¹⁹⁰ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

¹⁹¹ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.7.

¹⁹² "Fresco of King Mihailo", Erişim: 25.07.2021, <https://www.njegos.org/medieval/mihailo.htm>

bahsetmektedir. Mihailo Vojislavljevic ilk taç giyen Sırp Kralı olmuştur.¹⁹³ Zeta Devleti Split'teki baş piskoposluktan ayrılmış,¹⁹⁴ 1089 yılında da Papa 3. Clement'in emriyle sahilde bulunan Bar şehrine Split (Spalato) ve Dubrovnik (Raguza) baş patriklerinin bütün itirazlarına karşın bir baş piskoposluk açılmıştır. Böylelikle Mihailo ve oğlu Bodin zamanında Zeta Devleti gücüne güç katmıştır. Zeta Devleti'nin sınırları bu dönemde hızla genişleyerek tüm Hersek, Arnavutluk'un kuzeyi, Bosna ve Sırbistan'ın büyük bir kısmını, Sancak ve Kosova'yı egemenlikleri altına almıştır.¹⁹⁵ Kral Mihailo 1082 yılında vefatından sonra yerine oğlu Bodin (1082-1101) geçmiştir. Başlarda Bodin'in ülkeye tek hâkim olma isteği akrabaları ile arasının açılmasına yol açsa da bir yıl içinde ilişkilerini düzelterek akrabalarıyla birlikte Raksa ve Bosna'ya sefer düzenlemiş, 1084 yılında iki bölgeyi de ele geçirmiştir. Kral Bodin döneminde Zeta Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır.¹⁹⁶ Kral Bodin döneminde Zeta Devleti'nin bağımsızlığı ve bölgedeki güçlü etkisi sürse de Bodin öldükten sonra ortaya çıkan iç savaşlar ve iktidar mücadeleleri hasebiyle Hersek ve Raska bölgeleri ayrılmasıyla Zeta'da çözümler başlamıştır.¹⁹⁷

2.2.3. Nemanjić Hanedanlığı- Karadağ'da Sırp Hakimiyeti

Vojislavljevic Hanedanlığı, Bodin'in öldüğü 1101 yılına kadar ihtişamını sürdürürmüştür. Ancak ölümünden sonra Karadağ, yeteneksiz yöneticilerin ve taht kavgalarının hüküm sürdüğü bir yer haline gelmiştir.¹⁹⁸ Bodin'in ölümünün ilk yıllarında Dalmaçya, Hırvatistan kentleri Macaristan'a katılmış,¹⁹⁹ 11. yüzyılın sonlarında iç savaş ve güç mücadeleleri başlamıştır.²⁰⁰ Balkanların, Macaristan ve Bizans arasında paylaşıldığı bu zamanlar Sırbistan ve Bosna aralarında yükselmeye

¹⁹³ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.7.

¹⁹⁴ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

¹⁹⁵ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.143.

¹⁹⁶ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.7.

¹⁹⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.53.

¹⁹⁸ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.12.

¹⁹⁹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.144.

²⁰⁰ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.12.

başlamıştır. Sırbistan'ın genişlemesi Bosna'ya göre daha hızlı bir şekilde olmuştur. Mihailo ve Bodin döneminde Karadağ Devleti Sırlara yönetici atarken, daha sonra Ras kentindeki Sırp knezleri Karadağ'ın iç işlerine karışmaya başlamışlardır.²⁰¹ Bodin'den sonra yerine geçen oğlu Mihailo kısa süre sonra tahttan indirilmiş, halk Bodin'in üvey kardeşi olan Dobroslav'ı kral olarak seçmiştir. Akrabalarının isyan çıkarmasıyla Dobroslav'da uzun süre tahta kalamamış ve iç savaşta esir düşmüştür. Bunun üzerine Kral Mihailo'nun torunu aynı zamanda Raska yöneticisi Stafen Nemanjanın oğlu Vukan'ın damadı Vladimir Zeta'nın yeni kralı olmuş, böylelikle Raska Zeta üzerinde etki göstermeye başlamıştır. Bu etki 1118'de Vladimir'in ölümünden sonra tahta oturan Bodin'in oğlu Dorde zamanında daha da güçlenmiştir. Dorde'nin ardında da yönetime geçen Gradhina'nın kral yerine prens unvanını kullanması Zeta'nın bu dönemde iyiden iyiye zayıflamaya başladığının bir göstergesidir.²⁰²

Raska yöneticisi olan Stefan Nemanjic bütün bu karışıklıklardan faydalanarak Zeta'yı kendi devleti olan Raska'ya katmıştır. Böylece 171 yıllık sürmekte olan ilk bağımsız Karadağ Hanedanlığı ortadan kalkmış ve 1189 tarihi itibarıyla Sırp hâkimiyeti başlamıştır.²⁰³ Sırbistan ile Karadağ'ın ilk birleşmesi Nemanjic Hanedanlığı döneminde yaşanmıştır.²⁰⁴ Stefan Nemanja Nemanjic Hanedanlığının kurucusu ve Sırp topraklarının birleştiricisidir.²⁰⁵ Stefan istilas sırasında bütün sahil kentlerini yakıp yıkmış ve Latin kiliseleri ile kitapları da tahribata uğratılmıştır. Yunanlılar ülkeden kovulmuş, Bogomiller ise yok edilmiştir. Karadağ halkı da bu istila sırasında zorla Ortodoksluğa döndürülmüştür. Buradaki çelişki ise Stefan Nemanja'nın babasının Karadağ'da doğup burada Katolik olarak vaftiz edilmiş olmasıdır.²⁰⁶ Nemanja Ortodoksluğu devlet dini ilan ederek tüm hayatı boyunca ülkesindeki kiliseleri güçlendirmeye çalışmıştır. Devletin her yerinde manastırlar kurmuş, restore ettirmiş,

²⁰¹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.144.

²⁰² Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.7.

²⁰³ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.12.

²⁰⁴ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.271.

²⁰⁵ "The Sacrosant Nemanjic Dynasty-Rulers of the medieval Serb lands (1166-1371)", Erişim: 21.08.2021, <https://www.njegos.org/medieval/nemanjic.htm>, (Studio A, Aetos, Library of Sırp Patrikhane ve Chilandar Manastırı tarafından yayımlanan Chilandar CD'sinden (Belgrad 1998) alınmıştır. CD Chilandar'ın geliştirilmesine katılan Nebojsa Jovanovic'in izniyle Njegos.org'da.)

²⁰⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.144.

yurtdışındaki birçok kiliseye bağışta bulunmuştur. Ülkeyi birleştirip devlet ve din işlerini düzenledikten sonra 1196'da tahtı ikinci oğlu Stefan'a bırakmıştır.²⁰⁷ Zeta bölgesi, Terbine ve sahil kıyısına kadar olan bölgeler yetkileri bağımsız bir kraldan farksız olan Stefan'ın oğlu Vukan'a verilmiştir. Hatta babasının henüz ölmeden önce bir kilise belgesinde Vukan'dan kral olarak bahsedilmesi ne kadar bağımsız olduğunun bir kanıtıdır.²⁰⁸ Ortodokslaşırmanın pek başarılı olamadığı aşikâr ki Vukan da yerel halk tarafından kabul görebilmek için Katolikliğe geçmiş ve 1199 yılında Bar şehrindeki başpiskoposluğu yeniden canlandırmıştır. Yine Nemanjic Hanedanlarından bir Katolik olan Kraliçe Jelana zamanında (1276-1309) Karadağ özerkliği en üst seviyelerde yaşamıştır ve ülkede pek çok manastır yapılmıştır. Nemanjic Hanedanlığı zamanında Karadağ, Osmanlı'daki şehzade sancaklarına benzeyen adeta Sırp krallarını yetiştirme merkezi haline gelmiştir. Karadağ'da babalarının adına ülkeyi yönetip burada yetişen Prenslar daha sonradan Ras²⁰⁹ kentine giderek kral olmuşlardır.

Sırp Devleti'nde, 1199 yılında Kral Nemanja'nın ölümünden sonra Vukan ve kardeşi Stefan arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bu iki kardeşin arası ancak diğer kardeşleri olan Sava'nın çabasıyla düzelebilmştir. Vukan'ın daha sonraları Karadağ'a geri dönmediği bilinmektedir, fakat Vukan'ın oğulları ülkeyi yönetmeye devam etmişlerdir. Sonrasında İmparatorluk kuran ve çar sanını alan Duşan veliahtlık zamanında 1321-1331 yılları arasında Karadağ'ı yönetmiştir.²¹⁰ Stefan Duşan Nemanjic Hanedanlığının son kralı ve ilk imparatorudur.²¹¹ Duşan dönemi Sırpların altın çağı olarak gördükleri dönemdir. Stefan Duşan'ı "Muhteşem Duşan" olarak anmışlardır.²¹²

1331 yılında Duşan'ın tahta çıkmasıyla Sırp Devleti hızlı bir genişleme dönemi başlamıştır. 1340 yılında Bizans'ın güçsüz durumundan istifade ederek Arnavutluk, Makedonya, Teselya ve Epir bölgelerini kapsayacak şekilde devletin sınırlarını

²⁰⁷ "The Sacrosant Nemanjic Dynasty"

²⁰⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.53-54.

²⁰⁹ Ras, günümüzde Sancak'ın başkenti olan Yeni Pazar'ın 25 km kuzeyindeki bir kasaba.

²¹⁰ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²¹¹ "Dusan Silni (Stefan Dusan)", Erişim:21.08.202, <https://www.biografija.org/istorija/dusan-silni-stefan-dusan>

²¹² İlhan Türkmen, "Osmanlı Delveti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefa Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28, Güz 2013, (ss.451-458), s. 451.

genişletmiştir.²¹³ Nemanjicler döneminde tüm Sırp arazileri gibi, Karadağ'a da kralların davetiyle birlikte Saksonyalı madenciler gelmiş, yeni madenler bulunarak eski madenlerde yeniden işlenmiştir. Bilhassa sahil kentleri (Ulgün, Bar, Budva, Kotor) Sırp yüksek idaresini tanımakla birlikte gittikçe artan bir özerklik kazanmışlar, Venedik ve onun yönetiminde olan Dubrovnik'i örnek alarak kendi kendilerini yönetmişlerdir.²¹⁴

Karadağ tarihi ile Sırbistan tarihinin iç içe geçtiği zamanın başlangıcı Nemanjic Hanedanlığı dönemdir. Bundan sonra Sırbistan ve Karadağ'ın hayali Duşun dönemindeki Sırp İmparatorluğu'nun yeniden kurmak olacaktır. İkisi arasındaki fark imparatorluğun merkezinde kimin olacağıdır.²¹⁵

2.2.4. Balsic Hanedanlığı – İkinci Karadağ Devleti

Nemanjic Hanedanlığı'nın yükselişe geçtiği yıllarda Balkanların durumunda radikal değişiklikler olmuştur. Bulgarlar Asen adındaki bir Kıpçak Türkünün öncülüğünde gerçekleştirdikleri isyanlar sonucunda ikinci Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır. Bizans İmparatorluğu'nun en mühim iki Adriyatik kenti olan Raguza (Dubrovnik) ve Dıraç Venediklerin eline geçmiş, 1204 yılında İstanbul yarım yüzyıl devam edecek haçlı işgaline düşmüştür. Macarlar ise geçici bir süreliğine içe kapanmış ve daha ziyade Bosna ile uğraşmalarından ötürü Sırplar rahat hareket edebilmişlerdir. Teselya'ya kadar uzanmış olan İmparator Stefan Duşan Nemanjic'in devleti 1355'te ölümünden sonra taht kavgaları yüzünden çözülmeye başlamıştır. Toprakların batıdaki önemli bir kısmını kaybetmiş, Karadağ'ın kuzey kısmını bu dönemde güçlenen Bosna Krallığı ele geçirmiştir.²¹⁶ Çar Duşan zamanında onun sert mizacı ve gücünden çekinen bölge soyluları Çar'ın ölümünden sonra zaman içerisinde kendi yönetimlerini kurmaya başlamışlardır. Çar Duşan'ın atamış olduğu valiler, Duşan'ın oğlu Çar Stefan Uros'u yok saymış ve kendilerini bölgelerinin hâkimi olarak görmeye başlamışlardır.²¹⁷ Nemanjic Hanedanlığı'nın son kralı Uros'un saltanatının sonuna doğru Balsa ailesi

²¹³ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.13.

²¹⁴ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²¹⁵ Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s.54.

²¹⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²¹⁷ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.8.

oldukça bağımsız hale gelmiştir.²¹⁸ Sırp İmparatorluğu'nun dağılma sürecini girmesi ile zaten yüksek özerklik ile yönetilen Karadağ, İşkodra Gölünün kuzeyinde bir köyü yöneten Balsa ve ailesi etrafında bağımsızlığa kavuşmuştur.²¹⁹ Balsicler ilk önce İşkodra Gölü civarında hakimiyeti alanını genişletmiş, daha sona sahil kentlerine yönelmiştir.²²⁰ Böylelikle I. Balsa 1360 yılında tahta oturarak Karadağ Devlet'ini ikinci kez yeniden kurmayı başarmıştır. Balsa ilk olarak Bar hükümdarı olarak anılmıştır.²²¹

Balsic Hanedanlığı Balkanlar'da yaşanan büyük bir kriz döneminde ortaya çıkmıştır. Balsicler, Osmanlı ve Venediklilerin Balkanlarda ilerlediği, Çar Duşan'dan sonra Sırp İmparatorluğu'nun belirsiz bir döneme girdiği ve Sırp tarihinde önemli bir yeri olan Kosova Savaşı yılları arasında hüküm sürmüştür.²²² Karadağ büyük oranda bağımsızlığını elde etmişse de yerel feodal beylerin komşularıyla ya da kendileri arasında devamlı mücadele içinde olmalarından dolayı siyasi istikrara pek kavuşmamıştır.²²³ I. Balsa'dan sonra yerine geçen oğlu I. Djurdj (1362-1378) zamanında Karadağ toprakları oldukça genişlemiştir.²²⁴ Djurdj Dubrovnik ve Arnavut kabileleriyle savaşmıştır. 1371'de Sırp Kralı Vukasin'in ölümünden sonra Prizren ve Pec'i fethetmiş,²²⁵ Macaristan, Bosna ve Sırbistan ile birlik olup Hersek'e saldırarak buraya egemen olan Nikola Altomonovic'i yenilgiye uğratmıştır. Bu savaşın sonunda Hersek'in güneyindeki Dragicevce, Konavlje ve Trebinje şehirleri kazanarak Dubrovnik haraç ödemeye mahkûm bırakılmıştır.²²⁶ Ancak Bosna'nın güçlü kralı Tvrtko Kotromanic 1377'de buraları ele geçirmiştir. I.Djurdj'i Kotor'u ele geçirmeye çalışsa da Tvrtko burada

²¹⁸ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)".

²¹⁹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.55, Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²²⁰ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²²¹ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)".

²²² Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.13.

²²³ Nenad Moaçanın, "Karadağ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 24, İstanbul 2001, (ss.384-385). s. 384.

²²⁴ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145-146.

²²⁵ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)".

²²⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145-146.

Hersek Novi kentini kurmuştur.²²⁷ Djuradj'ın ölümünden sonra Vuk Brankoviç²²⁸ ise Prizren'i geri almayı başarmıştır.²²⁹

II. Balsa (1378-1385), iktidarı döneminde Karadağ ülkesindeki derebeylere hâkim olamamış, iç bütünlüğünü koruyamadığından zayıflamaya başlamıştır.²³⁰ II. Balsa Arnavut Valona hükümdarının²³¹ kızı ile evlenmesi üzerine Balsicler, Valona ve Berat'ı çeyiz olarak almıştır.²³² Balsa, hem Nemanjic tahtına göz dikmiş, hem de Arnavut topraklarını alabilmek için seferler düzenlemiştir.²³³ II. Balsa'nın bu Arnavutluk seferi sırasında Arnavutluk'un diğer büyük hanedanı olan Karlo Topi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ticari ve stratejik bir yer olan Dıraç'ı almak için dört kez saldırıda bulunan II. Balsa burayı nihayet olsa da Topi'nin, Ohri yakınlarında bulunan Candarlı Kara Halil Hayrettin Paşa'dan yardım isteği karşısında bu defa Türkleri karşısında bulmuştur. 1385 yılında Berat yakınlarında Osmanlı ordusu ile karşılaşan Karadağlılar büyük hezimete uğramış ve çatışma II. Balsa'nın ölümü ile sonuçlanmıştır.²³⁴ Böylece Karadağ Osmanlılarla ilk çarpışmasını bu tarihte gerçekleştirmiştir.²³⁵

II. Balsa'nın ölümü üzerine yeğeni (en büyük kardeşi Stracimir'in oğlu) II. Djuradj (1385-1403) başa geçmiştir.²³⁶ Balsa'nın ölümünden sonra Arnavut kasabaları karısının eline geçerek Zeta eyaletinden ayrılmıştır. II. Djuradj hükümlüğü Skadar

²²⁷ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)" ve Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145-146.

²²⁸ "Vuk Brankoviç" Sırp İmparatorluğu'nun çöküşü döneminde günümüz Sırbistan'ın güney ve güneybatısı ile Makedonya ve Karadağ'ın kuzeyinde kalan bölgeyi kontrolü altına alan, orta çağda yaşamış Sırp soylu.

²²⁹ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

²³⁰ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

²³¹ Orta Çağ'da Arnavutluk içinde bir prenslik. Başlangıçta Sırp İmparatorluğu'nun bir vasalıdır. 1355'ten sonra bağımsız bir lordluk haline gelen prenslik Venedik etkisinde kalmış ve 1417'de Osmanlılar tarafından fethedilene kadar bu şekilde kalmıştır.

²³² Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.8.

²³³ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

²³⁴ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.55, Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.145.

²³⁵ Moačanin, "Karadağ", s. 384.

²³⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

Gölü bölgesi ve Ulcin çevresindeki kıyı şeridinin küçük bir kısmına indirgenmiştir.²³⁷ Özellikle Venedik'in oyunları yüzünden II. Djuradj derebeyleri üzerindeki hakimiyetini yitirmiş, önemli bir yer olan Niksic'in de dahil olduğu birçok bölge Venedik hakimiyetini kabul etmiştir. Kuzey Arnavutluk'taki Arnavut derebeyleri de II. Djuradj'a karşı faaliyetlere katılmışlardır. Bütün bu zor koşullarda hükümlerini korumak isteyen Djuradj, Bosna ile iyi geçinerek, Sırbistan'a yakınlaşan bir politika izlemiştir.²³⁸

II. Djuradj 1389'da Bosna Kralı Tvrtko ile Sırp Kralı Stefan Duşan'dan sonra ortaya çıkan bağımsız feodal prensliklerden Morava nehri civarında hakimiyet kuran ve gittikçe sivrilererek Sırbistan'da önemli bir güç olan Prens Lazar Hrebeljanovic'in liderliğinde Osmanlılara karşı Kosova savaşına katılmıştır.²³⁹ Sırp kaynaklarının bazılarında bu savaştan büyük bir Sırp zaferi olarak bahsedilmektedir. Hatta modern Sırp literatüründe de bu iddiaya da yer verilmiştir. Daha temkinli yaklaşanlar ise bu savaşın galip ve mağlubunun olmadığı görüşündedir. Bu durum I. Murad'ın vefatını bir zafer olarak anlaşılmasıyla bu şekilde nakledilmiş olmasından kaynaklı olabilir. Mutlak askeri başarının Türkler tarafından kazanıldığı 1411'de Lazar'ın oğlunun yanında bulunan Kostantin açık bir şekilde belirtmektedir. Sırp ulusçuluğunun en popüler efsanesini teşkil eden I. Kosova savaşının Sırp ve Karadağlıların tarihinde çok önemli bir yeri vardır ve hafızalarda derin izler bırakmıştır.²⁴⁰ Sırp ve Karadağlılara ait neredeyse tüm efsanelerde, Kosova savaşı ve sonrasında hayatlarını sürdürebilmek için Zeta dağlarına çıkmalarını ve burada Türklerle karşı mücadele ve kahramanlıkları içermektedir.²⁴¹ Türklerle olan bu çatışma Karadağlıların ve Sırp'ların milli duygu ve kültürlerine yansımıştır.

Milovan Djilas, Kosova Savaşı'nı "*Her Sırp için en az kendi doğum günü kadar önemli bir gün, cesaretin en acı sınavı ve bu olay, bir gün Slavların yine birleşik ve*

²³⁷ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

²³⁸ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

²³⁹ Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, İstanbul 2001, (ss.221-224), s. 222. Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

²⁴⁰ Emecen, "Kosova Savaşları", s. 222.

²⁴¹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.56.

özgür olacağını göstermektedir”²⁴² ifadesiyle tanımlamıştır. Tarihte hiçbir olay ulusal birliğin şekillenmesinde bu denli kullanılmamıştır. Kosova Savaşı'nın ardından, Osmanlı dalgası sadece Sırbistan'ı değil, aynı zamanda Balkan Yarımadası'nın çoğunu etkilemiştir. Birçok Sırp sığınmacı-savaşçı Bohem yaşam tarzı olarak tanımlanan bir yaşamı benimsemiş ve Zeta Dağının göreceli olarak güvenli tabyalarına yerleşerek, verimsiz ve kayalıklı sarp araziden yetersiz bir şekilde geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Sıklıkla Türk askerleriyle silahlı çatışmaya girerek Türk derebeylerinden kaçmışlardır.²⁴³

Türk üstünlüğünün ardından iki ateş arasında kalan Karadağ Venedik ve Osmanlı devletleri arasında bir diplomasi yürütmeye başlamıştır. Karadağ İşkodra'yı hem Venedik hem de Osmanlı Devleti'ne sununca iki büyük devlet arasında çıkan savaş sonuç bulamamış ve bunun sonucunda da iki büyük güç İşkodra'yı tarafsız kalan II. Djuradj'a bırakmışlardır. Aynı siyaseti Venedikler ve Macarlar arasında uygulayan II. Djuradj Aşağı Dalmaçya'da iki büyük ada Korcula ve Hvar'ı Macarlar Karadağlılara terk etmişlerdir. Aynı zamanda da II. Djuradj Macar kralından “Arnavutların Prensi” unvanını almıştır. Ancak onun yürütmüş olduğu bu siyaset nihayetinde İşkodra'da Türk hakimiyetinin yerleşmesini ve Türklere vergi verilmesini engel olamamıştır.²⁴⁴ II.Djuradj 1392'te İşkodra, Sıhrqi ve Drivas'tı Osmanlılara vererek haraç ödemeyi kabul etmiştir.²⁴⁵ Önemli sahil kentleri ise Venediklerin eline geçmiştir.²⁴⁶ 1395'te Osmanlı ve Macarlar arasında savaşın çıkmasıyla Karadağ Osmanlıların vasallığını reddetmiş, ancak Osmanlıdan geri aldığı toprakları koruyamayacağı düşüncesiyle senelik 1.000 Ducat karşılığında Venedik'e vermiştir. Fakat ekonomik nedenler yüzünden Venedik ile kurulan iyi ilişkiler kısa bir süre sonra bozulmuştur.²⁴⁷ 1396 yılında gerçekleşen Niğbolu Savaşının²⁴⁸ ardından Türklere Balkanlarda daha da güçlenmiş, savaşın mağlubu

²⁴² Milovan DJALAS, *Land Without Justice, (Hak ve Adalet'in Olmadığı Topraklar)* Harcourt, Brace and Company, New York 1958, p. 12. Aktaran: Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı ...*, s.56.

²⁴³ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.13.

²⁴⁴ Karatay, “Orta Çağ'da Karadağ Tarihi”, s.146.

²⁴⁵ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.8.

²⁴⁶ Karatay, “Orta Çağ'da Karadağ Tarihi”, s.146.

²⁴⁷ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.8.

²⁴⁸ Haçlı seferleri tarihinde amaç, hedef ve katılım bakımından klasik anlamda vurgular taşıyan son savaş olarak tanımlanır. Seferin ana sebebi Türklerin Balkanlar'daki önlenemez ilerleyişini durdurmak,

olan Macaristan'ın içten zayıflamasıyla küçük Balkan devletçikleri büsbütün Türklerle baş başa kalmışlardır.²⁴⁹

II. Djuradj girmiş olduğu bir savaşta aldığı yaraların tesiriyle 1403 yılında ölmüş ve yerine henüz 17 yaşındaki oğlu III. Balsa geçmiştir. (1403-1428) Ancak devleti kendisi genç olduğu için daha ziyade annesi aynı zamanda Prens Lazar'ın kızı Despot²⁵⁰ Stefan Lazarevic'in kız kardeşi olan Jelana yönetmiştir. Annesinin etkisiyle III. Balsa Ortodoksluğa dönerek devletin dini yapmıştır. Balsicler İşkodra'nın Venediklerin elinde olmasından her zaman rahatsızlık duymuşlardır.²⁵¹ III. Balsa annesi Jelena'nın etkisi ile Venedik'e 1406-1413 ve 1419-1421 yılları arasında olmak üzere yıllarca sürecek savaşlar yapmıştır.²⁵² Venedikler savaşın ilk yılında Budva, Bar ve Ulcini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Balsicler iç bölgelere çekilerek Türklerin yardımıyla mücadelelerine devam etmişlerdir. Balsa daha sonra başarı elde etmeye başlayınca Venedik ile bir anlaşma yapmış ve hatta Venedik Osmanlı sultanına barışın imzalandığı haberini vermiştir. Fakat her iki taraf da barış şartlarına uymamıştır. Balsa'nın annesi Jelana Hersek hükümrani olan Sandalj Hranic ile evlenmesiyle Bosna Karadağ'ın yeni koruyucusu ve müttefiki olmuştur. 1412 yılında Bar'ı ele geçiren Balsa Venedik'in tam olarak barış yapmasını sağlamıştır. Ancak 1419 yılında Venedikliler hem Osmanlılar ile hem de Macarlar ile savaş halinde iken Balsa Venedik arazi ve kentlerine saldırı düzenlemiş, özellikle İşkodra'yı kuşatmıştır. Venedikliler savaşta iki cepheyi kapatır kapatmaz Karadağ'ın işgalleri ile ilgilenmiş ve Karadağ güçlerini püskürtmüştür. Geri çekilmek zorunda kalan ve yeni kaybettiği Budva'yı geri alamayan III. Balsa Belgrat'a giderek Sırp Despotu Stefan Lazarevic'ten yardım istemiştir. 1421 yılında bu ziyareti sırasında vefat eden III. Balsa hiç oğlu olmadığı için ölümünden kısa bir süre önce

tehlike altındaki Macaristan'a yardımcı olmak, böylece Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamaktır. Niğbolu Bulgaristan'da Tuna kıyısında tarihi bir kasabadır.

²⁴⁹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.146.

²⁵⁰“Stefan'a despot ismini Bizanslılar takmıştır. Ankara Savaşı sonrası (1402) Sırbistan'a dönerken İstanbul'da durmuş ve Bizans İmparatoru VII. Johannes'i ziyaret etmiştir. İmparatorda kendisine bu unvanı vermiştir. Despot kelimesi Yunanca “despotes” kelimesine dayanmakta olup; derebeyi anlamına gelmekteydi. Bu sıfatlandırma Orta çağ Avrupası'nda Bizans başta olmak üzere güney taraflarda kullanılan ve başlangıçta yüksek aristokratlar için sonrasında da yöneticiler için kullanılan bir unvandı.” Kaynak: Türkmen, “Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefa Lazareviç”, s. 453.

²⁵¹ Karatay, “Orta Çağ'da Karadağ Tarihi”, s.147.

²⁵² Suver, “Prenslik'ten Krallığa” ..., s.9.

Lazarevic'i varisi olarak seçmiştir. Bu tarih aynı zamanda Balsic Hanedanlığı'nın sonunu göstermektedir.²⁵³ Böylelikle Zeta toprakları Sırp Despotluğuna bağlanmıştır.

2.2.5. Crnojevic Hanedanlığı

Balsic Hanedanlığı'nın ortadan kalkması ile birlikte Zeta topraklarında Sırp Despotluğu ve Sırp'ların Venedik Cumhuriyeti ile mücadele dönemi başlamıştır.²⁵⁴ Osmanlılar Balkan yarımadasına yayıldıkları sırada Sırbistan'ın parçalanması tamamlanmış bulunuyordu. Yapılan Sırp sındığı (1364), Çirmen (1371) ve Kosova (1389) zaferleri sonucu Makedonya'nın Sırbistan'a ait olan kısımlarının hakimiyetine son verilmişti. Bundan sonra Sırbistan ancak Morava havzasında 1459 yılına kadar hüküm sürebilmiştir.²⁵⁵

III. Balsa'nın vefat haberini alan Venedikliler Zeta'nın sahil şehirlerine yönelerek Bar, Drivas ve Ulcin'i ele geçirmişlerdir. Daha sonra gecikmeli hareket eden Despot Lazarevic, Bar'ı ve Drivas'ı geri almayı başarmıştır. Barış görüşmeleriyle kesintiye uğrayan savaşların sonunda 1423'te Budva şehri de Lazarevic'in eline geçmiştir²⁵⁶ ve Sırp Despotu Lazarevic Zeta topraklarına Georges Brankovic'i prens olarak atamış ve 1426 yılında imzalanan antlaşma ile Venedik Georges Brankovic'in Zeta prensliğini kabul etmiştir.²⁵⁷

Balsic Hanedanlığı'nın son bulmasıyla Zeta topraklarında bulunan derebeylerin durumu ise 1446 yılına kadar hem Sırbistan hem de Venedik ve Osmanlı devletleri arasında çıkar sağlama ve ayakta kalma mücadelesinde olmuştur. Bu derebeylerin içinden egemenliği Zabljak bölgesinde olan Stefan Crnojevic öne çıkmıştır.²⁵⁸ Sırp'lar ile Venedikler arasında geçen mücadeleleri Stefan Crnojevic Arnavutluk'a çekilerek

²⁵³ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.147.

²⁵⁴ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.56.

²⁵⁵ Besim Darkot, "Karadağ", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basım Evi, Cilt 6, İstanbul 1977, (ss.221-230), s. 224.

²⁵⁶ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.147.

²⁵⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.56.

²⁵⁸ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.147-148.

izlemiş ve bunların güçsüz düşmelerini beklemiştir.²⁵⁹ Crnojevicler 14. yüzyılın sonunda Zeta'nın alelade bir soylu ailesiyken ve Balsicler döneminde Lovcen Dağı ve İşkodra Gölü civarında sadece birkaç köyden ibaretken 15. yüzyılda bölgede önemli bir konuma gelmişlerdir.²⁶⁰

1427'de Stefan Lazarevic'in hiçbir varis bırakmadan ölmesi, Zeta üzerinde Crnojevic ve Brankovic'in gizli gizli çekişmeleri Crnojevic'in bölgedeki diğer önemli aşiretleri de yanına alarak egemenliğini geliştirmesine fırsat vermiştir. Brankovic'in 1438-1450 yılları arasında Osmanlılar ile yaptığı mücadeleler Crnojevic'in elini güçlendirerek Zeta bölgesini kontrol altına almasını kolaylaştırmıştır. Stefan Lazarevic'in ölümü, Osmanlı akını nedeniyle Sırp Despotluğunun Zeta ile ilgilenememesi ve Venedik istekleri, Crnojeviclerin çıkarmış olduğu güçlükler gibi nedenlerle Sırbistan zor duruma düşmüş ve hakimiyeti iyice zayıflamıştır.²⁶¹

Zeta (Karadağ) ve Sırbistan'ın tarihleri bilhassa 1389'de Kosova Polje'de yaşanan Kosova Savaşı'ndan sonra ayrılmaya başlamıştır. Bu savaştan sonra Karadağ, Osmanlı ve Venedik arasında kalmıştır. Crnojevicler Zeta'nın despotizenin parçası olduğu tüm dönem boyunca patlak veren bu sıkıntılardan yararlanmış ve bu durum onların daha rahat hareket etmesini kolaylaştırarak Zeta tahtına Crnojevic Hanedanlığı geçmiştir (1421-1496).²⁶² Merkezi yönetimden olabildiğince uzaklaşmak için Venedik'i tercih eden Stefan Crnojevic 1452 yılında Venedik yönetimini tanıyarak Zeta'nın en yüksek Voyvodası²⁶³ olmuş ve yılda 500 duka almıştır.²⁶⁴ Böylelikle Venedik, Antivari ve Budva'yı ele geçirerek sahilden mahrum ettiği Stefan Crnojevic'i kendine bağlamıştır.²⁶⁵ Crnojevicler Karadağ bölgesine hâkim olarak Kotor'un arka kısımlarında yükselen dağlık alanlara adlarını vermişlerdir. Tarihi kayıtlar da Crno Gora; / (İtalyanca

²⁵⁹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.57.

²⁶⁰ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.9.

²⁶¹ Darkot, "Karadağ", s. 224, Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.57.

²⁶² Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.271.

²⁶³ "Slavca "asker" anlamındaki voy ile (voyska) "sürmek" anlamındaki vodadan (vodity) meydana gelmekte olup "asker sürücü" demektir. Buradan hareketle kelime "bir memleketin başkumandanı ve idarecisi" mânasını kazanmıştır." Ayrımlı bilgi için bkz. Mihai Maxim, "Voyvoda", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 43, İstanbul 2013, (ss.127-129).

²⁶⁴ "Serbian State in Zeta (X-XV c.)"

²⁶⁵ Darkot, "Karadağ", s. 224.

Monte Negro) Türkçeye Karadağ olarak geçen ailenin unvanıyla ilişkilendirilmektedir.²⁶⁶

Sırbistan'ın 1459'da ortadan kalkması İşkodra Gölü etrafındaki bütün arazinin Venedik hakimiyetine geçtiğini temin eder gibi bir görünüş sergilese de bir müddet sonra Osmanlıların Bosna'yı fethi (1463) ve Hersek'in ilhak edilişi (o zamanlar buraya bağlı Nikşik'e kadar, kuzey Karadağ ile birlikte) ile memleketi çevrelemiş olmaları görünen bu tabloyu değiştirmiştir.²⁶⁷ Stefan Crnojevic kendisinden yaklaşık 30 yıl önce inşa edilen Zablak kalesini Osmanlı İmparatorluğu'nun saldırılarından korunmak maksatlı onararak genişletmiştir. En başta Zablak olmak üzere birçok şehri imar ederek, Ülcin ve Bar arasına iki liman şehri kurmuş, Adriyatik kıyısında birkaç bölge olmak üzere ve İşkodra hariç Zeta bölgesine tam egemenlik sağlamıştır.²⁶⁸ Stefan yönetiminin sonlarında Crnojevicler'in toprakları Zeta yerine Sırpça Crna Gora (Kara Dağ) adını almıştır. ²⁶⁹ Crnojevic döneminde ülke önemli sosyal değişiklikler gerçekleşmiştir. Feodal Zeta ortadan kalkarak bunun yerine patriarkal (ataerkil) Karadağ ortaya çıkmıştır.²⁷⁰

Karadağ yönetimine Stefan'ın ölümünden sonra Venedik'e tabi olan Gospodar Zetski (Zeta Beyi) unvanını taşıyan aynı zamanda Kara Ivan olarak da bilinen ve Türkleri yok edeceğine inanılan, Karadağ'ın en önemli ulusal kahramanlarından biri olarak kabul edilmiş Stefan'ın oğlu Ivan Crnojevic (1465-1490) geçmiştir.²⁷¹ Yüzyıllar boyunca Karadağlılar Ivan'ı devletlerini ve kiliselerini kuran önemli bir şahsiyet olarak anmışlardır. Karadağ Ortodoks Kilisesi, Ivan Crnojevic'i sadece devlete değil, aynı zamanda Karadağ kilisesine de önemli katkıları nedeniyle 4 Temmuz'da 2003'te beşinci Aziz ilan etmişlerdir. Karadağ halkının Ivan'ı kahraman görmelerinin en önemli sebeplerden birisi de Ivan'ın çocukluğunda yaşamış olduğu pek bilinmeyen dramatik

²⁶⁶ Feridun M Emecen, "Karadağ Beyi Durad Crnojevic'in Teftiş Defteri (1492)", *Osmanlı Araştırmaları*. 57/57, 2021, (ss.1-33), s.2.

²⁶⁷ Darkot, "Karadağ", s. 224.

²⁶⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.57.

²⁶⁹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.9.

²⁷⁰ Durakovıć Nurković ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.271.

²⁷¹ Darkot, "Karadağ", s. 224, Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.56.

olaydır.²⁷² Bosna krallığına bağlı Hersek hâkimi Stefan Vksic Kosaca Karadağ topraklarını işgal ettiği sırada Stefan Crnojevic'in oğlu Ivan'ı rehin olarak yanına almıştır.²⁷³ Babasının rehin olarak vermek zorunda kaldığı Ivan herhangi bir saldırıda bulunulmayacağına taahhüdü olmuştur. Ivan yaklaşık 10 yıl esaret altında kalmış, tam olarak kaç yaşında olduğu bilinmeyen çocuk yaştaki Ivan'ın halkı için yapmış olduğu bu büyük fedakârlık onu Karadağ halkı karşısında bir kahraman yapmıştır. Ivan'ın bu kahramanlığı daha dünmüş gibi Karadağ'da anılmaktadır.²⁷⁴

1470'li yıllar Osmanlıların Karadağ ve Arnavutluk şehirlerini almaya çalıştığı dönemdir. Osmanlılar başlangıç olarak Crnojevic topraklarının başkenti olan Zablak'ı ve bazı şehirleri yönetimine geçirmiştir.²⁷⁵ Ivan saltanatının başlangıcında Kotor'u ele geçirmek için Venedik Cumhuriyeti ile çatışsa da ülkesi Osmanlı İmparatorluğu'nun tehdidi karşısında Venedik'e yanaşmıştır. Osmanlı Ivan'ı yıllık vergi alabileceği vasal bir konuma getirmeye zorlamıştır.²⁷⁶ Her ne kadar Venedik de Karadağ'ı kendi tarafına çekmeye çalışsa da 1471 yılında Ivan Osmanlı Devleti'ne karşı koyamayacağını anlaması üzerine Osmanlı vasallığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Karadağ Ivan Crnojevic döneminde hem Venedik hem Osmanlı olmak üzere iki vasallı bir ülke konumuna gelerek²⁷⁷ yılda 700 duka Osmanlı Devleti'ne vergi vermek zorunda kalmıştır.²⁷⁸ Bunun üzerine Ivan başkentini kuzeye dağlık kesime taşıyarak Dolac'ta yeni başkentini kurmuştur. Günümüzde halen burası Karadağ'ın kültürel ve manevi başkenti olan Centinje'dir.²⁷⁹

Ivan daha sonra Osmanlı Padişahı II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) ile Venedik arasında geçen savaşta Venediklilere çok sıkı destek vermiştir. Onun verdiği bu destek

²⁷² Vladimir Lajović, "Sveti Ivan Crnojević Pravedni", (4.06.2021), Erişim: 17.09.2021, <http://montenegrina.net/fokus/vladimir-lajovic-sveti-ivan-crnojevic-pravedni/>

²⁷³ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.148.

²⁷⁴ Lajović, "Sveti Ivan Crnojević Pravedni"

²⁷⁵ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.147.

²⁷⁶ Živko M Andrijašević, "Politička upotreba tradicije Crnojevića u XVIII i XIX vijeku", *MATICA*, zima 2010, (pp.563-586), p.563.

²⁷⁷ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.271.

²⁷⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.58.

²⁷⁹ Karatay, "Orta Çağ'da Karadağ Tarihi", s.147.

İşkodra'nın tahliyesinden sonra (1479) İtalya'ya kaçmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Böylece Karadağ'ın Osmanlılar tarafından işgal edilmesiyle Türklerin Karadağ'da uzun sürmüş olan hakimiyeti bu tarihte başlamıştır.²⁸⁰ Savaş sonrası Osmanlı ve Venedik arasında yapılan bir antlaşma ile Adriyatik'te bulunan Budva, Bar, Ulcin Venedik'e bırakılmıştır. Kara Ivan'a ait Zeta bölgesinin ise Osmanlı egemenliği altında olduğu kabul edilmiştir.²⁸¹

Osmanlı Padişahı II. Mehmet'in vefatı üzerine (1481) Ivan, Karadağ'a dönerek Venedik'ten aldığı güçle yeniden mücadeleye girse de Osmanlı Devleti'ne karşı koyamayacağını anlamıştır. Bu sefer Ivan merkezini İşkodra ile Rjeka arasında bulunan Obad'a taşıyarak 1482'de dönemin Osmanlı Padişahı II. Beyazıt'tan 1471 yılında uygulandığı gibi vergi karşılığında Zeta topraklarında hüküm sürmesine izin verilmesini istemiştir. Arnavutluk'ta yaşanan isyan ile mücadele eden Osmanlı Devleti daha fazla sorunla uğraşmamak için Ivan'ın vergi karşılığında iç işlerinde serbest ancak Osmanlı Devleti'nin hükümlerinde olacak şekilde Karadağ'da kalmasına izin verilmiştir.²⁸² Ivan bir itaat işareti olarak en küçük oğlu Stanişa'yı İstanbul'a göndermiş, Stanişa burada İslamiyet'i kabul ederek İskender adını almıştır.²⁸³ Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerinde hakimiyetini koymasına bakımından önemlidir.

Osmanlıların İvan Bey dedikleri Ivan'ın küçük memleketine "İvanbegovina" da denilmiştir. Ivan'ın devletinden ayrılmak niyetinde olan kabileler (Biyeliçe, Ozriniçi, Njeguşi v.b) merkezi idareye pek boyun eğmeyerek muayyen arazi üzerinde ayrı siyasi varlık teşkil etmişlerdir. Kayd-ı hayat şartı ile seçilmiş reisleri, mahkemeleri bulunan kabileler arasında kan davaları hüküm sürmüştür.²⁸⁴ Ivan önemli ölçüde bağımsızlık kazanan aşiret reislerine çok sayıda fayda sağlamıştır. Saltanatı sırasında ülkenin ekonomik yapısı değişmiş, İtalya'ya sığındığı sırada Venedik Cumhuriyetinin ilhak ettiği Adriyatik'teki tuz madenleri yüzünden Venedik ile sorunlar yaşayarak kıyı

²⁸⁰ Darkot, "Karadağ", s. 224.

²⁸¹ John V. A Fine., JR., The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, The University of Michigan Press 2009, p. 601, Marie Nikolas Bouillet, Atlas Universel D'Histoire Et De Geographie, Paris, librairie Hachette, Paris 1872. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.58.

²⁸² Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.58.

²⁸³ Andrijašević, "Politička upotreba tradicije Crnojevića u XVIII i XIX" vijeku", p.564.

²⁸⁴ Darkot, "Karadağ", s. 224.

kentleriyle ticareti kısıtlanmıştır. Bu nedenle el sanatlarını teşvik eden Ivan devletini ekonomik olarak bağımsız biçimde var olmasını başarmıştır.²⁸⁵ Ivan, 1478'te merkezini Lovcen dağının ulaşımın güç olması nedeniyle ve savunma açısından da daha kolay bir yer olan Cetinje'ye taşınmış, 1482'de bir saray, 1484'te ise manastır inşa ettirmiştir. Babasından “Büyük Dük” unvanını alan Ivan 1560'ların sonuna eskiden Balsic Hanedanı tarafından kullanılan “Lord” (Dominus) unvanını kullanmaya başlamıştır. Ayrıca “Zeta Lordu Ivan Crnojevic” yazılı bir mühür kullanmıştır.²⁸⁶ 1490'da Djuradj Crnojeviç iktidara geldiğinde, Crnojeviç ailesinde Türkler ve Venediklilerin baskısı artmıştır. Venedik Cumhuriyeti ile ilişkilerin bir nebze olsa geliştirebilmek adına babası Ivan'ın Venedikleri susturmak için tahtın varisi olan en büyük oğlu Djuradj ile Venedikli aristokratlardan Antonia Erizzo'nun kızıyla evlenmesi önerisi üzerine evlilik gerçekleştirmiş, ancak bu Karadağ'da çok hoş karşılanmamıştır.²⁸⁷ Djuradj dış politikada yeterince başarılı olmasa da ülkesini kültürel olarak ilerletme düzleminde oldukça başarı göstermiştir. Bir matbaa kurarak Kiril alfabesinde ilk kitap basılmıştır. Saltanatının sonlarına doğru Djuradj, güney İtalya'daki Arnavut kabilelerini harekete geçirmek ve Osmanlı'da huzursuzluk yaratmak amacıyla Napoli Krallığı ile bazı anlaşmalar yapmıştır. Tahta göz diken Djuradj'ın kardeşi Stefan Türklerin yanında yer almış, bu nedenle Djuradj ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.²⁸⁸

1496'da Venediklerinden elinde bulunan Budva'ya giden ve oradan da Venedik'e kaçan Djuradj Venediklilerin kışkırtmasıyla yine boş durmamış, Karadağ'a geri dönmüştür. Osmanlı Devleti ve Venedik Cumhuriyeti arasında mücadele tüm hızıyla sürdüğü bu dönemde Osmanlı Devleti aleyhine isyan çıkarması beklenirken; o Osmanlı ile anlaşma yolunu aramıştır. Djuradj'ın vekili ve haber ağını yöneten Radič Mudreša'nın yakalanıp Venedik'e gönderilmesinden sonra Venedik ile tüm bağlarını koparan Djuradj Karadağ'da beyliğini tekrar elde etmek amacıyla 17 Mart 1500'de İstanbul'a gitmiştir. Ancak II. Bayezid onu Karadağ'a geri göndermemiş, Anadolu'da yaşamını sürdürebileceği bir gelir tahsis etmiştir.²⁸⁹ Djuradj'ın tahtan indirilmesine

²⁸⁵ “Serbian State in Zeta (X-XV c.)”, Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.11.

²⁸⁶ Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.11.

²⁸⁷ “Serbian State in Zeta (X-XV c.)”, Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.11.

²⁸⁸ Suver, “Prenslık'ten Krallığa” ..., s.11.

²⁸⁹ Emecen, “Karadağ Beyi Durad Crnojevic'in Teftiş Defteri (1492)”, s.4.

destek olan küçük kardeşi Stefan ise ülkeden ayrılmamış, Sultan'a sadık kalarak Karadağ'da yaşamasına müsaade edilerek hiçbir otorite verilmemiştir. Stefan'ın yönetici bir aileden gelmesinden ötürü bölge içinde barışı sağlamasında fayda sağlamaya çalışılmıştır. Kısa süre sonra da sadakatsiz olduğu düşüncesiyle onun bu amaçla kullanılmasından vazgeçilmiş²⁹⁰ ve Stefan 1490-1496 yılları arasında İşkodra kalesinde sürgün cezası almıştır. Önce İşkodra sancağına ilhak edilmiş olan Karadağ, Müslüman olan Stanişa (İskender Bey) Crnojevic için ayrı bir sancak haline konularak İşkodra Gölü kuzeyinde Zabljak merkez sayılmıştır. Bu sancağı İskender Bey'in aile ismi olan Crnogorski sancağı denilmiştir.²⁹¹

Karadağ'ın iç kesimlerini yerli hanedan Crnojeviclerden ve Sırp despotluğundan, kuzeyini ise sahil kesimleri de dahil Boşnaklardan alan Osmanlı Devleti, Kotor ve Bojona arasındaki sahil şehirlerine hâkim olan Venedikleri de zamanla buradan çıkarmıştır. Preveze savaşı sırasında Risan ve Hersek Novi kaybedilse de buraları zaferden sonra geri almakla kalmayan Osmanlı Devleti Venedik şehirlerine de hayli zarar vermiştir. Osmanlı Devleti 1570'te Kıbrıs için çıkan Venedik-Osmanlı savaşlarında güneydeki sahil kentleri Bar ve Ulcin'i de topraklarına katmıştır. Viyana bozgunundan sonra Venedik, kuzey sahillerindeki Hersek Novi ve Risan'ı almış ise de 1718 Pasarofça barışı ile buralar geri alınmıştır.²⁹²

2.3. Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Karadağ (1496-1878)

2.3.1. Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi

Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlara başlattığı seferler, 15. yüzyılda etkisini göstermeye başlamış ve bir "Balkan İmparatorluğu" olarak ortaya çıkmıştır. Bu toprakların muhafazası ve güvenliği aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de güvenliği anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Balkan toprakları Osmanlı Devleti için büyük öneme sahipti. Balkanlar, İmparatorluğun 1453'ten beri merkezi olan İstanbul şehrini Avrupa'ya karşı koruyan ileri bir karakol vazifesi görmekteydi. Bu öneminin

²⁹⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.12.

²⁹¹ Darkot, "Karadağ", s. 225.

²⁹² Osman Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", İçinde: *Balkanlar El Kitabı*, (Derleyen, Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.361-396), s.361.

yanında Balkanlardan birçok gıda ihtiyacı temin ediliyor, bilhassa zengin kentler Osmanlı hazinesine büyük oranda gelir sağlıyordu. Avrupa’da meydana gelen entelektüel ve teknolojik gelişmeler hakkında Balkanlar üzerinden haber alınıyor ve devşirme yöntemi ile buradan çok sayıda asker ve yönetici temin ediliyordu.²⁹³ Osmanlı Devleti Karadağlıların kendi aralarında çatıştıkları bir dönem bölgeye gelerek aşamalı bir şekilde Karadağ’ı da hakimiyet altına almıştır. 1451-1481 Fatih Sultan Mehmet zamanında sırasıyla Osmanlı Devleti; Bosna (1463) ve Hersek (1496) aldıktan sonra Venedikliler ile 1479 yılında yapılan antlaşma ile İşkodra ve Zabljak kentlerini almıştır. Bütün Kuzey Karadağ, Niksiç’e kadar olan bölge Osmanlı’nın hakimiyet alanına girmiştir. Venedik’in yanında Osmanlı Devleti’ne karşı savaşıyor ve merkezini Dolac’a (Cetinje) taşıyan Crnojevic’in oğlu Ivan, İşkodra’nın da Osmanlıların eline geçmesiyle İtalya’ya kaçmıştır. 1481-1512 II. Beyazıt Dönemi’nde Osmanlı Devleti Karadağ’da hakimiyetini tamamlanmıştır.²⁹⁴

Crnojevicler’den Stefan’ın da Karadağ’dan sürülmesi ile 1498’in sonlarına doğru Karadağ’ın İşkodra Sancağına bağlanması kararlaştırılmış ve böylelikle Karadağ resmen ilhak edilerek özel bölge statüsünü kaybetmiştir.²⁹⁵ Osmanlılara karşı Karadağlıları destekleyen Venedikliler, 1499-1503 yılları arasında Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaş sonrasında 1504’te Karadağ’daki Osmanlı Devleti’nin egemenliğini tanımıştır.²⁹⁶

2.3.2. Karadağ’ın Osmanlı Yönetimindeki İdari Durumu

Karadağ’ın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra tımar sistemi kurularak, toprakları; has, zeamet ve tımar olmak üzere ayrılmıştır. Karadağlılar daha ilk baştan vergi ödememek için direniş göstermiştir. Venedik Karadağ’daki Osmanlı hakimiyetini tanımamasına karşın, Karadağlıların vergi yüzünden

²⁹³ Caner Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/2,2011,(ss.27-44),s.28.

²⁹⁴ Abidin Temizer. Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyancıları, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2010, s. 41.

²⁹⁵ Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.11-12.

²⁹⁶ Abidin Temizer and Marijan Premoviç, “Montenegro Under Ottoman Rule (1497-1697)”, *Hiperboreea*, 8/1,2021, (pp.1-15), p. 3.

çıkardıkları isyanlara destek vermiştir. Bu direnme karşısında yine de Osmanlı Devleti Karadağ'dan aralıklarla da olsa vergi alabilmiştir.²⁹⁷ Karadağ halkı, fakir olmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı söz konusu yükümlülükleri yerine getirmekte güçlük çekmiş ve bu nedenle 15. yüzyılın sonlarına doğru oluşturulan tımar sistemi oldukça kısa ömürlü olmuştur. Bu durum Karadağ ile Osmanlı Devleti otoritesi arasında ilk anlaşmazlıkların da sebebini meydana getirmiştir.²⁹⁸ Osmanlı Devleti 1499 yılındaki fetihlerden sonra, Karadağ'ın iç dağlık kesimlerini denetimi altında tutmak için çok az çaba sarf etmiştir. Çok fazla üzerinde durmadığı Karadağ bölgesinden Osmanlı Devleti çok ağır vergiler almamıştır. Buna karşılık Karadağlıların askeri bir görev yerine getirmeleri istenmiştir; 1699 tarihinden sonra Dalmaçya'da Venedik ile sınır komşusu olduğundan, sınırların savunulmasında yardımcı olmaları beklenmiştir. Fakat Karadağlılar çoğunlukla Osmanlılara yardım etmek yerine Venedikliler tarafında savaşmışlardır.²⁹⁹

Karadağ halkının vahşet dolu kahramanlık anlayışları ve ülkenin çok dağlık olması sebebiyle Osmanlı Devleti Karadağ üzerinde çok sıkı bir kontrol sağlayamamış, otorite kurmakta zorlanmıştır.³⁰⁰ Karadağ toprakları ekonomik yönden Osmanlı Devleti için çok az öneme sahip olmuştur. Dağlık ve geliri az olan bu bölgede sadece stratejik amaçlar için denetim sağlanmaya çalışılmıştır. Zaten tarım üretimin yok denecek kadar az olması nedeniyle geliri düşük olan bir bölgede tımar sisteminin yürütülmesi teknik olarak da mümkün değildir.³⁰¹ Bu konuda düzeni yeniden kurmayı amaçlayan Osmanlı Devleti, tımar sistemini kaldırarak yerine "filuria" adı verilen özel bir vergi sistemi getirmiştir. Haraç, öşür, ispendije toprakta çalışan halktan alınırken, filuria sığır yetiştiriciliğinden alınan bir vergi anlamına gelmekte idi. Filuria Osmanlı'da hane başına yıllık bir altın Ducat (Filur) ya da 55 gümüş akçeye eş değerdirdi.³⁰² Çoğunlukla sığır

²⁹⁷ Temizer and Premoviç, "Montenegro Under Ottoman Rule (1497-1697)", p. 4.

²⁹⁸ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s,12.

²⁹⁹ Hüseyin Emiroğlu, "Karadağ Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Süreci Kararlılığının Tarihsel Arka Plan Dinamikleri", *Yeni Türkiye-Rumeli Balkanlar Özel Sayısı-V*, 5/70, Mart-Haziran 2015, (ss.5255-5272), s. 5258-5259.

³⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 282.

³⁰¹ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,361.

³⁰² "Osmanlı İmparatorluğu'nun para birimidir. Osmanlılar tarafından başlangıçta "gümüş sikke", XV. yüzyıldan itibaren de genel anlamda "para" karşılığı olarak kullanılan akçe kullanılmıştır."

yetiştiriciliğiyle uğraşan Karadağlılar ancak bu kadarını ödeyebilecek durumdaydı. Crnojevic Hanedanlığı zamanında da buna benzer bir vergi alınmıştır. 55 akçeden hane başına alınan vergi Osmanlı'nın hazinesi için çok küçük bir miktardı. Ortalama olarak bir haneden toplanan 55 akçenin; 2'si vergi toplayıcılarına, 20'si Sancak Bey'ine, 33'ü Sultan'a gidiyordu. 16. yüzyılın başlarında 60 akçe ile Karadağ pazarından 2 adet koç ya da Arnavutluk pazarından 200 kilo tahıl alınabilmekteydi. 1532 yılının vergi kayıtlarına göre yıl içinde Karadağ'dan toplanabilen vergi yaklaşık olarak 104.400 akçedir. Bu yıl içinde vergi toplanan hane sayısı ise 3.151'di. Grbalj tuz madenlerinden elde edilen 220.000 akçeyi de düşünürsek toplanan verginin Osmanlı hazinesi için ne kadar küçük bir miktarda olduğu anlaşılabilir. Bu verginin yanı sıra, Karadağlılar Grbalj tuz madenlerinde de 15 gün boyunca çalışmakla yükümlüydüler.³⁰³ Tüm bunlara rağmen Karadağ, düzenli vergi toplama ve yerel meselelere müdahale etme gibi, Osmanlı Devleti'nin normal şartlar altında sürdürdüğü siyaseti çok maliyetli bir hale getiren bir tavrı korumada başarılı olmuştur.³⁰⁴

Osmanlı Devleti yönetimi sırasında 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılın ilk yarısında teşkilatlanmış kabileler, (Pa štrovići ve Krivošija kabileleriyle sınırlı olduğu Boka Kotorska hariç) Karadağ'ın topraklarının tamamına yayılmıştır. Eski Karadağ olan Lovcen Dağı çevresindeki bölgede yirmi bir kabile ve Karadağ tepeleri olarak adlandırılan bölgede ise yedi kabile oluşmuştur. Ancak bu kabilelerin bazıları zamanla dağıldığı için ortadan kalkmıştır.³⁰⁵

Osmanlı Devleti Karadağ'a hâkim olduğu sırada hemen bir idari değişikliğe gitmemiştir. Osmanlı'nın yönetiminden önce Karadağ iki başkent olarak, Zablak ve Cetinje ile, mevcut devletin orta ve güney kısımlarını içermekteydi. Bu bölgeler nahiyelere (ilçe) ayrılmıştı. Bu yapı Osmanlı Devleti hakimiyetinde de devam ettirilmiştir. İlçeler, birkaç Karadağ kabilesinden oluşan idari birimlerdi; muhtemelen bu eski idari sistemin bir devamıydı. Mahalleler toprağın güvenliğinden sorumlu olan "Serdarlar" tarafından denetleniyordu. Bunların altında da her aşiretin "Knez"i,

³⁰³ Suver, "Prensluk'ten Krallığa" ..., s.12-13.

³⁰⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I, 18.ve 19. Yüzyıllar*, (Çeviren: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2013, s.261.

³⁰⁵ Šerbo Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", İn: *Montenegro in Transition - Problems of Identity and Statehood*, (Editor Florian Bieber), Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Germany 2003, (pp.107-137). p. 113.

“Voyvoda”sı ve “Bayraktar”ı bulunmaktaydı.³⁰⁶ Vladika ve Sivil validen sonra en önemli yönetici barış dönemlerinde meclise temsilci olarak katılan Serdarlar gelmekte idi. Serdarlardan sonra da genellikle savaş dönemlerinde birliklerin komutanı olarak görev yapan “Voyvodalar” geliyordu. Gündelik birçok olaya müdahil olabilen her kabilenin başı ve aynı zamanda liderine “Knez” denilmekteydi. Knezler kabile içi anlaşmazlıkları gidermeye çalışarak bir nevi hâkim görevi görmüşlerdir. Aynı zamanda köyün üzerindeki etkileri ile Serdar ve Voyvoda’yı etkileme gücüne sahiptiler. Knezden sonra bazı aşiretlerde sayıları üç kişiye kadar bulunabilen bayrak taşıyan kimse anlamına gelen “bayraktar” gelmektedir. Bunların dışında aşiret ve kabilelerin tüm ileri gelenlerine “glavari” denilmekte idi.³⁰⁷ Karadağ Osmanlı hakimiyetinde kimi zaman müstakil bir sancak olarak yönetilmiş, kimi zamanda İşkodra sancağına bağlanmıştır. 1513 yılının sonlarına doğru Osmanlı Karadağ’ın idari yapısında değişikliğe gitmiştir. 1498’den beri Karadağ İşkodra sancağına bağlı ayrı bir sancak olarak kabul edilerek, başına 15.yüzyılın sonlarına doğru İslam’ı kabul etmiş olan Ivan Crnojevic’in en küçük oğlu Stenişa (İskender Bey) Karadağ’ın ilk sancak beyi olarak atanmış³⁰⁸ ve 1528’e kadar Karadağ’ı yönetmiştir.³⁰⁹ Crnojevic isminin Karadağ toplumunda olumlu etki bıraktığı göz önünde tutularak itaatsiz Karadağlıların vergi vermeye itiraz ettikleri bu dönemde, İskender Bey üzerinden Osmanlı’nın bölgede barış ve huzur ortamını oluşturmayı amaçladığı görülmektedir.³¹⁰

Ivan, İşkodra Sancağına bağlı Karadağ bölgesini sevk ve idare ediyor iken, Karadağ’ın Kattunska bölgesinde de aşiretlere liderlik, Vladika adı verilen Cetinje Manastırı Piskoposu tarafından yapılmıştır. Osmanlı Kattunska bölgesinde hiçbir varlık gösterememiştir. Bu nedenle genellikle yabancı araştırmacılar Kattunska gibi ulaşımı zor olan bölgelerden düzenli bir şekilde vergi alınamaması bakımından Karadağ’da

³⁰⁶ Suver, “Prenslık’ten Krallığa” ..., s.13.

³⁰⁷ Natasha Margulis, *Politics and Culture in Njegoš’s Nineteenth Century Montenegro* University Of Cincinnati, 2004, p, 17-19, Zlatar Zdenko, *Njegosa's Montenegro; Epic Poetry, Blood Feud and Warfare In A Tribal Zone 1830-1851*, Columbia University Press, New York, 2005, p.72. Aktaran: Özdem, Karadağ’ın Osmanlı, ..., s. 41-42. University Press, New York, 2005, s.96.

³⁰⁸ Suver, “Prenslık’ten Krallığa” ..., s,13.

³⁰⁹ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,361.

³¹⁰ Suver, “Prenslık’ten Krallığa” ..., s,13.

Osmanlı hakimiyetinden söz edilemeyeceğinden bahsetmektedirler. Bazı tarihçelere göre ise; esnek de olsa vergi sisteminin kurulabilmesiyle Karadağ'ın tam hakimiyet altında olduğu yorumunu yapmaktadırlar. Karadağ'ın bu dönemde bir devlet olarak kabul edilebilmesi için devlet olmanın gerekliliği olan hükümet, ülke, egemenlik ve bir insan topluluğun özelliklerini taşıması gerekmektedir. Hükümet kabul edilebilecek bir organize yapının bulunmamasıyla birlikte insan topluluğu kabul edebileceğimiz aşiretlerin sınırları belli olmayan arazilerde birbirleriyle çatışma halinde yaşam sürmeleri, mücadelelerinde ulusal bir bilinç yerine hayatta kalabilme gayesi gütmeleri Karadağ'ın bağımsız bir devlet olarak görülmesi gerçeklikten uzak bir düşüncenin ürünü olarak görülmektedir.³¹¹

Esasen, Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerindeki hakimiyetinin tüm kurum ve kurallarının işlediği düzlük ve ovalık alanlar ile, Kattunski bölgesi gibi ulaşılması güç olan yarı özerk durumda olan iki farklı uygulama bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgeler arasında Osmanlı Devleti egemenliğinin farklı işletilmesi zorunluluğunda kalınması, tarihçilerin tam hakimiyet konusunda mutabık olamamalarının sebebidir.³¹² Bu nedenle uzak bölgede bulunan aşiretler diğer aşiretlere nispeten bağımsız şekilde hareket edebilmişlerdir. Bu aşiretlere vergilerini verdikleri ve asayiş tehdit etmedikleri müddetçe dokunulmamış, aksi durumla karşılaşıldığında bölgeye cezalandırma amaçlı askeri birlik gönderilmiştir.³¹³

Karadağ'ın başında Knez denilen beyler bulunurken,³¹⁴ 1516 yılından sonra Karadağ yönetimini Vladikalar (Prens-Piskopos) devralmıştır. Bu döneme “*seçimle başa gelen Vladiklara dönemi*” denilmektedir. Bunlar dini görevlerin yansira, yönetim ile ilgili görevleri de üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından Vladuka, Ladika, Uladika ve Ulodula gibi unvanlarla anılmışlardır. Aynı zamanda vladikalar giymiş oldukları siyah kıyafetler nedeniyle “Kara-Keşiş” de denilmiştir. İlk seçimle başa gelen Vladika “*Bobyas (1516-1520)*” dır. Bu sıralamayı 1697 yılına kadar kabileler birliği

³¹¹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 62-64,89.

³¹² Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 62.

³¹³ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı...s. 88.

³¹⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl siyasi Tarihi 1789-1914*, s. 275.

tarafından vladikalar takip etmiştir.³¹⁵ Bobylas dönemi Karadağ'ın merkezi sancak olması ve başında Karadağlı İskender Bey'in bulunması nedeniyle sakin geçmiştir. Bobylas'ın ölümünden sonra seçimle başa gelen diğer vladikalar şunlardır. “(1520-1530) *Germain*”, “(1530-1540) *Paul*”, “(1540-1549) *Nicodin*”, “(1549-1585) *Makarios*”, “(1585-1600) Pachomije, “(1600-1620), *I. Roufin*”, “(1620-1650) *II. Roufin*”, “(1650- 1680 *I. Basile*”, “(1680-1692), *Vissarion*”, “(1692-1697) *I. Sava*”.³¹⁶ 1516 yılından 1697 yılına kadar Karadağ seçimle başa gelen Vladikalar tarafından yönetilmiştir. 1697'de I. Danilo'nun Scepcević Petrović'in Vladika seçilmesinden sonra “*Veraset Sistemi*” uygulanmaya başlanmış ve böylelikle Karadağ I. Dünya Savaşı'nda işgal edilmesine kadar Petrović Hanedanlığı tarafından yönetilmiştir.³¹⁷ Bu dönemde Petrović Njegos Hanedanlığı'nda sırasıyla; I. Danilo Petrović (1697-1735), Sava Petrović Njegos (1735-1781), Vasileje Petrović Njegos (1750-1766), I. Petar Petrović Njegos (1782-1830), II Petar Petrović Njegos (1830-1851), II. Danilo Petrović Njegos Dönemi (1852-1860), Nikola Petrović Njegos (1860-1918) yönetimde kalmıştır.³¹⁸ Bu aile Karadağ'ın Osmanlı Devleti otoritesine komşu olan Müslüman eyalet ordularına karşı konulan direnişin merkezi olan Lovcen Dağı yakınlarındaki Katuni bölgesindedir.³¹⁹ Ortodoks inancına göre Vladikalar evlenmeleri yasak olduğundan çocuk sahibi olamadıkları için veraset sistemi amcadan yeğene doğru işlemiştir. Ancak bu durum 1852 yılında II. Danilo'nun seçilmesine kadar devam etmiştir. II. Danilo sözde âşık olduğu kız ile evlenebilmek için dini yetkilerinden vazgeçerek, tahtı ailesinden birine devretmiştir.³²⁰ Avusturya ve Rusya'nın desteğini aldıktan sonra II. Danilo Karadağ Prensiği ailesini kurmuştur.

1717 yılından itibaren vladikanın yanında sivil vali de Karadağ yönetiminde yer almıştır. I. Danilo'nun başa geçtikten sonra Rus yanlısı bir politika izlemesiyle birlikte

³¹⁵ Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 22.

³¹⁶ P. Coquelle, Histoire De Montenegro Et De La Bosnie (Depuis Les Origines), Ernest Leroux Editeur, Paris 1893. p.165, 196. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 38.

³¹⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 39.

³¹⁸ “Petrovic Njegos Dynasty 1697-1918 Serb Patriots”, Erişim: 15.10.202, <https://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>

³¹⁹ Jelavich, Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar, s.93.

³²⁰ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 39.

Rus hakimiyetinin artmasından memnun olmayan bazı aşiret liderleri aralarından seçtikleri Ozrinci (Cevo) aşireti lideri Vukadin Vukotic'i Venedik'e göndererek gıda ve maddi yardım karşılığında Venedik himayesine girmek istemişlerdir. Aşiretlerin teklifleri sivil idarecinin atanması ile kabul edilmiştir ve 7 Mart 1917'de Venedik Dükü Cornano bir yasa çıkararak ilk sivil valinin (*gubernador*) Radoniç ailesinden Vukodin Vukotic olduğunu açıklamıştır. Bu tarihten itibaren biri Vladika (piskopos) diğeri de vali olarak iki resmi görevli yönetimde yer almıştır. Ülkenin en yüksek laik yöneticisi sivil vali olarak görülse de vladika fiilen yetkili olarak kalmıştır. Yine de valinin azımsanmayacak görev ve yetkileri olmuştur. Gerek aşiretler toplantısında gerekse ulusal toplantılarda ilk söz sahibi vali olmuş, vladika gibi boylar arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmış ve dış ülkelerle temas kurmuş, Karadağ orduların yarısını yönetmiş ve gelen yardımları organize etmiştir. Vali Venedik'e bağlı Kotor bölgesinde ikamet ederek Venedik'ten maaş almıştır. Valinin Venedik ve aşiret reislerinin ortak iradesi ile seçilmesi konusunda anlaşmaya varılmasına karşın Venedik valinin kendilerini temsil etmesini ve böylelikle vladikanın etkisinin azalmasını istemiştir. Valilik ile vladikalık görevleri iç içe geçtiği için çatışmalar hiç eksilmemiştir. Vladika I. Petar'ın ölümü üzerine 17 yaşındaki yeğeni II. Petar'ın Vladika seçilmesine karşı çıkan Vali Duk Radonovic kendisinin vladika olarak seçilmesini istemesi bardağı taşıran son olay olmuştur. Nihayet 1832 yılında II. Petrović Njegoš, Radonjic ailesinde olan valilik makamını kaldırmış, tek yetkili sadece vladika olmuştur.³²¹

Vladikalar, aşiretlerin dağınık bir yapıda olması ve merkezi otorite gücünü oluşturacak organlara sahip olmamaları nedeniyle, kişisel meziyetleri ve saygınlıkları ölçüsünde etkili olabilmişlerdir. Bu dönemde aşiret yapısına dayanan değerler bütünlüğü önem arz etmektedir. Bu nedenle vladikaların merkezi bir otorite kurmak, aşiretleri organize edip birlikte hareket etmeyi tesis etmek ya da Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelede ortak harekete geçmek gibi gayeleri bulunmamaktaydı. Söz konusu dönemde vladikalar daha çok aşiretler arasındaki sorunları dini yetkilerini kullanarak

³²¹ Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 24-25, Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 38.

çözüm getirmişlerdir. Ancak din, aşiretler üzerindeki tesiri yetersiz olduğu için vladikaların dini yetkileri de sınırlı kalmıştır.³²²

Osmanlı Devleti vergilerini ödemek koşuluyla Karadağlıları iç içlerinde serbest bırakmıştır. Dışişlerinde bağımsız bir devlet gibi hareket etmesinde zaman zaman göz yummuştur. Vladikaların Karadağ üzerindeki etkinliği 17. yüzyılda artmaya devam etmiştir.³²³ 16. yüzyılda Akdeniz'deki hakimiyetini artırmaya çalışan Osmanlı Devleti, Karadağ'ı Venedik Cumhuriyeti ile arasında bir tampon bölgesi görmesiyle, Karadağlıların Venediklilerin kısırtmalarından etkilenmemeleri için onlara birçok ayrıcalık tanımıştır. İçişlerini ilgilendiren konularda büyük ölçüde yargısal özerklik tanınan Karadağlılar İmparatorluk içerisinde en ayrıcalıklı Hristiyan tebaası haline gelmiştir.³²⁴ Çoğunluğu Ortodoks olan Karadağlılar birbiriyle çatışan kabileler arasında yaşam sürmelerinden dolayı, onlar için tek birleştirici unsur ilk zamanlarda kilise olmuştur. Karadağ'ın merkezi ise Cetinje manastırı idi ve bu manastırın piskoposları ülkenin tamamını yargılama hakkına sahipti. Manastırların piskoposlarını çoğunlukla bir kutsal meclis seçiyor ve seçilen piskoposları 1766 yılında kaldırılana kadar İpek Patriği³²⁵ onaylamıştır. Kilise, bir birlik tesis etmekle kalmamış, aynı zamanda başka ülkeler ile ilişkiler de kurmuştur. Böylelikle piskoposlar devletin başı işlevini görerek, Karadağ'ın uluslararası meselelerde ufak da olsa rol almasını sağlamıştır.³²⁶

³²² Francis Seymour Stevenson, *A History Of Montenegro*, Elibron Classics, London 2005., p.128- 131. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı...s. 38.

³²³ Vahit Cemil Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması (17.ve 18 Yüzyıllar)", *Balkan Araştırma Dergisi*,4/2, Aralık 2015, (ss.113-135), s. 118-119.

³²⁴ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.14.

³²⁵ "Kosova'daki İpek şehri yakınlarında bulunan Sırp-Ortodoks Kilisesi Orta Çağ zamanındaki Stefan Duşan zamanında patriklik seviyesine yükselmiştir. İpek Patrikhanesi, II. Mehmet dönemine kadar bağımsız olan Patrikhane 1459'da Sırbistan'ın fethedilmesiyle kapatılmıştır. Katolik Habsburg İmparatorluğu karşısında Sırları memnun etmek ve onları yanlarında tutmak amacıyla, Sokullu Mehmet Paşa'nın gayretleri ile I. Süleyman zamanına ise Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak 1557'de yeniden açılmıştır. Patrikhane Sırları bir arada tutarak ulusal bilinçlerinin oluşmasına ve gelişmesine destek sağlamıştır. Ancak, Sırların Osmanlı-Habsburg savaşlarında Osmanlı karşı hareket etmişlerdir. Bu nedenle 1766'da İpek Patrikhanesi kapatılarak İstanbul Fener-Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır."

³²⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.93.

2.3.3. Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı

1614'te 90 köyün olduğu Karadağ'da 3.524 ev ve 8.027 eli silah tutan erkek nüfusa sahipti ve bunlar arasında ancak 1000 kadarının silahı vardı³²⁷ Karadağlıların çoğunluğu koyun, sığır yetiştiriciliği yapan, avcılık ve onlar için çok kazançlı gözükten haydutlukla geçinen dağlık bölgelere yerleşmiş kişilerden oluşmaktaydı. Temel siyasi ve toplumsal birim kabile idi ve bu kabileler klanlardan oluşmaktaydı. Kabileler arasında gerçekleşen sürekli mücadeleler sayesinde kabile üyeleri birbirleriyle bütünleşmiş ormanları ve otlakları birlikte kontrol etmekteydiler. Karadağ Arnavutluk'un yüksek bölgeleriyle beraber olarak Avrupa'nın olmasa da Balkanların en ilkel bölgesiydi.³²⁸ Karadağ'da gıda tüketimi, sağlık ve giyim konusunda Balkan standartlarına göre pek fazla dezavantajlı bir konumda değildi ancak yine de ülke, yoksulluğu nedeniyle diğer Balkan ülkelerinde bile ün yapmıştı. Duciç, Karadağ'ın ekonomik durumu için şöyle demiştir. “*Sizi temin ederim ki Avrupa'da Karadağlılar kadar yoksul bir yaşam süren hiçbir millet yoktur. Ne İrlandalılar ne de İskoçyalılar bu konuda onlarla yarışabilir*”³²⁹ Dış görünüşleriyle böbürlenmeye aşırı düşkün olan Karadağlılar nakit gelirlerinin büyük bir dilimini süslü giysiler uğruna harcıyorlardı. Balkanların diğer yörelerine kıyasla tarım arazilerinin oldukça küçük olduğu Karadağ'da tarımsal üretimin en önemli kalemini tahıl ve patatesten sonra, şarap oluşturmaktaydı. Canlı hayvan varlığının zengin oluşu tarım kısıtlılığını dengelemekte idi. 1855-1913 dönemi itibarıyla canlı hayvan yetiştiriciliğinin çiftlik hasılasına kattığı değer ortalama yüzde 60' idi. Ancak canlı hayvan üretimi de saman üretimi hayvanların kış dönemi beslenmelerine yetecek miktarın çok altına indiğinden, şiddetli kış şartlarının insafına kalmıştı. Karın uzun süre toprakta kalın bir tabaka olarak kalması, çok önemli kayıplara neden olabiliyordu; uygun geçmeyen tek bir kış mevsimi bile hayvan varlığının beşte birinin veya fazlasının yok olmasına neden olabilmekteydi. Hayvancılık ürünlerinin başında süt üretimi yer almaktaydı. Pire otu, sumak ve hekimlikte kullanılan otlardan oluşan toplayıcılık ekonomisi ürünleri ve Skadar (İşkodra) Gölünde yapılan tatlı su balıkçılığıyla birlikte, canlı hayvan ve kurutulmuş et ürünlerinin Cattaro'daki

³²⁷ Darkot, “Karadağ”, s. 225.

³²⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.93.

³²⁹ Nicifor Duciç, *Knjizevni radovi*, Belgrad 1893, Aktaran: Michael Palaiet, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, (Çeviren: Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, s.168.

(Kotor) kıyı pazarına sevkiyatı, ihracat ticaretinin temelini oluşturuyordu.³³⁰ Bilhassa dağlık Katunskı kasabasında ve Brda’da yapılan çiftçilik, ekilebilir tarlalar çok ufak ve verimsiz olduğundan hayvancılık ise sadece otlakçılığa bağımlı bulunduğundan, herhangi bir yoğun emek sarf edilmiyordu. Ekinleri gözetmek genellikle kadınlara düşen bir görevdi. Silahlı mücadele ve askeri güçlerin tehdidi altında yaşama bu toplumun değişmez özelliklerinden biri olduğundan, Karadağ kültürü erkeğe özgü savaşçılık ve çobanlık görevi verirken, kadınların da ağır ve angaryalı işlerde çalışarak ezilmelerine neden olmuştur. Kadını erkeğin emrine veren bu cinsiyet ayrımı, Karadağ’da Balkan standartlarına göre bile uç noktadaydı. İthalat ticareti yapılan ispirto, tuz ve mamul mallar kadınların sırtlarına vurdukları 45 litrelik yükler halinde taşınmaktaydı.³³¹

Karadağlılar, mevsimsel olumsuzlukların hayvancılığı etkilemesi nedeniyle sık sık kıtlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Bunun üstesinden gelmek için ise baskın ve yağmalar düzenleyerek talana dayalı geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır.³³² Bu tür eşkıyalık muhtemelen Karadağ sınırları ardında kalan Osmanlı sivil gücünün bir süreyle zayıfladığı bir döneme rastlayan Grahova Savaşı’ndan (1858) sonra yoğunluk göstermektedir. Eşkıya çetelerinin arasında “Kuci Aşireti” en başta gelmiştir. Yağmalanmış mallar kıyı şeridinde durumlarını iyileştirmek üzere yığınlar halinde satışa çıkarılmıştır. Skadar Gölü dolaylarında yapılan göl ticaretini haraca kesen ve bu şekilde büyük derecede zenginleşen Ceklinjani aşireti de göl çevresindeki köylerde kahramanlar gibi coşkuyla karşılanmıştır.³³³ Ekonomik kaynak yetersizliği yüzünden haydutluğa başvurmak dışında Karadağlılar bilhassa İstanbul başta olmak üzere; Sırbistan, ABD, Rusya ve Avusturya gibi diğer ülkelere göç ederek dış kaynak aramaya yönelmişlerdir.³³⁴

³³⁰ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, s. 164-168.

³³¹ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, s. 164-168.

³³² Özdem, *Karadağ’ın Osmanlı...*, s.46.

³³³ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, s. 171.

³³⁴ Özdem, *Karadağ’ın Osmanlı ...*, s.46.

2.3.4. 16.Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'ne Karşı Karadağ'da ilk Ayaklanmalar

Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarmış olduğu isyanlar Osmanlı Devleti'nin Almanya (Habsburg) veya Rusya ile yaptığı mücadelelerden daha kolay olmamıştır. Osmanlı Devleti Karadağ'ı tam olarak egemenlik altına almakta zorlanmıştır. Karadağ'ı dünyanın en arızalı, stratejik olarak alınması en zor yerlerden biri olarak değerlendiren Osmanlı Paşası Mahmut Celaleddin, şunları söylemiştir;

Beş, on haneye sahip dağ köylerinde dağınık bir şekilde yaşam süren halkı zapt edebilmek ve tam manasıyla Karadağ'ı fethetmek mümkün gözükmemektedir. Başkent Cetinje'nin bile fethedilmesi Karadağlılara karşı kazanılmış bir zafer sayılmamaktadır. Çünkü ordunun çekilmesiyle her şey yine eski haline dönecektir.³³⁵

Bu arazi koşullarının zorluğunun yanında Karadağlılar İtalya, Avusturya ve Rusya'dan silah yardımı aldığı bilinmektedir.

16. yüzyılda Karadağlıların çıkardığı isyanlar genellikle siyasi içerikli değildir. Vergi yüzünden doğan rahatsızlıklar zaman zaman kabileleri isyan etmesine sebep olmuş ancak Hersek ve İşkodra paşalarının sert cevabı ile bunlar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı'nın iç karışıklıkla uğraşması ve bunun Orta Avrupa'da hissedilmeye başlaması, Karadağ'ın bu direniş hareketleri siyasi bir boyut kazanarak artış göstermiştir.³³⁶

Crnojevic Hanedanlığı'ndan İskender Bey'in Sancak'ın başına getirilerek Karadağlıları yatıştırılacağı düşünülse de İskender Bey'in yetkilerini kötüye kullanması, halktan adaletsiz vergi talep etmesi, gereksiz şiddet uygulaması 1519 yılında büyük bir ayaklanmaya sebebiyet vermiştir. İsyen yayılınca İskender Bey bölgedeki hakimiyetini kaybetmiş, komşu bölgelerin sancak beyleri toplamda 15.000 asker sevk ederek Karadağ'da düzenin kurulmasını sağlamıştır. Ayaklanma bastırıldıktan sonra İskender Bey Karadağlılara daha sert bir tutum içine girmiştir. Bu baskıcı tutumuna karşın, 1530 yılında ölümüne kadar sancağın başında kalmıştır.³³⁷

Sancak Beyi İskender Bey döneminde seçimle başa geçen ilk Vladika "Babylas" (1516-1520) ve sonrasındaki Vladika "Germain" olmuştur. (1520-1530) Vladika

³³⁵ Abidin Temizer, "Karadağ Ordusu", *History Studies*, 2/2, 2010, (ss.321-338), s.323-324.

³³⁶ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.362.-363.

³³⁷ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.13.

Germain döneminde 1526 yılında Osmanlı Devleti'nin Bosna'daki Yase kalesini kuşatma sürecinde Karadağlılardan oluşan bir grup Macarlara takviye olarak bölgeye gitmişlerdir. 1530'da İskender Bey'in ölümünden sonra yeni bir sancak beyi atanmayarak Karadağ yeniden İşkodra Sancağına bağlanmıştır.³³⁸

15. yüzyılın ortalarında Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki Doğu Akdeniz üzerinde hakimiyet çatışmaları başladığı sırada Venedik Cumhuriyeti tüm Adriyatik Sahili'ne (Ege takımadaları, Kıbrıs, Girit, Mora Yarımadası, Levant, İon Adaları) hakimdi. Venedik Cumhuriyeti bu hâkim konumundan faydalanarak ekonomik ve siyasi gücünün temelini oluşturan ticarete yön vermekteydi. 16. yüzyılda Osmanlı Akdeniz'deki etkinliğini artırmak isteyen Osmanlı Devleti Venedik Cumhuriyeti'ni sahilden uzaklaştırmak suretiyle ticareti ele geçirmek için (1499-1503), (1537-1540) ve (1570-1573) yılları arasında olmak üzere üç savaş açmıştır. Bu savaşların olduğu sırada Venedik Cumhuriyeti zayıflamakta olan bir güçtü. 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başlarına kadar Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında altı savaş yapılmıştır. Bu iki gücün arasındaki çekişmelerde Karadağlıların da bir rolü vardır.³³⁹

Osmanlı-Venedik savaşının çıkması üzerine çok sayıda Karadağ köylüsü, Kotor Providurundan (merkezden atanan vali) “Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimi altına girmek istediklerini ve Durad Crnojevic'in de Karadağ ve Grbalj valisi olarak atanmasını” talep etmişlerdir. Karadağlıların bu isteği üzerine, Venedik otoriteleri Karadağlıları kendi tebaası olarak görmeyi kabul etmişlerdir fakat Durad Crnojevic'in atanmasını kulak arkası etmişlerdir. Ancak Venedik'in bu cevabı sadece bir duyurudan ibaret kalmıştır, çünkü o dönemde Venedik'in sınırları dışında kimseyi koruyacak bir gücü bulunmamaktaydı. Bu durumu Karadağlılar ancak Osmanlılar Kotor tepelerine top yerleştirmeye karar verdiği zaman anlamışlardır. Karadağlılar 1501'de Osmanlı Devleti'nin baskısı azalmaya başladığı sıralarda tekrardan Venedik'in koruması altına girmek için girişimde bulunmuşlardır. Durad Crnojevic'in oğlu Salomon'un vali olarak atanmasını ve Karadağ'ı Türklerden korumak için 400 askerin konuşlandırılmasını talep etmişlerdir. Bu istekler yine öncekiler gibi kabul edilse de sözde kalmıştır. Karadağlılar vergi yükü daha hafif ve inançlarına daha yakın bir devletin tebaası olmaya

³³⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 64.

³³⁹ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.14.

çalışmışlardır. Aynı zamanda da kendi yarattıkları yönetim mirasını geri getirmeyi istemişlerdir. Onlar Karadağ devlet kültürünün Crnojevic Hanedanlığı ile eşdeğer olduğunu görmekteydiler.³⁴⁰

Vladika “Germain (1520-1530)’den sonra Vladika “Paul (1530-1540), Vladika “Nicodin” (1540-1549) ve Vladika Makarios (1549-1585) dönemleri Karadağ’ın Osmanlı-Venedik Savaşı’nın gölgesinde olduğu Osmanlı Devleti’nin Adriyatik Denizi ve sahillerindeki harekâtlardan etkilendiği zamanlardır.³⁴¹ 1537-1540 yılları arasında Venedik-Osmanlı Savaşında Karadağ sahilleri yeniden savaş alanına dönüşmüştür. Venedik Boka Körfezini güvence altına almak amacıyla Hersek Novi’ye saldırı düzenlemiş, İspanyol donanmasının yardımıyla Ekim 1538 sonuna doğru Hersek Novi ve kısa bir süre sonra da Risan’ı ele geçirmiştir.³⁴² Ancak Akdeniz’de Osmanlı hakimiyetinin kesin olarak belirlenmesi bakımından önemli olan 1538 “Preveze Deniz Zaferi” sonucunda; Kotor kuşatılmış, bir yıl sonra da Hersek Novi yeniden Osmanlı tarafından alınmıştır.³⁴³ Sonrasında Risan’ı da geri almak isteyen Barbaros Hayreddin fazla bir direniş ile karşılaşmadan Risan’ı da alarak Boko’dan çekilmiştir. Bu savaşta Karadağlılar Venediklilere yeterli destekte bulunamamışlardır.³⁴⁴ Venedikler bölgedeki yoğun Osmanlı harekâtı nedeniyle askeri alanda sıkıntıya girmişlerdir; bu durum da Kattunaska nahiyesi gibi ulaşılması zor bölgede yaşayan aşiretlerin alabilecekleri yardımları durdurmuştur.³⁴⁵

Osmanlı Devleti’nin Akdeniz planlarını fark eden, ancak topraklarının Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesini engelleyemeyen Venedik Cumhuriyeti, bilhassa Osmanlı Devleti tebaası olan Hristiyan halklar arasında müttefik aramaya başlamıştır. Venedik bu müttefikleri iç isyana teşvik ederek Osmanlı Devleti’nin enerjisini iç işlerine yönlendirmeye çalışmıştır. Sahil bölgesinde yaşayan Hristiyan halk iki ülke için de önem arz etmiştir. Bilhassa Karadağlılar, sayıları az olmasına karşın savaştaki üstün

³⁴⁰ Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.14-15.

³⁴¹ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı..., s. 64.

³⁴² Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.15.

³⁴³ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 64.

³⁴⁴ Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.15.

³⁴⁵ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 64.

yetenekleri sayesinde önemli görülmüştür. Osmanlı bu nedenle Venedik Cumhuriyeti'ne savaş açmadan önce Karadağ ve Venedik'e komşu olan diğer Hristiyan bölgelerle barış halinde olmaya itina göstermiştir. Karadağ, Boka Kodorska'yı (Kotor Körfezi) işgal etmek için güvenli bir yerdi ve Adriyatik'in en stratejik noktalarından birisiydi. Böylelikle bölgenin önemi, Karadağlıların muharip güçler nezdinde değerini belirlemiştir. İskender Bey'in ölümünden sonra Karadağlılar birçok ayrıcalıklar edinmiştir; Karadağ'ı Venedik Cumhuriyeti ile arasında tampon bir bölge olarak gören Padişah Karadağlılara ayrıcalık vermekten kaçınmamıştır. Padişah, vergiyi Bâbiâlı tarafından görevlendirilmiş kişilerce doğrudan kendisine ödemelerini gerçekleştirebilecek bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunla Türk yetkilerinin ve vergi toplayıcılarının padişahın onayı olmadan Karadağ topraklarına ayak basmaları yasaklanmıştır. Karadağlılar toprakları dışındaki askerî harekât için diğer sancak beylerinden gelen emirleri takip etmek zorunda değildi; bu konuda sadece Bâbiâlî'den gelecek emirlere uymakla yükümlü idiler. Onların sürekli görevleri padişah'ın emirlerine göre sınırları Venedik Cumhuriyeti'ne karşı korumaktı. Bunun karşılığında iç işlerini ilgilendiren konularda önemli ölçüde yargısal özerklik tanınmıştır. Osmanlı Devleti Karadağlılara ayrıcalık vererek desteklerini kazanmaya çalışsa da pazarlık konusunda Venedikliler kadar yetenekli olamamıştır. Venedikler ekonomik imtiyazlar vererek ve klanların otonomisine saygı göstermek gibi Karadağlıların pek inanmadığı olmayacak sözler vermiştir. Osmanlı Devleti Venedik'ten daha iyi bir konuma sahipti, askeri gücü ile zor kullanma gibi bir ihtimali vardı; Venedik ise sözünü ancak "Hristiyan birliği" ne dayandırarak desteklemekteydi.³⁴⁶

Vladika Makarios döneminde aşiretlerin vergi vermemek için göstermiş oldukları dirençler artmıştır. Piperi aşireti, Osmanlı'nın vergi memurlarını bile bölgelerinde çalışma yapmalarına dahi izin vermemiştir. 1570 yılında çıkan karışıklıkları önlemek ve vergi vermeme konusundaki direnci kırmak için dönemin İşkodra Sancakbeyi Ali Paşa düzenlemiş olduğu harekât sonucunda vergi ödemeyenlerin direncini ortadan kaldırmış, Obod kalesini ele geçirilmiştir.³⁴⁷

³⁴⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.13-14.

³⁴⁷ Thomas Fleming, *Montenegro: The Divided Land*, Chronicles Press, USA 2002, s.66. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 64.

Venediklerin Karadağlıları ciddi müttefik kabul ettiği ilk savaş, 1570-1573 yılları arasındaki Venedik ve Osmanlı arasında gerçekleşen Kıbrıs Savaşı'dır. Karadağlılar sayıları az olmalarına karşın bu savaşta Venedik Cumhuriyeti'nin yanında yer almıştır. 1571 Ağustos'unda Venedik Osmanlı tebaası Hristiyanların gönlünü kazanmak için Boka'ya elçi göndermiştir. Elçilerin görevi Karadağ, Hersek ve Arnavutluk'ta isyan çıkartmaktır. Ancak savaşın başında Venedik'in tertiplemediği bu plana sadece birkaç köy katılma cesaretinde bulunmuştur. Sahil şeridinde bulunan Venedik Cumhuriyeti garnizonları bile Osmanlı Devleti Ordusu karşısında savaşmaya cesaret edememiştir. Bu nedenle Osmanlılardan korkan Venedik'in Uljin ve Bar garnizonları şehri terk etmek zorunda kalmıştır. 1571 yılı temmuz ayının sonlarına doğru, Uljin ve Bar Osmanlı Devleti birlikleri tarafından kuşatıldıktan kısa bir süre sonra söz konusu şehrin komutanları ile Osmanlı Devleti arasında müzakereler başlamış, silahlarıyla birlikte şehri terk etmek koşuluyla teslim olmayı teklif etmişlerdir. Teklifi kabul edilebilir bulan Osmanlı Devleti yöneticileri, garnizonun gemilere binerek Dubrovnik'e açılmasına izin vermiş, böylelikle Bar ve Uljin 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti yönetimi altında kalmıştır.³⁴⁸ Bar ve Uljin'in ele geçirilmesi ile Osmanlı Devleti donanması için emniyetli üs bölgeleri oluşturulurken, Adriyatik kıyılarındaki hakimiyeti güçlenmiştir. Bu durumda Venedikli tüccarların yaşamış olduğu posta hizmetlerindeki güçlükler için yeni posta güzergahı oluşturulmuş ve bu iş için Karadağlılar kullanılmıştır. Postalar Kementi ve Kuci bölgelerinden geçirilerek Priştine ve İpek'e ulaştırılmakta, buradan da Edirne güzergahından İstanbul'a gönderilmiştir.³⁴⁹ İşkodra Sancakbeyi Vladika Makararios'un vefatı ile Pachomije'nin (1585-1600) vladika seçilmesi esnasında oluşan karışıklıktan istifade etmek ve kontrolü yeniden tesis etmek amacıyla bölgeye harekât düzenlemiştir.³⁵⁰

16. yüzyılda Karadağlılar Venedik-Osmanlı çekişmesinin gölgesinde bir yaşam sürmüşlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti Karadağlıların Venediklilerin kışkırtmalarından etkilenmemeleri için onlara imtiyaz tanımak zorunda kalmıştır.

³⁴⁸ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.15.

³⁴⁹ Stevenson, *A History Of Montenegro*, s.108-110. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 65.

³⁵⁰ Coquelle, *Histoire De Montenegro Et De La Bosnie*, s.175. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.65.

Karadağlıların bu dönemde çıkardıkları isyanlar siyasi olmaktan ziyade vergi direnci yüzünden ve Venedik Cumhuriyeti'nin kışkırtmasından kaynaklanmıştır.

2.4. Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar) ve Petrovićler

2.4.1. Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması

16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan değişimler ve sancak beylerinin bölgelerinde daha fazla güç olduğu bu dönemde Karadağlılar sancak beylerine vergi ödememe konusunda karşı çıkmışlardır. Karadağlılar vergi ödemeyi reddetmeleri üzerine 1603, 1618, 1624, 1632, 1634, 1641 ve 1642 yıllarında isyanlar çıkarmışlardır.³⁵¹ 1600-1620 yıllarında görev yapan Vladika I. Raufin dönemi; 1593 yılında başlayan ve 1606 yılına kadar devam eden Osmanlı-Avusturya Savaşı yıllarına denk gelmiştir. Bu dönemde Papa Karadağ'a ajanlar göndererek bölgede çıkan karışıklıklarda Avusturya'ya destek vermek istemiştir. 1597'de Nikşik Voyvodası Gradan'ın öncülüğünde başlatılan ve kısa zamanda İşkodra gölüne kadar yayılan isyan, söz verilen dış desteğin gelmemesinden başarısızlıkla neticelenmiştir.³⁵²

17. yüzyılın başında Karadağlıların ilk defa Türklere karşı zafer kazanmaları siyasi açıdan olduğu kadar moral açısından da önemlidir. Karadağlılar, 1603'te İşkodra Sancakbeyi Ali Memibegovic'in vergileri toplamak için güç kullanması karşısında bazı Karadağlı aşiret liderleri silahlı ayaklanma başlatmışlardır. Venedik kaynakları, Karadağlıların sancakbeyine üstün geldiği bu çatışmada 80'den fazla Osmanlı askerinin savaş alanında kaldığını yazar. Bu olay karşısında Bâbîâlî, İşkodra sancakbeyinin görevine son vermiştir. Ancak yerine gelen yeni sancakbeyinin de aynı politikaları izlemesinden dolayı rahatsız olan Karadağlılar, 1609 yılında İstanbul'a temsilci göndermişlerdir. İşkodra sancakbeyinin önceden belirlenen verginin çok daha fazlasını talep ettiğini, gerçek niyetlerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak olmadığını, bilakis zamanında Sultan tarafından belirlenen hakların korunması için çabaladıklarını ifade etmişlerdir. İstanbul'daki otoriteler Karadağlıların taleplerine hoşgörü ile yaklaşırsa da

³⁵¹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s. 15-16.

³⁵² Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain*, s.112-113. Aktaran: Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 65.

bölgedeki valiler bu istekleri görmemekte ısrarcı davranmışlardır. 1610 yılında gelindiğinde halen bölgede bir düzen sağlanmamış, Bosna Paşası ayaklanmayı bastırmak durumunda kalmıştır. Bu ayaklanma 1612 yılına kadar devam etmiş, Podgorica’da düzenin sağlanmasından sonra 1613 yılında yeni bir ayaklanma çıkmıştır. 1642 yılına kadar Karadağlılar ile yerel Osmanlı Devleti yönetimi arasında vergi kaynaklı pek çok olay vuku bulmuştur. İşkodra Sancakbeyi Karadağlıların sürekli vergi ödemeye direnmeleri üzerine Bâbîâlî’ye başvurmuş, bunun üzerine Sadrazam vergi toplamayı kolaylaştırabilmek için rehin alınmasına izin vermiştir. Bazı Karadağlıların rehin alınması üzerine Karadağlılar, vergi konusunda görüşme yapılmasına karar vermişlerdir. Yapılan görüşmeler neticesinde Bâbîâlî’nin talebi doğrultusunda 1 Ducat’a tekabül eden 280 akçe kararlaştırılmıştır. Bâbîâlî ayrıca 1609 yılında vergi gelirlerini toplamak ve bölgedeki düzeni sağlamak üzere “Karadağ Sipahisi” adı verilen bir unvan ihdas ederek masrafsız bir yöntem ile düzeni sağlamaya çalışmıştır.³⁵³

Vladika I. Roufin’den (1600-1620) sonra Vladika seçilen II. Raufin (1620-1650) zamanında karışıklık çıkararak ve vergi vermeye direnen aşiretlere karşı 1623 yılında İşkodra Sancakbeyi Süleyman Paşa’nın komutasındaki birlikler harekete geçmiş, birlikler Cetinje’ye kadar gelerek buradaki manastır tahrip edilmiştir.³⁵⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nun 17. yüzyılda devletin iç sarsıntılar ile boğuşması ve bunun etkilerinin Orta Avrupa cephelerinde hissedilmesiyle, Karadağ’daki isyan hareketlerinin siyasi içerik kazanarak çatışmaları nispeten artırdığından bahsetmiştik. Bu konudaki dönüm noktası Girit Savaşı olmuştur.³⁵⁵ Uzun zamandır stratejik bir bölge olan Girit Adası’nı Venedik Cumhuriyeti’nden almak için fırsat kollayan Osmanlı Devleti nihayet 1645 yılında büyük umutlar ile birçok cephede verilen mücadeleler neticesinde 5 Eylül 1669 tarihinde yapılan bir anlaşma ile fethi gerçekleşmiştir. Ancak 24 yıl süren bu savaşta her iki devlette maddi ve manevi olarak büyük yıkıma uğramıştır.³⁵⁶ Savaşın başladığında Osmanlılar adayı almak için çıkarma yapınca

³⁵³ Suver, “Prenslik’ten Krallığa” ..., s.16-17.

³⁵⁴ Micheal A. Schuman, Nations in Transition: Serbia and Montenegro, Facts on File, 2004, p. 17. Aktaran: Özdem, Karadağ’ın Osmanlı..., s, 65.

³⁵⁵ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,362-363.

³⁵⁶ Ayşe Pul, “Anonim Bir Osmanlı Kaynağı: Girit Fethi Tarihi”. *BELLETEREN*, 72/264, 2008, (ss.591 – 602), s. 591-593.

Venedikliler bütün cephelerde saldırıya geçmiştir. Budva ve Kotor gibi tarihi Karadağ şehirlerinin Venediklerde olmasının ve tarihi tecrübelerin de etkisiyle, Venediklilerin Karadağlıları kışkırtması kaçınılmaz olmuştur. Fakat Venedikler 1649 yılında yalnızca Risan'ı alabilmiş, Bar'da hezimete uğramışlardır; Cetinje'ye kadar giren Venedik birlikleri ve Karadağ güçleri püskürtülmüştür. Kotor ise bir süreliğine Türlerin kuşatmasında kalmıştır. Girit savaşının son yılları isyan eden Karadağlılar için karanlık günler olmuştur. 57 knez dahil isyana karışanlar kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır.³⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin Girit savaşındaki başarısı, uğraşmak zorunda kalacağı birtakım neticeler doğurmuştur. Karadağ'dan kaçan isyana karışan çok sayıda Karadağlı Venediklilerin elinde olan Kotor körfezine gelerek burada yığılmaya başlamış, haydut çeteleri oluşturarak Osmanlı Devleti'ne bağlı bölgelere rahatsızlık vermişlerdir. Yağmadan başka gelirleri olmayan bu çeteler yalnızca Osmanlı Devleti'ne ait Karadağ ve Hersek'teki bölgeleri değil, aynı zamanda fazla Müslüman nüfusu bulunmayan Dubrovnik'teki Hristiyan halka da tacizde bulunmuşlardır. Hem Dubrovnik'in şikâyetleri hem de 1669'da savaşın son bulması ile Venedik Cumhuriyeti bu haydutları Kotor körfezinden çıkarmaya başlamıştır.³⁵⁸

Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti dönemindeki ilk yaşanan önemli gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun 2. Viyana kuşatmasında uğradığı başarısızlığı takip eden zaman diliminde olmuştur.³⁵⁹ 1684'ten 1699 (Karlofça Antlaşması)'a kadar Venedik'in de Osmanlı İmparatorluğu'na giriştiği harp sırasında Karadağlılar 1688'de Venedik Cumhuriyeti himayesi altına girmişlerdir.³⁶⁰ Bu Kutsal İttifak savaşında Karadağlı kabilelerin yarısı Venedikliler için savaşmıştır.³⁶¹ Karadağlıları Venedik'ten ayırmak için İşkodra Sancakbeyi Karadağ'a baskın yapmıştır; Karadağlılar, Cetinje yakınlarında çatışmada Venediklilerden yardım alsalar da Osmanlı birliklerine yenilmişlerdir.³⁶²

³⁵⁷ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,363.

³⁵⁸ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,363.

³⁵⁹ Darkot, "Karadağ", s. 225.

³⁶⁰ Darkot, "Karadağ", s. 225.

³⁶¹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

³⁶² Temizer and Premoviç, "Montenegro Under Ottoman Rule (1497-1697)", p. 7.

Venedik savaşının bitmesiyle tesis edilen görece barış ortamı Osmanlıların 2. Viyana Kuşatmasındaki başarısızlığını takiben Kutsal İttifak içinde olan Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yaptığı harekâtlarda yine bazı Karadağlı kabileler Venedik Cumhuriyeti'ne destekte bulunmuştur.³⁶³ Venedik Dalmaçya Valisi Pietro Valerio'nun emir ve komutasında bulunan 600 Venedikli ve 7000 Karadağlı birliği tarafından Sign³⁶⁴ kalesi kuşatılmıştır. Ancak Bosna Beylerbeyi 7 Nisan 1685'te Karadağlıları yenerek kuşatmayı kaldırmıştır. Yine Venediklilerin Karadağlı kuvvetlerle desteklenen birlikleri Haziran 1685'te Kotor'a, 1686'da Hersek Novi, Ülçin ve Bar kalelerine yapmış oldukları taarruzlar İşkodra Sancakbeyi Süleyman Paşa tarafından bertaraf edilmiştir.³⁶⁵ Bu dönemde Rusya da Osmanlı Devleti ile yapılan savaşlarda, Karadağ'ı etkisi altına almaya çalışan davranışlar içine girmiştir. Rus casusların kışkırttığı Karadağlılar, 1692 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı silahlanarak bağımsızlıkların ilan etmişlerdir.³⁶⁶ Ancak bu hareket Karadağlılara pahalıya patlamıştır. Bunun üzerine İşkodra sancağında bulunan Süleyman Paşa 1692'de Cetinje'yi tahrip etmiştir.³⁶⁷ Şehir 1704'de ancak yeniden imar edilmiş, bu olaydan sonra Osmanlı Devleti karşıtı hareketlerde giderek artış yaşanmıştır.³⁶⁸ Osmanlı Devleti'ne bağlı Balkan eyaletleri II. Viyana kuşatmasından sonra ilk anda kaos, ekonomik çöküntü ve anarşi içinde kalmış, ordunun hezimete uğraması, şehirlerde güvenliği tesis etmekle görevli garnizonların da erimesi, yol güvenliğinin kontrolden çıkması ve devam eden harpler bu şehirlerdeki merkezi idarenin kontrolünü bitirmiştir.³⁶⁹ Bu karışık ortam ile Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yönelik başlayan saldırıları, ilk başta Osmanlı birlikleri tarafından geri püskürtülmüşse de sonradan Venedikliler bazı yerlerde sonuç almaya başlamıştır. Karnaro, Kartora, Sign kaleleri ve Yeni Hersek 1687'de Venedik Cumhuriyeti'nin eline geçmiştir. 1694'te Venedikler Nikşik ve

³⁶³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

³⁶⁴ Sinj: Hırvatistan'da, Bosna Hersek sınırına yakın bir kasaba.

³⁶⁵ Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 66.

³⁶⁶ Temizer, *Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913*, s. 41.

³⁶⁷ Darkot, "Karadağ", s. 225.

³⁶⁸ Moaçanın, "Karadağ", s. 384.

³⁶⁹ İlber Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine" *Osmanlı Araştırmaları*, 2/2,1981, (ss.195-202), s.200.

kuzeybatısındaki bazı yerleşim bölgelerine yağmalamışlar ancak 1696'da Ülgün'e saldırsalar da başarısız olmuşlardır.³⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu 1683-1699 yılları arasında dört büyük devletle savaşması ve pek çok toprak kaybetmesine karşın Karadağ'da hakimiyetini pekiştirmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti bu yıllarda Kuzey Arnavutluk'taki ve Kosova'daki Sırp ve Hristiyan Arnavutlar ile İpek Başpiskoposluğunun kışkırtmasıyla başlayan büyük isyanla da uğraşmak zorunda kalmıştır.³⁷¹

2.4.2. I. Danilo Scepecevic Petrović Dönemi (1697-1735) -Petrović Hanedanlığı'nın Kurulması

17.yüzyılın sonları Karadağ tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1697 yılında vladikalığa Petrović ailesinden I. Danilo Scepecevic Petrović seçilmiş ve yönetimi kendisinden sonra ailesinden birine bırakarak veraset sistemini getirmiştir. Böylelikle Petrović Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Bu tarihten itibaren I. dünya savaşına kadar Karadağ'ı Petrović ailesi yönetmiştir. I. Danilo Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerinde kurmuş olduğu yönetimde köklü değişiklikler yapmış, her aşiretin kendi bölgesinde özerk olarak hüküm sürdüğü, ancak bütün aşiret şeflerinin kendisine bağlı olduğu bir yapı tesis ederek kendini "*Cetinje Piskoposu ve Sırp Ülkesinin Lideri*" ilan etmiştir. Karadağ'ı yönetenler hem idari hem de dini yetkilere sahip olmuşlardır.³⁷² Vladikaların kabile reisleri üzerindeki hakimiyet ve nüfusları zamanla kuvvetlenmiştir.³⁷³

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Rus savaşları sırasında Osmanlı yönetimi başta Karadağ olmak üzere Balkanlarda ayaklanmaları bastırmakla uğraşmıştır.³⁷⁴ I. Danilo başa geçtiği zaman, 17. yüzyılın sonuna kadar sıklıkla karışıklar yaşandığı Karadağ'daki

³⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III. Kısım I. Türk Tarih Kurmu Yayınları, Ankara 1988, s. 478, 574. Aktaran: Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 121.

³⁷¹ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,363.

³⁷² Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 23.

³⁷³ Darkot, "Karadağ", s. 224.

³⁷⁴ Cemile Arıkoğlu Ündücü, "Karadağ Cumhuriyeti", İçinde: *Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015)*, (Editör: İbrahim Kamil), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.239-256), s.245.

Osmanlı hakimiyeti epeyce zayıflamıştı. Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olmasına karşın Karadağ'ın fiilen bağıllığı söz konusu değildi. Böyle bir ortamda Vladika I. Danilo Karadağ'ı bağımsızlığa kavuşturmayı amaçlamamıştır.³⁷⁵ O geleneksel Venedik'e dayanma siyasetini sürdürürken aynı zamanda da Avusturya ve Rusya'ya yakınlaşmaya çalışmış ve bu devletlerden yardım beklemiştir.³⁷⁶ Yüzyılın tamamı boyunca, Karadağ ile Bâbîâlî arasındaki ilişkiler gerginliğini korumuş ve sınırlara birbiri ardına akınlar gerçekleştiren Karadağlı kabileler, komşuları için hem bir baş ağrısı hem de tehlike teşkil etmiştir.³⁷⁷ 18. yüzyıldan itibaren Petro'nun Balkanlardaki Hristiyan halkı kışkırtması sonucu Karadağlılar ile Boşnaklar arasına ideolojik bir ayrışmaya neden olmuştur. Bunun yanında yerleşim yerleri olarak da bir ayrışma yaşanmıştır. Müslümanlar Bar, Podgorica, Cetinje, Zabljak gibi kalelerin bulunduğu şehirlerin etrafındaki daha güvenceli düzlüklerde etkin olmuşlardır.³⁷⁸ I. Danilo tehdit gördüğü İslam dinini seçen Karadağlı soydaşlarına 1702 Noel gecesinde büyük bir kıyım yapmıştır. Bu olayın ardından yüksek yerlerde yani eski Karadağ bölgesinde pek Müslüman kalmamıştır.³⁷⁹ Böylelikle, I. Danilo eski Karadağ'ın tamamına hâkim olmuştur. Bu olaya "Karadağ Akşam Duası" adı verilmektedir.³⁸⁰ Yaşanan bu olayı bir mit olduğunu öne süren Bozidar Jezarnik, Cetinje'deki kiliseye bu olaydan sonra toplanıldığını belirtmektedir. Gerçekliliği tartışmalı bu olayın, Jezanik'e göre bağımsızlık mitolojisinde önemli bir yeri vardır. Balkan Savaşlarında dahi Karadağlı askerlere bu öykü hararetle anlatılmıştır.³⁸¹

Vladika I. Danilo Petrović dönemi, Rusya'nın I. Petro önderliğinde tüm-Slav ideolojisini temel yaparak genişlemeyi sistemleştirdiği zamana rastlamaktadır.

³⁷⁵ Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 122.

³⁷⁶ Arıkoğlu Ündücü, "Karadağ Cumhuriyeti", s.245.

³⁷⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

³⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV, Bölüm I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 72. Aktaran: Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 122.

³⁷⁹ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.361-362.

³⁸⁰ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, 14.-20. Yüzyıl, (Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu), 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 315. Aktaran: Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 123.

³⁸¹ Bozidar Jezarnik, *Vahşi Avrupa, Batı'da Balkan İmajı*, (Tercüme: Haşim Koç, red. N. Bilge Özel), Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 121-122. Aktaran: Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 123.

Balkanlardaki göreceli de olsa tek bağımsız gibi gözüken Slav halk Karadağlılar olduğu için, Petro Karadağ'a ilgi duymuştur.³⁸² Karadağ coğrafi konumu gereği, Petro için ayrı bir önemi haizdir. Denizden silah alma imkânı ve dağlık bir bölgede bulunması Karadağ'ı zamanla adeta Balkanlar'daki Rus kışkırtmasının merkezi konumuna getirmiştir.³⁸³ Rus Çarı Petro 1700 yılında İstanbul Antlaşması'nda³⁸⁴ Osmanlı Devleti ile barış yapsa da ilerleyen yıllarda tekrar savaş açmayı düşünmüştür. Rumeli'deki Hristiyanlar ile Karadağlıları Osmanlı İmparatorluğuna karşı kışkırtma siyaseti gütmüştür.³⁸⁵ 1710 yılında Petro Karadağ'ın koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bu tarihten itibaren Karadağlılar kendilerini her zaman Türklere karşı yapılan savaşlarda Rusya'nın sadık müttefikleri olarak göstermişlerdir. Ancak Türklere karşı yapılan savaşlarda 1858 yılına kadar bir avantaj elde edememişlerdir. Elde ettikleri bu ilk avantaj ise kendi başlarına savaştıkları Grahovana galibiyeti sonrası Rusya'nın da içinde bulunduğu büyük güçlerin müdahil olmasıyla kurulan sınırlarının belirlenerek genişlemesi olmuştur. Rusya siyasi bir avantaj yerine genellikle fakir müttefiklerine büyük miktarlarda para bağışında bulunmuştur.³⁸⁶

Petro Hristiyanlardan Osmanlı Devleti'ne karşı yardım çağrısının ardından Brda ve Hersek'teki kabileler tarafından desteklenen Karadağlılar 1710 yılında ayaklanmışlardır. Büyük kayıpların yaşandığı bu isyan bastırılmıştır.³⁸⁷ 1710'da Osmanlı ve Rusya arasında Prut Savaşı başladıktan sonra³⁸⁸ 1711'de Ruslar Osmanlılara karşı ayaklanmaları için Karadağ'a elçi göndermişlerdir.³⁸⁹ Petro Karadağlılara;

... Ey Karadağlılar! bizim emelimiz, hemen bu sene zarfında Türklere karşı savaşa girişmek, ondan sonra Osmanlı ülkesine girip Ortodoks Hristiyanları zalim iradenin elinden çekip

³⁸² Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,364.

³⁸³ Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 122.

³⁸⁴ Karlofça Antlaşmasının devamı niteliğinde olan bu antlaşma ile Rusya Azak kalesini alarak Karadeniz kıyılarına ulaşmıştır. İstanbul'da elçi bulundurabilmesiyle İstanbul'da yaşayan Ortodoks azınlık halk ile ilişki kurabilme imkanına sahip olmuştur.

³⁸⁵ Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, 122.

³⁸⁶ Joseph Lins, "Montenegro", *The Catholic Encyclopedia, Volume X*, Robert Appleton Company, (1911). <https://www.njegos.org/past/catenc.htm>, Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.32-33.

³⁸⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

³⁸⁸ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,364.

³⁸⁹ Darkot, "Karadağ", s. 225.

almaktır... Bizim en büyük arzumuz, sizi Türklerden kurtarmak, kiliseleri ve Hıristiyanlığı yükseltmektir...³⁹⁰

sözleriyle vermiş olduğu mesajla Karadağlıları ayaklanmaya teşvik etmiştir I. Danilo karşılık olarak; “... biz Ruslarla hem kan hem de din kardeşiyiz, bizim kalbimiz Rusya ile çarpıyor, bizim için en iyisi Rusya’dır...” cevabında bulunmuştur.³⁹¹ Ancak Ruslar Osmanlı Devleti ile yaptıkları Prut savaşında yenilmeleri neticesinde bu faaliyetlerine son vermek zorunda kalarak, Karadağlıları kendi halinde bırakmışlardır.³⁹² Daha sonra belli başlı ilişkiler bu iki ülke arasında kilise yetkilileri arasında devam etmiştir.³⁹³ Prut Savaşı sonrası Balkanlara yönelen Osmanlı Devleti, Hersek’i denetimi altına aldıktan sonra 1712’de Ahmet Paşa komutasında birlikler Karadağ’a girerek yakaladıkları isyancıları cezalandırmışlardır. İki yıl sonra³⁹⁴ Bosna Valisi Köprülüzade Numan Paşa’nın asileri Karadağ’dan uzaklaştırmış, kaçan bazı asiler Dalmaçya’ya iltica etmiştir.³⁹⁵ Osmanlı Devleti, Rusya’nın etkisi ile ayaklanıp daha sonra Venedik’e sığınan asilerin teslimini istemiş ancak Venedik bu talebi kabul etmemiştir. Bunun üzerine 1714’te Osmanlı Devleti Venedik’e savaş ilan etmiştir;³⁹⁶ Numan Paşa’nın kuvvetleri Karadağ’ı baştan başa tahrip ederek, 1704’te imar edilmiş olan Cetinje’ye tekrardan harap edilmiştir.³⁹⁷ Boşnak Paşa’nın bu öfkesinden I. Danilo’nun 1709’daki Müslümanlara yaptığı kıyımın intikamı da sezilmektedir. Dağlarda saklanan I. Danilo bu kez ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.³⁹⁸ Prut Savaşı’nın yıkımından sonra Vladika I. Danilo yardım arayışıyla Nisan 1715’te Petesburg’a ulaşmış, Çar ile görüşerek ülkesi için mali yardım talep etmiştir. 1716’da I. Danilo Rusya’dan teçhizat, kitap, kilisenin yeniden inşası için para ve aşiret liderlerine verilmek üzere hediyeler ile geri

³⁹⁰ Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı, Bir İmparatorluk nasıl Parçalandı?* Vatan Yayınları, 2009, s.11-16. Aktaran: Özdem, Karadağ’ın Osmanlı...s, 68-69.

³⁹¹ Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*...s.11-16. Aktaran: Özdem, Karadağ’ın Osmanlı...s, 68-69.

³⁹² Darkot, “Karadağ”, s. 225.

³⁹³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

³⁹⁴ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,364.

³⁹⁵ Darkot, “Karadağ”, s. 225.

³⁹⁶ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,364.

³⁹⁷ Darkot, “Karadağ”, s. 225.

³⁹⁸ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,364.

dönmüştür.³⁹⁹ Böylelikle getirdiği hediye, para ve iyi haberler Karadağlıların moralini yükseltmiştir.⁴⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun Viyana Kuşatması ile başlayan ve çok cepheli savaşlardan sonra imzalanan Karlofça Antlaşması ile Venedik Cumhuriyeti, topraklarını Dalmaçya'nın tamamını içine alacak şekilde genişletmiştir. Böylece Karadağ'a sınır olan Venedik 1714 yılından 1718 yılına kadar Osmanlı ile yeniden savaş halinde olduğu için, Karadağ'ın desteğine tekrardan ihtiyaç duymuştur.⁴⁰¹ 1718 Mayıs'ında savaşın bitmesi üzerine eskiden Osmanlı sınırları içerisinde olan Karadağ'ın karasal kısmı (Krivosije, Brajici, Pobori, Maine ve Grbalj) Venedik'e verilmiştir. Ancak Venedik'in sınırları genişlese de 1718 itibariyle Adriyatik civarındaki siyasi önemini kaybetmiştir.⁴⁰² 1714-1718 Osmanlı, Avusturya-Venedik arasında gerçekleşen savaşlardan sonra imzalan 1718 Pasarofça Antlaşması ile Karadağ bir süreliğine de olsa sükûnete kavuşmuştur.⁴⁰³ Bu sükûnetten yararlanan I. Danilo bu zamanını memleketi kalkındırmak için değerlendirmiştir.⁴⁰⁴ Pasarofça Antlaşması ile Karadağ Prut Antlaşmasında olduğu gibi hiçbir kazanç elde edememiş, bilakis vermiş olduğu tüm desteğe ve topraklarının harap olmasına rağmen Karadağ'ın bir Osmanlı toprağı olduğu bu antlaşma ile doğrulanmıştır.⁴⁰⁵ Bu dönemden sonra Karadağ'ın Venedik ile aralarındaki bağ da zayıflamıştır. Bundan sonra Karadağ Rusya ve daha az ölçüde Avusturya'dan yardım umarak bu devletlere yakınlaşmaya çalışmış, ayrıca Rusya'nın ilgi odağı olmaya devam etmiştir.⁴⁰⁶

³⁹⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

⁴⁰⁰ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,364.

⁴⁰¹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94.

⁴⁰² Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.20.

⁴⁰³ Moaçanın, "Karadağ", s. 385.

⁴⁰⁴ Darkot, "Karadağ", s. 225.

⁴⁰⁵ Brunswik Benoit, *Recueil de Documents Diplomatiques Relatif Au Montenegro*, Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Pera, İstanbul 1876, p.11.Aktaran: Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s.70-71.

⁴⁰⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94, Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,364.

I. Danilo Petrović, Petrović Hanedanlığı'nın kuruculuğunun yanı sıra kendi başına dağınık halde yaşayan Karadağlıları nispeten daha örgütsel bir biçime getirmiş, Karadağlıların uluslaşma sürecinin temelini atmıştır.⁴⁰⁷

2.4.3. II. Sava Petrović Njegoš (1735-1781) – Vasileje Petrović Njegoš (1750-1766) Dönemi

Fakirlerin çoğunlukta olduğu bir ülkede zengin olan aile güç sahibidir. Petroviçler ailesi de güç kazanmış ve bunu korumayı başarmıştır. Yaşamının sonuna kadar savaştan Danilo şöhret içinde ölmüş, ölmeden önce kilise önderi olarak görev yapan yeğeni Sava Petrović Njegoš'u (1735-1781) halefi seçmiştir.⁴⁰⁸ Sava Petrović Njegoš döneminde memleket yeniden anarşi içine düşmüştür. Bir kısım Karadağlılar Türkler ile anlaşmak isterken, bir kısmı da Venedikliler ile iş birliği yapmaya yönelmiştir. Bu anarşi içinde Sava Petrović Njegoš yardım talebiyle Rusya'ya delegeler gönderilmiştir.⁴⁰⁹ Bir kilise adamı olmaktan başka bir hırsı olmayan Sava, kiliseden kendisini ayıramayarak yönetimde çok etkili olamamıştır ve böylelikle halk nezdinde itibar bulamamıştır.⁴¹⁰ Stanjevitch manastırını inşa eden Sava manastıra çekilerek, yeğeni Vasileje Petrović Njegoš'u (1750-1766) yönetime ortak etmiş, zamanla tüm yetkilerin devretmiştir. Vasilije 1766 yılında ölümüne kadar amcasının öncülüğünde vladikalığı sürdürmüştür.⁴¹¹ 1735'te Sava'nın başa geçtiği dönem Osmanlı-Avusturya ve Rus savaşı devam etmekte idi. Avusturya Osmanlı Devleti'ne saldırmadan çok önce, yerli Hristiyan tebaayı el altından kışkırtarak, ayaklanmalarını telkin etmiştir. Avusturya'nın Kalkandelen ve Yeni-Pazar'ın alınmasında Karadağlılar, Hristiyan Arnavutlar ile birlikte birlik göndererek bu çatışmalarda iştirak etmiştir.⁴¹² Osmanlı

⁴⁰⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.71.

⁴⁰⁸ Mary Edith Durham, *Twenty Years of Balkan Tangle*, London, ebook, Erişim: 22.03.2022, <https://www.gutenberg.org/cache/epub/19669/pg19669.html>

⁴⁰⁹ Darkot, "Karadağ", s. 225.

⁴¹⁰ Durham, *Twenty Years Of Balkan Tangle*, London, ebook, Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,365.

⁴¹¹ Durham, *Twenty Years Of Balkan Tangle*, London, ebook, Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,365.

⁴¹² *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt 5 (V), Güven Yayınevi, İstanbul 1971, s. 2499.

kuvvetlerinin Niş ve Vidin'den geri püskürttükleri Avusturya, sonrasında Bosna'yı kuşatmak için başlattığı taarruz ilk başlarda başarı sağlasa da Banyaluk'ta ağır yenilgiye uğramıştır. Bu zaferden sonra Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa, Bosna eyaletini düşman istilasından tamamen temizlemiş, ardından ordusunu Karadağ'a yöneltmiştir. Avusturya'nın savaş dolayısıyla kışkırttığı ve yüz bulduğu Karadağlıları cezalandırmış, bölgede asayiş tesis etmiştir.⁴¹³ Osmanlı Devleti Avusturya'ya karşı kazandığı zafer sonucunda, 1739 Belgrat Antlaşması ile 1714-1718 yılındaki sınırlar esas alınarak durumunu güçlendirmiştir.⁴¹⁴

Vasileje Karadağ'ın başrol oynayacağı bir Balkan ayaklanması organize etmeyi hayal etmiştir. Ülkesinin topraklarına katılacak bölgeleri planlamıştır. İlginçtir ki 18. yüzyılda belirlediği bu topraklar bugünkü Karadağ topraklarıyla neredeyse aynıdır.⁴¹⁵ Avusturya ve Rusya'yı siyasi koruyucu olarak siyasi planına sokan Vasileji 1751'de Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'ya gönderdiği memorandumda "*Karadağlılar, Büyük İskender döneminden beri kimsenin boyunduruğu altına girmemiş bir millettir*" sözleri ile Karadağlıları üstün hizmetine almasını rica etmiştir. Ancak Viyana'dan olumlu bir cevap alamayan Vasileje yönünü Rusya'ya çevirmiştir.⁴¹⁶

Vasileje Petrović Rusya'dan medet umanların en önde gelenlerinden biriydi; Petersburg'a üç kez ziyaret etmiş, 1752 yılında gittiği zaman iki yıl orada kalmış ve Karadağ-Rusya ilişkileri ile ilgili konuları dile getirmiştir. Bu ziyaretleri esnasında Vasileje'ye gösterilen özen ve nezaket, aldığı destekler ile birleşince tam bir Rus taraftarı haline gelmiştir. Vasileje Çariçe Elizebet'in Karadağ'ı himayesi altına alacağını ummuştur. Vladika Vasileje "*Karadağ Prensiğinin Çarlık unvanlarına eklenmesini önererek, Rus Şansölyesinden "Karadağ Prensiği; Yüce İmparatoriçe ve Rus Hanedanı dışında kimsenin tebaası değildir"* şeklinde emir çıkarmasını talep etmiştir. Rus hükümeti böylesine sert planları desteklemeyeceğini ancak siyasi ve ekonomik destek vereceğinin vadetmiştir. Vasileje Petesburg'da bulunduğu sırada Ruslara Karadağ hakkında bilgilendirmek için 12. yüzyıl ile 1750 yılı arasını kapsayan "İstorija o Crna

⁴¹³ Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt 5 (V), s. 2499, 2503.

⁴¹⁴ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.71.

⁴¹⁵ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 116.

⁴¹⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.21.

Gori” (*Karadağ Tarihi*) adında bir kitap yazarak, 1754 yılında yayınlamıştır. Vasileje bu nedenle Karadağ tarihinin yaratıcısı olarak bilinmektedir.⁴¹⁷ Kitaptan beklediği sonucu alamayan Vasileje, siyasi destek yerine bir miktar para yardımı ile kiliseler için hediyeler alarak ülkesine geri dönmüştür.⁴¹⁸ Karadağ’a döndükten sonra Vladika Sava ve aşiretlerin Bosna Hersek Valisi Hacı Mehmed Paşa ile vergi ödemeleri karşılığında özerk bir halde yaşamalarına izin verilmesi konusunda anlaşma yaptıklarını öğrenmiştir. Bunu uygun görmeyen Vasileje, Karadağlıları Osmanlıya ve Venediklilere vergi ödememe konusunda kışkırtarak, Karadağ’ın artık Rusya’nın koruması altında olduğunu ve Osmanlı’ya vergi vermek zorunda olmadıklarını ikna etmeye çalışmıştır. Karadağlıların çoğunluğu buna onay verdiği için 1756’da meclis Osmanlı’ya vergi vermeyi reddeden bir karar çıkartmış, Vasileje’nin izinden giden Karadağlıların önde gelenleri “Haraç vermeyeceğiz, biz haraç alacağız” sözleri ile savaşmayı kabul etmişlerdir. Bunun üzerine Sultan III. Osman Bosna vezirine Karadağ’a saldı emri vermiştir. 1756’da Venedik’le de Vasileje’nin indirilmesi şartıyla anlaşılması üzerine İşkodra ve Bosna Hersek birlikleri tarafından Karadağ kuşatılmıştır. Vasileje Osmanlı güçleri ile başa çıkamayacağını anlayınca kışkırttığı halkı arkasında bırakarak Karadağ’dan kaçmıştır. Daha sonra dağınık bir şekilde Karadağlıları cezalandırmak için dolaşan Osmanlı birlikleri kötü hava şartları nedeni ile geri çekilmek zorunda kalmıştır. Karadağlılar askeri bir zafer elde edemedikleri halde bu geri çekilmeyi kendilerince zafer olarak yorumlamışlardır. Ancak yapılan anlaşmaya göre, komşularına zarar vermeyeceklerine ve vergilerini ödeyeceklerine dair teminat vermişlerdir.⁴¹⁹ Fakat verdikleri bu teminatı devam ettiremeyen Karadağlılar, 1761’de Osmanlı kuvvetlerine saldırarak Yukarı Zeta’yı tekrardan ele geçirmişlerdir.⁴²⁰ 1756 yılında gerçekleşen Osmanlı Karadağ çatışmasında zor durumda kalarak Venedik’e iltica eden Vladika Vasileje, 1757 yılında ikinci Rusya yolculuğuna çıkmıştır. Daha önceki ziyaretinde olduğu gibi Rusya’dan Karadağ’ı koruma altına almalarını talep etmiştir. Ancak Rus

⁴¹⁷ Rastoder, “A short review of the history of Montenegro”, p. 116-117, Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94, Suver, “Prenslik’ten Krallığa” ..., s.21.

⁴¹⁸ Coquelle, *Histoire De Montenegro Et De La Bosnie*, p.215. Aktaran: Özdem, *Karadağ’ın Osmanlı...*, s.72.

⁴¹⁹ Karatay, “Osmanlı Hakimiyyetinde Karadağ”, s.365, Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.94-95, Özdem, *Karadağ’ın Osmanlı...*, s.72-73.

⁴²⁰ Temizer, *Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913*, s. 43.

yönetimi Vasileje'nin bu siyasi isteğini desteklememiş, en fazla finansal yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Çariçe Elizabeth'in emri ile Vladika Vasileje'ye ülkede yeniden düzen sağlaması için 15.000 ruble ve Karadağ halkına dağıtılmak üzere altın verilmiş,⁴²¹ Petersburg'da bulunan askeri akademide eğitilmek üzere 13 Karadağlı gencin alınmasını kabul etmiştir. Çariçe ayrıca Karadağlıların mücadelelerini kutlayan ve desteklerinin devam edeceği ile ilgili bir mektup da göndermiştir.⁴²²

Bu yardımın yanı sıra Karadağlıların Rusya'yı ziyarette bulunarak fazlaca yakınmaları üzerine, Rusya yönetimi Karadağ'daki durumu bizzat tespit etmek üzere diplomatik bir heyet göndermeye karar vermiş, Albay Puçkov yönetimindeki ilk elçilik heyeti 1759'da Karadağ'a gelerek birkaç hafta burada kalmıştır. Daha sonra bunu diğer heyetler takip etmiştir.⁴²³ Puçkov Vasileje'nin karakterinden pek hoşlanmamış, ne Karadağlıların Ruslara büyük sempati duyduğunu ne de Osmanlılara karşı büyük kin beslediklerine inanmamıştır.⁴²⁴ Puçkov raporunda; *"İnsanlar vahşi ve küçük bir nedenle dahi birbirlerini öldürüyorlar, Rus yardımlarının Vladika ve aileleri arasında dağıtılmış ve kiliseler soyulmuştur. Rahipler bilgisiz ve cahildir."*⁴²⁵ Puçkov bu izlenimlerini ülkesine bildirdikten sonra St. Petesburg uzun süre Vladika Vasileje ile iletişime geçmeyi kabul etmemiştir.⁴²⁶

Çariçenin Karadağ'a karşı aldığı bu tutumdan sonra Vasileje'nin Rusya'yı ziyaret için cesaretini toplaması birkaç sene almıştır. 1762 yılında Elizabeth'in ölümü ile başa geçen yeni Çariçe Katerina'ya bağımlılıklarını sunmak ve Rus heyetinin raporu sonucu kesilen yardımları yeniden alabilmek için Vasileje 1765 yılında Rusya'ya gitmek için yola çıkmıştır. Ancak 1766 yılında aniden rahatsızlanarak Petesbur'da ölmüştür.⁴²⁷

⁴²¹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.22.

⁴²² Benoit Brunswik, Recueil de Documents Diplomatiques Relatif Au Montenegro, Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Pera, İstanbul, 1876, p.8.Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.8.

⁴²³ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,361.

⁴²⁴ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.22.

⁴²⁵ Thomas Fleming, Montenegro: The Divided Land, Chronicles Press, USA, 2002, p.66.Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı...s. 74.

⁴²⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.22.

⁴²⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 74.

Vasileje Petrović'in ölümünden sonra Sava Petrović ikinci kez yeniden vladikalığa gelmek zorunda kalmış ve yeteneksiz Sava ile Karadağ tekrar anarşi içine düşmüştür. Bu karışıklık içinde Sava tahtını ilginç bir olay ile kaybetmiştir.⁴²⁸

2.4.4. Sahte Çar Šćepan Mali Dönemi (1767-1773)

1766 yılında Karadağ'da ilginç bir durum yaşanmıştır. Vasileje'nin ölümüyle yeniden anarşi içine düşen Karadağ siyasetinde etkili figürlerin eksikliği anlaşılmıştır. Uzun yıllar siyasetin dışında olan Sava Petrović'in yeniden yönetime gelmeye pek niyetli olmamıştır. Guvernadur Jovan Radonic'in ise, neredeyse hiç siyasi gücü yoktu. Bu dönemde ortalıkta gerçekte 1762 yılında suikasta kurban gitmiş, Rus Çariçesi Büyük Katerina'nın eşi III. Petro'nun aslında kurtulduğu ve Rusya'dan kaçtığı söylentileri yayılmaya başlamış ve söylentilerden etkilenen ya da cesaretlenen bir Dalmaçyalı hekim III. Petro olduğunu iddiasında bulunmuştur.⁴²⁹ İkna kabiliyetine sahip eğitilmiş biri olan bu yalancı, ilkel cahil kabile insanlarını Çar olduğunu inandırarak etkisi altına almayı başarmıştır.⁴³⁰ Karadağlılar talihsiz gördükleri Rus Çarı'nın güvenle kaçabileceği tek yerin Karadağ olduğuna, şüphe duyanların küçük Šćepan ile Rus Çarı'nın arasındaki benzerliği görebilmesi için Maine Manastırına III. Petro'nun resmini koymuşlardır. Vasileje döneminde, Karadağ'a yayılan Rus sempatanlığının da etkisiyle sözde Rus Çarı'nın varlığı Karadağlılar için büyük sevince sebep olmuştur.⁴³¹ Böylelikle pek uzun boylu olmayan bu yalancı Çar'ı Karadağlılar 1767'nin sonlarına doğru Küçük Šćepan (Šćepan Mali) adı ile yönetici yapmışlardır.⁴³² Gerçek Çar III. Petro ile tanışmış olan Sava Petrović bu konuda ikna olmamış, buna rağmen Küçük Šćepan onu alt ederek yönetimi tamamen ele geçirmiştir.⁴³³ Böylelikle Stefan Mali ile Petrović ailesinin yönetimine ara verilmiştir.

⁴²⁸ Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, s. 119.

⁴²⁹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.23.

⁴³⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

⁴³¹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.23.

⁴³² Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, s. 126, Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.23.

⁴³³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

Rus Çarı'nın Karadağ'a geldiği haberi ve önceki Vladikalara göre etkili ve tehlikeli hale gelen Şçepan başta Venedik, Osmanlı Devleti, komşu ülkelerde ve Rusya'da şüphe uyandırarak endişeye sebep vermiştir. Venedik, Şçepan Mali'yi zehirlemeye karar verirken, Rusya, mali yardımı durdurarak gaspçıyı Karadağ'dan çıkarmak için Viyana'daki Rus Büyükelçiliği Müsteşarını Karadağ'a göndermiştir. Osmanlı ise Mali'nin Ruslar tarafından gönderildiğine inanmışlardır.⁴³⁴

Karadağlılar, Venedik ve Osmanlı Devleti topraklarına akınlar yapmaya başlamıştır. 1768 yılında Bâbîâlî tarafından Stefan'ın üzerine ordu gönderilmişse de Stefan'ın şansına başlayan Osmanlı-Rus Savaşı⁴³⁵ nedeniyle Karadağ'daki savaş durdurulmuştur.⁴³⁶ Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarması için Karadağlıları kışkırtan Rusya bu savaş sırasında onları bağımsızlığa teşvik ederek, savaş sonrasında barışa dahil edeceğinin sözünü vermiştir. Rusya tarafından zabıtlar ve cephaneler gönderilerek desteklenen Karadağ Müslüman köylerine saldırıda bulunmuştur. Fakat, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti ile müttefik olması nedeni ile Rusya bu sözünde durmamıştır.⁴³⁷ 1769'da İmparatoriçe Katerina, Slav halkını Osmanlı Devleti yönetimini devirmeye davet eden bildiriye iletmek üzere Rus Prensi Yuri Dolgoruki'yi Karadağ'a göndermiş, Dolgoruki Stefan Mali'nin bir sahtekâr olduğunu ve tutuklanması gerektiğini onaylamıştır. Ancak yine de Mali Karadağ'da bölünmemiş bir desteğe sahip olduğundan bu girişim başarısız olmuş ve bundan sonra Rusya bu düşüncesinden vazgeçerek Rusya'ya bağımlılık yemini etmesi şartıyla ülkede kalmasına ve Karadağ'ı yönetmesine izin verilmiştir.⁴³⁸ Dolgoruki Karadağ'dan ayrılırken para ve biraz da cephaneler bırakmasına karşın Karadağ bu kez savaşmayı reddetmiştir.⁴³⁹ Bundan sonra

⁴³⁴ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 117, Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95, Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.366.

⁴³⁵ 1876 Osmanlı-Rus savaşı'nın sebebi Karadağlılar ile ilgili olmayıp, Lehistan'daki kral seçimleridir. Rus ve Prusyalılara karşı çıkan ve İstanbul himayesini isteyen Lehler, sonunda Rusya ve Osmanlı arasında yeni bir savaşa yol açmışlardır. Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.366.

⁴³⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

⁴³⁷ Vahit Cemil Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması (1851-1878)*. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ocak 2015, s. 38-39.

⁴³⁸ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 117.

⁴³⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

ünü azalan Sahte Çar Stefan Mali nihayet 1773 yılında İşkodra Sancakbeyi Buşatlı Mahmut Paşa'nın tutmuş olduğu Yunan asıllı hizmetçisi tarafından öldürülmüştür.⁴⁴⁰

2.4.5. Sava Petrović Njegoš'un Yeniden İktidara Gelmesi (1773-1781)

Sahte Çar Stefan'ın ölümünden sonra Sava Petrović Njegoš tekrar başa geçmiş, böylece yeniden Petrovićler dönemi başlamıştır. Düzenin zor sağlanabildiği Karadağ tekrardan anarşi içine düşmüş ve dağılan kabileler arasında kan davası güdülmeye başlanmıştır.⁴⁴¹ 1774 yılında Osmanlı-Rus savaşı sonrası imzalanan Rusların Balkanlar'daki Ortodoks halkı himayesi altına alan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusların Balkanlarda etkisi daha da belirginleşmiştir. Bu hamilik Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale anlamına gelerek, Karadağ'ın da içinde bulunduğu Ortodoksların Rusların etkisi altına gireceği anlamına gelmekteydi.⁴⁴² Šćepan'dan sonra Rusya ile ilişkileri bozulan Karadağ 1777'de St. Petersburg'a bir Karadağ misyonu göndermişse de Çariçe Katerina tarafından kabul edilmemiştir. Bunun dışında Karadağ Avusturya Hanedanlığı'na yanaşma girişiminde bulunmuştur. 1777'de Karadağlı olan Nikola Markovic, Avusturya için bir muharip bölüğü oluşturma teklifinde bulunmuş, ancak Karadağ'daki koşullardan Avusturya hükümetinin bilgi azlığı nedeniyle bu konuda bir girişimde bulunulmamıştır. Ama yine de 1781 yılında Avusturyalı bir subay olan Albay Pauliç, Karadağ hakkında bir rapor yazmak üzere Karadağ'a gönderilmiştir. Birbirlerine düşman gruplar, Venedik ile Bâbîâlî'nin Avusturya Hanedanlığı'nın müdahalesinin artmasına yönelik itirazda bulunmaları Pauliç'in raporunu olumsuz yönde olmasına sebep vermiştir.⁴⁴³ Šćepan Mali'nin ölümünden sonra bir süre Karadağ'ı düzene sokabilecek etkili bir lider başa gelmemiştir.⁴⁴⁴ Bu anarşi içinde Karadağ'ın iki büyük ailesi olarak Radonjic ve Petrovićler arasında iç siyasi mücadele devam etmekteydi.

⁴⁴⁰ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 117, Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,366.

⁴⁴¹ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,366.

⁴⁴² Kamil Çayır, Karadağ Meselesi 1851-1863, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s. 10.

⁴⁴³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

⁴⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.IV*. Bölüm:1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s.617.Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.39.

Jovan Radonjic, Avusturya ve Venedik yardımı ile vladika ilan edilse de 1782 yılında, Sava'nın ölümünün ardından kabile temsilcileri Petrović ailesinden 1784'te Piskopos unvanını alacak, Vladika Vasileje'nin yeğeni olan genç I. Petrović Njegoš'u vladika seçmişlerdir.⁴⁴⁵

2.4.6. Petar Petrović Njegoš Dönemi (1782-1830)

Sava'dan sonra başa geçen I. Petrović İpek Patrikliğinin Osmanlı Devleti tarafından 1766 yılında kapatılarak Fener-Rum Patrikhanesine bağlanmasına karşın takdis için Rusya'ya gitmek istemiş, ancak Sava'dan sonra Ruslar ile ilişkilerin bozulması nedeniyle kendisine giriş izni vermemiştir. Bunun üzerine I. Petrović Karlofça'ya giderek 14 Kasım 1782'de Sırp Başpiskoposu tarafından takdis edilmiştir.⁴⁴⁶ Karlofça dönüşü Rusya'dan alamadığı ilgiyi Avusturya'dan almak için Viyana'ya geçen I. Peter Petrović yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Avusturya, sadece gümrük vergilerinde küçük düzeltmeler dışında başka bir yardımda bulunamayacağını bildirmiştir.⁴⁴⁷ I. Petrović zamanında Karadağlılar, Osmanlılardan ziyade, Osmanlılara isyan edecek olan İşkodra valisi Buşatlı Mahmut Paşa ile de uğraşmak zorunda kalmışlardır.⁴⁴⁸ 1785 ilk saldırıyı gerçekleştirerek⁴⁴⁹ Karadağ'a korku salan Mahmut Paşa'nın amacı burayı kendi paşalığına eklemek ve paşalığını bağımsız bir devlete (Arnavutluk) dönüştürmekti.⁴⁵⁰ Mahmut Paşa kabileler arasındaki münakaşalardan faydalanarak Karadağ'ı baştan başa istila etmeyi başarmış,⁴⁵¹ Cetinje'yi yakarak, Liyesaska, Çerņiçe, Katunska, Riyeka nahiyelerini itaat altına almış

⁴⁴⁵ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.361, Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.95.

⁴⁴⁶ Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 76, Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması...*, s. 39.

⁴⁴⁷ Coquelle, *Histoire De Montenegro Et De La Bosnie*, p.238. Aktaran: Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s.76.

⁴⁴⁸ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s.366.

⁴⁴⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19.Yüzyıllar*, s.96.

⁴⁵⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.23.

⁴⁵¹ "Karadağ", *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt 10, (Yayımlayan: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim), Sabah.

ve cizye vergisini toplamıştır.⁴⁵² Mahmut Paşa'nın bu zaferi Rusya ve Avusturya'nın ilgisini çekmiş, kendisini Osmanlı aleyhine olan planlarına dahil etmek istemişlerdir. Avusturya Osmanlıya karşı yardım etmesi karşısında Arnavutluk'un bağımsız yönetici olarak tanınacağı sözünü vermiştir.⁴⁵³ I. Petrović 1785'te yardım almak amacıyla iki kez kapısından döndüğü Rusya'ya gitmiş, fakat bu ziyaretten de bir sonuç alamamıştır.⁴⁵⁴ 1786 yılında ülkesine döndüğünde Cetinje'nin tahrip edildiğini ve aşiretlerin yeniden haraca bağlandığını görmüştür.⁴⁵⁵ İlerleyen yıllarda Rusya'nın Osmanlı ile savaş planı yapması ile Karadağ'a olan tutumu değişmiştir. 1787 yılında savaş patlak verince Rusya yeniden Balkan Hristiyanlarını yardıma çağırmıştır. Böylelikle Karadağ kendini Avusturya ve Rusya'nın gönderdikleri hediyeler, askeri danışmanlar, memnuniyet verici kurların içinde bulmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran İşkodra Paşası Kara Mahmut'unda kendilerine yardımı dokunabileceğini düşündüklerinden Avusturya hükümeti müzakerelerde bulunmak üzere İşkodra'ya gitmiştir. Fakat Kara Mahmut kazandığı zafere güvenerek heyet ile anlaşma yapmamış, heyet üyelerinin başlarını keserek bağlılığını göstermek için Osmanlı sultanına göndermiştir. Osmanlı Devleti Mahmut Paşa ile anlaşmak zorunda kalarak onu İşkodra valisi tayin etmiştir. Kara Mahmut daha sonraları Bosna'da ve Karadağ'da Osmanlı Devleti için savaşmıştır.⁴⁵⁶ Osmanlı Devleti 1782-1792 Osmanlı-Avusturya ve Rus savaşlarında uğraş verirken Karadağ yeniden toparlanma imkânı bulmuştur. Bu savaşta Rusya ve Avusturya kendi çıkarları doğrultusunda Karadağ'ı kendi desteklemişlerdir.⁴⁵⁷ Karadağlılar 1791 yılına kadar Osmanlı Ordusunun 50.000 kişilik bir bölüğünü meşgul ederek Rus tarafına katkıda bulunmuşlardır.⁴⁵⁸ Savaşın daha ilk yılında Karadağ ve Avusturya'nın ortak hareketlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Avusturyalılar 1788 yılında bölgeyi terk etmişlerdir.⁴⁵⁹ Karadağ-Avusturya görüşmeleri

⁴⁵² Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 44.

⁴⁵³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.96.

⁴⁵⁴ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,366.

⁴⁵⁵ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.77.

⁴⁵⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.96.

⁴⁵⁷ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,367.

⁴⁵⁸ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 40.

⁴⁵⁹ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,367.

sonucunda 1788’de Karadağ sivil valisi Radonic’in hazırlamış olduğu taleplerin hiç birisi yerine getirilmemiştir. Bu talepler arasında Karadağ’ın Avusturya’nın bir parçası olacağı da yer almıştır.

Fransız tehlikesinin Avrupa’da büyümeye başlaması Avusturya, Rus -Osmanlı savaşlarını; Avusturya ile Zıştovi (4 Ağustos 1791), Rusya ile Yaş (09 Ocak 1792) Antlaşması imzalanarak sona erdirmiştir.⁴⁶⁰ Karadağlılar İstanbul’dan af dilemek için savaş sonrasındaki görüşmelere dahil olmak istemişlerdir. Rusya barış antlaşmasında Karadağ’ı Avusturya kadar dahi dikkate almamış, Karadağ’ın adı bile görüşmelerde hiç anılmamıştır.⁴⁶¹

Karadağ’a vad edilen özerlik veya toprak kazanımı bir yana dursun, antlaşmada Karadağ’ın açık bir şekilde Osmanlı Devleti’nin bir tebaası ve toprağı olduğundan bahsedilmektedir. Ruslar da bu süreçte yalnızca maddi destekte bulunmuşlardır.⁴⁶²

I. Petrović ülkenin saldırılara karşı savunmasını organize etmek için, 1796 yılında aşiret reisleri ile tüm Karadağ Meclisi arasında bir toplantı düzenlemiş, aşiret reislerine aşiretlerine ve nahiyelerine saldırı durumunda harekate önderlik etmeleri zorunlu kılınmıştır.⁴⁶³ Bu direnişlerden önce iki ayrı birim olarak duran Brda ve Karadağ kabileleri bir araya gelmiştir.⁴⁶⁴ Bu şekilde iç birliğin sağlanmasıyla Karadağlılar ilki Temmuz 1796’da Martinici Köyü yakınında, ikincisi ise aynı yılın Eylül ayında Podgarica yakında bir köy olan Krusi’de olmak üzere İşkodra valisi Mahmut Paşa birliklerine iki büyük zafer elde etmişlerdir. Bu zaferler 18. yüzyılda Karadağlıların kendi güçleri ile savaşarak kazandıkları, topraklarını genişletip fiilen bağımsız duruma geldikleri, özgüvenlerini ve coşkularını yeniden elde etmelerine yardımcı olan ve Avrupa çapında cesur savaşçılar olarak itibar kazandıran ilk büyük Karadağ zaferi olmuştur.⁴⁶⁵ Bu zaferlerden sonra Sultan dahil olmak üzere hiçbir Osmanlı Devleti

⁴⁶⁰ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı..., s.77-79.

⁴⁶¹ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,367.

⁴⁶² Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s.79.

⁴⁶³ Rastoder, A short review of the history of Montenegro, s. 118.

⁴⁶⁴ Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, s,368.

⁴⁶⁵ Rastoder, “A short review of the history of Montenegro”, p. 118.

yetkilisi, bir daha Karadağlılardan vergi talebinde bulunmamış⁴⁶⁶ ve Osmanlı Devleti Karadağ'a bir daha saldırıda bulunmayarak bu son saldırıları olmuştur. Bu galibiyetler Petrovićleri güçlendirerek, Radonjic ailesini gözden düşürmüştür.⁴⁶⁷ Sabit toprak yapısı elde eden merkezi hükümet kabilelere karşı güç kazanmıştır.

⁴⁶⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.23.

⁴⁶⁷ Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", s,368.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BAĞIMSIZ KARADAĞ DEVLETİ'NİN OLUŞUMU VE GELİŞİM SÜRECİ (19. YÜZYIL-20. YÜZYILIN BAŞLARI)

3.1. Karadağ'ın Siyasal Sistemini Gelişmesi ve Bağımsızlık Hareketleri (19. Yüzyıl)

19. yüzyıl Fransız İhtilali'nin etkilerinin yoğunlukla hissedilmeye başladığı bir yüzyıl olmuş ve çok uluslu imparatorlukların aleyhinde gelişen milliyetçilik hareketleri ivme kazanmıştır. Bu akımdan şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu en çok etkilenen devlet olmuştur.⁴⁶⁸ Balkan halkları arasında ulusal bilinç, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ilk hakimiyet kurmaya başladığı dönemlerde vardı ve bu zamanla ivme kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Fatih Sultan Mehmet döneminde, din ve mezhep temeline dayalı kurduğu millet sistemi 400 yıl boyunca Balkan Ortodokslarının etnik kimliklerini geri plana itse de dinsel kimlik bünyesinde gelişmesine izin vermiştir.⁴⁶⁹ Bu nedenle Balkanlardaki uyanışın Fransız ihtilali ile başladığı söylenemez. Bu tespit Karadağ için de geçerlidir.⁴⁷⁰

Compa Formio Antlaşmasından ile Venedik topraklarının Fransa ve Avusturya arasında paylaşılmasıyla Fransa Osmanlı Devleti ile sınır komşusu durumuna gelmiştir. Böylelikle Karadağ tarihinde bir Fransız etkisinin de ortaya çıkmasına yol açmış ve Fransız- Rus çekişmesinde Karadağ üzerinden yapılırduruma gelmiştir.⁴⁷¹ 1797 Campo Formia Antlaşması sonucunda Venedik'in tarihe karışmasıyla Karadağ Avrupalı devletleri arasında ilişkileri etkileyen bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Avrupa devletlerinin Karadağ sorununa müdahalede bulunmaya başlamaları, Karadağlıların

⁴⁶⁸ İsmet Parmaksızoğlu, "Karadağ", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, MEB, Ankara 1974, s.266. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.9.

⁴⁶⁹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (Çeviren: Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 21-24. Aktaran: Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması", s. 119.

⁴⁷⁰ Osman Karatay, *Balkanlar El Kitabı- Cilt I. "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi"*, (Derleyen: Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.459-471), s. 460.

⁴⁷¹ Parmaksızoğlu, "Karadağ", s.266. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s. 9.

bağımsızlık için daha kararlı bir şekilde hareket etmelerine sebep olmuştur.⁴⁷² Avusturyalıların Fransızlara yenilip 1805'te Boka Kotorska (Kotor Körfezi) ve Dalmaçya'yı Fransa'ya vermek zorunda kalmaları, Karadağ'ın Napolyon ile komşu olması anlamına gelmekteydi ve bu Rusların işine gelmemiştir. Böylelikle Rus-Fransız Savaşı için yeni bir cephe açılmış, Venedik topraklarına göz dikmiş Karadağlılar da 1806 başlarında Boka Kotorska'ya doğru ilerleyen Rus birliklerine iştirak etmiştir.⁴⁷³ Rusya'nın Fransa'ya yenilmesiyle Çar'ın isteği üzerine Kotor sahili Fransızlara bırakılmıştır.⁴⁷⁴ Ancak bu bölgelerdeki Fransız hakimiyeti 1813 yılına kadar devam etmiştir. Napolyon'un gücünün kırıldığını anlaşılınca Boka Kotorska'da isyanlar başlamıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen I. Peter Petrović Boka Kotorska ve sahil bölgesinin geri kalanına saldırma kararı almıştır. 1813 Eylül'ünde I. Peter Petrović'in ve Guvernadur Vuko Radonijic'in yaklaşık 7.000'i bulan birlikleri, Napolyon'un topraklarına ayak basarak kısa sürede Karadağ birlikleri Herseg Novi, Budva ve Boka civarındaki tüm bölgeleri kontrol altına almışlardır. Daha sonra Ocak 1814'te Kotor'u da ele geçirmişlerdir. Ancak Boka Kotorska ve diğer İliya bölgelerinin Napolyon karşıtı koalisyon tarafından Avusturya'ya önerildiğinden I. Peter Petrović'in haberi olmaması yüzünden sarf edilen bu çatışmalar boşa gitmiştir. Rusya Çarı da Petrović'e bu durumu kabullenmesi önerisinde bulunmuş ve böylelikle yüzyıl kadar devam edecek Habsburg İmparatorluğu ile Karadağ sınır komşusu durumuna gelmiştir.⁴⁷⁵ I. Peter Petrović'in bağımsızlık hayali suya düşmüş, Rusların Karadağlılara verdiği Adriyatik'e inme vaatleri de gerçekleşmemiştir.⁴⁷⁶ Fransa ile yapılan mücadelelerden sonra Karadağ için kötü günler başlamıştır. Ekonomik yardımı kesilen ve savaşlardan sürekli yıpranan Karadağ'da kıtlık yaşanmıştır. Bu kıtlık sonucu yaklaşık 2000 kişinin yaşamını yitirdiği söylenmektedir.⁴⁷⁷ I. Peter Petrović Fransa ile yapılan savaşlardan sonra Brda bölgesindeki hakimiyetini genişletmek için Bosna eyaletine yönelmiştir. Sınır boylarında 1817-1820 yılları arasında Türkler ile küçük çaplı

⁴⁷² Urhan, Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması, s. 42.

⁴⁷³ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.25.

⁴⁷⁴ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 460.

⁴⁷⁵ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.25.

⁴⁷⁶ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 46.

⁴⁷⁷ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 460.

çatışmalar yaşamıştır. Moraçalılar 1820 yılında Osmanlı Devleti egemenliğinden ayrılarak Karadağ'a tabi olmuşlardır. Aynı yıl Osmanlı Devleti önemli miktarda araziye ele geçirmiş ancak 1821 yılında Bosna Valisi Celaleddin Paşa Karadağlılara yenilmiştir. Karadağlılar 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında da Osmanlı kuvvetleri ile çatışmalarına karşın, savaş sonunda Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan 1829 Edirne Antlaşmasında bağımsızlıklarının tanınması için vermiş oldukları çabaları neticesiz kalmıştır.⁴⁷⁸

I. Petar Petrović, döneminde aldığı galibiyetler ile Petrović hanedanlığının en popüler Karadağlı lideri olmayı başarmıştır. Saltanatı sırasında Karadağ topraklarını 1.500 km²'den yaklaşık 3.000 km² iki katına kadar çıkarmıştır.⁴⁷⁹ Geçmişteki laik devlet kurma denemelerinden almış olduğu dersler ona mali kaynak olmaksızın bir düzen tesisinin imkânsız olduğunu öğretmiştir. I. Peter Karadağ'da ilk kanun yapan yöneticidir. Rusya'dan aldığı destek ile devlet yapısında ve yasama düzeninde değişimler yapma olanağı bulmuştur. Halk meclisini toplamış, seküler bir divan kurmuş ve kanunname çıkarttırmıştır. Karadağ'ın önde gelenleri merkezi divanın kurulmasına karar vererek, devletin ilk yargı organı Karadağ'ın dört bir yanından gelen kabile reisleri tarafından oluşturulmuştur. Aynı gün içinde 16 maddeden oluşan "Genel Yasa" (Zakonik Opsti Crnogorski i Brdski) (Karadağ ve Brda Genel Yasası) ilan edilmiştir. 1803 Ağustos'unda bu yasa 33 maddeye çıkarılmış. Yasa, hırsızlığa, cinayete, askeri suçlara ve şiddete karşı çok ağır cezalar öngörmüştür. Ayrıca bir mülkiyet haklarını düzenleyen bir madde de bulunmaktaydı. Bu yasa ile modern Karadağ'ın hukuki düzeninin temeli atılmıştır.⁴⁸⁰ Kabilelerden vergi alınması üzerine çalışmalar yaparak kaynak yaratmaya çalışılmış ayrıca patates tarımı uygulaması getirilmiştir. Sağlık yönünden yapılan bir yenilikte aşı uygulaması olmuştur.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 48.

⁴⁷⁹ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 119.

⁴⁸⁰ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.24.

⁴⁸¹ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 40.

3.1.1. II Petar Petrović Njegoš Dönemi (1830-1851) ve Merkezi Yönetimin Güçlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nin 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırması, Balkan halklarının bağımsızlık yönünde hareket etmelerinin önünü açmıştır. 1804-1815 yılları arasında yaşanan Sırp isyanları ve 1821'de Eflak'ta ortaya çıkan Yunan isyanı bu hareketliliğe ivme yaratmıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın kurulması diğer Balkan uluslarının bağımsızlık isteklerini artırmıştır. Karadağlılarda bu yolda Rusya'nın desteğini alarak uluslararası anlaşmalarda bağımsızlıklarını onaylatmayı planlamışlardır. Ancak büyük güçler için, Balkanları elde tutma isteği her zaman ön planda gelmiştir.⁴⁸² Şimdiye kadar Rusya'nın Karadağ'ı çıkarları elverdiği sürece desteklediğini görmüştük. 1796 Savaşı'nda ve 1820'de Moraca'nın Rusya'nın desteği olmaksızın alınması gibi en zor durumlarda yalnız bırakılmayı tecrübe edinmiş Karadağ dış politikasında Rusya'ya bel bağlamamış, zaman zaman bağımsız girişimlerde bulunmaktan kaçınmamıştır.⁴⁸³ Karadağ'ın bağımsız bir ülke gibi davranması ve sürekli komşularını rahatsız ederek topraklarına genişletme çabası sık sık anlaşmazlık ve çatışmaların çıkmasına yol açmış ve bunlar çoğunlukla savaş alanlarında çözülmüştür.⁴⁸⁴

1830 yılının ekim ayında I. Petar Petrović Njegoš'un ölümü üzerine toplanan meclis asıl ismi Rade Tomov Petrović' olan I. Petar'ın 17 yaşındaki yeğeni II. Petar Petrović Njegoš'u Karadağ'ın vladikası ve piskopusu olarak seçmiştir.⁴⁸⁵ Rahiplik için resmi bir eğitim almamış olmasına rağmen II. Petar Petrović gelenekler gereği rahip olarak Petar ismini de kullanmıştır. Petersburg'da eğitim görmüş, dini liderlikten çok dünyevi işlerde yetenekli olan II. Petar ortaya koyduğu eserleri ile de Sırpların Shakespeare'i olarak tanınmıştır.⁴⁸⁶

⁴⁸² Fatih Özer, Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyancıları, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2010, s 58-59.

⁴⁸³ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 462.

⁴⁸⁴ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 119.

⁴⁸⁵ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s. 25, Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.48.

⁴⁸⁶ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 49.

II. Petar Petrović'in en büyük iç sorunu, Karadağ'ın kenar bölgelerindeki kendine itaat etmeyen, otoritesine karşı gelen ve sık sık muhaliflere katılan kabileleri kontrol etmek olmuştur. II. Petar'ın, amcası I. Petar gibi imkanları sınırlıydı; emrinde ne bir milis gücü ne bir ordu vardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti topraklarına yapılan yağma hareketlerini engellemekte zorlanmıştır; yağmalama hareketleri bu bölge kabilelerinin geçim kaynağı haline gelmiştir. Yine de her şeye rağmen II. Petar bir nebze de olsa düzenli idari sistem kurulabilmiştir. Karadağ'ın stratejik konumu Rus politikası açısından ilgi odağı olduğu bir dönemde devlet kurumlarının oluşturulmasında Karadağ Rusya'dan yardım görmüştür. 1831 yılında Rus hükümeti, gelişmeleri yakından takip etmek, merkezi yönetimde daha güçlü yapıların kurulması, yapmış olduğu yardımların kontrollü bir şekilde harcanmasını sağlamak amacıyla Matija Vuçiçević ve İvan Vukotić isimli aslen Karadağlı olan diplomatları Karadağ'a göndermiştir. Bu guruba sonraki dönem de II. Petar'ın sekreterlik görevini yapacak olan D. Milakoviç de katılmıştır.⁴⁸⁷

Karadağ içeride itaatsiz kabilelerle uğraşırken bir taraftan Dalmaçya kıyılarına sahip olan Avusturya ve Osmanlı Devleti ile sınır anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Genelde Osmanlı Devleti ile arasında yaşanan silahlı çatışmalar bu nedenle çıkmıştır.⁴⁸⁸ 18. yüzyılda olduğu gibi II. Petar'ın ilk hedefi Adriyatik'e çıkmak olmuştur; fakat bu girişimi Avusturya İmparatorluğu'nun engeli ile karşılaşmıştır. Avusturya ve diğer güçler Karadağ'ın Adriyatik'te bir limana sahip olmasının Rusya'nın bir üs elde edeceği anlamına geldiğinin farkında idiler. Ruslar ile yakın olmaları bu konuda Karadağ'ın önünde engel idi.⁴⁸⁹ Adriyatik'e Avusturya nedeni ile inemeyen II. Petar İşkodra gölü kıyısında da toprak almak amacıyla 1932'de Zabljack'ı ele geçirmiştir.⁴⁹⁰ Diğer tarafta gözlerine kestirdikleri sınır bölgeleri ise doğuda İşbozi ve Podgorica, kuzeybatıda Grahova olmuştur.⁴⁹¹ İşkodra ve Bosna'daki Osmanlı Devleti yöneticilerinin Bâbîâlî'ye

⁴⁸⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.275-276.

⁴⁸⁸ Darkot, "Karadağ", s. 226.

⁴⁸⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.276.

⁴⁹⁰ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi, 14.-20. Yüzyıl*, (Çeviren Ayşegül Yaraman-Başbuğu), 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 315. Aktaran: Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması...*, s. 53.

⁴⁹¹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.276.

isyan etmelerini fırsat bilen II. Petar ,⁴⁹² Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan 1831 ve 1832 yılları arasında Podgorica ve İşbozi'yi almak üzere akınlar yapmıştır. Buna karşılık Mısır ile uğraşmakta olan Osmanlı Devleti bu dönem zayıf düşmesine karşın Karadağ'a girerek Karadağ'ı yenilgiye uğratmıştır.⁴⁹³ Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarında yön değiştirmesi sebebiyle Karadağlıların yapmış olduğu bu saldırının zamanlaması yanlışti. Çar Nikola'nın tahta geçmesiyle birlikte Rusya Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek değil, Rusya egemenliğinde yaşam süren zayıf bir Osmanlı Devleti'ni tercih etmiştir. Bu bağlamda Rusya İmparatorluğu Osmanlı Devleti'nin Kavalalı Mehmet Ali Paşa sorunu üzerinden Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmaya başlamış, böylelikle Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmasını hoş karşılamamıştır. Olayların araştırılması için Ragusa'daki Rusya Konsolosluğundaki Gagiç'i Karadağ'a göndermiştir. Gagiç, 28 Haziran 1832'de Karadağ Milli Meclisi'nde Rusya Dış İşleri Bakanı Kont Nesselrode tarafından yazılan mektubu okumuştur. Mektupta, Avusturya'ya karşı dikkatli olunmasını, Osmanlı Devleti'ne karşı bir eylemde bulunulmaması, aksi taktirde Rus yardımlarının kesileceği ikazları yer almaktadır.⁴⁹⁴ Ancak yine de 1836 yılına kadar çatışmalar sürmüştür.⁴⁹⁵

Ruslar tarafından dönem dönem alınan yardımlar II. Petar'ın kısıtlı mali kaynaklarından birisi olmuştur.⁴⁹⁶ Rusya'nın Karadağ'a yaşattığı hayal kırıklarına rağmen II. Petar da başa geçince seleflerinin yolunu izleyerek Rusya'ya ziyarette bulunmak için planlar yapmıştır.⁴⁹⁷ Bunun için 1831 yılında vize başvurusunda bulunmuş fakat Rus viskonsülünden uygun zamanın olmadığı gerekçesi ile reddedilmiştir. Vize için olumlu cevap ancak 1833'ün ortalarında doğru gelmiştir. Nihayet Ağustos 1833'te Rusya'ya ulaşan II. Petar'ın vladikalığı Çar I. Nikola'nın huzurunda birçok bakan ve tüm kilise meclisinin katılımıyla 18 Ekim 1833'te kutsatmıştır. Böylece Rusya'da takdisi gerçekleşen ilk Karadağlı kilise önderi II. Petar

⁴⁹² Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s. 59.

⁴⁹³ Darkot, "Karadağ", s. 226, Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.276-277.

⁴⁹⁴ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 93-94.

⁴⁹⁵ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 54.

⁴⁹⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.275.

⁴⁹⁷ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 462.

olmuştur.⁴⁹⁸ Ortodoks kilisesi kurallarına göre, piskopos olabilmek için en az 30 yaşında olmak gerekmektedir. Ancak Rusya Kilisesi'nin tavsiyesi üzerine bu kural esneterek Petar'ın 20 yaşında kutsanmasıyla II. Petar'ın meşrutiyeti ile ilgili tüm tartışmalar sona erdirilmiştir.⁴⁹⁹

Ağustos 1836'da Osmanlı Devleti ile Grahova bölgesinde yapılan savaşta Karadağ büyük hezimete uğramıştır.⁵⁰⁰ 1842 de yapılan birçok yerel çatışmadan sonra iki taraf arasında bir anlaşma yapılmış,⁵⁰¹ bu anlaşmaya göre; Hersek-Dalmaçya sınırı yakınındaki Grahova arazisi tarafsız hale getirilmiştir. Grahova voyvodası ise; Karadağ vladikası ve Bosna valisi tarafından tasdik edilerek seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Karadağlıların hiç hoşuna gitmeyecek başka olay ise, 1843'te Osmanlı Devleti'nin İşkodra gölündeki Lessandria ve Vranina adalarına yerleşmesi olmuş ancak bu olayın ardından birkaç sene sakin geçmiştir.⁵⁰² Çatışmaların yaşandığı bu dönem II. Petar ardı arkası kesilmeyen kabile isyanları ile karşı karşıya kalmış ve bu içinden çıkamadığı durumu iletmek üzere 1837 yılında Rusya'ya gitmiştir. Böylelikle kıtlığı azaltmak için verilen desteğin ve hububatın daha fazla alınmasını sağlamıştır. Karadağ'a geri dönüşünde Lakov Ozeretskovski adında başka bir Rus elçisi de ona eşlik etmiştir.⁵⁰³ II. Petar'ın Rusya'dan aldığı yardımlar halk nezdinde daha çok itibar görmesine sebep olmuştur.⁵⁰⁴

Osmanlı İmparatorluğu yayınladığı Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile Hıristiyan halka imtiyazlar tanıyarak; Balkanlarda milliyetçilik hareketlerinin etkisini azaltmak, Avrupalı güçlerin iç işlerine karışmasını önlemek, tebaasında bulunan hakların sempatisini kazanarak isyan hareketlerini önlemeye çalışmıştır. Bu imtiyazlar bilhassa Balkanlardaki Slavları sevindirmiştir. Tanzimat Fermanı'nın öncülerinden olan

⁴⁹⁸ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.25-26.

⁴⁹⁹ Zlata Zdenko, *Njegos's Montenegro; Epic Poetry, Blood Feud and Warfare In A Tribal Zone 1830-1851*, Columbia University Press, New York 2005, p. 175-176. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.95.

⁵⁰⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.26.

⁵⁰¹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.275.

⁵⁰² Darkot, "Karadağ", s. 226.

⁵⁰³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.277.

⁵⁰⁴ Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 48.

Sadrazam Mustafa Reşit Paşa II. Petar Petrović'e Sırbistan'da olduğu gibi Karadağ için de özerklik verilebileceği teklifini sunmuştur. Bu özerklikle Karadağ'ın savunması Osmanlı Devleti'nin sorumluluğunda olacaktır. Ancak bunu kabul etmek fiili bağımsızlıklarında kaybetmek anlamına geldiğinden II. Petar Petrović bu teklifi reddetmiştir.⁵⁰⁵

II. Petar Petrović Njegoš ikinci Rusya ziyaretinden döndükten sonra çok arzuladığı Adriyatik'ten liman kazanma isteğini Pastorici aşiretinin kıyı bölgesinden bir bölüm satın alarak gerçekleştirmek istemiştir. Ancak Avusturya buna müdahalede bulunmak istemiş ve sonuç olarak 04 Ağustos 1838'de Budva bölgesinde Avusturya ile Karadağlılar arasında çatışma başlamıştır.⁵⁰⁶ Çatışma sırasında Karadağlıların, Avusturya askerlerinin kafalarını kesmeleri gibi dehşet verici davranışlarda bulunmaları Avusturya birliklerine önemli kayıplar verdirerek morallerini bozmuştur.⁵⁰⁷ Rusya'nın araya girmesi ile 8 Ağustos 1838'de ateşkes imzalanmış. 1841 yılında da Avusturya, Karadağ'ın almış olduğu arazi parçasını yeniden satın alarak Karadağ'la bir sınır anlaşması yapmıştır.⁵⁰⁸

II. Petar, dönemine denk gelen değişen dinamikler sebebi ile hedeflediği Adriyatik Denizi'ne çıkışı sağlayarak bir liman elde etme ve topraklarını genişletmek yönündeki planlarında amcası gibi rahat hareket edemeyerek başarısız olmuştur. Osmanlı Devleti'nin II. Mahmut ile başlayan ıslahat hareketleri ile gelişme sağlaması, Rusya'nın 1833 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı koruma politikası uygulaması ile tarihsel destekçisi olan Rusya ile çevrelenmesi, 1815 Viyana Kongresi ile sağlanan "Avrupa Uyumu" nun öncüsü olan Metternich tarafından yönetilen Avusturya II. Petar'ı engelleyen dinamikler olmuştur.⁵⁰⁹ II. Petar sınırları genişletecek askeri bir başarı elde edemese de başta merkezi yönetimi güçlendirmek olmak üzere devlet adamı olarak pek çok yeniliye

⁵⁰⁵ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.17-18.

⁵⁰⁶ William Miller, *The Balkans. Romania, Bulgaria, Servia and Montenegro*, 3th Edition, T. Fisher Unwind Ltd, London 1896, p. 429. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 49.

⁵⁰⁷ M.C Verloop, *Le Royaume du Montenegro*, Berger Levrault Editeurs, Paris 1911, P.18, P. Coquelle, *Histoire De Montenegro Et De La Bosnie*, p.297-298. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 99.

⁵⁰⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 100.

⁵⁰⁹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 94.

imzasını atmıştır. Devlet gücünün Çetince Metropolitanlığı etrafında yoğunlaşmasının ilk ayağını daha önce bahsedildiği üzere 1830'da II. Petar başa geçtiğinde valilik unvanı kaldırılması ile gerçekleşmişti. Bu hususta daha etkili bir adım ise, yeni devlet kurumlarının oluşturulması ile gerçekleşmiştir.⁵¹⁰ Başa geçtiğinde bir siyasi güç, toprak ve yasal düzen vardı ancak devletin istemlerini yerine getirecek kurumlar oluşturulmamıştı ve vergi emirleri halka ulaşmamaktaydı.⁵¹¹ Devletin masraflarını karşılamak için tüm direnişlere karşın, 1833 yılında yeni vergi sistemi kurulmuştur. Fakat amcasının döneminde olduğu gibi vergi giderleri karşılamaya yetecek düzeyde olmadığından bütçedeki açık daha ziyade Rusya'dan alınan yardımlar ile kapatılmaya çalışılmıştır.⁵¹²

Rus yardımı ile devlet bütçesinden masrafları karşılanan kurumların oluşturulmasıyla (divan, bölgesel temsilciler, polis) başına buyruk hareket eden aşiret düzenine ilk darbe getirilmiş,⁵¹³ yönetimde birtakım reformlar gerçekleştirerek, askeri gücünü artırmış,⁵¹⁴ böylelikle itiraz etmeye güçleri yetmeyen aşiretler bir devlet düzeninin altına girmeye başlamıştır.⁵¹⁵

II. Petar Petrović reformlar dışında eğitim alanında da birçok yenilikler yapmış, Rusya'dan aldığı paraların bir kısmıyla hiçbir eğitim kurumunun bulunmadığı ve okuma yazmayı yalnızca papazların bildiği Karadağ'da ilk kez 1834'te iki ilkokul açmış, eğitim için birçok genci Sırbistan'a göndermiştir. Bir sonraki sene de Venedik'ten bir matbaa makinesi⁵¹⁶ getirtmiştir.⁵¹⁷ Halk arasında söylenen şarkılar (Pjesma) yazılı hale getirilerek bu matbaada basılmıştır.⁵¹⁸ Bu dönemde devlet kurumlarının ihtiyaçları için binalar Centinje'de inşa edilmiştir. 1835'te Karadağ dergisi olan Grlica adı verilen

⁵¹⁰ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.25.

⁵¹¹ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.27.

⁵¹² Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 49.

⁵¹³ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.27.

⁵¹⁴ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 462.

⁵¹⁵ Suver, "Prenslık'ten Krallığa" ..., s.27.

⁵¹⁶ 18 yıl sonra bu matbaa makinesinin kurşunları mermi yapımında eritilmiştir. Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 462.

⁵¹⁷ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 462.

⁵¹⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 49.

Almanak basılmıştır.⁵¹⁹ 1839 yılına kadar yıllık olarak çıkarılan almanağın içeriği sayıdan sayıya farklılık gösterse de genel olarak mevsimsel tahminler, dini bayramlar ve kilise kutlamalarının tarihleri, Balkanlardaki belirli coğrafi bölgeler üzerine bilgiler, şiirler gibi konuların yanında Njegoš ve hükümetinin görüşlerini yansıtmaları açısından ilgi çekicidir. Geçmişte yaşanan önemli olaylara, kahramanlıklara yer verilmesiyle de Karadağ gençliğine ithaf etmesiyle önem taşımaktadır. Ayrıca almanaktan başka Njegoš'un şiirleri, Milutinovic ve Karadzic gibi önemli Slav edebi şahsiyetlerin yapıtları, ilahi kitapları, ders kitapları ve Karadağlılara yönelik bildiriler basılmıştır.⁵²⁰

II. Petar Petrović Njegoš dönemi savunulan ideoloji, Türklerle savaşmak ve Müslümanları yok etmek üzerine kurulmuştur. Yazmış olduğu “Dağ Çelengi” adlı eserinde Karadağ halkının ulusal bilincini derinden etkilemiştir. Bu eserin yansımaları sadece Karadağ halkını değil Balkanlardaki diğer Ortodoks Slavlarını da etkilemiştir.⁵²¹

Çok sayıda yazılı eseri bulunan II. Petar Petrović iktisadi alandaki yenilik çalışmalarını gerçekleştirilmeden⁵²² genç yaşta yakalandığı tüberküloz hastalığının ilerlemesi neticesinde tedavi için gittiği Viyana dönüşünden kısa bir süre sonra 31 Ekim 1851’de ölmüştür.

3.1.2. II. Danilo Petrović Njegoš Dönemi (1852-1860) – Prenslüğün İlanı

II. Petar 1850’nin sonuna doğru yazdığı vasiyetnamesinde asıl adı Danilo Stankov olan yeğeninine yerine geçmesini, Senato başkanı olan kardeşi Pero’nun ise Danilo’ya devlet işlerinde yardımcı olmasını istemiştir. Ancak Pero Tomov vasiyetnameyi farklı bir yorum getirerek Senato’yu kendisini Prens, yeğeni Danilo’yu ise dini lider olarak seçmeleri konusunda ikna etmiştir. Bu piskoposluk sıfatını yani Danilo’yu devlet yönetiminde ikinci plana itmiştir. Danilo amcasının bu tavrı üzerine hakkını alamadığı taktirde arkasına aldığı destekçileriyle birlikte silahlara sarılacağını bildirmiştir. Perro’nun vasiyeti değiştirmesini Dubrovnik’teki Rus Konsolosluğu

⁵¹⁹ Rastoder, “A short review of the history of Montenegro”, p. 120.

⁵²⁰ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 95-96.

⁵²¹ Temizer, Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 48.

⁵²² Karatay, “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 462.

tarafından da kınanmıştır. Uzun süren çekişmelerin ardından çatışmaları göze alamayan Pero Tomov yönetimi bırakmış Ocak 1852’de Danilo’nun vladikalığı onaylanmıştır.⁵²³

II. Danilo Petrović amcasının ölüm haberini aldığında Petersburg’da idi. Karadağ dönüşünde Trieste’den geçerken Darinka Kuekuic adında bir kıza âşık olmuş, evliliğin yasak olmasına rağmen onunla evlenmeyi kafasına koymuştur. Ancak bunun için piskopos olmanın gerekliliklerinden biri olan evlenme yasağı geleneğini yıkmaya gerekmiştir.⁵²⁴ II. Danilo; Rusya, Paris ve Venedik’te eğitim görmüştü ve dini eğitim konusunda amcası II. Petar gibi yetersizdi ve piskopos olmak istemiyordu. Onun amacı din ve devlet işlerini ayırarak yani vladikalık makamını kaldırarak prenslik sistemini kurmaktı. Böylece âşık olduğu kızla da evlenmeyi ummuştur. Bunda amcası Pero Tomov’un piskoposluk ile prensliği ayırma politikasından da ilham alma ihtimali de bulunmaktadır. Senato prenslik yönetiminin kurulması için çalışmalarına başlamış, II. Danilo da Ocak 1852’de onay almak için önce Viyana’ya uğrayarak buradan da Rusya’ya gitmiştir. Rusya’daki Ortodoks kilisesi II. Danilo’nun laik bir yönetim kurmasına çok sıcak bakmamış olmakla birlikte eski Karadağ vladikalarından Vasilije’nin gömülü olduğu Alexcander Nevski Kilisesi’nde II. Danilo’yu kutsamak için hazırlık yaptırılmıştır. Prens olmakta kararlı olan II. Danilo merasime katılmış ancak papaz kıyafetini giymeyerek kilise ile iş birliğine yanaşmamıştır. Danilo buradan Petesburg’a geçtikten sonra Osmanlı ile Kutsal Yerler Sorunu arifesinde olan Çar Nikola Karadağ’ın kendi yönetimine karar vermekte hakları olduğunu görüşünü sunarak bu konuda II. Danilo’ya desteklemiş ve prensliğini tanıyarak bir nişan vermiştir.⁵²⁵ Böylece 7 Mart 1852’de Danilo’yu prens olarak düzenlenen ilan kabul edilmiştir. II. Dahilo Durad Crnojevic’ten sonra ilk laik yöneticisi olmuş⁵²⁶ ve artık Karadağ bir prenslik (knezevina) olarak yönetilmeye başlanmıştır. Artık yönetim amcadan yeğene geçme geleneği de terkedilerek babadan en büyük oğula şeklinde değişmiştir. II. Danilo 13 Ocak 1852 tarihinden 3 ay geçen süre boyunca prens ve piskopos olarak görev yaptıktan

⁵²³ Suver, “Prenslik’ten Krallığa” ..., s.28.

⁵²⁴ Francis Seymour Stevenson, A History Of Montenegro, Elibron Classics, London, 2005, p.182- 183. Aktaran: Temizer, Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s.49.

⁵²⁵ Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 66-67.

⁵²⁶ Suver, “Prenslik’ten Krallığa” ..., s.28.-29.

sonra 13 Mart 1852 tarihinde din ve devlet işlerini birbirinden ayırmış dini yetkileri piskoposa devrederek teokratik bir yapıdan laik bir sisteme geçilmiştir.⁵²⁷

II. Danilo, aynı zamanda Karadağ'ın ilk anayasası niteliğini taşıyan kendi adıyla da anılan kişisel hak ve özgürlüklerini de kapsayan toprak kanunu (Danilov Zakon) çıkarmıştır. 1855 yılında Prens Danilo kendi yönettiği bölgelerin 80 bin olarak tespit edildiği Karadağ'daki ilk defa nüfus sayımını gerçekleştirmiştir. Onun tasarladığı vergi toplama uygulaması kabileler tarafından büyük ölçüde itirazlara yol açmış ise de tehditler ile Kuci kabilesi hariç hepsine kabul ettirmede başarılı olmuştur. Kuciler üzerinde büyük bir katliam gerçekleştirmiş, çoğunluğu çocuk ve yaşlıları öldürterek tasarısını kabul ettirmiştir.⁵²⁸

Rus Çarı Nikola bazı devletlerin de desteğini alarak Karadağ'da kurulan prensliğin kendi himayesinde olmasını istemiştir. Bunun için 4 küçük topla birlikte Albay Kovalevski'yi Çetince'ye göndererek II. Danilo'nun iktidarını pekiştirmek için kabile reisleri ile görüşmesi emrini vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bunun üzerine içişlerine karışmaması gerektiğine dair notaya cevaben Çar; Karadağ'da hiçbir zaman Osmanlı hakimiyetinin oluşmadığını, II. Danilo'nun prensliğine desteklerinin devam edeceği cevabını vermiştir. Rusya'dan sonra II. Danilo Avusturya'dan da prensliğinin onayını almıştır. Göreve başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile bağlarını kesen II. Danilo amcası II. Petar gibi, Ivanbegoniva'yı (Orta Çağdaki Crnocevic Hanedanlığı) tekrardan canlandırmayı umut etmiştir. Eski topraklar alınarak hem verimli topraklar hem de Adriyatik'te bir liman elde etme planları yapmıştır. Böylelikle II. Danilo ticaretin gelişmesini sağlayarak Karadağ'ı fakirlikten kurtulmasını, çağdaş medeniyetler seviyesine taşımayı umut etmiştir.⁵²⁹

Karadağ topraklarını kendi topraklarının bir parçası olarak gören Osmanlı Devleti bunun Karadağ'ın bağımsızlık yolunu açabileceği düşüncesiyle Prenslik ilanının tanınmasını reddetmiştir.⁵³⁰ II. Danilo prens olduktan sonra otoritesini kabilelere kabul ettirmekte oldukça zorlanmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yaptığı yeni

⁵²⁷ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.18.

⁵²⁸ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 464.

⁵²⁹ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 68-69

⁵³⁰ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 463.

reformlardan da kaynaklanmaktadır. Ömer Paşa'nın aktif ve etkin siyasetinin de önemli rol oynadığı reform döneminde Osmanlı Devleti Bosna'da ayaklanan asi beylere karşı otoritesini yeniden tesis etmiştir. Vali Ömer Paşa tekrardan Osmanlı hakimiyetini kurmak istemiştir; bunun için ilk olarak Piperi kabilesini Çetine koalisyonundan koparmak olmuştur.⁵³¹

II. Danilo döneminde bilhassa Hersek'te olmak üzere Osmanlı topraklarında çıkan isyanların arkasında büyük ölçüde Karadağ vardı. İsyancılar adeta Cetinje'de gelen talimatlara göre hareket etmişlerdir. Danilo'nun Prenslik ilanını da öfkelerini taşıyan Bâbîâlî Karadağ ile bir savaş için hazır vaziyette beklemiştir. Karadağ'ın İşkodra gölü kenarında bulunan Zabljak kalesini almaları beklenen savaşın nedeni olmuştur.⁵³² Osmanlı-Karadağ savaşının başlamasıyla birlikte 27 Aralık 1852'de Hariciye Nazırı Fuad Paşa bütün elçilere Karadağ'ın Osmanlı Devleti toprağının bir parçası olduğuna ilişkin coğrafi ve tarihi delilleri konu alan memorandum göndermiştir. Bu deliller şunlardır;

-Avusturya'daki askeri ve resmi haritalarda ve Avrupa'daki bütün haritalarda bununla birlikte coğrafya kitaplarında Karadağ Osmanlı Devleti'nin toprağı olarak gösterilmektedir.

-1476 yılında, Karadağ Venediklilerden Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmıştır. 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça ve 1792 Zıştovi Antlaşmalarında Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu kanıtlayan hükümler yer almaktadır.

-Avrupa haritalarında Karadağ'da nahiyelerdeki ve köylerdeki yöneticilere bayraktar ve serdar adları verilmiştir.

-Karadağ halkından vergi alınmaktadır.

-Karadağ'ın bazı bölgelerinde zeamet ve tımar uygulanmaktadır ve bazı bölgeleri de sultan hasıdır. Bunların defter kayıtları mevcuttur.

-Karadağ bir dönem İşkodra sancağından alınarak Hersek sancağının yönetimine verilmiş ve bu sancakların valileri tarafından yönetilmiştir.

-2.000 civarında Karadağlı İstanbul'da taşçı ve bağcı olarak çalışmaktadır ve diğer tebaalar ile birlikte aynı muameleye tabidir.

-60 sene evvel Arnavutluk'taki İpek Patrikliğine bağlı iken Osmanlı Devleti tarafından İpek ve Ohri patrikliklerinin kaldırılması ile İstanbul'daki Rum Patrikhanesine bağlanmıştır.

⁵³¹ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.276.

⁵³² Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 463.

-Karadağ'da çıkan isyanlar Osmanlı güçleri tarafından bastırılmıştır. Bu Karadağ'ın müstakil olduğunu değil, Osmanlı'ya bağlı olduğunu göstermektedir.⁵³³

Ömer Paşa'nın yönettiği Osmanlı birlikleri üç taraftan Trebinje, Niksic, Podgorica'ya saldırmış,⁵³⁴ Karadağ ağır kayıplar vermesiyle Prens Danilo Avusturya ve Rusya'dan yardım talebinde bulunmuştur. Rusya bu yardım talebine karşılık Besarabya sınırlarına asker yığmıştır. O sırada Osmanlı Devleti'nin başında gelişme halinde olan Kutsal Yerler sorunu vardı. Rusya'nın yardımı üzerine Avusturya da hemen harekete geçmiş ve baskılar sonucu Osmanlı Devleti ateşkesi kabul etmiştir. 1853 Mart'ında imzalanan anlaşmaya göre; Osmanlı Devleti Karadağ'dan alınan arazileri iade ederek savaş öncesi duruma geri dönmüştür.⁵³⁵ Bu savaşla birlikte Karadağ sorunu Osmanlı Devleti için kapanacakken Avusturya'nın tehdidi, Rusya ile savaş durumuna gelinmesi ile harekât durdurulmak zorunda kalmış, 35 milyon akçe ve 4000-6000 civarı yaralı ve hasta, 4.500 şehit gibi büyük kayıpların olmasına karşın Osmanlı Devleti uzlaşmak zorunda kalmıştır.⁵³⁶ Fransa ve İngiltere Rusya'yı bir tehdit gördüklerinden Karadağ'ın bu girişimini hoş karşılamamışlardır. Bunun farkında olan Osmanlı Devleti harekât öncesi Fransa'nın desteğini almıştır. Sırbistan ve Avusturya ise gizlice Karadağlı asilere yardımda bulunmuştur. Ancak her ne hikmetse İngiltere Osmanlı Devleti'ni Karadağ sorununda politikasına desteklemesine karşın İngiltere Umur-u Ecnebiye Nazırı Lord Malmesbury'in Lordlar kamarasında yaptığı bir konuşmasında Karadağ'ın 200 yıldır bağımsız olduğunu ve dini olarak Rusya kilisesine bağlı bulunduğunu açıklamıştır.⁵³⁷

Prens Danilo bu savaştan Avusturya ve Rusya sayesinde çok ucuz atlattığı ve uğradıkları hezimet ona iki şeyi anlamasını sağlamıştır. Birincisi, Karadağ Osmanlı güçleri ile savaşabilecek kadar güçlü değildi. İkincisi, büyük güçler Osmanlı-Karadağ savaşının etkilerinin bölge dışına sıçramasından endişe duyduklarında ancak Karadağ'a destekte bulunmuşlardır. Prens Danilo bu yüzden enerjisini Osmanlı Devleti ile savaşarak harcamaktansa Osmanlı Devleti'nde bilhassa Avrupalı güçlerin çıkarları olan

⁵³³ Karadağ Meselesine Dair Fuâd Paşa İnşâsıyla fi 15 Rebî'ülevvel Sene 1269 Tarihinde Bi'l-cümle Sefâretlere İ'tâ' Olunan Takrîrin Süretidir, Yaprak: 2-5. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 78-79.

⁵³⁴ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 463.

⁵³⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl siyasi Tarihi 1789-1914*, s. 275.

⁵³⁶ Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı...*, s. 124.

⁵³⁷ Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması...*, s. 75-76.

bölgelerde istikrarsızlık yaratmayı planlamıştır. Bu plan için en ideal yer olarak Hersek'i görmüştür. Hersek hem Karadağlıların etki gösterebileceği hem de Avrupalıların dikkatini çekebilecek bir bölge idi. 19. yüzyılın ortalarında Karadağ'ın yarattığı etki büyük güçlerin gözünde çok da önemli değildi. Dubrovnik'de bulunan Rus Konsolosluğundan gelen bir tehdit mektubu bile Karadağ'da başlamış olan harekate son verebilmekteydi. Ancak Prens Danilo Hersek'teki ayaklanmalarda etkisi olursa bu tehditlerden bu kadar da etkilenmeyebilirdi. Habsburg İmparatorluğu'nun Hersek konusunda endişesi ise Hersek'teki isyanların Bosna topraklarını etkileyebileceğini ve oradan da kolaylıkla Habsburg topraklarına sıçrayabileceği ihtimali idi. Böylelikle Avrupalı güçlere Karadağ olmadan çözüm olamayacağını anlamalarını sağlayacak ve Hersek sorununun çözümünde isteklerini dayatabilecekti.⁵³⁸ 1856 Islahat Fermanı ile Karadağ isyanlarını da bir nebze azalması ümit edilmiştir. Devlet kademelerinde memuriyete kadar birçok haklar verilen bu fermanla gayrimüslimler bir hadise olduğunda yabancı devletlere şikâyetle bulunma hakkını kendilerinde görmüşlerdir.⁵³⁹ Rusya Osmanlı'nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa bunalımı sırasında takip ettiği zayıf bir Osmanlı Devleti üzerinde hakimiyet kurma politikasını terk ederek Osmanlı Devleti'ni yıkma politikasına yönelmişti. Bunun için ise ilk bahanesi Kutsal Yerler sorununu olmuştur. Rusya Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunun kendisine bırakılmasını talep etmiş, ancak İngiltere'nin desteğine güvenen Osmanlı Devleti bu isteği reddetmiştir. Bunun üzerine Rusya'nın savaş ilan etmeye dahi gerek duymadan Eflak ve Boğdan'ı işgal etmeye başlamasıyla Kırım Savaşı (1853-1856) patlak vermiştir. Avrupa'daki güç dengesinin bozulmasını istemeyen Fransa ve İngiltere'nin savaşa dahil olmasıyla Ruslar Kırım'da yapılan savaşları kaybetmiş ancak Kafkas cephesinde başarı kazanarak Kars'ı ele geçirmişlerdir. Savaş 1856 yılında Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere ile Rusya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile sona ermiştir.⁵⁴⁰ Rusya Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için Karadağlı reislerle nişan ve para göndermiştir. Ancak Batılı

⁵³⁸ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.31.

⁵³⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)*, C. VI, TTK, Ankara 1995, s. 1-7. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.20.

⁵⁴⁰ Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s. 66-68.

devletlerin sistemine ilgi duyan Prens Danilo⁵⁴¹ Kırım Savaşı'nda Avusturya'nın nasihatıyla tarafsız kalmıştır. Ancak Danilo'nun amcası Georges Petrović ve bazı knezler Rus cephesinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşarak Antivari'yi (Bar) almayı istemişlerdir. Yaşanan bu ikilem Karadağ'da çatışmaların çıkmasına yol açmışsa da, sonunda Rusya'yı sınırlarında görmek istemeyen Avusturya Karadağ'a tarafsız kalması konusunda ikna etmiş,⁵⁴² II. Danilo halkın Rus yanlısı olmasına karşın tarafsızlığını korumayı başarmıştır.⁵⁴³ Bu politikaya tepki gösteren bazı kabileler II. Danilo'nun otoritesinden çıkmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır.⁵⁴⁴ II. Danilo bir diğer taraftan da, kesilen Rus yardımlarını alabilmek ve Rusya'ya hoş görünmek için, Kırım Savaşında Çar ordularının başarılı olması için üç gün boyunca oruç tutulmasını Karadağlılardan istemiş ve bu sırada ölen Çar Nikola için ise Karadağ'da yas ilanı emrini vermiştir.⁵⁴⁵

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne isyan eden bir bölge olarak tanınmasından rahatsızlık duyan Danilo artık uluslararası arenada resmen tanınmayı istemiştir. Danilo Karadağ'ın, tarihin hiçbir evresine Osmanlı Devleti'nin parçası olmadığını ve bu nedenle Karadağ sorununun büyük devletler nezdinde gündeme gelebileceğini düşünmüştür.⁵⁴⁶ Kırım Savaşı'nda büyük güçlerin istekleri doğrultusunda hareket etmenin mükâfatı olarak Paris Barış Konferansı'nda Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını umut etmiştir.⁵⁴⁷

Kırım Savaşı ve sonrasındaki süreç ve bununla birlikte Rusya'nın Balkanlardan uzaklaştırılmasıyla bölgedeki boşluğu Fransa'nın doldurmasının yolunu açmıştır. 1850'li yıllarda belirlenen dış politikayla Fransa Dış İşleri Bakanı Lamartin “...*Fransa baskı altında bulunan toplumlara kayıtsız şartsız destek verecektir...*”⁵⁴⁸ ifadesini

⁵⁴¹ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 86-87.

⁵⁴² Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 125-126.

⁵⁴³ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.20.

⁵⁴⁴ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 87.

⁵⁴⁵ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s.126.

⁵⁴⁶ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.24.

⁵⁴⁷ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s.126.

⁵⁴⁸ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 129.

kullanmıştır. Paris Konferansı'nda bir sonuç alamayan ve Kırım Savaşı'nda Avusturya'nın isteği ile tarafsız kalmayı seçerek buna kızmış olan Rusya'nın desteğinin gelmesinin güç olacağını farkında olan Prens Danilo yeni arayışlar içine girmiştir. Bunun için dönemin en etkili devleti olan Fransa'nın sempatisini kazanmak için Mart 1857'de Paris'e gitmiştir. Prens Danilo Osmanlı Devleti'nin bir elçisi olarak takdim edilmeyi kabul etmediğinden bağımsız bir yönetici gibi karşılanmış, ama bu ziyaretten beklediği sonucu alamamıştır. Danilo III. Napolyon'a "Karadağ'ın bağımsız bir ülke olduğunu, bu yüzden Fransa'nın Karadağ'ın bağımsızlığını tanınması gerektiğini" dile getirmiştir.⁵⁴⁹ O sıralarda Avrupa'daki siyasi anlaşmazlıkların hakemi rolünü oynayan ve Karadağ'a gelecekte himaye sözü veren III. Napolyon Karadağ'a Osmanlı Devleti'nden daha fazla sempati duymasına karşın bağımsızlık sorununu Osmanlı Devleti yönetimi ile yapacağı bir anlaşma ile çözülmesini tavsiye ederek sadece ileri bir zamanda himaye sözü vermiştir.⁵⁵⁰ Prens Danilo'nun Fransa ziyareti tebaasındaki Rus taraftarlarının tepkisine yol açmıştır; Senato Başkanı Djordjije etrafında toplanan muhalefet Prens Danilo tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁵⁵¹

Osmanlı Devleti yönetimi Prens Danilo'yu koruyucu arama çabasından vazgeçirmek hakimiyetini tanımak koşuluyla vergisini almak üzere Hersek topraklarından Karadağ'a toprak ve kendisine müşir (mareşal) rütbesi vermeyi teklif etmiştir. Fransa ve Rusya'nın yardımlarına güvenen ve halkın tepkisinden çekinen Prens Danilo bu teklifi kabul etmemiştir.⁵⁵² 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti sayılarak güvence altına girmesi Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önleyerek Balkanlarda nüfus edinmemesi amaçlanmıştır. Nitekim Balkanlarda çıkan başka isyanları Karadağ sorunu ile ilişkilendirerek Karadağ'ın konferanstan sonra toprak ve bağımsızlık talepleri sebebi ile Osmanlı-Karadağ ilişkilerinin gerilmesinden sonra Karadağ'ı gözeten bir politika izlemeye başlamaları Avrupalı Devletlerin Paris Anlaşması kararlarında samimiyetsiz olduklarını

⁵⁴⁹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.30.

⁵⁵⁰ Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s. 69, Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.30.

⁵⁵¹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 463.

⁵⁵² Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. IV, Ankara 1992, s. 316. Aktaran: Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s. 70.

göstermiştir.⁵⁵³ Paris Konferansından sonra Karadağ-Osmanlı ilişkilerini etkileyen diğer gelişmeler; Karadağ'ın Hersek'teki isyanları tahrikleri olmuştur.⁵⁵⁴

1857-1859 yılları arasında geçen isyanlar tarih kitaplarında “Hersek İsyanı” olarak adlandırılmasına karşın bu dönemde Hersek'teki tüm isyanlara ya başından itibaren ya da devamında Karadağ organize ederek destek olmuştur. Bu nedenle bu yıllarda geçen Hersek'in Karadağ'a yakın bölgelerindeki isyanlara “Karadağ İsyanı” denilmiştir. 1857 yılındaki isyan, Hersek sınırları içindeki Grahova, Şuma, Zupçe (Zupçi) Piva'da yaşayan Karadağlılara meyilli olan aşiretler ile Karadağlı aşiretlerin çevresinde yaşayan Müslüman halka saldırımları ile başlamıştır. Bu saldırılarda birçok Müslüman hayatını kaybetmiştir.⁵⁵⁵

Karadağ yönetimindeki Hersek isyanına yaklaşık 5.000 Hersekliye ek olarak Karadağlı Senatör Dük Ivo Radonjic'in 4.000 askeri iştirak etmiştir. Asıl muharebenin geçtiği Grahova'da Osmanlı Devleti birliklerine karşı Karadağlılar zafer kazanmışlardır. Grahova yenilgisi üzerine intikam almak isteyen Osmanlı Devleti yönetimi orduya Karadağ'a saldırma emri vermiş, ancak başta Fransa ve Rusya olmak üzere büyük güçler araya girmiştir.⁵⁵⁶ Rusya ve Fransa Osmanlı Devleti'ni tehdit amaçlı donanmalarını Adriyatik'e göndermiş ve böylelikle Rusya ve Fransa'nın baskılarıyla yeni bir askerî harekât engellenmiştir.⁵⁵⁷ Büyük güçler sorunu temelden çözmek için ülkenin sınırlarının kesin olarak çizilmesi üzerinde durmuşlardır.⁵⁵⁸ 1858'in sonunda bazı Avrupalı güçlerin de katıldığı sınır komisyonu bir ay içerisinde verilen görevi tamamlamıştır. Karadağ talep ettiği her toprak için tarihsel kanıtlar sunmuş ve Karadağ tarafının iddiaları komisyonda daha ağır basmıştır. Komisyonun hazırlamış olduğu plan büyük güçlerin temsilcileriyle birlikte Osmanlı Devleti temsilcileri ile görüşülmek üzere İstanbul'a götürülmüştür. Osmanlı Sadrazamı ve Dışişleri Bakanının yanı sıra Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya temsilcilerinin katıldığı Ekim 1858'de

⁵⁵³ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 93.

⁵⁵⁴ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.31.

⁵⁵⁵ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 132-133.

⁵⁵⁶ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.31.

⁵⁵⁷ Karatay, “Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 463.

⁵⁵⁸ Suver, “Prenslük'ten Krallığa” ..., s.31, Karatay, “Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 463.

başlayan Karadağ-Osmanlı sınırını belirleyecek konferans kasım sonuna kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti temsilcileri sınır konusu ile Karadağ'ın uluslararası statüsünü aynı kuldarda tartışmamaya itina etmişlerdir. Konferans sonunda Prens Danilo bazı topraklardan feragat etmek zorunda kalsa da Osmanlı-Karadağ sınırı belirlenerek diplomatik alanda kabul edilmiştir. Böylelikle Karadağ'ın sınırı 1.500 km² artarak 4.400 km²'e çıkmış, nüfusu ise 1850'lerin sonlarında yaklaşık 125.000'e ulaşmıştır. Karadağ yapılan sınır tespiti ile uluslararası statüsü daha gözle görülür duruma gelmiş fakat en büyük arzusu olan uluslararası tanınmaya kavuşamamıştır. Buna rağmen sınır tespiti uluslararası tanınma sürecinin mihenk taşlarından birisi olmasıyla önem arz etmektedir.⁵⁵⁹

Prens Danilo kısa süren sekiz yıllık iktidarında Karadağ'ın ulus inşası için idari, hukuki ve askeri birçok önemli reformlar yapmıştır. Yapmış olduğu en büyük reform prenslik yönetimini ilan etmiş olmasıdır. Danilo batı medeniyetini ve batılı fikirleri ülkesine taşımaya çalışmıştır.⁵⁶⁰ Rusya ve Avusturya'dan almış olduğu destekler ile yapmış olduğu ıslahatlar ile merkezi yönetimi güçlendirmiştir. En önemli ıslahatlardan birisi de 23 Nisan 1855 yılında Karadağ'ın ilk anayasasını çıkarmış olmasıdır. 16 sayfadan oluşan 93 maddenin yer aldığı çok kapsamlı bu anayasada; Kilise idaresi tamamıyla devlet işlerinden bağımsız hale getirilerek II. Danilo'nun Karadağ ve Brada'nın "lord"u "prens"i ilan edilmiş, vladika'ya karşı yapılan hareketin cezası idam olarak belirlenmiştir. Karadağ'da bir gelenek halini almış eşkıyalık ve yağmacılık yasaklanarak suçluların yargılanması senatoya bırakılmış, aşiretler arasında yaygın olan kan davaları yasaklanarak ve bunun önüne geçmek için kurşuna dizileceği belirtilmiştir. Medeni Kanun olarak da nitelendirilen bu anayasada, kişi hürriyetinin dokunulmaz olduğunu kanun önünde herkesin eşit ve özel mülkiyetin korunması anlayışı temel alınmıştır. Danilo yasasının en dikkat çeken maddesi ise; 60. maddesinde yer alan vergi vermemenin vatana ihanet ile eş değerde görülmesidir. Anayasa da aynı zamanda Karadağ'ın adet ve geleneklerini de yansıtan maddelere de yer verilmiştir. Örneğin; geleneklerde zaten erkeklerin savaşa katılmasının olması anayasanın 18. maddesi ile de yasallaştırılmıştır. Maddeye göre; "*düşmanın saldırması durumunda Karadağlı ve Bradalı erkeklerin silahlanıp savaşa alanına gitmeleri*" istenmektedir. Savaşa

⁵⁵⁹ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.32-33.

⁵⁶⁰ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 133.

katılmayan erkekler “kadın önlüğü (etek) giymeleri zorunda bırakılacakları” ifadeleri yer almaktadır. Askeri bir örgütlenme getirerek kabile şeflerinin nüfuzunu önlemeye çalışmıştır. Askerlik mecburi hizmet haline getirilerek askerler kayıt altına alınmıştır. Bu uygulamalar aşiret örgütlenmesine karşı olduğu için büyük tepkiler doğurmuştur.⁵⁶¹ Onun döneminde 1855 yılında ilk nüfus sayımı yapılmış, İşkodra’da anlaşmaların yapıldığı, silah ticaretinin yürütüldüğü, Karadağ’daki azınlıkların sorunlarının takibinin yapılması gibi işlerin yürütüldüğü gayri resmi bir konsolosluk açılarak diplomasi alanında da yenilik yapılmıştır. Prens Danilo vergi toplama konusunda sert önlemler almış, İşkodra’da görev yapan Tevfik Efendi Prens Danilo’nun uyguladığı vergi sistemi sonucu amcasının İtalya taraflarına gittiğini ve birçok Karadağlıların da Sırbistan’a kaçtığı bilgisini vermiştir. Prens Danilo kabile şeflerinin nüfuzunun önüne geçmek için yerlerine kaptanları atamış, böylelikle otoritesini korumaya önem vermiştir. Ancak aşiretler bu dönemde temel birim olmaya devam etmiştir.⁵⁶²

II. Petar ve Prens Danilo’nun dönemi Karadağ’ın devletleşme sürecinin oluşturulduğu dönem olarak da adlandırabiliriz. Artık devlet organizasyonun çatısı altında birleşen bir Karadağ ortaya çıkmaya başlayacaktır.⁵⁶³

Danilo hayattayken ülkesini bir krallık haline getirmeye çabalamış, ancak bunun sonucunu göremeden ölmüştür.⁵⁶⁴ 1860 yılında Prens Danilo Kotor yakınlarındaki bir köyde⁵⁶⁵ Bjelopavliç kabilesinden evvelce Karadağ’dan kovmuş olduğu bir Karadağlı tarafından Avusturya’nın yardımı ile düzenlenen suikasta kurban gitmiştir.⁵⁶⁶ Prens Danilo’nun erkek evladı olmadığı için, Grahova Savaşı’nda Osmanlı ordusunu bozguna

⁵⁶¹ Temizer, Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 166, Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 133-134.

⁵⁶² Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 134.

⁵⁶³ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 154.

⁵⁶⁴ Karatay, “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 464.

⁵⁶⁵ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.22.

⁵⁶⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl siyasi Tarihi 1789-1914, s.277, Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 133, Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s.72.

uğratan ünlü bir asker olan Danilo'nun abisi Mirko Petrović'in 17 yaşındaki oğlu Nikola (Nikita) tahta geçmişti.⁵⁶⁷

3.1.3. Nikola Petrović Njegoš Dönemi (1860-1918) -Karadağ'ın Modernleşmesi ve Bağımsızlık Süreci

Prens Danilo'dan sonra başa geçen Nikola Petrović Njegoš küçük yaştan itibaren bir sporcu ve savaşçı olarak yetiştirilmiştir.⁵⁶⁸ Çocukluğunun bir bölümünü Trieste'de Prens Danilo ile evli olan teyzesi Darinka'nın yanında Kustic ailesiyle birlikte geçirmiştir. Dönemin yazarları onun hırslı kişiliğinden bahsetmektedir.⁵⁶⁹ Nikola ilk olarak Venedik'te eğitim görmüştür. Sıkı bir Fransız hayranı olan teyzesi Darinka Nikola'nın Fransa'ya gönderilmesinde ön ayak olmuştur. Böylelikle Nikola sonraki eğitimlerini Paris'te bulunan Louis-le Grand Lisesi'nde ve Saint Sir adlı askeri okulunda almış; Rusça, Fransızca, Almanca ve İtalyanca dillerini öğrenmiş, Avrupa kültürüne ve siyasetine hâkim olmuştur. Karadağlıların baskıcı bir yönetimi kabul etmeyeceklerinin farkında olan Nikola Karadağ toplumunun tüm fertlerinin eşit olduğunu savunmuş.⁵⁷⁰ Nikola seleflerinden farklı olarak ülkesini modernleştirmek üzere birçok yatırım yapmayı ve Karadağ'ın merkezde yer alacağı Büyük Sırbistan'ı kurmak için Sırbistan ile birleşmeği politik hedefleri arasına koymuştur. Karadağ topraklarını genişletme, Adriyatik kıyısından bir liman edinme, bağımsızlığını uluslararası arenada tanıtmaya, merkezi yönetim kurum ve kurallarını yerleştirmeyi ve amaçlarına ulaşabilmek için Hersek'teki kendisine yakın aşiretleri ayaklandırma yolunda amcasının politikalarını izlemiştir.⁵⁷¹ Nikola iktidarının ilerleyen yıllarında Batı Balkanlardaki huzursuzluğa

⁵⁶⁷ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.22, Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.33. Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.135.

⁵⁶⁸ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.34.

⁵⁶⁹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı..., s. 155.

⁵⁷⁰ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.135, Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.34, Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 155.

⁵⁷¹ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 155.

iştirakte bulunarak toprak kazanımı ve her türlü Osmanlı Devleti kontrolünden çıkma hususunda aynı heveste olan Sırbistan ile yakın temasa geçmiştir.⁵⁷²

Nikola'nın miras aldığı prenslik küçük yüz ölçümüne ve aşırı fakirliğine karşın uluslararası alanda güçlü bir konuma gelmiştir. Çetine'de on üç yabancı konsolosluk ve bir otel olması Avrupa'da genel bir espri konusu olmuştur. Karadağ'ın Osmanlı Devleti karşısında ne durumda olduğu tam anlamıyla aydınlığa kavuşmuş değildir. Osmanlı Devleti Karadağ'ı, imparatorluğunun bir parçası olduğunu iddia etse de vergi toplayamıyor ve iç içlerine bir müdahalede bulunamıyordu. Bölgede askeri bir güç kullanılmasına artık Avrupalı güçlerin müsaade etmeyeceği de ortadaydı.⁵⁷³

Prens Nikola Karadağ'ın başına geçtiğinde ülkenin koşulları hala ilkel durumdaydı. Merkezi hükümetin öncelikli meselesi dağ aşiretleri üzerinde otorite sağlamaktı. Karadağ ekonomik durumunu düzelterbilmesi için daha fazla tarım yapılabileceği topraklara sahip olması gerekiyordu. Bunun için Osmanlı vilayetlerindeki asi Hristiyanları istismar etmeye yönelik güçlü bir eğilim söz konusuydu. Karadağlılar yine de Osmanlı Devleti'nin vilayetlerinden gelebilecek Osmanlı paşaları ve Osmanlı Devleti hükümetinin tehlikesi altındaydı.⁵⁷⁴ Nikola zamanında Karadağ Osmanlı Devleti ile; 1862, 1876-1878,1912-1913 yıllarında üç savaş ve 1869-1870, 1872, 1874, 1875,1895,1898,1911 yıllarında küçük çatışmalar yaşamıştır.⁵⁷⁵

Nikola başa geçtikten sonra Bâbüâlî'ye bir mektup yazarak iş birliği yapma isteğini dile getirmiştir. Ancak daha sonra vazgeçerek Osmanlı Devleti aleyhinde bir politikayı takip etme yolunu seçmiştir. Bu dönemde Sırbistan Hükümeti Başkanı olan Garasanin'in girişimleri ile Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmak için diplomatik girişimler başlamıştır. İlk ittifak Karadağ ile yapılmıştır. 1860 yılında Sırbistanlı yazar Vuk Karadzic'e Çetine'de çalışmalar yaptırılmış ve bu ittifakın bir parçası olarak Sırp yönetimi Karadağ'a maddi yardımda bulunmuştur.⁵⁷⁶

⁵⁷² Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.280.

⁵⁷³ Jelavich, *Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar*, s.279-280.

⁵⁷⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, (Çeviren: Zehra Savan), Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 34-35.

⁵⁷⁵ Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi. "Karadağ", Cilt 10, s. 515.

⁵⁷⁶ Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması...*, s. 136.

yatmaktaydı. Eflak-Boğdan'ın ve Sırbistan'ın özerklik haklarını genişletmeleri, Rusya'nın Slavları tahriki, Avusturya'nın asileri koruması, Karadağlıların Hersek asileri ile iş birliği içinde olmaları; isyanın başlıca sebeplerindendir.⁵⁷⁹ Doğrudan Osmanlı Devleti ile savaşa girmekte temkinli davranan Karadağ yönetimi, Sırbistan'ın da teşvikleri ile Hersek asilerine yardımda bulunmuştur. 1861 yılının başında Hersek'teki Karadağlıların eylemleri III. Napolyon'un kışkırtmaları ile devam etmiştir. Karadağlıların Nikşik ve köylerinde katliam yapmaları üzerine Osmanlı Devleti yönetimi asiler üzerine asker göndererek 1856 Paris Antlaşmasına katılan devletlere asker sevk ettiklerini bildirmiştir. Asi Karadağlıların Hersek'teki nahiyeleri ele geçirme arzusu günden güne giderek artmış, asi nahiyeler de Karadağ'a destek vermişlerdir. Prens Nikola tarafsız olduğunu bildirirse de Türklere karşı nefret besleyen Karadağlıların asi Herseklilerin tarafına katılmamaları konusunda bir girişimde bulunmayarak göz yummuştur. Karadağlı eşkıyalar Hersek'te yenilince Karadağ topraklarına firar ettiklerinden ve Osmanlı birliklerinin Karadağ sınırını geçmesi yasak olduğundan Karadağlı eşkıyaların cezalandırılması da mümkün olmamıştır. Osmanlı Devleti, Karadağ'dan asi Hersek nahiyelerine bu şekilde destek gelmesi ve Karadağlı eşkıyalarının engellenememesi sebebiyle Hersek'te çıkan isyanları bastırmakta zorlanmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti yönetimi Karadağ'dan gelecek yardımları önleyebilmek için sınıra gözetleme postaları kurmuş, 50.000 kişilik bir birlik konuşlandırılmış, Adriyatik limanını Osmanlı filosu abluka altına almıştır. Nikola Osmanlı Devleti yönetiminin almış olduğu tüm bu önlemleri protesto etmiştir. Osmanlı Devleti yönetimi iyi niyet göstererek Prens Nikola ile uzlaşmak için görüşme çağrısında bulunmuşsa da görüşmeye gelmeyen Prens Nikola; Karadağ'ın bağımsızlığının tanınarak, Moraça Nehri'nin sınır kabul edildiği ve Spiçi limanının kullanılmasına izin verildiği takdirde, Hersek'teki başlayan isyana samimi bir şekilde yardım edeceğinden bahseden bir mektup göndermiştir.⁵⁸⁰

Nikola Osmanlı Devleti yetkilileri ile görüşmeye yanaşmama ve ilave şartlar sürme cesaretini Rusya ve Fransa'nın vermiş olduğu destekten almaktaydı. Hatta Hersek isyanına, Hersek isyanının organize edilmesinde Fransa İmparatoru III. Napolyon'un

⁵⁷⁹ Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s.72, Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 137.

⁵⁸⁰ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 140-141.

parmağı olduğu anlamına gelen “III. Napolyon İsyanı” da denilmiştir.⁵⁸¹ Bölgede görev yapan İngiliz diplomatların Fransa’nın Hersek isyanına verdiği destek ile ilgi yapmış oldukları bildiride;

...Fransa Hükümeti gerçekte Karadağlıların isyancı hareketlerini sadece desteklememekte, aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki huzursuzlukları kışkırtma çalışmalarına göz yummaktadır. Fransız Konsolos M. Hecquard; isyana destek maksadıyla Çetine’ye gitmiş, burada, Shistan Köyü temsilcilerine, Karadağ’ı desteklemelerini, Karadağ’ın arkasında Fransa’nın olduğunu, korkmamaları gerektiğini söylemiştir.⁵⁸²

Diğer Avrupalı devletler ise; gelişen bu olaylarda Osmanlı Devleti’ne hak vermekle beraber Osmanlı birliklerinin yalnızca ayaklanan Hersek’teki nahiyelere girmesini ve Karadağ’a bir saldırıda bulunmadan sadece abluka altına almalarının uygun olacağını belirtmişlerdir.⁵⁸³

Osmanlı Devleti’nin barışçıl yaklaşımının sonuçsuz kalması ve günden güne artış gösteren isyan hareketleri, Müslümanlara yapılan zulümler ve Nikola’nın kabul edilemeyecek istekleri karşısında Sadrazam Fuat Paşa Karadağ’a askerî harekât düzenleme kararını vermek zorunda kalmıştır. Rusya ve Fransa itiraz etse de diğer Avrupalı temsilciler sonunda başka bir çözüm olamayacağı konusunda ikna edilmiştir.⁵⁸⁴ Tüm bu koşullar altında Ömer Paşa görevlendirilerek Osmanlı birlikleri 22 Mayıs 1862 tarihinde iki koldan Karadağ’a saldırmıştır. Zor duruma düşen Prens Nikola ve Dük Marko Sırbistan’dan yardım talebinde bulunmuştur. Sırp hükümetinin söz verdiği yardım zamanında ulaşmadığından Karadağ ülke savunmasında tek başına kalmıştır.⁵⁸⁵ Osmanlı birlikleri Karadağ’ın savunma hatlarını geçerek Cetinje’ye kadar yaklaşmaya başlayınca Fransa ve Rusya’nın müdahalesi üzerine Karadağ büsbütün bir bozgunundan kurtulmuş,⁵⁸⁶ Uğradığı yenilgi üzerine; “Tecrübesizliğim nedeniyle Ruslara ve Sırlara aldandım” ifadesini kullanan Nikola⁵⁸⁷ Osmanlı Devleti ile bir anlaşma

⁵⁸¹ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 163.

⁵⁸² Belge I, FO 424/26 Disturbances in Herzegovina and Montenegro Correspondence (Hersek ve Karadağ’da İsyân ve Yazışmalar) 1861-1862, Nu: 127. Aktaran: Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s.163.

⁵⁸³ Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 140-141.

⁵⁸⁴ Özdem, Karadağ’ın Osmanlı ..., s. 163.

⁵⁸⁵ Suver, “Prenslük’ten Krallığa” ..., s.34.

⁵⁸⁶ Karatay, “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 464.

⁵⁸⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 3, Sadeleştiren: D. Günday, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 252-253. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.25.

imzalamak zorunda kalmıştır. Savaş sonunda yapılan İşkodra Antlaşmasına göre; Karadağ 1859'da tespit edilen sınırları kabul edecek, Osmanlı Devleti Karadağ'ın iç meselelerine müdahalede bulunmayacak, Bar limanından silah hariç, Karadağ ticaretini serbestçe gerçekleştirebilecektir.⁵⁸⁸ Hersek ile İşkodra arasında uzanan yol üzerine Osmanlı Devleti berkitimler (karakol kuleleri) inşa edecektir. Antlaşmada yer alan Türk pasaportu taşımayan Karadağ'a giremeyecek maddesi ile de Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti pekiştirilmiştir. "Karadağ Kılıcı" unvanını almış Mirko'nun Karadağ'dan uzaklaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca Karadağ'da bir isyan çıkmasına Karadağ'ın ileri gelenleri izin vermeyeceklerine dair teminat vermiştir.⁵⁸⁹ Ancak anlaşmanın en kritik iki maddesi uygulanmamıştır: Karadağ yönetimi Mirko'nun Karadağ'dan gönderilmemesi için ricada bulunmuş ve bu rica Osmanlı Devleti yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Karakol kuleleri için ise; Prens Nikola İstanbul'a bir heyet aracılığıyla güvenlik tertibatından vazgeçilmesini, geçmişteki olaylardan af dileyerek Padişahın merhametine sığındığını bildirmiştir. Rusya ve Fransa'nın bu konuda Karadağ'ın yanında durmasından dolayı 1864 Haziran'ında Osmanlı Devleti inşa etmiş oldukları kuleleri yıktırıştır. Diğer yandan bahsi geçen bu yolun güvenliğinden Karadağ sorumlu tutularak yolcuların bu yol üzerinde karşılaşacakları zarar ve ziyanları Karadağ'ın karşılaması kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁰

3.1.5. 1876 Savaşına Kadar Karadağ'da Yaşanan Gelişmeler

Rusya ve Fransa'nın desteği ile Osmanlı Devleti'nin kuleleri yıkmasından sonra Karadağ Osmanlı ilişkilerinde iki yıllık sakin bir döneme girmiştir. Bu barış döneminde Nikola askeri, yönetsel, eğitimsel reformlar gerçekleştirmiştir.⁵⁹¹ 1862 savaşındaki yenilgisi Nikola'ya Karadağ birliklerinin modern ordular karşısında başarı elde edemeyeceğini göstermiş, bunun için Karadağ ordusunun modernizasyonu için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Bu konuda lojistik ve eğitim anlamında en büyük destek

⁵⁸⁸ Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi. "Karadağ", Cilt 10, s. 515.

⁵⁸⁹ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.26.

⁵⁹⁰ Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s.77-78.

⁵⁹¹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.35.

Sırbistan'dan gelmiştir.⁵⁹² Ordunun eğitimi için Sırbistan ve Rusya'dan eğitimci getirilmiş, Rusya'nın yardımı ile Rijeka'da hafif savaş mühimmatların yapımı için bir imalathane oluşturulmuştur. Her birinde 800 asker mevcut 30 tabur oluşturularak bunlar 6 tugay kuruluşunda toplanmış, Zeta vadisinde kullanılmak amacıyla 3.000 kişilik bir süvari birliğini oluşturmak için çalışmalara başlanmıştır. Sırbistan'ın 3 adet, Avusturya'nın 2 adet vermiş olduğu topçu bataryaları, topçu tugayı birliklerinin ateş desteğini sağlamak için teşkilata katılmıştır.⁵⁹³ Karadağ, 1862 ile 1878 yılları arasında Osmanlı Devleti ile süreleri farklılık gösteren çatışmalar ve savaşlar ile geçirmiştir. Nikola 1867 yılında savaşın devam ettiği bir dönemde Paris'te III. Napolyon ile tanışmış, ardından 1868 yılında Rus Çarı II. Aleksandr'dan daveti üzerine uzun süren bir Rusya seyahati yapmıştır. Rusya seyahatinden sonra Prens Nikola Berlin ve Viyana'ya da gitmiş, Rus Çarı, 1871 yılında Prens Dolgorukov aracılığıyla Çetince'ye yüklü miktarda para yardımı göndermiştir.⁵⁹⁴

1871 yılında Crnogorac (Karadağlı) adındaki ilk Karadağ gazetesi tesis edilmiş ancak Avusturya ve Osmanlı Devleti aleyhindeki yayınlar nedeni ile bu gazeteye komşu ülkelerde yasak getirilmiştir. Ardından Prens Nikola'nın teşviki üzerine 1873 yılında bu gazetenin yerine daha ılımlı bir yayın yapan Glas Crnogorca (Karadağ'ın Sesi) isimindeki gazete çıkarılmıştır. Nikola'nın bu kararında üç İmparator Ligi'ni Avusturya-Macaristan ve Almanya ile birlikte kurmuş olan Rusya ile zıt düşmemek istememesinin etkisi olmuştur.⁵⁹⁵

Nikola bu dönem Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bozmaz iken bir taraftan da 1866 yılında gizli bir şekilde eğitim örgütü olarak kurulmuş olan Sırp "Omladinist" (Gençlik) hareketi ile iş birliği içine girmiştir. Bu örgüt 1871 yılında Balkanlarda Slavların bulunduğu yerlerde bir devlet kurmayı amaçlayarak plan hazırlığı yapmıştır. Bu plana göre, 1871 Eylül'ünde Hersek'te bir ayaklanma çıkarılarak Bosna'ya yayılacaktı ve sonrasında Karadağ ve Sırbistan aralarındaki rekabeti bırakarak birlikte savaşa gireceklerdi. Hazırlanan bu plan 1871 yılında gerçekleşme de Nikola'nın

⁵⁹² Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 465.

⁵⁹³ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 181-182.

⁵⁹⁴ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.35.

⁵⁹⁵ Elizabeth Roberts, Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro, Cornell University Press, New York 2007, p.238. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 170.

temsilcisi olan Petar Matanovic 1875 yılında bu planı hazırlayan hareketin temsilcileri ile beraber çalışmıştır. Çetine’de 1871 yılında Omladinisler “Sırların Birleşme ve Kurtuluş Birliği” adlı örgütü kurmuşlardır ancak yapılan planları başarısızlık ile sonuçlanmıştır.⁵⁹⁶

3.1.6. Karadağ-Sırbistan İttifakının Kurulması- 1876 Osmanlı- Karadağ, Sırp Savaşı

1875 yılının haziran ayı başlarında Hersek Neveşin kazasının halkından olan 160 kişi vergilerden ve zaptiye memurlarından şikâyetleri gerekçesiyle Karadağ’a sığınmıştır. Prens Nikola İstanbul’daki Rus elçisi General İgnatıyef’den Karadağ’a irtica edenlerin memleketlerine teminat karşılığında dönebilmeleri için aracı olmasını istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Sadrazamı Esat Paşa şikâyetleri yerinde değerlendirmek için Bosna Valisi Derviş Paşa’yı görevlendirmiş, değerlendirmeler neticesinde Karadağ’a irtica edenlerin memleketlerine dönüşleri sağlanmıştır. Ancak Karadağ’dan dönen Neveşinliler bir galibiyet kazanmış havasına girerek vergilerin adalet ile alınmadığı bahanesiyle halkı kışkırtarak isyana teşvik etmişlerdir.⁵⁹⁷ Hersek isyanını Karadağ’dan dönen Neveşinlerin çıkarmış olması Karadağ’da Panslavizm etkisinin bir göstergesiydi. Memleketlerine dönen Hersekliler Karadağ’da buldukları zamanda Rus Konsolosluğu, Sırp ajanlar, Panslav unsurlar ile iletişim halinde bulunmuş, isyan etme konusunda fikirlerini olgunlaştırmışlardır. Nitekim Karadağ’a gidip dönen Hersekli asilerin sayısında artış olduğu ve bunların içinde Panslavistlerin olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸

Osmanlı Devleti yönetimi kan dökülmesini önlemek, kamuoyunu endişeye düşürmemek ve Karadağ aleyhine bir tutum içinde olduğu kanaatini oluşturmamak gibi nedenlerden dolayı ayaklanma başladığında hemen bastırmak yerine ilk başlarda asilere tavsiyelerde bulunmak için aracılar göndermiş, şikâyetlerinin göz önüne alınacağı

⁵⁹⁶ Kemal Baltalı, “1875-1878 Balkan Buhranı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C.IX, Sayı 68-69, 1982, s. 52-53. Aktaran: Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 170.

⁵⁹⁷ Darkot, “Karadağ”, s. 227, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. “Karadağ”, Cilt 10, s. 515.

⁵⁹⁸ Mithat Aydın, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ’ın Rolü”. *Bellekten* 69/256, 2005, (ss.913-936), s. 929.

hususunda taahhütte bulunmuştur.⁵⁹⁹ İsyanı durdurmaya çalışan zaptiyeler katledilmiş, nasihat için gelen heyet ise hakaret edilerek reddedilmiştir. Bâbiâli Rusya'nın müdahalesinden çekinmesi nedeni ile göstermiş olduğu tereddüt isyanın yayılmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁰⁰ Bu şekilde bir sonuç alamayacağını anlayan Osmanlı Devleti yönetimi Avusturya Hükümeti'ne Dalmaçyalıların isyancılara yaptıkları yardımların durdurulması için sınırlarında önlemler almalarını talep etmiştir. Diğer yandan da Avrupalı büyük devletlere başvurarak Karadağ ve Sırp prensliklerinin asilere yaptıkları yardımları durdurmaları için nüfuzlarını kullanmalarını istemiştir. Böylece Osmanlı Devleti istemese de ayaklanmanın uluslararası bir nitelik kazanması yolunda ilk adımı atmıştır.⁶⁰¹

Avrupalı devletlerin elçilerinin araya girerek yatıştırma girişiminde bulunmaları asileri şımartmış, isteklerini özerklik talebine kadar getirmeleri konusunda cesaretlendirmiştir. İsyanın bu denli yayılmasında Karadağ'ın yardımları etkili olmuştur.⁶⁰² İsyan suni bir şekilde büyütülerek uluslararası bir sorun haline getirilmeye çalışılmıştır.⁶⁰³

1876 Nisan'ında tekrardan asilerin harekete geçmesi ile tekrardan tazelen ihtilal daha da şiddetlenmiştir. Ayaklanma bölgesinde görevli Osmanlı komutanlarının Bâbiâli'ye verdikleri raporlardan Karadağ ve Sırbistan prensliklerinin bu işte birinci derecede ilgileri oldukları şüpheye düşmeyecek şekilde anlaşılmıştır. Eşkıyaların pek çoğu Sırp ve Karadağlılardı. Karadağ ve Sırbistan Bâbiâliye ve Avrupa devletlerine vermiş oldukları tüm güvencelere karşın, asilere yardım göndermekten, memleketlerini sığınak olarak kullandırarak üsleri haline getirmekten vazgeçmemişlerdir. Ayaklanmanın büsbütün tazelenmesinde Karadağ ve Sırbistan'ın parmağının olduğuna dair şüpheye yer kalmamış, Bosna ve Hersek ayaklanmasının yerel bir olay olmadığı

⁵⁹⁹ Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", *Belleten*, 51/199,1875, (ss.205-230), s.205.

⁶⁰⁰ Darkot, "Karadağ", s. 227, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. "Karadağ", Cilt 10, s. 515.

⁶⁰¹ Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", s.205.

⁶⁰² Darkot, "Karadağ", s. 227, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. "Karadağ", Cilt 10, s. 515.

⁶⁰³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1999, s. 353, Aktaran: Özcan, II. Abdülhamit..., s.38.

anlaşlmıştır.⁶⁰⁴ Karadağ ve Sırbistan'dan gelen gönüllülerin katılmasıyla isyan milli bir Sırp isyanı şeklini almıştır. Osmanlı yönetiminin hemen isyana engellemeye kalkışmaması, Müslüman Boşnakların kendilerini müdafaa etmek için silahlara sarılması isyanın meşrulaşmasına ve ulusallaşmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁰⁵ İsyanın hızlı bir şekilde yayılması, 1815 Viyana Kongresi ile kurulmuş olan ve 1856 Paris Antlaşması ile tasdik edilen Avrupa Dengesini sarsacak neticelere yol açması açısından bu olaylar uluslararası arenada gündem oluşturarak daha derin bir mevzu haline getirmiştir.⁶⁰⁶ Bu ayaklanmada Nikola'nın kayınpederi isyancıların başı olan Petro Vukotic Nikola'yı Hersek prensi ilan etmiştir.⁶⁰⁷ Bir yandan Rus Panslavistlerin vermiş olduğu maddi ve manevi destek diğer yandan Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi İgnatiev ve Balkanlardaki diğer Rus elçilerinin faaliyetleri Karadağ ve Sırbistan üzerindeki Slav baskısını artırmıştır. Bu baskı Nikola üzerinde savaş yanlısı hislerini güçlendirmiştir. Hersek isyanı esnasında Rusya'da olduğu gibi Sırbistan'da da Panslavist kamuoyu oluşmuştur. Kendisi de Panslavist olan Prens Nikola savaş için çok istekli olmasına karşın Sırp prensi Milan hazırlıklı olmadığından ilk başlarda olası bir savaşın yıkıma sebebiyet vereceği kanısındaydı; aynı zamanda büyük devletlerin savaşa karşı olduklarını bildiğinden savaş için uygun ortamın olmadığını düşünmekteydi. Hatta bunun için savaş taraftarı hükümetin görevine son verip yeni bir hükümet kurmuştur. Önceleri diğer büyük güçlerin tepkisinden çekindiği için savaşa karşı olan Rusya; Hersek isyanının ağırlığını kaybetmeye başlaması, Bulgaristan olaylarının bastırılmalarıyla istenilen sonuçların alınamamasından ötürü Birleşik Slav Komiteleriyle birlikte Karadağ ve Sırbistan'ın savaş açması için teşebbüste bulunmuştur. Kamuoyu baskısıyla tahtını tehlikeye düşürmek istemeyen ve ayrıca Rusya'nın baskısıyla Prens Milan⁶⁰⁸ Hersek isyanına aynı siyasi düşünce ile destek olan

⁶⁰⁴ Sabah Gazetesi, 12 Nisan 1876, sayı 48. Aktaran: Bekir Sıtkı Baykal, "Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi 1876". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 6/4,1948, (ss.219-258), s. 225-226.

⁶⁰⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çeviren Nilüfer Epeçeli, Yayıma hazırlayan. Erhan Afyoncu, C. V), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 464. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 187.

⁶⁰⁶ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 187-188.

⁶⁰⁷ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 465.

⁶⁰⁸ Mithat Aydın, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*,15/15,2004, (ss.139-163), s.140, Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.196-199.

Karadağ ile gizli bir ittifak anlaşması yapmıştır. Önce Sırbistan, ardından Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Sırbistan savaşa girerken Karadağ'ın girmemesi beklenemezdi çünkü "Güney Slav Birliği" konusunda iki prenslik rekabet etmekteydiler. Böylece Bosna-Hersek isyanı ile başlangıcı oluşturan yaklaşık bir yıldan beri devam eden büyük güçlerin "Doğu Sorunu" yeni bir aşamaya girmiştir. Buna Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kalacağı 1876 Mayıs'ında başlayan Bulgar isyanı ve Romanya eklenmiştir.⁶⁰⁹ Prens Nikola Hersek isyanının uzamasından yararlanarak orduyu modernize ederek, bir nevi savaş hazırlığı yapmıştır. Böylece Prens Nikola daha önceden Hersekli asilere yaptığı gizli yardımları açık şekilde yapmaya başlamıştır.⁶¹⁰ Prens Nikola 1876 yılında Boşnakça yazdığı mektubundaki "*I. Murat döneminde sönen Sırp Çarlığı, V. Murat döneminde tekrar parlayacaktır. Bu benim ve sizlerin olduğu kadar Tanrı'nın da dileğidir.*" sözleri ile 1389 Kosova savaşının bir rövanşı olarak yorumlamıştır.⁶¹¹ Hersekli asiler Karadağ ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmayı karar verdiklerini öğrenince 27 Haziran'da Nikola'yı Hersek'in prensi olması için davette bulunmuşlardır. Fakat Nikola şimdilik politik ortamın elverişli olmadığını bildirerek, bu daveti reddetmiştir.⁶¹²

1875 yılındaki Hersek isyanının başladığı sıralar Avrupa; Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun oluşturduğu "Üç İmparator Ligi"nin kontrolünde idi. Avusturya-Macaristan 1859 ve 1866 yıllarında İtalya ve Almanya'dan aldığı yenilgiler üzerine bu sahada ümitlerini kaybetmiş, yönünü Balkanlara çevirerek burada genişlemeyi umut etmiştir. Bu genişlemenin ilk ayağını Karadağ ve Sırbistan'ı hakimiyeti altına alarak ve Bosna-Hersek-i ilhak etme amacı güdüyordu. Avusturya İmparatoru'nun Dalmaçya topraklarına seyahate çıkarak Nikola ve Hersek'ten gelen Hristiyan heyetlerini kabul etmesi bu yöndeki faaliyetlerin başlamasının bir

⁶⁰⁹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 465, Aydın, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası, s.140-141.

⁶¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara 1999, s. 353. Aktaran: Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.38.

⁶¹¹ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.35.

⁶¹² Ahmed Sedâd, *Karadağlılarda Sevkü'l-ceyş ve Ta'biye*, Mekteb-i Harbiyye Matbaası, 1327, s. 13-14. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s.200.

göstergesiydi.⁶¹³ Ancak yine de en başta Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy olmak üzere kimi Avusturyalı devlet adamları bu politikadan çekinmekteydi. Çünkü Avusturya'nın egemenliğinde yaşayan yoğun Slav nüfusu güçlenecek, bu durumda Rusya'nın Balkan topraklarında nüfus sağlayacağından veya Slav devletinin kurulmasına ön ayak olacağından tehlikeli görmekteydiler. Bu yüzden Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması Avusturya'nın çıkarları ile örtüşmekteydi.⁶¹⁴

Sırbistan ve Karadağ'ın harp ilanı Slav topluluklarını himaye altına almaya çalışan Rusya'da büyük heyecan uyandırmıştır. Avusturya Osmanlı Devleti'nin yenilmesi durumunda Balkanlarda Rusya'nın güdümünde "Büyük Slav Devletinin oluşma ihtimali Avusturya'yı harekete geçirerek Karadağ ve Sırbistan'ın savaş ilanından bir hafta sonra Rusya ile harbin neticelerine göre müdahalede bulunacakları gizli bir prensip anlaşması yapmışlardır. Anlaşmaya göre; Osmanlı Devleti'nin yenilgisi durumunda Bosna ve Hersek, Karadağ, Sırbistan, Avusturya arasında paylaşılacak; Rusya, Batum ve Besarabya'yı alacaktır. Osmanlı Devleti'nin bu savaşı yenmesi durumunda ise; Rusya ve Avusturya statükonun devamını temin etmek için beraber hareket edeceklerdir. Sırp ordusunda yayınlanan harp emrinde, hedef olarak Orta Çağ'da kurulmuş olan büyük Sırp İmparatorluğu'nun sınırları gösterilmiş, basında; başkentin Belgrat'tan Selanik veya Sofya'ya taşınma konusu bile tartışma konusu olmaya başlamıştır. Ancak Rusya ve Avusturya arasında yapılan Antlaşmada Balkanlarda büyük bir Slav devletinin kurulacağı ile ilgili bir hüküm geçmemiştir. Rusya'dan Sırbistan'a para ve gönüllüler gönderilmeye başlanmış, Avusturya'nın himayesi altında yaşayan gönüllü Slavlar da yardıma koşmuştur. Bu savaşta dünya kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin mağlup olacağına dair bir kanaat oluşmuştur. Çünkü; Hersek isyanları, Bulgar olayları, Avrupalı devletlerin bu isyan ve olaylara müdahaleleri, Osmanlı Devleti'nde Abdulaziz'in tahtan indirilerek V. Murat'ın getirilmesiyle taht değişikliği,⁶¹⁵ Bulgaristan olaylarını bastırılmasında Bulgarlara şiddet kullanıldığı münasebetiyle Osmanlı Devleti aleyhinde Avrupa'da kamuoyu yaratılması

⁶¹³ Zafer Çakmak, "1875 Hersek İsyanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8,2003, (ss.241-254), s.242-243.

⁶¹⁴ Aydın, "Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", s.141-142.

⁶¹⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII*, s. 17-18.

halk nezdinde de son derece hassas bir mevzu durumuna gelmesi Osmanlı Devleti'ni güç duruma sokmuştur.⁶¹⁶

Sırpların ve Karadağlıların saldırısıyla başlayan harpte, Osmanlı kuvvetleri beş birlik halinde teşkilatlanarak ikisi Karadağ üçü Sırbistan'a görevlendirilmiştir. 40-50 bin civarında bulunan Karadağ kuvvetleri ile yapılan muharebelerde kesin bir sonuç sağlanamamıştır. Modern silah bakımından Sırplardan daha mahrum bir durumda olsalar da Karadağlılar cesur ve savaşçı geleneklerinden dolayı ve arazinin verdiği imkanlardan da yararlanarak gerilla harbi yaptıklarından klasik harp usulü ve düzenli birlikler ile onların hakkından gelmek çok mümkün olmamıştır. İki taraf da birkaç defa yenilgiye uğramışsa da bu yenilgiler savaşı durdurmayı veya sona erdirmek hususunda yetersiz kalmıştır.⁶¹⁷ Sedes'e göre; bu savaşta Karadağ askeri birliklerin sayısı 16.093 kişiden oluşmaktaydı. Askerler, 17-50 yaş aralığında eli silah tutan erkeklerden seçilmiştir. Karadağ'ın zor duruma düştüğü zamanlarda genç, yaşlı, kadın, erkek fark etmeksizin silah altına alınarak ordunun mevcudu 35.000-50.000'e çıkabilmekteydi.⁶¹⁸ Karadağ'da askeri eğitim verecek bir kurum bulunmamaktaydı. Askerler arasında askeri eğitim almış sadece başkomutan ve Nikola vardı. Onlar da bu eğitimi Fransa'da almışlardı. Savunma savaşının yanında düşman askerlerinin yorulduğu bir esnada hücumu geçmek Karadağlıların savaşta uyguladığı taktiklerdi. Âli Fitrî'ye göre; doğal bir kale gibi olan Karadağ'da Karadağlılar ve askeri birlikleri yalnızca iç bölgelerde başarılı olabilirdi; kendi sınırları dışında başarı şansları yoktu. Büyük bir orduyu ile başa çıkabilecek nakliye, sıhhiye, iâşe imkanlarına sahip değillerdi.⁶¹⁹ Harekât sırasında Karadağ Rusya'dan fazlaca para, silah ve mühimmat yardımı almıştır. Avusturya dahi bu durum politikasına zarar vermesine karşın, zaman zaman yardımlarını esirgememiştir.⁶²⁰ Dışarıdan silah yardımının yanı sıra o dönemde Karadağ'da

⁶¹⁶ Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 196.

⁶¹⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII*, s. 18-21.

⁶¹⁸ İ. Halil Sedes, *1875- 878 Osmanlı Ordusu Seferleri*, "1876- 1877 Osmanlı- Karadağ Seferi", Askeri Matbaa, İstanbul 1936, s.22-23. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması, s. 207.

⁶¹⁹ Âli Fitrî. (1327). (91-92) Hersek Seferi, 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i Hâzır Dârü'l-harekâtı (İkinci Kitâb). Dersââdet: Mekteb-i Harbiyye Matbaası, s.30. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 210-211.

⁶²⁰ Mustafa Balbay, *Balkanlar*, İstanbul 2006, s. 146. Aktaran: Özer, Arşiv Vesikalarına Göre..., s.89.

mühimmat ve silah fabrikası da vardı. Çetine’de büyük bir fişek mağazası, nahiyelerde 8-10 kadar barut mağazası ve depo bulunmaktaydı.⁶²¹

Karadağ’ın yer yer başarılarına karşın temmuz ayının sonlarına gelindiğinde Sırbistan birlikleri neredeyse tüm cephelerde bozguna uğrayarak geri çekilmiştir. Zayçar ve Knazavaç gibi yerler Osmanlı Devleti’nin eline geçmiş, Prens Milan hükümete ateşkes için teklifte bulduysa da kabul görmemiştir. Stratejik manevralar biraz daha başarı yakalasalarda artık kendi topraklarını savunmaya geçen Sırlar ağustos ortalarında iyiden iyiye gerilemeye başlamıştır.⁶²² Prens Milan endişeye düşürerek 24 Ağustos’ta Belgrat’taki büyük devletlerin temsilcilerine başvurarak ateşkes için aracılık yapmalarını istemiştir.⁶²³ Avrupalı güçler İngiltere’nin öncülüğünde bir araya gelerek Osmanlı Devleti’ne savaşı durdurarak ateşkes yapmasını istemişlerdir. İngiltere’nin bu ateşkese öncü olmasının bazı sebepleri vardı. İngiltere savaşın başında gelişmeleri zamana bırakarak aktif bir harekete girişmemiştir. Rusların Balkanlara yerleşmesini istemeyen ve bunun için Osmanlı Devleti’ni bölgede bir tampon devlet olarak gören İngiltere Avrupa ve Yakındoğu’daki çıkarları için Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü istemekteydi. Ancak bu sıralarda İngiltere’de Osmanlı karşıtı olaylar cereyan etmekteydi. İngiliz hükümeti “Doğu Hristiyanları” konusunda muhalefete ve kamuoyu baskısıyla devamlı olarak sorumluluk duygusu içinde idi.⁶²⁴ İngiltere’de Bulgar olayları hakkında yapılmış olan soruşturmanın neticeleri yüzünden muhalefet partisi Osmanlı Devleti’ne karşı tahriklerde bulunmaya başlamıştır. Karakter olarak Türk düşmanlığı hislerinde bulunan İngiltere Liberal Parti Başkanı William Ewart Gladstone 6 Eylül’de yayınladığı broşürde Türklerin Avrupa’dan çıkarılmasını savunarak Osmanlı Devleti karşıtı duyguları halk nezdinde körüklemiştir. Karadağlı ve Sırların yenilgisi Rusya’da tepki uyandırmış ve bir Osmanlı-Rus Savaşı olasılığını çoğaltmıştır. Ayrıca Sırların Rusya’nın koruyuculuğuna girmesi de kendilerine güç kazanmıştır. Diğer yandan Rusya; Avusturya ve Almanya ile birleşerek Osmanlı Devleti aleyhinde bir harekete geçerek statükoyu bozabileceklerini düşünüyordu. Bu nedenle İngiltere hem iç hem de

⁶²¹ Âli Fitrî. (1327). (91-92) Hersek Seferi, s.30.Aktaran: Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 210.

⁶²² Aydın, “Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere’nin Balkan Politikası, s.147.

⁶²³ Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII*, s. 22.

⁶²⁴ Aydın, “Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere’nin Balkan Politikası, s.146-147.

dış politikası gereği inisiyatifi eline alarak Rusya'dan önce hareket etmek istemiştir. Böylelikle hem İngiliz kamuoyunu yatıştırmak hem de diplomatik hareketi Rusya'ya kaptırmamak için diğer büyük devletlerin onayını sağlayarak Osmanlı Devleti hükümetine ateşkes yapmasını tavsiye etmiştir. Böylece Avrupalı güçlerin savaşın başından beri devam ettirdikleri tarafsız durumları sona ermiştir.⁶²⁵

Osmanlı Devleti yönetimi ateşkes talebi üzerine askerî harekâtını durdurarak ve devamlı bir barış niteliği kazanması için 14 Eylül 1876'da Karadağ ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasının da yer aldığı bazı şartları öne sürmüştür.⁶²⁶ Fakat İngiltere Osmanlı'nın bu taleplerini kabul etmemiş 24 Eylül'de diğer büyük devletlerin de onayladığı karşı şartlar öne sürmüştür. Bu şartlara göre; Karadağ ve Sırbistan prensliklerinin savaş öncesi ayrıcalıkları korunacak Bulgaristan'da Andraşi tasarısında belirtilmiş olan esaslar çerçevesinde ıslahat yapılacak, Bosna ve Hersek'te özerk bir yönetim kurulacak, Sırbistan ile iki aylık bir ateşkes yapılacaktır. Böyle bir teklifin ancak Rusya tarafından gelebileceği inancında olan Osmanlı Devleti hükümeti İngiltere'nin bu istekleri sunması karşısında endişeye kapılmıştır. Osmanlı Devleti hükümeti bölgede hükümlerini zayıflatacağının düşüncesiyle bu şartları reddetmiştir. Mütareke ve barış şartları devam ederken Rusya'dan subay, silah ve harp malzemesi getirtirerek ordusunun noksanlarını tamamlayan ve büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine döndüğünü gören Sırbistan, tekrar saldırıya geçmiş ancak yeniden mağlup olmuştur. Bunun üzerine Balkanlardaki etkisinin azalacağını paniğine kapılan Rusya harekete geçerek Osmanlı Devleti'ne 48 saatlik bir ultimatom vermiş, Karadağ ve Sırbistan ile iki ay süre ile ateşkes sağlanmadığı takdirde İstanbul'daki bütün elçilik memurları ile beraber terk edeceğini bildirmiştir. Büyük devletlerden yardım alamayacağı kanısına varan ve Rusya ile olası bir harpte tek başına kalacağını düşünen Osmanlı Devleti yönetimi ultimatomu kabul ederek Karadağ ve Sırbistan ile ateşkes yapmıştır. Böylelikle Rusya Sırbistan'ın ezilmesini durdurmuş, aynı zamanda Balkan sorununun çözülmesindeki girişimi İngiltere'nin elinden almıştır.⁶²⁷

⁶²⁵ Ferhat Durmaz, "93 Harbi'nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2,2015, (ss.103-122), s.108-109, Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII*. s. 22, Rıfat Uçorol, *Siyasi Tarih-(1789-1794)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995, s.328.

⁶²⁶ Uçorol, *Siyasi Tarih-(1789-1794)*, s.328.

⁶²⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII*, s. 23-24.

3.1.6.1. İstanbul (Tersane) Konferansı

Osmanlı Devleti'nin Karadağ ve Sırbistan ile ateşkesi kabul etmesi geçici bir çözüm olmuş, büyük güçler Balkanlarda çarpışan çıkarları nedeni ile endişe içine girmişlerdir. Bu nedenle konunun uluslararası bir konferansta ele alınması fikri benimsenmiş, 23 Aralık 1876 -21 Ocak 1877 tarihleri arasında Karadağ ve Sırbistan sorununu çözümlenmek üzere İstanbul'da "Tersane Konferansı" olarak da bilinen büyük güçlerin Balkanlar için özerklik modeli esası üzerinde durulan bir uluslararası toplantı düzenlenmiştir. Bu konferansın düzenlenmesinde İngiltere büyük çaba içinde olmuştur. Çünkü Rusya'nın Karadağ ve Sırbistan'ın durumunu Doğu Sorununun bir parçası haline getirerek, durumu kendi çıkarları doğrultusunda çözeceğini anlamıştır.⁶²⁸

Konferansa Paris Antlaşmasında imzacı devletler olan; Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya iştirak etmiştir. Konferans açılışında Osmanlı Devleti meşrutiyeti ilan ettiğini bildirerek konferansın toplanmasına lüzumsuz kılmak istemiştir ancak bu hareket delegeler üzerinde olumlu etki yaratmadığı gibi toplantıyı oldu bitişe getirilmeye çalışılmasını hoş karşılamamışlardır ve konferansın devam etmesinin gerekli olduğunu bildirmişlerdir. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nden Karadağ ve Sırbistan'ın topraklarının genişletilmesini, Bulgaristan, Bosna-Hersek'e geniş ayrıcalıklar verilerek özerklik verilmesini talep etmişlerdir.⁶²⁹ Karadağ'a bırakılması istenilen topraklar; Hersek tarafından Piva, Kolaşin, Nikşik, Garan, Drobniak, Banyan; İşkodra tarafından, Drakalobiçi, Koçi; Ziyavna ve Kranya Nehrin'den Drina Nehri'ne kadar Vasovik kazası içinde bulunan arazinin, Moraça Nehri'nin sağ kıyısından Mali ve Libreto ile İşboz ve Jabjak nahiyeleri ve ayrıca Boyona Nehri ile İşkodra gölünde ticaret yapma hakkına sahip olması istenmiştir. Sırbistan'a ise küçük İzvornik'i bırakılması istenmiştir. Karadağ Sırbistan'ın aksine Osmanlı Ordusu'na karşı başarılı olmalarıyla epeyce bir özgüven içine girmiştir.⁶³⁰ Her ne kadar Osmanlı Devleti hükümeti Karadağ'ın statükosuna razı gelse de yer yer kazandıkları başarı bakımından Karadağlılar toprak

⁶²⁸ Gül Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 293-294, Çınar Özen, Cihan Özgüven ve Fırat Yıldız, *Bölgesel Politika Balkanlar İlk Çağlardan İki Savaş Arası Döneme*, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, Ankara 2022, s. 135.

⁶²⁹ Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, s.294.

⁶³⁰ Özen, Özgüven ve Yıldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 142.

isteklerinde ısrarcı olmuşlardır. Fakat Osmanlı Meclisi Karadağ'ın tüm taleplerini reddetmiştir.⁶³¹

Konferans görüşmelerinde, Bulgaristan olaylarının Avrupa kamuoyunda Türkler aleyhinde oluşan olumsuz havası hemen hissedilmiştir. İngiltere'nin konferansta kendisine yardım edeceğini umut eden Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmesi hayal kırıklığına uğratmıştır. Bilhassa İngiltere'de "Bulgar Vahşeti" kampanyalarına dönüştürülen olaylar İngiltere'de yaşanan Türk karşıtı kamuoyu baskısı İngiliz delegelerin konferans boyunca göstermiş oldukları tavırları etkilemiş, İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından saptığının ilk sinyali de vermiştir. Böylece Karadağ'ın bağımsızlığında İngiltere engeli de ortadan kalkmıştır. Fransızlar ise bu konferansta hiçbir varlık göstermemişlerdir. Osmanlı Hükümeti, devletin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve itibarına bir darbe olarak gördüğü bu teklifleri reddetmiştir. 20 Ocak 1877'de konferans dağılarak devletlerin temsilcileri ve elçileri İstanbul'dan ayrılmıştır.⁶³²

İstanbul Konferansından sonra Osmanlı Devleti Sırbistan ile 1 Mart 1877'de savaş öncesi durumu esas almak üzere barış anlaşması yapmış ancak Karadağ ile bir uyuşma sağlanamadığı için ateşkes iki ay daha uzatılmıştır. Osmanlı yönetimi eğer Karadağ'a biraz toprak verirse "Doğu Sorunu" nu savaşa başvurulmadan ve devletin haysiyetine dokunulmadan çözüme kavuşabileceği ümidi uyanmıştır. Karadağ'a fiilen kontrolünü kaybettiği yerlerden toprak verilerek Rus-Osmanlı savaşını önlemek istemiştir. Bunun için Osmanlı Devleti yönetimi Karadağ ile 22 Şubat 1877'den itibaren sınır anlaşmazlığı için İstanbul'da görüşmelere başlanmış, fakat Karadağ aşırı toprak talebinde bulunmasından dolayı bu görüşmelerden bir çözüm alınamamıştır.⁶³³ Karadağ'ın talep ettiği topraklarda çoğunluğu Müslümanlar ve Katoliklerin bulunması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Ortodoks Karadağlılara bu toprakları terk etmesi beklenemezdi.⁶³⁴

⁶³¹ Darkot, "Karadağ", s. 228.

⁶³² Karal, *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII.*, s. 23-24, Uçorol, *Siyasi Tarih-(1789-1794)*, s.330, Özen, Özgüven ve Yıldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 139.

⁶³³ Uçorol, *Siyasi Tarih-(1789-1794)*, s.330-331.

⁶³⁴ Darkot, "Karadağ", s. 228.

3.1.6.2. Londra Protokolü

Artık sadece Ortodoksluğun ve Slavların savunucusu olmak istemeyen aynı zamanda Balkanlarda hakimiyet kurmak isteyen Rusya Tersane Konferansı sonrası savaş için gerekli siyasal temaslara başlamıştır. Rusya için Sırları ve Bulgarları kurtarmak bir bahaneden ibaretti. Rusya, Avusturya-Macaristan ile Reichstadt'ta yaptığı anlaşmayı kesinleştirmek istemiştir. Anlaşmaya göre; Osmanlı-Rus savaşı gerçekleşirse Avusturya-Macaristan tarafsızlığına karşın Bosna-Hersek'i, Rusya ise Besarabya'yı alacaktı. Karadağ, Sırbistan, Yenipazar iki taraf açısından tarafsız bölgeler olacaktı. Ancak kutsal emanetler konusunda (Kırım Savaşı'nda) ağzı yanan Rusya bütün büyük devletlerin az çok onayını almadan savaşa girmek istemiyordu. Rusya'nın girişimiyle Osmanlı Devleti yönetimi Karadağ ve Sırbistan ile barış görüşmelerini yalnız başına yürütürken İstanbul Konferansı'na katılan büyük devletlerin temsilcileri bu kez Londra bir araya gelerek 31 Mart 1877 tarihinde "Londra Protokolü"nü imzalayarak Osmanlı Devleti hükümetine ultimatonda bulunmuşlardır.⁶³⁵

Tersane Konferansında alınan kararların biraz yumuşatılmış olan Londra Protokolüne göre; Osmanlı Devleti'nin Hristiyan unsurlar için vaat ettiği ıslahatları yerine getirmesini ve Bulgaristan, Bosna-Hersek için daha önce kabul ettiği reformları uygulaması talep edilmiş, Sırbistan ile yapılan barışı tanıdıklarını, bir benzerinin kalıcı bir barış için Karadağ ile de sınır düzenlemesi yapılarak gerçekleştirilmesi istenmiştir.⁶³⁶ Protokol Tersane konferansına göre yumuşatılmış olmasına karşın katı tutumunu devam ettiren Osmanlı Devleti kendi dışında hazırlanan Londra Protokolünü Kanun-i Esasiye aykırı olarak gördüğü için reddetmiştir. Böylece artık Osmanlı-Rus Savaşı kaçınılmaz hale gelmiştir.⁶³⁷

⁶³⁵ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", İçinde: *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi-1600-1908*. (Hazırlayan: Metin Kunt vd.), Milliyet Kitaplığı, İstanbul, (ss.75-188), s. 159, Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 390.

⁶³⁶ Özen, Özgüven ve Yaldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 144.

⁶³⁷ Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", s. 159.

3.1.7. Karadağ'ın 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na Katılması ve Bağımsızlığını Kazanması

Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'ndeki şartları kabul etmemesiyle Rusya 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, savaş tarihinin Rumi takvimde 1293 yılına denk gelmesi nedeniyle "93 Harbi" olarak da bilinir. Hristiyan ve Slav azınlıkları koruma bahanesiyle devamlı bir şekilde Osmanlı'nın iç içlerine karışan Rusya bu savaş ile Balkanlardaki azınlıkların kesin bir şekilde bağımsızlığa kavuşmasını sağlayarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan çıkartılmasını ve böylelikle Balkan toprakları üzerinde kesin hakimiyet elde ederek artık gelenekselmiş asıl amacı olan sıcak denizlere inmeyi planlamıştır.⁶³⁸ Elbette Rusya'nın bu girişimi bağımsızlık için mücadele içinde olan Balkan coğrafyasındaki Slav halklarından biri olan Karadağ'ı da yeni bir savaşa sürüklemiştir.

Sırbistan Mart 1877'de Osmanlı ile Tersane Konferansı sonrası barış antlaşması imzaladığında Karadağ Osmanlı Devleti ile halen daha savaş halindeydi. Rusya nisan ayında savaşa girdiğinde, artık "ortak düşman"a karşı savaşan iki devlet vardı.⁶³⁹ Sonra Sırbistan ve Romanya'da Karadağ ile birlikte Rusya'nın yanında savaşta yer almıştır. Osmanlı-Rus savaşının başlamasıyla Karadağ cephesinde muharebeler ivme kazanmış, Osmanlı Devleti esas eğitimli ordusunu Ruslara karşı kullanmak zorunda kaldığından Karadağ cephesinde zayıf kuvvetleri bulundurmak zorunda kalmıştır. Muharebenin ilk kısmında Osmanlı Devleti tarafında Askeri Mektepler Nazırı Süleyman Paşa önderliğinde yapılan muharebenin ilk safhasında Karadağlılar Ostrog'da bozguna uğramış, Osmanlı birlikleri zorlu çatışmalardan sonra Zeta vadisini takip ederek İşkodra'daki birlikleri ile birleşmiştir. Ancak daha sonra diğer cephelerdeki savaşların şiddetinin artmasıyla Karadağ bölgesindeki birliklerin büyük bir kısmı Süleyman Paşa ile beraber buradan çekilmesiyle harbin ikinci safhasında Karadağlılar tekrar saldırıya geçmişlerdir. 48 günlük süren kuşatmadan sonra; Karadağlılar önce Nikşik, sonra Podgorica ve Adriyatik kıyısında bulunan Bar'ı ertesi yıl (1878) da Ülgün'ü ele geçirmişlerdir.⁶⁴⁰

⁶³⁸ Özen, Özgüven ve Yaldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 146.

⁶³⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 35.

⁶⁴⁰ Darkot, "Karadağ", s. 228.

Osmanlı kuvvetlerinin hem Balkanlarda hem de Doğu Avrupa’da birçok cephede geniş bir alana yayılmış olması, kumandanlar arasındaki irtibatsızlık, malzeme ve mühimmat noksanlığı ve ordunun 3 yıl süre ile Balkan sorunu ile boğuşması ve fiili olarak savaştan yıpranması, Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle sonuçlanmasına sebep olmuştur.⁶⁴¹ Osmanlı Devleti için işler kötüye gidince Avrupalı güçlerden barış için aracı olması istenilmiştir. İngiltere dahil olmak üzere bir cevap alınamayınca Abdülhamit Rus Çarı’na telgraf çekerek barış isteğinde bulunmuştur. Böylelikle 9 ay 7 gün süren Osmanlı-Rus savaşı 31 Ocak 1878’de imzalan Edirne Mütarekesi’yle son bulmuştur.⁶⁴²

Edirne Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra Karadağlılar Spuz ve Potgarisa civarında Müslüman halkın yaşadığı köyleri işgal ederek, halkı göçe zorlamışlardır. Osmanlı Devleti hükümeti Karadağlıların Zabljak, Polje, Ljesko, Dinosi köylerini ateşkesten sonra işgal edildiğini bu nedenle bu köylerin boşaltılarak geri verilmesini istemiştir. İki taraf arasında artan gerilim sonucunda yeniden bir savaşın başlama ihtimali görülmüşse de Rusların araya girmesi ile olası bir savaş engellenmiştir. Ancak sınırın belirlenebilmesi uzamış, sorun ancak Ayastefanos Antlaşması ile çözüme kavuşmuştur.⁶⁴³

3.1.8. Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Antlaşmaları

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nda yenilmesi ile Balkanlardaki hakimiyetine büyük darbe vurulmuştur. Barış görüşmelerinde Rus hükümeti Karadağ’ı güçlendirmek için özel bir çaba harcamıştır. Karadağ topraklarını 3,5 katına çıkaran geniş bir bölge tahsis etmişlerdir.⁶⁴⁴ Osmanlı Devleti yönetimi konferansa katılan temsilcilerden protokol hükümlerinin biraz olsun değiştirilmesi için talimatta bulunmuştur. Bunların Karadağ ile ilgili olanları; Karadağ’a verilecek arazinin Tersane Konferans’ında belirlenmiş araziye geçmemesi için çalışılması, liman talebinde

⁶⁴¹ Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s.63-95.

⁶⁴² Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, s. 162, Özen, Özgüven ve Yaldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 153.

⁶⁴³ Sedes, “1876- 1877 Osmanlı- Karadağ Seferi, s.251. Aktaran: Urhan, Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 376.

⁶⁴⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 36.

bulunurlarsa kesinlikle İşkodra'dan değil Dalmaçya civarından verilmesi ve Karadağ'a ait gemilerin İşkodra'daki Boyana nehrinden geçmesini istemiştir.⁶⁴⁵ Müzakereler sonunda 3 Mart 1878 yılında imzalan "Ayastefanos Antlaşması" genel olarak; Karadağ, Sırbistan, Romanya bağımsız bir devlet olacak, Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilerek sınırları Tuna'dan Ege denizine, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar genişletilecek, Karadağ'ın Adriyatik denizine kadar toprakları genişletilecektir. Niş Sırbistan'a verilecek, Romanya Besarabya'yı Rusya'ya bırakacak karşılığında Dobruca Rusya'da kalacak hükümleri içermektedir.⁶⁴⁶

Tamamı yirmi dokuz madde olan Antlaşmanın Karadağ ile ilgili hususların yer aldığı birinci ve ikinci maddelerine göre Karadağ sınırı şu şekilde belirlenmiştir;

Karadağ'ın sınırları birinci maddeye göre şu şekilde belirlenmiştir;

Sınır Bileke'ten geçerek Dobrotica Dağı'ndan Korita'ya; "Dobrotica; Korita'dan Karadağlılara ait olacak olan Metokya'ya; Metokya'dan Hum'da Tara Nehri ile Piva Nehri'nin karıştığı bölgeye; Hum'dan Tara Nehri boyunca takip ederek bu nehrin Lim Nehri ile birleştiği yere kadar gelecektir. Doğuda Lim boyunca Prepole'e; bu şehirden düz bir çizgi ile Suha-Gora Tepesi'ne; bu noktadan Similiecica Plamina Tepeleri'nin doruklarına geçecek, Plav ile Gusine şehirlerini içine alacak ve Prokleta Tepesi'nin doruğunda sona erecektir. Bu noktadan sonra sınır, Biskasik'in doruğundan geçecek, İşkodra Gölü'ne bağlı olarak ve Hoti ile Kastrati aşiretlerini ayırarak Hoti Gölü'ne düz çizgi olarak düşecektir. İşkodra Gölü'nün güney kısmından geçerek, Boyana Nehrine ulaşacak ve denize kadar nehir yatağını takip edecektir. Niksiç, Metokya, Eşpozi, Podgoriçe, Bar-Ülgün ve Zabliak Karadağ'da kalacaktır. Sınırın geçtiği kesin yerler, büyük devletler ve Osmanlı ile Karadağlı temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından belirlenecektir.

İkinci maddeye göre;

Karadağ müstakildir. Karadağlı görevlilerin Osmanlı Devleti içinde görevlendirilmelerini, suçluların iadesini ve Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin belirlenmesini amaçlayan Rusya'nın katılımı ile bir sözleşme imzalanacaktır. Sınırlarda yaşayan halkların ticari faaliyetleri ve sınırlardaki tahkimat ile ilgili sorunları çözümlenmek üzere Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında bir anlaşma yapılacaktır. Gelecekte, yeni toprak talebi haricinde, tüm tartışma ve sorunlar Rusya ile Avusturya'nın ortak hakemliği ile sonuca bağlanacaktır. Karadağ birlikleri bu antlaşmanın imzalanmasından sonra on gün içerisinde Prensliğin toprakları dışındaki bölümleri boşaltmakla yükümlüdür.⁶⁴⁷

Böylelikle Karadağ Niksiç, Spuz, Gaçko, Podgorica, Ülgün, Bar ve Spiçi Limanı gibi önemli bölgeleri topraklarına katmış ve Adriyatik Denizi ile bağlantısı sağlanmıştır.

⁶⁴⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat, Târihi Hakikatların Aynası*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), C. I-II-III, Berekât Yayınları, İstanbul 1983, s. 551-553. Aktaran: Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 376.

⁶⁴⁶ Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.4, İstanbul 1991, s.225.

⁶⁴⁷ P. Coquelle, *Histoire De Montenegro Et De La Bosnie (Depuis Les Origines)*, Ernest Leroux Editeur, Paris 1893. p.457-458. Aktaran: Özdem, Karadağ'ın Osmanlı ..., s. 219.

Yenipazar sancağı ise Karadağ ile Sırbistan arasında paylaştırılmıştır.⁶⁴⁸ 4.405 km² olan yüzölçümü Ayastefanos Antlaşması ile 15.355 km²'ye yükselmiştir.⁶⁴⁹

Panslavizm siyaseti Ayastefanos Antlaşmasıyla zafer kazanmıştır. Avrupalı güçlerin, 1856 Paris Antlaşması ve 1871 Londra Sözleşmesi kurmuş oldukları Avrupa Dengesi Ayastefanos Antlaşması ile bozulmuştur.⁶⁵⁰ Anlaşmanın en büyük başarısı, toprakları bugünkü Bulgaristan topraklarıyla birlikte Trakya ve Makedonya'yı içine alan büyük bir Bulgar devletinin kurulması olmuştur. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinden Balkanlara bu denli nüfuz elde etmesi ve mevcut siyasi dengeyi tek taraflı bozması, ilk başta İngiltere olmak üzere diğer büyük güçlerin özellikle İngiltere ve Avusturya Macaristan büyük tepki göstermeleri nedeniyle Ayastefanos Antlaşması'ndaki maddeler yeniden ele alınarak değişiklik yapılması kararlaştırılmış, savaş yorgunu olan Rusya büyük güçlerin bu baskısına boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁶⁵¹ 1871 yılında milli birliğini kurarak Doğu Sorunu'nda önemli rol oynayan devletlerin başında gelen Almanya, İngiltere ve Avusturya Macaristan'ın yalnız başlarına Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde düzenleme yapmalarını engel olmak istemiş ve böylelikle kongrenin Berlin'de yapılması planlanmıştır. Kongre Paris Barış Antlaşması'ndaki imzacı devletlerin katılımı ile 13 Haziran 1878 tarihinde Almanya Başvekili Bismarc'ın başkanlığında başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni Nafia Nazırı Kara Todori Paşa, Berlin elçisi Sadullah Bey ve Mehmet Ali Paşa, diğer devletler ise başbakan veya dışişleri başkanlığındaki heyetler tarafından temsil edilmiştir.⁶⁵²

Berlin Antlaşması, Balkan ulus devletlerinin kurulmasında bir dönüm noktası olmuştur. Karadağ Ayastefanos Antlaşmasında kazandığı bağımsızlığı, Romanya ve Sırbistan'la birlikte bir kez daha büyük devletler nezdinde Berlin Antlaşmasıyla yeniden kabul edilmiştir. Ayastefanos Antlaşmasına göre bir nebze toprak kaybedilse de savaş

⁶⁴⁸ Urhan, Karadağ'ın Bağımsızlığının Kazanması..., s. 378.

⁶⁴⁹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 465.

⁶⁵⁰ Özen, Özgüven ve Yıldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s. 169.

⁶⁵¹ Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", s.225, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s.7

⁶⁵² Vahit Cemil Urhan, "Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması", *Avrasya Etütleri*. 50/2,2016, (ss.235-258), s. 249-250, Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 5, Ankara 1997, (ss.516-517), s. 517.

öncesi duruma göre Karadağ, Berlin Antlaşmasıyla topraklarını iki katına çıkarmıştır.⁶⁵³ Karadağ toprakları genişliği 9.475 km²'ye ulaşmıştır.⁶⁵⁴ Karadağ; Zabliak, Podgorica, Kolaşin, Nikşik, Piva, Eşpozi (Sbuz), Plava ve Gusiene çevresi ile Bar limanını içine alan geniş bir toprak şeridi kazanmıştır.⁶⁵⁵

Tamamı 64 maddeden oluşan Berlin Antlaşmanın “26,27,28,29,30,31,32 ve 33.” maddeleri Karadağ’ı ilgilendiren maddeleridir: Bu anlaşmada; Karadağ’ın Osmanlı Hükümetince ve anlaşmayı imzalayan devletler tarafından bağımsızlığı onaylanarak, Karadağ’da yaşayan vatandaşların dini ve mezhepsel farklılıkları nedeniyle siyasi ve idari haklarından faydalanma, kamu görevlisi olma yada ticaret ve sanat yapma haklarından mahrum bırakılmamaları, halkın ibadetlerini serbestçe yerine getirmeleri olarak sağlanacağı kabul edilmiş ve Karadağ sınırları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir.⁶⁵⁶ Ülgün de dâhil olmak üzere Boyana’ya kadar Osmanlı Devleti’ne iade edilmesi, Bar Limanı ve Karadağ sularında Karadağ’ın harp gemisi ve harp bayrağı olmaması ve tüm milletlerin savaş gemilerine kapalı olması, Avusturya Devleti tarafından sahilleri korumaya mahsus ufak gemiler vasıtasıyla icra olunması gibi birtakım şartlar ile Bar ve sahilleri Karadağ’da ilhak edilmiş, Karadağ dışında yaşamak isteyip de Karadağ’da emlakı olanların durumları gibi meseleler hakkında Karadağlı ve Osmanlı Devleti üyelerinden oluşan bir komisyon ile 3 yıl içinde halledilmesi, Osmanlı Devleti topraklarında seyahat veya ikamet eden Karadağlılar uluslararası genel hukuk kurallarına ve Karadağlılar ile ilgili olarak konulan adetlere ve teamüllere göre Osmanlı Devleti kanunlarına tabi olacakları kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁷

⁶⁵³ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 8, 36.

⁶⁵⁴ Karatay, “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”, s. 466.

⁶⁵⁵ Özdem, *Karadağ’ın Osmanlı ...*, s.219-220.

⁶⁵⁶ Urhan, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları,” s.251.

⁶⁵⁷ Muâhedât Mecmûası, Cilt V, Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 126-130; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir’ât-ı Hakikat, Târihi Hakikatların Aynası*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), Cilt I-III, Berekât Yayınları, İstanbul, 1983, s. 434, s. 414-417; *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, 18 Temmuz 1878, No: 19, s. 1; Özcan, II. Abdülhamid Dönemi..., s. 91. Aktaran: Urhan, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, s. 250-253.

Şekil 3: Berlin antlaşması sonrası balkanlar haritası⁶⁵⁸

Ayastefanos ile Karadağ'a verilen Adriyatik kıyısındaki bölgeler, büyük devletler için Rusya'nın da Adriyatik'te bir liman elde ettiği anlamına gelmekteydi ve böylelikle Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden duydukları endişe Berlin Kongresi'nin 29. maddesinin şartlarında yer alan olan Bar limanı ve Karadağ sularının tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı bulundurulması ve Karadağ'ın da savaş gemisi olmaması Rusya tehlikesindeki bu ihtimali bertaraf etmiştir. Kıyı bölgesi Avusturya-Macaristan'a emanet edilerek polis kuvvetlerini kontrol etme hakkı veren bir nevi deniz hamiliği hakkı tanınan 29. maddenin 10. protokolü Karadağ için en zor kısım olmuştur. Her şeye

⁶⁵⁸ Gencer, Ali İhsan. "Berlin Antlaşması". Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), c. 5, Ankara, (1997):516-517.

rağmen Karadağ'ın artık denize bir çıkışı olması önemlidir.⁶⁵⁹ Karadağ Berlin Antlaşmasıyla geleneksel Duklja (Zeta) bölgesinin hemen hemen tamamını sınırlarına katmıştır. Türklerin ve yerel Arnavut halkın direnişi ile Gusinje ile Plav Osmanlı Devleti yönetiminde kalmış buna karşılık Ulcin Karadağ'a verilmiştir.⁶⁶⁰ Büyük güçlerin de bu antlaşmayla kazanımları oluşturmıştır. Bunun Karadağ ile ilgili olanı Avusturya-Macaristan'a, Bosna-Hersek'i idare ve işgal ile Sırbistan ile Karadağ'ı ayıran bir toprak şeridi olan Yenipazar Sancağını işgal hakkı tanınmıştır.⁶⁶¹

Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve antlaşma şartları Arnavutların yaşadığı toprakların bir kısmını Karadağ'a, Sırbistan'a ve Bulgaristan'a verilmesiyle Arnavutlar kendilerini savunmak amacıyla "Prizren Birliğini" kurmuşlardır. Balkan halklarından ırksal geçmiş ve dilleriyle ayrılan Arnavut halkı daha önce yerel özerklik için mücadele etmiş, ancak en azından modern dönemde Osmanlı hakimiyetine karşı ciddi bir girişimde bulunmamışlardır. Arnavut topraklarında Sırlar, Bulgarlar, Karadağlılar ve diğer Hristiyanların faaliyetleri arttıkça Arnavutluk vilayetlerinin tek bir çatı altında birleştirilmesi çabalarına gireceklerdir. Bundan böyle büyük güçler ve diğer Balkan devletleri Arnavutların taleplerini göz önüne almak zorunda kalacaklardır. Görüldüğü gibi 18. ve 19. yüzyıllarda büyük oranda büyük güçlerin dikkati Balkanlar'daki hadiseler üzerinde yoğunlaşmıştır. 1908 yılına kadar yeni baştan ciddi bir Balkan Krizi ile karşı karşıya gelinmeyecektir.⁶⁶²

Rusya savaşın kazanımı olmasına karşın Berlin Antlaşması'yla siyasi gücü sınırlandırılmış, Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı savaşı kaybetmesine rağmen yine de büyük ölçüde korunmuştur. Karadağ açısından 93 Harbinde, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni mağlup etmesi Karadağ'ın bağımsız olmasını sağlamış, böylelikle yaklaşık 400 yıla yakın Osmanlı Devleti hakimiyetinde olan Karadağ bağımsız bir devlet olarak büyük güçlere ve Osmanlı Devleti'ne tescil ettirerek uluslararası alanda yerini almıştır.

⁶⁵⁹ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.35, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 30.

⁶⁶⁰ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 166.

⁶⁶¹ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 8.

⁶⁶² Özen, Özgüven ve Yaldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s.174, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 8-9.

3.2. Karadağ'ın Bağımsızlık Dönemi (1878-1918)

3.2.1. Karadağ'ın Bağımsız Bir Devlet Olarak Gelişimi

13 Temmuz 1878 Berlin Kongresi ile büyük güçlerin nezdinde Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasıyla Karadağ dünyanın 27. egemen devleti olarak kabul edilmiş, ülkenin yeni sınırları resmî belgeler ile onaylanmıştır. Bu sayede Karadağ yabancı misyonların kabul edilmesi yetkilendirilmiş, yabancı temsilciler aracılığıyla diğer ülkelerde de diplomatik ağını kurma yetkisini kazanmıştır. Aynı yılda Rusya ve Fransa ile sonraki yıllarda Birleşik Krallık, Avusturya-Macaristan, İtalya, Osmanlı Devleti, Vatikan, Yunanistan ve Bulgaristan'la; 20. yüzyılın başlarında ABD, Almanya, Romanya, Belçika, İspanya, Norveç ve Portekiz ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁶⁶³ Karadağ'ın 1913 Balkan Savaşlarına kadar savaşımsız bir dış ilişkiler dönemi yaşamıştır. Karadağ'ın sınırları üç tarafı Avusturya-Macaristan egemenliğinde veyahut işgalinde bulunan topraklarla yani Yenipazar Sancağı, Bosna, Hersek ve Dalmaçya ile çevrili konumuna gelmiştir. Bundan ötürü Nikola'nın Berlin Kongresi ile aldığı topraklardan başka Avusturya sınırından yana daha fazla kımıldayacağı bir alanı kalmamıştır.⁶⁶⁴

1879 yılından itibaren başkent Cetinje'de büyük Avrupalı devletlerin konsoloslukları görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti Cetinje'ye çoğunlukla Rum kökenli diplomatları göndermiştir. Kalifiyeli insan ve para sıkıntısı çeken Karadağ ise yalnızca İstanbul'da elçi, İşkodra'da konsolos, Kotor'da maslahatgüzar bulundurabilmiştir. Belgrat'a bile ilk elçi ancak 1913 yılında gönderebilmiştir. Zaman zaman küçük çaplı sınır olayları yaşanmakla birlikte Nikola İstanbul yönetimi ile iyi geçinmeye gayret etmiş, 1883 ve 1899 yıllarında olmak üzere İstanbul'u ziyaret etmiştir. Karadağlı subayların İstanbul'da eğitim aldığı da olmuştur.⁶⁶⁵

Savaşa ara verilen bu uzun barış dönemi Karadağ'ın idari gelişimi için fırsat olmuş, yönetim düzeninin çağdaşlaşmak için hızlı girişimlerde bulunmuştur. Nikola bağımsızlık sonrası devletini daha fazla Batı Avrupa devletlerine benzetmek için çaba içine girmiştir. Karadağ genelinde yeni okullar açılarak eğitim sistemine yeniden

⁶⁶³ Eldar Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, (Çeviren: Ali Asker), Erkam Yayın, İstanbul 2021, s. 226.

⁶⁶⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 36.

⁶⁶⁵ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 467.

düzenleme getirilmiş, basın yayın aktiviteleri Prens Nikola'nın sanat ve şair koruyuculuğu görevini üstlenmesiyle yeniden dirilerek yayın çalışmaları artırılmıştır. 1880'lerde kayda değer sayıda öğrenci Sırbistan'da eğitim almaya gitmiştir. Devlet kurumları yeniden düzenlenmiş,⁶⁶⁶ ülke on iki vilayete bölünmüş, vilayetlerde hem adli hem idari yetkisi olan başkanların yönettiği kazalara ayrılmıştır. Ordu Rusya ordusuna örnek alınarak yeniden düzen getirilmiştir.⁶⁶⁷ Nikola ülkede hukuk sisteminin geliştirilmesi için ünlü hukukçu Valtazar Bolgic'i Karadağ'a çağırarak "Kanun Külliyyatı"nı hazırlatmıştır.⁶⁶⁸ Karadağ hükümeti yenilik amaçlı pek çok kanun çıkarmış fakat ekonominin yetersizliği ve insan kaynağındaki sıkıntı bu kanunları tam manasıyla uygulayabilme imkânı tanımamıştır.⁶⁶⁹ 1888 yılında 1855'ten beri kullanılan Prens Danilo'nun "Genel Toprak Yasası"nın yerine Bogicic yeni medeni kanunu yazmıştır. Ayrıca Nikola Mülkiyet yasasını (İmovinski Zkonik) mülkiyet haklarının ve yükümlülüklerinin açık tanımını vererek taktim etmiştir.⁶⁷⁰

Nikola yönetimini güçlendirmek için despot davranışlar içine girmiştir. Başdanışmanlığı, kendi büyük kabilelerin reislerinden olan kendi seçtiği 12 senatör yapmıştır. Bu senato ayrıca yüksek mahkeme görevini de görmüştür. 1879 yılında Nikola, hükümeti yeniden düzenleyerek yasama birimi görevi gören bir devlet şurası üyeleri atamıştır. Bunun yanında bakanlar konseyi ve yüksek mahkemeyi oluşturmuştur.⁶⁷¹ Yüksek mahkemenin kurulması yürütme ile yargı ayrılığını getirmiştir.⁶⁷² Nikola ticareti geliştirmek amacıyla kıt kaynaklara rağmen Karadağ'ı baştan sona saran yolları ve demiryollarının inşasını organize etmiş ve böylelikle Karadağ'ın 1909'da Bar'dan Virpazar'a olan Karadağ'a ilk demir yolu açılmıştır. Bu yolların inşasında, çoğunlukla Rusya'nın Karadağ'a yardım amacıyla vermiş olduğu tahıllar karşılığında bir ücret ödenmeyen *kuluk* adı verilen işçiler çalıştırılmıştır. Sonraki yıllar telgraf, posta,

⁶⁶⁶ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.36,38, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 466,468

⁶⁶⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 36.

⁶⁶⁸ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.226.

⁶⁶⁹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 468.

⁶⁷⁰ Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.37.

⁶⁷¹ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 36.

⁶⁷² Suver, "Prenslük'ten Krallığa" ..., s.37.

telefon hizmetlerinin getirilmesi Karadağ'ın tek bir çatı altında birleşmesine katkı sağlamıştır.⁶⁷³

Nikola 12 çocuğundan beş kızı ve bir oğlunu Avrupalı kraliyet aileleri ile evlendirmiştir. Bundan dolayı kraliyet aileleri, Nikola'ya "Avrupa'nın kayınpederi" lakabını takmışlardır. Devletini geliştirmek için önemli bir ilerleme kaydedemese de çocukların bu siyasi evliliğin sayesinde dış ilişkilerde aktif bir politika sürdürebilmiştir. Kızlarından birisi Sırp Prensi Petar Karayorgiyevic ile evlenmiş, ancak Nikola'nın kızı 1890 yılında Petar henüz kral olmadan önce vefat etmiştir. Kızlarının ikisi Rus grandükleriyle evlenerek sarayda önemli roller oynamışlardır. Dördüncü kızı III. Vittorio Emanuele ile evlenerek İtalya kraliçesi olmuştur.⁶⁷⁴ Oğullarından birisini de Obrenovic ailesinden Kral Milan'ın bir akrabasıyla evlendirerek Sırbistan ile dengede kalmayı amaçlamıştır.⁶⁷⁵

Hamisi gördüğü Rus İmparatoru II. Nikolay'ın izinden giden Nikola 19 Aralık 1905 tarihinde Karadağ'ın ilk anayasasını kabul etmiş, Halk Meclisi (Skupština) oluşturarak yönetim tarzı meşruti monarşi olarak tanımlanmıştır.⁶⁷⁶ Esasında otokratik yönetim tarzından vazgeçme niyetinde olmayan Nikola'nın bu Anayasa'yı kabul etmesindeki asıl amaç yönetimin görünümünü değiştirerek daha kolaylıkla dış borçlar alabilmektir. Karşısında siyasi partileri istemediğini ve hiçbir muhalefete tahammülü olmadığını açıkça söylemiştir.⁶⁷⁷ Yeni ülkenin hazırlanan ilk anayasası her ne kadar parlamenter bir sistem olmayıp, monarşik bir yapıda olsa da anayasanın, basın özgürlüğü yasası ve ceza yasası gibi ek yasaların çıkarılması, Batı Avrupa ülkeleri standartları için

⁶⁷³ "Montenegro under Nicholas I Petrović (1860-1918)", Erişim:03.08.2022, <http://www.montenet.org/history/nikola.htm>Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 467, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 38.

⁶⁷⁴ Richard C. Hall, "Nikola I, King of Montenegro (1841–1921)", İn: *War in the Balkans: an encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, (Editor Richard Charles Hall), ABC-CLIO, 2014, (pp.204-205), p.205, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 467, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 37.

⁶⁷⁵ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, Aktaran: Temizer, Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, s. 22.

⁶⁷⁶ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.227, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 466.

⁶⁷⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 37.

uygun zemini hazırlamıştır.⁶⁷⁸ Anayasa'nın kabul edilmesine rağmen yönetimi yine de tamamen Nikola elinde tutmuştur. O doğrudan kanun çıkartmış ve bakanlıkları yine kendisi tayin etmiştir.⁶⁷⁹

Batı'yı görmüş ve Sırbistan'a eğitim için giden Karadağlılar Sırbistan'daki Prens Milos'un döneminden beri Karadağ'ı ilhak etme eğiliminde olan Sırp milliyetçi burjuvasından ve modern siyasi görüşlerin etkisiyle döndüklerinde, Nikola'nın mutlakiyetçi yönetim tarzı onları sıkımsaya başlamıştır. Öğrenciler Karadağ'a döndüklerinde Obrenovic kulüplerinde öğrendikleri fikirleri Karadağ'da yaymaya çalışmışlardır. Böylelikle Nikola'ya muhalefet eden bir gurup ortaya çıkmış, batıdan gelenler daha çok özgürlük talep ederken, Sırbistan'dan gelenler ve orada bulunup kendi aralarında örgütlenenler daha ziyade Sırbistan ile birleşmesi tezini öne sürmüşlerdir.⁶⁸⁰ Nikola ülkede Avrupa uygarlığını eski ataerkil hayat tarzıyla birleştirmek istemiştir. Son derece mütevazı bir hayat tarzı yaşamış, suikastlardan korkmadan halkın arasında meydanda oturmuştur. Yine de ülke hükümdarına karşı ayaklanmalar ilk kez onun döneminde yaşanmıştır.⁶⁸¹ Anayasanın kabul edilmesine rağmen hükümetin meclis tarafından değil de Nikola tarafından belirlenmesi ve ona bağlı olması başka bir tartışma konusu olmuştur. Böylelikle oluşan güçlü kamuoyu ile Nikola ve etrafındakiler arasında görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir.⁶⁸² 1906 yılı seçimlerinde Belgrat'tan yeni siyasi fikirler ile dönen "Vekiller Kulübü" etrafında toplanan gençler meclise girmişlerdir. Bu muhaliflere "Kulüpçüler- (Klubaşi)" de denilmiştir; kulüpçülerin programlarını açıklamasıyla Karadağ da ilk demokratik ve parlamenter partisi olan "Halk Partisi" (Narodna Stranka) kurulmuştur. Kulüpçülerin Programı Sırbistan'daki Radikal Partisi ve o zamanlar Habsburg yöntemi altında bulunan Voyvodina'daki Sırp Radikal Partisi'nden esinlenerek hazırlanmıştır. Diğer yandan Sırbistan'da Radikal parti iktidara gelmeden önce, Sırbistan tahtı için hanedanlıklar arasında yapılan çekişme Nikola için avantaj sağlamıştır. Radikal parti, savunduğu fikirleri iktidara geldikten sonra terk etmiş, büyük Sırbistan emellerini ifade etmeye başlamıştır. Kulüpçülerin kuruluş amaçları

⁶⁷⁸ "Montenegro under Nicholas I Petrović (1860-1918)"

⁶⁷⁹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.227.

⁶⁸⁰ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 468, Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.38.

⁶⁸¹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.226.

⁶⁸² Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 468.

Karadağ ile Sırbistan'ın birleşmesi ve halktan olmayan Nikola'nın tahtan indirilmesiydi. Vekillerin kısmen Prens Nikola tarafından kısmen de açık oylama yaparak seçildiği Meclis'te Nikola'nın almış olduğu tüm tedbirlere karşın, 1906'da onu kontrol etmeye çalışan bir meclis seçilebilmiş, ancak Nikola oluşan bu muhalefeti sindirmiş, 1907'de meclisi feshetmiş, destekçilerinden oluşan kişileri bir araya getirerek "Gerçek Milli" Partisini kurmuştur. Prens Nikola muhalif hareketlere engel olmasına karşın yeraltına inmiş muhalefet hareketleri bir hayli çoğalmıştır. Dahası, Nikola'ya suikast planlanmış, fakat gerçekleşmemiştir. Nikola öğrencilerin başını çektiği bu muhalif hareketin arkasında Belgrad hükümetinin olduğunu düşünmesi Sırbistan ile de ilişkilerinin gerilmesine sebep vermiştir. Bu yüzden Cetinje'de bulunan Sırp elçisi de Karadağ'ı terk etmiştir.⁶⁸³ Mülteci ve isyancılar Karadağ'dan Sırbistan ve diğer ülkeler dağılmışlardır.⁶⁸⁴ Karadağ'ın Sırbistan ile arası ancak 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhak ettiğinde düzelmiştir. Boşnaklar ve Türkler gibi, Karadağlılar ve Sırp da bu olaya şiddetle karşı çıkarak, halk savaş naraları atmıştır. Fakat Rusya'nın tavsiyesi üzerine sessiz kalmışlardır.⁶⁸⁵ Baskıcı tutumuna devam eden Nikola 1910 yılında iktidara gelişinin 50. yıl döneminde Karadağ'ı Krallık ilan etti ve kendisi de kral olmuştur.⁶⁸⁶

3.2.2. Bağımsızlık Dönemi Sosyal ve Ekonomik Yapı

19. yüzyılın sonunda Balkan ulusları büyük ölçüde bağımsızlıklarına ulaşmışlardı ancak Balkan yarımadasında ulusal rejimlerin kurulması, sosyal-ekonomik sorunları hiçbir şekilde azaltmamıştır. Hatta bazı yerlerde ulusal bağımsızlığın getirdiği güçlükler Osmanlı Devleti'ne bağımlılığın getirdiği güçlüklerin yanında gölgede kalmıştı. Elbette en başta gelen meselelerden biri ekonomik durumun yetersizliği idi. Yeni bağımsız devletler iç yönetim ve dış temsil giderleri ve devletin savunma giderlerinin bütün yükünü, en azından Bâbıâlfî'nin daha önce bir kısmını taşıdığı yük ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde devletlerin birinci önceliği demiryollarının

⁶⁸³ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 37, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 468-469, Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.38-39.

⁶⁸⁴ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.226.

⁶⁸⁵ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 469.

⁶⁸⁶ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s.469, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 37.

inşası ve askeri teçhizat elde edilmesiydi. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için gereken ekonomik altyapıya sahip değillerdi. Yeni girişimlerde bulunabilecek milli sermayeleri çok azdı. Balkanların geneli son derece fakirdi. 20. yüzyılın başında Balkan devletlerinin en fakiri diyebileceğimiz Karadağ da halen daha çok fakir bir durumdaydı ve o da bağımsızlık sonrası bu ekonomik sorunlar ile baş başa kalmıştı.⁶⁸⁷

Balkanlarda geçmişte bir toprağa sahip olmak ve resmi memuriyet, ticari bir teşebbüsten daha çok itibar görmüştür. Zenginler, paralarını toprağa yatırmayı ya da mültezimlik gibi devlet makamlarını satın almak için kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle vergilendirme ve dış borçlar olmak üzere sadece iki sermaye kaynağı mevcuttu.⁶⁸⁸ Karadağ'ın Nikola zamanında başka bir sermaye kaynağı da İtalyan yatırımcılar olmuştur. 20. yüzyılın başlarında ülkede pek çok küçük büyük girişim oraya çıkmıştır. Nikola'nın kızlarından Jelena (Helen) İtalyan Kralı Viktor Emmanuel'in eşi olmasının etkisiyle İtalyan girişimciler Karadağ'a yatırım yapmaya başlamıştır. Nikola Karadağ'daki İtalyan girişimcilere muazzam imtiyazlar vermiştir. İtalyan girişimciler yaklaşık 10.000.000 Liret'i Karadağ'da yatırım amaçlı kullanmışlardır. Bu para; tütünde tekel oluşturmak, Bar-Virpazar-Podgorica-Danilovgrad demiryolunu inşa etmek ve Bar limanını inşa etmek için kullanılmıştır. Avusturya ile yapılan ticaret ve İtalya'dan gelen sermaye Karadağlılar arasında zengin bir sınıfın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kişiler de zamanla ülke içinde önemli bir güç odağı haline gelmişlerdir.⁶⁸⁹

Karadağ Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden aldığı topraklar sayesinde sosyal ve ekonomik gelişme beklentisini iyice artırmıştır.⁶⁹⁰ Fakat bu yeni topraklar beklentisini karşılamamış, pek az soruna çözüm getirebilmiştir. Arazi büyüklüğü ile nüfus arasındaki denge daha da bozulmuştur. Ülkenin orta kısımlarında yer alan, dağlık bölgeye göre daha çok bereketli olan Karadağ sınırlarına yeni dahil edilen toprakların çoğunu da Müslümanlar (çoğunlukla Müslüman Arnavutlar) oluşturmaktaydı.⁶⁹¹ Karadağ'da zanaat hiç yoktu, halkının neredeyse tamamı ziraat işleri ile uğraşmaktaydı.

⁶⁸⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 13.

⁶⁸⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 13.

⁶⁸⁹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 467, Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.38.

⁶⁹⁰ Suver, "Prenslik'ten Krallığa" ..., s.36.

⁶⁹¹ Palaiet, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, s. 242,244.

Bu konuda etraftaki Avusturya-Macaristan ve Türk kentlerine bağlılık devam etmekteydi. Berlin Antlaşmasından sonra alınan topraklardaki zanaat ve ticareti ellerinde bulunduran Arnavut ahalisi şehirler el değiştikten sonra kaçmayı tercih etmişlerdi.⁶⁹²

Kişisel mülkiyet eldeki toprak rejiminin yapısı ile gelişmesi ziyadesiyle olanaksızdı. Köylü ürünlerinin sekizde birini devlete vergi olarak ödemekten, kalanın yarısını toprak ağası ile paylaşıp başka ek vergileri ödemekten şikayetçiydi. Köylülerden alınan bu gelirler ile kentlerde oturan aynı orana sahip kalabalık bir memur kesimi ile toprak sahibi aileler ve bunlara mal ve hizmet sunan bir kitleyi beslemek için kullanılıyordu. Osmanlı Devleti'nden alınan dört önemli kent Nikşiç, Bar, Ulcinj ve Podgorica kentsel ekonomiden yoksun, bu zamana kadar bir değer ifade etmeyen Karadağ topraklarına dahil edilmiş bulunuyordu.⁶⁹³

İlhak edilen bu topraklara rağmen devletin başlıca sorunu nüfusu geçindirememesiydi. Nüfus topraktan elde ettikleri mahsuller ile yeterli düzeyde beslenip giyinemiyordu. İhracatın üçte ikisi havyan ve hayvansal üründen oluşmaktaydı. Halkın büyük çoğunluğu fakirdi. Toprak genişlemesi ve sanayileşmeye olanağı yoktu. Ekilebilir arazisi yine de yetersizdi.⁶⁹⁴ Karadağ kendi parasına ilk olarak ancak 1906 yılında geçebilmesi bu konudaki olumsuz manzarayı açıklamaktadır. Bu nedenle yoksulluk çeken Karadağlılar mevsimlik iş aramak veya daimî göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yalnızca Balkanlardaki Türk kentleri değil, İstanbul bile bu konuda tercih edilen bir yer olmuştur. Bunun yanında pek çok Avrupa ülkesine de göç edilmiş, Sırbistan ve Rusya kalıcı göç ülkeleri olmuştur. 1830 yıllarından itibaren Amerika'ya başlayan göçler devamlılığını sürdürmüştür. 1912 yılı tahminlerine göre Karadağlı erkeklerin üçte biri göç veya mevsimlik iç aramak için Karadağ'dan ayrılmıştır. Nikola'nın son zamanlarına doğru dışarıya yaşanan göç oranı o kadar çok yoğunluk kazanmış ki ülke, işgücü sıkıntısı bir yana, savunma için insan kaynağında zorlanmaya başlamıştır. İyi tarafı göçmenlerden ailelerine gelen paralar devlete büyük bir gelir kapısı sağlamıştır. Kısacası, Karadağ henüz modern bir devletin niteliklerini

⁶⁹² Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 466.

⁶⁹³ Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, s.242,244.

⁶⁹⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 16,36.

sağlayacak ekonomiye sahip değildi.⁶⁹⁵ Bu ekonomik yetersizlikten dolayı Karadağ borç ve mali yardımlarla ayakta kalmaya çalışmıştır. Bu dönem Rusya hala Karadağ'ın başlıca destekçisi olmuştur. Rusya'dan gelen mali yardımlar ancak bütçenin yarısını karşılayabilmiş, önemli idari ve askeri giderler de bu yardımlar sayesinde ödenebilmiştir. Yine de Rusya'nın desteğine rağmen Nikola hiçbir yabancı gücün kendisine hükmetmesine müsaade etmek istememiştir. Başına buyruk karaktere sahip Nikola Habsburg monarşisinden de borç alarak İtalyan yatırımını da teşvik etmiştir. Nikola 1907'den sonra düzenli bütçeler yapmıştır. Avusturya bu dönem Karadağ hayvanları için pazar alanı olmuş, İtalyan girişimcilerin Bar Limanını geliştirme hakkına sahip olması ve tütün tekeli ve Bar'dan Virpazar'a kadar olan demiryolu inşa etme ruhsatını ellerinde bulundurmaları gibi faaliyetlerle ülkedeki İtalyan etkisi gittikçe artmıştır.⁶⁹⁶

3.2.3. Balkan Savaşları ve Karadağ Topraklarının Genişlemesi (1912-1913)

Balkan devletlerinden hiçbiri Berlin Antlaşması'ndan sonra elde ettikleri toprak kazanımlarından memnun kalmamışlardır. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması sonrası uğradığı toprak kayıplarına rağmen 1876 sonraki Abdülhamid yönetiminde; Makedonya, Trakya ve Arnavut topraklarını ve Girit Adasını hala elinde tutuyordu. Bunun yanında Bulgaristan kendine zayıf bağlar ile bağlı özerk, Avusturya-Macaristan işgali altındaki Bosna ve Hersek'teki hakimiyeti devam ettirmekteydi. Balkan devletlerinin bu topraklarda gözü vardı. Özellikle Bulgar liderler Ayastefanos ile kurulan devletlerinin Berlin Antlaşması ile (Osmanlı egemenliği altında özerk bir Bulgar Prensiği, Balkanların güneyinde, Doğu vilayeti adında doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı Hristiyan valinin yönetiminde bir eyalet ve Doğu Rumeli vilayeti adında doğrudan Osmanlı Devleti yönetimine bağlı bir eyalet) parçalanarak üçe bölünmesini hazmedememiş, Ayastefanos Antlaşması sonrası yaşanan sevinç Berlin Antlaşması sonrası Bulgaristan'da büyük hayal kırıklığına bırakarak siyasal bir travmaya dönüşerek, Ayastefanos ile kurulan Büyük Bulgaristan Bulgar milliyetçileri için bir mit olarak

⁶⁹⁵Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 46, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 36.

⁶⁹⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 37-38.

Balkan savaşlarına kadar güncelliğini korumuştur.⁶⁹⁷ Avusturya-Macaristan ile Rus Çarlığı arasında Balkanlara hâkim olma konusundaki mücadele ise büyük hızla devamlılığını sürdürmekteydi. Sırlara Berlin’de verilen Niş, Vranje ve Piroto olmak üzere sadece iki yüz mil karelik toprağın tamamı Karadağ’a verilen topraklardan bile daha azdı. Bu nedenle Berlin Antlaşması Sırlar için de büyük bir hayal kırıklığı olmuştu ve halen Büyük Sırbistan’ı kurmanın peşindeydiler. Bunun için Hersek ve Karadağ topraklarını alarak Adriyatik’e çıkmayı istiyorlardı. Üstelik Sırların çoğu Bosna ve Hersek’in aslında kendilerine ait olduğu düşüncesindeydi. Geçmişte pasif bir tutum sürdürdüklerini düşündükleri Bulgaristan’ın yarımada en üstün güç olarak yüzyıllar boyunca savaşmış kendilerinin yerine geçebilecekleri bir halka dönüşmelerini görmeleri Sırlar üzerinde üzüntü ve kaygı yaratmıştı. Yunanistan ise, Megali İdea’yı gerçekleştirerek Bizans İmparatorluğu’nu yeniden diriltmeyi istiyordu. Bunun için de Makedonya’yı ele geçirerek Ege denizine çıkmayı hedefine koymuştu. Romanya; Erdeli’, Bulgaristan’dan Bobruca’yı, Rusya’dan Baserabya’yı alarak Dakya Krallığını kurma hayallerindeydi. Arnavut liderler aynı şekilde, kendi halklarının yaşadığı bölgeleri birleştirebilecekleri bir gelecek kurma arzusundaydılar.⁶⁹⁸

Karadağ’ın 1878-1912 dönemi, önceki birkaç yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile yaşadığı en uzun sürekli barış dönemi olmuştur. Osmanlı Devleti’nin nihai sınır dışı edilmesi meselesi ancak 1912’de ortaya çıkmıştır.⁶⁹⁹ Diğer Balkan devletleri gibi Karadağ’ın da Osmanlı Devleti topraklarına yönelik emelleri vardı. Karadağ 20. yüzyıl başında halen, kendisine çizilen sınırlar dahilinde çok fazla kalkınma ümidi bulunmayan, son derece fakir bir ülkeydi. Ekonomisi Rusya’nın vermiş olduğu mali yardımlara bağımlıydı; ancak uzakta bulunan Rusya’nın savaş veya iç kriz zamanında doğrudan bir müdahalede bulunma imkânı yoktu. Komşuları İtalya ve Avusturya-Macaristan Karadağ’a olası bir sömürge bölgesi olarak görmekteydiler ve bu komşu devletlerin Karadağ’ın Adriyatik’te herhangi bir nüfuz elde etmesine müsaade etmeyecekleri aşıkardı. Karadağlılar, mevcut ülke sınırları içinde yoksulluk sorununun aşılamayacağını ve hayatlarının kazanmalarının mümkün olmadığına inanıyorlardı. Bu

⁶⁹⁷ Özen, Özgüven ve Yıldız, *Bölgesel Politika Balkanlar*, s.170-171, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 8.

⁶⁹⁸ Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, s. 500-501, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s.9,30.

⁶⁹⁹ Rastoder, “A short review of the history of Montenegro”, p. 125.

inanç Nikola'yı, devamlı olarak yönetimini yayılcı bir politika izlemeye sürüklemiştir. Avusturya-Macaristan'ın Bosna, Hersek ve Sancak'ı işgaliyle Nikola'nın bu yöne doğru yayılma emellerinin önünü kapatmış, yönünü Osmanlı Devleti'ne ait güneydeki Arnavutluk topraklarına çevirmiştir. Karadağ bu istikametten topraklarını genişletmeyi ve ülkesini Prizren'den yönetmeyi planlamıştır. Balkan savaşlarında görüleceği gibi burası Karadağ'ın umutlarını bağladığı bölge olmuştur. Bu dönem bazı Arnavut aşiretleri, Osmanlı Jön Türklerinin faaliyetleri etkisi tesiriyle ulusal haklarını koruma altına almak için 1910 yılında ayaklanmışlardır. Arnavutların bu ayaklanması Kuzey Arnavutluk bölgesini ele geçirerek İşkodra gölünü işgal etmek için bahane arayan Karadağ yönetimi için bir fırsat olmuş, böylelikle Karadağ yönetimi Katolik Malisoriler'e destek vermiştir. Arnavut isyancıları bastırmak için Türkler tarafından yapılan girişimler ve yaşanan bazı sınır olayları, Birinci Balkan Savaşı için Karadağ'ın oynadığı oyunun bahanesi olmuştur.⁷⁰⁰

Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlar'da etkin bir politika göstermeye başlamıştı. Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi de Sırbistan'ı aynı yönde politika sürdürmeye itmiş, Rusya bu iki devletin faaliyetlerinin çatışmaması için 1912 yılında iki devlet arasında arabuluculuk ve düzenleme yapmıştır. Sonuç olarak Bulgaristan ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı ittifaka daha sonra Yunanistan ve Karadağ da katılmıştır.⁷⁰¹ Böylelikle Balkan devletlerinin birbirlerine karşı çıkar çatışmalarına rağmen Balkan İttifakı kurulmuştur. Aslında Karadağ daha 1888 yılında, böyle bir ittifak için Rusya'ya başvurmuştur. Bunu 1911 yılında tekrarlamış ve Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'a önerilerde bulunmuştur. 1911 yılı ocak ayında Nikola, Çetinye'deki Sırp büyükelçisine "Balkanlar'da gelişmesi beklenen olaylara karşı ortak ilerleme" için bir anlaşma önerirken, Haziran 1911'de de Bulgarlara yaklaşmıştır. Bulgar hükümeti Karadağ'a o zamanlar cevap vermese de 26 Ağustos 1912'de Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşa karar verdikten sonra Karadağ'ın önerilerini kabul ettiğini bildirmiştir.⁷⁰²

⁷⁰⁰ Mary E. Durham, *The Struggle for Scutari*, Londra 1914, p.7-8,13-18,21,25-6,127,161, Aktaran: Palaret, *Balkan Ekonomileri*, s.244, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*, s. 38

⁷⁰¹ Sander, Oral. *Siyasi Tarih-İlkçağlardan-1918'e*, s. 228.

⁷⁰² Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırp'lar (1878-1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s.237.

Karadağ'ın Bulgaristan'a yaptığı öneriler şunlardı;

-Bulgaristan 30 günden geç olmamak üzere savaşa karışmaya söz verirse, Karadağ savaşa birinci olarak başlamaya hazırdır. Eğer Bulgaristan isterse Karadağ, Yunanistan ve Sırbistan hükümeti ile de görüşmelere başlamaya hazırdır.

-Savaşın hedefi; Balkan yarımadasındaki Türk özerk vilayetlerinin alınması ve Osmanlı egemenliğinde bulunan Hıristiyanların kurtarılması, Bulgaristan ve Karadağ sınırlarının genişletilmesi ve Sırbistan ile Yunanistan'ın haklı isteklerinin doyurulması, sınırları sonradan çizilecek özerk bir Arnavutluk devletinin oluşturulmasıdır.

-Savaş taarruzî olacak, Karadağ 40.000 savaşçı çıkaracak ve bu kuvvet 100.000 kişilik bir Türk ordusu karşılığında tutulacaktır.

-Bulgaristan savaş harcamalarına karşılık olmak üzere Karadağ'a 2.250.000 leva ödünç verecektir.⁷⁰³

Balkan devletleri aralarında ittifak kurduktan sonra Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için bir bahane arayışı içine girmişlerdir. Hem Bulgarlar hem Yunanlar Makedonya'da çete faaliyetlerini artırırken Karadağ da Osmanlı Devlet sınırlarında olayları kışkırtmaya başlamıştır. Yine İtalya ve Karadağ'ın kışkırtmalarıyla 1912 yılının mayıs ayında bağımsızlık isteyen Arnavutlar ayaklanmıştır.⁷⁰⁴ Savaş başlamadan önce Nikola, Novi-Pazar Sancağı ve Kuzey Arnavutluk'taki Osmanlı Devleti topraklarını elde etme konusunda büyük beklenti içine girmiştir. Pan-Sırp hırsları nedeniyle özellikle Orta Çağ Sırp Devletinin başkenti olan Prizren'i ve Arnavutluk'un kuzeyinde bulunan en büyük kasabası olan İşkodra'yı almayı hedefine koymuştur.⁷⁰⁵ Hasan Rıza Paşa'nın "İşkodra Karadağ için hayati bir meseleydi" sözü, Kral Nikola'nın kaleme aldığı yazıda "İşkodra'nın Karadağ'dan ayrılması yüzyıllar boyunca topraklarımızın siyasi ve ekonomik kalkınmasını engellemiştir" sözüyle bunu destekler niteliktedir. İşkodra yaklaşık 36 bin kişilik nüfusuyla Arnavutluk'un en büyük ve en kalabalık şehriydi. Kuzey Arnavutluk'un Kosova dahil tüm ekonomik kollarının son noktasıydı ve Adriyatik bölgesinden Balcan'a geçiş için önemli bir merkez görevi görerek diğer şehirlerden farklı bir konuma sahipti. İşkodra ülkenin en önemli ticaret çarşısına sahipti. 1863'te İşkodra'da İmperial Bank'ın bir şubesi açılmıştır. Şehirde motorlu değirmenler, yağ presleri; sabun, makarna sigara fabrikası, ipek atölyeleri, bant atölyeleri, tuğla ve

⁷⁰³ Balkan Harbi (1912-1913), C.I. Ankara, 1970, Kolektif, s.49. Aktaran: Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na*, s.237-238.

⁷⁰⁴ Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na*, s.239-240.

⁷⁰⁵ Richard C. Hall, "Montenegro in the Balkan Wars", İn: *War in the Balkans*, (Editor Richard CharleHall), (pp.194-195), p.194.

kiremit fabrikaları, matbaalar yer almaktaydı. Doğu ve Batı arasında kilit bir konuma yerleştirilmiş şehir Batı ile ilişkilere açık bir konumdaydı. Her şeyden önce zengin geleneklere sahip bir şehir olarak eğitim ve kültür alanları, güçlü kurumları vardı. Son derece önemli olan bu şehri Nikola almayı çok arzulamıştır. Kral Nikola 71. doğum gününü kutlarken hezeyan içinde askerlerin İşkodra'nın 10 dakika içinde alınacağına yemin etmiştir.⁷⁰⁶ Balkanlardaki bunalımın şiddetlenmesi üzerine, Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerinin yenebileceği kanısında olan Rusya ve Avusturya, bütün büyük devletler adına 8 Ekim 1912'de bildiri yayınlamıştır. Bildiri Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında savaş çıkacak olursa, bu savaşın sonunda sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini içermekteydi. Ancak Karadağ aynı gün bir sınır anlaşmazlığını bahane ederek diğer Balkan İttifakındaki devletlerden önce Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁷⁰⁷ Daha sonra 13 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan'ın verdiği notaları kabul etmeyen Osmanlı Devleti'ne 17 Ekim'de bu devletler, 19 Ekim'de Yunanistan savaş ilan ederek Balkan Savaşı başlamıştır.⁷⁰⁸

Balkan ittifakındaki devletlerin en zayıfı olan Karadağ diğer devletlerden daha önce davranmak istemiştir. Kral Nikola Karadağ'ın prestijini artırarak Güney Slav halkının lideri olan Sırbistan'ın yerine almayı umut ediyordu. Ayrıca hızlıca elde edeceği bir galibiyetle büyük güçlerin bir oldu bitti durumu ile karşılaşılmasını sağlayarak savaşa engel olacak muhtemel girişimleri sonuçsuz bırakmak istemiştir.⁷⁰⁹ Savaşın başlamasıyla Karadağlılar Akova ve Berane'yi işgal etmiş, Kuzey tarafından giren ordu ise Gusinye ve İpek'i ele geçirmiştir. Cephe boyunca hazırlıksız bulunan Osmanlı kuvvetlerine karşı Karadağlılar seri başarılar elde etmiştir. Yalnız İşkodra

⁷⁰⁶ Bendis Kraja, "Shkodra during the Turmoil of the Balkan War and Serbian-Montenegrin Invasion", ANGLISTICUM. *Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies* 5/1,2016 (pp.30-38), p.30.

⁷⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersin Müezzinoğlu, *Türk Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, (İkdam, Sabah, Tanin). (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri Ekim 2004, s.27.

⁷⁰⁸ Mehmet Okur, "Balkan Savaşları", İçinde: *Balkanlar El Kitabı-Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006(ss.612-624), s,614-615, Karatay,"Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 469, Darkot, "Karadağ", s. 229.

⁷⁰⁹ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, (Çeviren: İdil Eser), İstanbul 2001, s.304, Necdet Hayta, "Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)", Ankara 2008, s.5. Aktaran: Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hrvat-Sloven Krallığı'na*, 250.

kalesi Hasan Rıza Paşa'nın kumandasında aylar süren kuşatmaya dayanmıştır.⁷¹⁰ Rusya dışında Avrupalı devletler İşkodra'yı kurulmasını kararlaştırdıkları Arnavutluk'a bırakmak istiyorlardı. Bunun için Kral Nikola bir emri vaki ile İşkodra'yı bir an önce almak için büyük gayret sarfetmiştir. Bu nedenle Balkan Savaşının birinci aşamasını kesintiye uğratan barış anlaşmasına katılmamıştır. Nikola ancak Esat Paşa'nın teslim olmasıyla İşkodra'ya girebilmiş, Rusya hariç Avrupalı güçlerin İngiliz amirali Burney'in kumandasında, 1913 Nisanı'nda Bar limanında yaptıkları gösteriye de aldırılmayarak çatışmaya devam etmiştir. Bunun hukuka ve anlaşmaya aykırı olduğunu söyleyen Avrupalı devletlerin uyarıları karşısında sonunda şehri boşaltmak zorunda kalmıştır. İşkodra şehri büyük güçler tarafından yeni kurulan ve bağımsızlığı tanınan Arnavutluk'a verilmiştir.⁷¹¹ Karadağ İşkodra'ya karşı harekete geçerken, Osmanlı Devleti'nin Birinci Balkan Savaşındaki cephelerde yaptığı en büyük savaş Trakya'da Osmanlı birlikleri ile karşılaşmak zorunda kalan Bulgaristan ile gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Yunan ve Sırp müttefikler tartışmalı Arnavut ve Makedon topraklarına girmiştir.⁷¹²

İki safhada gerçekleştirilen Balkan savaşının birincisi, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesi, ikincisi ise bu devletlerin Makedonya'yı paylaşamadıkları için birbirleriyle verdikleri mücadeledir. Balkan devletlerinin seferberliklerini tamamlayarak tüm hazırlıklarını yapıp, Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız yakalandığı Ekim 1912'de başlayan ve yaklaşık 8 ay süren, Balkan kuvvetlerinin yaklaşık 700 bin, Osmanlı birliklerinin 320 bin olduğu, dört ayrı yerde mücadele vermekle birlikte kendi içinde siyasetleşerek bölünen Osmanlı ordusu savaşın ilk aşamasında büyük yenilgiye uğrayarak Balkanlardaki topraklarını büyük ölçüde kaybetmiştir.⁷¹³ Osmanlı hakimiyetinin Balkanlardaki çöküşüyle, Avrupalı büyük güçler müdahale etmekte gecikmemiş Mayıs 1913'te muharipler savaşı bırakarak Londra Antlaşması'nın hükümlerini kabule zorlanmışlardır. Bu antlaşma ile artık

⁷¹⁰ Darkot, "Karadağ", s. 229, Meydan Larousse, "Karadağ", s. 515.

⁷¹¹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 469, Darkot, "Karadağ", s. 229.

⁷¹² Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 103-104.

⁷¹³ Okur, "Balkan Savaşları", s. 615, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 469, Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s. 102.

İstanbul ve civarından ibaret kalan Avrupa'daki Osmanlı Devleti topraklarına sınır olarak Midye-Enez hattı getirilmiştir.⁷¹⁴

Londra Antlaşması sonucu en karlı çıkan devlet Bulgaristan olmuştur. Bulgaristan hemen hemen Ayastefanos Antlaşmasına göre aldığı toprakları geri almıştır. Yunanistan ve Sırbistan bağımsız Arnavutluk'un kurulmasıyla elde etmek istedikleri topraklardan mahrum kalmış, bunu Bulgaristan'a verilen veya henüz hiçbir ülkeye verilmemiş olan Makedonya topraklarından zararlarını gidermeye çalışmışlardır. Balkanlardaki güç dengesinde Bulgaristan'dan çekinen Sırbistan ve Yunanistan söz konusu bölgenin paylaşımını ve savaş durumunda karşılıklı yardımı içeren gizli bir antlaşma yapmışlardır. Bu iki hükümet ayrıca Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devleti ile de iletişim halinde olmuştur. Büyük güçlerden hiçbir destekçisi olmamakla birlikte Bulgaristan eski müttefiklerinin haset ve düşmanlığını kazanmıştır. Bulgar hükümeti Sırbistan ve Yunanistan'ın tavırlarını yanlış değerlendirerek askeri bir zafer kazanabileceğini düşünerek 29-30 Haziran gecesi Sırbistan ve Yunanistan'a saldırı emrini vermiş ve Balkan savaşının ikinci aşaması başlamıştır. Bu savaşa Bulgaristan'a karşı Karadağ, Romanya ve Osmanlı birlikleri de katılmıştır. Savaşın ikinci aşaması Bulgaristan'ın hezimetıyla sonuçlanarak 31 Temmuz'da ateşkes imzalanmıştır.⁷¹⁵

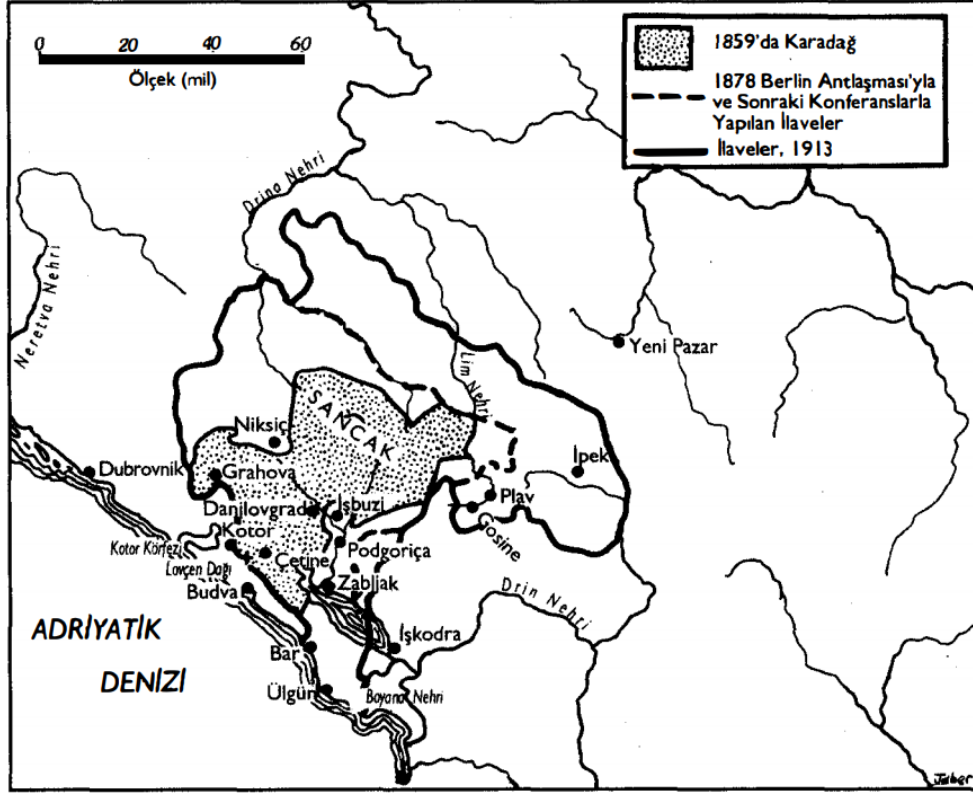
Karadağ Balkan Savaşının ikinci safhasına Yenipazar sancağının Sırplarla paylaşılmasına avantaj sağlamak için katılmıştı. Bunda başarılı olan Karadağ Bükreş Antlaşmasıyla Sırbistan Yenipazar'ın büyük bir bölümünü almıştır. 7 Kasım'da Belgrat'ta Sırbistan ile aralarında yapılan antlaşmayla bu toprak bölüşümü teyit edilmiştir.⁷¹⁶ Böylece Sırbistan ve Karadağ ortak bir hududa sahip olmuşlardır. Balkan savaşları sonunda Yeni-Pazar (Novi Pazar) sancağının bir bölümü, Taşlıca (Plevlie), Akova (Bielopolie) ve Berane ile birlikte güneybatı yarısını, Metoya ovasının İpek (Peç), Yakova (Giakova) ile birlikte büyük kısmını, Gusinye havzasını ve İşkodra gölü kenarında bir miktar araziye alarak tekrar genişleme yaşamıştır. Toprakları 6.000 km²'ye yakın arazi katılmak suretiyle yüzölçümünü 15.017 km²'ye çıkmiştir. Nüfusu ise

⁷¹⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s.104.

⁷¹⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi 2, 20. Yüzyıl*, s.104.

⁷¹⁶ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, İstanbul 2003, s.165. Aktaran: Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na*, s.301.

437.000'i bulmuştur.⁷¹⁷ Bu savaşlarda Karadağ, yaklaşık 2.000'i İşkodra'da olmak üzere 3.000 asker kaybederek 6.500'den fazla yaralı vermiştir. Vermiş olduğu bu kayıplara karşın çok istediği İşkodra'yı baskılar sonucu teslim etmek zorunda kalması Karadağ açısından büyük üzüntü yaratmıştır.⁷¹⁸

Şekil 4: Karadağ'ın genişlemesi haritası (1859-1913)⁷¹⁹

3.3. Karadağ'ın Birinci Dünya Savaşı'nda İşgali ve Bağımsızlığının Sona Ermesi

Karadağ Balkan savaşlarından sonra 5 Ağustos 1914 tarihinde Rusya'nın peşinden sürüklenerek Sırbistan'la birlikte İtilaf devletlerinin yanında isteksiz bir şekilde Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.⁷²⁰ Sırbistan ile yapılan askeri iş birliği

⁷¹⁷ Darkot, "Karadağ", s. 226.

⁷¹⁸ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 125.

⁷¹⁹ Jelavic, Balkan Tarihi I-18.ve 19. Yüzyıllar 279.

⁷²⁰ Darkot, "Karadağ", s. 229, Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.229.

anlaşması ile Kral Nikola daha çok yardımlaşmayı planlamıştır. Fakat, Karadağ'a görevlendirilen Sırp subaylar yalnızca ordunun eğitimi değil yönetimini de ele alarak Karadağ birliklerini Sırbistan'ın amaçları için kullanmaya başlamışlardır.⁷²¹ Balkan savaşlarından yeni çıkan Karadağ, Birinci Dünya Savaşı'na tamamen hazırlıksız girmiştir. Arşidük Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesinin yarattığı Temmuz 1914 krizi ve Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a ultimatomu ile Karadağ Sırbistan'a koşulsuz desteğini sunmuştur. Aynı gün 28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Avusturya Karadağ'ı tarafsız kalması için ikna etme girişiminde bulunmuş ise de toprak ve imtiyaz vaatlerini görmezden gelen Kral Nikola seferberlik kararnamesi yayınlarak Avusturya-Macaristan'a üç gün sonra resmi bir savaş ilan etmiştir. Karadağ eski moda silahlarla donanmış yaklaşık 47.000 askeri seferber etmeyi başarmış, bu sayı yurtdışında çalışan Karadağlıların savaşı duyarak anavatanlarına yönelen yedek rezervlerle birlikte asker sayısı 50.000'e kadar yükselmiştir.⁷²² Bir taraftan Belgrat ile iş birliği içinde olan Nikola Sırbistan'ın Karadağ'ın askeri yönetimine müdahalede bulunmasının kendi tahtını tehlikede görmesi ile de bir taraftan endişeye sürüklemiştir.⁷²³

Operasyonlar sırasında Kral Nikola ordu kurmaylarının işlerine ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Savaşın ilk başlarında Avusturya'nın başka cephelerde meşgul olmasından dolayı, geniş bir cepheye işgal eden Karadağ ordusu bazı başarılar elde etmiş bu sayede Sırbistan ordusuna Arnavutluk'a çekilme fırsatı yaratmıştır.⁷²⁴ Karadağ cephesinde kumanda Sırplarda olmasından dolayı daha çok Belgrat'ın çıkarları düşünülmüştür. Karadağ Ordusunun 30.000'i Bosna'ya geri kalanı ise Arnavutluk sınırında konuşlandırılmıştır. Bu duruma kızan Nikola Sırp generali Jankovice danışmadan İşkodra'ya saldırı emrinde bulunmuştur. Bu durum üzerine öfkelenen general istifa etmiş ancak yerine gönderilen Sırp General Pesic de aynı tavırda olmuştur.⁷²⁵ 1915 yılının sonuna doğru Sırbistan'ı tamamen işgal eden Avusturya-Macaristan güçleri 1916 yılının başında Karadağ'a şiddetli bir şekilde taarruzda bulunmuştur.

⁷²¹ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 470.

⁷²² Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 126.

⁷²³ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 470.

⁷²⁴ Darkot, "Karadağ", s. 229, Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.227.

⁷²⁵ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 470.

Karadağ bu savaşta yaklaşık 20.000 asker kaybetmiştir. Podgorica'ya çekilen Kral Nikola İmparatora müracaat ederek ülkesini kayıtsız şartsız teslim etmiş, bunun üzerine Karadağ'ın idaresi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir askeri valisine bırakılmıştır. Oğulları farklı yerlere giden Nikola daha sonra kendisi de 19 Ocak 1916'da çok sevdiği ülkesini terk ederek İtalya'ya ve sonrasında Fransa'ya geçerek zor şartlar altında sürgün hükümeti kurmuştur. Fakat Fransa'da birkaç yüz Karadağ göçmeni kendisine başkaldırmış ve Sırp hükümetinin tavırları yüzünden de giderek gözden düşmüştür. Karadağ'ı 55 yıl yönetmiş olan Nikola Fransa'dan bir daha vatanına dönememiş, 2 Mart 1921 yılında vefat etmiştir. Karadağ işgal altında kaldığı süre boyunca Avusturya-Macaristan tarafında askeri bir yönetim ile yönetilmiştir.⁷²⁶

⁷²⁶ Darkot, "Karadağ", s. 226, Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 470, Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 128, Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na*, s.345.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YUGOSLAVYA BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KARADAĞ (1918-1992)

4.1. Birinci Yugoslavya (1918-1941)

4.1.1. Yugoslavcılık Fikri ve Güney Slavları

Yugoslav kelimesi, Sırpça-Hırvatça dilinde “Güney Slavlar”; Yugoslavya ise, “Güney Slavların Yurdu” anlamına gelmektedir. Kelime olarak ilk kez, 1839 yılında Teodor Palvovic adlı bir Sırp tarihçi tarafından kullanılmıştır.⁷²⁷ “Yugoslav projesinin” geçmişe dayalı pek çok kökeni bulunmaktadır. Kültürel ve siyasal boyut içeren bu fikir, ilk defa 19. yüzyılda, Güney Slav halklarının maruz kaldıkları baskılara karşı direniş göstermek için bazı Hırvat aydınları tarafından ileri sürülmüştür. “İlliryacılık” adı verilen bu hareket öncelikle Avusturya ve Venediklilere karşı 1809-1813 yılları arasında Napolyon’un egemenliğinde yürütülen, Illirya eyaletlerinin kısa süren birleşmesine göndermede bulunan hareketin içinde ifade edilmiş ve muhtemel bir özerklik statüsüyle birlikte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun hükümlanlığı altındaki Slavların (Hırvatlar, Slovenler, Voyvodinalı Sırp, Bosna-Hersekli Slavlar)’ın birleştirilmesini amaç edinmiştir. 20. yüzyılın başında da o dönemde bağımsız olan Sırp Krallığı’nın siyasal ve askeri itibarı, Güney Slavlarının tek bir devlet çatısı altında biraya getirilmesi fikrini güçlendirmiştir. Bu düşünce 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı’nın Balkanlarda ve Orta Avrupa’da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne yol açması, büyük güçler tarafından Sırp, Hırvat ve Slovenlerin birleşmesinden müteşekkil bir devletin kurulması planlarıyla pekiştirilmiştir.⁷²⁸

Güney Slav birliği düşüncesi Karadağ’da, Birinci Dünya Savaşı öncesi oluşmuştu. Karadağ her ne kadar 1878 yılında Osmanlıdan bağımsızlığını almış olmasına rağmen, fiilen 18. yüzyıldan itibaren bağımsız bir ülke olarak hareket etmiştir. Petrović Njegoš hanedanının üyeleri arasında Güney Slav dünyasında büyük bir

⁷²⁷ Mediha Akarlan, *Bosna Hersek ve Türkiye*, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992, s. 11. Aktaran: İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? -Balkan Dramının Perde Arkası*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 16.

⁷²⁸ Catherine Samary, “Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna’da Etnik Savaş”, (Çeviren Bülent Tanatar), Yazın Yayıncılık, İstanbul 1995, s.38-39.

saygınlığa sahip olan pek çok yönetici vardı. Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarından kurtularak bağımsız olmayı amaçlayan Güney Slav hareketinin ortaya çıktığı dönemde hüküm sürmüş, aynı zamanda bir şair olan Karadağ yöneticilerinden II. Petar Petrović Njegoš (1830-1851) Güney Slav romantizminin en önemli temsilcilerinden biriydi. Onun eserleri sadece Karadağ'da değil aynı zamanda Belgrad, Zagreb ve Viyana'da da yayımlanmıştır. O Güney Slavlar arasındaki tüm ulusal hareketlere (Slovenya'da France Preseren'in çabalarına, Hırvatistan'daki İlizizm hareketine, Vuk Karadzic'in Sırlar arasındaki kültürel ve dilbilim çalışmalarına) ilgi duyuyordu. Kendi yazışmaları ve eserlerinde dinin ulusal kimlik için çok önemli olmadığını dile getirerek Güney Slavcılık fikirlerini yaymış, fikirleriyle Müslüman, Katolik ve ağırlıklı olarak Ortodoks inancına mensup olan Güney Slav halklarını birbirine yakınlaşmasına destek olmuştur. II. Petar'ın "Hangi dinden olursa olsun kardeşimdir" düşüncesi Yugoslavya'da yaygın kullanılan söylem olmuştur. "*Lažni Car Šćepan Mali*" isimli şiir kitabı kelime olarak Yugoslavya adının geçtiği ilk eserlerindedir ve bu nedenle iki savaş arası dönemde, Yugoslavya Krallığı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sosyalist Yugoslavya'da II. Petar Petrović Njegoš'un şahsı ve eserleri özel bir yeri olmuştur ve Yugoslav değerleri olarak ilan edilmiştir.⁷²⁹

Güney Slavcılık fikrinin Karadağlılar arasında yaygınlaşmasında önemli bir rolü olan bir diğer şahsiyet ise Karadağ'ın son egemen kralı olan Nikola Petrović Njegoš'tur. O yönetimi boyunca Güney Slavlarının kurtuluşu ve birleşmesinin önemini vurgulamış, Karadağ'ın egemen bir Güney Slav ülkesi olması gerektiğine inanmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın ilk on yılından itibaren kendisini önemli Güney Slav ülkesi olarak konumlandıran Sırbistan Devleti tarafından öne kesilmiştir. Karadağ ve Sırbistan arasındaki rekabet Yugoslavya'nın kuruluş umutları netleşmeye başladıkça daha belirgin hale gelmiş ancak küçük yüzölçümüne sahip Karadağ Sırbistan ile hiçbir şekilde rekabette bulunamamıştır. Bunun yanında Balkan savaşları sonrası toprakları genişlese de savaş sonrası bir hayli zayıf düşmüş, ardından bağımsız bir devlet olarak kendi kaderi için hazırlıksız bir şekilde Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu durum ise Karadağ'a ölümcül bir darbe olmuştur. 1914'te Güney Slavları birleştirme fikri

⁷²⁹ Boban Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", İçinde: *Yugoslavya Tarihi 1918-1991*, (Editör: Hakan Demir, Çeviren: Muharrem Rahte), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.143-180), s.143-144.

Karadağ'da canlıydı, fakat Yugoslavya Krallığı'nın sadece bir hanedana ve bir saraya ihtiyacı vardı. Bu nedenle iki hanedanlıktan birisinin devam etmesi gerekecekti; bu da Sırpların Karađorđević hanedanlığı olmuştur.⁷³⁰

İliryacılık hareketi ile başlamış olan Yugoslavcılık fikri Sırbistan'ın egemenliğinde vücut bulmuştur. Yugoslavya coğrafyası siyasi ve kültürel olarak Avrupa'ya, Balkanlara ve Akdeniz ile ilişkin olduğu söylenebilir. Hırvatistan'ın kuzey tarafındaki Istria yarımadası, Sava ve Tuna'nın kuzeyinde kalan bölgeler, ayrıca Slovenya hem tarihi hem coğrafi olarak Orta Avrupalı; Hırvatistan ve Bosna'nın güney kıyıları Dalmaçya Akdenizli; Karadağ, Sırbistan, Kosova, Makedonya, Voyvodina ise Balkanlı. Hırvatistan-Bosna sınırı iki arada bir dereye kalmış bir köprü gibidir. Yaklaşık 7. yüzyıldan beri Bizans ile Roma'yı ayıran Batı ile Doğu sınırı bu topraklardan geçmektedir.⁷³¹

Güney Slavların, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girmeden önceki siyasal yaşamları; Sırpların, 1389 Kosova savaşının ardından Osmanlı Devleti idaresine tabi olmaya başlamasıyla ve Hırvatlar ve Slovenlerin de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hakimiyetinde Roma merkezli Hristiyan kültürünün etkisi altında biçimlenerek farklı bir gelişim çizgisi içinde olmuştur. Osmanlı Devleti hakimiyetine aldığı topraklarda yaşayan Sırpların bir kısmı, fetihten sonra Habsburg İmparatorluğu topraklarına göç etmişlerdir. Slovenya, Hırvatistan, Voyvodina ve Dalmaçya kıyılarındaki bugünkü Sırp varlığının kaynağı bu göçler ile ilgilidir.⁷³² Coğrafi olarak Sırbistan ile Hırvatistan arasındaki Bosna'da sosyal ve siyasi oluşum daha özel bir yol almıştır. 14. yüzyıldan itibaren bağımsız bir prenslik altında yönetilen Bosna etki alanında Roma Katolik Kilisesi olmasına karşın 10. yüzyıl sonrası burada kökeni Bulgaristan'a dayanan hem Katolikliği hem de Ortodoksluğu reddeden Bogamil öğretisi hâkim olmuştur. Bu doğrultuda, ayrı bir Bosna kilisesi kurularak Bosna feodal beyleri kültürel ve dinsel dünyalarını Sırbistan ve Hırvatistan'dan ayırmış, 1463'te

⁷³⁰ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.144-145.

⁷³¹ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.23.

⁷³² Ülger, *Yugoslavya...*, s. 26-27.

Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Müslümanlaşmaya başlamışlardır. 17. yüzyılına gelindiğinde Bosna nüfusunun dörtte üçü Müslüman olmuştur.⁷³³

Güney Slav halklarının dilleri kuşkusuz akraba ve birbirlerine fazlasıyla benzer olmakla birlikte zaman içerisinde farklılıklar oluşmuştur. Slovenlerin konuştuğu Slovence ile Sırpların, Karadağlıların, Hırvatların konuştuğu Sırbo-Hırvatça'nın kendi içinde, özellikle Hırvatların ve Sırpaların dilleri arasında ise şiveye indirgenebilecek daha küçük farklılıklar bulunmaktadır. Alfabe olarak Slovenler ve Hırvatlar Latin Sırp ve Karadağlılar Kiril alfabesi kullanmışlardır.⁷³⁴

4.1.2. 1918 Karadağ Halk Meclisi'nin (Podgorica Skupštinası) Sırbistan ile Birleşme Kararı

Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusu Karadağ Krallığı'nı ele geçirse de Balkanları boşaltan Sırp ordusunun müttefiklerin yardımıyla yeniden karaya çıkarak saldırıya geçmesi ile 11 Kasım 1918'de son bulan Karadağ-Sırp müttefik harekâtı sonucunda Karadağ'ın Avusturya güçlerinin elinden alınmıştır.⁷³⁵ Nikola bu zaferden sonra ülkeye geri dönmeği talep etse de savaşın sonunda varlığının Balkanlar'daki askeri operasyonları rahatsız edeceği bahanesiyle Sırbistan'ın talebi üzerine müttefikler bu talebi reddetmişlerdir.⁷³⁶ Güney Slavların tek oluşumu olarak Sırbistan, bağımsız bir Karadağ devletinin kurulmasını istememiştir. Onun bu tutumu Fransa tarafından da destek görmüştür. Keza Fransa askeri kredilerin yardımıyla Sırbistan ekonomisini denetimi altına almıştı. İngiltere ve ABD ise, tek Yugoslav devletinin Fransa'nın kanatları altında oluşmasını istemediklerinden Balkanlardaki eski yönetim biçiminin devam etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Karadağ'ın bağımsızlığını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek isteyen komşu İtalya'nın ise Kotor Körfezi'ni ele geçirmek gibi planları vardı.⁷³⁷ Savaş sonunda Fransız, İtalyan, İngiliz, Amerikan ve Sırp birliklerinin bir birleşimi Karadağ'ı işgal etmiş, Kotor'da kurulan

⁷³³ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.26.

⁷³⁴ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.24,45.

⁷³⁵ Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", s. 470.

⁷³⁶ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129.

⁷³⁷ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.228-229.

karargâha Fransız general görevlendirilmiştir. Müttefik birliklerinin geri kalanı ise, çoğunlukla kıyı bölgesini tutmuşlardır. Karadağ ve Boka'da Sırp birlikleri tüm müttefik askerlerden daha fazla sayıya sahipti. İşgalden kurtulduklarını düşünen Karadağlılar ilk başlarda Sırp birliklerini her yerde sıcak karşılamışlardır. Sırp hükümeti ilk önce Karadağ'ın kurtuluşuna katılan kendi kendine örgütlenen Karadağ birlikleri silahsızlandırmış,⁷³⁸ daha sonra Avusturya-Macaristan ordusunun Karadağ topraklarından çekilmesiyle bu bölgeyi Sırbistan'a ilhak etmiştir. Karadağlı askeri ve siyasi seçkinlerin çoğu Avusturya-Macaristan kamplarında hapsedilmesi, Kral Nikola ve hükümeti de sürgünde bulunması münasebetiyle müttefik ordular, düzen ve istikrarı sağlama bahanesiyle Karadağ topraklarını işgal etmişlerdir.⁷³⁹ Karadağ'ı ilk olarak Nisan 1919'da İngilizler, ardından Mart 1920'de Fransızlar, Haziran 1920'de İtalyanlar terk etmiş, Yugoslav Sırp ordusu birlikleri ise bölgede kalmıştır. Bu askerler öncelikli görevleri olan düzen ve barışı tesis etmeyi başaramamışlar ve Karadağ'da bir iç çatışma yaşanmıştır.⁷⁴⁰ Sırp birliklerinin Karadağ'a gelişinden kısa süre sonra, Sırbistan ve Karadağ'ın birleşmesi için Merkez Yürütme Komitesi kurulmuştur. Komite, açık oylama ile bir meclis seçilmesine karar vermiştir.⁷⁴¹ Sırp Hükümeti tarafından talimat alan ve mali olarak desteklenen Kral Nikola'nın muhalifleri, Karadağ ve Sırbistan'ın birleşme sorunlarına çözüm getirmesi beklenen meclis için bir seçim organize etmişlerdir.⁷⁴² 26 Kasım 1918 tarihinde (eski takvimle 13 Kasım) kurularak faaliyetlerine başlayan Podgorica Skupštinası Karadağ'ın Sırbistan ile birleşmesini kabul eden bir parlamento olarak tarihe geçmiştir.⁷⁴³ Ancak bu meclisinin gayrimeşru olduğu söylenebilir. Daha önce Sırbistan'ın tanıdığı ve Sırbistan'da olduğu gibi uluslararası meşruiyet sahibi Karadağ'ın sürgündeki hükümetinin; parlamentosu, mahkemesi, anayasa ve yasaları o dönemde zaten mevcut idi. Yasalar sadece Karadağ Ulusal Parlamentosu tarafından kabul edilebilirdi.⁷⁴⁴ Meclis bir zamanların Karadağ

⁷³⁸ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129.

⁷³⁹ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.145.

⁷⁴⁰ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129.

⁷⁴¹ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129.

⁷⁴² Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.143-144.

⁷⁴³ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.228.

⁷⁴⁴ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129-130.

Ulusal Meclisi adıyla değil de Karadağ'daki Sırp Ulusunun Büyük Meclisi adıyla başkent Cetinje yerine Podgorica'da toplanması, kayıtsız şartsız birliğin zaferini sağlamayı amaçlamıştır. Meclis oturumuna seçilen 165 milletvekilinin çoğunluğu da birleşme taraftarıydı.⁷⁴⁵

Karadağ'da Sırbistan ile birleşme konusunda iki fikir söz konusu idi. Karadağ Kralı Nikola'yı savunan kesimin düşüncesine göre Karadağ ve Petrović hanedanlığı merkez olmak kaydıyla tüm Sırlar bu hanedanlık altında birleşmeliydi. Ancak yerli temsilcilerden oluşan Halk Meclisi'nde Petrović Hanedanlığı taraftarlarının sayısı azdı; rakipleri ise, Karadağ'ın Sırbistan ile birleşmesinin önemi üzerinde durarak birleşmeyi tek çare olarak görmekteydi. Bu iki farklı görüş arasında gergin mücadele sürmüştü, taraflar hiçbir şekilde ortak karara varamamışlardır.⁷⁴⁶ 165 millet vekilinden 160'ının katıldığı Podgorica Meclisi tarafından Karadağ'ın geleceğini belirleyen şu kararlar alınmıştır:

- 1) Kral Nikola I. Petrović Njegoš ve Hanedanı tahtan indirilmesi.
- 2) Karadağ ve kardeş Sırbistan'ın tam bir birleşik devlet çatısı altında birleşmesi ve üç isimli ad altında tanınan Sırp, Hırvat ve Sloven halkının ortak vatanına katılması.
- 3) Sırbistan ve Karadağ birleşmesi tamamlanana kadar yapılacak çalışmaların yönetilmesi için beş üyeden oluşan Milli Komite seçilmesi.
- 4) Karadağ'ın eski kralı I. Nikola Petrović, Sırbistan Krallığı Hükümeti, müttefik güçler ve tüm tarafsız devletler Skupština'nın bu kararı konusunda bilgilendirilmesi.

Böylelikle Skupština'nın doğrudan müdahalesi sonucu Karadağ kendi devlet geleneğini, hanedanını ve kilisesini, en önemlisi ulusal kimliğini kaybetmiştir.⁷⁴⁷

Karadağ ve Sırbistan'ın kayıtsız şartsız birleşmesini savunanlar, seçim listelerinde beyaz renkteki oy pusulalarına basarken Karadağ'ın yeni devlet birliğine eşit bir biçimde katılımını savunanlar ise listelerin yeşil renkteki pusulalara basmıştır. Bu

⁷⁴⁵ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.146.

⁷⁴⁶ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.228.

⁷⁴⁷ Rastoder, "A short review of the history of Montenegro", p. 129, Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.229.

tercihler Sırbistan yanlısı taraf Beyazlar (Bjelaši) Karadağlı yanlısı taraf Yeşiller (Zelenaši) olarak bölünmüştür. Sonraki yıllarda da gerilim oluşturacak bu iki kutup Yeşiller ve Beyazlar şeklinde anılmaya devam etmiştir. Böylece Karadağ birkaç gün içinde Sırbistan, Kosova ve Makedonya'nın da dahil olduğu Büyük Sırbistan Devleti'nin bir parçası haline gelmiştir.⁷⁴⁸

Karadağ'ın kimliğini kaybetmesi, Beyaz Komünist olarak bilinen Skupština Başkan Vekili Savo Fatiç'in 27.11.1918 tarihli müracaatındaki sözleri ispatlar niteliktedir. "*Baylar, sizden istirham ediyorum, Karadağ tarihini bir tarafa bırakalım. Siyasi tarihe bakılacak olursak, ben onu iki kısma ayırıyorum: düne kadar olan döneme ve dünden sonraki. Biz artık Karadağlı değiliz, sadece Sırp'ız.*"⁷⁴⁹

4.1.3. Sırp-Hırvat -Sloven Krallığı'nın Kurulması ve Karadağ'ın Siyasi Kimliğini Kaybetmesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce birlik oluşturma düşüncesi Güney Slav halklarının öncelikleri arasında değildi. 1914 yılı başlarında sadece bir düşünce düzeyinde olan bu söylem 1918'in sonlarında siyasi öncelik haline gelmiştir. Sırbistan, Slav uluslarının birlik oluşturma düşüncesini müttefiklere iletmiş ancak ilk başlarda İtilaf Devletleri'nin büyük güçlerinden pek destek görmemiştir. Ancak Sırbistan'ın savaşta yapmış olduğu askeri katkılar ile İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanması, savaşın yenik tarafında kalan Avusturya-Macaristan tebaasında bulunan Sloven, Hırvat ve Sırp liderlerin birleşme propagandası yapmak için yurt dışına çıkarak kararlı idealist duruşları sonucunda bu birleşme hareketi ivme kazanmıştır.⁷⁵⁰ Aslında Hırvatlar ve Slovenlerin birleşmeye katılmaları çok da gönüllü olmamıştır. 19. yüzyılda bağımsız bir devlet kuramamış, Avusturya-Macaristan egemenliğinde olan Slovenler Cermenleşme ve Hırvatlar da Macarlaşma tehdidi altındaydı. Dolayısıyla Hırvatlar ve Slovenler Güney Slav halkları ile birleşmeyi kimliklerini koruma aracı olarak görmüşlerdir. Bu birleşme Osmanlı Devleti egemenliğinden kaçmış Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınır bölgelerine (*krajina* adı verilen sınırlar) sığınmış olan Sırlara

⁷⁴⁸ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.146.

⁷⁴⁹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.229.

⁷⁵⁰ Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na*, s.360, Ülger, *Yugoslavya...*, s. 33-34.

da ulusdaşlarıyla bütünleşme imkânı vermiştir.⁷⁵¹ Bu birleşmede Sırlar başat rol oynamış, Katolik Hırvat ve Slovenler bu birlikteliğe dönemin büyük güçlerinin teşvik, tavsiye ve baskısı sonucunda dahil olmuşlardır. Büyük güçlerin Doğu Avrupa ve Balkanları bağımsız ulus devletler yaratmalarının ardındaki neden Almanya'nın yeniden güçlenmesinin ve eski Çarlık Rusya topraklarında ortaya çıkan ve uluslararası sisteme baş kaldıran Sovyetlerin yeniden etkinlik kazanmasının önüne geçmekti.⁷⁵² Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması, imparatorluk içinde bulunan uluslara müttefiklerin "self-determinasyon" hakkı vermemeleri, Slavların Bolşevik Devrimi ile Ortodoks Rus desteğinden mahrum kalmaları ve İtalyan tehdidi altında olmaları Sloven ve Hırvatları mağlup taraf olarak mecburen Sırlara yakınlaştırmış, bu durum Yugoslav devletinin oluşmasında önemli etkin rol oynamıştır.⁷⁵³ Güney Slavlarının tek devlet olarak birleşme sürecinde iki ciddi engel söz konusu olmuştur. Birinci engel Avusturya-Macaristan monarşisini koruma çabasından savaşın sonuna kadar vazgeçmeyen İngiltere faktörü, ikincisi Yugoslav Devleti'nin hangi modele uygun olarak kurulacağı konusundaki görüş ayrılıkları. Ancak bu seçeneklerden birinin gerçekleşmesi için savaşın sonuçlanması gerekiyordu.⁷⁵⁴ Hırvatlar geleneklerin çeşitliliğine saygı gösterecek federal bir yapıyı tercih ederken, Sırlar dağınık nüfuslarını tek bir ülkede birleştirecek üniter bir devletten yanaydı.⁷⁵⁵ Sırbistan savaşta işgal edilince, Korfu Adası'nda Naip Prens Aleksandar Karađorđević idaresinde ve Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić liderliğinde Sırp sürgün hükümeti kurulmuştu. Diğer taraftan Sırp, Hırvat ve Slovenlerin arasında bir birlik oluşturma amacı güden Sloven lider Ante Turmbic önderliğinde "Yugoslav Komitesi" oluşturulmuştu. Komite savaş sırasında sürgündeki Sırp hükümeti ile görüşerek savaş sonrası Yugoslav birliğini kurmaya çalışmıştır. Komitedeki Hırvat ve Sloven temsilciler

⁷⁵¹ Samary, "Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş", 39.

⁷⁵² Mustafa Türkes, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", İçinde: *Balkanlar El Kitabı-Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.4-9), s.4.

⁷⁵³ Charles Jelavich, "Serbian Nationalism and Question of Union with Croatia in the Nineteenth Century" *Balkan Studies*, No:3, 1962, p. 40-41. Aktaran: Gülşah Kurt Güveloğlu, *Sırp Hırvat Sloven Krallığı'ndan Yugoslavya'ya Yugoslavya'nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1918-1914)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 40.

⁷⁵⁴ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.230-231.

⁷⁵⁵ John R Lampe, "Yugoslavia former federated nation [1929–2003]", *Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003>

federal bir devlet yapısını; Pašić önderliğindeki Sırp lar ise egemen unsurun Sırp ların oluşturduğu merkezîyetçi devlet şeklinde direnmiştir. Yugoslav Komitesi ile Pašić Hükümeti arasında 20 Temmuz 1917’de imzalanan Korfu Deklarasyonunda kurulacak devletin demokratik, anayasal ve parlamenter devlet olması, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı” (SHS) adını alacak olan devletin başına Karađorđević hanedanının getirilmesini, Sırp, Sloven, Hırvat milletlerinin bulunduğu tüm bölgelerin bu devletin sınırları içine alınması kararlaştırılmıştır. Deklarasyon ayrıca İslam, Katolik, Ortodoks dinlerinin; Sırp, Hırvat ve Sloven isimlerinin, arma ve bayrakların; Latin ve Kiril alfabelerinin eşitliğini teminat altına alıyordu. Güney Slav halklarının kurulan meclisleri Sırbistan Krallığıyla birleştikleri yönünde karar alınca Paris Barış Konferansı’nın hemen öncesinde, 1 Aralık 1918’de “Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı” ilan edilerek, 19. yüzyılda Slav aydınları arasında tartışılan Güney Slav haklarının birleşme düşüncesi Birinci Dünya Savaşı sonrası pratiğe aktarılmış oldu.⁷⁵⁶

Bu gelişmeler sonucunda Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın bir parçası olan Karadağ Devleti, politik kimliğini kaybederek Petrović Njegoš Hanedanlığı’nın iki yüzyıllık yönetimi son bulmuştur. Sırp hükümeti, Avusturya-Macaristan monarşisindeki Güney Slavların temsilcileriyle diplomatik ve yapıcı ilişkiler kurarken Karadağ’a karşı böyle bir tutum sergilememiştir. Karađorđević hanedanı ve Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić Karadağ topraklarını Sırp toprakları olarak kabul etmiş ve Karadağ kralı ve hükümeti, Karadağ Anayasası ile kurumlarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Uluslararası alanda tanınmış olan Karadağ Sırp-Hırvat-Sloven ulusunun ortak vatanına katılmıştır.⁷⁵⁷ Yugoslav Krallığına dahil edilmekle devletini kaybeden Karadağ’ın bağımsızlık ve ulus inşa süreci uzun süren bir kesintiye uğramıştır.

4.1.4. Karadağ’da İç Savaş- Noel Ayaklanması

Halk arasında ismi bilinçli bir şekilde vurgulanan Podgorica Meclisi gerek kendisi gerekse çıkardığı tarihi kararlar ilgili Karadağ halkı arasında verilen tepkiler farklı olmuştur. Kimisine göre bu karar yasal ve Karadağ halkının iradesini temsil etmekteyken kimilerine göre ise halkın iradesine aykırı olup siyasi dayatma sonucunda

⁷⁵⁶ Güveloğlu, *Sırp Hırvat Sloven Krallığı’ndan...*, s. 38-39.

⁷⁵⁷ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.145-146.

ortaya çıkmıştı.⁷⁵⁸ Son dönemlerde Ş. Rastoder, J. Andriyaşeviç ve diğer tarihçilerin çabaları sonucunda bu belgeyle ilgili yeni bulgular ortaya çıkarılmıştır. Onlara göre; Podgorica Skupštinası meşru değildi ve bu yüzden de kanuni sayılamazdı. Karadağ'da yapılan eski seçimler ise tamamen manipülasyondur. Keza “Sırbistan’la beraber” büyük Yugoslav birliğine dahil olarak Karadağ’ın devlet geleneğini ve ulusal egemenliğini kaybetmeyeceği iddiasında bulunmak, sadece bir kandırmacaydı. Tutanaklar aslında gerek devlet olarak gerekse siyasi bir topluluk olarak Karadağ’ın herhangi bir müzakereye davet edilmediğini doğrulamaktadır. Birleşme konusunda ele alındığı müzakerelere (28 Kasım- 1 Aralık) bu halkın hiçbir temsilcisi katılmamıştır. 1 Aralık gününde kabul edilen Belgrat Paktı’nda (Yugoslav halklarının Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı şeklinde isimlendirilen devleti tesis eden belge) Karadağ’ın adı yoktur. Aynı şekilde birleşmeye dair bildiriye Aleksandar Karađorđević tarafından Karadağlıların ismi asla zikredilmemiştir. Karadağ’ı tarihi kaynakları ise şunu doğrulamaktadır. Hiç kimse Karadağ halkına Sırbistan ile birleşmek isteyip istemediğini sormamıştır.⁷⁵⁹ Yeni birliğe, sahip olduğu bağımsızlık nitelikleri ve herhangi bir özel statü verilmeden girdiği için aşağılanma ve sosyal adaletsiz duygusunun yarattığı psikolojik ortam Karadağ’ı çok isyankâr bir bölge haline gelmiştir.⁷⁶⁰ Yaklaşık 4000 hafif silahlı Karadağlı sözde Podgorica Meclisi kararlarının gözden geçirilmesi ve Paris Barış Konferansı’nda Karadağ sorununa dikkat çekmeye çalışmışlardır. İsyancıların sloganı “Karadağ’ın hakkı, onuru ve özgürlüğü için” olmuştur. Sırp birliklerinden ayaklanmaya karşı tepkisi şiddetli bir şekilde gelmiş, cılız gerilla birlikleri kolayca ezilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda zaten Avusturya-Macaristan ordusunun misillemelerine maruz kalan Karadağ, bir kez daha savaşmak zorunda kalmıştır. Sırp ordusu ve onun Karadağ destekçileri olan Beyazlar halka misilleme yapmaya başlamışlardır. Gözaltılar, mülklerin yağmalanması ve yakılması, yargılamalar, açlık ve koşulsuz birleşmeye karşı olanları ve ailelerinin öldürülmesi Karadağ’daki hoşnutsuz atmosferinin yatıştırılmasının bir parçası haline gelmiştir. Ayaklanmanın bastırılması sırasında işgalci askerler tarafından en az 5.000 kişinin kurşuna dizildiği, gözaltına alındığı, yargılandığı, mülkleri yağmalandığı ve/veya işkence edildiğine tahmin edilmektedir. Bunlara karşılık

⁷⁵⁸ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.229-230.

⁷⁵⁹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.229.

⁷⁶⁰ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.146.

Yeşiller ise Podgorica Meclisinin birkaç üyesinin yanı sıra yeni hükümetin bazı mensuplarını öldürerek karşılık vermişlerdir. Bu iki grup arasındaki çatışmalar, son Karadağ gerillaları 1929'da öldürülecek olsa da 1924'e kadar devam etmiştir. Bu dönem yeni Karadağ tarih yazımında çoğunlukla bir "İç Savaş Dönemi" olarak adlandırılmıştır.

761

Karadağ'daki çatışmalar Paris Barış Konferansı'nın dikkatini çekmesine karşın Karadağ'ın statüsünün değiştirilmesinde beklenen sonuca ulaşamamıştır. Sürgünde bulunan Karadağ hükümetinin Karadağ'a yapılan adaletsizliğe karşı yapmış olduğu diplomatik girişimler de sonuçsuz kalmıştır. İtalya kuzeydoğu Adriyatik bölgesinin büyük bir kısmının yeni kurulan Yugoslav monarşisine verilmesinden memnun olmadığından iç savaş döneminde Karadağ'ın yardım için güvenebileceği tek ülke İtalya olmuştur. İtalya'da Sırp milislerinden kaçan veya Avusturya-Macaristan kamplarından serbest bırakılanlar değişkenlik göstermekle birlikte 1921'in başında yaklaşık 1500 kadar olan Karadağlı ile sürgün ordusunun silahlı küçük birlikleri oluşturulmuştur. Nisan 1919 İtalya ve Karadağ sürgün hükümetinin aralarında yapılan antlaşmadan sonra İtalya, 700 Karadağ askerini destekleme ve donatma görevini üstlenmiştir. İtalya bu birlikleri Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na baskı yapmak için kullanmıştır. Karadağlı askerler gerilla hareketine Karadağ'a kaçak yollarla girip yardımda bulunmuşlardır. Ancak karşılarındaki gücün sayısının daha fazla, daha örgütlü ve iyi silahlarla donatılmış olması aynı zamanda Sırp Hükümetinin, Fransa'nın ve diğer galip güçlerin desteğini alması bu hareketin başarıya ulaşmasını zorlaştırmıştır. Karađorđević Hanedanı'nın ve onun Güney Slav bölgesini düzenleme misyonunu üslenen Fransız yetkililer Karadağ Kralının ve bakanlarının hareketlerini ve temaslarının mümkün derecede kontrol ederek anavatana dönüşlerini engellemiştir. Nikola'nın 1921'de Fransa'da ölmesiyle birlikte Karadağ hükümetinin geri gelmesinin imkânsız olduğu artık halk nezdinde anlaşılmış, kraliçe ve sürgün hükümeti faaliyetlere devam etse de Nikola Petrović Njegoš kadar etkili olamamışlardır. Üstelik İtalya'nın Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile "Rapolla Sınır Belirleme Antlaşması" imzalamasıyla kuzeydoğu Adriyatik kıyısının bir kısmıyla ilgili anlaşmazlıklar diplomatik olarak çözülmüş ve bunun üzerine İtalya Karadağ garnizonunu finanse etmeyi de bırakmıştır. Böylelikle Karadağ'ın yeniden inşa edilemeyeceği dahada belirginlik kazanmıştır. 1920'de parlamento seçimlerinin

⁷⁶¹ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.146-147.

düzenlenmesi ve 1921’de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığının Anayasası’nın kabul edilmesiyle de Karadağ tamamen göz ardı edilmiştir.⁷⁶²

4.1.5. Yugoslavya Krallığı Döneminde Karadağ’ın Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı

1918 yılında kurulmuş olan SHS Krallığı’nın, 1941 yılında Almanya’nın işgaline kadar devam eden siyasi hayatı Sırp egemenliğinin baskın olduğu döneme tekabül etmektedir. Krallığın resmi görüşü; Sırp, Hırvat ve Slovenlerin ulus olduğu, Karadağ ve Makedonların uluslarının bulunmadığı şeklindeydi.⁷⁶³ Makedonyalılar Balkan Savaşları’ndan beri Sırbistan’ın bir parçası oldukları için ve Karadağlılarda daha krallık ilan edilmeden bilinçli bir şekilde sözde kurulan bir meclis ile Sırp ile birleştirildiği için ulus olarak değerlendirilmemişlerdir. Kosova’da yaşayan Arnavutlar ise yok sayılmış,⁷⁶⁴ Müslümanlara dini olarak farklı bir kimlikle tanınmak ve parti kurmalarına izin verilmekle birlikte ayrı bir unsur olarak tanınmamışlardır. Böylelikle Boşnaklar dini kimlikleri ile anılarak savaş öncesi duruma göre siyasi kimliklerinde gerileme yaşamışlardır. Makedon ve Boşnaklar için Sırp-Hırvat sınıflandırılmalarında konuştukları dil dikkate alınmıştır. Yugoslav olmayan etnik azınlıklar ise; Macarlar, Almanlar, Romenler, Kutzo-Vlahlar, Makedonyalılar, Arnavutlar, Türkler, İtalyanlar, Çekler, Slovaklar, Yahudiler, Ruslar, Polonyalılar, Rutenler ve Yunanlılar ve diğer küçük gruplardan oluşmaktaydı.⁷⁶⁵ Karadağ’ın savaş öncesi uluslararası alanda tanınan bağımsız bir devlet olduğu düşünülürse Yugoslav halkları arasında en zararlı çıkan Karadağlılar olduğunu söyleyebiliriz.

Krallığın siyasi tarihini genel hatlarıyla özetlersek 1918-1929 parlamenter demokrasi dönemi ve 1929-1941 diktatörlük dönemi olarak ikiye ayırabiliriz.⁷⁶⁶ Bu çok

⁷⁶² Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.147-148.

⁷⁶³ Feedal Committe For İnformation, Facts About Yugoslavia, Belgrad 1975, p.9, Aktaran: Ülger, *Yugoslavya...*, s. 25.

⁷⁶⁴ Prpa-Jovanović, “The Making of Yugoslavia (1830-1945)”, *Yugoslavia’s Ethnic Nightmare*, ed by Jasminka jasminka udovički-James Ridgeway, Lawrence Hill Books, New York, 1995, p.44. Aktaran: Güveloğlu, *Sırp Hırvat Sloven Krallığı’ndan...*, s. 41.

⁷⁶⁵ Güveloğlu, *Sırp Hırvat Sloven Krallığı’ndan...*, s. 41,44.

⁷⁶⁶ Ülger, *Yugoslavya...*, s. 38.

uluslu devlet oluşturulurken Hırvatlar geleneklerin çeşitliliğine saygı gösterecek federal bir yapıyı tercih ederken, Sırlar dağınık nüfuslarını tek bir ülkede birleştirecek üniter bir devletten yana olmuşlardır. Sonunda üniter çözüm galip gelmiş ve 28 Haziran 1921’de ilan edilen Vidovdan Anayasa⁷⁶⁷ ile Sırp Karadjordjević hanedanlığı altında yasama yetkisinin monarşi ve Skupština (meclis) tarafından ortaklaşa kullanıldığı oldukça merkezi bir devlet kurulmuştur. Kral Bakanlar kurulunu atamış ancak önemli dış politika ayrıcalıklarını elinde tutmuştur. Meclis, yalnızca önceden hazırlanmış olan yasaları dikkate alabilmiştir.⁷⁶⁸

Hırvat ve Slovenlerin Krallık bünyesine katılmalarının dış nedenlerin yanı sıra Krallığın federatif yapıya dönüşüm olasılığının olmasına inanmalarıydı. Bu yöndeki Sırlar ve Hırvatlar arasında çekişmeler I. Yugoslavya’nın kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı ile 1941 yılında yıkılışına kadar devam etmiştir. Hırvatlar federal bir devlet yapısının olması gerektiğini üzerinde ısrar ederken Sırlar ise Büyük Sırbistan idealine uygun olarak krallığın merkezi bir yönetimde olmasını savunmuştur.⁷⁶⁹ Ancak ordu ve bürokrasinin Sırp kontrolünde olması ve dönemin hegemon devletleri Yugoslavya’yı tampon bölge olarak biçtikleri rolden dolayı Yugoslavya’nın tek parça muhafaza edilmesi taraftarı olmaları; Krallığın federatif bir yapıya dönüşmesini engellemiştir.⁷⁷⁰ Hırvatlar bu isteklerinin yerine gelmemesi üzerine bir süre ülkenin politik hayatında rol almamışlardır. Hırvat Lider Radiç daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı görevini kabul etmiş olsa da 1928 yılında Skupština’da (Yugoslav parlamentosu) bir münakaşa sırasında bir Karadağlı tarafından vurularak öldürülmüştür. Bu olay üzerine Hırvatlar Skupština’dan çekilerek Zagreb’de kendi Hırvat parlamentolarını kurmuşlardır. Bunun üzerine Kral Aleksandar Hırvatlar ile her ne kadar uzlaşmak istemiş ise de bir sonuç alamamış ve 6 Ocak 1929’da parlamentoyu feshetmiş, anayasayı ve basın özgürlüğünü

⁷⁶⁷ “Vidovdan Anayasası ismini Aziz Vitus’a adanmış Sırp Ortodoks tatili olan Vidovdan almıştır. Bu anayasa meşru değildi çünkü dayandığı hükümler, her ulusun parlamento çoğunluğu tarafından ayrı ayrı değil, üç ulusun eşit olmayan sayıda temsilciye sahip olduğu tüm ulusların birlikte parlamento çoğunluğu tarafından onaylanmıştır.”, Kaynak: Sava Aksić, “Legitimacy of the Vidovdan Constitution and relationships established thereby” Erişim: 01.02.2023, <https://doaj.org/article/b47109676e454612aea914f69274c59e>

⁷⁶⁸ Lampe, “Yugoslavia former federated nation (1929–2003)”

⁷⁶⁹ Mehmet Özçelik, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929), *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 2018, (ss.19-53), s:26, Türkeş, “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, s.6.

⁷⁷⁰ Türkeş, “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, s.6.

kaldırdığını açıklamıştır. Böylelikle bu tarihten itibaren diktatörlük rejimine geçilerek federal yapılanma tartışmasına son verilmiştir. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığın ismi Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilerek 1931 Anayasası ile de tek parti sistem kabul edilmiş ve “Tek Kral-Tek Devlet-Tek Millet” şiarı benimsenmiştir.⁷⁷¹ Sırp hakimiyetinin daha fazla sağlamaştığı bu dönemde halkların yönetime tepkisi daha fazla artmaya başlamış, yönetimde kendilerine yer bulamayan muhalefet yer altına çekilerek, Hırvat milliyetçiler Ustaşa Hareketi, Makedonyalılar İMDO adı altında illegal olarak örgütlenmişlerdir.⁷⁷²

Karadağ toprakları Sırbistan’a ilhak edilerek ve sonrasında Güney Slav Birliği’nin sadece bölgesel bir parçası olması Karadağ’ın son iki yüzyıldaki yaşadığı en travmatik deneyimlerden biri olmuştur. Devletin yasal statüsünün değiştirilmesinin yanında bir de yaşanan sürekli gıda kıtlığı ve İspanyol gribi salgını Karadağ’ın durumunu daha da zora sokmuştur.⁷⁷³ Yugoslavya Krallığı’nın parçası olan Karadağ siyasi kimliğini yitirmiş, Karadağlılar Ortodoks kilisesi ve Sırbistan arasındaki yakın bağlarından dolayı etnik kimlikleri bakımından kendilerini Sırp’ların bir parçası olarak görmekle müstakil bir Karadağ halkı olarak kalmak arasında kararsız kalmışlardır.⁷⁷⁴

Yugoslavya Krallığı 1929 yılına kadar 33 idari bölgeye bölünmüş⁷⁷⁵ ve Karadağ’a bir darbe de bu taksimat işleminden gelmiştir. Nitekim Karadağ ismine yer verilmeyerek Karadağ’ın tarihi kimliği bile yok edilmek istenilmiştir.⁷⁷⁶ Balkan Savaşlarından önceki Kotor Körfezi, Pljevlja ve Bijelo Polje bölgeleri Karadağ topraklarına eklenmiş ve böylece 13.326 km²’den oluşan ve yaklaşık 311.000 nüfusa sahip olan eski Orta Çağ Sırp hakimiyetini hatırlatan Zeta bölgesi oluşturulmuştur.⁷⁷⁷ 1921 sayımına göre krallığın nüfusu 12,5 milyon iken Zeta bölgesinin nüfusu toplam

⁷⁷¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.97., Ülger, *Yugoslavya...*, s. 40-41.

⁷⁷² Ülger, *Yugoslavya...*, s. 41.

⁷⁷³ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.147.

⁷⁷⁴ Muhammet Aruçi, “Yugoslavya”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 43, İstanbul 2013, (ss.573-579), s.574.

⁷⁷⁵ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.148.

⁷⁷⁶ Darkot, s. 229.

⁷⁷⁷ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.148, Darkot, s. 229.

nüfusun %2,5'ini oluşturmaktaydı. Her km² başına 22,5 kişi düşen Zeta Bölgesi, nüfus yoğunluğu bakımından Krallığın en seyrek bölgesiydi.⁷⁷⁸ Zeta Bölgesi ve devletin diğer bölgeleriyle ilgili tüm kararlar krallığın başkenti olan Belgrat'tan alınmaktaydı. Aralık 1918'de atanan kral ve merkezi hükümet ile Geçici Ulusal Meclis 1921 Anayasa'nın kabulüne kadar eyaletteki gücü elinde tutmuştur. Belirli ilçelerde yerel öneme sahip görevleri (vatandaşlık kayıtlarının yönetimi, sosyal ve sağlık hizmetlerinin işleyişinin yönetimi, eğitim kurumlarının işleyişinin yönetimi ve dükkanlar ve el sanatları mağazaları gibi küçük işletmeler için izinler) Belgrat'ın kontrolünde olmuştur. Zeta bölgesinin bir eyalet hükümeti yoktu ve sadece merkezi hükümet içinde bir departman mevcuttu.⁷⁷⁹

1929'da diktatörlüğün gelmesiyle tüm Yugoslavya'da ulusal, kültürel, bölgesel ve yerel özellikler silinmeye çalışılmıştır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak üç isimden kurulan devletin ismi artık Yugoslavizm ideolojisine uygun olarak "Yugoslavya Krallığı" şeklinde değiştirilmiştir.⁷⁸⁰ Kral Aleksandar Yugoslavya'da yaşayan etnik azınlıklar arasında birliğin Krala bağlılıkla sağlanabileceğine inanarak, dini ve etnik kimlik taşıyan tüm siyasal parti ve dernekleri kapatmıştır.⁷⁸¹ Daha önce 33 bölgeden oluşan idari bölge yerine Sırpların çoğunluk oluşturduğu öngörülen "banovina" adı verilen 9 bölgeden ve Belgrat şehri bölgesinden oluşan yeni bir idari yapıya ayrılmıştır.⁷⁸² Bu bölgeler tarihi sınırlar dikkate alınmaksızın ulusal sınırları yansıtmayacak şekilde tasarlanmış ve Kral Bakanlar Kurulu'nun önerisi üzerine her banovinanın başına ban adı verilen yöneticileri atamıştır. Yeni düzenleme ile Karadağ bölgesi önceki yönetiminden 31.000 km²'yi kapsayan daha geniş bölgeye sahip olmuş ve başkenti Cetinje olan Zetska Banovinası'nın yönetimi altına girmiştir.⁷⁸³

⁷⁷⁸ Zivko Andrijasevic and Maja Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990: the impact of political status and economic development model". *Southeast European and Black Sea Studies*. 22/2, 2022, (pp. 207-224), p. 210.

⁷⁷⁹ Andrijasevic, and Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990...", p. 210.

⁷⁸⁰ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.151.

⁷⁸¹ Ülger, *Yugoslavya...*, s.41.

⁷⁸² Ülger, *Yugoslavya...*, s. 41, Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.151.

⁷⁸³ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.151.

Şekil 5: 1929-1941 Yugoslavya'nın idari sınırları⁷⁸⁴

Zeta Bölgesi, yeni Krallığın en az gelişmiş bölgelerinden biriydi ve tahminlere göre 150.000 Karadağ vatandaşının temel geçim kaynağı bulunmamaktaydı. Bölgenin üretim gücü en gelişmiş Slovenya'dan 22 kat daha azdı. Azımsanmayacak sayıda çiftçiler bankalara ya da tefecilere olan borçlarından dolayı zor durumdaydı ve bu durum kırsal nüfusun yoksullaşmasına neden olmuştur. Genellikle gıdaya dayalı olan endüstri çok yavaş gelişme göstermiştir. Bölgede sadece bir zeytinyağı işletmesi, iki balık konservesi fabrikası, bir likör fabrikası ve bazı odun işleme ve mobilya üretimi yapan fabrikalar vardı. Krallık döneminde toplam beş banka kurulmuştur.⁷⁸⁵

Karadağ'ın ekonomik dönüşümü için Krallığın ilk on yılında, birincisi Belgrat'tan Karadağ kıyılarına bir demiryolu inşası; ikincisi ekilebilir arazileri geri kazanmak için Bojana Nehri'nin akışını düzenleyerek Skadar Gölü'nün seviyesini düşürmek amacı güden ve tamamlandıktan sonra ekilebilir arazi alanının %70 oranında artış göstermesi beklenen önemli iki büyük proje kabul edilmiştir. Hiçbiri uygulanmayan

⁷⁸⁴ Leslie Benson, *Yugoslavia: A Concise History*. Basingstoke, New York, Palgrave Macmillan, 2001, p. xxiv.

⁷⁸⁵ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.148-149.

bu projelerin, neden tamamlanamadığına dair resmi bir kayıt olmamasına rağmen ortak neden yetersiz mali kaynaktı.⁷⁸⁶

1929'da büyük ekonomik krizin ortaya çıkması Karadağ'daki hayatı daha da zora sokmuştur. Kriz bittikten sonra daha olumlu bir ekonomik tablo görülmüş, Zetska Banovinası'nın Karadağ kısmının güneyini kuzey kesimine bağlantısını sağlayan birkaç önemli yol yapılarak ulaşıma açılmıştır.⁷⁸⁷

Yugoslavya Krallığı döneminin ilk yirmi yılında Karadağ'da eğitimin gelişimi kapsamlı olsa da okuma yazma bilmeyenlerin oranı oldukça fazla idi. Bazı dönemlerde Karadağ, Slovenya'dan sonra devlet bütçesinden eğitime en büyük fonun ayrıldığı alan olmuştur. Fakat Karadağ'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı halen daha yüksekti. 1931 nüfus sayımına göre, Karadağ nüfusunun %56'sı okuma yazma bilmiyordu.⁷⁸⁸ Yugoslavya Krallığının Devlet Okulları Yasası öğrencilerin "tek bir ulusal bilinç" içinde eğitim almasını öngörmekteydi. 1918'den 1941'e kadar Karadağ'ın her türlü ulusal ve kültürel değeri tamamen ihmal edilerek Karadağlılar hiç ayırt edilmeksizin Sırp ulusunun bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Karadağlı tanımlaması yerine Karadağlı Sırp, Zetalı ve Primorskalı vs. ifadelerine yer verilmiştir.⁷⁸⁹

Sırbistan ile birleşmede rol oynayan Karadağlılarda bile birleşmenin uygulama şeklinden doğan kalıcı hoşnutsuzluk duygusu olmuştur. Karadağ'da büyüyen, sonradan muhalif olan komünist Milovan Djilas (19111-1995) ise şu sözleri bu durumu özetlemektedir. "*Karadağlıların ayrı bir milliyet olduğu tezi, 1918'de Sırbistan ile birleşmeden sonra, Karadağlıların hoşnutsuzluğunun bir ifadesi olarak ortaya çıktı ve güçlendi*". Belgrat merkezîyetçiliğine ve Sırp egemenliğine duyulan memnuniyetsizliği ifade eden Karadağ Federalist Partisi Yugoslavya Komünist Partisi(YKP) olmak üzere iki siyasi hareket oluşmuştur. Karadağ Federalist Partisi'nin ideoloğu Sekula Drljevic; ayrı bir Karadağ etnik kökeni fikrini, Karadağlıların Slav değil İlirya kökenli olduğunu ve Sırp ve Karadağ kültürlerinin ve zihniyetlerinin uzlaşmaz olduğunu savunan sözleri

⁷⁸⁶ Andrijasevic, and Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990...", p. 211.

⁷⁸⁷ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.155-156.

⁷⁸⁸ Andrijasevic, and Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990...", p. 212.

⁷⁸⁹ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.153.

ve Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin etme ilkesine atıfta bulunarak Yugoslav üniterliğine ilk desteğini bırakanlardan olmuştur.⁷⁹⁰

4.1.6. Yugoslavya Krallığı'nda Çatışmalar ve Karadağ'da Komünist Hareketlerin Yükselişi

Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki elverişsiz koşullar ortamında ideolojiden yoksun bir şekilde oluşturulan Yugoslavya Krallığı, siyasi yapısında yaşanan hızlı başarısız zigzaglar ile siyasi kriz döngüsüne girmiştir. Yapıdaki eşitsizlik Krallığın kuruluşundan itibaren hissedilerek Hırvatları ve Slovenleri ikna edici, benimsenebilir, birlikteliği kalıcı hale dönüştürecek bir ideoloji üretememeleri, Karadağlıların sadece Sırp sayılmaları gibi diğer etnik unsurların dışlanması ya da yok sayılması Krallığın toplum projesini başarısız kılmıştır.⁷⁹¹ Sırp egemenliğinin yoğun bir şekilde hissedildiği Yugoslavya Krallığı'nda tepkiler gittikçe şiddetlenmiştir. Artık yasal olarak çalışmalarını imkânsız olan muhalefet “İç Makedonya Devrimci Örgütü” ile Hırvat milliyetçilerinin “Ustaşa Hareketi” adı altında gizli bir şekilde örgütlenip yer altına çekilmişlerdir. Bunun yanında Balkanlardaki statükodan memnun olmayan ülkeler Yugoslav muhalefeti ile yakın ilişki içine girmişlerdir. İtalya yeraltı örgütlere destek ve barınma olanakları sağlarken, Yunanistan Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan paylaşımı değiştirecek topraklarını genişletme planları içine girmiştir.⁷⁹² Kralın yasama ve yürütme organları üzerindeki üstünlüğünü garanti eden 1931 Anayasası'nın gelmesi ile diktatörlük formaliteden resmen kaldırılmış olsa da Kral Aleksandar parlamento desteğini garantilemek ve gerektiğinde parlamenter sisteme müdahale edebilmek için Yugoslavya Radikal Köylü Demokrasi Partisini kurmuştur. Krala en çok direnen muhalifler arasında diktatörlük döneminde zulüm gören komünistler olmuştur.⁷⁹³ Ustaşa Örgütünün önceleri Vatikan, 1930'lı yılların ikinci yarısında ise Nazi Almanya'sı tarafından desteklenmesi Yugoslavya'da ortak toplum projesi oluşturulması girişimini olanaksız hale getirmiştir. 1929 sonrası dönemde anayasal Krallığın hızla diktatörlüğe dönüşmesi toplumsal ve

⁷⁹⁰ Zuzana Poláčková and Pieter C. Van Duin, “Independence lost and regained: Montenegro's contested identity and the failure of Yugoslavia (1918-2006)”, *Studia Politica Slovaca*, 1/10,2017, (pp.23-47), p.28.

⁷⁹¹ Türkes, “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, s.5,7.

⁷⁹² Ülger, *Yugoslavya...*, s. 41.

⁷⁹³ Batrićević, “Yugoslavya'da Karadağ”, s.148-149.

idari yapıda ciddi sorunların hızlı bir şekilde ortaya çıkartmakla kalmamış, Yugoslavya içinde farklılıkların çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan farklılıkların önce Vatikan, sonra Nazi Almanya'sı tarafından kullanılması buna karşılık Yugoslav Krallığı'nın da ülke bütünlüğüne ancak zor kullanarak sağlamaya çalışması safların daha netleşmesine ve sıkılaşmasına yol açmıştır.⁷⁹⁴

Yugoslavya rejimine muhalefet, 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren iyice belirgin hale gelmiştir. Kral Aleksandar 1934 Ekim'inde Fransa'ya yaptığı ziyaret sırasında, Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou ile birlikte faşist İtalya ve Versailles karşıtı Macaristan'ın desteğiyle ve Hırvat Ustaşa Örgütü ile iş birliği içindeki yasa dışı Makedon İç Devrimci Örgütünün bir üyesi tarafından öldürülmüştür. Yerine oğlu II. Petar reşit olana dek kuzeni Prens Pavle Karađorđević geçmiştir.⁷⁹⁵ Aleksandar'ın ölümü ile Yugoslavya'daki hayat değişmiştir. Güçlü rejimden verilen tavizler ve kademeli bir şekilde entegrasyonist Yugoslavizm programının terk edilmesiyle siyasi yaşam yeniden canlanmıştır. Fakat diğer taraftan Yugoslavya Krallığı'ndaki uluslar arasında ulusal ve bölgesel sürtüşmeleri de beraberinde getirmiştir.⁷⁹⁶

Kral Aleksandar'ın öldürülmesinden sonraki dönemde, faaliyetlerinin yasaklanmasına rağmen komünistler yükselişte olmuştur. Komünist hareket bilhassa Karadağ'da gençler arasında güç kazanmıştır. Karadağ'da komünistler; federalistler ve çiftçilerin sol fraksiyonları ile iş birliği yapmışlardır. Tüm bu faktörler, ülkenin federalleştirilmesi gerektiğine dair benzer inançları beslemiş ve Karadağlı komünistler ve federalistler Karadağlıları ulusal hakları inkâr edilen ayrı bir halk olarak görmüşlerdir. 1936'da komünistler ve federalistler hükümete karşı gösteriler organize ederek ve Karadağ'ın krallıkta eşit bir konuma sahip olmasını talep etmişlerdir. Gösteriler sırasında birkaç bin protestocu 1918'den beri ilk kez Karadağ Krallığı'nın yasaklı bayrağını komünist bayraklarıyla birlikte taşıyarak Cetinje'ye yürümüştür. Polis, Cetinje yakınlarındaki Belvedere köyünde geri çekilmek istemeyen protestoculara ateş açarak altı kişiyi öldürerek onlarca kişiyi yaralamıştır. Bu nedenle bu olaya "Kanlı Belvedere Gösterileri" denmektedir. Belgrat Üniversitesi, komünizmin yayılmasında en

⁷⁹⁴ Türkeş, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", s.6-7.

⁷⁹⁵ Ülger, *Yugoslavya...*, s. 39, Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.152.

⁷⁹⁶ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.152-153.

önemli yerlerden biriydi ve Karadağlı öğrenciler yönetici kimliklerini gizlemelerine rağmen üyelerin %60'sını oluşturuyordu. Aynı durum, Karadağlıların büyük ölçüde liderlik pozisyonlarında temsil edildikleri Sırbistan'daki parti örgütü için de geçerliydi. Bütün bu kadrolar İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'daki Partizan hareketinin bel kemiğini oluşturmuştur.⁷⁹⁷

4.1.7. Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılışı- İkinci Dünya Savaşında Karadağ

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Yugoslavya Krallığı zor duruma düşmüştür. Yugoslavya Hükümeti ülkeyi savaşa sokmamak için hem Nasyonal Almanya hem de Büyük Britanya ile iyi ilişkiler sürdürerek elinden geleni yapmaya çalışmıştır.⁷⁹⁸ Kral Aleksandar döneminde (1929-1934) sürdürülen Fransa yanlısı ve statükocu dış politika, Naip Prens Poul'un ideolojik ve politik olarak Almanya'ya sempati duymamasına rağmen Alman ekonomisinin Yugoslavya'yı ister istemez nüfuzu altına alması, bu ülkeyi Almanya'ya bağımlı bir hale getirmiştir. Böylece Yugoslavya, dış politikasında yön değiştirmiştir. Fransa'nın ise genel olarak Balkanlardaki Alman nüfusuna karşı koyamaması Yugoslavya'nın Alman etkisine girmesinde etkili olmuştur. Bilhassa 1937-1939 yılları arasında başbakanlık yapan Stojadinoviç'in döneminde Yugoslavya faşist mihverin (İtalya-Almanya) bir hayli nüfuzuna girmiştir.⁷⁹⁹ Almanya Yugoslavya'ya İtalya-Almanya-Japonya faşist üçlü ittifakına katılması için büyük baskı uygulamıştır. Dış politikada Alman yayılmacılığının baskısı altında sıkışması, diğer taraftan dünya ekonomik bunalımı Yugoslav hükümetini 25 Mart 1941'de İtalya ve Almanya ile üçlü pakt imzalamak zorunda bırakmıştır.⁸⁰⁰ Üçlü paktın imzalanmasıyla Sırlar özelinde hoşnutsuzluk oluşmuştur. Anlaşmanın ardından Prens Paul yönetimi, General Duşan Simoviç önderliğindeki Yugoslav Hava Kuvvetleri tarafından askeri darbe yapılarak devrilmiştir. O zamanlar 17 yaşındaki Veliaht Peter adına müttefik

⁷⁹⁷ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.153-154.

⁷⁹⁸ Mario Jareb, "Sırp-Hırvat-Sloven/Yugoslavya Krallığı'nda Hırvatlar ve Hırvatistan Toprakları (1918-1941)", İçinde: *Yugoslavya Tarihi 1918-1991*, (Editör: Hakan Demir, Çeviren: Muharrem Rahte), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.1-23), s.21.

⁷⁹⁹ Hasan Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 19977, s.32.

⁸⁰⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.51, Ülger, *Yugoslavya...*, s.43-44.

taftarı bir hükümet kurulmuş ve bu gelişmeler neticesinde 6 Nisan 1941’de Almanlar Belgrat’a hava saldırısına başlamışlardır. Nihayet işgale karşı gelemeyen Yugoslav ordusu, 17 Nisan 1941 günü teslim olmak zorunda kalmıştır. Böylelikle Güney Slavların 1918 yılında Sırp Hırvat Sloven Krallığının kurulması ile başlamış olan sorunlu beraberliklerin birincisi bu şekilde kapanmıştır.⁸⁰¹

Ülke birçok farklı yönden ve başta İtalya, Macaristan ve Bulgaristan olmak üzere Hitler’in birkaç müttefiki tarafından saldırıya uğramış, Yugoslavya Hitler ve Mussolini arasında ilgi alanlarına göre bölünmesiyle birlikte⁸⁰² Karadağ toprakları Nisan 1941’den 1944 yılına kadar önce İtalya sonra 1945 yılına kadar Almanya’nın sömürgesi olarak kalmıştır.⁸⁰³

Yugoslavya’nın işgaline karşı ilk direniş, ideolojisi ve üyeleri bakımından Sırp milliyetçiliği esasına dayalı Sırp milliyetçilerin örgütü Çetnikler’den (Anavatan için Kurtuluş Ordusu) gelmiştir. Bu hareket bir nevi eski rejimin devamını simgelemektedir. Çetnikler krallığın tekrardan tesis edilmesi için mücadele ederek, müttefiklerden tarafa ve Alman karşıtı bir politika sürdürmüşlerdir. Diğer taraftan işgale karşı gelen ikinci örgüt, Tito’nun önderliğinde yürütülen Partizan hareketiydi.⁸⁰⁴

İtalya’nın Karadağ topraklarında yaşattığı memnuniyetsizliklerin etkisiyle, İtalya’nın himayesinde Karadağ Devleti’nin ilanının hemen ertesinde Karadağ’da ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanma Avrupa’daki en kitlesel antifaşist ayaklanma olarak Karadağ tarihinin en önemli olaylardan biri olarak yerini almıştır. Henüz 17 Temmuz’da 32.000 civarında olan isyancı sayısının giderek artması ayaklanmayı organize edenleri bile şaşırtmıştır. Karadağ’ın başarısından memnun olan Broz Tito önderliğindeki Yugoslav komünist liderliği Yugoslavya’nın diğer uluslarına da Karadağ örneğine benzer bir ayaklanma başlatılması için bir çağrı yayımlamıştır.⁸⁰⁵

Partizanlar ile Çetnikler 1941’de Karadağ’da ortaklaşa hareket ederek İtalyanlara karşı direniş göstererek önemli kayıplar verdirmelerine rağmen 1942’den itibaren

⁸⁰¹ Ülger, *Yugoslavya...*, s.43-44.

⁸⁰² Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.153-154.

⁸⁰³ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.231.

⁸⁰⁴ Ülger, *Yugoslavya...*, s.46-47.

⁸⁰⁵ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.160.

burada da Çetnikler İtalyanlar ile birlikte partizanlara karşı saldırıya geçmiştir.⁸⁰⁶ İngiltere öncelikle Almanya'ya karşı mücadele edilmesi gerektiğini düşündüklerinden bir zaman sonra Çetniklerin Partizanlara karşı İtalyanlar ve Almanlar ile birlikte hareket etmeye başlamalarına çok rahatsız olmuştur. Ayrıca İngilizlerin Çetniklerin Büyük Sırbistan programının Yugoslav ulusları tarafından bir tehlike olarak görüldüğünü anlamış ve bu nedenle 1943 yılında Partizanlara silah yardımı yapmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda müttefikler, Tahran'da yaptıkları konferansta (19 Kasım- 1 Aralık 1943) Yugoslavya'nın savaş sonrası toprak bütünlüğünü koruyarak yeniden kurulmasını kararlaştırmışlardır. Böylelikle 1943 yılında bu konferansta Partizan hareketi Müttefikler tarafından tanınarak uluslararası alanda bir meşrutiyet elde etmiştir.⁸⁰⁷

Yugoslav Komünist Partisi önderi, partizanların başı Tito, savaş sırasında bünyesinde tüm hakların ve azınlıkların temsilcilerinin yer aldığı "Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi (AVNOJ)" adında bir cephe kurmuştur. Bir süre sonra da AVNOJ kendini hükümet ilan etmiştir. Savaş sonunda bu yönetim şekil almaya başlamıştır. Bu şekle göre; Yugoslavya Devletinin bir federasyon olması, Sırp, Sloven ve Hırvatların yanında Makedonlara, Karadağlılara ve Bosna Hersek'te yoğun bulunan Müslümanlara da Cumhuriyet statüsü tanınacaktı.⁸⁰⁸

1944 yılına gelindiğinde Almanların savaşı kaybedeceğinin belirginleşmesiyle, İngiliz baskısı ile Yugoslavya'da Tito ve sürgünde bulunan hükümet üyelerinden oluşan bir kabine kurulmuştur. Tito, Krallığın son hükümetinde Başbakan olarak görev alırken Hırvat Köylü Partisi lideri İvan Subasiç ise, Dışişleri Bakanı görevini üstlenmiştir. Almanların düzenli olarak çekilmesiyle Tito Belgrat'a Sovyet askerleriyle birlikte girmiş,⁸⁰⁹ Yugoslavya'daki Alman askerleri ise, 2 Mayıs 1945'te Berlin'in düşmesinden sonra teslim olmuşlardır. 1945 yılında Yugoslavya'da "komünist tarzı" yapılan

⁸⁰⁶ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.45.

⁸⁰⁷ Sabrina P. Ramet, Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918- 2005, (Çeviren: Vesna Racković ve Mirjana Valent), Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb 2009, b. 210-211. Aktaran: Hakan Demir, Birinci ve İkinci Yugoslavya'da Hırvat Sorunu, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2017, s.84-85.

⁸⁰⁸ Dennison Russinow, The Yugoslav Experiment (1948-1974), The Royal Institute of International Affairs, London 1997, p.3. Aktaran Ülger, *Yugoslavya...*, s.52.

⁸⁰⁹ Ahmet Donlagiç (Editor), Yugoslavia in the Second World War, Meduaradna Interpres, Belgrad 1967, p.180. Aktaran: Ülger, *Yugoslavya...*, s.52.

seçimlere yalnızca partinin aday gösterdiği adaylar katılarak ve bunlar seçmenlerin %90'ının oyları ile temsilci seçilmişlerdir. 29 Kasım 1945'te Krallık resmen lağvedilerek yerine “Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti” kurulmuştur.⁸¹⁰

4.2. İkinci Yugoslavya (1945-1992)

4.2.1. Sosyalist Yugoslavya'nın Kurulması ve Karadağ'ın Cumhuriyet Statüsü

Josip Broz Tito, İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazi Almanya'sı ve Faşist Mussoli'nin işgal kuvvetlerine karşı Partizan direniş örgütü kurarak bağımsızlık mücadelesi vermekle kalmamış, Yugoslavya Krallığı'nın başarısız döneminden ders çıkararak farklı ulusal unsurlara siyasal temsiliyet imkânı ve farklı uluslara ayrı cumhuriyet statüsü vermiştir. Böylelikle sosyalizmin sunduğu; “eşitlik” statüsü ve “halkların kardeşliği” söylemiyle ürettiği ideoloji ile bütünleşmeyi gerçekleştirmiştir.⁸¹¹

1936 yılında kabul edilen SSCB Anayasası'nın bir kopyası olan 1946 Anayasası ile millet ilkesine dayalı kurulan Sosyalist Federal Yugoslavya; Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Bosna-Hersek olmak üzere altı cumhuriyet ve Sırbistan'a bağlı 1918'de Macaristan'dan alınan Voyvodina ve Balkan Savaşları sonrası işgal edilen Kosova'dan iki özerk bölgeden oluşuyordu.⁸¹² Diğer etnik gruplar ise “milliyet” statüsünde muamele görerek; Slovaklar, Bulgarlar, Macarlar, Türkler, Arnavutlar, İtalyanlar, Çekler, Ukraynalılar, Rutenler Yugoslav milliyetleri olarak kabul edilmiştir.⁸¹³ Kosova ve Voyvodina özerk bölgeleri 1960'lı yıllarda haklarının genişletilmesinin gündeme gelmesi ile birlikte 1974 Anayasası ile kimi haklar bakımından Federe Cumhuriyetler ile eşit statüye gelmiştir.⁸¹⁴

⁸¹⁰ Batrićević, “Yugoslavya'da Karadağ”, s.167-168.

⁸¹¹ Türkeş, “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, s.8.

⁸¹² Merdan Krlić, Eski Yugoslavya'da Siyasal Hareketlerin ve Günümüz Partilerin iç ve Dış Politika Yaklaşımı, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 14.

⁸¹³ Sabrina Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia (1962-1991)*, Indiana University Press, Bloomington 1992, p. 55. Aktaran: Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.57.

⁸¹⁴ Ülger, *Yugoslavya...*, s.55.

Nisan 1945'te, Karadağ'ın savaş sonrası ilk hükümeti, Karadağ Ulusal Meclisi'nin bir kararnamesi ile kurulmuş ve merkezi hükümetle ilgili olarak diğer cumhuriyetler kadar etkili ve yetkileri sınırlı bırakılmıştır.⁸¹⁵ Böylece Karadağ, 1918 yılında kaybetmiş olduğu geleneksel adını, toprak bütünlüğünü yeniden kazanmış ve diğer cumhuriyetler ile tamamen eşit statüye erişerek, 1946'da kendi anayasasını, devlet sembollerini; armasını ve bayrağını elde etmiştir.⁸¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan İkinci Yugoslavya, 1980'e kadar Josip Broz Tito tarafından yönetilmiştir. Ülkenin siyasal hayatında "İkinci Yugoslavya" olarak adlandırılan yeni devlet yapılanmasında ekonomik ve sosyal hayat, her bakımdan 1918-1941 döneminden farklı olmuş ve devlet 6 temel esas üzerine oturturulmuştur. Bunların en başında ülkede yaşayan halklara ve azınlıklara eşit mesafede olmak gelmekte idi. İkinci Yugoslavya'ya yön veren diğer unsurlar ise şunlardı: "federalizm", "özyönetim", "sosyalist piyasa ekonomisi", "bağılantısız dış politika" ve Partizan hareketinin kuruluş dönemindeki adı olan "1941 Kulübü".⁸¹⁷

Yugoslavya'nın tümünde olduğu gibi Karadağ'da da tek partili bir sistem kurulmuştur. Karadağ'ın ve buradaki Komünist Parti'nin tek adamı savaştan sonra uzun süre görevde kalan Blažo Jovanović olmuştur. Ülkedeki düzenin sağlanması için savaş döneminden arta kalan Yugoslavya'nın dağlarında, ormanlarında saklanan eski muhalefet iş birlikçi orduların unsurları yok edilmiştir. Karadağ'da, küçük çapta Çetnik birlikleri, Yeşiller ve Yeşil milis grupları da çoğunlukla 1947'de yok edilmiştir. İşgalcilerle iş birliği yapmış olan siyasi muhalifler yargılanarak, zorla çalıştırma veya yıllarca süren hapis cezalarıyla etkisiz hale getirilmiştir. Bazıları ise medeni haklarından mahrum edilerek serbest bırakılmıştır. Faşistlerle iş birliği yapan ünlü Karadağlı politikacılar iktidara getirilerek, kendilerine yüksek mevkiler verilmiştir. Krallık Yugoslavya'nın aksine Sosyalist Yugoslavya Karadağlılara çok daha fazla alan vermiştir. Karadağlılar federal kurumlarda çok iyi temsil edilirken ordu ve güvenlik hizmetleri ile ilgili kurumlarda da Yugoslavya ortalamasına göre en etkili liderlik pozisyonlarında yer almışlardır. Yugoslavya Krallığı'nda yalnızca 13 Karadağlıya

⁸¹⁵ Andrijasevic, and Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990...", p. 213.

⁸¹⁶ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.169.

⁸¹⁷ Ülger, *Yugoslavya...*, s.53.

general rütbesi verilirken Sosyalist Yugoslavya’da bu sayının 198 olması Karadağ’a verilen önemin göstergesidir.⁸¹⁸

1945’ten sonra Yugoslavya’da SSCB modeli esas alınarak bir takım reform başlatılmıştır. Hizmet sektörü, sigorta şirketleri, banka, taşımacılık kamulaştırılmıştır. Yugoslavya’nın, muhalif olmakla suçlananlara uyguladığı kurşuna dizme ve idam cezalarından ötürü bu dönemde Batıdaki itibarı çok düşüktü. Diğer yandan SSCB ile Yugoslavya arasında da anlaşmazlıklar vardı. Gizliden gizliye iki ülke arasında devam eden rekabet 1948 Haziran ayında gün yüzüne çıkmıştır.⁸¹⁹ Yugoslavya SSCB’nin en sadık uydusu olarak nitelendirilse de Yugoslav komünistler Stalin’den bağımsız bir dış politika izlemekten geri durmamışlardır. Stalin’in onayı olmaksızın iç savaşta Yunan komünistlere yardımda bulunmuş, Arnavutluk’u Yugoslavya’ya bağlamaya çalışarak Yugoslavya’nın hava sahasını ihlal eden ABD uçağını düşürerek Batı’ya karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Soğuk Savaş atmosferinin başlangıcındaki pek çok bağımsız girişim Sovyetleri rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık sonucu Mart 1948’de Stalin ve Molotov Tito’ya ve Yugoslavya Komünist Partisi’ne onları Marksizm- Leninizm çizgisinden sapmakla suçlayan bir mektup göndermiştir. Tito yönetimi geri adım atmadığından birkaç ay içinde bu durum düşmanlığa dönüşmüştür.⁸²⁰ 1948 Haziran’ında Stalin’in girişimiyle Bükreş’te “Yugoslavya Komünist Partisi İçerisindeki Durum Üzerine” başlıklı karar çıkarılmıştır. Sovyetler Birliği başta olmak üzere diğer Kominform üyeleri de çok sert bir şekilde Yugoslavya Komünist Partisi’ne saldırmıştır.⁸²¹ İddia edilene göre; Yugoslavya, Marksizm-Leninizm yolundan sapmış, SSCB ve diğer komünist ülkelere düşmanca tavır içine girerek emperyalist güçlerin sömürgesi durumuna düşmüştür. Aslında Stalin’in amacı Yugoslavya Komünist Partisi Politbürosu’nu ortadan kaldırmak ve kendi çizgisinde olan yeni bir kadro oluşturmak idi. Fakat Tito’nun Yugoslavya içindeki saygınlığı ve karizmatik kişiliği SSCB’nin

⁸¹⁸ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.169-170.

⁸¹⁹ Ülger, *Yugoslavya...*, s.56.

⁸²⁰ Batrićević, “Yugoslavya’da Karadağ”, s.170.

⁸²¹ Şecaettin Koka, “Sosyalist Yugoslavya Dönemi”, İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), KaraM&Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, (ss.11-20), s. 14.

girişimini sonuçsuz bırakmıştır. İktidardan uzaklaştıramadığı Tito'yu, 1948 yılında Yugoslavya'yı Kominform'dan ihraç ederek cezalandırmıştır.⁸²²

Yugoslavya'nın kominform ile yaşadığı çatışmalar Yugoslavya'yı çok büyük ekonomik zorluklar yaşatmıştır. Stalin ve Kominform Yugoslavya'ya aynı anda siyasi, ekonomi ve askeri baskı uygulamıştır. İlk beş yıllık gelişme planıyla ilgili SSCB ile kominform üyesi ülkelerle sözleşmeler bozulmuştur.⁸²³ Stalin ile ayrılıktan sonra yaşanan ilk zorlu dönem sona erdikten sonra “kendi komünizmine giden yol” a dönüş Yugoslavya'da komünist sistem altındaki yaşamı büyük ölçüde kolaylaştırmış ve Doğu Blokundaki ülkelerden farklı olarak dünyaya “fikir ihraç ettiği” için övüldüğü farklı bir komünizm türü geliştirmiştir. Sosyalist Yugoslavya'nın Stalin'den sonra Batı'ya yönelmesi toplumu kademeli olarak liberalleşmesine ve parti disiplininin gevşemesine yol açmıştır. Öncelikle ABD'den alınan uygun krediler ve Batıdan gelen büyük miktarda yiyecek ve Silah yardımı Tito'nun iktidarını güçlendirmiş, aynı zamanda ülkenin kalkınmasına destek sağlamıştır. Diğer komünist ülkelerde bulunmayan seyahat özgürlüğü, yurt dışına çıkış ve maddi kazanımlar gibi elde edilen olanaklar ülkedeki yaşamı tamamen değiştirmiştir.⁸²⁴

1952 yılında Yugoslavya Komünist Partisinin adı Yugoslavya Komünistler Birliği olarak değiştirilmesi Yugoslavya Cumhuriyetleri lehine adem-i merkezileşme sürecini başlatmıştır.⁸²⁵ Yugoslavya'ya özgü olan özyönetim ve pazar sosyalizmi gibi komünist ülkeler içerisinde Yugoslavya'nın görünümünü değiştirmiştir. 1960'ların ortalarına kadar hiçbir özel gazete, radyo ve dergi bulunmayan ülkede 1960'ların ikinci yarısından itibaren aralarında milliyetçi eğilimli olanların dahi bulunduğu çok sayıda dergi, kitap hiçbir kısıtlama getirilmeden yayınlanmaya başlamıştır.⁸²⁶

Özyönetime doğru ilk adımlar 1963 Anayasası ile atılmıştır. Bu anayasa ile, toplumun tüm kesimleri tüm kurum ve kuruluşların yönetim organlarını seçme hakkına sahip olmakla birlikte öz yönetsel olarak; iş, çalışma koşulları, gelir paylaşımı ve

⁸²² Ülger, *Yugoslavya...*, s.56-57.

⁸²³ Koka, “Sosyalist Yugoslavya Dönemi”, s.15.

⁸²⁴ Batrićević, “Yugoslavya'da Karadağ”, s.171.

⁸²⁵ Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı...*, s.53.

⁸²⁶ Ülger, *Yugoslavya...*, s. 65.

ödüllendirme, kurum ve şirketlerin devamı için karar alma hakkını elde etmiştir. 1963 Anayasası ile aynı zamanda Yugoslavya'nın Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti yerine ismi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.⁸²⁷ Sırp, Hırvat, Sloven, Karadağ ve Makedon etnik grupları resmen YSFC'de kabul edilmiş ancak Türklere, Makedonya, Kosova, Karadağ'daki Müslüman Arnavutlara ve Bosna-Hersek'teki Müslüman Boşnaklar için bir çözüm sunulmamıştır. Yugoslav idaresinin "Yugoslav entegral milleti" oluşturmak için yapılan çalışmalar kapsamında Boşnak Müslümanlara Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı'ndaki bağımsızlık mücadelesinde yer aldıklarından 1967 yılında resmi olarak etnik grup düzeyinde "Müslüman (Musliman)" olarak onay verilmiştir. Böylelikle Boşnak Müslümanlar YSFC'nin resmi olarak tanıdığı altıncı etnik grup olmuştur.⁸²⁸

1965 yılında çıkarılan devrim niteliğindeki kanunlar ile ekonomi ve toplum reformu başlatılmış, Yugoslavya'da üretilen mallar birçok dünya şehirlerinde yerini almıştır. Stalin'in hayatta olmamasına rağmen SSCB'den Yugoslavya'nın kapitalizme dönmekte olduğu eleştirileri gündemini korumuştur.⁸²⁹ 1971'de yapılan anayasa değişikliği ile devletin bütün idari organları federal cumhuriyetlerin delegeleri hâkim olacak şekilde yeniden yapılandırılmış, Komünistler Birliği'nin en üst kademesi olan Merkez Komitenin yerine ise cumhuriyetler ve özerk bölgelerin birer temsilcilerinden oluşan sadece Tito rotasyondan muaf tutularak ölünceye kadar Presidyum Başkanlığını yürütmesini sonrasında temsilcilerin rotasyona tabi tutularak sırayla başkanlık yapması kararlaştırılmıştır.⁸³⁰ Altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan Yugoslavya Federasyonu 1974 Anayasası ile yeniden şekillendirilirken Tito, 1960'larda kendini göstermeye başlayan çok uluslu yapıya sahip Yugoslavya'nın etnik kaynaklı siyasal bunalımdan çıkmanın çözümünü, cumhuriyetleri geniş yetkiler ile donatmakta ve ayrıyeten Macar ve Arnavut nüfusunun yoğun yaşadığı Voyvodina ve Kosova özerk bölgelerine neredeyse cumhuriyetlerde olduğu gibi yetkiler vermekte bulmuştur.⁸³¹

⁸²⁷ Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", s.16.

⁸²⁸ Aruçi, "Yugoslavya", s.576-577.

⁸²⁹ Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", s.16-17.

⁸³⁰ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.54.

⁸³¹ Nesrin Kenar, "Yugoslavya-Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu", Palme Yayıncıları, Ankara 2005, s.238.

Tito, karizmatik karakteri ve ulus sorununa objektif bir şekilde yaklaşması ile 1945'ten 1980'e kadar Yugoslavya yönetiminde kaldığı süre boyunca Yugoslav halklarının desteğini almayı başarmıştır. Ülkenin istikrarlılığının sürmesi ile Tito arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. 4 Mayıs 1980'de Tito'nun ölümü ise Yugoslavya için yeni bir devrin kapılarını aralamıştır.⁸³²

4.2.2. Sosyalist Yugoslavya'da Karadağ'ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı

İkinci Yugoslavya'nın kurulması ile yeniden devlet statüsüne kavuşan Karadağ'ın kazandığı sınırlar bugünkü sınırlar ile örtüşmektedir. Balkan Savaşlarından sonraki sahip olduğu sınırlardan farklı olarak Metohija'nın bazı kısımları Karadağ'dan alınmış ama coğrafi ve çoğunlukla etnik olarak Podlovce bölgesine kadar uzanan Kotor Körfezi de onun bir parçası haline getirilmiştir. Karadağ Yugoslav Cumhuriyetleri arasında en küçük ve en az nüfusa sahipti. Yüz ölçümü 13.812 km² idi ve 1948 nüfus sayımı sonuçlarına göre 377.189 kişilik bir nüfusu vardı. Bu nüfusun %90'ı Karadağlı, %5,2'si Arnavut, %1,8'i Sırp, %1,8'i Hırvat ve %0,1'i Müslümandı. Başkenti 1946 yılına kadar Cetinje olmuş, daha sonra başkent Podgorica'ya taşınarak Josip Broz Tito'ya ithafen Titograd olarak değiştirilmiştir.⁸³³

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulduğu zaman Karadağ'ın ulusal varlığı ve tarihi tanınarak Karadağ kimliği güçlendirilmeye çalışılmıştır. Karadağlıların Sırlarla ilişkilerinde ayrı bir ulus olarak tanıtılmasına yönelik ilk çaba, Hırvat Ustaşa hareketinin ruhani kurucuları olan Hırvat ideologlar Ante Starcevic ve Josip Frank'in fikirlerinin müridi olan Savic Markovic Stedimlija'nın edebi eserleriyle İkinci Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Sırp etnik bütünlüğünün parçalanmasına ilişkin eski Yugoslav Komünist Partisi'nin resmi programı haline geldiğinde Yugoslav komünistler de Stedimlija'ın bu fikrini biraz farklı argümanlarla desteklemişlerdir.⁸³⁴ O dönemin Karadağlıların çoğu kendilerini Sırp kabul etmelerine karşın, Karadağ vatandaşlığını almaya teşvik

⁸³² Ülger, *Yugoslavya...*, s. 68.

⁸³³ Batrićević, "Yugoslavya'da Karadağ", s.169.

⁸³⁴ Slavenko Terzic, "Ideological Roots of Montenegrin Nation and Montenegrin Separatism", *Historical Institute Serbian Academy of Sciences and Arts*, Erişim: 28.03.2022. <https://njegos.org/past/idroots.htm>

edilmiştir. Komünist rejime sonradan muhalif olan dönemin Karadağ asıllı siyasetçisi Milovan Djilas bu konuda Tito'ya şunları söylemiştir. *Karadağlılar ayrı bir cumhuriyet olmak istemiyorlar, çünkü onlar Sırplarla aynı (aynı kafada iki göz)*” demiştir. Tito Djilas'a “*Karadağlıların ayrı bir cumhuriyete ihtiyacı yoksa bile dengeleri korumak için benim buna ihtiyacım var.*” cevabını vermiştir. Tito kendi inisiyatifiyle 1945'te Karadağ Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'nın bir parçası olacağına karar vermiştir. 1931 nüfus sayımına bakıldığında Karadağ nüfusunun %80,88'i kendilerini Sırp Ortodoks ilan etmiştir. Tito ve diğer ortaklarının yanı sıra Rus desteği ile 1948 yılındaki nüfus sayımında Karadağlıların %90,67'nin üzerinde Karadağlı, %1,78 Sırp, %0,1'in Müslüman olarak beyanda bulunmuştur. 1948 nüfus sayımı verilerini 1953 ile karşılaştırsak Karadağlı olarak ilan edenlerin sayısında %4,06'lık bir azalma ve Sırp ilan edenlerde ise %1,52'lik bir artış göstermiştir. Bu değişiklik Sovyetler Birliği'nden kopuştan kaynaklanmaktadır ve ilk kez bu sayımda %1,52'lik oranla kendini Yugoslav ilan eden ortaya çıkmıştır. Bunun sebebe ise savaş sonrası neslin etnik kökenlerini kabul etse de kendini Yugoslav hissetmesidir.⁸³⁵

Tablo 1: Karadağ'ın 1931-1991 yılları arası nüfus sayımı⁸³⁶

	Karadağ Nüfusundaki Artış	Karadağlı	Sırp Ortodoks	Müslüman	Arnavut	Hırvat	Yugoslav	
1931	360,044	15,6%	80,88%	14,96%	5,03%	Katolik	7,24%	
1948	377,189	4,8%	90,67%	1,78%	0,10%	5,15%	1,80%
1953	419,873	11,3%	86,61%	3,30%	5,58%	2,33%	1,52%
1961	471,894	11,3%	81,37%	2,99%	6,5%	5,47%	2,26%	0,33%
1971	529,604	12,2%	67,15%	7,46%	13,26%	6,74%	1,74%	2,07%
1981	584,310	10,3%	68,54%	3,32%	13,36%	6,46%	1,81%	5,35%
1991	615,035	5,3%	61,86%	9,34%	14,57%	6,57%	1,02%	1,02%

⁸³⁵ Shkelzen Imeri, “Evolution of National Identity in Montenegro”, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing, Rome-Italy*, 5/3, 2016. (pp.141-148), p. 143-144.

⁸³⁶ Imeri, “Evolution of National Identity in Montenegro”, p.143.

Yugoslavya Krallığı döneminde Karadağ ihmal edilen yerlerden biri olmuştu. 1945'te Yugoslavya Komünist Partisi'nin yönetimi altında Sosyalist Yugoslavya kurulduğunda, Karadağ yıllarca süren tek parti yönetimine ve güçlü bir ekonomik kalkınma ve sosyal ilerleme dönemine girmiştir. Sonraki kırk yıl boyunca, Sosyalist Yugoslavya devletinin siyasi ve mali desteği ile önemli toplumsal dönüşüm ve yüksek derecede özgürleşme ve modernleşme gerçekleşmiş, sosyalist Yugoslavya ve federal sistem, Karadağ'a devlet restorasyonu fırsatı sunmuştur.⁸³⁷ Tito'nun en büyük hedeflerinden olan halklara söz verdiği gibi eşitsizliği gidermek adına az gelişmiş özerk bölgeleri ve cumhuriyetleri kalkındırmak için, özellikle Stalinci dönem olan 1945-1949 yılları arasında, federal bütçeden oluşturulan fonlarla Kosova, Makedonya ve Karadağ'a daha çok yatırım yapılmasına özen göstermiştir.⁸³⁸

Komünizm döneminde Karadağ'ın giderek artan düzeyde seyahat ve iletişim ağı da gelişim göstermiştir. Karayolları, demiryolları, havaalanlarının alt yapı ağından oluşan yollar yapılmıştır.⁸³⁹

Karadağ'ın tüm büyük kültür ve eğitim kurumlarının oluşturulması komünist yönetim altında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Komünist dönem Karadağ toplumu için en önemli modernleşme dönemiydi ve köylülerin Karadağlılara potansiyel dönüşmesi için imkanlar yaratmıştır. Yugoslavya federasyonun parçası olmasına rağmen, Karadağ'ın 1946'dan beri kendi anayasası ve diğer Yugoslav cumhuriyetlerde olduğu gibi önemli derecede siyasi özerkliği vardı. 1974'te yarı konfederal Yugoslav anayasasının kabul edilmesiyle sonuçlanan federal merkezi yönetimden bireysel cumhuriyetlere kademeli olarak geçilmesi ademi merkeziyetçiliği doğurmuş böylece anayasal bağımsızlık artmıştır. 1980'lerin sonunda devlet seçkinleri; ekonomi, finans, eğitim, medya, güvenlik, hukuk, sosyal hizmetler ve hatta sivil savunma üzerinde tam kontrole sahipti. Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Karadağ da kendi jeopolitik hedeflerini ve sosyo-ekonomik politikalarını takip eden devlet içinde bir devletti.⁸⁴⁰

⁸³⁷ Andrijasevic, and Bacovic, "Economic development of Montenegro from 1918 to 1990...", p. 213.

⁸³⁸ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.59-60.

⁸³⁹ "History of Podgorica", Erişim:25.11.2021. <https://montenegroairports.com/en/podgorica-airport/about-airport/history-of-podgorica-airport/>

⁸⁴⁰ Siniša Malešević and Gordna Uzelaç, "A Nation-state without the nation? The trajectories of nation-formation in Montenegro". *Nations and Nationalism*, 13 /4,2007, (pp.695-716), p.703-704.

4.2.3. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Dönemi (1980-1992)

4.2.3.1. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Süreci

Sovyetler Birliğinin çöküşüyle birlikte sona eren Soğuk Savaş iki kutuplu dünyayı bitirmiş, dünyanın geri kalan kısmı kadar Balkan coğrafyasını da derinden etkilemiştir. Bu coğrafyada yaşanan en önemli gelişme ise Yugoslavya'nın parçalanması olmuştur.

Çatışmalar ve savaşlar birçok faktörün etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu faktörler; etnik/din, ideoloji ve iktisat olarak üç ana başlık altında toplanabilir. Sayılan bu faktörlerin tamamı etken olmasına karşın içlerinden birisi daha baskındır. Diğerleri de başat rol oynayanın etkisi altındaki etkenler olarak gün yüzüne çıkar.⁸⁴¹ Bu bağlamda Yugoslavya'yı dağılma sürecinde rol oynayan etkenler de çeşitlidir. Bunlar ekonomik, devlet yapısı, uluslararası gelişmeler, milliyetçilik ve dağılma sürecine neden olan etkenler esnasında ortaya çıkan diğer faktörlerdir.⁸⁴² Tito Yugoslavya'sı kurulduğundan itibaren kendine özgü yapısıyla, Soğuk Savaş döneminde hem Doğu Blokuna hem de Batı Blokuna mesafeli tavrıyla, Bağlantısızlar Hareketi'nin öncüsü olarak uluslararası ilişkilerin en ilgi uyandıran devletlerinden biri olmuştur.⁸⁴³

Yugoslavya'nın çözülme süreci, her ne kadar Tito'nun ölümünden sonra görülüyor olsa da Tito yönetiminin son on yılında başlamış olmakla birlikte onun ölümünden sonra yoğunlaşarak, birleştirici yönünü hızla kaybetmeye başlamıştır. Tito döneminde de bahsedildiği üzere, Titoizm gelişen bir sistem olmasına rağmen SFRN'de düzenli işleyen otonom bir yapı kurulamamıştır. Yapı içinde yapılan düzenlemeler ile bir yere kadar iş birliği sağlanabilmiş, gittikçe artan bölgesel ve ulusal çıkarlar daha üstün hale gelmiştir.⁸⁴⁴ Tito'nun; İkinci Dünya Savaşında hafızalardaki efsanevi Partizanların önderi ve komünist liderler arasında Stalin'e meydan okuyan tek lider oluşu, neredeyse tüm Yugoslav tarihçilerinin aynı fikirde olduğu onun karizmatik kişiliği, bölgesel eşitsizliklere rağmen döneminde; iktisadi refahın artmasına ve en

⁸⁴¹ Burhan Abazi, Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 49.

⁸⁴² Kenar, Yugoslavya..., s.111.

⁸⁴³ Çağlar, Mehmet Turan, "Tito Sonrası Dönemdeki Ekonomik Sorunların Yugoslavya'nın Parçalanmasına Etkileri". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/14, Temmuz 2018, (ss.80-98), s.81.

⁸⁴⁴ Kenar, Yugoslavya, s.109.

önemlisi temelini Komünist Parti ve ona bağlı federal ordu ve polis teşkilatı üzerine kurduğu ılımlı da olsa Komünist Parti diktatörlüğü Yugoslavları bir arada tutan etkenlerdi.⁸⁴⁵ Bu yönüyle Yugoslavya her şeye rağmen Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku ülkeleri arasında nadir başarı gösteren devletlerden biri olmuştur. Tito'nun; (i) özyönetim anlayışıyla yerel özgürlüklerin sağlanması, (ii) dış politikada bağlantısızlık telakkisiyle dünya barışına katkısı, (iii) kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi içinde etnik uyumun kurulması yönetimi ilkeleri ile; Yugoslavya ilk 35 yıl içinde sosyalist çevrede en liberal ekonomik anlayışa, en üst düzeyde etnik ve dinsel hoşgörülü, özgürlükçü siyasal yapıya sahip bir ülke olmuştur.⁸⁴⁶ Tito uygulamış olduğu politikalarla Yugoslavya diğer Doğu Bloku ülkelerine göre farklı bir duruş sergilemiştir. Bu ülke sadece yüksek derecede bağımsız bir dış politika takip etmekte kalmamış, sınırları içinde de göreceli bir özgürlük ortamı yaratmıştır. Tek partili sistem ve ideolojik kontroller sürerken, komşu ülkelerin yaptığı gibi vatandaşlarının hayatları üzerinde çok fazla müdahalelerde bulunmamıştır. Bunun yanı sıra, karışık bir ulusal organizasyon ile Yugoslav yönetimi farklı geçmişe, farklı ekonomik yetersizliklere sahip olan ulusların en azından uyum içerisinde bir arada yaşamalarını sağlama çabası içinde olmuştur. Geçmiş düşmanlıkların unutulup bir kenara atılması elbette söz konusu değildi; ancak en azından problemler açıkça anlaşılmıştır.⁸⁴⁷ Ancak Tito'nun ölümünden sonra önceden gelen ve sonrasında oluşan birçok etkenin birleşmesiyle federal ülke bir domino etkisiyle çözülme sürecine girmiştir. Yugoslav halkı için Tito sonrası dönem, iktisadi bulanımla birlikte cumhuriyetler arası iktisadi eşitsizliğin derinleştiği ve Tito'nun miras bıraktığı sistemin mevcut siyasi ve iktisadi sorunlar ile başa çıkıp çıkamayacağı sorunsalının gündemde olduğu bir dönem olmuştur.⁸⁴⁸ Cumhuriyetler dağılma sürecinde; daha fazla egemenlik sağlanmasını isteyen Slovenya ve Hırvatistan, merkezi yönetimden yana olan Karadağ ve Sırbistan, hem Sırp egemenliğinde yaşamaktan hem

⁸⁴⁵Abazi, Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı, s. 72.

⁸⁴⁶ Oral Sander, "Siyasi Tarih -1918-1994", İmge Kitabevi, Ankara 2013, s.576.

⁸⁴⁷ Jelavich, "Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl", s. 434.

⁸⁴⁸ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.74.

de dağılmaktan çekinen Makedonya ve Bosna Hersek olarak zihinlerde üçe ayrılmıştır. Bunlara ilave olarak Federal Ordu da birliğin korunmasından yana olmuştur.⁸⁴⁹

Tito'nun ölümünden sonra 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. On yıl boyunca sürece bu siyasal tartışmalar genel olarak; (i) 1980-1987 döneminde parti içinde tartışmalar, 1987-1989 döneminde ileride Sırbistan'ın Cumhurbaşkanı olacak ve tarihe Sırp kasabı olarak geçecek olan Slobodan Milošević taraftarları ile aleyhtarları arasındaki tartışmalar, (iii) 1989-1991 döneminde eski Komünist Parti taraftarları ile Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Makedonya'da bulunan Komünist olmayan partiler arasında ülkenin geleceğine dair olan tartışmaları oluşturmuştur.⁸⁵⁰

Tito 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan milliyetçi ve özgürlükçü akımların oluşturduğu bunalıma karşı çözüm olarak, devletin idari yapısını cumhuriyetlerden gelecek temsilcilere ağırlık verecek şekilde düzenlemişti ve ölümünden sonra uygulamaya konulmak üzere kolektif başkanlık konseyi oluşturmuştu. Altı cumhuriyet ve iki özerk yönetimden gelecek olan birer temsilciden oluşacak olan Predsedništvo⁸⁵¹ Tito öldükten sonra ülkeyi yönetecekti. Federal cumhuriyetlerde ve özerk bölgelerdeki komünist parti liderleri ise Tito'nun ölümünün ardından birer yıl Federal Devlet Başkanı görevinde olacaktı. Ancak bu düzenleme Tito'dan sonra Yugoslavya'nın dağılmasındaki etkenlerin bir parçası olmuştur. Bu düzenleme ile Federal Yugoslavya'yı bir arada tutacak ve federal yönetiminin sürekliliğini sağlamaya çalışan bir devlet başkanı ortaya çıkmamıştır.⁸⁵²

Yugoslavya meclisinde kararların artık tek bir elden çıkan yetkilere dayanarak verilmemesi sistemi yavaşlatmış, iki özerk bölge ve altı cumhuriyetten oluşan sekiz siyasal birimin Yugoslavya Başkanlığı'ndaki temsilcileri oy birliği ile çıkacak bir karar almak zorunda kalınmıştır. Böyle yavaş işleyen sistem ekonomik ve siyasal alanlarda

⁸⁴⁹ Pınar Akgül, Yugoslavya Cumhuriyeti'nin Dağılma Sürecinde ve Sonrasında Sırbistan, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2009, s.112.

⁸⁵⁰ Kenar, "Yugoslavya", s.111.

⁸⁵¹ "Predsedništvo" Cumhurbaşkanlığı olarak tercüme edilse de Yugoslavya'nın idari sistemini tam olarak karşılamadığından bu şekilde kullanılmıştır.

⁸⁵² Erdal Arap ve Selcen Bayün, "Josip Broz", *Hukuk Gündemi*, 2014/2, s.87, <http://www.ankarabaru.org.tr/siteler/ankarabaru.org/hgdmakale/2014-2/20.pdf>

alınması gereken hızlı ve pratik reformların gerçekleştirilmesini imkânsız kılmıştır.⁸⁵³ Tito'dan sonra Yugoslavya'nın parçalanmasını önlemek amacıyla oluşturulan Yugoslavya Devlet Başkanlığı altı cumhuriyetin başkanları tarafından sırayla yılda bir kez el değiştirerek rotasyon sistemi ile devam ettirilmişse de Sırbistan'ın sistem içindeki egemen ve üstün durumu pek bu karışıklığı düzeltmeye etki edememiştir. Uzlaşma sağlanamayan bu sistem, merkezi hükümeti zayıflatarak özerk bölgeler ve cumhuriyetlerin hükümetlerini güçlenmesine ivme kazandırmıştır. Zaten başkanlık sırası Hırvatistan Cumhuriyeti Başkanı Stipe Mesic'e geldiğinde Sırp yönetimi devletin tehlikede olduğu iddiasıyla sistemi durdurma kararı alarak sıkıyönetim ilan etmiştir.⁸⁵⁴

Yugoslavya devletinin dağılmasına yol açan etkenler arasında en çok başat rol oynayan milliyetçilik olmuştur. Güçlü lider Tito, parti ve devlet içindeki milliyetçi siyasilerin yükselmelerini ve örgütlenmelerini önliyordu. Ancak Tito'nun ölümü bu ideolojide olan siyasilerin önünü açmış, cumhuriyetler arasındaki kutuplaşmalar milliyetçiliği gün yüzüne çıkarmıştır. Tito sonrası geçiş dönemi olarak adlandırılan 1980'lerin ilk yarısı aynı zamanda milliyetçiliğe geçiş dönemi olmuştur. Aslında komünist yönetim döneminde etnik gerginlikler elbet vardı, ancak bu yöneticiler tarafından bastırılmaktaydı. Oluşturulmuş bu suni istikrar, baskıların ortadan kalkmasıyla birlikte daha tehlikeli ve saldırgan olacak bir şekilde gün yüzüne çıktı.⁸⁵⁵

Ekonominin giderek zayıflamasıyla birlikte Belgrat yönetimine tepkiler artmış, bunun ilk sarsıntısı 1981 yılında Kosova'da başlayan siyasi amaçlı gösteri ve eylemler olmuştur. Bu eylemler zamanla diğer cumhuriyetlere de sıçramıştır. Martın 11'inde başta Priştine Üniversitesi öğrencilerinin yemek ve diğer sosyal statülerinin iyileştirilmesi talebindeki ayaklanmalarının polis müdahalesi sonrasında, bu defa, 26 Mart'ta "Kosova Cumhuriyet", "Biz Arnavutuz, Yugoslav değiliz", "Enver Hoca'nın Çocuklarıyız" vb. milliyetçi sloganlarla; şehir merkezindeki dükkanları yağmalayan, polisle çatışan yüzlerce göstericinin katıldığı⁸⁵⁶, Kosova Komünist Birliği üyeleri, aydınlar, işçiler farklı şehirlerden vatandaşların ve lise öğrencilerinin de yer aldığı

⁸⁵³ Aruçi, "Yugoslavya", s.577.

⁸⁵⁴ Marc Weller, "The International Response to The Dissolution of The Socialist Federal Republic of Yugoslavia", *The American Journal of International Law*. Vol.86, No.3, Jul 1992, (pp. 569-607). p. 570.

⁸⁵⁵ Kenar, "Yugoslavya", s.128.

⁸⁵⁶ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.75.

gösterilere dönüşmüş ve bu gösteriler büyüyerek uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁸⁵⁷ Priştine eyaletinde bu yaşananlar diğer şehirlere yayılmakla birlikte Makedonya'nın Arnavutların yoğun olduğu bazı bölgelerde de görülmüştür.⁸⁵⁸ Sırp gösterilerin karakteri hakkında Arnavutluk'un bir kışkırtması olduğunu, Kosova'nın YSFC'den koparılmaya çalışıldığını Federal makamlara inandırmıştır. Böylelikle Sırbistan'ın öne sürdüğü politikalara karşı gelenler tasfiye edilmiştir. Sırbistan bu avantajlı durumunu kullanarak 23 Mart 1989 yılında, 1974 yılı Anayasası ile verilmiş olan Kosova'nın özerklik statüsünü kaldırmayı başarabilmiştir.⁸⁵⁹

Yugoslavya'da yaşanan milliyetçiliğinin temelinde geçmişten gelen birçok faktörler yatmaktaydı. 1970'te yapılan bir sosyolojik araştırmada Yugoslav halkları arasında da etnosentrik⁸⁶⁰ duyguların olduğu ortaya konmuştur. Sonuçlar genel olarak; Hırvatlar kendilerini "Barışsever", "Adaletli", "1000 yıllık kültüre sahip" ve "Batılı" vb özelliklerle tanımlamışlardır. Sırp ise kendilerini "Kahramanlık" ve "Yugoslavya'nın koruyucuları" olarak görmektedirler. Hırvatlar Sırpı "Başkalarına saygı göstermeyen", "Kaba", "Yayılmacı" olarak belirtirken, Sırp da Hırvatları "Korkak", "Pasif" ve "Yabancı unsurlar ile iş birliği yapan" kişiler olarak tanımlamışlardır. Slovenler de kendilerini "Üretken", "Temiz", "Düzenli" gibi özelliklerle yücelterek, Sırp ve Hırvatlar gibi geçmişte bir devlet kuramamış olmalarını "eksiklik" olarak görmüşlerdir. Diğer etnik gruplar ise Slovenler tarafından "üretken olmayan ve kaynakları gereksiz yere tüketenler" olarak kabul edilmektedir. Diğer etnik gruplar da Slovenleri genel olarak "Soğuk, Anti Sosyal ve Alman" olarak karakterize etmektedirler.⁸⁶¹ Bu etnosentrik duyguların Tito sonrası dönemde baş gösteren sorunlarla birlikte daha da arttığı söylenebilir.

⁸⁵⁷ Amir Jakupi, "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6/1, Temmuz 2017, (ss.189-215), s.194.

⁸⁵⁸ Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı...*, s.75.

⁸⁵⁹ Jakupi. "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ...," s.209-210.

⁸⁶⁰ Ethnocentrism'den gelen Ennosentrik (Enthnocentrik) "Kişinin kimliğini oluşturan grup (iç grup) ile özdeşleşme eğiliminde olduğu, kendi kültürel değerlerinin haricindeki etnik grup veya gruplardan daha üstün olduğunu onları daha bayağı ve aşağıda gördüğü, bir durumu yansıtmaktadır. Bu konuda bkz. Feyza Nur Alkan ve Ramazan Erdem, "Etnosentrizm ve Meslek Merkezilik:Kavramsal Bir Değerlendirme", *Vizyon Dergisi*, 12/30,2021,(ss.635-651).

⁸⁶¹ Ramet, "*Nationalism and Federalism in Yugoslavia (1962-1991)*", p. 22. Aktaran: Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı...*, s.61-62.

1960'lı yıllarda kurulan, Tito döneminde pek sesini çıkaramayan, modern Sırp milliyetçiliğinin en önemli aktörlerinden olan Sırp Bilim ve Sanat Akademisi 1986 yılının mart ayında yazarlar, filozoflar, tarihçiler, ekonomistler ve dil bilimcileri tarafından hazırlanan ideolojik bir manifesto yayımlamıştır. Manifestoda özetle; Sırp'ların Yugoslavya içinde baskı altında tutulduğu, Yugoslavya'nın gerçek sahipleri olan Sırp'lara yönetimde daha fazla söz hakkı verilmesi gerektiği, Hırvatistan ve Slovenya'nın iktisadi alanda gelişmesine katkı sağlandığı fakat aynı durumun Sırbistan için yapılmadığı, 1974 Anayasası ile kendilerine ait topraklar özerk bölge haline getirilerek Sırbistan'ın üçe bölündüğü, Sırp'ların bir bütün olarak yaşadıkları bir uluslarının olmadığını ve tarih boyunca tavizi hep kendilerinin verdiği belirtiliyordu.⁸⁶² Yayınlanan bu manifesto Slobodan Milošević'in Sırp şovenist milliyetçiliği üzerine kuracağı propagandasına dayanak oluşturacaktır.⁸⁶³

Yayınlanan bu manifestoda istenilen değişiklikleri yerine getireceği vaadinde bulunan Slobodan Milošević 1987 Aralık ayında gerçekleştirdiği bir iç darbe ile Sırp Komünist Parti örgütünün başına geçmiştir. Bundan sonra 1988-1989 yılları Milošević'in zaten sallanan Yugoslav siyasal sisteminin temellerini dinamitlemesi ile geçmiştir.⁸⁶⁴ Cumhurbaşkanı Milošević iktidara gelir gelmez 1974 anayasası ile, Voyvodina ve Kosova'ya verilen hakları tamamen geri alarak özerk bölge statülerini kaldırmış ve Sırbistan merkezi idaresine bağlamıştır. 1987'de başlatılan bu radikal değişim sonucunda Yugoslavya Komünist Partisi 1990 yılında dağılma sürecine girmiştir.⁸⁶⁵ Milošević, Yugoslav federe ülkelerindeki bağımsızlık taraftarı mevcut rejimleri devirerek bunların yerine Milošević yanlısı bir hükümet kurmayı planlamaktaydı. Karadağ, Voyvodina, Kosova ve Bosna-Hersek'te etkisini genişletmek isteyen Milošević geniş katılımları bulan ve bir hayli organize edilmiş birçok gösteriler düzenlemiştir. Her ne kadar bu devrime katılım ekonomik nedenlere bağlansa da Milošević yanlısı göstericilerin provokasyonu ile ırkçılık havasına bürünen, Sırp milliyetçiliğinin sergilendiği bir ortam yaratmıştır. Kurucu cumhuriyetler arasında

⁸⁶² Sander, "Siyasi Tarih- 1918-1994" s.577, Akgül, Yugoslavya..., s.38.

⁸⁶³ Milošević'in siyasi kişiliği konusunda bkz: İbrahim Fevzi Güven, "Yugoslavya'nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Milošević'in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 17, 2016, (ss.101-128), s. 109-115.

⁸⁶⁴ Sander, "Siyasi Tarih- 1918-1994" s.577.

⁸⁶⁵ Aruçi, "Yugoslavya", s.577.

ekonomik krizden en fazla etkilenen Karadağ'da Titograd'da düzenlenen protestolara 50 bin civarında insan katılmıştır. Milošević'in bu milliyetçilik politikası Karadağ'daki protestocuları da derinden etkilemiştir.⁸⁶⁶

Yugoslavya Komünistler Birliğinin 20 Ocak 1990'da Belgrad'ta toplanan 14. Olağanüstü Kongresinde Sloven delegeler birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Sloven delegelerin sunmuş olduğu; insan hakları ve hukuk üstünlüğüne saygı duyulması, çok partili seçim sistemine geçilmesi, esnek bir konfederasyon şeklinde Yugoslavya'nın yeniden yapılanması önerilerinin tartışıldığı çok sert geçen bu kongrede bir sonuç alınamamış, 4. günün sonunda Sloven delegeler kongreyi terk etmişlerdir. Böylelikle II. Yugoslavya'nın kurucusu Yugoslavya Komünist Partisi işlevini yitirmiştir. Kongreden sonra Slovenya, Yugoslavya Komünist Partisi'nden ayrıldığını ilan ederek 4 Şubat'ta Slovenya Komünist Partisi'nin adını "Yenileme Partisi" şeklinde değiştirmiştir. Yugoslavya Komünist Partinin tekelinin son bulduğu anlamına gelen kongreden sonra bütün cumhuriyetlerin ilk kez serbest seçim kararı almalarıyla birlikte 1990 yılının Nisan ayından itibaren cumhuriyetlerde seçimler yapılmaya başlanmıştır. Böylece gerçekleşen bu çok partili seçimler Yugoslavya siyasi sistemini büyük bir değişime uğratmıştır. Sırbistan ve Karadağ haricinde tüm cumhuriyetlerde milliyetçi söylemleri olan siyasi partiler ve koalisyonların kazandığı bu çok partili serbest seçimlerde komünist, anti-komünist ayrımının yaratmış olduğu Yugoslav ulusal sorununa da yenisi eklenmiştir. Bu iki blokun ortak noktası ise güçlerini "milliyetçilikten almış olmalarıydı.⁸⁶⁷ Hırvatlar ve Slovenler olası Sırp baskıcı yönetimi engellemek için gevşek bir konfederal sisteme geçilmesinde ısrarlarını sürdürürken, Sırlar ve Karadağlılar ekonomi üzerindeki merkezi kontrolü ve Yugoslav yaşamındaki baskın rolü korumak için daha sıkı bir federasyonda kalmak istiyorlardı.⁸⁶⁸ 4 Ekim 1990'da Slovenya ve Hırvatistan'ın; Yugoslavya'nın ortak pazar, ortak dış politika ve her bir devletin kendi silahlı güçlerinin yanında ortak silahlı güçlerinin olacağı, gevşek bağların olduğu konfederal olarak yeniden yapılandırılması hakkındaki tekliflerini Karadağ ve Sırbistan reddetmiştir.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.55.

⁸⁶⁷ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.79-80.

⁸⁶⁸ Weller, "The International Response to The Dissolution of The Socialist Federal Republic of Yugoslavia", p. 570.

⁸⁶⁹ Kenar, Yugoslavya, s.150.

Bunun üzerine Hırvatların ve Slovenlerin Federal Yugoslavya'dan ayrılmaya yönelik fikirleri daha da belirginlik kazanmıştır.

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık yönündeki hareketleri Sırbistan ile aralarındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Sırbistan'ın da "Büyük Sırbistan" fikrini tekrarlayarak kıskırtmış olduğu Sırp milliyetçiliği, önce Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ları sonra da Bosna-Hersek'teki Sırp'ları harekete geçirmiş, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadıkları iç savaşa benzer bir iç savaş ile karşı karşıya kalarak Yugoslavya'nın sonunu getirmesine neden olmuştur.⁸⁷⁰

Slovenya'nın 25 Haziran 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Federal Başkan Ante Markoviç Yugoslavya'nın sınırlarını korumak amacıyla Slovenya'ya güç kullanma kararı almıştır. Federal ordunun yenildiği kısa ve şiddetli olan bu savaş, on günün ardından Avrupa Topluluğu'nun araya girmesi ile yapılan görüşmeler sonucunda "Brioni Anlaşması" imzalanarak savaşa son verilmiştir. Slovenya topraklarında kalan son federal askerler de Slovenya'yı terk etmişlerdir.⁸⁷¹ Slovenlerin bu zaferinde Slovenya'da Sırp'ların nüfusunun az olması ve arkalarında Almanya'nın bulunması etkili olmuştur.⁸⁷² Slovenya'nın bağımsızlığı Yugoslavya için bir darbe olmuş ve bu durum diğer cumhuriyetleri de cesaretlendirmiştir.

Hırvatlar Sırp'lardan sonra Yugoslavya'nın ikinci büyük ulusunu oluşturmaktadır. Slovenya gibi Yugoslavya'nın en zengin cumhuriyetlerinden olan Hırvatistan daha ziyade siyasi ve iktisadî adem-i merkezîyetçilik yanlısı bloğun liderliğini üstlenerek, yoğunluk olarak 1964 yılına kadar Federal Hükümette toplanan siyasi otoritenin ve merkezi iktisadi planlamanın karşısında durmuşlardır. Hırvatlar da Slovenler gibi az gelişmiş bölgelere yaptıkları yardımların yükünü çekmekten hoşnutsuzluk duyarak sömürdüklerinden yakınmışlardır.⁸⁷³

1990 yılında yapılan çok partili seçimlerde, Hırvat milliyetçiliğin 1980 gelişmesinde rol oynamış Franjo Tuğman'ın 1989'da kurduğu "Hırvatistan Demokratik

⁸⁷⁰ Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.86.

⁸⁷¹ Kenar, Yugoslavya, s.140-141.

⁸⁷² Abazi, Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı, s. 55.

⁸⁷³ Ramet, "Nationalism and Federalism in Yugoslavia", p. 99-101. Aktaran: Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.62.

Birlik Partisi'nin (Hrvatska Demokratska Zajednica) iktidara gelmesi Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ları tedirgin etmiştir.⁸⁷⁴ Tudjman'ın seçim kampanyasında belirttiği Hırvatistan üzerindeki Sırp egemenliğini sona erdirmeye konu almış olması, Tudjman'ın başa gelmesi ile Hırvatistan'daki Sırp'ları Hırvatistan'da yeni bir Sırp karşıtı olma durumunun canlandığı algısını oluşturmuş, bu tehlike algısına kapılan Hırvatistan Sırp'larının paniğe kapılmalarına neden olmuştur. Bu nedenle Hırvatistan Sırp'ları kendilerini güvence ve garanti altına almak amacıyla birtakım faaliyetlere girişmişlerdir.⁸⁷⁵ Tamamen Sırbistan'a güvenen Hırvatistan'daki Sırp'lar aslında tek başlarına bir güç değillerdi. Gayri-resmi yollarla kurmuş oldukları Sırp partisi 1990 yılının temmuz ayında Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların özerkliğini ilan etmiştir. Bu devlet esasında Sırbistan için Yugoslavya içinde yaşayan tüm Sırp'ları birleştirme projesinin bir parçası idi. Hırvatistan bunun ardından ülkedeki Sırp milis kuvvetlerinin ve Sırp polisinin silahsızlandırılmalarıyla ilgili girişimlerde bulunmuştur. Bu gelişmelerden tedirgin olan Belgrad yönetimi de Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ları silahlandırmıştır. Hırvatistan karşı adım attığında %70'i Sırp'lar ve Karadağlılardan oluşan Yugoslav ordusunu karşısında bulmuştur.⁸⁷⁶

Tudjman yönetimi, 19 Mayıs 1990 yapılan referandumda Hırvat halkının %93'ünün bağımsızlığı istemesine karşın Hırvatistan'ın bağımsızlığını geciktirmiştir. Çünkü Hırvatistan'ın Sırp'ların ve ordunun baskısı nedeniyle zarar görmesinden endişe duymuştur. 1991 yılında Hırvatistan Slovenya ile birlikte diğer cumhuriyetlerin liderlerinin de katıldığı bir dizi toplantılar gerçekleşmiş, konfederal bir Yugoslavya yaratma seçeneği konusunda ısrarcı olmalarına yönelik çabaları bir sonuç vermemiştir. Bunun üzerine Hırvatistan 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle yaşanacak olan iç savaşın fitilini ateşlemiştir.⁸⁷⁷ Hırvatistan'ın bağımsızlığına karşı çıkmak için Hırvatistan'daki Sırp yerleşim bölgelerinde protesto amaçlı silahlı çatışmalar yayılmıştır. Takip eden savaşta, Yugoslavya ordusu tarafından Slavonya bölgesindeki Vukovar şehri bombardımana tutulmuş, Dubrovnik bombardımanlarla yerle bir

⁸⁷⁴ Ceyda Üçyıldız, Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasına AB'nin Rolü, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Toplulukları Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.25-26.

⁸⁷⁵ Kenar, Yugoslavya, s.151-152.

⁸⁷⁶ Üçyıldız, Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin..., s.26-27.

⁸⁷⁷ Kenar, Yugoslavya, s.151-152.

edilmiştir. Dalmaçya şehirleri bombalanarak Hırvat topraklarının üçte biri Yugoslav güçleri tarafından işgal edilmiştir.⁸⁷⁸ Karadağ özellikle Dubrovnik çıkartmasında Sırbistan'a destek vermiştir. Uzun süren bu savaşın ardından Yugoslav ordusu Batı Slavonya'da gerilemeye başlamıştır. 1992 kışında ordunun güç durumunda kalmasından sonra Hırvatistan Sırları Zagreb yönetimiyle görüşmelere başlamıştır. Bu noktadan sonra Bosna Savaşı'nın çıkması ve BM'in Sırbistan'a uyguladığı ekonomik ambargo nedeniyle Sırlar Hırvatistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Hırvatistan 22 Mayıs 1992'de bağımsız bir devlet olarak BM'e üye olmuştur.⁸⁷⁹

Makedonya dağınık ve karışık nüfusuyla Yugoslavya'nın %6'sını oluşturmaktaydı. 2 milyonluk nüfusunun %67'si Makedon, %25'i Arnavut, %3'ü Türk, %2'si Sırp ve bunların dışında Rumlar, Ulahlar, Boşnaklar, Bulgarlar ve Pomaklar bulunmaktadır.⁸⁸⁰ Makedonya'da 1990'lı yıllarda dinlere göre ise; %55 oranında Hristiyan, %45 oranında Müslümanlar yaşamaktaydı. Fakat Arnavutlar ile Türklerin Hristiyan unsurlara göre daha fazla nüfus artışında olmaları verilen bu oranları gittikçe Müslümanların lehine değiştirmeye başlamıştır.⁸⁸¹

Makedonya'daki milliyetçilik hareketinin ilk belirtileri, Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya'daki etnik mücadele ve milliyetçi hareketlerin artmasına paralel olarak 1980'lerde gelişmiştir. Buradaki milliyetçiliğin gelişmesindeki iç etkenlerden biri Sırbistan'da olduğu gibi Arnavut karşıtlığıdır. Özellikle Arnavutlar olmak üzere Makedonya'daki azınlıklar yeterli haklara sahip olmadıklarından yakınmaktaydılar.⁸⁸²

1990 Ekim'inde yapılan ilk serbest parlamento seçimlerinde "Makedon Ulusal Birliği için Demokrat Parti" 120 sandalyenin 38'ini alarak oyların çoğunluğunu almıştır. 31'ini eski komünist devletin reformcu komünistlerini temsil eden Demokratik

⁸⁷⁸ C.W Bracewell ve John R. Lampe. Croatia, "Croatia Yugoslavia ,1945–91", *Britannica*, <https://www-britannica-com.translate.google.com/place/Croatia/World-War-II#ref223957>

⁸⁷⁹ Hakan. Demir, "Soğuk Savaş Sonrasında Hırvatistan", İçinde: *Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015)*, (Editör: İbrahim Kamil), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.217-237), s.227, Murat Necip Arman, "Hırvatistan Cumhuriyeti", İçinde: *Çağdaş Balkan Siyaseti*, (Editör:Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı), Seçkin Yayınları, Ankara 2021(ss.343-364), s.354.

⁸⁸⁰ Kenar, Yugoslavya, s.198.

⁸⁸¹ İlker Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, Ocak 2011, (ss.1-50), s.15.

⁸⁸² Kenar, Yugoslavya, s.198-199.

Dönüşüm Partisi, 23'ünü Makedon Arnavutlarının çıkarını temsil eden Demokratik Refah Partisi almıştır. 27 Ocak 1991'de Makedonya'nın ilk Devlet Başkanlığına seçim kampanyasında "Bağımsızlık, Barış ve Güvenlik" sloganlarını benimsemiş, ılımlı reformcu olarak bilinen Kiro Gligorov görevlendirilmiştir.⁸⁸³

Bağımsız bir devlet olduğunda aldığı ekonomik desteklerin kesintiye uğramasıyla büyük ekonomik problemler ile karşılaşacağına farkında olan Makedonya mecburen siyasi ve ekonomik nedenlerin etkisiyle ülkenin bağımsızlığı yerine Hırvatistan ve Slovenya tarafından önerilen Yugoslavya'nın esnek bir şekilde yeniden yapılandırılacak konfederal sistemi desteklemiştir. 1990'larda federasyondan ayrılmada isteksiz olmasına karşın Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorav Federal Yugoslavya'yı ayakta tutmanın mümkün olmadığını anlamış ve bağımsızlık çalışmalarını hızlandırmıştır.⁸⁸⁴ Bu gelişmeler neticesinde Makedonya 8 Eylül 1991'de bağımsızlık için referanduma gitmiştir. Arnavutların boykot ettiği referandum da seçmenlerin %74'ü bağımsızlık için "Evet" yönünde oy kullanmıştır. 17 Ekim 1991'de Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilerek⁸⁸⁵ "Makedonya egemen bir cumhuriyet, demokratik ve sosyal anayasal devlet ve aynı zamanda Makedonların ve diğer ulusların devleti" olarak tanımlanan yeni anayasasını kabul etmiştir.⁸⁸⁶ Yugoslav ordusu Makedonya'nın bağımsızlığı ilanından sonra 2 Şubat 1992'de çekilmeye başlamıştır. Her ne sebepten çekilmiş olursa olsun Makedonya potansiyel olarak en tehlikeli noktalardan biri olmasına karşın, silahlı bir çatışma gerçekleşmeksizin bağımsızlığını sağlamış tek Yugoslav cumhuriyetidir.⁸⁸⁷ 1992'de Yugoslavya'nın resmen ortadan kalması ile

⁸⁸³ Kenar, Yugoslavya, s.199.

⁸⁸⁴ Kenar, Yugoslavya, s.199-202.

⁸⁸⁵ Marilena Koppa, "Former Yugoslav Republic of Mecedonia: The Strategic Dilimnas", İnstitute of International Relations, International Summer Seminar on Conflict Resolution, August 28-September 2 1995, Corfu, Greece, p.2. Aktaran: Kenar, Yugoslavya, s.202.

⁸⁸⁶ Michael W. Weithmann, "Macedonia:" Land Between Four Fires", Aussenpolitik. 44/3, 1993, (pp:261-270), s.240-241. Aktaran: Kenar, Yugoslavya, s.202.

⁸⁸⁷ Christopher Cviic, *Remaking the Balkans*, Royal Institute of International Affairs, London 1995, p.77. Aktaran: Kenar, Yugoslavya, s.202-203.

Makedonya, Yugoslavya Sorununun bir parçası olmaktan çıkarak, kendi başına ayrı bir uluslararası sorununun yeni bir Makedonya Sorununun öznesi olmuştur.⁸⁸⁸

Etnik yapısındaki karışıklığıyla adeta küçük bir Yugoslavya'yı andıran Bosna-Hersek Tito'nun ölümünden sonra ülkenin sürüklendiği istikrarsızlıktan en fazla etkilenen cumhuriyetlerden biri olmuş ve yaşanan sorunlar çok büyük felaketler ile sonuçlanmıştır. Federal Cumhuriyetler arasında en karışık etnik yapılı Bosna-Hersek 1991 yılı yapılan nüfus sayımına göre; nüfusun %44'ünü Müslümanlar, %31'ini Sırlar, %17'sini Hırvatlar ve kalan %6'sını kendilerini "Yugoslav" olarak tanımlayanlardan oluşmaktaydı.⁸⁸⁹ Savaş öncesi bu etnik gruplar, Bosna-Hersek'in geneline yayılmış karışık olarak yaşamaktaydılar. Bu haliyle bu cumhuriyet tam bir milletler mozaiği görünümündeydi.⁸⁹⁰ Diğer cumhuriyetlerden farklı olarak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ev sahibi sayılabilecek bir grup yoktu.⁸⁹¹

1990 yılında Bosna-Hersek'te yapılan çok partili seçim sonuçları ülkedeki etnik bölünmeyi yansıtmaktaydı. Ülkenin etnik dağılımıyla orantılı olan oyların %36'sı Müslümanlar, %30'u Sırlar, %18'i Hırvatlar almıştır. En çok oy oranına sahip Müslümanların kurmuş olduğu "Demokratik Eylem Partisi" ninin başkanı Aliya İzzetbegoviç Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Üç milliyetçi partinin koalisyon hükümeti hiçbir ilerleme kaydedemeyerek, parti üyeleri arasındaki rekabet devlet kurumlarına işlevsiz hale getirmeye başlamıştır.⁸⁹²

Bosna-Hersek 1990 yılında yapılan çok partili seçimlerden sonra, Aliye İzzetbegoviç Makedonya ile birlikte Hırvatların da başlangıçta desteklemiş olduğu daha gevşek bir konfederal Yugoslavya fikrini en fazla savunucularından olmuştur. Çünkü İzzetbegoviç Yugoslavya'nın dağılması durumunda Hırvatistan ve Slovenya'dan

⁸⁸⁸ Mehmet Seyfettin Erol, "Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri", İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II. Çağdaş Balkanlar*, (Derleyen:Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2007, (ss.247-255), s. 252-253.

⁸⁸⁹ Üçyıldız, Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin..., s. 26-27.

⁸⁹⁰ Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek.", s.10.

⁸⁹¹ Kenar, Yugoslavya, s.165.

⁸⁹² Üçyıldız, Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin..., s.26-27.

yoksun olan bir Yugoslavya'da Sırp hegemonyasının dayatılacağından emindi.⁸⁹³ Hırvatistan'ın da Slovenya gibi Federal Yugoslavya'dan ayrılacağı kesinleşince geçmişteki tüm acı tecrübelerin de verdiği tedirginlikle Sırp hegemonyacılığın çekinen Aliya İzzetbegoviç'in Bosna-Hersek'in bağımsızlık sürecini başlatmaktan başka çaresi kalmamıştır.⁸⁹⁴

15 Ekim 1991'de Bosna-Hersek parlamentosundan çıkan bağımsızlık kararı, Sırp milletvekillerinin boykotlarına rağmen Müslüman ve Hırvat milletvekillerinin desteği ile kabul edildi.⁸⁹⁵ Bunun üzerine Bosna-Hersek'teki Sırlar yoğun yaşadıkları yerlerde Hırvatistan'daki Sırları kendilerine örnek alarak özerk yönetimler kurmaya başlamıştır. 1991 yılının sonuna gelindiğinde 6 özerk Sırp bölgesi kurulmuştur. 29-Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında nüfusun %63 (Müslümanlar ve Hırvatlar) katılımıyla bağımsızlık için yapılan referandumda %99'ı bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Bu sonuç üzerine İzzetbegoviç Bosna-Hersek'in bağımsızlığını 3 Mart 1992 tarihinde ilan etmiştir. Sırp milletvekilleri buna karşılık olarak ertesi gün "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan ederek sonrasında da meclislerinde "Yeni Yugoslavya Federasyonu" na bağlanma kararı almışlardır.⁸⁹⁶

Bosna-Hersek'in bağımsızlık kararına en büyük tepki Sırbistan ve Bosna Sırlarından gelmiştir. Sırbistan'daki siyasiler "Yeni Yugoslavya" projesine Bosna-Hersek'i de dahil etmişlerdi. Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'nın bile bağımsızlığını bir nebze kabullenen Milosoviç jeopolitik ve jeostratejik yönden önemi büyük olan Bosna-Hersek'ten kolay kolay vazgeçmeyecek bunun için var gücüyle direniş gösterecektir. Bosna-Hersek yeni oluşum içinde olmazsa Sancak bölgesi de ellerinden çıkabilirdi ve böyle bir olası sonuç; Sırbistan'ı Karadağ ile olan fiziki bağlantısını ve bununla birlikte Adriyatik Denizi'ne çıkışının kesilmesi demektir. Ayrıca

⁸⁹³ Tanıl Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, Birikim Yayınları, İstanbul 1994, s. 82. Aktaran: Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.94.

⁸⁹⁴ Gül Tuba Dağcı ve Adnan Dal, "Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11,2016, (ss.107-129), s.116.

⁸⁹⁵ Tanıl Bora, *Bosna-Hersek*: s. 82. Aktaran: Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.92.

⁸⁹⁶ Bora, "Bosna-Hersek: s. 87, Aktaran Samani, Yugoslavya'da Etnik Yapı..., s.92.

Milesoviç Bosna’da bulunan zengin maden yataklarını kimseye kaptırmak niyetinde değildi.⁸⁹⁷

Bağımsızlığın ilanını takiben yaşanan küçük çaplı çatışmalar 27 Marttan itibaren bir iç savaşa dönüşmüştür. Sırp milisler Federal Ordu’nun desteğini de alarak Bosna-Hersek Sırp yönetiminin başkanı olan Radovan Karadziç önderliğinde buldukları yerde azınlık olup olmadıklarına bakmaksızın bütün bölgeleri “saf etnik Sırp” bölgelerine dönüştürmeye yönelik bilhassa Müslüman Boşnaklara etnik temizlik hareketine girişmişlerdir. Sırp milis güçlerine hazırlıksız yakalanan Müslümanlar yoğun saldırılara maruz kalarak çağ dışı eziyetler görmüşlerdir.⁸⁹⁸

İç savaş iyiden iyiye sivrilince Bosna-Hersek’in bağımsızlığını, AT 6 Nisan 1992’de, ABD ise 7 Nisan 1992’de tanımıştır. Ne yazık ki bu girişim de savaşı önlemeye yetmemiştir. 6 Nisan 1992’de Sırp milisleri ile birlikte Yugoslav ordusu taarruza girişmiş, bunları takiben de Hırvatların taarruzu ile de savaş başlamıştır. Büyük devletlerin ve diğer İslam ülkelerin seyirci kalmasından da istifade eden Hırvatlar ve Sırp’lar birçok yere saldırıda bulunmuşlardır.⁸⁹⁹ Sırbistan ve Karadağ’ın birleşmesinden oluşan Yeni Yugoslavya Cumhuriyeti ve Bosna Sırp Cumhuriyeti ve bunların kurmuş olduğu ırkçı çeteler bu savaşta Boşnaklar, inanılmaz acılar yaşamıştır. 43 ay süren bu savaşta yaklaşık 200.000’e yakın sivil Boşnak planlanarak sistemli bir şekilde etnik temizliğe uğramıştır. On binlerce kadına tecavüz edilmiş, yüzbinlerce insan zulüm görmüştür. Çoğunluğu kadın ve çocuklar olmak üzere 300.000 insan memleketlerinden zorla sürgün edilmiştir. Türk-Boşnak-İslam eserleri tahrip edilerek din görevlileri her fırsatta öldürülmüştür. Yapılan bu soykırım II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa kıtasında işlenmiş olan en ağır savaş suçu olarak kabul edilmiştir.⁹⁰⁰ Bosna-Hersek Cumhuriyeti, ülke bütünlüğünün, barış ve demokrasinin korunması için Sırp ve Hırvat saldırıları karşısında yardım talebinde bulunmuştur. Fakat NATO, BM, AT, AGİT gibi milletler arası kuruluşlar Batı ve İslam devletleri bu saldırılar karşısında seyirci kalmış, cılız bir şekilde sahip çıkmışlardır. Uygulanan ambargo ise Hırvatistan ve Sırbistan’dan

⁸⁹⁷ Alp, “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek.s.13.

⁸⁹⁸ Bora, “Bosna-Hersek:”, s. 89.Aktaran: Samani, Yugoslavya’da Etnik Yapı..., s.,92-93.

⁸⁹⁹ Alp, “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek”, s.15.

⁹⁰⁰ İlker Alp, “Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”. *Avrasya Etütleri*, 52 / 2, 2017, (ss.127 -171), s.156-157.

daha çok Bosna'yı etkilemiş saldırılar karşısında savunmasız kalmışlardır. Ülkenin %60'ı Sırp'ların eline geçerek bazı yerleri de Hırvatlar işgal etmiştir. Boşnak halkı %15-%20 oranında küçük bir alana sıkışıp kalmıştır. Bosna-Hersek sorununu çözmek için milletlerarası kurulan "Vance-Owen Planı", "Güvenli Bölgeler Planı", "Üç Bölgeli Plan" vb. gündeme gelmiştir. Ancak bunların çoğu Müslümanlar aleyhine olmuş, bazıları da Sırp'ların işine gelmediğinden uygulanamamıştır. En sonunda Washington'da yapılan geniş çaplı görüşmelerin sonunda; 1 Mart 1994'te Bosna-Hırvat Federasyonu'nun kurulması için ilk adımı oluşturacak Federasyon Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. 18 Mart 1994'te yapılan bir ön anlaşma ile de ileride kurulabilecek bir konfederasyonun ilkeleri belirlenmiştir. Savaşın sona erdirmek için sürdürülen barış sürecinde bazı sıkıntılar yaşansa da ABD'nin diplomatik girişimleri ile 1 Kasım 1995'te Amerika'nın Ohio eyaletinde, Dayton' da bir araya gelen taraflar yapılan bir dizi görüşmelerin sonunda 14 Aralık 1995'te "Dayton Barış Anlaşması"nı imzalamışlardır. Anlaşmaya göre Bosna Hersek Devleti; Bosna-Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti olarak iki kısma ve küçük bir özerk bölge "Brčko"ya ayrılmıştır Bosna-Hersek Devleti %51,46 (26.345 km²), Sırp Cumhuriyeti %48,52 (24.840 km²), Brčko bölgesi %0, 02 (12 km²)'ye sahip olmuştur.⁹⁰¹ Bu anlaşma ile Sırp'lar savaşa sebebiyet vermeleri, Müslümanlara karşı soykırım uygulamaları, tarihi eserleri tahrip etmeleri ve akla gelebilecek her türlü mezalimi uygulamalarına karşın adeta ödüllendirilmişlerdir. Zepa ve Srebrenica gibi Müslümanlar için önemli olan bazı yerler de Sırp'lara bırakılmıştır.⁹⁰²

4.2.3.2. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın Çözülme Döneminde Karadağ

Her ne kadar Karadağlı kimliği bir tartışma konusu olsa da genel kabul görmüş ve Karadağlıların da kabul ettiği gibi bugün Karadağlı olarak ifade edilen ulus, Slav aşiretlerinden biri olan Sırp'lardır. Bu nedenle Balkan coğrafyasında birbirine en çok benzeyen ulus Karadağlılar ve Sırp'lardır. Her ikisi de Ortodoks mezhebine bağlıdır ve dilleri Slav dilleri arasında birbirine en çok yakın olandır. Sırbistan ile Karadağ Sırp'larının ilk birleşmesi 12.yüzyılda Nemanjić hanedanlığı dönemine rastlamaktadır. Bu dönem onların tarihlerinin iç içe geçtiği zamanın başlangıcı olmuştur. Sırp'ların

⁹⁰¹ Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", s 17-25.

⁹⁰² Necati Özfatura, "Bosna'da Haçlı Savaşı", *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995, s.5. Aktaran: Alp, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", s.26.

hakimiyetine giren Karadağ bölgesi Çar Stefan Duşan'ın ölümünden sonra Sırp İmparatorluğu zayıflayınca kadar yaklaşık 170 yıl boyunca Sırp hakimiyetinde kalmış, Sırların Karadağ bölgesine atadıkları yöneticiler tarafından yönetilmişlerdir.

Osmanlı hakimiyetinden sonra 1878'de Berlin Antlaşması ile uluslararası alanda tanınarak bağımsız bir devlet olan Karadağ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her ne kadar Krallık Yugoslavya'sında devletini kaybederek sadece idari bir bölge olarak kabul görmüşse de İkinci Dünya Savaşı'nda Karadağ işgale karşı direnişin merkezi olma işlevini üstlenmiş ve savaş sonrası kurulan II. Yugoslavya'da en azından kurucu devlet statüsünde yer alarak diğer federe devletler arasında eşitlik statüsünü kazanmıştır.⁹⁰³ Böylelikle Karadağ, kaldığı yerden tekrardan devletinin restorasyonu sağlayabilme imkanı doğmuştur.

Karadağ diğer cumhuriyetlerin aksine 1990'dan sonra bile Sırbistan ile aralarında sosyal bağlar hala güçlü ve yoğundu. Çok sayıda Karadağlı hala Sırbistan'da yaşıyor ve çalışıyordu. Bunlar devamlı olarak federasyonu destekliyorlardı. Bazen Sırbistan'da Karadağ'dan daha fazla Karadağlı olduğu iddia edilmiştir. Ancak bunu doğrulamak imkansızdı. Bunun nedeni ise birçok kişi kendilerini aynı anda Sırp veya Karadağlı olarak göstermekteydi. 1991 nüfus sayımına göre; Sırbistan'da 74.000 Karadağlı yaşamaktaydı. Sırbistan'ın özerk bölgeleri olan, Voyvodina'da 45.000, Kosova'da ise, 20.000 Karadağlı vardı. Birçok Karadağlı genç Belgrat Üniversitesinde eğitim görmekteydi. İki cumhuriyet içerisinde ayrı ayrı aynı aileden fertler yaşamaktaydı. Birçok Karadağlının Sırbistan'da hakeza birçok Sırp'ında Karadağ'da gayri mülkü vardı. Pavloviç'e göre, "Sırlar ve Karadağlılar arasındaki ilişki tarihin derinliklerindedir. Karadağ ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin yıllar boyunca gelişmesi aynı dil, aynı Ortodoks inancı gibi ortak köklerinin olmasıdır." Oysa Yugoslavya'daki diğer güney Slav uluslara baktığımızda Hırvatların çoğunluğu Roma Katolikleridir ve dillerini Sırpçadan farklı bir şekilde geliştirmiştir. Boşnakların çoğunluğu Müslümandır. Makedonlar başka bir dil konuşur. Slovenler Katolik'tir ve dilleri farklıdır. Kosova'da tamamen farklı bir dil konuşulur ve nüfusunun çoğunluğu Müslümandır. Tüm bu

⁹⁰³ Emiroğlu, "Karadağ Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Süreci Kararlılığının Tarihsel Arka Plan Dinamikleri", s. 5271.

unsurları göz önünde bulundurduğumuzda Karadağ'ın diğer cumhuriyetler gibi Sırbistan'dan neden birdenbire kopamayacağını anlaşılmaktadır.⁹⁰⁴

Karadağlılar Sırbistan coğrafyasında yaşayan Sırlar ile tarihin birçok evresinde beraber hareket etmişlerdir. Osmanlı'ya karşı verilen birçok mücadelede birlik olmuşlardır. Onların kutsal sayılan pek çok sayıda ortak değerleri vardır. Karadağlı Sırlarında yer aldığı Sırlar ve Osmanlılar arasında geçen Kosova Savaşı hem Karadağlıların hem de Sırların kültürlerinde özel bir anlam taşır. Her iki ulusun da halk anlatılarına, şarkılarına, masallarına, şiirlerine yansımıştır. Sırbistan'da olduğu gibi Karadağ'da da ülkede Kosova efsanesi ile büyümemiş hemen hemen kimse yok gibidir. Bu nedenle iktidarını Sırp milliyetçiliği temelleri üzerine kuran Milošević Sırp milliyetçiliğini körükleyen milyonların katıldığı ünlü konuşmasını Kosova ovasında, Kosova savaşının 600. yıldönümünde yapmıştır. Kosova'da yaptığı konuşmalar ile bütün Sırları ve Karadağlıları etkilemeyi başarmıştır.⁹⁰⁵

Karadağ, tarihi süreçte sarp dağlık bölgesi ve kısıtlı olan tarım imkanları nedeniyle ekonomik yönden gelişim gösterememiş Federal Yugoslavya'nın en küçük fakir cumhuriyetlerinden biriydi.⁹⁰⁶ Ancak Tito Yugoslavya'sı döneminde federal bütçeden verilen destek ile Karadağ'ın ekonomik durumu oldukça iyileşme gösterdi. Karadağ bugüne kadar görmediği refah seviyesine yükseldi. Bu nedenle Federal Yugoslavya'da Karadağ'da yaşayanlar göreceli olarak hallerinden memnundu. Genellikle kendilerini Sırp olarak tanımlayan bu grup, diğer cumhuriyetlerdeki etnik grupların korktuğu gibi Sırp egemenliği ile ilgili korku yaşamamaktaydı. Bundan başka, bu bölge savaş sırasında Partizan Hareketi'nin merkezi olduğu için, Karadağlılar devlet içerisinde genellikle orantısız bir şekilde pay sahibi olmuştu. Bölge ayrıca geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ile ilgili yapılan girişimlerden de istifade etmişti.⁹⁰⁷

Milošević Kosova-Bosna-Hersek, Voyvodina'da olduğu gibi Karadağ'da da etkisini artırmaya çalışmıştır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle başlayan protestolar milliyetçilik retoriğini araç edinen Milošević'in bir nevi işini kolaylaştırmıştır. Bu

⁹⁰⁴ Imeri, "Evolution of National Identity in Montenegro", p.141-142.

⁹⁰⁵ Barçın Yinanç "Sırların Kosova Efsanesi". Milliyet, (01.06.1999), Erişim: 13.11.2021, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/sirplar-in-kosova-efsanesi-5248068>

⁹⁰⁶ Jelavich, "Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl", s. 35-37.

⁹⁰⁷ Jelavich, "Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl", s.236.

kapsamda Milošević geniş katılımlı ve oldukça organize edilmiş çok sayıda gösteri düzenlemiştir. Sosyalist rejimin kontrolündeki medya ve Sırbistan gizli servisi vasıtasıyla düzenlenen büyük protestolar 1988'in yaz ayında, önce Voyvodina'da sonrasında 50.000 civarında protestocunun katıldığı Karadağ'ın başkenti Titograd'da (Podgorica) gerçekleşmiştir. Milošević'in retoriği kısa sürede Karadağ'daki protestocuları da etkisi altına almıştır. Onun amacı bu protestoları kullanarak cumhuriyetlerdeki bağımsızlık taraftarı rejimleri devirip yerine kendisini destekleyen kadroları başa getirerek yeni hükümetler kurmaktır. Özellikle Milošević'in bu şovanist gösterileri Karadağ'daki Beyazlar denilen Bjelasileri (Sırp yanlısı kamuoyu) etkilemiş onlar üzerindeki popülizmi uyandırmıştır. Aslında Bjelasiler, içinden çıkılmaz gibi görünen bu durumu Milošević'in politikaları sayesinde düzelebileceğini düşünüyorlardı. Onu bu karışık dönemin kurtarıcısı olacak ideal bir lider olarak görmekteydiler. Göstericilerin baskıları sonunda Karadağ Komünistler Birliği'ndeki yönetim çekilmek zorunda kalarak 11-12 Ocak 1989'da Milošević'e yakın isimler olan Momir Bulatović Cumhurbaşkanlığı'na, Milo Đukanović ise Başbakanlığa gelerek Karadağ için yeni bir siyasi dönem başlamıştır.⁹⁰⁸

Karadağ, bu yeni siyasi dönemine geçtiği 1989 yılı boyunca "Karadağ Komünist Birliği" çok partili sisteme geçiş ile ilgili müzakereleri yürütmüştür.⁹⁰⁹ Serbest seçimlerin yapıldığı tarihe kadar aydınlar tarafından Karadağ'da 20 kayıtlı siyasi parti kurulmuştur. Bunların dışında 3 kayıtlı birlik ve bir tane de siyasi akım ortaya çıkmıştır. DPS'nin haricinde bu dönemden sonra Karadağ'ın siyasal sahnesine rol alan en önemli partiler şunlar olmuştur: "Narodna Strnka" (Sırp yanlısı Halk Partisi), "Liberalni Savez Crne Gore" (Karadağ Liberal Birliği), "Karadağ Demokratik Birliği" (Karadağ Arnavut Partisi), "Ulusal Eşitlik Partisi" (Karadağlı Müslümanlardan oluşan parti), Milošević'in milliyetçiliğinden rahatsızlık duyarak Karadağ Komünist Liginden ayrılan "Bağımsız Komünist Kurumu", "Ekolojik Hareket".⁹¹⁰

⁹⁰⁸ Šerbo Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori", *MATICA*, proljeće 2011, (pp.248-294), s. 251-251.

Duraković Nurković ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.278-179.

⁹⁰⁹ Duraković Nurković ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.280.

⁹¹⁰ Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori", p. 254-255.

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, Karadağ'da; bağımsızlık yanlısı olan Sırbistan karşıtı grup “Yeşiller” (Zelenasi) Sırbistan ile birleşme yanlısı olan grup “Beyazlar” (Bjelasi) olarak adlandırılan iki akım vardı. Bu iki akımda ayrıca Karadağ'ın siyasi yaşamını karakterize etmiştir. Ancak 1989'da Karadağ'da Milošević yanlısı isimlerin iktidara gelmesiyle birlikte Yeşiller'in Karadağ'ın kültürel ve siyasal hayatında olan egemenlikleri son bulmuştur.⁹¹¹ Böylelikle Karadağ Sırbistan'ın politikaları doğrultusunda daha rahat hareket edebilmiştir.

Karadağ Federal Yugoslavya'nın çözülme sürecinde patlak veren gerek Sırp-Hırvat savaşlarında gerekse Bosna-Hersek savaşında hem Karadağ paramiliter güçleri hem de Karadağ polisi Sırbistan'a destekte bulunmuştur.⁹¹² Tüm Yugoslav donanma filosu Karadağ kıyı limanlarına taşınmış ve Karadağ yedek kuvvetleri Dubrovnik çevresindeki Hırvat topraklarının geçici işgaline dahil edilmiştir.⁹¹³ 1991 Haziran'ında Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Federal ordunun Hırvatistan'daki Sırp nüfusunun yoğun olduğu bölgeleri kontrolü altına almak için başlattığı saldırıya Karadağ da temmuz ve ağustos ayları boyunca her ne kadar resmi olarak destek vermese de yedek askerlere ve gönüllülere çağrıda bulunarak katkı sağlamıştır. Karadağlı gönüllü askerler Hırvatistan-Karadağ sınırında bulunan Dubrovnik, Prevlaka, Krajina, Slavonya çatışmalarında filem yer almıştır. Azınlık partiler ve Karadağ Liberal Birliği (LSCG) Karadağ'ın bu saldırılarda yer almasını ağır bir dille eleştirmiştir. Yugoslavya'ya barış getirmek amacıyla AT'nun Yugoslavya özel temsilcisi olan Lord Peter Carrington'un başkanlığında düzenlenen “Carrington Planı” olarak adlandırılan müzakerelerde Karadağ yönetiminin savaşta nasıl bir tutum alacağı konusundaki kararsızlığını göstermiş olduğu tavırdan görülebilmektedir.⁹¹⁴

3 Ekim 1990 tarihinde “Karadağ Yeni Seçim Yasası” kabul edilerek 9 Aralık 1990'da Karadağ'da ilk çok partili seçimler yapılmıştır. 1906 yılında Karadağ'ın

⁹¹¹ Christopher Cviic. “Yugoslavia nd After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth. Edited by. David A. Dysker an Ivan Vejvoda. London&New York: Longman Publishers, 1996:196-212, p.78.Aktaran: Kenar, “Yugoslavya...”, s.223.

⁹¹²Volkan Tatar, Eki Yugoslavya'da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 128.

⁹¹³ Malešević and Uzelac, “A Nation-state without the nation?...”, p.697-698.

⁹¹⁴ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, “Karadağ Cumhuriyeti”, s.281.

Prenslük dönemini de yapılan seçimi sayarsak bu Karadağ'ın ikinci çok partili seçim deneyimi olarak ifade edilebilir.⁹¹⁵ Ayrıca bu Karadağ'ın demokrasiye geçişteki ilk adımı olarak da nitelendirilebilir. Diğer Yugoslav cumhuriyetlerinde olduğu gibi karmaşık olan etnik yapısına karşın, Karadağ yürütmüş olduğu uzlaşmacı politikası sayesinde ulusal azınlıklar ile köprüler kurmada başarılı olmuş ve bu sayede yapılan çok partili seçimler ılımlı geçerek azınlıkların herhangi bir boykotu ile karşılaşılmamış ve seçimleri Karadağ Komünist partisi almış olduğu %56 oranında oy ile galip gelerek parlamentodaki 125 sandalyenin 83'ünü almıştır. Cumhurbaşkanlığına ise Komünistler Birliği lideri Momir Bulatović seçilmiştir.⁹¹⁶ Karadağ Komünist Partisi'nin iktidara gelmesi Karadağ'ın dağılmakta olan federasyona desteğini sağlamlaştırmıştır.⁹¹⁷

Karadağ'ın ilk demokrasiye geçişinin sağlandığı çok partili seçimlerden sonra Karadağ Komünist Partisi sosyalizmden ayrılma aşamasında hedeflerini tam net bir şekilde belirleyememiştir. Demokrasiyi, insan hakları ve özgürlüklerini, çok partili sistemi kabul eden rejimin programı yeterince açık değildi. Bu rejim demokrasiyi haklar anlamında çağırırsa da içinde ağırlıklı olarak otoriter motifler barındırmaktaydı. Halk nezdinde demokrasiye geçiş kabul görmeye başlamasıyla Karadağ Komünist Partisi ismini Haziran 1991'de Sosyalist Demokratik Partisi (DPS) şeklinde değiştirildi.⁹¹⁸

Yugoslavya'nın artık dağılmaya yüz tuttuğu 1991 yılında Karadağ'ın durumu belirsizdi. Avrupa Topluluğu Aralık 1991'de, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını 15 Ocak 1992 tarihinde tanıyacağını ilan etmesiyle, Sırbistan Karadağ, Hırvatistan sınırlarındaki Sırpların çoğunlukta olduğu Krajina bölgesini de içine dahil ettiği III. Yugoslavya'yı ilan etti. Fakat Milosovic ilan edilen yeni devlet için AT'una tanınma için herhangi bir başvuruda bulunmadı. Zaten Badinter Komisyonu⁹¹⁹ SFRY'yi

⁹¹⁵ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.280.

⁹¹⁶ Kenar, "Yugoslavya", s.222-223.

⁹¹⁷ John B Allcock and John R. Lampe, "Montenegro- Federation with Serbia", *Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Montenegro/Federation-with-Serbia>

⁹¹⁸ Florian Bieber, "Montegrin Politics since the disintegration of Yugoslavia", (ed)Florian Bieber, *Montenegro in Transition: Problems in Identity and Statehood*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden Germany, 2003, p.16-17. Aktaran: Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.280.

⁹¹⁹ Yugoslavya'da çatışmaların başladığı sırada Avrupa Topluluğunun kan dökülmesini önlemek için "Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansı" düzenlemiştir. Konferansta sorunların niteliğinin belirlenmesi ve çatışmanın önlenmesi için bir hakemlik kurumunun oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu hakemlik kurumu daha sonra "Badinter Komisyonu" olarak adlandırılmıştır.

oluşturan altı cumhuriyetin bağımsızlığını ilan edebileceğini kabul etmişti.⁹²⁰ Karadağ 1992 yılının mart ayında bağımsızlık için referanduma gitmiştir. Karadağ'daki Katoliklerin, Arnavutların, Müslümanların referandumu boykot etmesi ile ancak %66 oranında seçmenin katıldığı referandumun sonucu %95,96 gibi ezici bir çoğunlukla yeni Yugoslavya'da (FYC) devam oyu kullanılmıştır.⁹²¹ Ancak yeni Federasyon Sırbistan'da herhangi bir referandum yapılmadan 27 Şubat 1992'de için Sırbistan Sosyalist Partisi'nin çoğunluğu oluşturduğu parlamento kararı ile kabul edilmiştir.⁹²²

Lord Carrington başkanlığında Lahey'de toplanan Yugoslavya'nın geleceği ile ilgili yapılan toplantıda Carrington'un sunduğu her bir cumhuriyete eşit bağımsızlık fikrini Karadağ devlet başkanı Momir Bulatović ilk başta kabul edip sonradan baskılar sonucu vazgeçmesiyle ⁹²³ Karadağ ve Sırbistan heyetleri müzakerelerin sonunda AT'ye Karadağ ve Sırbistan ayrı ayrı bir devlet kurmasını değil, iki devletten oluşan yeni küçük bir Yugoslavya oluşturmak istediklerini bildirmişlerdir. Artık Sırp milliyetçileri Yugoslavya'nın dağıldığını kabullenmiş, yeni Yugoslavya için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Karadağ bu süreçte Sırp milliyetçiliğinin amaçları için bir merkez durumuna gelmiştir, bu nedenle medya aracılığıyla Karadağ'da Sırp milliyetçiliği daha da güç kazandırılmaya çalışılarak yoğun bir şekilde Karadağ yönetimi üzerinde baskı kurulmuştur.⁹²⁴

Yugoslavya Federal Parlamentosunda yalnız kalan Karadağ ve Sırbistan üyeleri 27 Nisan 1992'de Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan III. Yugoslavya'yı ilan etmişlerdir. Böylelikle Karadağ, cumhuriyetlerin eşitliği temeline dayanan yeni anayasa ile

⁹²⁰ Reneo Lukic, "From The Federal Republic of Yugoslavia to The Union of Serbia and Montenegro", ed: Ramet, Sabrina P, Pavlakovic, Vjeran, "Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After", University of Washington Press, Seattle-London 2005, p.55. Aktaran: Akgül, Yugoslavya..., s.51.

⁹²¹Tatar, Eski Yugoslavya'da Yeni Devletler..., s. 128.

⁹²² Jovan Teokarevic, "Neither War nor Peace: Serbia and Montenegro in the First Half of the 1990's "David A. Dyker and Ivan Vejvoda(ed), Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth, Longman Publishers, London&New York 1996. p.192.Aktaran: Kenar, "Yugoslavya s.212.

⁹²³ Matjaz Klemencic ve Mitja Zagor, Ethnic Diversity Within Nations, The Former Yugoslavia's Diverse Peoples a Reference Sourcebook, ABC-CLIO, yy, 2004,p. 349.Aktaran: Akgül, Yugoslavya..., s.51.

⁹²⁴ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti ", s.281-282.

Sırbistan'la birlikte "Federal Yugoslavya Cumhuriyeti" (FYC) adı altında federasyonu kurmuştur.⁹²⁵

⁹²⁵ "Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Anayasası", Erişim:19.11.2021.

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b54e10.html>

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SIRBİSTAN-KARADAĞ BİRLİĞİNDEN BAĞIMSIZ DEVLETE DOĞRU KARADAĞ

5.1. Üçüncü Yugoslavya (1992-2006)

5.1.1. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FYC)- Sırbistan -Karadağ Birliği (1992-2006)

Şekil 6: Sırbistan-Karadağ birliği haritası⁹²⁶

Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarının ilanı ile eski Yugoslavya'nın varlığı fiilen sona ermişti. Ardından gelen Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanları Karadağ ve Sırbistan'ı federasyon içinde yalnız bırakmıştı. Bunun üzerine, kalan bu iki cumhuriyet kendi aralarında 27 Nisan 1992'de ünlü Sırp yazar Dobrica Ćosić başkanlığında III. Yugoslavya olan "Federal Yugoslavya Cumhuriyeti" (Savezna Republika Jugoslavija) adı altında iki federe birimden oluşan Yugoslavya devletini kurmuşlardır.⁹²⁷

⁹²⁶ John B. Allcock, "The third Yugoslavia", Britannica, Erişim: 09.03.2023, <https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003/The-third-Yugoslavia>

⁹²⁷ Aruçi, "Yugoslavya", s.578.

AET, yeni devletlerin tanınmasında ortak bir düzenin sağlanması için 16 Kasım 1991’de Bakanlar Konseyi toplantısında “Sovyet Birliği ve Doğu Avrupa’daki Devletleri Tanıma Bildirisi” adı verilen bir bildiri yayınlamıştı.⁹²⁸ Bu bildiriye göre tanınmayı isteyen yeni devletlerin genel olarak uymak zorunda olduğu koşullar şunlardı: Birleşmiş Milletlerin hükümlerine saygı duyulacak, Helsinki Nihai Senedinde ve Paris Şartı’nda yer alan özellikle hukukun üstünlüğü, demokrasiye ve insan haklarına saygılı olunacak, AGİT çerçevesinde kabul edilen etnik, ulusal grupların ve azınlıkların hakları garanti altına alınacak, tüm sınırların dokunulmazlığına saygı duyulacak, güvenlik ve bölgesel istikrar için silahsızlanma ve nükleer çalışmalarla ilgili tüm taahhütler kabul edilecek, bölgesel anlaşmazlıklarda ve ayrılma konusunda ilgili anlaşmalara ve Hakemlik Komisyonuna bağlı hareket edilecek, komşu devletlere saldırılar sonucu elde edilen bir oluşum AET ve üye devletler tarafından devlet olarak tanınmayacak.⁹²⁹ Altı Yugoslav Cumhuriyeti bu konuda AET’ye yanıt verdi. Fakat Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek tanınma için başvuruda bulunurken Karadağ ve Sırbistan bu başvuruyu gereksiz görmüş, tanınma isteğinde bulunmamışlardır. 23 Aralık 1991’de Sırbistan Cumhurbaşkanı, erken bir tarihte 1878 Berlin Kongresi’nde uluslararası bir devlet olarak zaten tanındıklarını, aynı zamanda 1918’de Yugoslavya Krallığı’nın kuruluşunda kurucu bir devlet olarak uluslararası alanda tanınmış olduklarını bildirmiştir. Karadağ Dışişleri Bakanı da 24 Aralık 1991 tarihli Sırbistan’ın söylemine yakın içerikte verdiği cevabında; 1878 Berlin Kongresi’nde oy birliği ile Karadağ’ın egemenliğinin tanındığını, Yugoslavya ile birleşmesiyle sadece yeni devletin bir parçası olduğunu egemenliğinin sona ermediğini, Berlin Kongresi’nden bugüne egemenliğinin özgün bir şekilde devam ettiğini bildirmiştir.⁹³⁰ Sırbistan ve Karadağ’ın burada sergiledikleri duruşları Montevideo Sözleşmesi’nin 6. maddesinde yer alan “Tanınma koşulsuz ve geri alınamaz bir işlemdir” düsturuna benzerdir.⁹³¹

⁹²⁸ Azarkan, Ezeli, “Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova’nın Tanınması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1,2016, (ss.143-184), s. 149.

⁹²⁹ Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, 4/1,1993, (pp.36-65), p.42-43.

⁹³⁰ Rich, “Recognition of States...” p.47.

⁹³¹ “Montevideo Convention on the Rights and Duties of States”, Erişim:03.12.2021.
<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>

İlan edilen yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin Anayasa'nın 1. maddesi ile vatandaşların ve üye cumhuriyetler olan Karadağ ve Sırbistan'ın eşit olduğu hükmü yer almaktadır.⁹³² Ancak bu eşitlik Halklar Meclisi'nde Sırbistan'ın daha fazla temsilci bulundurması nedeniyle pek mümkün olmamıştır. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FYC)'nin Federal Meclis olarak adlandırılan parlamentosu iki meclisten oluşmuştur: Vatandaşlar Meclisi ve Cumhuriyetler Meclisi. Cumhuriyetler Meclisinde, Karadağ ve Sırbistan eşit temsil oranına sahipti, ancak Vatandaşlar Meclisi cumhuriyetlerin nüfusuna orantılı olarak temsilci bulunmaktaydı.⁹³³ Karadağ Yugoslav nüfusunun sadece %6,2'sini oluşturmaktaydı ve Sırbistan'ın toprakları Karadağ topraklarına göre 16 kat daha büyüktü. Bu durum yasama organı olan Vatandaşlar Meclisinde Sırbistan'ın daha fazla temsilci bulundurmasına ve doğal olarak kanunların da Sırbistan'ın politikaları doğrultusunda çıkmasına yol açmaktaydı.⁹³⁴

Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetinin iki ayrı bütçeleri vardı. Ayrı emeklilik ve sağlık fonları bulunmaktaydı. Federal bütçe ise nispeten daha küçüktü. Federal bütçe ile daha ziyade Yugoslav ordusunu, federal makam çalışanların ücretlerini ve mülteci giderleri finansa edilmekteydi.⁹³⁵ Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin Anayasası'nın 1. maddesi ile iki devlet olduğunun altı çizilmiş olmasına rağmen Sırbistan yine geleneksel ağırlığını sürdürmeye devam etmiştir.⁹³⁶ Sırp Lider Slobodan Milošević Karadağ'ı Tito döneminin bir ürünü olarak görmüş, Karadağ'ı ve Karadağ kültürünü yok sayarak Sırp kimliğini entegre etmeye çalışmıştır. Milošević'in Karadağlıların "Tito'nun uyduruk milleti" olduğu söylemi ise Karadağ milliyetçiliğinin yükselmesinin nedenlerinden biri olmuştur.⁹³⁷

⁹³² "Constitution Of The Federal Republic of Yugoslavia", erişim: 05.12.2021. https://www.worldstatesmen.org/Yugoslav_Const_1992.htm

⁹³³ Kenar, "Yugoslavya", s.213.

⁹³⁴ Biljana Vankovska, "Civil-military Relations in the Third Yugoslavia" *Copenhagen Peace Research Institute*", Cio, 2000, Erişim: 03.12.2021, <https://ciaotest.cc.columbia.edu/>

⁹³⁵ Maurizio Michael Habib, "Yugoslavia 2000 The FRY Economy One Year after the Kosovo War", Long-term Development in Southeast Europe, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), 17-18 November 2000, Vienna, (pp. 1-52), p. 25.

⁹³⁶ Word Statesmen, "Constitution Of The Federal Republic of Yugoslavia".

⁹³⁷ Metin Krliç, Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s.148.

Savaş Bosna’da yayılırken savaş karşıtı duygular da yayılmaya başlamış, Mart 1992’de Belgrat meydanında Sırbistan Cumhurbaşkanı Sloben Milošević’in başkanlığını yaptığı eski Komünistlerin hükümetinin istifasını talep eden çoğunluğu üniversite ve lise öğrencilerinden oluşan protesto gösterileri düzenlenmiştir. Öğrenci liderleri bu gösterilerde Milošević’in katı bir komünist olduğunu onun geçen yıl haziran ayında Hırvatistan’ın Sırp yerleşim bölgelerinde patlak veren 6.000-10.000 arası kişinin canına mal olan iç savaşı teşvik etmesindeki rolüne vurgu yapmışlardır.⁹³⁸ Bu göstericiler BM tarafından uygulanan yaptırımların cezasını da Milošević yüzünden çektikleri düşüncesindeydiler. 40 gün boyunca süren gösteriler sırasında Ortodoks Patriği Pavle de Belgrat sokaklarında birkaç bin kişilik bir geçit törenine önderlik ederek Milošević’in istifa etmesi talebinde bulunmuştur. Ardından muhalefet koalisyonu “DEPOS” 5 Temmuz’a kadar sürecek bir dizi rejim karşıtı gösterileri başlatmıştır.⁹³⁹

Bu arada Milošević yönetimde kendine yararlı olabilecek müttefikler bulmaya çalışmıştır. 31 Mayıs 1992 tarihinde FYC Parlamentosu için yapılan seçimde FYC’nin Devlet Başkanı Sırp milliyetçiliğinin savunucusu olan yazar Dobrico Cosic seçilmiştir. Federal Başbakan ise ilaç sektöründe bir girişimci olan Sırp asıllı Amerikalı iş adamı Milan Panic olmuştur. Fakat her ikisinin de savaş karşıtı olması ve bağımsız davranışlarından ötürü Milošević ile çatışmaya başlamışlardır. Bu çatışmadan ötürü Panic 1992 yılının aralık ayında Sırbistan’da yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milošević’e karşı rakip olarak aday olmuştur. Milošević destekçileri 4 Kasım’da Başbakan Panic’e güvensizlik oyu verilmesi için çağrıda bulunmuşlardır. Fakat Karadağlı milletvekillerinin müdahalesiyle bu gerçekleşmemiştir. Milošević’in yaptığı bazı yasadışı işlemlerden dolayı örneğin seçimin üniversite kayıtlarının olduğu güne denk getirilmesi gibi Panic aldığı %34,02 oy oranıyla seçimi kaybetmiş, Milošević ise, %56,32 oy oranı ile seçimi kazanmıştır.⁹⁴⁰ Yaklaşık %5 oranındaki Yugoslavya seçimlerini boykot eden kişilerin de bu seçimlerde seçmen listesinde adı olmadığı için oy kullanamamışlardır. Oy pusulalarının sayımı için seçim komisyonuna gönderilmeden

⁹³⁸ John F. Burns, “The Newyork Times “Orderly Protest Rally in Belgrade Urges President of Serbia to Quit”, (12 Mart 1992), Erişim:25.12.2021. <https://www.nytimes.com/1992/03/12/world/orderly-protest-rally-in-belgrade-urges-president-of-serbia-to-quit.html>

⁹³⁹ Sabrina Petra Ramet, “The Third Yugoslavia, 1992-2001”, *Woodrow Wilson International Center Occasional Paper Series*, 66, July 2001, (pp.1:50), p.9.

⁹⁴⁰ Ramet, “The Third Yugoslavia, 1992-2001”, p. 9-10.

belediye görevlilerince sayılması seçimin şaibeli olduğunu düşündürmüştür. Ayrıca pek çok muhalefet oyu da bu esnada kaybolmuştur. Milošević'in 1990 yılındaki seçimlerindeki medya üzerindeki etkisi 1992 yılında daha fazlaydı. Belgrad televizyonunda her gece 23 dakika konuşabiliyorken diğer adaylar sadece 5 dakika konuşabilmekteydi ve kendisine muhalif olan basını da yasaklamıştı.⁹⁴¹

1993 yılında Milošević'in çoğunlukla Hırvatistan Sırpları, Bosna Hersek Sırpları ve kırsal bölgelerden gelen Sırplardan meydana gelen ve bunların 25.000'i Belgrad'da görev yapan 80.000 polis gücü vardı. Savaş yıllarında Milošević bazı gazeteleri ve Sırp radyo televizyonunu denetim altına almış ve bağımsız zihniyetle yayın yapan gazeteciler de ayıklanmıştı. Bu sayede de çıkacak haberleri istediği yönde çıkmasını da sağlıyordu. Örneğin Bosna Hersek savaşı sırasında, Saraybosna'nın Sırplar tarafından bombalandığından iki ay boyunca konusu olmamış ancak Saraybosna'nın Müslümanlar tarafından kuşatıldığı haberi yayınlanmıştır. Sırp medyası devamlı olarak Bosnalı Müslümanların, Macarların, Arnavutların, Almanya, Avusturya, İtalya, ABD, Vatikan ve diğer devletlerin düşmanlıklarından bahsederek Sırpların dünya görüşüne yön vermekteydi. Bu dönem Sırplarda ırkçılık ve milliyetçilik duyguları artmıştır.⁹⁴² Sırpların işgal ettikleri toprakların %38,6'sını geri vermek zorunda oldukları Bosna-Hersek sorununu çözmek üzere AT'nin sunmuş olduğu Vance-Owen Barış Planı hakkında⁹⁴³ 1993 yılında bir televizyon programında bu planın kabul edildiği takdirde Bosna Sırplarının etnik temizliğine yol açacağı tartışılmasının ardından Sırpların %70'i bu planın imzalanmasına karşıyken ve Milošević Vance-Owen Planının reddedilmesi üzerine de Batılıların Bosna'daki Sırplara askeri müdahale yapacağını anlamasıyla; daha sonra bu defada kontrolü altındaki basını bu planın akılcı bir yaklaşım olduğu yönünde yönlendirmiş ve bundan sonra yapılan kamuoyu yoklamasında halkın sadece %20'si bu planının karşısında durmuştur.⁹⁴⁴

⁹⁴¹ Kenneth E. Basom, "Prospect For Democracy in Serbia and Croatia", *East European Quarterly*. Vol. XXIX. No January 1996, (pp.508-528). s.518-520. Aktaran: Kenar, *Yugoslavya...*, s.224.

⁹⁴² Kenar, *Yugoslavya...*, s.226.

⁹⁴³ Nesrin Kenar, "Bosna-Hersek Savaşı", İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II*, (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ), Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2017, (ss.169-192), s. 181.

⁹⁴⁴ Kenar, *Yugoslavya...*, s.226.

Mayıs 1993'te Federal Başbakan Panic'in siyasi kariyeri sona ermiş ve Milošević ve taraftarları; bağımsız hareket eden, savaş karşıtı olan, Hırvatistan ile iş birliği yapmakta gönüllü olan, Avrupa ve ABD ile iyi ilişkiler kurulması taraftarı olan Federal Başkan Cosic'in de Milošević'in görevden alınması için darbe hazırlığı yaptığı gerekçesini öne sürerek Federal Parlamento vasıtasıyla görevine son verilmesini sağlamışlardır. Bunun üzerine Anayasaya aykırı olan bu olay karşısında protesto gösterileri yapılmıştır. Panic'in yerine ise Federal Meclis tarafından Haziran 1993'te Milošević'in daha fazla işine gelebilecek güçsüz bir karakter olan SPS mensubu Zoran Lilić Başbakan seçilmiştir⁹⁴⁵ Tüm bunlar FYC yönetimi içinde Milošević'in ne derece yönetimde diktatör olduğunu sergilemektedir. Buda Karadağ'ın FYC yönetimi içindeki etkisini zayıf bırakmıştır.

Sırbistan ve Karadağ yeni Yugoslavya'yı ilan ettiği aynı yıl içerisinde savaş suçlarından ötürü Federal Yugoslavya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yaptırımlardan da Sırbistan'ın yanında yer alan Karadağ'da nasibini almış, zaten kötü durumda olan ekonomisi daha da zayıflayarak enflasyon seviyesi %40'a kadar yükselmiştir.⁹⁴⁶ Ambargonun uygulanmaya başlanmasıyla Karadağ'da ve Sırbistan'da dış ticaret çökmüş, sanayi üretimi 1990 yılı ile kıyaslandığında yaklaşık %82 oranında büyük bir azalış göstermiştir. Ancak ambargo Karadağ ve Sırbistan'ın ekonomik krizinin tek nedeni değildi. Bunun yanı sıra; savaş maliyetleri, eski Yugoslavya'nın dağılması, FYC'de reform yapılamamış olması ekonomide yaşanan krizin diğer nedenleridir. Eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ekonomik birlikte dağılmıştır. Karadağ ve Sırbistan ekonomisi için en ciddi olan kayıp ise, 22 milyon müşterisi olan eski Yugoslavya Devleti'nin pazarının kaybedilmesi olmuştur. Diğer cumhuriyetlere olan parasal bağımlılık ve ayrılan cumhuriyetlerinde Sırp pazarındaki parasal birikimlerini elden çıkarmalarıyla enflasyon oluşarak ciddi ödeme problemleri ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte gümrük sisteminin de dağılması federal hükümetin gelirini azaltmıştır. Ayrılan cumhuriyetlerin ticaret bağlantıları da kaybedilmiş ya da bu ülkeler tarafından ticaret engeli konulmuştur. Bu süreçte siyasal risk ve pazar alanının daralması ile yabancı yatırımcılar için FYC hiç de ilgi çekici bir yer gelmemeye başlamıştır. Savaş nedeni ile Bosna Hersek ve Hırvatistan'dan mültecilerin gelmesiyle

⁹⁴⁵ Ramet, "The Third Yugoslavia, 1992-2001", p.10, Kenar, "Yugoslavya...", s.224-225.

⁹⁴⁶ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.282.

de GSMH'nın 1992'de %20'si, 1993'te %12'si ve 1994'te %6'sı harcanmıştır. Sırbistan dışındaki Sırpların savaşlarına destek olmak da ekonomik maliyete yük bindirmiştir.⁹⁴⁷ FYC'nin katıldığı savaşları finanse etmek amacıyla gerekli olan para ve maliye politikaları, bu döneme kadar dünyada kaydedilmiş en yüksek enflasyona neden olmuştur. Yaşanan bu ekonomik durgunluk 1993 yılında hiperenflasyonun yaşanmasına yol açmış ve Ocak 1994'te enflasyon zirveye ulaşınca mali bir istikrar programı hazırlanmıştır. Program devlet teşekküllerini özelleştirmeyi ve ithalat ve ihracat kotalarının kaldırılması ve gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi piyasa odaklı reformları da içeriyordu. Ülke parası konvertible hale getirilmiştir. Yugoslavya Merkez Bankası Başkanı Dragoslav Avramovic enflasyonu düşürmeyi başarsa da sistemle ilgili bir değişiklik olmaması nedeniyle birkaç yıl içinde yine enflasyon yükselmeye başlamıştır. Avramovic'inde Mayıs 1996 yılında görevden alınmasıyla reform süreci de ivme kaybetmiştir.⁹⁴⁸ Yaşanan bu ekonomik kriz ile yüzlerce bilim adamı ve eğitimli gençler 1991 yılından itibaren ülkeden ayrılmaya başlamasıyla ülke beyin göçü ile de karşı karşıya kalmıştır.⁹⁴⁹

Bosna-Hersek'ten savaş nedeniyle 1992 temmuzunda mülteciler Karadağ'a gelmeye başlayınca Karadağ'da dolaylı da olsa Bosna-Hersek savaşına karışmıştır. Karadağ'ın İçişleri Bakanlığı tarafından sonraki aylarda gelen mülteciler zorla Bosna-Hersek'e gönderilmiştir.⁹⁵⁰ 1992-1993 yılları arasında Yugoslav Ordusu ve Karadağ polisi ile birlikte Sırp paramiliter güçleri Karadağ'ın Bosna sınırına yakın olan Müslüman köylerine saldırıda bulunmuşlardır. Amaçları Bosna-Hersek'teki Sırlara potansiyel düşman olabilecek Müslümanları temizlemektir. Karadağ makamları yaşanan bu olayları çok önemsememiş ve paramiliter grupların varlığını inkâr etmişlerdir. Karadağlı yetkililer çoğu Pljevlja belediyesine bağlı Bukovica köyündeki Müslümanları temizleme girişiminde bulunan Sırp milislerine müdahalede bulunmayarak

⁹⁴⁷ Jovan Teokarevic. "Neither War nor Peaca: Serbia and Montenegro in the First Half of the 1990's. "Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth. Edited by. David A. Dyker and Ivan Vejvoda, Longman Publishers, London-Newyork 1996, (pp. 179-195), p. 187. Aktaran. Kenar, Yugoslavya..., s.228-229.

⁹⁴⁸ Habib, "Yugoslavia 2000 The FRY Economy One Year after the Kosovo War", p. 14.

⁹⁴⁹ Teokarevic, "Neither War nor Peaca: Serbia and Montenegro in the First Half of the 1990' p. 188. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.229.

⁹⁵⁰ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti ", s.282.

Müslümanların güvenliğini sağlayamamışlardır. Buradan ayrılan Müslümanların akıbeti de belli olmamıştır. Temmuz 1992’de SDA’nın⁹⁵¹ Karadağ şubesinin lideri Harun Hadzic, Momir Bulatović’e Karadağ’da Müslümanların güvenlik sorununun sadece Plejevlja bölgesinde yaşanmadığını, Bijelo, Polje, Berane ve Podgorica’da da Sırp milislerinin terör saldırılarına maruz kaldığını bildirmiştir. Aynı ay Karadağ makamları Bosna Sırp Cumhuriyeti’nin başkanı Radovan Karadzic⁹⁵² gizli bir anlaşma ile (o dönem iki taraf samimi ilişkilere sahipti) savaştan kaçan ülkelerine dönmek istemeyen Bosnalı genç Müslümanları tutuklayarak teslim etmiştir. Bu gençler Karadzic’in emriyle acımasız bir şekilde öldürülmüştür. Yine Karadağlı Müslümanlara karşı yapılan en büyük suçlardan birisi de Bar-Belgrat demiryolu hattında 671 numaralı trenle seyahat eden Müslümanları ve bir Hırvat vatandaşını kaçırap infaz etmeleri olmuştur. Yetkililer tüm bu yaşananlar basında yer almasını engellemiştir.⁹⁵³

Karadağ’ın gerek Yugoslavya’nın dağılma sürecinde gerek Sırp-Hırvat savaşlarında ve Bosna savaşında Müslümanlara karşı yapılan zulümlerde Karadağ polisinin ve aynı zamanda Karadağ paramiliter güçlerinin Sırbistan’a destek vermesi, Karadağ’a uluslararası arenada birçok sıkıntı getirmiştir.⁹⁵⁴ Karadağ tek başına bir yol çizmeksizin Sırbistan ile birlik içinde kalması ile birlikte Sırbistan’ın politikaları aynı zamanda Karadağ’ın politikaları olmuş ve ister istemez Milošević’in amaçları için çatışmalara ve savaşlara müdahil olmak zorunda kalmıştır. Böylece Karadağ’ın uluslararası arenadaki saygınlığı azalmış, Birleşmiş Milletlerin yaptırımlarına Sırbistan

⁹⁵¹ “1990’ ların başında Karadağ’daki Boşnaklar ilk olarak Bosna-Hersek merkezli Demokratik Hareket Partisi (SDA) bünyesinde siyasete katılmış, partinin Karadağ kolu Arnavut partileriyle beraber seçimlere gitmiştir. 2002 yılına kadar işletilmiştir. Karadağ bulunan Müslüman ve Boşnak halkının çıkarlarının gerçekleştirilmesi ve haklarının korunmasını savunmuştur. Ayrıca etnik Müslümanların, yani daha geniş Sancak bölgesindeki Boşnakların bölgesel bağlantılarının savunuculuğunu yapmıştır. Partinin kurucusu ve ilk başkanı Harun Hadžić (1990-1998), ardından Rasim Šahman (1998-2002) olmuştur.”

⁹⁵² “Tarihe Bosna Kasabı olarak geçen Radovan Karadzic Eski Yugoslavya’da şimdi Karadağ topraklarında kalan Sarnik bölgesinde doğdu. Bosnalı Sırp milliyetçilerinin kervanına katıldı, 1990’da Bosna-Hersek’te Sırbistan Demokrat Partisi’nin kurucu üyeleri arasındaydı. Karaciç iki yıl sonra BM tarafından bağımsız devlet olarak tanınan Bosna’daki Sırp cumhuriyetinin başkanlık konseyinin üç üyesinden biri oldu. Karadzic aynı yıl Bosna Sırp Cumhuriyeti’nin tek başkanı oldu ve 1996 yılına kadar silahlı kuvvetler başkomutanı ve devlet başkanı olarak görevlerini sürdürdü.” bkz. <https://tr.euronews.com/2016/03/24/bosna-kasabi-radovan-karadzic-kimdir>

⁹⁵³ Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.120-122.

⁹⁵⁴ Tatar, *Eki Yugoslavya’da Yeni Devletler...*, s. 128-130.

ile birlikte maruz kalarak uluslararası alanda izole duruma düşmüştür.⁹⁵⁵ Yaptırımlardan dolayı zaten zayıf olan ülke ekonomisi daha da kötüleşmiş, bunu büyük oranda işsizlik takip etmiştir. Bu olumsuz ekonomik koşullar halk nezdinde memnuniyetsizliklere yol açarken Karadağ'ın eski politik ayrımı hafızalarda yeniden tazelenmiştir. Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrı bir devlet olmasını savunanlar ile Sırbistan politikasını savunanlar arasında toplumsal kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır. BM'nin Karadağ'a uyguladığı yaptırımlar kamuoyunda Sırbistan'ın işlediği suçlar için Karadağ da cezalandırılıyor algısı yaratmıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelerin yaşanması ile Karadağ'ın Sırp yanlısı tutumu zaman içerisinde değişmeye yüz tutmuştur.⁹⁵⁶

Sırbistan'ın Karadağ'ı içine çektiği bu durumdan ötürü, muhalif partilerin de iktidara karşı sesleri daha gür çıkmaya başlamıştır. Örneğin Karadağ Liberal Birliği (LSCG) partisi, 1920 Yugoslavya Krallığı döneminde Sırp Hükümdar Aleksandar Karađorđević tarafından statüsü düşürülen Karadağ Ortodoks Kilisesi'nin yeniden eski statüsüne getirilmesindeki verdiği destek mühimdir. Daha önce de bahsedildiği üzere Karadağ Ortodoks Kilisesi Osmanlı'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde ve Karadağ kimliğinin büyük destekçisi olmuştur. 1993 yılında Karadağ Ortodoks Kilisesi yeniden ilan edilerek seçtikleri Pisikopos Antonio Abramovic'i bağımsız bir dini lider olarak atamalarına Karadağ'daki Sırbistan yanlısı partiler karşı çıkmış, bu kiliseyi tanımak istememişlerdir.⁹⁵⁷ LSCG ve Sosyal Demokrat Partisi gibi diğer Karadağlı muhalefet güçleri, bağımsız gazeteciler ve entelektüeller özgür ve bağımsız bir Karadağ Ortodoks Kilisesi olmadan Karadağ'ın veya Karadağ halkının siyasi ve ulusal varlığının olmayacağını bilmekteydiler.⁹⁵⁸ Kilisenin yeniden kurulmasından bir yıl sonra "Karadağlı Bağımsız Yazar Kurumu" (PEN Merkezi), ve Crnogorska Matica (Karadağ Kimliği ve Kültürü üzerine çalışmalar yapan bir kurum) adında iki önemli kurum kurulmuştur. Bu kurumların münasebetiyle Karadağ kimliğini öne çıkaran birçok makale, kitap, akademik çalışmalar yayınlanmaya başlanmıştır. Karadağcanın da resmi

⁹⁵⁵ Tuğba Esendik, "Karadağ Cumhuriyeti'nin Batı Merkezli Uluslararası Örgütlere (Avrupa Birliği ve NATO) Katılımı", *Social Sciences Studies Journal*,4/13, 2018, (ss.249-257), s.251.

⁹⁵⁶ Ervina Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine Bir Analiz: Karadağ'ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci Örneği, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrupa Birliği Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2013, s.64.

⁹⁵⁷ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.283.

⁹⁵⁸ Poláčková and Van Duin, "Independence lost and regained: Montenegro's...", p.39.

dil olarak tanınması ve kullanılması yolundaki çağrılar bu kurumlarında verdiği destek ile artmıştır.⁹⁵⁹

Sırbistan'ın uyguladığı politikaların zararlarını daha derin hissetmeye başlayan Karadağ bir çıkış yolu bulmaya çalışmış ve böylelikle Belgrat'tan bağımsız bir siyaset izlemeye yönelmiştir. Karadağ Dışişleri Bakanı uluslararası ambargoyu yumuşatabilmek adına Eski Yugoslavya'daki savaşın sorumlusu olmadıklarını göstermek için, ülkesi ile Bosna Hersek arasındaki sınıra uluslararası gözlemcilerin yerleştirilmesine itiraz etmeyecekleri açıklamasında bulunmuştur. Sırbistan'ın Kosova sorunsalından dolayı Sırbistan ile aralarında gergin ilişkilerin bulunduğu Arnavutluk'a ikili ilişkilerini güçlendirmek için dostluk ve barış mesajları verilmiştir.⁹⁶⁰ Karadağ'da yaşayan Boşnakların Bosna Hersek'teki "DEP" partisi ile aynı isimde olan parti de Karadağ'ın bağımsızlığına destek veren bir tavır içine girmiştir. Bu yumuşama Karadağ'daki radikal Sırp milliyetçilerinin Boşnaklara karşı provokasyonlarına neden olmuştur. Bilhassa 1993 yılı boyunca Podgorica'nın kuzeyindeki Niksiç kentinde, Boşnakların ikamet ettiği bölgelere defalarca bombalı saldırı düzenlenmiş, bu saldırılarda şehrin tek camisi de harap edilmiştir.⁹⁶¹

Ülkedeki ekonomik bunalımın derdine düşen Sırbistan ve Karadağ artık "Büyük Sırbistan" idealinden vazgeçerek Bosna-Hersek konusunda uluslararası toplum ile iş birliğine kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle Temas Grubu tarafından önerilen planı kabul etmişlerdir. Bosnalı Sırp'lar da aynı şekilde reddettikleri Vance-Owen planının ardından uygulanan ambargoya ancak bir yıl dayanabilmişler, onlar da bu planı kabul etmek zorunda kalmıştır. 1994 yazında gerçekleşen uzun görüşmeler sonucu Sırbistan, Sırp-Boşnak sınırına uluslararası gözlemcilerin konulmasına onaylamıştır. Bu gözlemciler uzun süreden beri Sırp'ların Bosnalı Sırp'lara yardım göndermediğini rapor etmesinin üzerine BM Güvenlik Konseyinin 23 Eylül 1994 tarih ve 943 sayılı karar ile ödül olarak Sırbistan ve Karadağ'a uygulanan yaptırımların bir kısmı kaldırılmıştır. Belgrat havaalanı uluslararası uçuşlara yeniden açılmış, Karadağ'dan İtalya'ya vapur seferleri başlamış, kültürel ve spor alanındaki yaptırımlar kaldırılmıştır. Ancak bu

⁹⁵⁹ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.283.

⁹⁶⁰ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.64-69,76.

⁹⁶¹ Krliç, Eski Yugoslavya'da Siyasal..., s. 121.

yaptırımların kaldırılması her 100 günde bir verilecek raporlara bağılı olarak şartlı uygulanmıştır.⁹⁶² Milošević yaptırımların tamamen kalkacağı ve hızlı bir şekilde ekonominin düzeleceğini umarak Sırpı bugüne kadar sürüklediği ve milyonların ölümüne sebep olduğu “Büyük Sırbistan” ideolojisinden taviz vermeye başlamıştır. Milošević için Sırp ulusunu savunmak bir inanç meselesi değil bir taktikti. Sırpı bunu Hırvat ordusunun 1995 Mayıs’ında Slovanı’yı yeniden ele geçirdiğinde karşılık vermemesi ve yine 4 Ağustos’ta Hırvat ordusu Krajina’ya girdiğinde Karajina Sırpılarına savaşmamaları gerektiğini söylemesinden açıkça anlamışlardı. Bu olaydan sonra Milošević Krajina Sırpılarını sahip çıkmadığı için ihanet eden hain olarak suçlanmış, Belgrat’ta 10 Ağustos günü yaklaşık 20.000 kişinin katıldığı Milošević’i protesto etmek için gösteri yapılmıştır. Sırp milliyetçileri için bardağı taşıran son damla ise, 1995’te Milošević’in Büyük Sırbistan kurma projesini fiilen boşa çıkaran Bosna Hersek’e karmaşık bir siyasi sistem getiren ve Bosna savaşını bitiren Dayton anlaşmasını imzalaması olmuştur. Böylelikle Milošević’in milliyetçi Sırpı arasında popülerliği darbe almıştır.⁹⁶³

İmzalanan Dayton Barış Anlaşması ile ticari yaptırımlar kaldırılmış fakat FYC’nin; AGİT, BM, IMF, Dünya Bankası, EBRD (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) gibi bir uluslararası kuruluşlara yeniden katılımı engellenmiş ve AB programlarına geçiş ülkeleri için amaçlanan yardım programına dahil edilmemiştir.⁹⁶⁴

5.1.2. DPS Yönetimi Lider Kadrosunda Ayrışmalar- Karadağ’ın Bağımsızlık Yolundaki Siyasi Mücadeleleri

Karadağ’da Belgrat yanlısı politikaları destekleyenler ile karşı olanlar arasında başlayan halk arasındaki kutuplaşmalar iktidar partisinin içinde siyasi liderler arasında da karşılık bulmuştur. 1990’ların ilk yarısında lider kadrosunu Momir Bulatović, Milo Đukanović ve Svetozar Marovic’in oluşturduğu Yugoslavya Komünistler Birliği’nin Karadağ kolu Karadağ Komünist Partisinin devamı olan ve ismi Karadağ Sosyalist Demokrat Partisi (Demokratska Partija Socijalista Crne Gore) olarak değişen DPS

⁹⁶² Kenar, Yugoslavya..., s.226-227.

⁹⁶³ Ramet, “The Third Yugoslavia, 1992-2001”, p. 14.

⁹⁶⁴ Habib, “Yugoslavia 2000 The FRY Economy One Year after the Kosovo War”, s. 18.

partisi içerisinde zamanla görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. DPS 1992 genel seçimlerinde yeni adıyla ilk defa sahip olduğu teşkilat ve avantajlı imkanlarını kullanarak⁹⁶⁵ aldığı %42,6 oy ile 85 sandalyenin 46'sını almıştır. 1993 ve 1994 yılında Karadağ'da Sırp Radikal Partisi hariç bütün partilerin katılımıyla kurulan koalisyon hükümeti bulursa da DPS anahtar bakanlıkları elinde bulduğundan diğer partileri üzerinde de kontrolü sağlamıştır.⁹⁶⁶

Milo Đukanović liderlik kadrosuna geldiğinde önceleri Milošević yönetimine yakın olsa da zaman içinde Belgrat yönetimi ile çatışmaya başlamıştır. Sırbistan ile birliğin devamlılığından yana olan Genel Başkan Bulatović liderliğindeki kanatın karşısındaki Đukanović'in liderliğindeki Avrupalılaştırma taraftarı olan kanat giderek güç kazanmıştır.⁹⁶⁷ Karadağ'ı Sırbistan'dan ayırmanın temelini oluşturacak en önemli gelişme, zamanında Belgrat'ın adamı olarak bilinen Milo Đukanović, Filip Vujanović, Svetozar Marovic'in gibi önemli kişilerin görüş değiştirmesi olmuştur.⁹⁶⁸

Đukanović 1994 yılında Milošević ile kişisel ilişkilerinde de gerginlikler yaşanmıştır. 1994'lerin başlarında Milošević'i eşi Mira Markovic'in önderlik yaptığı JUL (Yugoslav Solu) Partisi'ne Đukanović "muhafazakâr ve ideolojisini tüketmiş" eleştirisini yapması üzerine, Mira Markovic, Đukanović'e "siyasetçilik maskesinin altına gizlenen kaçakçı" sözleriyle cevap vermiştir. Bu sözlü atışmadan sonra Đukanović, Milošević ailesi için "istenmeyen adam" haline gelmiştir.⁹⁶⁹

1996 yılına gelindiğinde o zamanlar DPS'nin başkanı ve Cumhurbaşkanı olan Bulatović Sırp yanlısı bir politikayı desteklemeyi sürdürürken DPS Başbakan Yardımcısı ve Başbakan Đukanović Sırp Lider Slobodan Milošević'in politikalarından alenen sapmaya başlamış ve böylelikle parti içinde bir kriz ortamı oluşmuştur. Đukanović Temmuz 1996'da Karadağ Parlamentosunda Karadağ ulusal fikrini destekleyerek Milošević'in politikalarına sert bir şekilde karşı çıkarak başı çeken lider

⁹⁶⁵Mehmet Uğur Ekinci, "Karadağ Siyasetini Anlama Klavuzu". SETA, 2014. s.25.

⁹⁶⁶ Kenar, Yugoslavya..., s.224.

⁹⁶⁷ Ekinci, "Karadağ Siyasetini Anlama Klavuzu". s.25.

⁹⁶⁸ Osman Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler", *Balkanlar El Kitabı Cilt II*. (Derleyen: Osman Karatay ve Bilgehan A.Gökdağ), KaraM&Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, (ss.63-78), s.70.

⁹⁶⁹ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.286.

olmuştur.⁹⁷⁰ Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşmasıyla Karadağ'da siyasi gerilim artmaya başlamıştır. Dukonavic Karadağ'ın Sırbistan ile birlikte Yugoslavya çatısı altında kalmasında rol oynayan ikinci önemli isimken, Bulatović ile iki farklı kutbu temsil eder duruma gelmiştir ve 2000 yılına gelindiğinde ekonomik olarak daha bağımsız hareket etme arzusu, Đukanović'in bağımsızlık savının çıkış noktasını oluşturmuştur. Yakın bir tarihte 1993 yılında artan sayıda Karadağlının Sırbistan ayrılma isteklerine dair veriler vardı. 1996 yılına gelindiğinde de bazı gözlemciler Milošević'in müttefiki Bulatović hala Karadağ Devlet Başkanı iken Sırbistan ile Karadağ arasındaki uçurumun arttığını söylemekteydi. Daha sonra ise 1997 Temmuz'unda FYC Başkanlığına Milošević'in seçilmesine Karadağ makamlarınca yüksek sesle protesto edilerek tepki verilmiştir.⁹⁷¹

Siyasi gerginlik Karadağ'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşmasıyla daha da artmaya başlamıştır. Seçimlerde Belgrat Bulatović'e destek vermektedir. Bosna Sırları, Karadağ'daki Sırp azınlık ve önemli bir kısım Karadağlı da Bulatović'in yanındaydı. Đukanović Karadağ bürokrasisini, bilhassa polis güçlerini denetim altında tutuyordu ve tam desteğine sahipti. Kitlesele destek ise sandıkta Đukanović'e Karadağ nüfusunun 1/3'ünü oluşturan Boşnak, Hırvat, Arnavut azınlıklardan gelmekteydi. Radikal kesim Đukanović'i ihanetle suçlarken, nüfusun 1/3'ünü oluşturan azınlıkları tehdit ediyorlardı. Đukanović seçim kampanyasında; demokratik bir ülke, barış taraftarı, batıya dönük, daha iyi bir hayat standartları vaat etmiştir. Bulatović ve taraftarları ise; Yugoslavya'nın birliğinin korunmasına vurgu yaparak, Đukanović'e Sırpaların düşmanları ile iş birliği yapan Yugoslavya'ya ihanet eden adam olarak yüklenmişlerdir. Hatta Đukanović'in kız kardeşinin bir Boşnak ile evli olması bile gündeme gelmiş, bunu bir suçmuş gibi lanse ederek siyasi bir malzeme olarak kullanmışlardır. 5 Ekim 1997'de Karadağ'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çoğunluk sağlanamadığı için seçimler yeniden tekrarlanmış ve 17 Ekim'de yapılan ikinci turda kayıtlı seçmenin %70'nin oyları ile, Đukanović 173.000 seçmenden oy olarak 15.000 oy farkıyla 158.000'de kalan Bulatović'ten koltuğu devralmıştır. Đukanović'in oyları çoğunlukla Boşnakların yaşadığı doğudaki Sancaktan, Arnavutların en çok bulunduğu güney sahil

⁹⁷⁰ "Istorijat", -Demokratska Partija Socijalista Crne Gore, Erişim: 06.10.2020, <https://www.dps.me/me/istorijat> , Poláčková and Van Duin, "Independence lost and regained: Montenegro's...", p.39.

⁹⁷¹ Ramet, "The Third Yugoslavia, 1992-2001", p.28.

yerleşim yerleri, Hırvatların yoğunlukta olduğu kuzey sahil bölgelerinden gelmiştir. Nüfusun 1/3'ünü oluşturan Boşnak, Hırvat, Arnavutlar Đukanović'i desteklediği bilinen bu seçimlerde oyların yarısından az fazlasını alan Đukanović etnik Karadağlıların ancak 1/3'ünün onun yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.⁹⁷²

Seçimlerde Belgrat'a muhalefet eden herkesin "Türk" diye anılması dikkat çekici olmuştur ve seçim sonrasında beklenen tepkiler gelmeye başlamıştır. Milošević ise, seçimleri tanımadığını açıklayarak yandaşlarını proteste gösterilerine teşvik etmiştir. Büyük bir kısmı silahlı olan Bulatović taraftarları TV binasını işgal girişiminde bulunmuş, bu girişim ancak polis güçleri tarafından engellenebilmiştir. Silahlı radikaller azınlıkların bulunduğu mahallelere giderek Boşnakları ve Arnavutları tehdit ederek bir korku ve panik havası yaratmış, azınlık halk sokağa çıkamaz duruma gelmiştir. Başkentte yaşayan Boşnaklar bu tehditler yüzünden şehri boşaltmaya başlamışlardır. Sokaklardaki gösteri yapan Bulatović taraftarlarının ortak sloganı "Burası Türkiye değil" olmuştur. Tarihten gelen Türk düşmanlığını iç siyaset argümanı olarak kullanmışlardır. Radikalleri propagandaya teşvik eden Milošević ve partisi Sırbistan Sosyalist Partisi, Đukanović'e karşı kampanya başlatmış, Đukanović'in "*Müslüman köktencilerle Arnavut ve Hırvat ayrılıkçıların yardımları*" ile kazandığını, hedeflerinin Yugoslavya'yı parçalamak olduğu iddialarında bulunmuşlardır. Boşnaklar her ne kadar daha fazla özgürlük için Đukanović'i destekleseler de gün geçtikçe iç savaş olasılığı onları bir çıkmaza sokmuştur. Onlar Sırpların savaşlardaki geleneksel tutumlarını çok iyi bilmekteydiler ve bir savaş durumu yaşanırca cephenin Boşnakların ve diğer Müslüman nüfusunun çoğunlukta yaşadığı Sancak arazisi olacağı aşıkardı ve bu nedenle çıkacak bir iç savaş olasılığı en çok onları korkutmuştur. Azınlıklar, polisin müdahalesi ile güvenliklerini sağlayabilseler de yine de kaygıları bitmemiştir. Azınlıkların önde gelenleri polisin müdahalesini yetersiz görürlerse kendilerini korumak için silaha sarılacaklarını açıklamıştır. Gösterilerin seyri gün geçtikçe azalsa da radikal küçük küçük gruplar Boşnakların yoğun olarak yaşadıkları Polje, Bjelo, Pljevlia, Rozaje ve Berane gibi şehirlerde dolaşarak "Türk kanı içmeye var mısınız?" gibi sloganlarla gezerek etrafa korku saçmışlardır. Yaşananlar nihayet Uluslararası taraflara sızması ile olaylar yatışmıştır. Yerel basında bölgedeki durumun kötüye gitmesi halinde NATO'nun müdahale edeceği haberleri çıkmış ve sonrasında 8-9 Kasım 1997'de NATO

⁹⁷² Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler", s.63-78.

Genel Sekreteri Javier Solana ve Müttefik Kuvvetler Avrupa Komutası Wesley Clark acil olarak Milošević ile görüşmesi bu haberlerin doğru olduğunu kanıtlamıştır. Sonunda yapılan uyarılar neticesinde Milošević seçimleri tanımak zorunda kalmıştır. Kaldı ki Kosova savaşı da kapıya dayanmış bulunmaktaydı ve bu durumda Milošević'in seçimleri tanımaktan başka şansı kalmamıştı.⁹⁷³

Bulatović'in Karadağ siyasetinden bu şekilde düşüşü ile halkın çoğunluğunun Đukanović'in siyasetini desteklediğini göstermektedir. Kosova'nın gerginleşen durum nedeniyle Milošević Karadağ ile daha fazla ilgilenmemiştir. Ancak Yugoslav İkinci Ordusu'nun karargahının bulunduğu Podgorica'da tatbikat yaparak hem NATO'nun muhtemel bir hava saldırısına karşı hazırlık yapmış hem de Sırp-Arnavut savaşında Arnavutluk'a, hem de aynı zamanda bununla Karadağ'a da bir gözdağı vermiştir.⁹⁷⁴

Đukanović cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle, partinin Milošević yanlısı kanadı Bulatović önderliğinde istifa ederek Sosyalist Halk Partisi SNP'yi kurmuştur. Đukanović'in Karadağ Cumhurbaşkanlığına seçilmesi Karadağ'ı bağımsızlığa taşıyacak en önemli yapı taşını oluşturmuştur.⁹⁷⁵

Đukanović'in Karadağ'ın Avrupalı devletler ve halklar içinde eşit üye olma arzusuna yönelik göstermiş olduğu çabalar Sırbistan tarafından sert tepkiyle karşılanmış, Milošević Karadağ'a Yugoslavya içi bir ambargo uygulamıştır. Medya ve Karadağ'daki Sırbistan yanlısı siyasi partilerin vasıtasıyla Karadağ'a karşı bir propaganda başlatmıştır. Karadağ ile ticaret ve ödeme işlemlerini askıya alarak Karadağ'ın sınırlarını hem Sırbistan'a hem de komşu ülkelere kapatmıştır. Federal Hükümetin onayı olmadan ne karadan ne denizden ne de herhangi bir yerden Karadağ'a girmek ya da çıkmak mümkün değildi.⁹⁷⁶ Bunlarla birlikte Karadağ'ın disiplini ve Karadağ'daki iktidarın devrilmesini sağlamak için Milošević'in emri ile Karadağ'daki Sırbistan yanlısı parti militanlarından oluşturulmuş Askeri Polisin yedinci askeri taburu kurulmuştur.⁹⁷⁷

⁹⁷³ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.63-78.

⁹⁷⁴ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.70.

⁹⁷⁵ "Istorijat , -Demokratska Partija Socijalista Crne Gore

⁹⁷⁶ Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori", p. 258.

⁹⁷⁷ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti ", s.286.

Karadağ hükümeti, Cumhurbaşkanı Milo Đukanović başkanlığında, FYC'yi iki eşit devletin konfederal birliği olarak yeniden tanımlamaya yönelik bir plan hazırlanmıştı. Bu plan ayrı para sistemlerini, ayrı dışişleri bakanlıklarını, ayrı savunma sistemlerini öngörüyordu. Ancak bu plan Belgrat gazeteleri tarafından kınanmıştı. 1988 yılı yaz sonunda Karadağ ayrılıkçı yönelim daha çok ortaya çıktı. 1999 yılının şubat ayına gelindiğinde Karadağlıların sadece %21'i ayrılmayı desteklerken yedi ay geçtikten sonra bu oran %43,9'u buldu. %38,9'u buna karşı çıkarken %9'u karasız olanlar, %8,2'de yapılacak bir referandumda oy kullanmayacaklarını beyan etti.⁹⁷⁸

5.1.3. Kosova Savaşı'nda Karadağ

1998 yılında başlayan ve 1999 yılının ortasına kadar devam eden Kosova savaşı, Sırbistan ve Karadağ'ın birlikteliğini sarsan son etkenlerden biridir. Karadağ Kosova savaşında Federal Cumhuriyetin savaşa destek talebini reddederek tarafsız kalmayı seçmesi ve savaş sırasında yaklaşık 80.000 Kosovalı mülteciye sınırlarını açması Karadağ'ı Belgrat siyasetinden ayıran en önemli olaylardan biri olmuştur.⁹⁷⁹

Tarih boyunca Kosova, Arnavutlar ile Sırlar arasında çekişmeli bir yer olmuştur. Bütün Orta Çağ boyunca Sırbistan'a bağlı kalan ve bu dönem nüfusun çoğunluğunu Sırların oluşturduğu Kosova 1690 yılında Avusturyalıların Osmanlılara yenilmesi ile Kosova'dan Sırbistan topraklarına Sırp göçü yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren Kosova'ya Arnavut göçleri başlamıştır. Birinci Dünya savaşından önce bölgenin Arnavut ve Sırp nüfusu yaklaşık yarı yarıyayken, İkinci Dünya Savaşı sırasında ise İtalya'nın verdiği destekle de "Büyük Arnavutluk" devleti projesi kapsamında çok sayıdaki Sırp buradan sürgün edilmiştir. Sosyalist Yugoslavya döneminde 1974 Anayasası ile Sırbistan'a bağlı Kosova Özerk Bölgesi hemen hemen Sırbistan'ın buradaki yetkilerini ortadan kaldırmıştır. Bu tarihten sonraki dönemde de Sırbistan'a başlayan Sırp göçü ile Sırp nüfusunda ciddi oranda azalma yaşanmıştır.⁹⁸⁰ Kosova nüfusunun %85'ini Arnavutlar, %15'ini Sırp ve Karadağlılar oluşturmaktadır.

⁹⁷⁸ Ramet, "The Third Yugoslavia, 1992-2001", p. 28.

⁹⁷⁹ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.76.

⁹⁸⁰ Abazi, Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı, s. 86-87.

Arnavutlar demografik yapılarını homejenleştirmek için Sırp ve Karadağlılara Kosova'yı terk etmeleri için baskı uygulamışlardır.⁹⁸¹

Tito'nun ölümünden YSFC dağılma sürecine girdiği zamanlarda iktidarını Sırp milliyetçiliği üzerine kurmaya çalışan Milošević birçok popülist gösteriler düzenlemiştir. Bunlardan birini de Sırp ve Karadağlılar için büyük önemi haiz Kosova'yı seçti. Milošević bu gösteride konuşmasıyla Karadağlıları ve Sırpı etkisi altına almıştır. 28 Haziran 1989 yılında I. Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümünde Kosova ovasında Slobodan Milošević'in öncülüğünde düzenlenen 1 milyon kişinin toplandığı bu gösteride Milošević, kimsenin onları bir daha ezmeye yeltenemeyeceğini, Kosova savaşının hiçbir zaman unutulmaması gerektiğini ve tüm bunlardan ders çıkararak çok uluslu toplulukların birlik ve beraberlik içinde hareket etmesinin önemine vurgu yapmış ve konuşmasını şu sözleri ile bitirmiştir. *“Kosova kahramanlığının hatırası sonsuza kadar yaşasın! Yaşasın Sırbistan! Yaşasın Yugoslavya! Yaşasın halklar arasında barış ve kardeşlik!”*⁹⁸² Kosova'da çoğunlukta olan Arnavutlar 1974 Anayasasının getirdiği geniş özerklikleri sayesinde burayı fiili bir cumhuriyete dönüştürmüştü.⁹⁸³ Kosova özerk bölge statüsünü kazandıktan sonra Belgrat yönetimi Kosova'ya ayrılan bütçeyi olabildiğince kıstmış, kamu yatırımlarını ise Sırp yerleşim yerlerine kaydırmıştır. Bu nedenle Karadağlı ve Sırpın Kosova'dan göçmesi yalnızca bir “Arnavutlaştırma” politikası çerçevesinde yapılan baskılardan değil Kosova'daki yüksek düzeydeki yoksulluğun verdiği bıkkınlıktan da kaynaklanmaktadır.⁹⁸⁴ 1981 yılında gerçekleşen Kosova ayaklanmasından sonra geleneksel Kosova motifleri üzerinden yapılan Sırp milliyetçiliği hızla yayılmaya başlamış, Sırpın ve Karadağlıların Kosova'dan zorla göçe zorlandığı “Kosova'nın Arnavutlaştırıldığı tehlikesinde olduğu ileri sürülmüştür. Gerçekten de 1981 yılındaki ayaklanmadan sonra 40 bin Sırp ve Karadağlı Kosova'dan

⁹⁸¹ Mihailo Crnobnja. *The Yugoslav Drama*, Second Edition I.B. Tauris Publishers, London-New York 1996, p.93, Aktaran: Kenar, Yugoslavya, s.237.

⁹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm> Slobodan Milošević'in 28 Haziran 1989'da Gazimestan'da düzenlenen Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümü kutlamalarında 1 milyon kişiye yaptığı konuşma. ABD Ticaret Bakanlığı Ulusal Teknik Enformasyon Servisi tarafından derlenmiştir.

⁹⁸³ İlhan Uzgel, “Yugoslavya'da Milosevic Döneminin Sonu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55/3,2000, (ss.178-182). s.178.

⁹⁸⁴ Şule Kut, “Kosova Milliyetçiliğinin Kördüğümü”, *Foreign Policy* 1/3, Güz 1998, (ss.55-64), s. 57. Aktaran: Kenar Yugoslavya..., s.239.

göç etmiştir. 1987’de Belgrat yönetimi ise, Kosova Arnavutlarına karşı aktif bir şekilde tecrit ve boykot politikası uygulamaya koyulmuştur. 1989 yılına gelindiğinde Arnavutlar bağımsız bir devlet olmak şurasına dursun 1974’ten buyana sahip oldukları anayasal haklarını da kaybederek Sırbistan’da azınlık statüsüne düşmüşlerdir.⁹⁸⁵

Her ne kadar Milošević Yugoslavya’nın dağılma sürecinde Karadağlı ve Sırbistan Sırplarının ortak tarihsel değeri olan Kosova’yı seçerek buradaki konuşmalarıyla Karadağlı ve Sırpların milliyetçilik duygularını kullanarak etkilemeyi başarsa da Kosova çatışmalarının genişlediği ve diğer bölgelere yayıldığı 1998 Şubat’ında Karadağ hükümeti tavrını açıkça koymuştur. Karadağ topraklarında Sırp ve aynı zamanda Arnavut nüfusu bulunduğundan Kosova’nın bağımsızlığını istemiyordu ancak Karadağ yönetimi bu savaşa dahil olmak da istemiyordu. Yugoslavya ordusu savaşa girdiği taktirde Karadağ tarafsız kalacağını belirtti. Bu minvalde savaşa ortak olmama görüşü ağır basmış, bunun en bariz göstergesi olarak da Karadağlı gençlerin cepheye gönderilmesine karşı çıkmıştır.⁹⁸⁶

Yugoslav Ordusu’nun Kosova Savaşında destek olma çağırısına Karadağ hükümetince kabul edilmemesi ve iktidar partisi yöneticileri Kosova Savaşı’nın Karadağ’ın savaşı olmadığını dile getirerek tarafsız kalacaklarına karar vermelerindeki göstermiş oldukları tutum aynı zamanda AB’nin bölgede koymuş olduğu kurallara uyum sağlamak anlamına da geliyordu. Karadağ yönetimi Kosova Arnavutlarıyla iletişim içinde olacaklarını bildirerek AB politikasına uygun hareket ettiğini gösteren mesajlar vermekteydi. Karadağ iktidar hükümetinin bu duruşu bağımsızlığı savunanlar ile Sırbistan yanlısı kitle arasındaki gerilimin yeniden alevlenmesini elbette geciktirmemiştir.⁹⁸⁷

Karadağ, savaşın yıprattığı bölgelerden (Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kosova) gelen mültecilere sığınak olmuştur. Bazı dönemlerde Karadağ’a sığınan toplam mülteci sayısı aynı zamanda ikamet eden nüfusun beşte birine ulaşmıştır. 1998 yazından itibaren Kosova’dan mülteciler gelmeye başlamış ve bu mülteciler Karadağ-Kosova sınırındaki şehirlere (Polje, Berane, Bijelo, Rozaje, Plav) ve köylere yerleştirilmiştir. Karadağ’daki

⁹⁸⁵ Kenar, Yugoslavya..., s.241.

⁹⁸⁶ Karatay, “Karadağ’daki Siyasi Gelişmeler, s.69.

⁹⁸⁷ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.76, Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, “Karadağ Cumhuriyeti”, s.286.

kayıtlara göre 80 bini sadece Kosova'dan gelen mülteciler olmakla birlikte mülteci sayısı 136.812 kişiye ulaşmıştır. Karadağ nüfusunun küçüklüğünü düşünürsek bu rakam çok fazla idi.⁹⁸⁸

Bu arada iktidar kadrosundaki siyasi ayrışmadan sonra Belgrat'a sığınan Momir Bulatović'i Federal Başkanlığa getirilmesi gündeme gelmiştir. Bu aşamada gelişen olaylar Karadağ ve Belgrat arasında yeni bir siyasi gerginliğe neden olmuştur. Bulatović, Milošević'in partisinden olan Radoje Kontic hükümetine yeteneksiz olduğu gerekçesi ile gensoru önergesi vermiş, önerge Milošević ve Seselj'in partisindeki milletvekillerince desteklenerek güven oylaması kabul edilmiştir. Karadağ yönetimi Radoje Kontic'i iyi ilişkilerde olmadığı ve sevmediği halde sırf bir zamanlar yoldaş oldukları Bulatović'i federal başbakanlıkta istemediği için Kontic'i desteklemek zorunda kalmıştır. Oylama sonucunu Karadağ temsilcisi altı kişi belirleyecekti. Ancak bu kişiler DPS'den ayrılarak Bulatović'in yeni kurduğu parti olan SNP'ye geçenlerdi. Karadağ hükümeti bu kişileri görevden aldığını ilan etmiş ise de Belgrat yönetimi bunu kabul etmemiştir. Sonuç olarak bir oy farkla hükümet düşmüş, yeni hükümeti kurma görevi ise ayarlandığı gibi Bulatović'e verilmiştir.⁹⁸⁹

Karadağ bağımsızlığını karışık duruma getiren hususlardan birisi de Kosova'nın durumu idi. Karadağ'ın FYC'den ayrılması durumunda artık ortada bir Yugoslavya olmayacaktı. Oysaki BM'nin 1244 sayılı Kosova konusundaki vermiş olduğu bağlayıcı kararında "Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması" esas alınmıştı.⁹⁹⁰

Kosova'da barış sağlamak için uluslararası toplumun yürüttüğü müzakereler başarısızlık ile sonlanmış ve bunun neticesinde NATO Yugoslavya'ya karşı hava operasyonu başlatmıştır. 1999 Mart-Haziran aylarında yaşanan operasyon 78 gün sürmüştür.⁹⁹¹

Bombardıman karşısında Yugoslavya'nın boyun eğmesi ile BM Güvenlik Konseyi 10 Haziran 1999'da almış olduğu 1244 sayılı Karar ile hava operasyonunu sona

⁹⁸⁸ Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori". p. 257, Morrison, *Montenegro- A Modern History*, s.168-169.

⁹⁸⁹ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.69.

⁹⁹⁰ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.74.

⁹⁹¹ Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori", p. 257.

erdirmiş, Yugoslav Ordusu ve polisi Kosova'dan çekilerek yerlerine “Uluslararası Barış Gücü” (KFOR) gelmiştir.⁹⁹² Bu olaydan sonra Milošević'in 1991'de bütün Sırların yaşadığı toprakları bir araya getirerek Büyük Sırbistan'ı hayata geçirme emelleri şuraya dursun, Yugoslavya 1912'den bu güne (I. ve II. Dünya Savaşı dönemi hariç) elinde tuttuğu Kosova'nın denetimini kaybetmiştir. Karadağ'da da Dukonavic'in 1997'de başa geçmesiyle ve Belgrat'tan gelecek talimatları dinlemeyeceğini dile getirmesiyle Sırlar birçok yönden kendilerini yakın buldukları Karadağ'ında federasyondan ayrılma ihtimali ile de karşı karşıya kalarak bir yıkım yaşamışlardır.⁹⁹³

5.1.4. Karadağ'ın Bağımsızlık Referandumuna Giden Süreç

Karadağ ilk olarak devlet inşasının başlangıcını Sırbistan'dan bağımsız ekonomik politikalar üretmekle yapmıştı. AB ve ABD'den gelebilecek yardım ile kendisi de bir iktisatçı olan Đukanović Karadağ'ı hiperenflasyondan kurtarmak için uluslararası sosyalizasyonu uygulamaya koymuştur. Hayata geçirilen bu politikalar AB güvenlik topluluğunun ekonomik normlarının benimsendiği anlamına gelmektedir. Kosova Savaşı'nın son bulmasından kısa bir süre sonra Karadağ hükümeti 2 Kasım 1999'da Dinarın yanında Alman markını kabul ederek ikili para sistemine geçiş yapmıştır. Bu Sırbistan'a olan ekonomik bağımlılıktan kurtularak, Avrupa kapitalizmine sığınmak için bir arayıştı. Yugoslavya Merkez Bankasının etkisini azaltmak için Ocak 2001'den itibaren ise ödeme para birimi olarak sadece Alman markı kullanmaya başlayarak Karadağ ekonomik egemenliğini elde etmiştir. Bunlardan sonra da gümrük ve dış ticaret üzerindeki ülke kontrolü de sağlanmıştır.⁹⁹⁴ Karadağ kontrolü ele almak için Podgorica havaalanında kontrol kurmuştur.⁹⁹⁵ Bunun yanında ülkenin finansal,

⁹⁹² Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, “Karadağ Cumhuriyeti”, s.286.

⁹⁹³ Uzgel, “Yugoslavy'da Milosevic Döneminin Sonu”. s.179.

⁹⁹⁴ Nikola Fabris, Vukajlovic-Grba, Danijela, Radunovic, Tanja ve Jankovic, Jelena, “Ekonomska Politika u Dolarizovanim Ekonomijama sa Posebnim Osvrtom na Crnu Goru”, (Centralna Banka Crne Gore (CBCG), Centar za Istrazivanje i Statistiku, Podgorica, 2004, p.130-135.Aktaran: Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s. 78.

⁹⁹⁵ Ramet, “The Third Yugoslavia, 1992-2001”, p..67.

ekonomik, mali, dış ticaret, gümrük ve savunma fonksiyonlarını da kendi yetkisine almıştır.⁹⁹⁶

Karadağ'ın bağımsız hareket etmesinden ve Kosova savaşına destek vermemesinden dolayı ihanete uğradığını düşünen Milošević kimsenin görüşünü almaksızın Federal Yugoslavya Anayasasındaki yapılan değişiklik ile Sırbistan, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti üzerinde otorite kurmadaki isteğini bir kez daha göstermiştir.⁹⁹⁷ Milošević Mart 2000'de Federal hükümete yeni bir anayasa önermelerini sağladı. Federal Yugoslavya'nın Cumhuriyetler Meclisine Karadağ ve Sırbistan tarafından gönderilen temsilcilerin kompozisyonu, üst parlamento, Đukanović'in Belgrat yönetimine yakın olan Momir Bulatović'in Sosyalist Halk Partisinden temsilcileri içermeye zorlayacak şekilde değiştirilecekti. Bu temsilciler sayesinde Milošević anayasayı değiştirmek için ihtiyaç duyduğu 2/3 çoğunluğu elde edebilecekti. Tüm bunlar Sırp – Karadağ ilişkilerini iyice gerginleştirip tehlikeli bir boyuta ulaşmasını sebep olmuştur. Sırp yetkilileri Karadağ'ı cezalandırmak üzere Karadağ'a ilaç göndermeyi, Karadağ sanayisi için yarı mamul ve hammaddelerin ithalatını ve Karadağ'dan yapılan endüstri ürünlerinin ihracatını tamamen durdurdu. Đukanović bu gergin ortam karşısında Sırbistan'ın Karadağ ile bir iç savaşa gireceğinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Her iki tarafta olası bir iç savaşa karşı birtakım hazırlıklar ve önlemler almaya başlamışlardır. Bazı raporlarda nisan ayında bazı memurların Yugoslavya Halk Ordusu'ndan ayrılarak Karadağ polis gücüne katıldıkları konusunda bilgiler vardı. Belgrat yönetimi Karadağ içerisinde yeni bir askeri polis birliği oluşturmakta olduğu açıklamasını yapmıştır. Karadağ yönetimi Karadağ'daki güvenliği artırmış ve işten çıkarılmış üç Yugoslavya Halk Ordusu generalini güvenlik ve savunma danışmanı olarak atamıştır.⁹⁹⁸ Milošević Karadağ'a karşı bir savaş hazırlıklarında olduğu yönünde intiba bırakmak için bir dizi yasa getirmiştir. Karadağ'da çete birimleri, askerlik hizmetleri için gönüllüler birliği

⁹⁹⁶ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.286.

⁹⁹⁷ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.286-287.

⁹⁹⁸ Ramet, "The Third Yugoslavia, 1992-2001", p. 31.

oluşturulmuş, Belgrat'ta hazırlanan programların gösterimi için Karadağ içinde yasa dışı bir televizyon istasyonu kurmuştur.⁹⁹⁹

Karadağ yönetimi, devletin FYC'de içinde Sırbistan ile eşit olmayan bir duruma getirecek bu anayasaya karşı çıkmasına rağmen yeni anayasa 11 Nisan'da Sırp Parlamentosunda kabul edilmiş, bu olay karşısında takriben 100.0000-200.000 kişinin katıldığı protesto gösterileri yapılmıştır. Ancak yasanın kabul edilmesiyle 6 Temmuz 2000'de yapılan düzenlemeler ile hem FYC Başkanı hem de Cumhuriyetler Meclisi halk tarafından doğrudan seçilebilecek duruma gelmiştir. Bu aynı zamanda Sırp vatandaşlarının Karadağ vatandaşlarını oylama dışı bırakmasına sebep olmuştur. Bu durum anayasa ile, Karadağ Sırbistan ile anayasal olarak eşitliğinin garantisini ortadan kaldırmaktaydı. Karadağ hükümeti, bu anayasa düzenlemesinin illegal federal parlamento tarafından yapıldığını dile getirmiştir.¹⁰⁰⁰

Anayasa'yı istediği şekilde düzenlenmesini sağlayan Milošević 24 Eylül 2000'de seçimlerin yapılması için çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine Karadağ Başkanı Đukanović Karadağ Cumhuriyetinin seçimleri boykot edeceğini belirtmiştir.¹⁰⁰¹ Zira böyle bir seçime katılmak FYC'nin toprak bütünlüğünün meşrutiyetinin tanınması anlamına gelmekteydi. Karadağ Nisan 2001'de yapılacak parlamento seçimleri ile Đukanović komisyonunun kazanarak bağımsızlık yönünde yapılacak bir referandum zeminini oluşturuyordu.¹⁰⁰² Karadağ yönetimine göre ortada yasal olmayan bir durum söz konusuydu ve bu durumda anayasanın ne dediğinin bir önemi yoktu. Yugoslavya Devleti'nin kendisi yasadışıydı. Çünkü 1992'de kabul edilen Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurucu anayasası her iki cumhuriyeti birer devlet olarak tanımlıyor ve ayrılma konusuna da yer veriyordu. Ancak 1992 Anayasası Belgrat yönetimi tarafından sürekli ihlal edilmiş, Karadağ'ı eşit bir Federal ortak değil Sırbistan'ın bir bölgesi gibi davranılmıştır. Milošević'in 2001'de görev süresinin dolmasına ve yeniden seçilme hakkı olmamasına karşın 6 Temmuz'da yapılan anayasa düzenlemeleri ile yeniden seçilebilmesine olanak sağlanmıştır. Yapılan bu anayasa değişikliğine Karadağ

⁹⁹⁹ Kenar, Yugoslavya..., s.261-262.

¹⁰⁰⁰ Kenar, Yugoslavya..., s.260-261.

¹⁰⁰¹ Kenar, Yugoslavya..., s.261.

¹⁰⁰² Eric D. Gordy, "Serbia's Bulldozer Revolution: Conditions and Prospects." *Southeast European Politics*, 1/2 2000. p. 79. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.233.

yönetimi, anayasanın meşruiyetini kaybettiğini, bu sebeple Yugoslavya'nın da hukuken ortadan kalktığını ve böylece Karadağ'ın da kanunen bağımsız hale geldiğini savunmaktaydılar.¹⁰⁰³

Karadağ hükümetinin boykot ettiği 24 Eylül 2000'de yapılan Federal Başkanlık seçimlerini DOS: Democtaric Opposition of Serbia (Sırbistan Demokratik Muhalefeti) lideri Vojislav Koštunica oyların %48,22'sini alarak galip gelmiştir. Milošević ise bu seçimde %40,23 oy alabilmiştir. Seçimleri bağımsız bir şekilde izleyen muhalefet esasında Koštunica'nın %54,6, Milošević'in %35,1 oy aldığını bildirmişlerdir.¹⁰⁰⁴ Milošević 8 Ekim'de 2. tura gidileceğini duyurmasına karşın Koštunica seçimi kazandığını, bu sebeple yeni yapılacak bir seçime katılmayacağını belirtmiştir. Muhalefet Milošević'in 2. turda hile yapacağını düşünmekteydi. Milošević'in yakın arkadaşı olarak bilinen Rusya Başkanı Vladimir Putin de Koštunica'nın galibiyetini desteklemekteydi.¹⁰⁰⁵ Milošević diğer seçimlerde uyguladığı taktiklerin benzerlerini bu seçimde de uygulamaya koydu. Muhalefeti ve basını baskı altına almaya çalıştı, hatta NATO ülkeleri liderlerinin yargılandığı sahte mahkeme ve duruşmalar düzenledi. Ancak bu sefer onu devirmek için birlik olmuş ve bu konuda çok kararlıydılar. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve bazı diğer AB ülkeleri diğer muhalefet partilerine, muhalefetin liderliğindeki belediyelere, basına 70 milyon dolara varan yüksek meblağda para yardımında bulunmuşlardır. Böylece Milošević karşısında güçsüz olan muhalefet partileri ve Belgrat dışına ulaşamayan muhalif basın daha etkin olmaya başlamıştır. Bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nin "Ulusal Demokrasi Vakfı" bölgedeki ülkelere yönelik sürdürdüğü eylemlerini, Yugoslavya için daha da artırmıştır. Batı sadece kaynak sağlamakla kalmamış, "Sırp milliyetçisi" olarak tanıtılan Koštunica'nın da Milošević'in karşısında aday olarak belirlenmesinde de önemli rol oynayarak Milošević'e karşı birleşmişlerdir.¹⁰⁰⁶

FYC'nin seçim mevzuatına göre seçimde %50 oranında oy olan aday olmadığında ikinci tur yapılacaktır. ABD ve Avrupalı devletler Koštunica'nın ilk turda

¹⁰⁰³ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.71.

¹⁰⁰⁴ Eric D. Gordy, "Serbia's Bulldozer Revolution: Conditions and Prospects." *Southeast European Politics* ,1/2 2000, (pp.78-89), p. 79.Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.232-233.

¹⁰⁰⁵ Kenar, Yugoslavya..., s.233.

¹⁰⁰⁶ Uzgel, "Yugoslavy'da Milosevic Döneminin Sonu", s.179-180.

aldığı galibiyetini tanıdıklarını bildirmelerine karşın Federal seçim komisyonu 2.turun yapılacağını belirtmiştir. Üstüne üstük Yargıtay da seçimlerin iptalini istemiştir. Bu olayları takiben Sırbistan'ın birçok yerinde protesto gösterileri yapılmış, Federal Parlamento ve devlet televizyonunun kontrolü ele geçirilmiştir.¹⁰⁰⁷ Bu gergin ortam ve Avrupalı Devletlerin Koštunica'yı desteklemesi üzerine Milošević çekilmiş yeni FYC'nin yeni Devlet Başkanı Koštunica olmuştur. Karadağ federal seçimleri boykot ettiğinden Koštunica'nın hükümetinde temsil edilmiyordu. Karadağ eğer bu seçimleri boykot etmeseydi Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün meşrutiyetini kabul etmiş olacaktı. Karadağ bağımsızlık yönünde yapılacak referandumun zeminini hazırlıyordu.¹⁰⁰⁸

Milošević'in 2000'de Federal Başkanlığı seçimlerini kaybetmesinin en önemli nedeni, kaybedilen dört savaşın ardından milliyetçi desteğini yitirmiş olmasıdır. Bunun yanında oy kullanan yeni nesil Milošević'i desteklememiştir. Ayrıca halk demokratikleşme beklentisi içinde yeni gelecek yönetimin, uluslararası toplumun uyguladığı yaptırımlardan ve uluslararası izolasyondan kurtaracağını düşünerek Milošević'e karşı oy kullanmıştır.

Milošević'in düşüşüyle FYC için yeni bir dönem başlamış, demokratik yapılanmanın önü açılmıştır. Koštunica hükümetinin ilk önceliği uluslararası sisteme entegre olmak, AB ile ilişkileri geliştirmek ve FYC'nin geleceği için çözüm bulmak yer almaktaydı.¹⁰⁰⁹

Bahsedildiği üzere, FYC'nin Koštunica hükümetinden önce Đukanović 1997 yılında iktidar partisi DPS'nin bölünmesinden sonra Karadağ'ı Batı sistemine dahil edebilmek için bazı girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Böylelikle Karadağ içinde AB ve ABD gibi üçüncü tarafların etkinliği de başlamıştır. Bu dönemde ABD Başkanı Clinton'un Karadağ'ı ziyaret etmesinden sonra Milo Đukanović Parlamento toplantısında Karadağ'ın büyük güçler ve bölgedeki komşularıyla ilişkilerinin

¹⁰⁰⁷ Eric D. Gordy, "Serbia's Bulldozer Revolution: Conditions and Prospects", *Southeast European Politics*, 1/2 2000. (pp.78-89), p. 79. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.233.

¹⁰⁰⁸ Eric D. Gordy, "Serbia's Bulldozer Revolution: Conditions and Prospects." *Southeast European Politics*, 1/2 (2000): 78-89, s. 83. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.233.

¹⁰⁰⁹ Julie Mertus, "Serbia: Reimagining Europe's Outlaw Nation", *Journal of International Affairs*, 54/2(Spring 2001), s. 495-496. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.233-234.

geliştirmeleri gerektiğinin önemini belirtmiştir. AB ve ABD Milošević'in bölgedeki gücünü yok etmek istediklerinden Đukanović'in bu yöndeki politikasını desteklemişlerdir. Bu konuda Đukanović'in retorığı bir araç vazifesi görmüştür¹⁰¹⁰ Böylelikle uluslararası toplum, bilhassa AB'nin ana aktörleri bu dönemde bölgedeki istikrarın sağlanması için Karadağ'daki elitlere yönelik bir sosyalizasyon politikası uygulamayı başlatmıştır. Başlangıç aşaması olan elit sosyalizasyonu; bürokratlar, politikacılar, sivil sektörün sosyalizasyonunu kapsamaktadır. Aynı zamanda uluslararası sosyalizasyon ile, riayet etme ve toplumsal öğrenme usulleri ile dış politika davranışlarında değışim gösterilmesi beklenir. Elit sosyalizasyonu enstrümanı ile bölgede hâkim olan politik davranışları değıştirerek bir barış düzeni ortaya çıkması hedeflenir. Böylelikle bölgesel iş birliğinde kolaylık sağlanır ve elit güvenlik topluluğunun ortaya çıkmasına yol açması amaçlanır. Kavalski, Balkan bölgesinde oluşturan güvenlik topluluğunun bu ilk başlangıç safhasını "elit güvenlik topluluğı" olarak adlandırmaktadır. Ona göre; Balkan ülkelerinin devlet elitleri ve Avrupa'nın barış bölgesindeki ana aktörler arasında oluşacak olan stratejik etkileşim kapsamını geliştiren embriyonik güvenlik topluluğı vasıtasıyla iki tarafın politikalarındaki ana amaçlarına odaklanarak bölgesel fikir birliğı sağlamak ve karşılıklı çıkarları ve değerleri ilerletmektir.¹⁰¹¹

İşte Karadağ'daki uluslararası elit sosyalizasyonu için rol oynayan aktörün başını Milo Đukanović'in çektiğı DPS içinde kalan "pro-Avrupalı" ve "pro-bağımsız" kanat olmuştur. Đukanović Temmuz 1996'da Karadağ Parlamentosunda Karadağ'ın Federal Yugoslavya'ya bağılı olmasının getirdiğı zararları vurgulayarak komşu ülkelerle ve uluslararası toplulukla daha iyi ilişkiler kurulmasının gerekliliğinden bahsetmiştir.¹⁰¹²

Milošević'in Eylül 2000 yapılan Federal Yugoslavya Başkanlık seçimlerini kaybederek Koštunica hükümetinin seçilmesi ile FYC için yeni bir sayfa açılmış, AB istediğı gibi Milošević'in etkisiz hale gelmesi ile amacına ulaşmıştır. Koštunica hükümeti AB ile ilişkilerini yoğunlaştırmaktan yanaydı. Yeni hükümet bunun için

¹⁰¹⁰ Durakovic, Güvenlik Topluluğı Kavramı Üzerine..., s.65,69.

¹⁰¹¹ Emilian Kavalski, "Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans", *Tauris Academic Studies*, London, New York 2007, p.57-59,41. Aktaran: Durakovic, Güvenlik Topluluğı Kavramı Üzerine..., s.71-73.

¹⁰¹² Morrison, "Montenegro: A Modern History", s.145-146.

Milošević'in de dahil olduğu savaş suçlularını ICTY'e¹⁰¹³ göndermeye ve soruşturmalarda iş birliği yapmaya da hemfikirdi.¹⁰¹⁴ Bu gelişme Karadağ'ın bağımsızlık retoriğine engel teşkil etti. AB Karadağ'ın bağımsızlık talebini Milošević rejimi sona erdirdikten sonra yeni çatışmalara neden olacağından dolayı desteklememiştir. Geçici bir çözüm için Sırbistan ve Karadağ'a daha gevşek bir konfederasyon tercihinde bulunmuştur.¹⁰¹⁵

Vojislav Koštunica göreve gelmesinin ardından 17 Ocak'ta yapılan Sırbistan Başkanlık seçimlerinde yeni seçilen Zoran Djindjic ve Karadağ Devlet Başkanı Milo Đukanović ile bir araya gelmiş, FYC için yeni bir anayasa hazırlamak için görüşmelerde bulunmayı önermiştir. Amacı Karadağ'ı memnun ederek Karadağ'ın bağımsızlık yönünde bir referanduma gitmesini önlemektir. Koštunica Federal Yugoslavya'nın gücünün yeniden toparlamasını amaçlamaktaydı. 14 olan Bakanlık sayısını 5'e indirerek ve Sırp'lar tarafından en üst federal kurumlarda 1/10 oranında temsil edilen Karadağlılara statülerini garanti edecekti.¹⁰¹⁶ Fakat Đukanović Karadağ'ın geleceğini Sırbistan'ın bilinmezliğine sürüklemek istemiyordu. Bu nedenle tam bağımsızlıktan ya da sınırlı bir etkinliğin paylaşıldığı gevşek bir konfederasyon taraftarı olduğunu belirtmiştir. Karadağ halkının %75'i Milošević tarafından meşru olmadan değiştirilen anayasa değişikliğinden sonra yapılan seçim sonrası yönetime gelen Koštunica hükümetinin yasal olmadığını düşünmekteydiler. Zaten seçimler bu yüzden boykot edilmişti.¹⁰¹⁷

Tüm Batı dünyasının ilk günden itibaren desteklediği Koštunica'nın FYC'nin başına gelmesiyle, Đukanović bu dönem bağımsızlık retoriğinde yavaştan alma siyaseti izlemiştir. Çünkü Koštunica yönetimine ters düşmek Karadağ'ı yalnız bırakacaktı.¹⁰¹⁸

¹⁰¹³ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY), 1990'larda Balkanlar'daki çatışmalar sırasında meydana gelen savaş suçlarıyla ilgilenen bir Birleşmiş Milletler hukuk mahkemesiydi. 1993-2017 yılları arasında süren görev süresi boyunca, uluslararası insancıl hukukun manzarasını geri dönülmez bir şekilde değiştirdi, mağdurlara tanık oldukları ve yaşadıkları dehşeti dile getirme fırsatı sağladı ve silahlı çatışmalar sırasında işlenen vahşetlerde en büyük sorumluluğu taşıdığından şüphelenilenleri yargıladı. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.icty.org/> bkz.

¹⁰¹⁴ Kenar, Yugoslavya..., s.234.

¹⁰¹⁵ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.75.

¹⁰¹⁶ Cristopher Condan, Rose Brady, "Keeping Yugoslavia Together", Business Week, (29 January 2001), Issue 3717, p.55. Aktaran: Kenar, Yugoslavya..., s.262.

¹⁰¹⁷ Kenar, Yugoslavya..., s.262-263.

¹⁰¹⁸ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.72.

Karadağ, Avrupa Birliği 2002 yılında ortak para birimi olan euro'yu kabul etmesiyle, yabancı yatırımcıların gelişini kolaylaştırmak ve turizmde canlılığı sağlamak amacıyla üyesi olmadığı halde resmi para birimi olarak Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği (EMU) euro'yu kullanmayı tercih etmiştir. 2001'de Karadağ Merkez Bankası kurulmuştur. Karadağ'ı dolarizasyon/eurozasyon politikasını ile euro'yu kullanmaya başlamasıyla yabancı yatırımcıların gelişini kolaylaştırmış, turizmin de canlanmasını sağlamıştır. Tüm bunların yanında ayrıca ülkede özelleştirme politikası uygulanmaya başlanarak, bu konuda oldukça başarılı neticeler alınmıştır.¹⁰¹⁹

1998-2000 yılları arasında Karadağ "OBNOVA" ve "ECHO" gibi insani yardım programlarından yararlanmıştı. 2000 yılından itibaren de bütün Batı Balkan bölgesi için uygulanan "CARDS" (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı) programı kapsamında yardım uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰²⁰ 2000-2006 yıllarını kapsayan CARDS 4,65 milyar euro'luk bir paket programdı. Bu paket; devlet organlarının oluşturulması, kamu yönetimi reformları, yol ve köprülerin yapılmasına ilişkin alt yapı hizmetleri, çevre koruma, bilgi teknolojisi sağlanması, enerji sektörü reformları, adliye, polis ve gümrük çalışanları için meslek içi eğitim yardımlarını içermektedir.¹⁰²¹

Görüldüğü üzere AB Karadağ'ın Avrupa Güvenlik Topluluğuna dahil olabilmesi için birçok yardımda bulunmuştur. 2006 yılına kadar devam eden bu yardımlar sayesinde Karadağ, devletin yeniden inşası için birçok reformlar yapmıştır. Bu nedenle Đukanović, Milošević'in gitmesiyle Karadağ'ın bağımsızlığından vazgeçmiş Avrupa Birliğini birdenbire karşısına alması olanaksızdı ve bu nedenle yavaştan alma siyaseti izlemek durumunda kalmıştır. Ancak bağımsızlıktan vazgeçilmesi siyasi bir gaf olacaktı, ısrar edilmesi ise büyük uğraş gerekmekteydi.

¹⁰¹⁹ Nikola Fabris, Vukajlovic-Grba, Danijela, Radunovic, Tanja ve Jankovic, Jelena, "Ekonomiska Politika u Dolarizovanim Ekonomijama sa Posebnim Osvrtom na Crnu Goru", (Centralna Banka Crne Gore (CBCG), Centar za Istrazivanje i Statistiku, Podgorica 2004, p.130-135.Aktaran: Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s. 78.

¹⁰²⁰ Marija Buric-Labudovic, Srdjan Sukovic, Ivana Glisevic, " Fondovi i Programi Pomoci Evropske Unije sa Osvrtom na Crnu Goru", Centralna Banka Crne Gore (CBCG), Radna Studije.7, Podgorica, 2006, s.22.Aktaran:Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine...,s. 80.

¹⁰²¹ Buric- Labudovic, Sukovic ve diğerler, p. 23. Aktaran: Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s. 80.

Üstelik artık AB tarafından Karadağ'a destek telaffuzunda bulunmamaları bir yana dursun tam tersi ifadeler kullanılmaya başlanmıştı.¹⁰²²

Milošević'in düşüşünden sonra FYC'de de hızlı bir şekilde uluslararası toplum ile bütünleşmeye yönelmiş, Sırbistan da AGİT, BM, IMF ve Dünya Bankasına yeniden üye olarak uluslararası topluma entegrasyon sağlamaya başlamıştır.¹⁰²³ AB'nin Balkan ülkeleri için olan genişleme politikası Sırbistan'ın da artık entegrasyon sürecine girmesi ile ivme kazandı. Bu durumda AB için Karadağ'ı birlikten ayrılmaya yönelik desteklemesinin gereği kalmamıştır.

Her şeye rağmen Karadağ'da bağımsızlık yanlıları, başta liberaller ve iktidardaki koalisyon üyesi Sosyal Demokrat Partisi üyeleri görüşlerinden vazgeçmezken, Milošević'in gidişi ile bağımsızlığa da gerek olmadığını savunan diğer koalisyon ortağı Halk Partisi kısa bir süre sonra "Yugoslavya'nın korunması adına" koalisyondan çekilmiştir. Bu durumda erken seçim gerekli olmuş, bağımsızlık taraftarları ilk olarak bağımsızlık için halk oylaması yapılması yönünde istekte bulunmuşlardır. Yugoslavya'nın dağılmasını istemeyenler ise; erken seçimlerin yapılmasını, referandumdan vazgeçilmesi düşüncesindeydiler. DPS bu konuda orta yol olarak seçimler yapılacak, bağımsızlık için referandum kararını yeni kurulan meclis verecekti. Her ne kadar o günlerdeki kamu yoklamasında birlik yanlıları salt çoğunluk sağlayamayacağını gösterse de yeni meclisin referandum kararını almama, bu nedenle bağımsızlık yolundan dönme ihtimali de büyüktü.¹⁰²⁴

22 Nisan 2001 tarihinde yapılan erken seçimde; "Karadağ'ın Zaferi" adı altında kurulan DPS ve SDP ittifakı oyların %42,05'ini alarak 36 sandalye, "Yugoslavya için Beraber" ittifakını oluşturan SNP, Halk Partisi, Sırp Halk Partisi %40,67 oy oranı ile 33 sandalye, Liberal Birlik Partisi %7,65 ve Demokratik Birlik ve Arnavut Demokratik Birliği mecliste birer sandalye elde etmişlerdir. Arnavut azınlıkların daha fazla sandalye alamamasının nedeni mevcut seçim yasasına göre oluşturulan seçim bölgeleri engellemiştir.¹⁰²⁵ Sancağın Karadağ'a bağlı kısmında yaşayan Boşnaklar ise muhtemel

¹⁰²² Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.72-73.

¹⁰²³ Kenar, Yugoslavya..., s.235.

¹⁰²⁴ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.72-73.

¹⁰²⁵ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.73-74.

bağımsızlık sonrası Sancağın da ikiye bölünerek ayrılması ve birliğin devam etmesi durumunda Sırbistan'ın baskıcı rejiminin devam etmesi ikileminde kalarak bir bütünlük içinde karar vererek siyasi irade gösterememiş, bu nedenle meclise temsilci gönderememiştir.¹⁰²⁶

Karadağ'ın gündemindeki bağımsızlık referandumuna karşın bölgede çıkabilecek olası bir iç savaş ve AB-BM yönetiminde olan Kosova için olası sonuçlardan endişe duyularak AB ve ABD Karadağ için başka çözüm yolları düşünmeye başlamışlardır. Sırbistan ve Karadağ'ın geleceği için konfederal bir birlik önerisinde bulunulmuştur. "Yeni devlet birliği çerçevesinde, Karadağ ve Sırbistan arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeler" anlaşması olan Belgrat anlaşması 14 Mart 2002 tarihinde Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Temsilcisi Javier Solana'nın önderliğinde, FYC Cumhurbaşkanı Vojislav Koštunica, FYC Hükümet Başkan Yardımcısı Miroljub Labus, Karadağ Cumhurbaşkanı Milo Đukanović, Karadağ Başbakanı Filip Vujanović, Sırbistan Başbakanı Zoran Đinđić tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile FYC'nin federal hükümet biçimi terk edilerek daha gevşek bir yapı olan konfederal sistemine geçilmiştir. Bu sistem gereğince devlet egemenliği üye devletlere devredilmiştir. Anlaşmanın 60. maddesine göre tarafların üç yıl sonra ortaklığın yapısında değişikliğe gitme talebinde bulunabileceği yani yapılan bir referandum ile konfederal yapının devamına ya da ayrılma kararı verebileceklerdir.¹⁰²⁷

Ekim 2002 erken parlamento seçimlerine çok sayıda parti katılsa da bunlar temelde bağımsızlık yanlısı ve Sırbistan yanlısı olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir.¹⁰²⁸ Đukanović'in partisi olan DPS'nin SDP ile kurmuş olduğu ittifak oyların %47,9'unu almış, Sırp yanlısı partiler ve Đukanović'in eski koalisyon ortağı olan Halk Partisi ile koalisyon kuran Bulatović'in ekibi ise %38,4'te kalmıştır. Bağımsızlık konusunda radikal olan Liberaller %5,7 oy alırken %2,4 oy alarak ve iki vekil çıkartan Arnavut partileri de aynı safta idi. Meclisin bu aritmetiğine bakıldığında bağımsızlık yanlısı politikalar lehindeki kararlarda zorluk çıkmayacağı anlaşılmıştır.¹⁰²⁹

¹⁰²⁶ Krlić, Eski Yugoslavya'da Siyasal..., s. 122.

¹⁰²⁷ Rastoder, "Državna uprava crnoj Gori". p. 263.

¹⁰²⁸ Krlić, Eski Yugoslavya'da Siyasal..., s. 124.

¹⁰²⁹ Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.75-76.

2001 yılında yapılan erken genel seçimi ve bu tarihten sonra yapılan seçimlerin sonuçları aynı zamanda bağımsızlık yönünde atılacak adımın ne yönde olacağını analizini vererek Karadağ'ın geleceğine dair belirleyici etkisi olmuştur. Fakat her ne kadar sonuçlar bağımsızlık lehine sinyaller verse de seçimden sonraki süreç ve Batı'nın Karadağ'ın bağımsızlığının Balkanlarda dengeyi bozacağı kaygısını taşımasından dolayı yapmış olduğu baskı bağımsızlık taraftarlarını tedbirli davranışa yöneltmiştir.¹⁰³⁰

Ekim 2002 parlamento seçimlerinin ardından 25 Kasım'da Đukanović başbakan olma isteğiyle cumhurbaşkanlığını bırakmış ve Ocak 2003'te yeni hükümeti kurmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar cumhurbaşkanlığını vekaleten Đukanović'in yakın arkadaşı Filip Vujanović yürütmüştür. Filip Vujanović, 11 Mayıs 2003 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %64 oy oranıyla cumhurbaşkanı görevine seçilmiştir. İktidarını pekiştirerek içişler oturduktan sonra bağımsızlık yolunda rahat hareket etmek kolaylaşmıştır.¹⁰³¹ Yapılan uluslararası faaliyetler de Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması için zemin oluşturmuştur.¹⁰³²

4 Şubat 2003'te yeni Anayasa kabul edilerek, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin ismi Sırbistan-Karadağ Devleti olarak değiştirilmiştir. Böylelikle Yugoslavya ismi hukuken tarihe karışmış ve Karadağ bağımsızlığını kaybettiği 1918 yılından buyana geçen 85 yılın sonunda ismini uluslararası arenada tekrar duyurmaya başlamıştır.¹⁰³³

Bu dönemde Karadağ iktidarı Sırbistan ile birlikteliğin AB üyeliğindeki süreci yavaşlattığını sıklıkla dile getirmiş,¹⁰³⁴ Karadağ'ın bütün bu memnuniyetsizliği AB tarafından dikkate alınarak, Ekim 2004 tarihinde Sırbistan ve Karadağ için çift -yönlü anlamına gelen twin-track üyelik süreci adıyla yeni bir üyelik modeli geliştirilmiştir. Bu modele göre iki konfedere devlet İstikrar ve Ortaklık sürecindeki siyasi, ekonomik ve

¹⁰³⁰ Goati Vladimir, *İzborna Nadmetanja u SRJ od 2000 do 2003*, Belgrad, SECID, 2003, p.73. Aktaran: Krlić, *Eski Yugoslavya'da Siyasal...*, s.124.

¹⁰³¹ Ekinci, "Karadağ Siyasetini Anlama Klavuzu". s.25.

¹⁰³² Karatay, "Karadağ'daki Siyasi Gelişmeler, s.76.

¹⁰³³ Krlić, *Eski Yugoslavya'da Siyasal...*, s. 122-124.

¹⁰³⁴ Krlić, *Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik...*, s.91.

politik faaliyetlerini ayrı olarak yürüteceklerdir.¹⁰³⁵ Nitekim 3 Mayıs 2006 yılında Belgrat'ın eski Yugoslavya'da yaşanan iç savaşla ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile yeterince iş birliği yapmaması ve savaş suçlusunu olan Ratko Mladić'i teslim etmemesi neticesinde AB, Sırbistan ve Karadağ ile başlatmış olduğu "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" müzakerelerini durdurması Karadağ iktidarının bu konudaki düşüncesini haklı çıkaracaktır.¹⁰³⁶

Bağımsızlık yanlısı siyasi güçler bu zamana kadar vermiş oldukları emeklerini boşa çıkarmamak adına Belgrat Anlaşmasının 60.maddesine dayanarak Brüksel'e referandum taleplerini bildirmişlerdir.¹⁰³⁷ Referandum öncesi Karadağ 13 Nisan 2006'da Karadağ bağımsızlığın gerçekleşmesi durumunda gelecekte Sırbistan ile aralarında yakın komşuluk ilişkilerini, çift vatandaşlık, mülkiyet gibi hakları garanti altına alan Sırbistan ile ilişkilerine ilişkin bir deklarasyonu kabul etmiştir. AB ise bu deklarasyonu benimseyerek 27 Nisan 2006 tarihinde Karadağ'ın AB ile İstikrar ve Ortaklık sürecini sürdürecekleri sözünü vermiştir.¹⁰³⁸

AB Belgrat Anlaşmasında; Sırbistan-Karadağ birliğinden taraflardan ayrılma talebi gelmesi durumunda referandumu kendisinin yürüteceği şartını koymuştu.¹⁰³⁹ Nihayet referandum sürecini yürütmek üzere Venedik Komisyonu¹⁰⁴⁰ çalışmalarına başlamış; Karadağ bağımsızlık konusunda yarı yarıya kutuplaşmış bir toplum olduğundan, referandum sonucunun yasallığının sorgulanmaması ve her iki taraf için sorunlar teşkil etmemesi ve devlet birliğinin korunması için Venedik komisyonu kayıtlı seçmen sayısının en az yüzde %50'sinin oy vermesi, aynı zamanda daha önce hiçbir ülkede uygulanmamış olan bağımsızlığın elde edilebilmesi için ise oyların en az

¹⁰³⁵ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.82.

¹⁰³⁶ Krlić, Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik..., s.91.

¹⁰³⁷ Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.81-82.

¹⁰³⁸ Durakovic Nurkovic ve Çiftçi, "Karadağ Cumhuriyeti", s.290.

¹⁰³⁹ Esendik, "Karadağ Cumhuriyeti'nin Batı Merkezli Uluslararası Örgütlere (Avrupa Birliği ve NATO) Katılımı", s.252.

¹⁰⁴⁰ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu ya da daha çok bilinen adıyla Venedik Komisyonu, Avrupa Kuruluşu" gibi çalışmaktadır. 1990 yılında 18 Avrupa ülkesinin taraf olduğu bir anlaşmayla kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf bakınız.

%55'inin bağımsızlık yönünde oy kullanması gerekliliğini bildirerek ilginç bir karar almıştır.¹⁰⁴¹

5.1.5. Bağımsızlığın İlanı ve Sonraki Gelişmeler

AB'nin arabuluculuğunda iki ay süren müzakerelerin ardından nihayet 21 Mayıs 2006 tarihinde referandum yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁴² Bağımsızlığın bayraktarlığını yapan iktidar partiler ülke statüsünün değiştirilebilmesi için belirlenen %55 barajından memnun olmasalar da, dayatılmakta olan bu barajı kabul etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁴³ %86,5 olarak katılım oranına ulaşan referanduma diasporadan da büyük oranda katılım olmuştur.¹⁰⁴⁴ %85 oranında katılım sağlanan referandum 0,5'lik çok az bir farkla %55,5 oranında ülkenin bağımsızlığından yana oy kullanılmıştır. Referanduma ulusal gözlemcilerin yanı sıra uluslararası gözlemciler de katılmıştır. Bu sayede referandum kuşkuya yer kalmayacak şekilde salimen gerçekleşmiştir. Uluslararası gözlemcilerinde referandumun uygunluğu konusunda olumlu rapor verdikten sonra, 3 Haziran 2006 günü Karadağ Hükümeti Karadağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını resmi olarak ilan etmiştir.

Referandumun ilk sonuçların açıklamasının ardından sokağa dökülen bağımsızlık karşıtı taraftarlara; muhalefet partisi SNP Genel Başkanı Bulatović halkı sakin kalmaya çağırarak, sokakları terk edip evlerine girmeleri çağrısını yapmıştır. Bulatović oyunu sandığa koyarken şu açıklamalarda bulunmuştur:¹⁰⁴⁵

Seçim sırasında herhangi bir ihlal olmazsa “evet” oyunu kabul edeceğiz. Eğer sonuç buysa el sıkışıp onların zaferini memnuniyetle karşılayacağız. Aksi davranışlar Karadağ içindeki bölünmeleri artırır. Referandumdan sonra Karadağ'da Avrupa demokrasisini korumak için elimden gelen her şeyi yapacağım, zira istikrarsızlığa dalarsak ülke için felaket olur.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴¹ “Karadağ'ın Doğuşu”, Erişim: 10.10.2020. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/405/karadagin_dogusu , Referendum o drzavnom statusu Republika Crna Gora. 21 Maj.2006. Konačni izvještaj, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava, Varşava 4 avgust 2006, s.7.

¹⁰⁴² Durakovic, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine..., s.86.

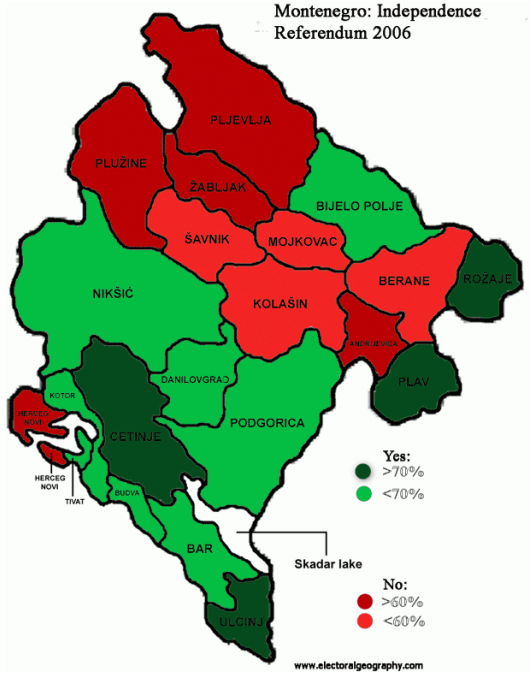
¹⁰⁴³ Akgül, Yugoslavya..., s.58.

¹⁰⁴⁴ Duraković Nurković ve Çiftçi, “Çağdaş Balkan Siyaseti” Karadağ Cumhuriyeti, s.290.

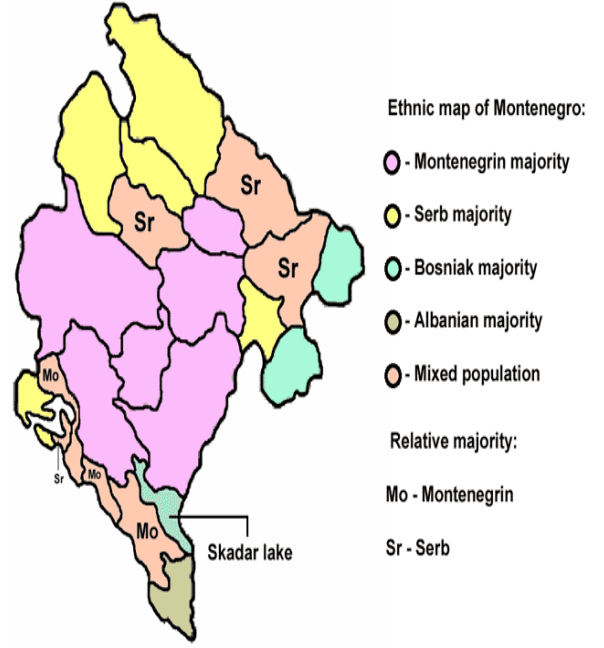
¹⁰⁴⁵ Corrinne Doley, “After twenty four years of union with Serbia Montenegro is independet again”, (22 Mayıs 2016). Erişim: 10.10.2020, <https://www.robert-schuman.eu/en/eem/0522-after-twenty-four-years-of-union-with-serbia-montenegro-is-independent-again>

¹⁰⁴⁶ Doley, “After twenty four years of union with Serbia Montenegro is independet again”

Avrupa Konseyi 27 Haziran 2006'daki raporunda; Karadağ'ın bağımsızlığı, barışçıl bir şekilde ve uluslararası standartlara uygun olarak yapılan ve denetlenen yasal ve demokratik bir süreç yoluyla elde edildiğini, Karadağ halkının iradesini yansıttığını ve buna saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁴⁷ Böylelikle Karadağ bağımsızlık mücadelesini kazanarak nihayet bağımsız Karadağ Cumhuriyetini kurmuştur.

Şekil 7: Bağımsızlık referandumu haritası¹⁰⁴⁸

Şekil 8: Harita: Karadağ'ın etnik haritası¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁷ "Consequences of the referendum in Montenegro", (27 Haziran 2006), Erişim: 12.10.2020, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11480&lang=EN>

¹⁰⁴⁸ "Montenegro. Independence Referendum 2006", Erişim: 09.03.2023. <https://www.electoralgeography.com/new/en/countries/m/montenegro/montenegro-independence-referendum-2006.html>

¹⁰⁴⁹ "Montenegro. Independence Referendum 2006".

Tablo 2: Bölgelere göre oy oranları¹⁰⁵⁰

Bölgeler	Evet%	Hayır%
ANDRIJEVICA	27.74	72.26
BAR	63.67	36.33
BERANE	47.16	52.84
BIJELO	55.69	44.31
BUDVA	53.32	46.68
CETINJE	86.55	13.45
DANILOVGRAD	53.71	46.29
HERCEG NOVI	38.66	61.34
KOLASIN	42.22	57.78
KOTOR	55.7	44.3
MOJKOVAC	43.93	56.07
NIKSIC	52.63	47.37
PLAV	78.92	21.08
PLUZINE	24.03	75.7
PLJEVLJA	36.28	63.72
PODGORICA	53.17	47.83
ROZAJE	91.33	8.67
SAVNIK	43.08	56.92
TIVAT	56.44	43.56
ULCINJ	88.5	11.05
ZABLJAK	38.67	61.34
Total	55.45	44.55

Şekil 7-8 ve Tablo 2 görüldüğü üzere, Karadağ'daki oyların neredeyse yarı yarıya tecelli ettiği bölgeler Karadağlıların çoğunlukta yaşadığı yerlerdir. Örneğin Karadağlıların çoğunlukta yaşadığı Niksic (Evet:52,63-Hayır:47,379), Danilovgrad (Evet 53,71-Hayır 46,29), Podgorica (Evet 53,17-Hayır 47,83) bölgelerinin oyları neredeyse yarı yarıya bölündükleri görülmektedir. Ancak Arnavutluk sınırındaki Arnavutların çoğunlukta yaşadığı Uljin bölgesinde %88,5, Boşnakların çoğunlukta yaşadığı Plav bölgesi 78.92 ve Rozaje bölgesi 91.33 evet oyları ile çoğunluk olduğu görülmektedir. Karadağ'ın %0,5 çok az oy farkı ile bağımsız olduğunu düşünürsek

¹⁰⁵⁰ "Montenegro. Independence Referendum 2006".

referandumun sonucunu Boşnak ve Arnavut azınlıkların oylarının belirlediği görülmektedir.

Sırbistan'ın Karadağ'ın bağımsızlığının hemen ardından vermiş olduğu ilk tepkisel davranışı kendisinin önceki birliğin halefi olduğunu beyan etmek olmuştur. Sırbistan Devlet Başkanı Karadağ'ın bağımsızlığını ilan ettiği hemen o gün BM Genel Sekreterliğine Sırbistan Karadağ birliğindeki BM üyeliğinin Sırbistan Cumhuriyeti ile devam etmesi için başvurmuştur. 28 Haziran 2006'da da Karadağ, BM'in tartışmasız bir şekilde 192. üyesi olmuştur.¹⁰⁵¹

Sırbistan Karadağ birliğinden geriye kalan Sırbistan ise 5 Haziran 2006 tarihinde egemenliğini ilan etmiş ve aynı gün Karadağ'ı tanıdığını belirtmiştir. Böylelikle Sırbistan, Sırbistan ve Karadağ federasyonunda sahip olunan tüm hak ve sorumlulukların mirasını da alarak Yugoslavya'nın hukuki devamlılığını sağlayan tek ülke olarak kalmıştır. AB, Sırbistan'ın AB ile iş birliği görüşmelerini sürdürebilmesi için savaş suçlarının yakalanması konusunda yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında uluslararası örgütlerle ilişkilerinin de devam edeceği ve üye olunan örgütlerdeki üyeliğin de bozulmadığını bildirmiştir.¹⁰⁵²

Ülkenin yeni anayasasını kabul etmekle görevlendirilecek genişletilmiş 81 üyeli parlamentoyu oluşturmak için bağımsızlığın ilanından hemen sonra Karadağ Cumhurbaşkanı Filip Vujanović 11 Temmuz'da, 10 Eylül 2006'da seçime gidilmesi için çağrıda bulunmuştur. Seçimlere 747 aday ve 12 siyasi parti katılmıştır. Başbakan Milo Đukanović'in partisi DPS, Sosyal Demokrat Parti (SDP) ile Avrupalı Karadağ Koalisyonunu kurmuştur. DPS, seçmenlerine Karadağ'ın Avrupa Birliği ve NATO ile entegrasyonu için partilerine destek çağrısında bulunmuş, seçimleri Karadağ'ı bağımsız olmasında başat rol oynayan DPS ve SDP koalisyonu oyların %48,6'sını alarak 81 sandalyeden 41'ini elde etmiştir. Sırp yanlı partiler ise toplama 23 sandalye alabilmişlerdir.¹⁰⁵³ Seçim sonuçları, bir önceki 2002 seçiminde de gösterdiği gibi Sırp yanlısı siyasetin etkisinin kaybettiğini göstermiştir.

¹⁰⁵¹ Rick Fawn, "The Kosovo-Montenegro Effect", International Affairs, Blackwell Publishing, Vol.84, No: 2, 2008), (pp.269-294), p.276.

¹⁰⁵² Fawn, "The Kosovo-Montenegro Effect", p.276.

¹⁰⁵³ "Union Montenegro- Skupstina Parlamen", (10 September 2006). Erişim:11.10.2022, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2385_06.htm

5.2. KARADAĞ CUMHURİYETİ'NİN DEVLET YAPISI VE İŞLEYİŞİ

5.2.1. Anayasa Yapımı: Kuramsal Çerçeve

Türk Dil Kurumu Anayasa kavramını “*Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa, kanunuesasi*” şeklinde tanımlamaktadır¹⁰⁵⁴ Anayasalar siyasal bir kriz sonucu ortaya çıkmıştır. İngiliz tacından ayrılmayı yasal bir duruma getirme isteği ile oluşan yeni bir siyasal toplumla birlikte 1776 “Bağımsızlık Bildirisi” ile başlamış olan süreç, 1787 Amerikan Anayasası adımlarının birleştirilmesinde ortaya çıkan anlamlı ilkeler, doğal hukuk düşünce mirasından aktarılan liberal demokratik ilkeleri doğurmuştur.¹⁰⁵⁵ Böylece Amerikalıların “amendment” (değişiklik) olarak adlandırdıkları 27 ek maddesiyle birlikte halen geçerliliğini sürdüren dünyanın ilk yazılı anayasası ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵⁶

Geleneksel toplumlarda insanlar ailevi, dini, siyasi, hukuki vs. hemen hemen her sosyal ilişkilerini bağlı buldukları cemaat içinde gerçekleştirmişlerdir. Ulus devletlerin oluşmaya başlaması ile farklı etnik köken, kültür, dine mensup fertlerin bütün ülke topraklarında geçerli olacak şekilde tek bir hukuk sistemine bağlılığı gerekli olmuştur.¹⁰⁵⁷ Karadağ halkı da Osmanlı hakimiyeti döneminde sınırları belirsiz birbirinden bağımsız dağınık kabileler halindeki yaşam tarzı sürdürürken 19. yüzyılda gelişen ulus bilinci ile merkezi yönetim Çetine metropolitanlığı etrafında gelişmeye başlamış, bağımsızlıklarını elde etmeleri ile 1905 yılında Karadağ Krallığı olarak ilk anayasalarını ilan etmişlerdir.

¹⁰⁵⁴ <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim: 22.10.2022.

¹⁰⁵⁵ Korkut Kanadoğlu, “Modern Anayasal Devlet: Amerikan, Alman ve Türk Anayasaları Üzerinden Bir Deneme”, *Hukuk Defteri*, (7 Mayıs-Haziran 2017), Erişim:04.02.2023, <https://hukukdefterleri.com/modern-anayasal-devlet-amerikan-alman-ve-turk-anayasalari-uzerinden-bir-deneme/>

¹⁰⁵⁶ Wojciech Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, İçinde: *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim*, (Editör: Ozan Ergül), Türkiye Boralar Birliği Yayınları, Ankara 2011, (ss.23-48), s.9.

¹⁰⁵⁷ Mustafa Çapa, “Anayasal Devletin Ortaya Çıkışının Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Anayasal Devlette Toplumsal Azınlıklar”, *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 2018, (ss.25- 41), s. 2-3.

Anayasaların, tarihsel kökenine baktığımızda hükümdarı sınırlama isteği bulunmaktadır. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkideki kuralların; objektif, nesnel ve genel geçer bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu hukuki düzenlemeler de anayasa metinleri ile sağlanmaktadır.¹⁰⁵⁸

İkinci dünya savaşından bu yana, siyasi katılım hakkının önemi arttıkça, anayasa yapımı yavaş yavaş demokratikleştirilmiştir. Müzakere ve taslak hazırlama sürecini anayasanın kabulünden ayırma yönünde de bir kayma olmuştur. Anayasa yapımını kuramlaştırmaya yönelik en önemli girişim Jon Elster tarafından yapılmıştır. Daha yakın zamanlarda, Jennifer Widner'ın, teorik literatürü tarama girişimleri yavaş yavaş ortaya çıkmasına rağmen, bir dizi özel anayasa yapma olayını değerlendirmiştir. Anayasa yapma konusundaki son literatürün çoğu nispeten gençtir ve henüz sınırlı bir kanunu temsil etmemektedir. Buna rağmen, literatürün mevcut tartışma için yol gösterici olarak alınabileceği anayasa yapma sürecinin çeşitli yönleriyle ilgili yeterli fikir birliği vardır. Literatür, sürece rehberlik edecek mevcut bir anayasa olmadığında, bir çerçevenin uyarlanması gerektiğini belirtmektedir. Çatışma sonrası ortamlarda, bu tür çerçeve çalışmaları genellikle barış anlaşmalarında veya ateşkeslerde yer alır ancak geçici makamlar tarafından oluşturulan, mevzuatta belirtilen veya uluslararası bir anlaşma veya sözleşmede onaylanan kilit aktörlerin yuvarlak masa toplantılarında da geliştirilebilir. Çerçeveler, kilit aktörleri tanımlayabildikleri, süreç hakkında rehberlik sağlayabildikleri, usule ilişkin anlaşmazlıkları en aza indirebildikleri ve süreç için ihtiyaç duyulan kaynakları gösterebildikleri için avantajlı görülmektedir. Yol gösterici ilkeler daha iyi bir gelecek için ortak bir vizyon sağlayabilir ve azınlıkları koruyabilir; her ikisi de çatışma sonrası ortamlarda şiddetin yeniden başlamasını önlemede faydalı olabilir. Bir çerçeve ayrıca, anayasa yapılırken devleti yönetmek veya idare etmek için geçici bir anayasa da dahil olmak üzere geçiş düzenlemelerine ilişkin rehberlik sağlayabilir. Çerçevelerin, özellikle barış anlaşmalarında veya ateşkeslerde yer alanları, belirli siyasi aktörleri (özellikle silahlı olanları) orantısız bir şekilde güçlendirebileceği ve halkın katılımı için fırsatları sınırlayabilir.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁸ Gencer Karabekir Karagenç, "Anayasa Yapımında İdealin Arayışı", *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4/2, 2020, (ss.154-174), s.156.

¹⁰⁵⁹ Joanne Wallis, *Constitution making during state building*. Cambridge University Press, 2014, s. 40-41.

Anayasalar bir devletin kimliği gibidir. Devletin otoriter, totaliter, demokratik, liberal vs. gibi karakterize edilmesini sağlayarak nitelik kazandırır.¹⁰⁶⁰ Anayasa yapımı, devlet inşasında merkezi bir rol oynar çünkü anayasalar, devlet kurumlarını kuran ve devlet gücünü düzenleyen işletim sistemini sağlar. Ayrıca halk arasındaki siyasi bağı tanımlayarak ulus inşa etme rolü ve uzlaşmayı teşvik eder ve devlet kurumlarını topluma dahil ederek barış inşa etme rolü üstlenir.¹⁰⁶¹

Siyasi rejim değişiminin ya da demokrasiye geçiş sürecinin önemli aşamalarından birisi anayasa yapımı gelmektedir. Öncelikle değişen rejimin temel kurumları oluşturulduktan sonra kurulan düzen anayasal çerçeveye oturtulur ve yeni düzene anayasal düzeyde hukuki bir statü sağlanmasıyla teminat altına alınır ve siyasi güçlerin üstün ve sınırsız iktidarını yeni bir siyasal yapının kurumsal ve hukuki iktidarına dönüştürür.¹⁰⁶²

Uluslar kendi toprakları üzerinde kontrol sağlamak, halklarının sadakatini kazanmak ve gücün meşru kullanımı üzerinde merkezi kurumlar inşa etmek için hukukun üstünlüğü, insan hakları ve serbest piyasa ekonomilerinin temel ilkelerini genellikle yeni anayasa yoluyla kurumsallaştırırlar.¹⁰⁶³

Modern bir ulus devletin öncelikleri arasında siyasi bir teşkilat oluşturarak bağlayıcı kararları alması ve uygulaması gerekir. Karadağ da Mayıs 2006 referandumundan hemen sonra 3 Haziran Haziran 2006'da bağımsızlığının ilan ederek yeni devletin anayasasını kabul etmekle görevlendirilecek genişletilmiş parlamentoyu oluşturmak için seçime gidilmesi için çağrıda bulunmuş ve 22 Ekim 2007'de Karadağ Cumhuriyeti Anayasasını kabul etmiştir.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶⁰ Kerim. Tanış, Fas Krallığı: Demokratikleşme Süreci ve Anayasa Yapımı, (Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2021, s. 98.

¹⁰⁶¹ Joanne Wallis, "How important is participatory constitution-making? Lessons from Timor-Leste and Bougainville", *Commonwealth & Comparative Politics*, 54/3, 2016, (pp. 362-386), p.363.

¹⁰⁶² О. Харитоновна, «Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей)», Полис, (Политические исследования), № 5, 1996: 70-78, с.73. Aktaran: Aleskerov, Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri, s. 73.

¹⁰⁶³ Joanne Wallis, *Constitution making during state building*. Cambridge University Press, 2014, p. 1.

¹⁰⁶⁴ "Union Montenegro- Skupstina Parliament".

Hukuksal yönü yanında siyasal öneme sahip bir süreç olan “*anayasa yapımı*”, yeni baştan bir anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesidir. Yürürlükteki bir anayasanın değiştirilmesi için “*revizyon*” veya “*anayasanın değiştirilmesi*” kavramları ile ifade edilmektedir.¹⁰⁶⁵

Anayasayı kuran iktidara “*asli kurucu iktidar*” anayasa değişikliğini yapan iktidara ise “*tali kurucu iktidar*” denmektedir. Anayasa tarafından kurulmuş olan yasama, yürütme ve yargı gibi olağan devlet iktidarı ise bunların dışındadır.¹⁰⁶⁶ Asli kurucu iktidar kendisiyle yarışan, savaşan diğer iktidarlara karşı zafer kazanarak bu zaferini yeni bir anayasayı kaleme alarak taçlandırır.¹⁰⁶⁷

Yeni bir anayasanın yapılması için asli bir kurucu iktidarın belirli sosyal ve siyasi koşullar altında ortaya çıkması gerekir. Gözler’e göre, asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı durumları;

- Devrim ve hükümet darbesi (1789 Fransız, 1917 Rus ihtilalleri- Türkiye’de 1960 ve 1980 Askeri darbeleri vb.).
- Savaş (Birinci dünya savaşından sonra yeni kurulan devletler Yugoslavya, Çekoslovakya vb.).
- Sömürge olan bir ülkenin savaş ya da barış yoluyla bağımsızlığa kavuşması.
- Bazı durumlarda, birden çok bağımsız devletin kendi istekleriyle birleşip yeni bir devlet kurması (örn; 1878 ABD Federal Anayasası).
- Bir devletin birden çok bağımsız devlete ayrılması (Karadağ Cumhuriyeti 2006 yılında Sırbistan’dan ayrıldıktan sonra kendi anayasasını yapması buna örnek verilebilir).¹⁰⁶⁸

Michel Rosenfeld ise eserinde altı farklı anayasa yapım modelinden bahsetmektedir; “Devrim temelli model” (Amerikan Devrimi vb.), “savaş temelli model” (İkinci Dünya Savaşı Sonrası yazılan Alman ve Japon anayasaları), “pakta

¹⁰⁶⁵ Faruk Bilir, *Anayasa Yapımına Yönelik Değerlendirmeler*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12/1, 2008, (ss. 551 – 564), s. 552.

¹⁰⁶⁶ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015, 103.

¹⁰⁶⁷ Şafak Evran Topuzkanamış, “Anayasalar Yoluyla Toplum Tasarımı ve İnşası: Anayasaların Gerçek Sahipleri ve Anayasacılık Süreçlerinde Birey”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 2014, (ss.4989-5010), s. 4993.

¹⁰⁶⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 106-107.

dayalı geçiş model”, (Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Güney Afrika Ülkeleri, İspanya gibi) “görünmez”- “Britanya modeli”, “ulus aşırı model” (Avrupa Anayasacılığı gibi) ve “uluslararası güç eksenli model” (İkinci Körfez Savaşı sonrasında ortaya çıkan Irak Anayasası gibi) ¹⁰⁶⁹

Bütün toplumlarda uygulanabilecek özgün bir anayasa modelinden söz etmek mümkün değildir. Anayasa yapımının muvaffakiyete erişebilmesi için anayasa yapım sürecinin tasarlanması kadar, o toplumun sosyo-politik ortamı ve nihayetinde toplumun politik kültürel özellikleri ile alakalıdır.¹⁰⁷⁰ Karadağ gibi bölünmüş ve çok kültürlü toplumlarda anayasa yapımına ilişkin en iyi uygulamaları belirli hususların şekillendireceği açıktır. Anayasa yapım süreci bir demokrasi kültürü inşası, gruplar arası hoşgörü ihtiyacının anlaşılması ve siyasi çerçeveye ortak bir bağlılık oluşturulma ile de ilgilidir. Özellikle tüm halkın katılımını sağlayacak şekilde yürütülürse bu ulus inşası için ender bir fırsattır.¹⁰⁷¹

5.2.2. Anayasa'nın Sistematiği, Karakteristik Özellikleri ve Genel Hükümler

Anayasa hukukunun, birincisi devletin temel organlarına ilişkin, ikincisi ise vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine ilişkin olmak üzere başlıca iki veçhesi bulunmaktadır. Devletin temel organlarına ilişkin veçhesinde anayasa hukuku; yasama, yürütme ve yargı erklerinden oluşmaktadır ve anayasa hukuku bu erklerin kuruluşunu, işleyişini ve aralarındaki karşılıklı ilişkileri incelemektedir.¹⁰⁷²

Bir devletin anayasasına baktığımızda o devletin yapısı ve biçimi hakkında en kısa yoldan fikir sahibi olabiliriz. Çünkü anayasaların asli işlevi, siyasal sistemi bütünsel olarak yöneten temel normları saptamaktır.¹⁰⁷³ Anayasalar kim olduğumuz hakkında

¹⁰⁶⁹ Michel Rosenfeld, *The Identity of the Constitutional Subject*, Routledge: London 2010, Bölüm 6 Aktaran: Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s.35.

¹⁰⁷⁰ Levent Gönenç, *Anayasa Yapımı*, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2011,33.

¹⁰⁷¹ Nicholans RL Hysom, “Constitution Making and Nation Building.” In: *Federalism in a Changing World: Learning from Each Other, 2003*, (pp.216-239), p.230.

¹⁰⁷² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.13.

¹⁰⁷³ Mithat Sancar, “Anayasa Hukuku ve Gerçekliliği”, *Birikim Dergisi*. (1 Ocak 2008), Erişim: 15.02.2023, <https://birikimdergisi.com/guncel/195/anayasa-hukuku-ve-gercekligi>

fikirler sunan bazı nitelikler de barındırmaktadır. Bu nitelikler arasında en göze çarpanı anayasal metinlerin, vatandaşların ya da anayasal uyruklarının kimler olduğunu tanımlamasıdır.¹⁰⁷⁴ Bir anayasanın her şeyden önce kim olduğumuza ilişkin bir boyutu olduğundan bahseden Pitkin'in şu sözleriyle konuyu bir insan topluluğu çerçevesinden değerlendirebiliriz: “Anayasa'nın bu kullanımı, karakteristik bir yaşam tarzını, o topluluğun ulusal karakterini, bir ulus olarak temel değerlerini ve temel niteliklerini, o topluluğun özgün tarihinin ve toplumsal koşullarının çıktısını ifade etmektedir”¹⁰⁷⁵ Kurumsal tasarımın önde gelen teorisyenlerinden Robert Goodin'in daha anlaşılır sözcükleriyle ifade edecek olursak; “siyasî anayasalar, inceleme konusu olan devletin toplumbilimsel kompozisyonu hakkında bir dizi yaşamsal karine sunarlar”.¹⁰⁷⁶

Anayasa, hiç kuşkusuz en başta devletin temel organlarını düzenlemektedir. Ancak anayasa sadece bu temel organları işgal eden; cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve milletvekili gibi kişileri değil, tüm vatandaşları ve hatta o ülkede ikamet eden yabancıları da ilgilendiren bir hukuk dalıdır. Zira vatandaşların temel hak ve hürriyetleri anayasalarda düzenlenerek güvence altına alınmıştır.¹⁰⁷⁷

Anayasalar yumuşak anayasa ve katı anayasa olmak üzere kendi içinde sınıflandırmalara tabi tutulur. Katı anayasalar değiştirilemez ve değiştirilmesi normal kanunlara göre daha ağır koşullara bağlı olan anayasalardır. Yumuşak anayasalar ise normal kanunların değiştirilme usulünden farklı olmadığı kolay değiştirilebilen anayasalardır.¹⁰⁷⁸

Karadağ Cumhuriyeti Anayasasının¹⁰⁷⁹ sistematığı Başlangıç, Bölüm, Kısımlar, Bölümler ve maddeler halinde düzenlenmiştir. Anayasa 8 bölümden oluşmaktadır. I.

¹⁰⁷⁴ Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s. 27.

¹⁰⁷⁵ Hanna Fenichel Pitkin, “The Idea of a Constitution”, *Journal of Legal Education*, 37,1987, (pp.167-169), p. 167. Aktaran: Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s. 27.

¹⁰⁷⁶ Robert E. Goodin, “Designing Constitutions: the Political Constitution of a Mixed Commonwealth”, Bellamy ve Castiglione içinde, op.cit., p. 224. Aktaran: Sadurski, “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, s. 27.

¹⁰⁷⁷ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 44.

¹⁰⁷⁸ Karagenc, “Anayasa Yapımında İdealin Arayışı”, s. 157.

¹⁰⁷⁹ Anayasa metni için bkz: “Ustav Crno Gore”, Erişim: 04.02.2023, <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html> , “Montenegro's Constitution of 2007 with Amendments through 2013”, https://legislationline.org/sites/default/files/documents/be/Montenegro_Constitution_2006_am2013_en.pdf

Kısım: Genel Hükümler, II. Kısım: İnsan Hak ve Özgürlükleri olarak düzenlenmiştir. Bu kısım altında 6 bölüm yer almaktadır. I. Bölüm: Genel Hükümler, II. Bölüm: Kişi Hak ve Özgürlükleri, III. Bölüm: Siyasi Hak ve Özgürlükler, 4. Bölüm: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak ve Özgürlükler 5. Bölüm: Ulusal Azınlıklara Yönelik Özel Haklar, 6. Bölüm: İnsan Hak ve Özgürlüklerin korunması olarak geçmektedir. Bu kısım madde 17. madde 81'i kapsamaktadır.

III. Kısım: Devlet kurumlarının yapılanmasına ilişkin olup iktidarın teşkili adı altında düzenlenmiştir. Bu kısımda Crno Go Parlamentosu Skupşina II. Bölüm Karadağ Cumhurbaşkanı, III. Bölüm: Karadağ Hükümeti, 4. Bölüm: Yerel Yönetim ve Organları 5: Bölüm: Yargı Erki, 6. Bölüm: Karadağ Ordusu, 7. Bölüm: Savunma ve Güvenlik Konseyi, 8. Bölüm: Savcılık olarak düzenlenmiştir.

Anayasanın 4. Kısım Ekonomik sistem adı altında düzenlenmiş olup burada ekonomik sistemin ilkeleri, ekonomik sistem ve eşitlik, devlet mülkiyeti, vergi yükümlülükleri, Karadağ Merkez Bankası, Devlet Denetim Birimi başlıkları altında ilgili hükümler yer almaktadır.

Anayasanın 5. Kısım Anayasallık ve Kanunilik başlığı adı altında düzenlenmiş olup, hukuk normlarının uyumu, yayınlanması ve yürürlüğe girmesi, geriye dönük olmaması, bireysel hukuk düzenlemelerine ilişkin hükümler yer almaktadır.

6. Kısımda, Anayasa Mahkemesi başlığı altında ilgili hükümler yer almaktadır.

7. Kısım Anayasanın değiştirilmesi, 8. Kısım ise, Geçici ve nihai hükümler adı altında düzenlenmiştir.

Karadağ Cumhuriyetinin niteliği Genel Hükümler kısmında yer alan I. maddede şu şekilde düzenlenmiştir: “Karadağ Cumhuriyet yönetim biçimine sahip, bağımsız ve egemen bir devlettir. Karadağ sosyal adalet ve hukukun üstünlüğüne dayalı sivil, demokratik ve ekolojik devlettir.” Devletin ülkesi bölünmez bir bütündür (madde 3, Karadağ Anayasası (KAY)) Devlet arması, bayrak ve milli marş başkent (Podgorica) ve tarihi başkent (Cetinje) 4. ve 5. maddede devlet simgeleri olarak düzenlenmiştir.

Anayasanın 11. maddesi kuvvetler ayrımı düzenlemiştir. Bu maddeye göre yasama yetkisi Skupşina, yürütme yetkisi hükümet ve yargı yetkisi mahkemeler tarafından kullanılır. Erklar arasındaki ilişkiler denge ve frenleme ilkesine (karşılıklı kontrol) dayalıdır. Karadağ Devleti Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilir.

13. maddeye göre, Karadağ'da resmi dil Karadağcadır. Kiril ve Latin alfabeleri eşit statüde kullanılır. Resmi dilin dışında resmi kullanılan diller Sırpça, Boşnakça, Arnavutça ve Hırvatça da yer almaktadır. Karadağ seküler bir cumhuriyettir. Din devletten ayırır. Dini cemaatler eşit olup kendi dini merasim ve görevlerini serbestçe yerine getirebilir (madde 14, KAY).

5.2.3. Temel Hak ve Özgürlükler

Anayasanın ikinci kısmı insan hak ve özgürlükleri başlığı altında ve geniş bir yelpazede düzenlenmiştir. Bu hükümde yer alan maddelere göre eşitlik, hak ve özgürlüklerin korunması, hukuki yardım, yerel yönetim hakkı, olumlu çevrede yaşam hakkı vs. haklara sahip olup (madde 17-23, KAY), insan hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması ve geçici olarak sınırlandırılması 24. ve 25. maddelerde öngörülmüştür. Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında sınırlandırma araç ve amaçları, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak düzenlenmiştir (madde 24. KAY). Cinsiyet, milliyet, ırk, din, dil, etnik veya sosyal köken, siyasi ve diğer görüşler, malvarlığı ve mülkiyet veya diğer kişisel durumlar temelinde herhangi bir sınırlandırma yapılamaz. Yaşam hakkı, hukuki koruma ve hukuki yardım, haysiyet ve saygı, adil ve açık yargılanma, kanunilik ilkesi, masumiyet karinesi, savunma, yasa dışı veya gerekçesiz bir şekilde özgürlükten yoksun bırakma ve mahkûmiyet nedeniyle oluşan zararların tanzim edilmesi, düşünce vicdan ve din özgürlüğü evlilik hakkı sınırlandırılmaz. Nefreti veya hoşgörüsüzlüğü kışkırtma ve tahrik etme yasağı, ayrımcılık, aynı suçtan yargılama ve mahkûmiyet ve zorla asimilasyon yasakları kaldırılamaz. Bu tür önlemler sınırlı ölçüde bir savaş durumu ve olağanüstü hâl durumunda uygulanabilir (madde 25, KAY). Anayasanın 26. maddesine göre idam yasaklanmıştır.

Seçim hakkı, görüş ve vicdan inanç özgürlüğü, ifade hürriyeti, basın hürriyeti, sansür yasağı, bilgi erişim hakkı, toplantı ve bir araya gelme özgürlüğü uluslararası kuruluşlara ve devlet kurumlarına başvuru hakkı gibi hükümler siyasi hak ve özgürlükler bölümünde düzenlenmiştir (madde 45-57, KAY).

Girişimcilik, miras, iş hakkı, yabancıların mülkiyet hakkı zorla çalıştırma yasağı, çocuk hakları, grev, sosyal güvenlik, sağlık, tüketici, nikah, aile, eğitim, sanat, bilim hakkı ayrıca doğa ve kültürel mirasın korunma görevi 4. Bölümde yer almıştır (madde 59-78, KAY).

Bilindiği üzere anayasalar genellikle bir önceki rejimlerin olumsuz yönlerini, yaşanmış trajedilere, toplumsal kargaşalara vs. tepki nitelikli maddeler içerebilir. Yugoslavya'nın dağılım süreci ve topluların uluslaşması çatışmalar zemininde kanlı olaylar eşliğinde gelişmiştir. Diğer eski Yugoslav Cumhuriyetlerindeki gibi Karadağ Anayasası'nda da bu olumsuzluklara tepki teşkil edecek birçok madde bulunmaktadır. Ayrıca etnik ve ulusal azınlıkların yer aldığı bir toplumda azınlık haklarının anayasal güvence altına alınması o devletin refahı ve selameti için son derece önemlidir. Anayasanın 5. Bölümü (madde 79-80) bu konuda geniş düzenleme getirmektedir. Bu düzenlemeye göre ulusal, etnik, kültürel ve dini özellikleri ifade etme, korunma, geliştirme ve açık şekilde ifade etme hakkı öngörülmüştür. Azınlıkların kültür, eğitim ve dini derneklerinin kuruluşunda devletin maddi yardımı öngörülmüştür. Bölgesel çapta azınlık haklarının bir gereği olarak küçük toplulukların dillerinde yazılmış geleneksel yerel adlara, sokak ve mahalle adlarına ayrıca topografik işaretlere sahip olma hak olarak tanınmıştır. Azınlıklar kamu hizmeti makamlarında ve yerel yönetimlerde orantılı şekilde temsil edilecektir (madde 79, KAY). Anayasanın 80. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "Azınlık haklarına ve diğer küçük ulusal topluluklara mensup kişilerin zorla asimile edilmesi yasaktır. Devlet azınlık haklarının ve diğer küçük ulusal toplulukların mensuplarını her türlü zorla asimilasyondan korumakla hükümlüdür. "İnsan Hakları", "Hak", "hürriyet", (özgürlük), "kamu hürriyetleri", "temel haklar", "kişi hakları", "anayasal haklar" gibi temel hak ve özgürlükler alanında değişik şekilde kullanılan bu terimler çoğunlukla eş anlamda kullanılan kavramlardır. Fakat aralarında birtakım farklılıklar vardır. Toplum düzeninin oluşması için insan öncelikle diğer insanlar ile olan ilişkilerinde davranışlarına sınır koyması gerekmektedir. İnsan doğası gereği diğer insanların müdahalede bulunamayacağı bir yaşam alanına sahip olmayı arzular. Bireyler arasındaki ve birey-devlet ilişkisinde karşılıklı haklar ve yükümlülükleri tayin etmek, temel hak ve özgürlüklerin şekillenmesini sağlamıştır.¹⁰⁸⁰ Temel hak ve özgürlükler, insanlar arasındaki eşitsizliği kaldırarak insanlar arasında adaleti uygulayabilmek için

¹⁰⁸⁰ Ozan Örmeci, "Temel Hak ve Hürriyetlerin Gelişimi ve Korunması", *Uluslararası Politik Akademisi*, (8 Ağustos 2014), Erişim: 23.02.2023, <http://politikaakademisi.org/2014/08/08/temel-hak-ve-hurriyetlerin-gelisimi-ve-korunmasi/>

gereklidir.¹⁰⁸¹ 10 Aralık 1948’de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nde insanın, temel hak ve özgürlüklerine ayrıntılı olarak tanım getirilmiştir. Bu bildireye göre; “hak ve özgürlükler çalışma, eğitim ve kendi toplumunun kültürel yaşamına katılma hakları gibi ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları olduğu kadar, kişinin yaşama, özgür ve güvenlik içinde olma, kendi ülkesinin yönetimine katılma düşünme, din, vicdan, fikir ve ifade özgürlüklerine sahip olma gibi sivil ve siyasal hakları da içerir”¹⁰⁸²

Anayasalar, devletin temel kuruluşlarının düzenlemesinin yanında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini de güvence altına aldığı belgelerdir.¹⁰⁸³ Temel hak ve özgürlükler yerine “anayasal haklar (droits constitutionnels)” terimi de kullanılmaktadır. Anayasal hakları, anayasa tarafından tanınarak güvence altına alınmış haklar olarak da tanım getirebiliriz. Hangi hak ve hürriyetin “anayasal” bir hak ve hürriyet olduğu tartışmasız bir şekilde bellidir. Anayasada düzenlenmiş olan temel hak ve özgürlükler, anayasal hak ve özgürlüklerdir.¹⁰⁸⁴

Günümüzde tüm anayasalar temel hak ve özgürlükler tanıyıp güvence altına almaktadır. Ekseriyetle modern anayasaların en uzun bölümlerini temel hak ve özgürlükler bölümleridir. Anayasaların temel hak ve özgürlükler bölümlerine çoğunlukla, “bireysel hak ve özgürlükler”, “sosyal hak ve ekonomik haklar” ve “siyasi haklar” olmak üzere üçe ayrıldığını görülmektedir. Anayasanın önemli bir bölümünü oluşturan insan hakları ya da kişinin hakları niteliğindeki haklar vatandaş-yabancı ayrımı yapılmaksızın tüm insanlara tanınmıştır. Bu temel hak ve özgürlüklerden yararlanmak için insan olmak yeterlidir. Temel hak ve özgürlüklerin bazıları ise herkese değil, yalnızca vatandaşlara tanınmıştır. Bu tür temel hak ve özgürlükler “vatandaş hakları”, “siyasi haklar” mahiyetindeki hak ve özgürlüklerdir. Anayasada belli guruplara

¹⁰⁸¹ Müslim Akdemir, “Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası”, *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4,2005, (ss. 74-79), s.74.

¹⁰⁸² J. P. Atreya, *Temel İnsan Hakları ve Barış*, (Çeviren: M. Özer), Dünya Problemleri Karşısında Felsefe, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1996, s. 82. Aktaran: Akdemir, *Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası*, s. 74.

¹⁰⁸³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.68.

¹⁰⁸⁴ Örmeci, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Gelişimi ve Korunması”.

tanınan haklar da vardır. Örneğin; İşçi ve işverenlere sendika kurma hakkı, işçilere grev hakkı, işverenlere lokavt hakkı vb.¹⁰⁸⁵

5.2.4. Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri

5.2.4.1. Genel Olarak

Hukuk ve Siyaset Bilimi disiplinlerinin en yaygın konularından olan devlet sistemi ve kuvvetler ayrımı çerçevesinde, yasama yürütme ve yargı faaliyetleri aynı adlar altında örgütlenmiş olan devlet erkleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, genel kararların alınması görevini yasama organı, bu kararların uygulamaya konulması yürütme erki, kararların usulüne uygun uygulanıp uygulanmadığının denetlenme işlevi ise yargı kurumu tarafından yerine getirilir.¹⁰⁸⁶

Hükümet sistemi ne olursa olsun, yasama, yürütme ve yargı organlarının bağımsızlığını koruması önemlidir. Bu bağımsızlığın korunmasına da kuvvetler ayrılığı denilmektedir. Kuvvetler ayrılığını benimsememiş, kuvvetler birliğine dayalı hükümet modelleri de vardır. Bunlar; diktatörlük, monarşi, meclis hükümet sistemidir. Diktatörlükte tüm yetkilerin bir kişide toplanması söz konusudur. Monarşinin diktatörlükten farkı ise; Yasama ve yürütme organları yürütmede toplanarak yönetici olan padişah, hakan veya kral daha önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde işleyen bir sistem vardır. Meclis hükümet sisteminde; yasama ve yürütme yetkileri yasamada toplanmakla birlikte düzenleme yetkisine sahip parlamento, seçmiş olduğu üyeleri arasından çıkardığı kanunların icrasını üstlenmektedir.¹⁰⁸⁷

Kuvvetler ayrılığı vasfı taşıyan her toplulukta birbirinden farklı kuvvetler vardır ve bunlar yasama, yürütme yargı erkleri olarak birbirinden ayrı bağımsız ellere verilerek kişi hak ve hürriyetler güvence altına alınır. Çağdaş bir demokrasi de bu üç ayrı kuvvet farklı kurumlarda toplanmıştır.¹⁰⁸⁸ Aristo devletten söz edilebilmesi için yasama,

¹⁰⁸⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 413-416.

¹⁰⁸⁶ Kutlu, Önder ve Zarif Songül Göksel, “Yasama, Yürütme, Yargı”, İçinde: *Siyaset Bilimine Giriş*, (Editör: Önder Kutlu), 3. Baskı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018, (ss.212-238), s. 212.

¹⁰⁸⁷ Ömer Keskinoglu ve Semih Batur Kaya. “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye Boralar Birliği Dergisi*, Sayı: 137, 2018, (ss.67-96), s.70-71.

¹⁰⁸⁸ Keskinoglu ve Kaya. “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, s.72.

yürütme ve yargılama arasındaki bağların düzenlenmesi iyi bir şekilde yapılması gerektiğini savunmuştur. Yüzyıllar geçtikten sonra John Locke ve Montesquieu “klasik kuvvetler ayrılığı teorisini” kişilerin özgürlüklerinin bir teminatı olarak ileri sürmüşlerdir. Buna göre insanoğlunun yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkileri çok uzun zamandan beri anayasacılık hareketleri bile başlamadan önce, iktidarın anlaşılmasında ele alındığı görülmektedir.¹⁰⁸⁹ Kısa şekilde değindiğimiz bu teorik çerçeve kapsamında Karadağ Cumhuriyeti Anayasasına göre devlet sisteminin bahsi geçen üç koluna değinmekte yarar vardır.

5.2.4.2. Yasama

Yasama organı yürütme ve yargı ile birlikte devlet sisteminin üç temel organından biridir. Yasama kelimesinin kökeninde Türkçe yasa yani kanun, düzenleme, norm kelimesi yatmaktadır. Yasama yani yasa koyma, kanun çıkarma, yasa çıkarma vs. işlevleri yerine getiren organ her bir devletin yapısında bulunmaktadır. Değişik ülkelerde bu organlar farklı adlarla isimlendirilmektedir. Örneğin Türkiye’de Türkiye Millet Meclisi, Rusya’da Duma, Karadağ’da yasama organı “Skupşina” olarak adlandırılmaktadır. Birçok ülkede yasama meclisi iki kamaradan oluşur. Örneğin Rusya’da” Federasyon Konseyi ve Devlet Duması”, İngiltere’de “Lordlar ve Avam Kamarası”. Şunu da belirtelim ki 1960 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası iki meclisli parlamento faaliyeti göstermiştir. Genelde iki meclisli parlamentolar federal yapıya sahip devletlerde görülmektedir. Karadağ’da yasama organı tek meclisli veya tek kamaralıdır. Parlamentonun temel işlevi kanun çıkarmaktır. Bu işlevi yerine getirirken parlamento gerek bir kurum olarak gerekse üyeleri konusunda belli koşullar öngörmektedir. Bu koşullar anayasal gelişim süreçleri boyunca ortaya çıkarak şekillenmiş olan tecrübelerin bir sonucudur. Parlamento üye sayısı genelde yetişkin nüfusun sayısal yapısını göre belirlenmiş olur ve farklılık göstermektedir. Küçük bir devlet olan Karadağ Cumhuriyetinde Parlamento üye sayısı 81.’dir. Parlamento üyelerinin yasama bağdaşmazlığı, yasama bağışıklığı gibi birtakım ayrıcalık ve yükümlülükleri söz konusudur. Yasama bağdaşmazlığı veya parlamenter bağdaşmazlık parlamento üyesinin yetkilerini kullandığı zaman bazı işleri yapmasına yönelik getirilen

¹⁰⁸⁹ Bahadır Yeşilirmak, “Cumhurbaşkanının TBMM’ne Mesaj Verme Yetkisi”, *Yasama Dergisi*, 41/Ocak-Haziran 2020, (11-38), s.13.

yasaklardır. Genellikle parlamento üyeliği veya kamu görevi arasında bir bağdaşmazlık söz konusudur. Örneğin bir parlamento üyesi diğer bir temsil görevi ile örneğin belediye başkanlığı ile bağdaşmaz.¹⁰⁹⁰

Yasama bağımsızlığı ikiye ayrılır.

1-Yasama Sorumsuzluğu

2-Yasama Dokunulmazlığı

Yasama Sorumsuzluğu parlamento üyesinin yasama görevini yerine getirdiği sırada sarfettiği sözler ve açıkladığı düşüncelerden dolayı herhangi bir hukuki ve cezai takibata uğrayamayacağı anlamına gelmektedir. Yasama dokunulmazlığı parlamento üyesi suç işlediği durumda parlamentonun izni olmadan cezai tatbikatın başlatılamayacağına ilişkindir. Bu bağlamda parlamento üyesi parlamentonun kararı olmadan tutulamaz, tutuklanamaz, sorguya çekilemez ve yargılanamaz.¹⁰⁹¹

Parlamentoların faaliyetleri anayasa, kanunlar ve ayrıca parlamento iç tüzüğü ile düzenlenmektedir. Parlamentoların başlıca fonksiyonları olan yasama fonksiyonu kural koymak, yani genel, sürekli, objektif, kişisel olmayan işlemler yapma anlamına gelmektedir. Parlamentolar kanun çıkarmanın yanı sıra belli konularda kendi iradelerinin karar alma şeklinde de ifade etmektedir. Yasama yetkisi bir asli yetkidir. Yani yasama organı bir konuda doğrudan doğruya, araya herhangi bir işlem girmeksizin karar alabilmektedir. Yasama yetkisi geneldir ve devredilmezdir; bu yetki hiçbir şekilde bir başka devlet organına devredilemez. Bunun yanında parlamentonun kanun koyma, hükümeti denetlemek ve bütçeyi kabul etmek gibi görev ve yetkileri vardır. Bu yetkiler tüm ülkelerde görülmektedir. Bunun yanı sıra uluslararası antlaşmaları onaylamak veya onaylanmasına izin vermek, savaş ilan etmek, harp çıkarmak vs. birçok görev ve yetkiye sahiptir.¹⁰⁹²

82. madde Skupşina'nın yetkilerinden bahseder. Bu maddeye göre, Skupşina anayasayı kabul eder ve değiştirir. Kanunları kabul eder diğer kararları ve genel düzenlemeleri (Karar, Kararname, deklarasyon ve tavsiye) kabul eder. Parlamentonun

¹⁰⁹⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 341-342.

¹⁰⁹¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.342.

¹⁰⁹² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 355-358.

yetkileri arasında olağanüstü hâl ilan etmek, bütçe ve kesin hesap kanunu, ulusal ve güvenlik savunma stratejisi kalkınma ve bölgesel planlamaya ilişkin kararlar alma yetkisi tanınmıştır. 82. maddenin 8. bendine göre Skupşına Karadağ ordusunun uluslararası silahlı kuvvetlerde kullanılmasına ilişkin konuyu karara bağlar. Skupşına devlet yönetim sistemini organize eder. Ordu ve özel birimler (istihbarat) üzerinde denetimi gerçekleştirir. Ulusal referandum ilan etme yetkisi de Skupşına'nın yetkileri arasındadır. Skupşına Hükümet Başkanlığı ve üyelerini göreve atar ve görevden alır. Hakimlerin atanmasına ilişkin Skupşına'nın yetkileri 83. maddenin 13. bendinde yer almaktadır. Skupşına Anayasa Mahkemesi Yüksek Devlet Savcısı Hakimler Konseyinin 4 üyesini ünlü hukukçular arasından tayin eder. Bazı üst düzey yetkili makamlarının atama ve görevden alma işlemleri Skupşına'nın yetkileri arasındadır: İnsan Hakları ve Özgürlükleri Savunucusu (Ombusman); Karadağ Merkez Bankası Yöneticisi ve üyeleri, Devlet Denetleme Birimi Senatosu Üyeleri ve Başkanlığı ve kanunla belirlenmiş üst düzey yetkilileri.

Dokunulmazlığın kaldırılma konusu da Skupşına tarafından karara bağlanmaktadır. 82. madde 15. bent KAY).

Skupşına af ilan eder, uluslararası antlaşmaları onaylar. Karadağ'ın kredi yükümlülüklerine ilişkin devlet güvencesini belirler. Devletin mal varlığını kanunla belirlenmiş sınırlar çerçevesinde kullanımına ilişkin kararlar alır.

82. maddenin 20. bendine göre, Skupşına anayasa veya kanunlarla öngörülen diğer yetkileri kullanır. Bu hüküm doğrultusunda Skupşına'nın yetki sınırları kanunla genişletilebilmektedir. Anayasanın 83. maddesine göre Skupşına 81 milletvekilinden oluşmaktadır. Milletvekilleri doğrudan, genel ve eşit seçim hakkına dayanarak gizli oylama ile seçilir (madde 83, KAY).

Skupşına'nın görev süresi 4 yıldır. Anayasanın 84. maddesi Skupşına'nın görev süresinden bahsetmektedir. Bu maddeye göre, Skupşına'nın görev süresi 4 yıldır fakat yetki süresinden önce fesih veya yetki süresinin kısaltılması durumlarında Skupşına'nın görev süresi zamanından önce sona erecektir. Skupşına'nın görev süresi savaş veya olağanüstü durumlarda sona erdiği zaman bu durumun sona ermesinden itibaren 90 gün süre ile görev süresi uzatılabilecektir. Cumhurbaşkanı'nın, hükümetin veya en az 25 milletvekilinin önerisi üzerine Skupşına görev süresini sona erdirebilir (madde 84, KAY).

Anayasanın 85. maddesine göre milletvekilleri sadece kendi iradeleri doğrultusunda karar kabul eder ve oylamaya katılırlar (madde 85, KAY).

Milletvekilleri dokunulmazlık hakkına sahiptir. Oylama ve herhangi bir görüş beyanına göre göz altına alma veya hakkında cezai işlem başlatma gibi durum söz konusu olamaz. Herhangi bir ceza soruşturması ve kavuşturması sadece Skupşına'nın onayına bağlıdır. Anayasa aynı dokunulmazlığı Karadağ Cumhurbaşkanı, Hükümet Başkanı ve üyeleri, Yüksek Mahkeme Başkanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Hakimleri, Yüksek Devlet Savcısı makamlarına da uygulamaktadır (madde 86, KAY).

Skupşına dönem toplantıları olağan ve olağanüstü olmakla yılda 2 kez düzenlenir. I. dönem toplantısı mart ayının ilk iş günü başlar ve temmuzun sonuna kadar devam eder. II. dönem toplantısı ekim ayının ilk iş günü başlar ve aralık ayının sonuna kadar devam eder (madde 90, KAY).

Skupşinada; kararların alınması, hangi konularda nasıl bir oy oranı öngörüldüğü, oylama turları nitelikli oy gerektiren durumlar anayasanın 91. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasanın 92. maddesi ise Skupşına'nın feshine ilişkin normları içermektedir. Örneğin Cumhurbaşkanlığının Hükümet Başkanı konusunda ileri sürdüğü adaylık tarihinden itibaren 90 gün içerisinde hükümet oluşturulmadığı takdirde Skupşına feshedilir. Savaş ve olağanüstü hâl durumlarında Skupşına feshedilemez. Skupşına'nın feshedilmesinden sonraki ilk gün Cumhurbaşkanı yeni seçim tarihini belirleyerek seçimleri ilan eder.

Anayasanın 93. maddesinde kanun tasarıları ve diğer düzenlemelerin Skupşına'ya sunulma prosedürü yer almaktadır. Kanun tasarıları ve diğer normatif düzenlemeler hükümet tarafından sunulur. 6.0000 seçmen yetkili kıldığı milletvekilleri aracılığıyla Skupşına'ya kanun tasarısı sunabilir. Skupşına üyelerinin en az 25'inin, Karadağ Cumhurbaşkanı'nın, hükümetin veya toplam seçmen sayısının en az %10'nun talebi üzerine referandum teklifi Skupşına'ya sunulabilir (madde 93, KAY).

Kanunların yayımlanma yetkisi Cumhurbaşkanlığına aittir. Cumhurbaşkanı kanunun kabul edildiği günden itibaren 7 gün içinde yayınlar. İvedilikle kabul edilen kanunlar Cumhurbaşkanı tarafından tekrar görüşülmek için Skupşınaya geri gönderilmediği takdirde 3 gün içinde Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanır (madde 94, KAY).

5.2.4.3. Yürütme

Yürütme organı en genel anlamıyla yasama organının çıkarmış olduğu kanunları ve diğer düzenlemeleri yerine getirmek ile yükümlüdür. Yasama ve yürütme işlemleri arasında maddi ve mahiyet bakımından açık ve kesin farklar vardır. Yasama işlemleri genel ve soyut iken, yürütme işlemleri veya idari işlemler her zaman bireysel ve somuttur.¹⁰⁹³

Yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkinin mahiyeti hükümet sistemlerini doğurmaktadır ve bu anlamda anayasa hukukunda başkanlık parlamenter ve yarı başkanlık sistemlerinden bahsedilmektedir. Şunu da belirtelim ki sosyalist sistemin dağılmasıyla¹⁰⁹⁴ meydana çıkan yeni cumhuriyetler veya sosyalist sonrası devletlerin hükümet sistemlerinde gözlemlenen farklılıklar bu üç sistem dışında yeni hükümet modellerini de ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁹⁵ Konumuz dışında kaldığı için hükümet sistemine değinmeden Karadağ Anayasasında yürütme erkinin yapısı ve işleyişi açıklamaya çalışacağız.

Karadağ Cumhurbaşkanı başlığı altında düzenlenen bölümde Cumhurbaşkanının yetkileri, seçimi, görevi, görevinin sona ermesi ve yetkilerini kullanmasını engelleyecek durumlarda bu yetkilerin kullanımına ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu bölüm 95-99. maddeler düzenlenmiştir. Karadağ Cumhurbaşkanının yetkileri 95. maddede 10 bent halinde düzenlenmiş olup, Cumhurbaşkanı makam olarak yurtiçi ve yurtdışında devleti temsil etmesi, savunma ve güvenlik konseyleri kararları doğrultusunda orduyu yönetmesi, kanunların yayınlanması, meclis seçimlerinin belirlenmesi, mecliste siyasi parti temsilcileri ile istişare ettikten sonra Başbakanı önermesi, Anayasa mahkemesinin iki yargıcının ve insan hakları özgürlükçüleri savunucunu önermesi, diplomatik misyonların atanması, ödüllendirme, af ayrıca anayasa ve kanunlara göre belirlenmiş olan diğer görevleri yapacağı konusunda hükümler yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı genel ve eşit seçim hakkına dayanarak gizli ve doğrudan oylamayla seçilir. Adaylık için son 15 yıl içinde Karadağ'da 10 sene ikamet şartı

¹⁰⁹³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 346.

¹⁰⁹⁴ Bu konuda bkz.: Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*

¹⁰⁹⁵ Bu konuda bkz.: Levent Gönenç, *Anayasa Hukuku Açısından Yüksek Yargı Kurulları ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku/Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2015.

getirilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimleri Skupşına Başkanı tarafından ilan edilir. Karadağ Cumhurbaşkanı 5 yıl süre ile seçilir. Bir kişi iki defadan fazla cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanının görev süresi savaş veya olağanüstü hâl döneminde sona erdiği durumlarda yetki süresi bu durumu oluşturan şartların ortadan kaldırıldığı andan itibaren olmak kaydıyla 90 gün süre ile uzatılabilir.

III. Bölümde, Karadağ hükümetinin yetkileri, oluşumu, hükümet üyeliği ile bağdaşmayan durumlar, istifa ve görevden ayrılma, güven oyu, parlamento soruşturması, yetki devri ve yetkilerin bırakılması gibi hükümler 100-112. maddelerde düzenlenmiştir. Hükümet Karadağ'ın iç ve dış siyasetini yönetir, kanunları ve diğer normatif ve genel işlemleri uygular, kanunların uygulamasına yönelik kararlar ve diğer düzenlemeleri kabul eder, uluslararası antlaşmaları imzalar, kararnameler çıkarır, ülkenin kalkınmasını ve toprak planlanmasına ilişkin tasarılar sunar. Bunun dışında bütçe ve kesin hesap kanun tasarısı ulusal güvenlik ve savunma stratejisi devletlerin tanınması ve diğer ülkelerle diplomatik ve konsolosluk ilişkileri, büyükelçi ve diplomatik misyon başkanlarının göreve atanmasının yanı sıra anayasa ve kanunlarla kendisine verilen diğer görevleri yapar.

Anayasanın 101. maddesine göre savaş ve olağanüstü hâl zamanı parlamento toplanmadığı durumlarda kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararnameler meclis toplandıktan sonra meclisin gündemine getirilir. Hükümet Başkanı adaylığı Skupşına toplandıktan sonra 30 gün içerisinde Karadağ Cumhurbaşkanı tarafında önerilir. Hükümet Başkanı aday programını ve hükümet üyelerini meclise sunar. Meclis hükümet programı ve adaylığa ilişkin eş zamanlı karar alır. Anayasanın 104. maddesi hükümet başkanı ve üyelerinin milletvekili olamayacağı, diğer devlet görevinde veya mesleki faaliyette bulunamayacağını belirtmiştir. Hükümete güvensizlik oyu meclisin en 27 milletvekili tarafında milletvekili oyu ile verilir. Yargı erki 118, 128. maddelerde düzenlenmiştir. Bu bölümde yargı erkinin ilkeleri, yargı kararları, mahkeme duruşmalarının açıklığı, hakimleri süresiz olarak göreve atanmaları, görev dokunulmazlığı, bağdaşmazlık (madde 118-123, KAY). dışında yüksek mahkeme, hakimlerin seçimi, hakimler konseyi oluşumu ve yetkilerine ilişkin hükümler yer almaktadır.

5.2.4.4. Yargı

Yargı erkinin yapısı ve işleyişi demokratik devlet açısından son derece önemlidir. Organik anlamda yargının fonksiyonel ve yapısal açıdan tanımı yapılmaktadır. Genel anlamıyla yargı fonksiyonunu yürüten organ yargı organıdır. Yapısal anlamda ise bu organın hangi kurum, kuruluş, makam ve mercilerden oluştuğunu ifade eder. En genel anlamıyla yargı organı devletin mahkemelerinden oluşmaktadır.¹⁰⁹⁶ Doğal olarak Karadağ Anayasasında da yargı erki hem işlevsel hem de organik açıdan açıklanmıştır. Kanuni hâkim ilkesi, hakimlerin bağımsızlığı, tarafsızlığı, teminatı, atama ve özlük işlemleri gibi kriterler anayasanın yargı kısmında yer almıştır. Yapısal anlamda Karadağ yargı sistemi birinci derece ve üst mahkemelerden oluşur.

118. maddeye göre, yargı erki serbest ve bağımsızdır. Mahkemeler kararlarının anayasa, kanunlar ve usulüne uygun yürürlüğe giren uluslararası anlaşmalara göre verirler. Seyyar mahkemeler ve olağanüstü mahkemelerin oluşumu müsaade edilmez. Mahkeme oturumları ve kararlar kamuya açıktır fakat anayasa ve anayasanın öngördüğü durumlarda aile uyuşmazlıkları, özel hayatın gizliliği, evlat edinme ve kayyumluk, askeri ve ticari mesleki sır ve diğer konularda davaların görüşmesi zamanı yargılama işlemlerin gizli yürütülmesine ilişkin kararlar verilebilir (madde 120, KAY). Hakimler ömür boyu seçilir. Mahkemelerin yeniden oluşturulması durumlarında, hakimler konseyi kararları ve kendi iradeleri dışında hakimlerin görev yeri değiştiremez (madde 122, KAY).

Anayasanın 123. maddesi hakimler ile ilgili görev bağdaşmazlığı hükmüne yer verilmiştir. Hakimler ve mahkeme başkanları Hakimler Konseyi tarafından göreve atanır ve görevden alınır. Mahkeme Başkanları 5 yıl süre ile göreve atanır ve onlar hakimler konseyi üyesi olamaz (madde 125, KAY). Hakimler Konseyi, Başkan ve 9 üyeden ibaret olup özerk bir organ olarak çalışmaktadır.

Anayasa Mahkemesine ilişkin hükümler ayrı bir kısım altında (6. kısım anayasa mahkemesi madde 149-154, KAY) düzenlenmiştir. Bu başlık altında anayasa mahkemesinin yetkileri, anayasaya uygunluk denetiminin başlatılması, anayasa mahkemesi kararları, anayasa mahkemesinin yargıç ve başkanlarının atanması, görev

¹⁰⁹⁶ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 390-391.

süresinin sona ermesi gibi hükümler yer almaktadır. Anayasa mahkemesi 7 hâkimden oluşur, hakimler 9 yıl süre ile seçilir. Mahkeme başkanı hakimler arasından 3 yıl müddet ile seçilir. Anayasa mahkemesi hâkimi görevine seçilmek için bu meslekte en az 15 yıl deneyime sahip ve hukuk alanında tanınmış bir kişiliğe olma şartı aranmaktadır. Mahkeme başkanı ve hakimler için bağdaşmazlık ilkesi geçerlidir (madde 153, KAY).

5.2.5. Dış Politikanın Temel İstikametleri

Karadağ ve Sırbistan Devleti'nin Anayasal şartına göre, ayrılıktan sonra birliğin halefi Sırbistan olduğu için, Karadağ yeni üye olarak tüm kuruluşlara yeniden başvurmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁹⁷

Bağımsızlığının ardından Avrupa ve Avrupa-Atlantik uyumu için çalışmak, Karadağ'ın dış politika önceliği olarak belirtilmiştir. Buna paralel olarak yönetimi bölgesel iş birliğini teşvik etmek ve uluslararası kuruluşlara katılımını artırmak için çabalarını sürdüren Karadağ, AGİT'e (Haziran 2006), Birleşmiş Milletler'e (Haziran 2006), Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na (Ocak 2007) ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (Nisan 2012) katılmıştır.¹⁰⁹⁸ Karadağ'ın dış politikası, üç temel önceliğe dayanmaktadır:

- 1) Avrupa Birliği ile bütünleşmenin devamı,
- 2) NATO'ya entegrasyonun devamı,
- 3) Bölgesel iş birliğinin daha da güçlendirilmesi.¹⁰⁹⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Yugoslavya'nı dağılması ile birlikte Balkan devletlerinin Avrupa'ya entegrasyonu süreci, Avrupa'nın bir yönden ortak dış ve güvenlik politikasını teşkil etmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Balkanlar Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının dünyaya taşınmasında da etkili bir bölge konumuna gelmiştir. Bu sebeple 1990'dan sonra Avrupa Birliği ve NATO, Balkanlar üzerinde etkili olmak adına Balkan ülkelerine yardım

¹⁰⁹⁷“Karadağ Birleşmiş Milletler'in 192. üyesi oldu”, Erişim:06.10.2020, <https://www.tgrthaber.com.tr/haber/377690.html?haber/377690.html&>

¹⁰⁹⁸ “Montenegro country brief”, Erişim: 28.01.2023, <https://www.dfat.gov.au/geo/montenegro/montenegro-country-brief>

¹⁰⁹⁹ “Sustainable development goals and international commitments”, Erişim: 28.01.2023, <https://javnepolitike.me/en/policy/foreign-policy/>

ederek yeniden yapılanmaya ve demokrasiye destek vermiştir. ¹¹⁰⁰ Karadağ ile NATO arasındaki resmi ilişkiler, Karadağ'ın “Barış İçin Ortaklığa” katılmaya davet edildiği 2006 yılı sonunda başlamıştır. ¹¹⁰¹

Karadağ bağımsızlığını kazanıp Sırbistan'dan ayrılmasının ardından henüz hafızalarında taze olan Yugoslavya'nın kanlı parçalanma sürecine yakından tanık olan ve Milošević'in milliyetçi-yayılmacı politikalarının ağır sonuçlarını bire bir yaşayan Karadağ elitlerinin, doğal olarak dış politika önceliklerinden birisi NATO üyeliği olmuştur. Bölgenin etnik ve dini çatışma eğilimini dikkate aldığımızda NATO üyeliğinin hayati önemini Karadağ açısından daha iyi anlayabiliriz. ¹¹⁰²

Karadağ Savunma Bakanı Boro Vučinić'in 2008 yılında NATO dergisinde yayınlanan yazısındaki sözleri NATO üyeliğine ne kadar önem verildiğini özetlemektedir.

Karadağ hükümeti halkı için daha iyi bir gelecek istiyor: barış, güvenlik ve istikrar içinde ve sosyal ve ekonomik refahın var olduğu bir gelecek. Her ne kadar henüz NATO'ya tam üyeliğin neye mal olacağını ayrıntılarıyla bilmiyorsak da bölgemizde savaşın getirdiği güvensizlik, istikrarsızlık ve tahribatın nelere mal olabileceğini gayet iyi biliyoruz. Bu tür maliyetlerin bir daha halkımızın omuzlarına yüklenmemesi için her türlü çabayı göstermeye kararlıyız. Güvenlik ve istikrar açısından bakıldığında, bölgemizin henüz düzliğe çıkmadığını düşünüyoruz. Ama bölgemizde aynı düşüncede olan diğer ülkeler gibi bizler de en doğru yolun NATO üyeliği de içeren yol olduğunu düşünüyoruz. ¹¹⁰³

Ancak ülke içinde NATO üyeliği konusunda bir mutabakat sağlanamamıştır. Nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturan Sırpı temsil eden muhalefet mensubu siyasiler, kati bir şekilde NATO üyeliğine karşı çıkmış, NATO karşıtı protestolarda büyük bir katılım göstermişlerdir. Bu gösterilerde Rus şarkıları söylenip üzerinde “Kosova Sırbistan'ın kalbidir” yazılı pankartlar taşınmış, protesto sonunda muhalefet mensubu siyasiler hükümete NATO bombardımanları sırasında hayatını kaybeden masum insanları unutmamalarını hatırlatarak üyelikten vazgeçilmesi konusunda çağrıda

¹¹⁰⁰ Esendik, “Karadağ Cumhuriyeti'nin Batı Merkezli Uluslararası Örgütlere (Avrupa Birliği ve NATO) Katılımı”, s.249-250.

¹¹⁰¹ “NATO”, Government of Montenegro, Erişim: 28.01.2023, <https://www.gov.me/en/article/nato>

¹¹⁰² Mehmet Niyazi Tanılır, “Nato Neden Karadağ'ı Üyeliğe Davet Etti”, Aljazeera Turk. (24Aralık2015), Erişim: 30.10.2020, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nato-neden-karadagi-uyelige-davet-etti>

¹¹⁰³ Boro Vučinić, “Karadağ, Nato ve Yeni Bir Devletin Güvenliği”, NATO Reviev. (17Aralık 2008), Erişim: 30.10.2020, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2008/12/17/karadag-nato-ve-yeni-bir-devletin-guevenligi/index.html>

bulunmuşlardır.¹¹⁰⁴ 2014 yılında yapılan kamu anket sonuçlarına göre; NATO'yu destekleyenlerin sayısının yarısına bile ulaşamadığı görülmektedir.¹¹⁰⁵ Bunun nedeni, 1999 Kosova krizi sırasında NATO'nun Sırbistan'ın yanında Karadağ'ı da bombalamasının psikolojik etkisi yer almaktadır. Aynı zamanda Ortodoks-Slav duyarlılığı nedeniyle Karadağ'ın Rusya ile kültürel ve ekonomik bağlarının varlığıyla birlikte 2006 sonrasındaki özelleştirmelerde emlak piyasasına hatırı sayılır finansman aktaran ve Karadağ'ın turizm geliri itibari ile de birinci sırada kaynak ülke olan Rusya'nın Karadağ'ın NATO üyeliğine sıcak bakmaması, bu durumu provokasyon olarak niteleyerek misillemede bulunacağı tehdididir. Buna karşın, Karadağ yöneticileri NATO'ya üyelik sürecini istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir.¹¹⁰⁶ Bu bağlamda hükümetin alması gereken kararlar arasında bir silahlı kuvvetlerin kurulup kurulmayacağı konusu da gündeme gelmiştir. Çünkü henüz emekleyerek gelişen bir ekonomisi olan ve herhangi bir dış tehditle karşı karşıya olmayan Karadağ'ın silahlı kuvvetlere ne kadar ihtiyaç duyduğu ve maliyeti konusunda politikacılar arasında görüş birliği söz konusu değildir. Referandumun hemen ardından eski Sırbistan ve Karadağ Birliği'nin silahlı kuvvetlerine mensup birkaç üst rütbeli subay Karadağ'ın silahlı kuvvetlerini kurmak üzere çalışmalara başlamış ve nihayet Kasım 2006'da Savunma Bakanlığı kurulmuştur.¹¹⁰⁷ Karadağ'ın NATO süreci bağımsızlık ilanından kısa süre sonra başlatılmıştır. 2006 yılının aralık ayında Karadağ bağımsız bir devlet olarak Riga Zirvesi'nin ertesi günü "Barış İçin Ortaklık" (BİO) programı başlamıştır. Bu sürecin yolundaki önemli dönüm noktalarından biri, NATO'nun 2014'te Galler Zirvesi sonunda yayınlanan deklarasyonunda; Karadağ ile yoğunlaştırılmış müzakerelere başlanacağı, bu çerçevede Karadağ'ın hukuk devletine saygı, güvenlik sektörü reformunun tamamlanması ve NATO üyeliğine kamuoyu desteğini artırılması hususundaki

¹¹⁰⁴ Hamdi Fırat Büyük, "Karadağ'ın Yaklaşan NATO Üyeliği-Batı ve Rusya Arasında Yeni Bir Gerilim", *Analist Dergisi*, 12, 2015, (ss.78-80), s.79.

¹¹⁰⁵ "NATO Membership Council's Communication Team. %46 of citizens support Montenegro's accession to NATO", Government of Montenegro, Erişim: 18.11.2020.
<https://www.gov.me/en/News/137091/46-of-citizens-support-monte-negro-s-NATO-accession.html>

¹¹⁰⁶ Tamılır, "Nato Neden Karadağ'ı Üyeliğe Davet Etti".

¹¹⁰⁷ Vučinić, "Karadağ, Nato ve Yeni Bir Devletin Güvenliği".

çabalarına göre 2015 sonuna kadar üyelik daveti yapılıp yapılmayacağına karar vereceğini ilan etmesidir.¹¹⁰⁸

2010-2014 yılları arası Karadağ Afganistan’da NATO liderliğindeki operasyonuna aktif olarak rol almış ve daha sonrasında da Afgan güvenlik güçlerini eğitime, danışma ve yardım misyonuna destek vermiştir. Karadağ Aralık 2009’da Üyelik Eylem Planına katılımına ve Aralık 2015’te de NATO’nun Brüksel’deki merkezinde imzalanan protokolle ittifakına 29. üye olması için davet edilmiştir.¹¹⁰⁹ Karadağ’ın üyelik davetinde hükümetin çabaları sonucu kat ettiği mesafenin yanı sıra, Rusya’nın Kırım’ı ilhakının ve Ukrayna devam eden krizin doğurduğu tedirginliğin de etkili olduğu söylenebilir.¹¹¹⁰ Katılım Protokolü 19 Mayıs 2016’da müttefik Dışişleri Bakanları tarafından imzalanarak 28 üye devletin parlamentolarında onaylanmıştır.¹¹¹¹ Henüz NATO üyeliğine ilişkin protokolün oylaması devam ederken, NATO karşıtı bir grubun eylem yaptığı sırada, Sırp yanlısı eski Cumhurbaşkanı Momir Bulatović üzüntü duyduğunu belirterek “*Kendimi aşağılanmış hissediyorum, zira benim adıma başkaları karar veriyor, şu an yaşananlar şiddet ve yalanın zaferidir*” açıklamasında bulunmuştur. DF parti lideri Andrija Mandić ise; iktidara gelmesi durumunda NATO üyeliğini donduracağını ve bu konuda halkın karar vereceği bir referandum yapacağını, Karadağ adına bir kapitülasyon anlaşmasına imza atıldığını savunarak “*Biz bunu kabul etmiyoruz. Parlamentoda Karadağ’a ihanet eden adamlar oturuyor*” ifadesini kullanmıştır.¹¹¹² Bütün bunlar yaşanırken, Karadağ 5 Haziran 2017 tarihinde Kuzey Atlantik Anlaşması Katılım Belgesini ABD Dışişleri Bakanlığı’na resmen tevdi edilerek ittifaka katılmıştır.¹¹¹³ Karadağ, üyelikten bugüne kadar geçen süreçte, NATO içindeki ulusal siyasi önceliklerin uygulanmasına ve NATO’nun temel politikaları ve faaliyet alanlarına

¹¹⁰⁸Tanılır, “NATO Neden Karadağ’ı Üyeliğe Davet Etti”

¹¹⁰⁹“Relations with Montenegro”, Erişim:15.10.2020, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49736.htm

¹¹¹⁰Tanılır, “Nato Neden Karadağ’ı Üyeliğe Davet Etti”

¹¹¹¹ “Relations with Montenegro”

¹¹¹² “Karadağ adım adım NATO’ya”, Erişim: 17.11.2020. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/karadag-adim-adim-natoya>

¹¹¹³ “Relations with Montenegro”

somut katkıda bulunma konusundaki kararlılığını korumuştur.¹¹¹⁴ Karadağ'ın NATO üyeliği, Avrupa Birliği sürecini daha da hızlandırmıştır. Yapılan kamuoyu anketlerinde halkın %70'inin AB üyeliğini istedikleri görülmekte ve meclisteki siyasi partilerin hepsi AB üyeliğini desteklemektedirler.¹¹¹⁵

2006 yılında Balkan devletleri Salzburg Deklarasyonu çerçevesinde yapılan üyelik başvurularının değerlendirilmesi kapsamında; İOS yükümlülükleri, Kopenhag Kriterleri, Uluslararası Ceza Mahkemesi ile iş birliğini kabul etmişlerdir. Bu ölçütler genellikle serbest ekonomi, insan hakları, ulusal mevzuat, azınlık hakları gibi alanlardan oluşmaktadır. Avrupa Birliği'nin Balkan siyasetindeki önceliği demokratikleşmeden çok istikrarlı olunmasıdır. Avrupa üyeliğinde aranan temel koşullar; altyapı geliştirmeleri, telekomünikasyon, enerji, ulaşım konularına gerekli sermaye dağıtımı, teknolojiye adaptasyon sağlama, küçük ve orta ölçekli şirketlerin yeterli sayıya ulaşması makroekonomik istikrar, Avrupa Birliği kararlarına ve yasalara uyum, Avrupa Birliği ekonomik birlik hedeflerini kabulüdür.¹¹¹⁶ Karadağ'ın Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa Bütünleşme Ofisi ve diğer organlar ve uluslararası aktörlerle yakın iş birliği içinde, AB politikalarının ve Karadağ'ın birliğe entegrasyonunun izlenmesine yönelik faaliyetlere katılmaktadır.¹¹¹⁷ Daha önce de bahsedildiği üzere; Karadağ 3 Mayıs 2006 tarihinde Belgrat yönetiminin Yugoslavya'da yaşanan iç savaşla ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile yeterince iş birliği yapmaması yüzünden İstikrar ve Ortaklık Süreci durdurulmuş, 15 Ekim 2007'de imzalanan anlaşma ile tekrardan devam etme kararı alınmış¹¹¹⁸ ve 15 Aralık 2008 tarihinde Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından 9 Kasım 2010 tarihinde olumlu görüş verilerek, müzakerelere başlayabilmesi için ülkenin öncelikli alanlarda ilerleme kaydetmesi gerektiği bildirmiştir. İlerlemenin olumlu yönde gerçekleşmesinin ardından 29 Haziran 2012

¹¹¹⁴ "NATO", Government of Montenegro.

¹¹¹⁵ Ekinci, "Karadağ Siyasetini Anlama Klavuzu", s.21.

¹¹¹⁶ "Karadağ Avrupa Birliği Süreci", Erişim: 18.06.2020, <https://www.vitamontenegro.com/kardag-avrupa-birligi-sureci>

¹¹¹⁷ "European Union", Government of Montenegro, Erişim: 28.01.2023, <https://www.gov.me/en/article/european-union>

¹¹¹⁸ Esendik, "Karadağ Cumhuriyeti'nin Batı Merkezli Uluslararası Örgütlere (Avrupa Birliği ve NATO) Katılımı", s. 253.

tarihinde katılım müzakerelerine resmen başlanmıştır.¹¹¹⁹ 2013 ilerleme raporuna göre; Karadağ'ın ilerleme kaydetmesi beklenen en önemli konular arasında yargı reformu ve yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele, iş güvenliği, çevrenin korunması ve iklim değişikliği gibi öncelikler yer almaktadır.¹¹²⁰

Genel olarak, Avrupa Komisyonu ile çok iyi bir iş birliğine sahip olan Karadağ'ın aynı zamanda üye devletlerle de bireysel ilişkileri iyi düzeydedir. 2007 yılından bu yana 610 milyon avroyu aşan geri ödemesiz yardımla Avrupa Birliği, Karadağ'daki en büyük bağışçı olarak ülkenin kalkınmasını ve devam eden reformları desteklemiştir. Uzun süredir devam eden mali yardım, kalkınmayı ve somut reformları teşvik ederek birçok alanda vatandaşların refahına katkıda bulunan program ve projelere harcanmıştır. AB'ne diğer aday ülkelerle karşılaştırıldığında, Karadağ müzakere sürecinde en başarılı olan ülkedir. AB'nin 29 Haziran 2012'de başlamış olduğu katılım müzakerelerinin ardından taranan 33 faslın tamamı açılmış olup, bunların 3'ü geçici olarak kapatılmıştır. Karadağ'ın yakın gelecekte AB üyeliği alması için önünde ciddi bir engel görülmemektedir.¹¹²¹ Ancak müzakere süreci son yıllarda yavaşlamıştır. AB üye ülkelerinin genişleme konusundaki farklı tutumları, sadece Karadağ'da değil, bölgedeki diğer ülkelerde de AB genişleme sürecini yavaşlatmıştır. AB yetkilileri arasındaki bu anlaşmazlık, AB'ye katılım için yeni kuralların kabul edilmesiyle ilgilidir; 2020'de müzakere sürecini iyileştirmek için Avrupa Komisyonu, AB genişlemesinin "Yeni Gözden Geçirilmiş Metodolojisini" kabul etmiştir. Karadağ müzakerelerde ileri bir aşamada olmasına rağmen, katılım süreci, daha iyi sonuçlar vermesi gereken yeni kurallar çerçevesinde devam etmektedir. Ancak, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa perspektifi sorunu belirsizliğini korumaktadır. AB yetkilileri Batı Balkanlar'ın AB entegrasyonunun önemine işaret etmelerine rağmen, Karadağ ve diğer Balkan ülkelerinin AB'ye katılması konusunda hala net bir tablo yoktur. Ekonomik açıdan

¹¹¹⁹“Karadağ”, T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Erişim: 20.11.2020. https://www.ab.gov.tr/karadag_45465.html

¹¹²⁰ “Karadağ Avrupa Birliği Süreci”

¹¹²¹ “The European Union and Montenegro”, Delegation of the European Union to Montenegro, (23.07.2021). Erişim: 28.01.2023, https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225, “Relations between Montenegro and Major Powers”, Montenegro external relations briefing, Vol. 43, No. 4 (ME), Erişim: 31.01.2023 September 2021, <https://china-cee.eu/2021/10/28/montenegro-external-relations-briefing-relations-between-montenegro-and-major-powers/>

Karadağ'ın AB ile çok yoğun bir iş birliği bulunmaktadır. Toplam mal ithalatının yaklaşık %50'si AB'den yapılırken, AB'ye yapılan ihracat, Karadağ'ın toplam mal ihracatının yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Ayrıca toplam turist sayısının üçte biri AB'den gelmektedir.¹¹²²

Hükümeti 30 yıldır yöneten DPS yetkilileri, 2020 seçimleri ile koalisyon hükümeti kuran üçlü “Za Buducnos Crne Gore” (ZBCG) (Karadağ'ın Geleceği İçin) bloğunun, Karadağ'ın Batı'ya yönelik politikalarından vazgeçirerek geçmişe döndüreceklerini, Karadağ'ı NATO üyeliğinden çıkartacaklarını, Rusya'nın menfaatlerine hizmet eden bir ülke haline getireceğini, Karadağ'ı, kurumlarını ve Karadağ'ın uluslararası durumunu tanımadıklarını iddia etmişlerdir. Üç ayrı partinin (ZBCG, MNN, URA), görüşlerini birbirinden farklı şekilde tanıtmalarına karşın ortak görüşleri, otuz yıldır iktidarda olan DPS ve eski lideri ve şimdiki Cumhurbaşkanı Milo Đukanović'e karşı olmaları ve Karadağ'ın değişimini talep etmeleri olmuştur. Yıllardır iktidarda olan ve yargıda, çeşitli devlet kademelerinde ve pek çok alanda kemikleşmiş kadroları bulunan Milo Đukanović, Karadağ'da halen en aktif siyasi figürdür. Ayrıca, yeni hükümetin yalnızca bir koltuk fazla alarak az bir çoğunlukla kurulduğunun farkındadır. ZBCG bloku içerisindeki partiler muhalefet dilini, aşırı Sırp milliyetçisi, popülist ve NATO karşıtlığı üzerinden yükselen bir söylemle geliştirmişlerdir. ZBCG içinde yer alan aşırı Rus yanlısı ve Sırp milliyetçisi siyasi partilerin NATO üyeliğine şiddetle karşı oldukları, NATO'yu, 1999 yılında gerçekleşen Kosova Savaşı'nda Karadağ'ı bombalayan bir örgüt olarak gördükleri ve NATO üyeliği ile tarihi ve kültürel bağların olduğu Rusya'ya karşı ihanet olduğu yönünde söylemleri bulunmaktadır. En etkili dini otoritesi olan Karadağ'daki Sırp Ortodoks Kilisesi'nin de NATO üyeliğine karşı olması ve DPS hükümeti politikalarını sert bir dille eleştirmesi, Karadağ halkının NATO üyeliğine verdiği desteğin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Nitekim 2020 Ağustos ayında Demokrasi ve İnsan Hakları Merkezi (CEDEM) tarafından yapılan anket sonuçlarında; Karadağ halkın halan daha %41'nin NATO üyeliğini istemediklerini desteğin ise %38'lerde olduğu raporlanmıştır. Karadağ'ın AB üyeliğini ise, hemen hemen tüm siyasi partiler ve halkın büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenmektedir. İktidar değişikliği ile, Karadağ'ın NATO üyelik süreci Karadağ gündemini oldukça meşgul etmiştir. Ancak Kuzey Atlantik Antlaşmasınının 13.maddesine göre, “ittifaktan

¹¹²² “Relations between Montenegro and Major Powers”.

ayrılmak isteyen taraf ülkeler ittifakta 20 yıl kaldıktan sonra antlaşmanın fesih talebini ABD hükümetine sunar ve bundan bir yıl sonra ittifaktan ayrılabilirler” hükmü Karadağ’ın, 2037 yılını beklemesi gerekir.¹¹²³

2006 yılında bağımsızlığın yeniden tesis edilmesinden bu yana Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonları ile de birbirine bağlı olan ve Avrupa Birliği tarafından da güçlü bir şekilde teşvik edilen iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel iş birliği, Karadağ’ın dış politikasının ana önceliklerinden biri olmuştur.¹¹²⁴ Karadağ, ulusal, bölgesel ve uluslararası öneme sahip çeşitli alanlarda iş birliğini güçlendirmeyi ve temaslar kurmayı amaçlayan, uzman düzeyinden en üst siyasi düzeye kadar 30’dan fazla bölgesel girişimin çalışmalarına katılmaktadır. Özellikle bölgesel sahnede görünürlüğü artırma ve iş birliği mekanizmalarında stratejik çıkar pozisyonlarında bulunma konusunda somut adımlar atılmaktadır.¹¹²⁵

Sırbistan ile Karadağ arasındaki bağımsızlık referandumu döneminin (ve özellikle Sırbistan milliyetçi Başbakanı Vojislav Koštunica’nın 2004-2008 döneminin) karakteristik özelliği olan gerilimler, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. İki hükümet arasındaki iş birliği yakın olmakla birlikte, özellikle Karadağ’ın yeni kimliğinin inşasından kaynaklanan tarih, din, dil ve diğer konuların yorumlanmasıyla ilgili olarak bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır.¹¹²⁶ Karadağ’ın Sırbistan ile olan yakın bağları dış ticaret rakamlarında açıkça görülmektedir. 2022’nin ilk çeyreğinde, Sırbistan pazarının Karadağ’ın ihracatındaki payı %32 ve ithalatındaki payı %50 olarak gerçekleşmiştir. Karadağ’ın başlıca ihracat faaliyeti, ilaçların yanı sıra alüminyum ve elektrik satışını içermektedir.¹¹²⁷ Turizm Karadağ ekonomisinin önemli bir parçası olduğu için, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştiği önemli alanlardan biri de turizmdir; Sırp turistler Karadağ’da ya birinci ya da ikinci (Ruslardan sonra) yabancı turistlerdir. 2015 yılında

¹¹²³ Hülya Terzi, “Karadağ’da 29 yıl sonra yaşanan iktidar değişikliği”, Erişim: 30.01.2023, <https://www.institute.org/opinion/karadagda-29-yil-sonra-yasanan-iktidar-degisikligi>

¹¹²⁴ “Regional cooperation”, Government of Montenegro, Erişim: 30.01.2023. <https://www.gov.me/en/article/regional-cooperation>

¹¹²⁵ “Regional cooperation”, Government of Montenegro.

¹¹²⁶ Boris Vukićević, “Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction” *Lithuanian Foreign Policy Review*, 36/1,2017, (pp.107-135), p.123.

¹¹²⁷ Łukasz Kobeszko, “Growing pains. Montenegro after 16 years of independence”, Number:474 (31.10.2022). Erişim: 31.01.2022, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW_Commentary_474.pdf

Karadağ'ı ziyaret eden turistlerin yarısından fazlası Ruslar veya Sırp'lardı, üçüncü sırada Bosna-Hersekli turistler yer almaktadır.¹¹²⁸

2021'de turizm sektörü tarafından elde edilen gelir, ülkenin GSYİH'sının %30'undan fazlasını oluşturan 700 milyon avroyu aşmıştır. Karadağ, tüm Avrupa ülkeleri arasında turizme en bağımlı ülkedir. Covid-19 salgını ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, ülkeye turist akışını durdurduğu için Karadağ ekonomisine büyük bir darbe vurmuştur. 2020-2021'de otel ve eğlence sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin %58'i ve turizm sektörünün diğer kollarında faaliyet gösteren girişimcilerin %72'si ticari faaliyetlerini geçici olarak durdurmak zorunda kalmışlardır.¹¹²⁹

Bilindiği üzere Karadağ, etnik gruplar arası silahlı çatışma yaşamamış tek eski Yugoslav cumhuriyetidir. Ancak 1990'larda Hırvatistan ve Bosna-Hersek'teki savaşlarda, özellikle Dubrovnik operasyonunda oynadığı rol, yine de bu iki ülke ile ilişkilerine belirli bir yük getirmiştir.¹¹³⁰ 1991 yılında Sırp-Hırvat savaşında güzel surlarla çevrili Dubrovnik şehrinin bombalanması ve Adriyatik kıyısının savaşın başlangıcında Yugoslav birlikleri tarafından yağmalanması uluslararası öfkeye neden olmuştur. 2000 yılında henüz Sırbistan'ın Yugoslav federasyonundaki ortağı iken dönemin Karadağ Cumhurbaşkanı Mila Đukanović dönemin Hırvatistan Cumhurbaşkanı Stipe Mesić ile bir araya gelmiş, Dubrovnik'in bombalanmasıyla ilgili olarak *"Kendi adıma ve tüm Karadağ vatandaşları adına, başta Konavli ve Dubrovnik olmak üzere tüm Hırvatistan vatandaşlarından herhangi bir üyesinin maruz kaldığı tüm acı ve maddi zarar için af dilemek istiyorum"* sözleri ile özrünü dile getirmiştir ve iki ülke arasındaki bağları geliştirmenin yollarını görüşerek ticareti artırmanın ve Adriyatik kıyısı boyunca ulaşım ve turizm projelerinde işbirliği yapmanın yollarını da görüşmüşlerdir.¹¹³¹ Karadağ ve Hırvatistan arasında Prevlaka yarımadası sorunu potansiyel bir sorun olsa da, iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir.¹¹³²

¹¹²⁸ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.123-124.

¹¹²⁹ Kobeszko, "Growing pains. Montenegro after 16 years of independence"

¹¹³⁰ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.123.

¹¹³¹ "Đjukanovic 'sorry' for Dubrovnik bombing", Erişim: 31.01.2023, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/805024.stm>

¹¹³² Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.124.

Karadağ'ın dış politikasında bölgesel iş birliğinde almış olduğu en büyük radikal karar, Sırbistan'ın ve Karadağ'daki büyük Sırp toplumunun tepkilerine rağmen, 2008 yılında Sırp tarafından Ortodoks Hıristiyan dinlerinin ve devletlerinin beşiği olarak görülen Kosova'yı tanınması olmuştur. Karadağ AB entegrasyonu çıkarları doğrultusunda ilişkileri "normalleştirmeyi" kabul etmesine rağmen Sırbistan hala Kosova'nın Sırbistan'ın bir eyaleti olduğunu savunmaktadır.¹¹³³

Karadağ'ın dış politikasında da belirleyici bir önem taşıyan insan haklarına saygılı bir politika izleme taahhüdü, onun bölgedeki ve bölge dışındaki devletler ile ilişkilerini normalleştirme iradesini yansıtmaktadır.¹¹³⁴ Karadağlılar Sırp ve Makedonlardan farklı olarak ülkelerindeki Arnavut azınlıkla ve diğer etnik gruplar ile istikrarlı ilişkilere sahiptirler. Bu durum Karadağ'ın Arnavutluk ile olan ilişkilerini olumlu etkilemektedir. Ekonomik ilişkiler diğer komşulara nazaran yakın olmasa da siyasi ilişkiler iyi durumdadır. Genel olarak, uzun bir çatışma döneminden sonra, Batı Balkan ülkeleri artık karşılıklı bağlarını geliştirmek için çeşitli bölgesel girişimler (CEFTA, Adriyatik-İyon Girişimi, Orta Avrupa Girişimi ve Güneydoğu Avrupa İş Birliği Girişimi gibi) aracılığıyla iş birliği yaparak barış inşa etmektedirler. Karadağ, komşu ülkelerle, özellikle Hırvatistan ve Arnavutluk ile istikrarlı ilişkilerini güçlü bir şekilde vurgulamaya çalışmaktadır.¹¹³⁵

Karadağ ve Rusya Slav ve Ortodoks mirasını paylaşmaları nedeniyle Karadağ siyasetinde bir Rus etkisi görülmektedir. Rusya ile olan bağ sadece diplomatik anlamda değil ekonomik anlamda da önemi büyüktür. 2000'li yıllarda, özellikle 2006'daki bağımsızlıktan sonra, önemli sayıda Rus Karadağ kıyılarında gayrimenkul yatırımı yapmış, bu da çok sayıda Rus turistin yanı sıra Rusya'dan Karadağ'a önemli bir para akışı sağlamasına yol açmıştır.¹¹³⁶ Ancak NATO'ya katılmak isteyen ve AB politikası izleyen Karadağ; 2014 yılında Ukrayna'nın kuzeyindeki Donbas olayları ve Rusya'nın

¹¹³³ "Montenegro Opposition Launch Petition Against Kosovo Recognition", Balkan Insight. (03.09.2018) Erişim: 31.01.2023, <https://balkaninsight.com/2018/09/03/montenegro-serbs-petition-against-kosovo-recognition-09-03-2018/>

¹¹³⁴ Desanka Lopičić, "XXI. Yüzyılda Karadağ'da İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Gelişimi-Karadağ'da Anayasa Mahkemesi'nin Rolü" *Anayasa Yargısı* 28/1, 2012, (ss.807-833), s. 813.

¹¹³⁵ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.124-125.

¹¹³⁶ "Relations between Montenegro and Major Powers"

Kırım'ı ilhak etmesi nedeniyle Washington ve Brüksel'in Rusya'ya yönelik yaptırımlarını desteklemiştir. NATO'nun doğruya doğru genişlemesini bir tehdit olarak gören Rusya'nın, Karadağ'ı ittifaka katılmaktan caydırmak için yoğun bir şekilde lobi yapmış, hatta 2016' da Kremlin bir darbe girişimini destekleyecek kadar ileri gitmiştir. Buna rağmen Karadağ 2017'de NATO'ya katılmıştır. Bütün bunlar Karadağ ile Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır.¹¹³⁷ Karadağ'da 2020'de hükümet değişikliği, Rusya'nın daha fazla varlığını etkilemiştir çünkü mevcut iktidar koalisyonunun bazı üyeleri Rus yanlısı siyasetçilerden oluşmaktadır. Buna rağmen Karadağ, 2014'teki Rusya'ya uygulanan yaptırımların yürürlükte kalması için AB entegrasyon politikasını izlemektedir.¹¹³⁸

Karadağ, bağımsızlığını kazandıktan sonra, ekonomisi sözde bir yatırım patlaması dönemine girmiş ve yabancı yatırımlar açısından önde gelen ülkelerden biri olmuştur. Yatırım dalgası, küresel ekonomik krizin Karadağ ekonomisinin ciddi yapısal sorunlarını ortaya çıkardığı 2008 yılına kadar devam etmiştir. 2007 yılına gelindiğinde, yaklaşık otuz bin Rus, arazi ve gayrimenkul satın almış ve Karadağ'a yaklaşık 2 milyar dolar yatırım yapmıştır. Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi tarafından talep edilen bir brifing yazısında, ekonomiye yapılan bu doğrudan yatırımlar, Balkanlar'da sağlam bir Rusya temeli oluşturuyor olarak görülürken, birçok kişi bunu, iki ülke arasındaki yakınlık ve geleneksel dostlukla birleşen Karadağ pazarının çekiciliğinin beklenen bir sonucu olarak nitelendirmiştir. Bazıları ise Karadağ'daki Rus ekonomik varlığının nihai amacının, gelecekteki siyasi eylemler için sağlam bir temel oluşturmak olduğunu düşünmüşlerdir. The Kremlin Playbook adlı yayında bir grup yazarın iddia ettiği gibi; *“Rusya, politika oluşturma sürecini etkileyerek çıkarlarını ilerletmek için bölge genelinde anlaşılmaz bir ekonomik ve siyasi himaye ağı geliştirmiştir.”*¹¹³⁹

Rusya'nın Karadağ'ı ekonomik olarak himaye altına alarak nüfus kazanmaya çalışması tek izlediği yol değildir. Rusya-Karadağ dostluğunun çok sayıda birliği

¹¹³⁷ Giorgio Cafiero, “As the Ukraine war rages, Montenegro's juggling act gets harder”, (20 May 2022). Erişim: 01.02.2023, <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/20/ukraine-war-means-difficult-juggling-act-for-montenegro>, “Montenegro Is the Latest Domino to Fall Toward Russia”, (17.09.2020). Erişim: 01.02.2023. <https://foreignpolicy.com/2020/09/17/montenegro-latest-domino-fall-russia-pro-west-europe-nato>

¹¹³⁸ “Relations between Montenegro and Major Powers”

¹¹³⁹ Ivana Gardasevic, “Russia and Montenegro: How and Why a Centuries Old Relationship Ruptured”, *The Post-Soviet World-The Quarterly Journal*, 17/1, Winter-2018, (pp.61-75). p.65-66.

kurulmuştur. Özellikle Karadağ'daki güçlü Sırp Ortodoks Kilisesi, Rus Ortodoks Kilisesi ile iş birliğini yoğunlaştırmış ve Karadağ'da üç Rus Ortodoks kilisesinin inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle aynı zamanda NATO karşıtı bir hareket de kurulmuştur. Karadağ toplumunda NATO referandumu lehinde oy kullanan ulusal Karadağlılar ve kendilerini Sırp olarak görenler arasındaki bölünmeleri istismar eden Piskopos Amfilohije Radoviç Sırp Kilisesi'ni kullanarak, Karadağ'ın NATO'ya üyelik yolunu engellemek için Karadağ ve Sırbistan'daki Rus temsilcileriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Radoviç, Karadağ'da askeri tarafsızlığı destekleyen ve NATO'ya katılmaya karşı bir referandum düzenlenmesinden yana olan çok sayıda etkinlikte onur konuğu olmuştur.¹¹⁴⁰

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana, Batılı ülkeler Rusya'ya ciddi yaptırımlar uygulayarak Rus vatandaşlarının yabancı varlıklarını dondurmuş, Rus bankalarını Swift uluslararası ödeme sisteminden dışlamışlardır. 1 Mart'ta Karadağ, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya tarafından da desteklenen Avrupa Birliği'nin yaptırımlarına katılmıştır. Karadağ halkı geleneksel olarak Rusya'ya sempati duyan büyük bir Sırp nüfusa sahip olduğundan Rusya ve işgali konusunda bölünmüş bir durumdadır.¹¹⁴¹ Bir yandan Batı yanlısı politikacılar, Karadağ'ın NATO ile uyumu için Ukrayna'yı desteklemesi gerektiğine düşünürken Demokratik Cephe gibi ülkedeki Sırp yanlısı gruplar tarafsızlığı savunmakta ve Karadağ'ın Moskova ile tarihi ilişkisini bozmasını istememektedirler. Rus yanlısı veya Batı yanlısı bir ittifak sorunu, Karadağ siyaseti ve kimliğinde uzun süredir devam eden bir çatlağı da beslemektedir. Karadağ'daki bazı radikal gruplar protesto gösterileri ile açıkça Rusya'nın savaşını desteklese de her Belgrat yanlısı kamptakilerin tamamı Rusya'nın Ukrayna'daki savaşını desteklememektedir. Diğer bir kesim, NATO'nun 1999'da Podgorica'yı bombalamasını ve Amerika'nın "kukla devleti" olma korkularını gerekçe göstererek tarafsızlıktan yanadır. Ayrıca Karadağ'ın Rusya ve Slav ülkeleriyle uzun süredir devam eden bağlarını korumaya da kararlıdır. Tarafsız bir pozisyonu destekleyen diğerleri, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'nın Rusya'ya yönelik algılanan

¹¹⁴⁰ Gardasevic, "Russia and Montenegro: How and Why a Centuries Old Relationship Ruptured", p.66-67.

¹¹⁴¹ Samir Kajoseviç, "Russia Adds Montenegro, Albania and North Macedonia to 'Enemy' List", (7 March 2022), Erişim: 02.02.2023. <https://balkaninsight.com/2022/03/07/russia-adds-montenegro-albania-and-north-macedonia-to-enemy-list/>

tehdidini ele alış biçimini eleştirirken bile, NATO'nun doğruya doğru genişlemesini çatışmayı körükleyen bir faktör olarak görmektedirler.¹¹⁴²

Karadağ, dış politika önceliklerine uygun olarak diğer ülkelerle ikili ilişkilerinin kalıcı olarak geliştirilmesine özen göstermektedir. Kuzey ve Güney Amerika ülkeleriyle ikili ilişkilerde iş birliğinin geliştirilmesini ve ortaklığın güçlendirilmesini amaçlayan açık dış politikanın daha fazla uygulanması da odak noktasıdır. Avrupa entegrasyonuna öncelikli vurgu yapan Karadağ; Avrasya, Asya, Afrika, Orta Doğu, Pasifik ve Okyanusya ülkeleri ile de ikili ilişkilerin geliştirilmesine ve genel iş birliğinin güçlendirilmesine odaklanmıştır.¹¹⁴³

ABD, 1878'de Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasının ardından 1905'te Karadağ ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Karadağ, Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'na dahil edildiğinde ABD'nin Karadağ ile diplomatik ilişkileri 1920'de sona ermiştir.¹¹⁴⁴ Sırbistan ve Karadağ devlet birliğinin dağılmasının ardından ABD ile Karadağ arasında resmi diplomatik ilişkiler 2006 yılında başlamış olsa da iki ülke arasındaki ilişki, ABD'nin ülkede barışı ve çok etnikli uyumu korumadaki rolü ile 1990'larda başlamıştır.¹¹⁴⁵ ABD'nin son on yılda Batı Balkanlar'daki ilgisinin azalmasının ardından, 30 Ağustos 2019 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, Müsteşar Yardımcısı Matthew Palmer'i Batı Balkanlar özel temsilcisi olarak atadığını ve Palmer'in ABD'nin "bölgede barış, istikrar ve refahı desteklemek için diplomatik angajmanı güçlendirme ve Batı Balkan ülkelerinin Batı kurumlarına entegrasyonuna odaklanma" çabalarına öncülük edeceğini duyurmuştur. Bu durumun Karadağ'ın Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyon sürecinin iyileştirilmesine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.¹¹⁴⁶ ABD, Karadağ'da farklı düzeylerde varlık göstermektedir. Amerikan donanma gemileri

¹¹⁴² Giorgio Cafiero, "As the Ukraine war rages, Montenegro's juggling act gets harder".

¹¹⁴³ "Bilateral relations", Government of Montenegro, Erişim: 04.02.2023. <https://www.gov.me/en/article/bilateral-relations>

¹¹⁴⁴ "U.S. Relations With Montenegro", Erişim:03.02.2023, <https://www.state.gov/u-s-relations-with-montenegro/>

¹¹⁴⁵ "Relations between Montenegro and Major Powers"

¹¹⁴⁶ "Washington Names Matthew Palmer As Special Envoy To Western Balkans", (August 31, 2019), Erişim: 03.02.2023. <https://www.rferl.org/a/washington-names-matthew-palmer-as-special-envoy-to-western-balkans/30139136.html>

düzenli olarak Karadağ limanlarını ziyaret etmektedirler. Karadağ, Amerika'nın Maine Eyaleti ile hem sivil hem de askeri konularda ortaklık anlaşmalarına sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri, medya eğitim programları aracılığıyla Karadağ'daki demokratik yapıların güçlendirilmesini desteklemekte, Karadağlı sivil toplum kuruluşlarına hibeler yoluyla demokrasinin sosyal ve entelektüel temellerinin oluşturulmasına yardımcı olmakta, yurttaşlık bilincini artırmaya yönelik diğer projeleri desteklemekte, özellikle Karadağlı gençler arasında liderlik becerilerini geliştirmekte ve Karadağ polisi, askeri ve gümrük memurlarına eğitim, rehberlik ve teknik yardım sağlamaktadır. Karadağlı liderler; başbakan, cumhurbaşkanı, meclis başkanı, dışişleri bakanı ve savunma bakanı ve ayrıca muhalefet liderleri düzenli olarak ABD'yi ziyaret etmektedirler.¹¹⁴⁷ Karadağ ve Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü dahil olmak üzere bir dizi aynı uluslararası kuruluşa üyedir. Karadağ ayrıca NATO'nun Barış için Ortaklık programı ve Adriyatik Tüzüğü'nün de bir katılımcısıdır.¹¹⁴⁸

ABD'nin Karadağ'a yaptığı yardım, ülkenin Avrupa-Atlantik entegrasyon yolunda ilerlemesi, organize suç ve yolsuzlukla mücadele yeteneğini geliştirmesi, sivil toplumu ve demokratik yapıları güçlendirmesi, özgür ve bağımsız gazeteciliği teşvik etmesi ve Balkanlar'da istikrarı desteklemesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. ABD 1998'den beri 450 milyon doların üzerinde yardım sağlamıştır; 2020 mali yılında Karadağ'a yapılan yardım, ikili, bölgesel ve COVID ek finansman dahil olmak üzere toplam yaklaşık 13 milyon dolardır.¹¹⁴⁹ Karadağ ile ABD arasındaki dış ticaret de hacim olarak önemli düzeyde değildir. ABD'ye yapılan toplam mal ihracatı, Karadağ'ın toplam ihracatının %0,4'ünü oluştururken, ABD'den yapılan ithalat toplam mal ithalatının %1'ini oluşturmaktadır (2019). ABD'den gelen toplam turist sayısı, toplam gelen turist sayısının %1,4'ünü temsil etmektedir (2019).¹¹⁵⁰

Birçok konuda Karadağ'ın ve Amerika'nın çıkarları örtüşmektedir. Balkanlar'ın daha önce istikrarsız olan bölgesinin istikrarlı kalması ve barışı koruması ABD'nin

¹¹⁴⁷ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.130.

¹¹⁴⁸ "U.S. Relations With Montenegro"

¹¹⁴⁹ "U.S. Relations With Montenegro"

¹¹⁵⁰ "Relations between Montenegro and Major Powers"

çıkarınadır. Bu Karadağ için de çok önemlidir. Karadağ'ın kendisinin bölgesel bir istikrarsızlık kaynağı haline gelmesi pek olası görünmese de Karadağ'ın savaş alanı dışında olmasına rağmen yetersiz kaldığı 1990'lara dönme korkusu her zaman mevcuttur. Balkan ülkelerinin kendi tarafında olması ABD'nin çıkarınadır. Balkan bölgesi, eskiye göre stratejik önceliğinde bir gerileme yaşanmasına rağmen, Asya'ya ve daha ileride Orta Doğu'ya en yakın bölgesi olmaya devam etmektedir ve Rusya'nın da ilgi alanı olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla her iki ülke de gelecekte belli bir noktada, Sırbistan da dahil olmak üzere tüm Batı Balkan ülkelerinin NATO aracılığıyla ABD ile uyumlu hale gelmesi konusunda ortak çıkarları paylaşmaktadırlar. Bu nedenle istikrar sağlamaya çalışan hükümet, büyük ihtimalle bundan sonra da Batı'dan, en başta da Amerika'dan gelen talimatları muhtemelen daha hızlı ve fazla analiz yapmadan takip etmeye devam edecektir. ABD, güvenlik tehditleri bakımından hala kırılgan olan bölgede Karadağ güvenliğinin tek olası garantörü olarak görülmektedir.¹¹⁵¹

Karadağ ve Çin arasındaki ekonomik iş birliği son yıllarda yoğunlaşmıştır. Çinli şirketler Karadağ'da ulaşım altyapısı, enerji ve turizm gibi çeşitli alanlarda önemli altyapı projeleri gerçekleştirmektedirler. Çinli şirketle ortak yürütülen en önemli altyapı projesi kuşkusuz Karadağ'ın bir Çin bankasına borçlu olduğu otoyol inşaatıdır.¹¹⁵² Karadağ'ın sorunlarından biri, büyük ölçüde kâr getirmeyen karayolu altyapı yatırımlarının uygulanması için Çin tarafından Karadağ'a verilen pahalı krediler nedeniyle oluşan en büyük borcudur. AB, Karadağ'ın kredilerini geri ödeyemeyeceği korkusuyla bu projelerin bir kısmına fon sağlamayı reddetmiştir. Sonuç olarak, Karadağ makamları Çin finans kurumlarından borç para almaya başlamış ve Pekin, Karadağ'ın devlet borcunun yaklaşık beşte birinin alacaklısı olmuştur. 2014 yılında Karadağ devleti, Bar limanından Sırbistan'a giden bir otoyolun inşası için Çin Exim bankasından 809 milyon avrodan fazla borç almıştır. Nisan 2021'de, 55 milyon avroyu aşan bu kredinin ilk taksitinin geri ödenmesi için son tarih öncesinde Podgorica, yardım için Avrupa Komisyonu'na başvurmuştur. Şu anda hükümet temsilcileri, ülkenin Bar'daki limanın kontrolünü Pekin'e devretmek zorunda kalacağı bir senaryoya ilişkin artan endişeler nedeniyle Karadağ'ın Çin'e olan kredi bağımlılığını sona erdirmesi gerektiğini

¹¹⁵¹ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.130-131.

¹¹⁵² "Relations between Montenegro and Major Powers"

vurgulamaktadır.¹¹⁵³ Çin, Karadağ'ın ilk üç ithalat ortağı arasında yer almaktadır. Karadağ'ın yeni ticaret filosunun gemileri Şangay'da inşa edilmiştir.¹¹⁵⁴ Son yıllarda Çin'den gelen turist sayısı da artmıştır. 2015 yılına kıyasla 2019 yılında ülkeye gelen Çinli turist sayısı 5,6 kat artış göstermiştir. Çin'den gelen turistler, 2015'e göre 2,1 puan daha fazla olan 2019'daki toplam yabancı turist sayısının %3'ünü oluşturmuştur.¹¹⁵⁵

Karadağ, uluslararası ilişkilerde Çin'in artan önemini farkındadır ve Karadağ'ın açtığı büyükelçilikten birisi Pekin'dedir. Daha önce de belirtildiği gibi, iddialı Rusya'nın, Batı'nın Balkanlar'da daha güçlü müdahalesini kışkırtırken, Çin'in bölgede artan müdahalesi için durum henüz böyle görünmemektedir. Çin, küresel ABD çıkarları için Rusya'dan daha güçlü bir tehdit oluşturuyor ancak Balkan bölgesinde, en azından şu anda, ekonomik çıkarlarının peşinden gitmeye devam etse de Balkan uluslarının dış politikasına dahil olma araç ve çıkarlarına sahip değildir. Balkanlar'a coğrafi uzaklık, kültürel benzerliklerin ve tarihi bağların yokluğu, onu şimdilik daha az tehdit haline getirmektedir. Bu durum Karadağ'ın Çin ile ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmaktadır.¹¹⁵⁶

Türkiye, Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan eden Karadağ'ı 12 Haziran 2006 tarihinde tanımış 3 Temmuz tarihinde diplomatik ilişki kurmuştur.¹¹⁵⁷ Karadağ ile Türkiye arasında serbest ticaret alanı kurulmasına ilişkin sürdürülen müzakereler sonucunda Karadağ Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 26 Kasım 2008'de İstanbul'da imzalanmış olup, anlaşma metni 1 Mart 2010 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.¹¹⁵⁸ Karadağ, son on beş yılda Türkiye ile çok daha güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Uzun Türk varlığı bölgede güçlü bir iz bırakmıştır. Karadağ nüfusunun beşte biri Müslümandır. Ayrıca birçok gelenek, görenek ve kelimeler Karadağ yaşam tarzına geçmiştir. 21. yüzyılda Balkanlar'daki etkisini yeniden ortaya koyan Türkiye, Türklerin imajını kısmen değiştirmek için Türk dizilerinin, Türk yemeklerinin ve müziğinin

¹¹⁵³ Kobeszko, "Growing pains. Montenegro after 16 years of independence"

¹¹⁵⁴ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.132.

¹¹⁵⁵ "Relations between Montenegro and Major Powers"

¹¹⁵⁶ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.132.

¹¹⁵⁷ Ramazan Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, Pegam Akademi, Ankara 2021, s.240.

¹¹⁵⁸ "Karadağ", s. 4, Erişim: 13.12.2023, https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/Karadag.pdf

popülaritesi ve İstanbul'a ve diğer popüler turistik yerlere yakınlığı gibi yumuşak gücünü kullanmıştır.¹¹⁵⁹ İki ülke arasında ortak bir tarih ve kültürel benzerlikleri paylaşılması ile başta ekonomi ve siyasi alanında olduğu kadar başka alanlarda da ilişkilerin üst düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, Karadağ Sancağındaki Boşnaklar ve ülkenin Arnavut kökenli vatandaşlarının Türkiye'de akrabaları bulunmaktadır.¹¹⁶⁰ Karadağ Türkiye'ye yakınlık duymakta ve uluslararası alanda Türkiye ile dayanışma sergilemektedir. İki ülke arasında kültür, eğitim alanlarında ilişkilere önem verilmektedir. Türkiye Karadağlı öğrencilere Büyük Öğrenci Projesi (BÖP), hükümet bursu kapsamında burslar verilmektedir ve artarak devam etmektedir. Karadağ'daki Müslümanların din görevlisi ihtiyaçlarının karşılanması için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından her sene burs verilmektedir. TİKA Karadağ Ofisi Karadağ ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerde, tarihi eserlerin restorasyonunda, eğitim kapasitesi geliştirmeye yönelik birçok projeye katkı sağlamaktadır.¹¹⁶¹ TİKA dışında Türkiye Cumhuriyeti Podgorica Büyükelçiliği bünyesinde Karadağ'da faaliyet gösteren kurumlardan birisi de Yunus Emre Enstitüsü'dür. Türk kültür ve sanatını, folklorunu, Türk dilini öğrenmek isteyenlere hizmet vermektedir. Bu vakıf, bugüne kadar Karadağ'da sergiler, şiir akşamları, çeşitli konserler, sanat ve edebiyat yarışmaları, Türk Film festivalleri gibi etkinlikler düzenlemiştir. Yunus Emre Enstitüsü bilhassa düzenli bir şekilde Türk dili kursları ve diğer birçok sertifikalı program düzenlemektedir.¹¹⁶²

Karadağ'da yapısal reformların yavaş gitmesi ve rekabet gücü ile ilgili problemler nedeniyle mal ihracatı GSYİH'nın %25'ine tekabül etmektedir. Ağırlıklı olarak belirli ürünlere bağlı olan ihracatın %70'ini alüminyum, çelik ve petrol ürünleri teşkil etmektedir. Ülkenin ithalatı ihracatına göre daha çeşitli ürünlerden oluşmaktadır. Ülke hemen hemen her şeyi ithal etmek zorundadır.¹¹⁶³ İhracat yaptığı ülkeler; (2021

¹¹⁵⁹ Vukićević, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", p.133.

¹¹⁶⁰ Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, s.240.

¹¹⁶¹ "Karadağ Cumhuriyeti", Ankara Ticaret Odası, s.19-20. Erişim: 04.02.2023.
<https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Cİke%20Raporlar%C4%B1/Karada%C4%9F.pdf>

¹¹⁶² Emina Kalač, Karadağ'ın Bağımsızlığıyla Birlikte Gelişen Türkiye ve Karadağ İlişkisinin Medya Analizi. (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya 2022.

¹¹⁶³ Özey, *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, s.238.

yılı) Sırbistan (%24), İsviçre (%11,5), Bosna-Hersek (%7,65), İtalya (%5,79), Türkiye (%5,54), Slovenya (%5,02), Almanya (%4,65), Arnavutluk (%4,57), Polonya%3,47. İthalat Yaptığı Ülkeler; Sırbistan (%20), Çin (%9,83), Almanya (%9,25), İtalya (%6,23), Yunanistan (%5,91), Hırvatistan (%5,54), Bosna-Hersek (%5,17), Türkiye (%4,4), İspanya (%2,15), İsviçre (%2,14)'dir.¹¹⁶⁴

Karadağ Cumhuriyeti, bağımsızlığını yeniden tesis ettiğinden itibaren, genellikle Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonlarına yönelik politikalar dış politikasının ana gündemini teşkil etmiştir. Burada, dış politikaya tesir eden iç etkenlerin daha fazla hissedildiğini de vurgulamak gerekir. Bu etkenler arasında en önemlilerinden birisi Karadağ'ın sosyal-demografik yapısıdır. Karadağ'da hiçbir etnik grup, nüfusun yarısından fazlasını oluşturmamaktadır ve farklı etnik topluluklar, hükümetin izleyeceği dış politika konusunda zıt görüşe sahiptir. Karadağlıların çoğu Avrupa-Atlantik entegrasyonunu desteklerken, ikinci en büyük etnik grubu oluşturan Karadağlı Sırp'lar ise bu görüşe yakın değildir. Otuz yıl sonra değişen yeni hükümet Batı'dan pek hoşlanmasa da Avrupa entegrasyonu ülke istikrarının temel direği olarak görüldüğünden bu istikametten dönülmeyeceği ortadadır. Bu husus, potansiyel güç olarak görülen Rus etkisinin Karadağ üzerinde nüfuz sağlayamayacağına işaret etmektedir.

¹¹⁶⁴ "Annual International Trade Statistics by Country (HS)", Erişim: 13.02.2023, <https://trendeconomy.com/data/h2/Montenegro/TOTAL>

SONUÇ

Ulus ve ulusal kimlik birbiriyle bağlantılı kültürel, etnik, bölgesel, politik vb. pek çok bileşenden oluşan karmaşık olgudur. Ulusal kimlik; ortak kültür, tarih, anılar, mitler ve geleneklerle birleşmiş bir topluluğun üyeleri arasındaki dayanışma bağlarını ortaya koyar. Siyasi elitler ulus inşa sürecinde ulus kimliğini üyeler arasında uyumlu hale getirmeye çalışır. Ancak ulus ve ulus kimliği değişen bir olgudur. Ulusçuluk siyasi elitler tarafından bastırılabilir, siyasi tercihler ve olaylara bağlı olarak yeniden ortaya çıkabilir veya çıkarılabilir. Buna paralel olarak ulusal kimliklerde de bir değişim ve dönüşüm gözlemlenebilir. Bu durum, aslında kimliğin değişmesi değil, kimliğin algılanması ve dışa yönelik bir mesaj oluşturması anlamına gelmektedir. Uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler ve değişik ülkelerde milliyetçilik algısının güçlenmesi diğer ülkeler ve toplumlarda da etkisini göstermektedir. Örneğin, son dönemde Batı’da yükselen sağ milliyetçilik bu anlamda etkili olmuştur. Fakat, toplumların iktidarlardan beklentisi sadece duyguların tatmin edilmesini değil, maddi anlamda, ekonomik refaha yönelik ihtiyaçlarının karşılanmasını da kapsar. Bu anlamda, ekonomik refah düzeyinin yükselişi veya düşüşü toplumların siyasi tutum ve tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Karadağ toplumu da tarih boyunca değişik siyasi oluşumların içinde ve izlediği politikalara göre siyasi elitlerin yönlendirmesiyle milliyetçilik ve kimlik algısında farklı söylemler ile karşı karşıya kalmıştır.

Bugün halen tartışmalı olan ve üzerinde uzlaşamayan Karadağ kimliğinin kökeni tarihin derinliklerinde yatmaktadır. Bu karmaşıklığın sebebi ülkede bulunan yerli halk ve Karadağlıların yüzyıllar boyunca izole bir yaşam sürmüş olmalarından dolayı farklı kültür geliştirerek bu kültürü koruyabilmiş olmalarıdır. Karadağ’ın tarihi gelişimini incelemekle bu uyuşmazlık daha iyi anlaşılacaktır. Tarih boyunca Karadağ kimliği ile Sırp kimliği arasındaki tartışmalar farklı açılardan değerlendirildiği görülmektedir. Karadağlılar tarih boyunca kendilerini yüksek kastan, savaşçı, gerçek Sırpçayı konuşan üstün saf Sırp olarak tanımlamışlardır. Ancak iki savaş arası dönemden sonra farklı söylemler ortaya atılmıştır. Bu söylemler ekseninde Karadağ kimliği konusunda üç farklı tercih gözlemlenmektedir: Karadağlıların Sırp olmadıklarını, İliya kökenli olduklarını düşünenler, Karadağlıların etnik olarak Sırp olduklarını ancak Sırplardan çok farklı kültür geliştirdikleri düşünenler, Karadağlılar ile Sırpların aynı olduklarını düşünenler. Ancak bugün Karadağlılar ve Sırplar arasındaki sorun etnik olmaktan ziyade, ideoloji zeminde gelişmektedir. Karadağlı olmak; bağımsız

bir devlet yanlısı, NATO üyeliği destekçisi, sosyal sorunları yolsuzluk sorunlarından daha önde tutan, ulusal azınlıkların entegrasyonunu önemseyen ve sosyal yönden liberal olmak demektir. Sırp olmak; NATO karşıtı, Sırbistan ve Rusya ile daha fazla ilişki kurmak isteyen, yolsuzluğa karşı daha fazla yoğunlaşmış, baskın Sırp anlatısı ile çokkültürlülüğe zarar veren, sosyal olarak muhafazakâr olmak demektir. Böylelikle “Karadağlı” ve “Sırp” olarak iki farklı ideolojik görüş aynı aileden iki kardeşin birinin kendini Karadağlı birinin Sırp olarak tanımladığı sağlıklı bir ayrımı beraberinde getirmiştir. Fakat, ne kadar yakın olursa olsun, toplumların kendine özgü özelliklerini öne çıkararak ulusal kimliklerini tanımlama ve şekillenmesine yön verme bakımından doğal bir hakka sahip olduklarını ayrıca vurgulamak gerekir. Tarihi gelişim sürecinde etnik, kültürel ve ulusal kimlik algısının değişmesi, yeniden üretilmesi ve dönüşümü sıkça görülen bir olgudur. Bunu Karadağlılar örneğinde de görebilmekteyiz. Karadağlılar tarih boyunca kendilerini Sırp olarak tanımlamaları onların Sırbistan’daki bir köylü ile gerçek bir kültürel benzerlik ya da bağlılığı olduğunu göstermez. Bilakis kendi kabilesindeki Arnavutça konuşan bir köylüyle daha çok benzerlik göstermesi bağlılık hissetmesi kaçınılmazdır. II. Danilo çıkarmış olduğu Danilo yasasında Karadağlılardan Sırp halkı olarak bahsetmektedir. Karadağ’ın en önemli şairlerinden II. Petar Petrović Njegoš (1830-1851) şiirlerinde Sırp ulusunu yüceltmiş Kosova Efsanesini Sırp ulusal hareketiyle özdeşleştirmiş, Sırp’ların birleştirici rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Ancak Sırp’ların birleşmesi konusunda Karadağ küçük coğrafyası ve zayıf ekonomisi ile bu konuda Sırbistan ile rekabet edememiş, üç ayrı Yugoslav projesinin bir parçası haline gelmiştir. Karadağ siyasi değişimler ile etnik/ulusal yapısı yeniden adlandırılmıştır.

Bir topluluğu ulus yapan kültür, dil, tarih, din gibi elbette birçok faktör bulunmaktadır. Bunların etkileri her toplulukta farklılıklar gösterebilir veya zamanla etkisini yitirebilir. Çoğunlukla Ortodoks olan Karadağ toplumu Osmanlı hakimiyeti döneminde, birbiriyle çatışan kabileler iken zaman içinde Cetinje manastırı yönetiminde toplanarak burada ülke toprakları için ciddi kararlar almışlardır. Din faktörü bu dönemde kimlik inşasında birleştirici etkin bir vazife görmüştür. Kiliseler dini görevlerinin yanında kimlik mücadelesinin merkezi konumuna gelmiştir. Devlet merkezli otoritenin olmadığı, bölgesel bölünmeler ve güçlü kabile bağlarının olduğu 18. yüzyıl Karadağ’ında Ortodoksluk dininin geleneği Karadağ’da çok daha güçlü bir dayanışma kaynağı olmuştur. Din faktörünün özellikle Balkan toplumlarının kimlik inşasında hayli etkili olduğu görülmektedir. Hatta din zaman zaman etnik kimliğin tanımlayıcısı da

olmuştur. Örneğin, Yugoslavya Krallığında 1938 yılında yapılan nüfus sayımında, Karadağlılar ve Sırp lar da etnik kimlik beyanlarını “Ortodoks Sırp” olarak tanımlanmıştır. Boşnaklar da yıllarca dine dayalı bir kimlik ile yaşamışlardır. 1967 yılında Sosyalist Federal Yugoslavya’da Boşnak Müslümanlar, resmi olarak etnik grup düzeyinde “Müslüman” kimliği adı altında kabul edilerek altıncı etnik grup olarak sayılmış ve bu kimlik altında söz sahibi hale gelmişlerdir. Eğer Karadağlılar Ortodoks dinini değil de Katolikliği ya da Müslümanlığı benimsemiş olsalardı, Karadağ tarihinin seyri her açıdan farklı gelişmiş olacaktı. Sırp lar ile bu kadar birlikte hareket etmeyecek, Ortodoks dinin yakınlığından ötürü Sırp larla bu kadar özdeşleştirilmeyecekti ve Sırp-Karadağlı ikilemi ile karşı karşıya kalınmayacaktı. Bunun en bariz örneği Slav haklarından olan ve Fatih Sultan Mehmet döneminde Müslüman dinini seçerek Türklerin birçok örf ve adetlerini benimseyen Boşnaklarda görülmektedir. Bağımsızlıklarından sonra “Boşnak” terimi milli kimlik kazanarak dilleri de Boşnakça olarak kabul edilmiştir.

Sosyalist rejimin çöküşüyle ulus inşasında din faktörü yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bugün Karadağ’daki hem Sırp Ortodoks Kilisesi ve hem de Karadağ Ortodoks Kilisesi olmak üzere bulunan iki ayrı kilise etnik tartışmalara neden olurken iç siyaseti ve Ortodoks halkını da etkilemektedir. Karadağ Ortodoks Kilisesi, 1920 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Sırp Kilisesi ile birleştirilerek tüm mülklerini kaybetmişti. Bu durumu Karadağ milliyetçileri, ulusal kimlik ve egemenliklerine yapılan bir saldırı olarak görmüşlerdir. Ancak Milošević karşıtı liberal Karadağlıların öncülüğünde 1993 yılında Karadağ Ortodoks Kilisesi Cetinje’de tekrar kurularak Đukanović’in Sırbistan’ın politikalarından sapmaya başladığı zamandan beri Karadağ’ın bağımsızlığı için Đukanović kampı ile birlikte mücadele vermiş, ulus inşası sürecinde Karadağ kimliğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. 2000 yılına kadar Ortodoks Hristiyanlığı, Karadağ’daki azınlıklardan ayırılmanın bir yolu idi. Karadağ bağımsızlık yanlısı- birlik yanlısı olarak kutuplara ayrıldıktan sonra Karadağ Ortodoks Kilisesi veya Sırp Ortodoks Kilisesi siyasallaştırılmış bölünmeyi temsil etmiştir. 1920 yılında Sırp ların Sırp milli kimliğinin güçlendirilmesi ve yerleşmesi amacıyla Karadağ Kilisesinin kapatmalarına yönelik yapılan girişim bu sefer de tam tersi, Đukanović tarafından, Karadağ’daki Sırp Ortodoks Kilisesine karşı yapılmak istenmiştir. Đukanović’in 2019 yılında çıkardığı Sırp Ortodoks Kilisesinin önemli mülklerinin elinden alınması anlamına gelen ve halk arasında protestolara yol açan “Din Özgürlüğü

Yasası” ile Karadağ’daki Sırp Ortodoks kilisesinin ülkedeki etkisini kırmaya çalıştığı ve dolayısıyla Sırbistan’ın da kilise üzerinden Karadağ’daki etkisini zayıflatmaya çalıştığı görülmektedir. Buna karşılık Sırbistan sempatzanı Dritan Abazović hükümetinin 2022 seçimleri ile başa gelmesinden kısa bir süre sonra ise, Sırp Ortodoks Kilisesi ile imzaladığı “Temel Anlaşma” olarak bilinen anlaşma ile de mülklerinin Sırp Kilisesinin dokunulmazlığını garanti etmiştir. Bugün bağımsızlığı savunanlar Karadağ Ortodoks Kilisesi bağlı olanları; Sırbistan ile birliği savunanlar ise Sırp Kilisesi’ne bağlı olanları temsil etmektedir. Her ne kadar iki kilise Ortodoksluğu temsil etse de kilise üzerinden din faktörü Karadağ’daki siyaseti etkilemekte ve Karadağ’da çatışmaları alevlendirmektedir. Sırp Ortodoks Kilisesinin mülkleri üzerinde Karadağ Ortodoks Kilisesi’nin hak iddia etmesi ile aynı zamanda ekonomik yönden de tartışmaları ve çatışmaları beraberinde getirmektedir.

Karadağ’da 1948 yılından beri yapılan nüfus sayımları ve 1992, 2006 referandumları aynı zamanda Karadağlıların kimlik algısı ve tanımlamalarındaki değişimlerini de yansıtmaktadır. Karadağ etnik kökeni beyanındaki değişiklik, ekonomik gelişme, ifade özgürlüğü, kültürel düzeyin artması dahil olmak üzere çeşitli iç ve dış faktörlerden etkilenmiştir. 1931 nüfus sayımı ile Karadağlılar kendilerini %80,88 Sırp Ortodoks olarak tanımlarken, komünist rejimin teşviki ile 1948 nüfus sayımında %90,67 Karadağlı, %1,78 Sırp olarak tanımlamıştır. Siyasi elitlerin yönlendirmesiyle Karadağlılar bir gecede kimliklerini değiştirmiştir. Ancak sosyolojik olarak bu Karadağ ulusçuluğunun geliştiği anlamına gelmektedir. Çünkü komünizm öncesi Karadağ ulaşım, iletişim, sanayi vb. birçok yönden daha yoksun durumdaydı. Nüfusun yarısından fazlası okuma yazma bilmiyordu ve halk çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşıyordu. Bu durumda bir gruba yani kabileye bağlılığın muhafaza ettiğini düşünürsek bir ulusçuluk hareketin gelişmeyeceği aşıkardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası topraklarının Sırbistan’a ilhakı Karadağ Devletinin merkezileşmesini ve aynı zamanda kültürün siyasallaşmasını kesintiye uğratmıştır.

Bir toplumun gelişmesi ile ulusçuluk bilincinin oluşması birbirleri ile doğru orantılıdır. Karadağ komünist sistemin olanakları ile ekonomik, sosyal, kültürel olarak gelişmeye başlamış, okur yazar oranı artmış, kırsal bir yaşamdan kentsel yaşama büyük oranda geçiş yaşanmıştır. Karadağ bugüne kadar karşılaşmadığı bir refah seviyesine, gelişmişlik düzeyine ulaşmıştır. Federasyonun bir parçası olsa da kendi anayasasına ve önemli derecede siyasi özerkliğe sahip olmuştur. 1974 Anayasası ile yarı konfederal bir

sisteme geçilmesi ile adem-i merkezîyetçiliği giderek artmış diğer cumhuriyetler ile birlikte Karadağ'ı da daha bağımsız bir hale getirmiştir. Ancak bu gelişmelere bakarak Karadağ milliyetçiliğini ortaya çıkardığını söyleyemeyiz. Aksine Tito yönetiminin baskın bir ulusal kimliğin ortaya çıkmasını önleme çabasıyla ulusüstü bir kimlik yaratma politikası Sırp milliyetçiliği ile birlikte Karadağ milliyetçiliğini de bastırmıştır.

Bundan sonraki 1953-1961-1971 yıllarındaki nüfus sayımlarında kendini Karadağlı olarak tanımlayanların oranında gittikçe azalma görülürken Sırp olarak tanımlayanların beyanında artış görülmüştür. Sosyalist Federal Yugoslavya'daki adem-i merkezîyetçiliğin artması, zengin cumhuriyetler olan Slovenlerin ve Hırvatların federal fon için yaptıkları katkılardan memnuniyetsizlikleriyle çıkan tartışmalar ve bu bağlamda yükselen Hırvat ve Sloven milliyetçiliğine karşılık tepkisel olarak Karadağ'ın Sırp milliyetçiliği etkilediği düşünülebilir.

Federalizm modelinin çöküşüyle Yugoslavya federal cumhuriyetleri tek tek bağımsız devlet haline gelirken bunun tek istisnası Karadağ olmuştur. Diğer cumhuriyetler bağımsızlık ya da hiç değilse gevşek bir federasyonun taraftarıyken Karadağ Sırbistan ile birlikte eski Yugoslavya'nın devamında karar kılmıştır. 1992 düzenlenen referandum ile %95,96 oranındaki ezici bir çoğunluk ile Sırbistan ile birlik içinde devam kararı alınmıştır.

Karadağ'ın bağımsızlığı diğer cumhuriyetlere göre neden geç tecelli ettiği, radikal bir değişim ile çok kısa bir süre içinde Karadağ'ı bağımsızlığa doğru rotasını çeviren nedenlerin ne olduğuna dair soruların tek bir cevabı yoktur. Tarihlerinin belirli dönemlerinin kesişmeleri, din, dil, mit gibi bu ortak değerlerden çoğunu paylaşan Karadağlılar ve Sırp'lar Yugoslav Cumhuriyetleri içinde birbirine en yakın iki halktır. Karadağlılar Sosyalist Federal Yugoslavya içinde diğer uluslar gibi keskin bir biçimde kültürlerini kaybetme korkusuyla karşı karşıya kalmamış, dillerine, kiliselerine bir kısıtlama ya da yasak getirilmemiştir. Karadağlılar en fakir cumhuriyetlerden biri olarak federal bütçeden yardım almış ve en yüksek refah düzeyini Tito döneminde yaşamıştır. Bu nedenle Yugoslavya'nın çözülme sürecinde diğer cumhuriyetlerde ya da bölgelerde olduğu gibi komünist yönetime karşı önemli bir muhalif hareket veya muhalefet oluşmamıştır. Ortak benzerlik güçlü bir Karadağ ideolojisinin oluşmasının önüne geçmiştir. Tito'nun yapmış olduğu bir dizi reform cumhuriyetlerdeki milliyetçiliği kontrol altına almayı mümkün kılmıştır. Tito'nun ölümünün ardından büyüyen ekonomik kriz ile yaşam standartları düşmüş ve milliyetçi kimlikler gün yüzüne çıkarak

egemen olmaya başlamıştır. Sosyalist Federal Yugoslavya'nın dağılmasının en büyük sebeplerinden biri olan milliyetçik bu süreçte farklı etnik gruplar arasında özellikle Sırp ve Hırvatlar arasında gözlemlenmiştir. Ancak Karadağlılar kültürel, etnik, tarihi, dini bağlarla ile birbirini yakın olan Sırp'lardan kendilerini ayırıştırarak bir ulusçuluk hareketine girmemiş, Sırp'lar ve Karadağlılar ortak bir milliyetçilik duygusunda birleşmiştir.

Milliyetçiliğin tarihindeki ilk çıkış noktasına baktığımızda belirli bir azınlığın ya da grubun baskın bir güç tarafından haksızlığa uğramaları, kısıtlanmaları üzerine verilen tepkiler sonucunda doğduğu görülmektedir. Karadağlılar henüz bu süreçte ayırıştırıcı bir kimliğe ihtiyaç duyacak bir kıvılcım ile karşı karşıya kalmamıştır. Milošević'in tarihi değerleri kullanarak yaptığı Sırp milliyetçisi şovenist gösterileri Karadağ halkını da etkilemiştir. Karadağlılar Milošević'i içinde buldukları ekonomik krizin bir kurtarıcısı olarak görmüş, bu süreçte Sırbistan ile aynı milli duygu içinde hareket etmişlerdir. Bir başka neden ise, Yugoslav ordusunda sayıca Karadağlı subayların fazla temsil edilmesi ve ordu mensuplarının Yugoslav Birliğini koruma ideolojisi ile yetiştirilmiş olmalarıyla geleneksel olarak savaşma eğilimleri olarak görülebilir. Karadağ Bosna savaşında Sırp tarafına önemli derecede destek vermese de Sırp-Hırvat savaşında özellikle Dubrovnik saldırılarında destekte bulunmuştur. Ayrıca Karadağ Sırbistan için jeopolitik açıdan önemli bir değere sahipti ve büyük Sırbistan projesinin içinde yer almaktaydı. Karadağ Sırbistan'ın Adriyatik denizine açılan kapısıydı. Karadağ'daki Katoliklerin, Arnavutların, Müslümanların 1992 referandumunu boykot etmesi ile %66 oranında katılım oranı da Sırbistan ile birliği kolaylaştırmıştır. Çoğunlukla Karadağlı ve Sırp'ların oyları ile birliğe devam kararı alınmıştır. Tüm bunların yanında Karadağ Sloven ve Hırvatlar gibi halihazırda bağımsızlık şartlarını taşıyan bir ülke durumunda değildi. Zaten iflasın eşiğinde olan Karadağ'ın ekonomik bir bağımsızlığı yoktu. Ekonomik yönden bağımsız olmaması ve Milošević'in Sırp yanlısı isimleri sözde bürokratik devrim ile Karadağ yönetimin başına getirmesi Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrı bir siyaset geliştirememesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, Karadağlıların Sırbistan ile ortak devlette kalma kararını teşvik etmiştir. Birliğin kurulmasından sonra bu kadar kısa bir sürede Karadağ'ı bağımsızlığa taşıyan radikal değişimin sebepleri ne idi? Tito döneminde bir dereceye kadar bastırılmış "Yeşiller" ve "Beyazlar" ayrımı Sosyalist Yugoslavya'nın çökmesi ile ortadan kalmış değişen şartlarla Karadağ'da yeniden yeşermeye başlamıştır. Karadağ Sırbistan ile birlikte III.

Yugoslavya'yı ilan ettiğinde iflasın eşiğinde olan ekonomik darboğazın içinde idi. Karadağ birlik içinde Sırbistan politikalarının sonuçlarına katlanmak durumunda kalmıştır. Savaş maliyetleri, BM'in uyguladığı yaptırımlar, uluslararası izolasyon Karadağ ekonomisini daha da çökertmiştir. Ayrıca, Anayasası'nın 1. maddesi ile eşit iki devlet olduğunun altı çizilmiş olmasına rağmen Sırbistan'ın yine geleneksel ağırlığını sürdürmesi Karadağ'daki memnuniyetsizliği giderek artırmış, böylece Karadağ için Sırbistan ile birlik bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Görüldüğü üzere, Karadağ'da ulus inşasının yükselişi ve bağımsız devlet oluşumu, kültürel, etnik ve ulusal farklılıklardan ziyade sosyo-ekonomik nitelikte olmuştur. Karadağlılar açısından Sırbistan'dan ayrılma aslında psikolojik olarak soydaşlarından değil, daha iyi bir yaşam için Sırbistan'ın uyguladığı politikalarından ayrılmak anlamına gelmiştir. Karadağ 1992 referandumundan 2006 referandumuna kadar çok kısa bir süre içinde radikal bir şekilde rotasını değiştirerek bir iç savaş yaşanmadan bağımsız bir devlet olmayı başarmıştır.

Ulus inşası bir anlamda da toplum içindeki uyumu ifade eder. Hiçbir toplumun bu uyumu tam manasıyla yakalayabilmesi elbette mümkün değildir. Ancak Karadağlıları neredeyse yarı yarıya bölen; semboller üzerinden yapılan tartışmalar, iki ayrı kilise üzerinden yapılan tartışmalar, bağımsız taraftarları- Sırbistan ile birlik taraftarları, NATO üyeliği savunucuları-karşıtları, Sırbistan, Rusya sempatanlığı-Batı sempatanlığı, Karadağlıların iki farklı kimlik beyanları üzerinden baktığımızda Karadağ'ın ulus inşasında tam manasıyla başarılı olduğu söylenemez. Dünya genelinde ulusların farklı şekillerde gelişim süreçleri yaşadıklarını dikkate alırsak, Karadağ'daki uluslaşma sürecinin diğer post-Yugoslav toplumlarına kıyasla özgün bir karaktere sahip olması normal karşılanabilir. Yukarıda bahsi geçen görüş ayrılıkları ve ikilemler yaşandığı bir ortamda Karadağ ulusunun nasıl yol izleyeceği, Balkanlarda, Avrupa'da ve uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşümler bağlamında kırılğan karakterini sürdüreceği kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Abazi Burhan. Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 2007.
- Ağaoğlu Ahmet. “Milliyetçilik Cereyanının Esasları”. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. (Derleyen: Ahmet Köklügiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.57-64).
- Akçura Yusuf. “Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?* (Derleyen: Ahmet Köklügiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.15-24).
- Akdemir Müslim. “Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası”. *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4,2005, (ss.74-79).
- Akdoğan Özge Güven. Kent, Kimlik ve Sanat: Anafartalar Çarşısı ve Kamusal Sanat Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 5/2,2018, (ss.383-415).
- Akgül Pınar. Yugoslavya Cumhuriyeti’nin Dağılma Sürecinde ve Sonrasında Sırbistan. (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon 2009.
- Akıncı Abdulvahap ve Oğuz Yavuzylmaz. “Milli Kimlik İnşasında Resmi Tarih Yazımının Rolü”. *International Balkan University- Turkish Studies Economics, Finance and Politic*, 13/30,2018, (ss.15-24).
- Akman Şefik Taylan. “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”. *Hacettepe Hukuk Fak. Dergisi*, 1/1,2011, (ss.80-109).
- Aksić Sava. “Legitimacy of the Vidovdan Constitution and relationships established thereby”. Erişim: 01.02.2023.
<https://doaj.org/article/b47109676e454612aea914f69274c59e>
- Aksoy Numan Durak ve Halis Adnan Arslantaş. “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus Devlet”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, 2009, (ss.31-39).

- Akşin Sina. “Siyasal Tarih (1789-1908)”. İçinde: *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi-1600-1908*, (Hazırlayan Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Torak, Hüseyin G. Yurdaydın, Ayla Ödekan). Milliyet Kitaplığı. İstanbul, (ss.75-78).
- Akyılmaz Gül. *Siyasi Tarih*. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.
- Aleskerov Alesker. Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2007.
- Allcock John B. and John R. Lampe. “Montenegro- Federation with Serbia”. *Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Montenegro/Federation-with-Serbia>
- Allcock John B. “The third Yugoslavia”. *Britannica*. Erişim: 09.03.2023. <https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003/The-third-Yugoslavia>
- Alkan Feyza Nur ve Ramazan Erdem. “Etnosentrizm ve Meslek Merkezilik:Kavramsal Bir Değerlendirme”. *Vizyon Dergisi*, 12/30,2021, (ss.635-651).
- Alp İlker. “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, Ocak-2011, (ss.1-50).
- Alp İlker. “Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”. *Avrasya Etütleri*,52 / 2, 2017.(ss.127- 171).
- “Amerikan Ulusal Kızıl Haç fotoğraf koleksiyonu,1920”. Erişim: 23.04.2023. <https://picryl.com/media/in-the-mountains-of-montenegro-an-aged-mountaineer-and-his-wife-in-front-of-fe2e21>
- Anderson Benedict. *Hayali Cemaatler*. (Çeviren: İskender Savaşır). Metis Yayınları. İstanbul 1995.
- Andrijasevic Zivko and Maja Bacovic. “Economic development of Montenegro from 1918 to 1990: the impact of political status and economic development model”. *Southeast European and Black Sea Studies*, 22/2, 2022, (pp.207-224).
- Andrijašević Živko M. “Politička upotreba tradicije Crnojevića u XVIII i XIX vijeku”. *MATICA*, zima 2010, (pp.563-586).
- “Annual International Trade Statistics by Country (HS)”. Erişim:13.02.2023, <https://trendeconomy.com/data/h2/Montenegro/TOTAL>
- Arap Erdal ve Selcen Bayün. “Josip Broz”. *Hukuk Gündemi*, 2014/2. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2014-2/20.pdf>

- Arıkoğlu Ündücü Cemile. “Karadağ Cumhuriyeti”. İçinde: *Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015)*. (Editör: İbrahim Kamil). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.239-256).
- Arman Murat Necip. “Hırvatistan Cumhuriyeti”. İçinde: *ağdaş Balkan Siyaseti*. (Editör: Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı). Seçkin Yayınları, Ankara 2021(ss.343-364).
- Armaoğlu Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Armaoğlu Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Artun Erman. “Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Geleneği”. *Halk Kültürü’nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. (Editör M.Tekin Koçkar). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2008, (ss.68-90).
- Aruçi Muhammet. “Yugoslavya” *Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 43, İstanbul 2013, (ss.573-579).
- Asker Ali ve Neslihan Kibar Önder. “Karadağ’da Ulus-Devlet İnşası: Etnografi, Kültür ve Semboller Üzerinden Yorumlama”. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*,4/2,2022, (ss.129-176).
- Aşkın Ruhan Uzel. “Geleneksel Mutfak Kültürü ve Tarımsal Ürün eşitliliğinin, Üniversite Öğrencileri Beslenme Durumu Üzerine Etkisi”. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 55/1,2018, (ss.37-44).
- Ateş Toktamış. *Siyasal Tarih*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- Aydın Mithat. “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ’ın Rolü”. *Belleten*, 69/256,2005, (ss.913-936).
- Aydın Mithat. “Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere’nin Balkan Politikası”.*Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 15/15, 2004, (ss.139-163).
- Aydos Serpil. Türkiye’nin Tanıtım Filmlerinde Ulusal Kimlik Anlatısı. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.
- Azarkan Ezeli, “Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova’nın Tanınması”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1,2016, (ss.143-184).
- Balcı Mehmet Emin. Peter Berger’in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 2012.

- Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı. “Milliyet Nedir, Ne Değildir?”. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. (Derleyen: Ahmet Koklugiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.102-107).
- Baltalı Kemal. “1875 Hersek Ayaklanması'nın Uluslararası Bir Nitelik Kazanması”. *Bellekten*, 51/199, 1875, (ss.205-230).
- Batriević Boban. “Yugoslavya’da Karadađ”. İçinde: *Yugoslavya Tarihi 1918-1991*.(Editör: Hakan Demir, eviren: Muharrem Rahte). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.143-180).
- Baykal Bekir Sıtkı. “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi 1876”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/4,1948, (ss.219-258).
- Bayoğlu Erol. Platon ve Aristoteles’in Anlayışlarının Karşılaştırılması, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum 2012.
- Benson Leslie. *Yugoslavia: A Concise History*. Basingstoke. Palgrave Macmillan. New York 2001.
- Beratlı Nazım. “Bilim mi- Sanat mı- Propaganda mı? Tarih Nedir?”. *Kıbrıs Yazıları*, Sayı: 3, Yaz-Gz, 2006, (ss.3-20).
- “Bilateral relations”. Government of Montenegro. Erişim: 04.02.2023. <https://www.gov.me/en/article/bilateral-relations>
- Bilir Faruk. Anayasa Yapımına Yönelik Değerlendirmeler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12/1, 2008, (ss.551-564).
- Billig Michael. *Banal Milliyetçilik*. (eviren: Cem Şişkolar). Gelenek Yayıncılık. İstanbul 2002.
- Bora Tanıl. *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*. İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- Bracewell C.W and John R. Lampe. Croatia. “Croatia Yugoslavia, 1945–91”. *Britannica*. <https://www-britannica-com.translate.goog/place/Croatia/World-War-II#ref223957>
- Burns John F. “The Newyork Times “Orderly Protest Rally in Belgrade Urges President of Serbia to Quit”. (12 Mart 1992). Erişim:25.12.2021. <https://www.nytimes.com/1992/03/12/world/orderly-protest-rally-in-belgrade-urges-president-of-serbia-to-quit.html>
- Büyük Hamdi Fırat. “Karadağ’ın Yaklaşan NATO yeliği-Batı ve Rusya Arasında Yeni Bir Gerilim”. *Analist Dergisi*, 12, 2015, (ss.78-80), s.79.

- Cafiero Giorgio. “As the Ukraine war rages, Montenegro’s juggling act gets harder”. (20 May 2022). Erişim: 01.02.2023.
<https://www.aljazeera.com/news/2022/5/20/ukraine-war-means-difficult-juggling-act-for-montenegro>
- Calvet Louis-Jean. “French Language Policy and Francophonie”. (Editor; Douglas A. Kibbee). In: Language Legislation and Linguistic Rights. Amsterdam:University of Illinois at Urbana-Champaign, 1998,(pp.310-319).
- “Common Usage, Custom, Tradition, Convention”. Erişim: 12.06.2021.
<https://www.ktb.gov.tr/EN-98606/common-usage-custom-tradition-and-convention.html>
- “Consequences of the referendum in Montenegro” (27 Haziran 2006). Erişim: 12.10.2020.
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11480&lang=EN>
- “Constitution Of The Federal Republic of Yugoslavia”. Erişim: 05.12.2021.
https://www.worldstatesmen.org/Yugoslav_Const_1992.htm
- Čukić Slobodan “Volfgang Podgoričanin iz „ranog srednjeg vijeka”. Eriřim: 09.03.2023.
<https://www.portalanalitika.me/clanak/314240--volfgang-podgoricanin-iz-ranog-srednjeg-vijeka>
- Çağlar Mehmet Turan. “Tito Sonrası Dönemdeki Ekonomik Sorunların Yugoslavya’nın Parçalanmasına Etkileri”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/14, Temmuz 2018, (ss.80-98).
- Çakal Hüseyin. “Ulusçu Tarih Nasıl Yazılır”. Fark Haber. 30 Ocak)2021. Erişim: 10.02.2021. https://farkhaber.com.tr/kose-yazilari/uluscu_tarih_nasil_yazilir-125.html
- Çakmak Haydar. *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*. Doğu Kitabevi. İstanbul 2014.
- Çakmak Zafer. “1875 Hersek İsyanı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 2003, (ss.241-254).
- Çapa Mustafa. “Anayasal Devletin Ortaya Çıkışının Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Anayasal Devlette Toplumsal Azınlıklar”. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*. 3/2, 2018, (ss.25- 41).
- Çayır Kamil. Karadağ Meselesi 1851-1863. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 2014.
- Çoban Savaş. *Küreselleşme Ulus-Devlet- Azınlıklar ve Dil*. Su Yayınları. İstanbul 2005.

- Dağcı Gül Tuba ve Adnan Dal. “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11.2016. (ss.107-129).
- Darkot Besim. “Karadağ”. *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 6, İstanbul 1977, (ss.221-230).
- Demir Hakan. “Soğuk Savaş Sonrasında Hırvatistan”. İçinde: *Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar (1990-2015)*. (Editör: İbrahim Kamil). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.217-237).
- Demir Hakan. Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat Sorunu. (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya 2017.
- Dinç Artum. “Millet ve Milletçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”. (1 Haziran) 2002, Erişim: 10.02.2021. <https://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/276/millet-ve-milliyetciligin-dogusu-uzerine-kuramsal-yaklasimlar/#.YJiACNUzaUI>
- “Discovering Cultural Dance”. Erişim: 06.06.2021. <https://us.humankinetics.com/blogs/excerpt/discovering-cultural-dance>
- “Djukanovic 'sorry' for Dubrovnik bombing”. Erişim: 31.01.2023. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/805024.stm>
- “Doclea (Duklja), Montenegro’s Foremost Archeological Site”. Erişim: 23.04.2023. <https://montenegro-for.me/2014/03/doclea-duklja-montenegros-foremost-archeological-site/>
- Doley Corrinne. “After twenty four years of union with Serbia Montenegro is independet again”, (22 Mayıs2016). Erişim: 10.10.2020. <https://www.robertschuman.eu/en/eem/0522-after-twenty-four-years-of-union-with-serbia-montenegro-is-independent-again>
- Durakovic Nurkovic, Ervina ve Selahattin Ertürk Çiftçi. “Karadağ”. İçinde: *Çağdaş Balkan Siyaseti*. (Editör:Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı). Seçkin Yayınları, Ankara 2021(ss.269-299).
- Durakovic Ervina, Güvenlik Topluluğu Kavramı Üzerine Bir Analiz: Karadağ’ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci Örneği, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Avrupa Birliği Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir 2013.
- Durgun Ö. Sezgi. Ulusçuluk ve Mekân: Cumhuriyet Söyleminde “Vatan”: 1920-1950. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul 2010.

- Durham Mary Edith. *Twenty Years of Balkan Tangle*. London, ebook, Erişim: 22.03.2022, <https://www.gutenberg.org/cache/epub/19669/pg19669.html>.
- Durmaz Ferhat. “93 Harbi’nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2,2015, (ss.103-122).
- “Dusan Silni (Stefan Dusan)”. Erişim:21.08.2021. <https://www.biografija.org/istorija/dusan-silni-stefan-dusan>
- Ekinci Mehmet Uğur. *Karadağ Siyasetini Anlama Klavuzu*. SETA, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20140912171432_karadag-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf
- Elban Mehmet. “Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler”. *Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/3,2015, (ss.1302-1319).
- Emecen Feridun M. “Karadağ Beyi Durad Crnojevic’in Teftiş Defteri (1492)”. *Osmanlı Araştırmaları*, 57/57, 2021, (ss.1-33).
- Emecen Feridun, “Kosova Savaşları”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, İstanbul, 2001, (ss.221-224).
- Emiroğlu Hüseyin. “Karadağ Cumhuriyeti’nin Bağımsızlık Süreci Kararlılığının Tarihsel Arka Plan Dinamikleri”. *Yeni Türkiye-Rumeli Balkanlar Özel Sayısı-V*, 5/70.(Mart-Haziran 2015, (ss.5255-5272).
- Erkal Mustafa. “Vatan fikri ve milliyetçilik”. *Yeniçağ*, (15 Mayıs 2016). Erişim: 20.04.2021. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-388676h.htm>
- Erkiş, İbrahim Uğur. “Ulus- Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine”. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,13/26, 2013, (ss.54-76).
- Erol Mehmet Seyfettin. “Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II. Çağdaş Balkanlar*. (Derleyen:Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2007, (ss.247-255).
- Esendik Tuğba. “Karadağ Cumhuriyeti’nin Batı Merkezli Uluslararası Örgütlere (Avrupa Birliği ve NATO) Katılımı”. *Social Sciences Studies Journal*, 4/13,2018, (ss.249-257).
- Eşki Uğuz Hülya ve Rukiye Saygılı. “Küresel Dünyada Ulus Devlet”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 32, Ekim 2016, (ss.127-147).
- “European Union”. Government of Montenegro. Erişim: 28.01.2023 <https://www.gov.me/en/article/european-union>

- Evran Topuzkanamış Şafak. “Anayasalar Yoluyla Toplum Tasarımı ve İnşası: Anayasaların Gerçek Sahipleri ve Anayasacılık Süreçlerinde Birey”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16,2014, (ss.4989-5010).
- Fawn Rick. “The Kosovo-Montenegro Effect”. *International Affairs, Blackwell Publishing*, Vol.84, No: 2, 2008, (pp.269-294).
- Fırat Ahmet Murat. Milliyetçilik ve Din Etkileşimi. (Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya 2018.
- “Folklor-Halk Bilimi”. Erişim: 20.04.2021. <https://www.turkedebiyati.org/folklor.html>
- “Fresco of King Mihailo”. Erişim: 25.07.2021., <https://www.njegos.org/medieval/mihailo.htm>
- Gardasevic Ivana. “Russia and Montenegro: How and Why a Centuries Old Relationship Ruptured”. *The Post- Soviet World-The Quarterly Journal*, 17/1, Winter-2018, (pp.61-75).
- Gellner Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Çeviren:Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan). İnsan Yayınları. İstanbul 1992.
- Gencer Ali İhsan. “Ayastefanos Anlaşması”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.4, İstanbul 1991, (ss.225).
- Gencer Ali İhsan. “Berlin Antlaşması”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 5, Ankara 1997, (ss.516-517).
- Gönenç Levent. *Anayasa Yapımı*, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2011.
- Gönenç Levent. Anayasa Hukuku Açısından Yüksek Yargı Kurulları ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 2015.
- Gözler Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015.
- Gürsoy Şahin ve İhsan Çapcıoğlu. *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din*. Platin Yayınları. Ankara 2007.
- Güsel Abdurrahman ve Ali Torun. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları. Ankara 2003.
- Güven İbrahim Fevzi. “Yugoslavya’nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Miloseviç’in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 17, 2016, (ss.101-128).

- Habib Maurizio Michael. "Yugoslavia 2000 The FRY Economy One Year after the Kosovo War", Long-term Development in Southeast Europe. *Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW)*, 17-18 November 2000, Vienna, (pp. 1-52).
- "Halk Bilimi Nedir". Erişim: 20.04.2021. <https://halk-bilimi.nedir.org/>
- "Halk Bilimi". Erişim: 20.04.2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Hall Richard C. "Montenegro in the Balkan Wars". In: *War in the Balkans*. (Editor: Richard Charle Hall), (pp.194-195), p.194.
- Hall Richard C. "Nikola I, King of Montenegro (1841–1921)" In: *War in the Balkans: an encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, (Editor Richard Charles Hall), ABC-CLIO, 2014, (pp.204-205).
- Hasanov Eldar. *Karadağ Mucizeler Diyarı*. (Çeviren Ali Asker). Erkam Yayın, İstanbul 2021.
- "History of Montenegro- Illyrians, Romans and Slavs". Erişim:23.07.2021. <https://www.britannica.com/place/Montenegro/History>
- "History of Podgorica". Erişim:25.11.2021. <https://montenegroairports.com/en/podgorica-airport/about-airport/history-of-podgorica-airport/>
- Hobsbawm E.J. *Milletler ve Milliyetçilik*. (Çeviren: Osman Akinhay). Ayrıntı Yayınları. İstanbul 1995.
- <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim: 22.10.2022.
- Hysom Nicholars RL. "Constitution Making and Nation Building." In: *Federalism in a Changing World: Learning from Each Other*, 2003, (pp.216-239).
- "Illyria and the Illyrians". Erişim: 22.07.2021. <https://nypdillyrian.org/illyrians.php>.
- Imeri, Shkelzen. "Evolution of National Identity in Montenegro". *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MC SER Publishing, Rome-Italy*, 5/3,2016, (pp.141-148).
- "İstoriyat". Erişim: 06.10.2020. <https://www.dps.me/me/istorijat>
- İnal Kemal, *Dil ve Politika. Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi*. Ütopya Yayınları. Ankara 2012.
- İRde Yiğit Hadi. "Ulusal". (10 Mart 2017). Erişim:15.02.2021. <http://nerdengeliyo.com/ulusal/>

- Jakupi Amir. “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6/1, Temmuz 2017, (ss.189-215).
- Jareb Mario. “Sıp-Hırvat-Sloven/Yugoslavya Krallığı’nda Hırvatlar ve Hırvatistan Toprakları (1918-1941)”. İçinde: *Yugoslavya Tarihi 1918-1991*.(Editör: Hakan Demir, Çeviren: Muharrem Rahte). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021, (ss.1-23).
- Jelavich Barbara. *Balkan Tarihi 1, 18.ve 19. Yüzyıllar*. (Çeviren İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç). Küre Yayınları, İstanbul Nisan 2013.
- Jelavich Barbara. *Balkan Tarihi 2, 20.Yüzyıl*. (Çeviren Zehra Savan). Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- Kajoseviç Samir “Russia Adds Montenegro, Albania and North Macedonia to ‘Enemy’ List”. (7 Marc 2022). Erişim: 02.02.2023. <https://balkaninsight.com/2022/03/07/russia-adds-montenegro-albania-and-north-macedonia-to-enemy-list/>
- Kalaç Emina. Karadağ’ın Bağımsızlığıyla Birlikte Gelişen Türkiye ve Karadağ İlişkinin Medya Analizi. (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya 2022.
- Kanadoğlu Korkut. “Modern Anayasal Devlet: Amerikan, Alman ve Türk Anayasaları Üzerinden Bir Deneme”. *Hukuk Defteri*. (7 Mayıs-Haziran 2017). Erişim: 04/02/2023. <https://hukukdefterleri.com/modern-anayasal-devlet-amerikan-alman-ve-turk-anayasalari-uzerinden-bir-deneme/>
- “Karadağ”. *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. Cilt 10. (Yayımlayan: Safa Kılıçlıoğlu, Nezihe Araz, Hakkı Devrim), Sabah.
- “Karadağ”. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. Erişim: 20.11.2020. https://www.ab.gov.tr/karadag_45465.html
- “Karadağ Milli Marşı-"Oj, svijetla majska zoro” Türkçe Çeviri ile Birlikte”, Erişim: 23.04.2023. https://www.youtube.com/watch?v=K-vvLu_ps8M
- “Karadağ Birleşmiş Milletler ’in 192. üyesi oldu”. Erişim:06.10.2020. <https://www.tgrthaber.com.tr/haber/377690.html?/haber/377690.html&>
- “Karadağ Avrupa Birliği Süreci”. Erişim: 18.06.2020. <https://www.vitamontenegro.com/kardag-avrupa-birligi-sureci>
- “Karadağ’ın Doğuşu”. Erişim: 10.10.2020. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/405/karadagin_dogusu

- “Karadağ adım adım NATO’ya”. Erişim: 17.11.2020.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/karadag-adim-adim-natoya>
- “Karadağ Cumhuriyeti”. Ankara Ticaret Odası.
Erişim:04.02.2023.<https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Cİke%20Raporlar%C4%B1/Karada%C4%9F.pdf>
- “Karadağ”. Erişim: 13.12.2023. https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/Karadag.pdf
- Karagenç Gencer Karabekir. “Anayasa Yapımında İdealin Arayışı”. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*. 4/2, 2020, (ss.154-174).
- Karal Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi. Cilt. VIII. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Karatay Osman. “Karadağ’daki Siyasi Gelişmeler”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II. Çağdaş Balkanlar*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, (ss.63-78).
- Karatay Osman. “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı-Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.459-471).
- Karatay Osman. “Orta Çağ’da Karadağ Tarihi”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı-Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.140-151).
- Karatay Osman. “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı- Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.361-396).
- Kemal Mustafa. “Millet Milliyetçilik”. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. (Derleyen: Ahmet Köklügiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.52-56).
- Kenar Nesrin. “Bosna-Hersek Savaşı”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II. Çağdaş Balkanlar*. (Derleyen, Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2007, (ss.169-192).
- Kenar Nesrin. *Yugoslavya-Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Palme Yayınları, Ankara 2005.
- Keskinoğlu Ömer, Semih Batur Kaya. “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türkiye Boralar Birliği Dergisi*, Sayı: 137, 2018, (ss.67-96).

- Kobeszko Łukasz. “Growing pains. Montenegro after 16 years of independence”. Number:474 (31.10.2022). Erişim: 31.01.2023. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW_Commentary_474.pdf
- Koka Şecaettin. “Sosyalist Yugoslavya Dönemi”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı Cilt II. Çağdaş Balkanlar*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). KaraM&Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, (ss.11-20).
- Koulos Thanos. “Nationalism and the lost homeland:The case of Greece”, *Nations and Nationalism*, 27/2,2021, (pp.482-496).
- Koyuncu Ahmet Ayhan. *Arap Baharında Suriye-Milliyetçilik ve Ulus İnşası*. Altınpost Yayıncılık. Ankara 2013.
- Kraja Bendis. “Shkodra during the Turmoil of the Balkan War and Serbian-Montenegrin Invasion”. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5/1,2016, (pp.30-38).
- Krliç Merdan. Eski Yugoslavya’da Siyasal Hareketlerin ve Günümüz Partilerin iç ve Dış Politika Yaklaşımı. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 2007.
- Krliç Metin. Milliyetçilik ve Etnik Milliyetçilik, Sırbistan ve Karadağ Örneği. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 2007.
- Kurt Abdurahman. “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2,2008, (ss.73-93).
- “Kralj i kraljica u krugu sire familya”. Erişim: 23.04.2023. <https://picryl.com/media/kralj-i-kraljica-u-krugu-sire-familije-abe9fd>
- Kurt Güveloğlu, Gülşah. *Sırp Hırvat Sloven Krallığı’ndan Yugoslavya’ya Yugoslavya’nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1918-1914)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.
- Kutlu Önder ve Zarif Songül Göksel. “Yasama, Yürütme, Yargı”. İçinde: *Siyaset Bilimine Giriş*. (Editör: Önder Kutlu), 3. Baskı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018, (ss.212-238).
- Lajović Vladimir. “Sveti Ivan Crnojević Pravedni”. (4.06.2021). Erişim: 17.09.2021. <http://montenegrina.net/fokus/vladimir-lajovic-sveti-ivan-crnojevic-pravedni/>
- Lampe John R. “Yugoslavia former federated nation [1929–2003]”. *Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003>

- Lins Joseph. "Montenegro". *The Catholic Encyclopedia, Volume X*. Robert Appleton Company, (1911). <https://www.njegos.org/past/catenc.htm>
- Lopičić Desanka. "XXI. Yüzyılda Karadağ'da İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Gelişimi-Karadağ'da Anayasa Mahkemesi'nin Rolü" *Anayasa Yargısı*, 28/1, 2012 (ss.807-833).
- Malešević Siniša and Gordna Uzelaç, "A Nation-state without the nation? The trajectories of nation-formation in Montenegro". *Nations and Nationalism*, 13 /4,2007.(pp.695–716).
- Maxim Mihai, "Voyvoda", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 43, İstanbul 2013, (ss.127-129).
- "Millet". Erişim: 15.02.2021. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/millet>
- Močanin Nenad. "Karadağ". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 24, İstanbul 2001 (ss.384-385).
- "Montenegro Opposition Launch Petition Against Kosovo Recognition". Balkan Insight. (03.09.2018) Erişim: 31.01.2023. <https://balkaninsight.com/2018/09/03/montenegro-serbs-petition-against-kosovo-recognition-09-03-2018/>
- "Montenegro's Constitution of 2007 with Amendments through 2013". Erişim: 04.02.2023. https://legislationline.org/sites/default/files/documents/be/Montenegro_Constitution_2006_am2013_en.pdf
- "Montevideo Convention on the Rights and Duties of States". Universty of Olso- The Faculty of Law. Erişim:03.12.2021. <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>
- "Montenegro Is the Latest Domino to Fall Toward Russia". (17.09.2020). Erişim: 01.02.2023. <https://foreignpolicy.com/2020/09/17/montenegro-latest-domino-fall-russia-pro-west-europe-nato>
- "Montenegro country brief". Erişim: 28.01.2023. <https://www.dfat.gov.au/geo/montenegro/montenegro-country-brief>
- "Montenegro. Independence Referendum 2006". Erişim: 09.03.2023. <https://www.electoralgeography.com/new/en/countries/m/montenegro/montenegro-independence-referendum-2006.html>
- "Montenegro under Nicholas I Petrović (1860-1918)". Erişim:03.08.2022, <http://www.montenet.org/history/nikola.htm>

Morrison Kenneth. *Montenegro- A Modern History*. I.B. Tauris, London-Newyork 2009.

Mufasssal Osmanlı Tarihi. Cilt 5 (V). Güven Yayınevi, İstanbul 1971.

Müezzinoğlu Ersin. Türk Basınında Balkan Savaşları (1912-1913), (İkdam, Sabah, Tanin). (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri Ekim 2004.

“NATO Membership Council’s Communication Team. %46 of citizens support Montenegro’s accession to NATO”. Government of Montenegro. Erişim: 18.11.2020. <https://www.gov.me/en/News/137091/46-of-citizens-support-monte-negro-s-NATO-accession.html>

“NATO”. Government of Montenegro. Erişim: 28.01.2023. <https://www.gov.me/en/article/nato>

“National Geographic Magazine November 1908”. Erişim:23.04.2023. <https://www.njegos.org/ng/ng.htm>

“O’Brien Obsolete Currency Guide: Montenegro (Perpera)”. Erişim:23.04.2023. <https://oldcurrencyexchange.com/2015/04/30/obrien-obsolete-currency-guide-montenegro/>

Okur Mehmet. “Balkan Savaşları”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı-Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ). Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.612-624).

Okur Miyase. Liselerde Coğrafya Eğitiminin Milli Kimlik Bilincine Etkisinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. (Gazi Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Temmuz 2013.

Orkun Dilek Nilüfer. Küreselleşmenin Değiştirdiği Yemek Kültürü: İstanbul Beyoğlu :2002-2009. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İletişim Bilimler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul 2009.

Ortaylı İlber. “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”. *Osmanlı Araştırmaları*, 2/2,1981, (ss.195-202).

Oy Aydın. “Halkiyat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:15, İstanbul 1997, (ss.367-369).

Ögel Bahattin. *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*. T.C Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri. Ankara 1978.

- Ömeri Ömer. “Ulus Devlet Anlayışının Düşünsel Arka Planı”. (3 Eylül 2020), Erişim: 15.04.2021. <https://www.indytrk.com/node/237486/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ulus-devlet-anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCn-sel-arka-plan%C4%B1>
- Öner Necati. “Milliyetçilik”. *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. (Derleyen: Ahmet Köklügiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.261-271).
- Örmeci Ozan. “Temel Hak ve Hürriyetlerin Gelişimi ve Korunması”. *Uluslararası Politik Akademisi*, (8 Ağustos 2014), Erişim: 23.02.2023. <http://politikaakademisi.org/2014/08/08/temel-hak-ve-hurriyetlerin-gelisimi-ve-korunmasi/>
- Özcan Uğur. II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Karadağ Siyasi İlişkileri. (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi). Isparta 2009. Not: Yazar aynı isimde kitap yayınlamıştır.
- Özçelik Mehmet, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırp Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929). *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6,2018, (ss.19-53).
- Özdem Ali Gökçen. Karadağ’ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-18789). (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Elazığ 2012.
- Özen Çınar, Cihan Özgüven ve Fırat Yıldız. *Bölgesel Politika Balkanlar İlk Çağlardan İki Savaş Arası Döneme*. Altınbaş Üniversitesi Yayınları, Ankara 2022.
- Özer Ahmet. “Dilin Önemi ve Dünya Anadil Günü”. Independent. (22Şubat)2021. Erişim: 05.04.2021. <https://www.indytrk.com/node/320096/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/dilin-%C3%B6nemi-ve-d%C3%BCnya-anadil-g%C3%BCn%C3%BC>
- Özer Fatih. Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyancıları. (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne 2010.
- Özey Ramazan. *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*. Pegam Akademi., Ankara 2021.
- Özkan Ayşe. *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’na Sırp Ar (1878-1918)*.IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Özkırımlı Umut. *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları. Ankara 2009.

- Özkırımlı Umut. *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*. TESEV Yayınları. İstanbul 2008.
- Öztürk Zamira. Özbekistan’da Dil Politikası: Standartlaşma ve Modernizasyon. (Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 2020.
- Öztürkmen Arzu. *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. İletişim Yayınları. İstanbul 2006.
- Özus E. Elhan, Filiz Erden ve Melek Tufan. “Konya Geleneksel Kadın Kıyafetlerinden Günümüze Yansımalar”. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2/1,2014, (ss.634-649).
- Palairt Michael. *Balkan Ekonomileri 1800-1914*. (Çeviren: Ayşe Edirne). Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000.
- “Petrovic Njegos Dynasty 1697-1918 Serb Patriots”. Erişim: 15.10.202, <https://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>
- Picture Story Realm of the Black Mountain*, European Stability Initiative. Berlin, Brussels, İstanbul, July 2007.
- Poláčková Zuzana and Pieter C. Van Duin, “Independence lost and regained: Montenegro’s contested identity and the failure of Yugoslavia (1918-2006)”. *Studia Politica Slovaca*, 1/10,2017, (pp.23-47), p.28.
- Pul Ayşe. “Anonim Bir Osmanlı Kaynağı: Girid Fethi Tarihi”. *BELLETTEN*. 72/264, 2008, (ss.591-602).
- Ramet Sabrina Petra. “The Third Yugoslavia, 1992-2001”, *Woodrow Wilson International Center Occasional Paper Series*, 66, July 2001, (pp.1-50).
- Rastoder Šerbo. “A short review of the history of Montenegro”. İn: *Montenegro in Transition -Problems of Identity and Statehood*. (Editor Florian Bieber). Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Germany 2003, (pp.107-137).
- Rastoder Šerbo. “Državna uprava crnoj Gori”. *MATICA*, proljeće 2011, (pp.24-294).
- “Referendum o državnom statusu Republika Crna Gora”. 21 Maj.2006. *Konačni izvještaj, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava*, Varšava 4 avgust 2006, s.7.
- “Regional cooperation”. Government of Montenegro. Erişim: 30.01.2023. <https://www.gov.me/en/article/regional-cooperation>
- “Relations between Montenegro and Major Powers”. Montenegro external relations briefing, Vol. 43, No. 4 (ME). Erişim: 31.01.2023 September 2021. <https://china->

cee.eu/2021/10/28/montenegro-external-relations-briefing-relations-between-montenegro-and-major-powers/

- “Relations with Montenegro”. Erişim:15.10.2020.
https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49736.htm
- Rich Roland. “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”. *European Journal of International Law*, 4/1,1993, (pp.36-65).
- Sadurski Wojciech. “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”. İçinde: *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim*. (Editör: Ozan Ergül). Türkiye Boralar Birliği Yayınları, Ankara 2011, (ss.23-48).
- Saggau Emil Hilton. “The forging and forgetting the cult of St. Jovan Vlademir in contemporary montenegro”. *International Journal for the Study of the Christian Church*, 2021, (pp.1-20).
- Samani Hasan. *Yugoslavya’da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*. (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara 1997.
- Samary Catherine. *Parçalanan Yugoslavya ve Bosna’da Etnik Savaş*. (Çeviren Bülent Tanatar). Yazın Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Sancaktar Caner. “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/2, 2011, (ss.27-44).
- Sancar Mithat. “Anayasa Hukuku ve Gerçekliliği”. *Birikim Dergisi*. (1 Ocak 2008). Erişim: 15.02.2023. <https://birikimdergisi.com/guncel/195/anayasa-hukuku-ve-gercekligi>
- Sander Oral. *Siyasi Tarih- 1918-1994*. İmge Kitabevi, Ankara 2013.
- Sander Oral. *Siyasi Tarih-İlkçağlardan-1918’e*. İmge Kitabevi, Ankara 1989.
- Sander Oral. *Siyasi Tarih-İlkçağlardan-1918’e*. İmge Kitabevi, Ankara 1989.
- “Serb Land of Montenegro History of Montenegro online”. Erişim:23.04.2023.
<http://www.njegos.org/>
- “Serb Medieval State of Zeta”. Erişim: 22.07.2021.
<https://www.njegos.org/medieval/zeta.htm>
- “Serbian State in Zeta (X-XV c.)”. Erişim: 22.07.2021.
<https://www.njegos.org/mnhistory/hiszteta.htm>
- Smith Anthony D. *Milli Kimlik*. (Çeviren: Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları. İstanbul 1994.

- Smith Anthony D. *Milliyetçilik-Kuram-İdioloji-Tarih*. (Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal). Atıf Yayınları. Ankara 2013.
- Smith Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*. (Çeviren: Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir). Dost Kitapevi Yayınları. Ankara 2002.
- “Stamp of archont Petar”. Erişim: 22.07.2021.
<https://www.njegos.org/medieval/arhpetar.htm>
- “Stefan Vojislav (Vojislavljević)”. Erişim:23.04.2023.
<https://gw.geneanet.org/zardoz?lang=en&n=vojislavljevic&oc=0&p=stefan+vojislav>
- “Sustainable development goals and international commitments”. Erişim: 28.01.2023,
<https://javnepolitike.me/en/policy/foreign-policy/>
- Suver Akkan. “Prenslük’ten Krallığa” “Krallıktan Cumhuriyet’e” “Osmanlı’dan Türkiye’ye”. İstanbul 2012.
- Şan Mustafa Kemal ve Berkan Öğür. “Çok Kültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü”. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, XI/1,2016, (ss.131-142).
- Şenel Süleyman. “Halk Musikisi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:15, İstanbul 1997, (ss.354-358).
- Şimşek Ufuk ve Selçuk Ilgaz. “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1,2007, (ss.189-199).
- Tanılır Mehmet Niyazi. “Nato Neden Karadağ’ı Üyelğe Davet Etti”. Aljazeera Turk. (24Aralık2015). Erişim: 30.10.2020. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nato-neden-karadagi-uyelige-davet-etti>
- Tanış Kerim. Fas Krallığı: Demokratikleşme Süreci ve Anayasa Yapımı. (Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük 2021.
- Tatar Volkan. Eki Yugoslavya’da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler. (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul 2012.
- “The European Union and Montenegro”. Delegation of the European Union to Montenegro. (23.07.2021). Erişim: 28.01.2023.
https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro_en?s=225
- Tekeli İlhan. “Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı”. *Tarih ve Milliyetçilik-I. Ulusal Tarih Kongresinde Sunulan Bildiri*. Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin, 30 Nisan-2 Mayıs 1997.

- Temizer Abidin and Marijan Premoviç. “Montenegro Under Ottoman Rule (1497-1697)”. *Hiperboreea*, 8/1,2021.(pp.1-15).
- Temizer Abidin. “Karadağ Ordusu”. *History Studies*. 2/2,2010, (ss.321-338).
- Temizer Abidin. Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı 1853-1913, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Samsun 2013.
- Temur Nezir, “Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri”. *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 53,2010, (ss.219-232).
- Terzi Hülya. “Karadağ’da 29 yıl sonra yaşanan iktidar değişikliği”. Erişim: 30.01.2023. <https://www.institute.org/opinion/karadagda-29-yil-sonra-yasanan-iktidar-degisikligi>
- Terzic Slavenko. “Ideological Roots of Montenegrin Nation and Montenegrin Separatism”. *Historical Institute Serbian Academy of Sciences and Arts*. Erişim: 28.03.2022. <https://njegos.org/past/idroots.htm>
- “The Sacrosant Nemanjic Dynasty-Rulers of the medieval Serb lannds (1166-1371)”. Erişim: 21.08.2021. <https://www.njegoss.org/medieval/nemanjic.htm>
- Touraine Alain. *Modernliğin Eleştirisi*. (Çeviren: Hülya Tufan). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 2002.
- Tutar Hüseyin. Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 2006.
- Türkan Reha Oğuz. “Milliyetçilik”. İçinde: *Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir?*. (Derleyen: Ahmet Köklügiller). IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul 2008, (ss.94-101).
- Türkeş Mustafa. “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”. İçinde: *Balkanlar El Kitabı- Cilt I*. (Derleyen Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ: Karam&Vadi Yayınları, Çorum&Ankara 2006, (ss.4-9).
- Türkmen İlhan. “Osmanlı Delveti’nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefa Lazareviç”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28, Güz 2013, (ss.451-458).
- “U.S. Relations With Montenegro”. Erişim:03.02.2023. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-montenegro/>
- Uçorol,Rıfat. *Siyasi Tarih-(1789-1794)*. Filiz Kitapevi, İstanbul 1995.
- “Ulus”. Erişim: 15.02.2021. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ulus>

- “Union Montenegro- Skupstina Parliament”. (10 September 2006). Erişim:11.10.2022.
http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2385_06.htm
- Urhan Vahit Cemil, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”. *Avrasya Etütleri*. 50/2,2016, (ss.235-258).
- Urhan Vahit Cemil. “Karadağ’da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması (17.ve 18 Yüzyıllar)”. *Balkan Araştırma Dergisi*. 4/2, Aralık 2015, (ss.113-135).
- Urhan Vahit Cemil. Karadağ’ın Bağımsızlığının Kazanması (1851-1878). (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ocak 2015.
- “Ustav Crno Gore”, Erişim: 04.02.2023. <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/ustav-crne-gore.html>.
- Uzgel İlhan. “Yugoslavy’da Milosevic Döneminin Sonu”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55/3,2000, (ss.178-182).
- Üçyıldız Ceyda. Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin Yeniden Yapılanmasına AB’nin Rolü. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Toplulukları Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara 2006.
- Ülger İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı? -Balkan Dramının Perde Arkası*. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- Ünal Serdar. Türkiye’de Seküler ve Dini Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmaların Gündelik Rutinler ve Etkileşimler Bağlamında Sosyolojik Analizi. (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Aydın 2013.
- Vankovska Biljana. “Civil-military Relations in the Third Yugoslavia” *Copenhagen Peace Research Institute*”. Cıao. 2000. Erişim: 03.12.2021, <https://ciaotest.cc.columbia.edu/>
- Vatandaş Celalettin. *Ulusal Kimlik-Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*. Açılım Kitap. İstanbul 2010.
- Vučinić Boro, “Karadağ, Nato ve Yeni Bir Devletin Güvenliđi”, NATO Review. (17Aralık 2008). Eriřim:30.10.2020. <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2008/12/17/karadag-nato-ve-yeni-bir-devletin-guevenligi/index.html>
- Vukićević Boris. “Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction” *Lithuanian Foreign Policy Review*. 36/1,2017, (pp.107-135).

- Vural Mehmet. “Gelenek ve Dinlerin Aşkın Birliği”. *Doğu Batı Yayınları*, Sayı: 25, 2003, (ss.161-179).
- Wallis Joanne. “How important is participatory constitution-making? Lessons from Timor-Leste and Bougainville”, *Commonwealth & Comparative Politics*, 54/3, 2016, (pp.362-386).
- Wallis Joanne. *Constitution making during state building*. Cambridge University Press, 2014.
- “Washington Names Matthew Palmer As Special Envoy To Western Balkans”. (August 31, 2019), Erişim: 03.02.2023. <https://www.rferl.org/a/washington-names-matthew-palmer-as-special-envoy-to-western-balkans/30139136.html>
- Weber Max. *Sosyoloji Yazıları*. (Çeviren:Taha Parla). İletişim Yayınları. İstanbul 2004.
- Weller Marc. “The International Response to The Dissolution of The Socialist Federal Republic of Yugoslavia”. *The American Journal of International Law*, Vol.86, No.3, Jul 1992, (pp. 569-607).
- Wilkinson Kathryn. *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller&İşaretler*. (Çeviren: Seda Toksoy). Alfa Yayınları. İstanbul 2011.
- Yıldırım Emre. “Yemek, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine: “Çiya” Markası ve “Turquality” Programı Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım Denemesi”. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2019, (ss.188-203).
- Yılmazok Levent. “Ulus, Kültür, Kimlik ve Karakter Üzerinden Bir İnceleme”. *Beykoz Akademi Dergisi*, 6/1,2018, (ss.1-25).
- Yinanç Barçın. “Sırpların Kosova Efsanesi”. *Milliyet*. (01.06.1999). Erişim: 13.11.2021. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/sirplar-in-kosova-efsanesi-5248068>
- “Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Anayasası”. Erişim:19.11.2021. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b54e10.html>
- Yurdusev Nuri. “Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı”. İçinde: *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler I*. (Derleyen: Tayyar Arı). MKM Yayınları. Bursa 2012, (ss.59-69).
- Zabunoğlu H.Gökçe, “Günümüzde Ulus Devlet” . *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13/1,2018, (ss.535-559).
- “История”. Erişim: 09/07/2022. https://www.montenegrina.net/pages/pages_ru/istorija/istorija_cg.htm

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Karadağ'ın 1931-1991 yılları arası nüfus sayımı	210
Tablo 2: Bölgelere göre oy oranları	267

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 9. yy. Doklea prensliği haritası	63
Şekil 2: 1050 Duklja (Zeta) prensliği haritası	66
Şekil 3: Berlin antlaşması sonrası balkanlar haritası.....	163
Şekil 4: Karadağ'ın genişlemesi haritası (1859-1913).....	179
Şekil 5: 1929-1941 Yugoslavya'nın idari sınırları	197
Şekil 6: Sırbistan-Karadağ birliği haritası	234
Şekil 7: Bağımsızlık referandumu haritası	266
Şekil 8: Harita: Karadağ'ın etnik haritası.....	266

EKLER

Ek 1: KARADAĞ'IN KRONOLOJİK TARİHİ

İlk Dönem	
7-8 yy.	Rusya üzerinden gelen Slav kabilelerinin Karadağ ve çevresine yerleşmeye başlaması.
9.yy.'ın başları	Bizans'a bağlı Doklea Prenslığının kurulması.
1040	Knez Stefan Vojslav'ın İlk Güney Slav devleti olan bağımsız Zeta Devletini kurması.
1189	Raska yöneticisi Stefan Nemanjic Zeta'yı kendi topraklarına katması ile Sırp hakimiyetinin başlaması.
1360-1421	Sırp İmparatorluğunun dağılmasından sonra Balsic Hanedanlığı tarafından II. Zeta Devletinin kurulması.
1389	I. Kosova Savaşı ile Sırp'ların ve Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne yenilmesi.
1421-1439	Zeta topraklarının Sırp despotluğu Barankovic Hanedanlığına bağlanması.
1439	Crnojevic Hanedanlığının başlaması.
1493	Djuradj Crnojevic döneminde Güney Slavlar arasında ilk matbaa kurulmuş ve 1494 yılında Kiril alfabesiyle ilk matbu kitap "Oktoih" basılmıştır.
1479,1503- 1878	Bütün Kuzey Karadağ'ın Niksiç'e kadar olan bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesi.
Osmanlı Hakimiyeti Dönemi (1479-1878)	
1498	Karadağ'ın İşkodra Sancağına bağlanması.
1513	Karadağ'ın ayrı bir sancak olarak yönetilmesi.
1516-1697	Seçimle başa geçen Vladikalar dönemi.
1530	Karadağ'ın yeniden İşkodra Sancağına bağlanması.
1571	Uljin ve Bar'ın Venedik'ten Osmanlı Devleti hakimiyetine geçmesi.
1697	I. Danilo'nun Scepcević Petrović'in Vladika seçilmesi ile amcadan yeğene geçen veraset sistemine geçilmesi. Seçimle başa geçen Vladikalar döneminin son bulması.
1702	I. Danilo'nun İslam dinini seçen Karadağlılara kıyım yapması.
1710	Rus Çarı I Petro'nun Karadağ'ın koruyuculuğunu üstlenmesi.
1711	I. Danilo'nun Rus Çarı I. Petro ile ittifak kurması.
1717	Vladikanın yanında Venedik'ten maaş alan sivil valinin de yönetimde yer almaya başlaması.

1754	Vasileje Petrović Njegoš (1750-1766) 12. yüzyıl ile 1750 yılı arasını kapsayan “İstorija o Crna Gori” (Karadağ Tarihi) adında bir kitap yazarak yayınlamıştır. (Vasileje Karadağ tarihinin yaratıcısı olarak bilinmektedir.)
1774	Rusların Balkanlar’daki Ortodoks halkı himayesi altına alan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusların Balkanlarda etkisinin daha da belirginleşmesi.
1832	II. Petrović Njegoš, Radonjic ailesinde olan valilik makamının kaldırılarak, tek yetkilinin sadece vladika olması.
1834	İlk ilkokulun açılması.
1835	Karadağ dergisi olan Grlica adı verilen Almanak basılması.
1846	II. Petrović Njegoš Sırp ve Karadağ edebiyatının bir şaheseri olarak kabul edilen “Dağ Çelengi” isimli destanı yazması. (Şubat 1847’de ilk defa Viyana’da yayımlanmıştır.)
1852	II. Danilo’nun dini yetkileri piskoposa devretmesi, teokratik bir yapıdan laik bir sisteme geçilmesi, Çar Nikola’nın II. Danilo’nun prensliğini tanıyarak nişan vermesi.
1852 1853	Osmanlı Devleti’ne karşı savaş (Karadağ’ın ağır kayıplar vermesi ile istenilen yardım neticesinde Avusturya ve Rusya’nın araya girmesi ile ateşkes sağlanması)
1853	Karadağ ordusunun kurulması.
23 Nisan 1855	Prens II. Danilo’nun, aynı zamanda Karadağ’ın ilk anayasası niteliğini taşıyan kendi adıyla da anılan (Danilov Zakon) çıkarması.
1857-1859,1861	Karadağ’ın Hersek isyanlarına destek vermesi.
1858 Ekim	Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya temsilcilerinin de katıldığı Karadağ-Osmanlı sınırını belirlenmesi için konferans düzenlenmesi.
1862	Karadağ’ın Hersek İsyanını desteklemesi ile Osmanlı Devleti’nin Karadağ’ı işgali. Rusya ve Fransa’nın müdahalesi ile ateşkes imzalanması.
1871	Crnogorac (Karadağlı) adındaki ilk Karadağ gazetesi çıkarılması.
1873	Crnogorac gazetesinin yerine daha ılımlı yayın yapan Glas Crnogorca (Karadağ’ın Sesi) ismindeki gazetenin çıkarılması.
1876	Karadağ ve Sırbistan’ın İttifak Kurması -Karadağ + Sırbistan-Osmanlı Savaşı.
Aralık 1876- Ocak 1877	İstanbul (Tersane) Konferansı; Büyük Güçlerin Balkanlarda çarpışan çıkarlarından dolayı bir araya gelmeleri. Balkanlar’da özerklik esası üzerinde durulan konferansta Karadağ’ın da aşırı toprak talebi etmesi.
31 Mart 1877	Londra Protokolü; Büyük Güçlerin Tersane konferansındaki kararların biraz yumuşatılmış halini Osmanlı Devleti’ne sunması.
1877-1878	Karadağ’ın Osmanlı-Rus Savaşına katılması.
3 Mart 1878	Ayastefanos Anlaşması: Karadağ’ın bağımsızlığını kazanması ve sınırlarını genişletmesi.
13 Temmuz 1878	Berlin Anlaşması: Karadağ Ayastefanos Antlaşmasında kazandığı bağımsızlığı, bir kez daha büyük devletler nezdinde yeniden kabul edilmesi.
Karadağ’ın Bağımsızlık Dönemi (1878-1918)	
1879	Başkent Cetinje’de büyük Avrupalı devletlerin konsolosluklarının görülmeye başlaması.

1880	Karadağ ordusunda yeniden yapılandırma gerçekleştirilmesi.
1895	Podgorica'daki ilk kalıcı Piyade Astsubay okulunun açılması
1896	Cetinje'de ilk subay okulu olan topçu subay okulunun kurulması.
1898	Bir piyade talim taburu ve bir topçu talim bataryası oluşturulması.
12 Aralık 1905	Nikola Petrović Karadağ'ın ilk Anayasasını ilan etmesi. Halk Meclisi (Skupština) oluşturarak yönetim tarzı meşruti monarşi olarak tanımlanması.
1906	Karadağ da ilk demokratik ve parlamenter partisi olan "Halk Partisi" (Narodna Stranka) kurulması.
1907	Karadağ'ın Belgrat'ın için içinde olduğunu düşündüğü Nikola'ya karşı yapılan suikast girişimi.
1909	Nikola'ya bir grup devrimci genç tarafından düzenlenen darbe girişimi.
1909	Bar'dan Virpazar'a olan Karadağ'a ilk demir yolu açılması.
1910	Nikola'nın Karadağ Krallığı'nı ilan etmesi.
1910	Ordu Teşkilatı Kanunu'nun kabul edilmesi.
1912-1913	Karadağ'ın Balkan Savaşlarına katılması ve topraklarını genişletmesi.
1913	Karadağ Jandarmasının özel bir Askeri Polis birimi olması.
1914	Karadağ'ın I. Dünya Savaşına katılması.
1916	Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından Karadağ'ın işgali.
19 Ocak 1916	Kral Nikola'nın Karadağ'dan kaçarak Fransa'da sürgün hükümeti kurması.
20 Temmuz 1917	Korfu Deklarasyonunun İmzalanması (Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Sırp kökenli Karayorgiyeviç hanedanı idaresinde anayasal, demokratik ve parlamenter bir monarşi olmasına karar verilmiştir.)
11 Kasım 1918	Karadağ-Sırp müttefik harekâtı sonucunda Karadağ'ın Avusturya güçlerinin elinden alınması.
17 Kasım 1918	Podgorica Skupştinasının seçilmesi.
26 Kasım 1918	Oluşturulan Podgorica Skupştinasının Kral Nikola I. Petrović Njegoš'un tahtan indirmesine ve Karadağ'ın Sırbistan ile birleşmesine karar vererek, Karadağ'ın siyasi kimliğini kaybetmesi.
	I. Yugoslavya (Sırp-Hırvat-Sloven/Yugoslavya Krallığı) (1918-1941)
1 Aralık 1918	Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı'nın İlanı
1919-1924	Karadağ'da iç savaş (Noel Ayaklanması) Sırbistan yanlısı taraf Beyazlar (Bjelaši) ile Karadağlı yanlısı taraf Yeşiller (Zelenaši) arasında çatışma.
12 Kasım 1920	SHS Krallığı ile İtalya arasında Kuzey Adriyatik ve Dalmaçya kıyıları sınır sorunlarını ele alan Rapolla anlaşması imzalanması. Böylece İtalya Karadağ'a desteklemeyi bırakmış, bu anlaşma ile müttefikler Karadağ sorununu çözülmüş saymışlardır.
2 Mart 1921	Kral Nikola'nın Fransa'da ölümü.
28 Haziran 1921	SHS Krallığı'nın Vidovdan Anayasasını ilan etmesi. (Hükümet biçimi olarak Anayasal monarşi kabul edilmiştir.)

6 Ocak 1929	Kral Aleksandar'ın parlamentoyu feshetmesiyle diktatörlük rejimine geçilmesi.
3 Ekim 1929	Kral Aleksandar tarafında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın adı Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmesi.
1931	Yugoslavya Krallığı'nın 1931 Anayasası ile; tek parti sistemine geçerek "Tek Kral-Tek Devlet-Tek Millet" şiarı benimsenmesi.
Ekim 1934	Kral Aleksandar'ın Fransa ziyareti sırasında öldürülmesi. Veliht Prensi Paul'un krallığın başına geçmesi.
1936	Komünistler ve federalistlerin hükümete karşı gösteriler organize ederek ve Karadağ'ın krallıkta eşit bir konuma sahip olmasını talep etmeleri.
1938	Niksic ile Hersek'in Bileca kasabasını birbirine bağlayan 71 km uzunluğundaki demir yolunun faaliyete açılması.
25 Mart 1941	Yugoslavya Krallığı'nın Almanya, İtalya ile üçlü pakt imzalaması.
6 Nisan 1941	Prens Paul yönetimini General Dušan Simoviç önderliğindeki Yugoslav Hava Kuvvetleri tarafından askeri darbe yapılarak devrilmesi neticesinde Almanya'nın Belgrat'ı bombalaması.
17 Nisan 1941	Yugoslav Ordusu'nun Alman işgaline teslim olması. İtalyan birliklerinin Karadağ'a girmesi.
13 Temmuz 1941	Karadağ'da Mihver Devletlere karşı ayaklanmanın başlaması.
26 Kasım 1942	Tito'nun savaş sırasında "Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi (AVNOJ)" adındaki cepheyi kurması. (Savaşı sonunda Yugoslavya için geçici müzakere makamı haline gelmiştir.)
Kasım 1943	Komünist Parti'nin Karadağ'ın Sosyalist ve Federal bir Yugoslavya içinde eşit cumhuriyet olarak tanınacağını ilan etmesi.
Aralık 1943	Müttefiklerin Tahran'da yaptıkları konferansa Yugoslavya'nın savaş sonrası toprak bütünlüğünü koruyarak yeniden kurulmasını kararlaştırması
II. Yugoslavya (1945-1991)	
29 Kasım 1945	Karadağ, Sırbistan, Slovenya, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna ile birlikte Josip Broz Tito yönetiminde yeni Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde cumhuriyetlerden biri olması.
1945	Tarım Reformu Yasası'nın çıkarılmasıyla büyük toprak sahiplerinin arazilerine el konulması sürecinin başlaması.
1946	Kamulaştırma Yasası'nın çıkarılmasıyla sanayi ve şirketlerin kamulaştırılması süreci başlaması.
1946	Karadağ'ın kendi anayasasını, devlet sembollerini; armasını ve bayrağını kabul etmesi.
1947	Karadağ'da ilk kolejini açılması. / İlk Radyo istasyonu yayını.
1947	Yugoslavya'nın Kominforma katılması.
1948	Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması.
1948	Karadağ'da Tarih Enstitüsü'nün açılması.
1948	53 km uzunluğundaki Niksic-Podgorica demir yolu gençlik çalışma eylemlerinin bir eseri olarak tamamlanması.
27 Haziran 1950	Özyönetime geçişi belirleyen yasanın çıkarılması.
1951	Karadağ'da Devlet Arşivinin kurulması.
1952	Yugoslavya Komünist Partisinin ismi Yugoslavya Komünistler Birliği olarak değiştirilmesi.

1953	1953 Anayasal Kanun; Cumhuriyetlerin yetkileri artmakla birlikte geleceklerini kendi belirleme hakkı yer almaktadır.
1953	Karadağ'da ilk ulusal tiyatronun açılması.
1954	Sırp-Hırvat ve Karadağ dillerinin aynı olduğu ilan edilerek ortak bir sözlüğün hazırlanması. (Milliyetçi tepkilerin gelmesi ile bu politika başarısız olmuş, 1960'ta bu politika tamamen terkedilmiştir.)
1960	Karadağ'da ekonomi alanında ilk üniversite fakültesi açılması. (1974'e kadar Belgrat Üniversitesine bağlı kalmıştır.)
1961	Jadranska magistrala (dağlık kuzey bölgesini güney sahiline ve Bar-Belgrat demir yoluna bağlayan) alt yapı ağı inşa edilmesi.
7 Nisan 1963	1963 Anayasası'nın kabul edilmesi: "Yugoslavya gönüllü olarak birleşmiş ve eşit haklardan oluşan bir federasyon" olarak tanımlanması. Az gelişmiş bölgelere ekonomik ve sosyal yardım öngören anayasa."
1963	1963 Anayasası ile Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti isminin Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değişmesi.
1964-1965	Pazar Sosyalizmin başlatacak bir dizi reformların yapılması.
1966	Cumhuriyetlerin yetkilerine sürekli karşı çıkan Sırbistan, Komünistler Birliğinin lideri ve gizli polis şefi Alexander Rankovic'i görevden alması.
1967	Anayasa değişikliği ile cumhuriyetlere yasama yetkisi ve yatırım alanlarında yeni haklar tanınarak adem-i merkezîyetçilik yolunda bir adım daha atılması.
1971	Anayasa değişikliğinin yapılması;("ulusal savunma, dış politika, bütüncül bir Yugoslav pazarı yaratılması için önlem alınması dışında bütün yetkiler cumhuriyetlere verilmiştir.")
1974	1974 Anayasası Özerk bölgelere cumhuriyetlere yakın yetkilerin verilerek gevşek bir federasyona yarı konfederal sisteme geçilmesi.
1974	Podgorica'da ilk Karadağ Üniversitesi kurulması.
1976	Karadağ Sanat ve Bilim Akademisi kurulması.
1976	Yapımına 1951 yılında başlanan Sırbistan'ın başkenti Belgrat'tan Karadağ'ın Adriyatik kıyısındaki Bar limanına kadar uzanan 476 km uzunluğundaki demiryolu yapımının tamamlanması.
10 Şubat 1979	Yugoslav politikacı ve ekonomist, özyönetimin atası Sloven asıllı Edvard Kardelj'in öldü.
15 Nisan 1979	Karadağ'da 7.0 büyüklüğünde deprem meydana gelmesi. Yaşanan ekonomik krizle birleşince Karadağ'ın iflasın eşiğine gelmesi.
4 Mayıs 1980	Josip Broz Tito'nun ölümü.
1981	Kosova'daki Arnavutların cumhuriyet statüsü kazanmak için ayaklanması
Aralık 1987	Slobodan Milošević gerçekleştirdiği bir iç darbe ile Sırp Komünist Parti örgütünün başına geçmesi.
1987	Milošević'in 1974 anayasası ile, Voyvodina ve Kosova'ya verilen hakları geri alması ve özerk bölge statülerini kaldırarak Sırbistan merkezi idaresine bağlaması.
11-12 Ocak 1989	Karadağ'da başlayan gösteriler sonunda Karadağ Komünistler Birliği'ndeki mevcut yönetimin çekilmek zorunda kalması, Milošević'e yakın isimler olan Momir Bulatović'in Cumhurbaşkanlığı'na, Milo Djukanovic Başbakanlığa gelmesi.

28 Haziran 1989	I. Kosova Savaşı'nın 600. yıl dönümünde Kosova ovasında Slobodan Milošević'in öncülüğünde yaklaşık 1.000.000 kişinin katıldığı Sırp milliyetçiliği üzerine gösteri düzenlenmesi.
1990	Bir dizi Karadağlı muhalif bağımsız yazarlar derneği PEN Merkezi'ni kurması.
Nisan 1990	Federal Yugoslavya'da Cumhuriyetlerinin çok partili seçime gitmeye başlaması.
3 Ekim 1990	Karadağ'ın çok partili seçimleri yasallaştıran yeni seçim yasasını kabul etmesi.
9-23 Aralık 1990	Karadağ'ın ilk çok partili seçimleri düzenlemesi. (1906 Prenslik döneminde yapılan seçim hariç) Cumhurbaşkanı: Momir Bulutovic (1990-1998).
Haziran 1991	Karadağ Komünist Partisi isminin Sosyalist Demokrat Partisi olarak değiştirilmesi (DPS)
25 Haziran 1991	Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi.
17 Ekim 1991	Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi.
27 Şubat 1992	Sırbistan Parlamentosunda yeni Federasyonun kurulmasına karar verilmesi.
1 Mart 1992	Karadağ'da %66 oranında seçmenin katıldığı yapılan referandum sonucu %95,96 oy oranıyla Yugoslavya birliğinde kalmaya karar verilmesi.
3 Mart 1992	Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesi.
4 Mart 1992	Bosna Hersek'in bağımsızlığının ilanı ile Sırp milletvekillerinin buna karşılık "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmesi.
27 Mart 1992	Bosna-Hersek'te iş savaşın başlaması.
Mart 1992	Belgrat meydanında Milošević'e karşı çoğunluğu üniversite ve lise öğrencilerinden oluşan 40 gün boyunca sürecek olan protesto gösterileri düzenlenmesi.
6-7 Nisan 1992	Avrupa Topluluğunun ve ABD'nin Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanınması.
6 Nisan 1992	Sırp Milisleri ile birlikte Yugoslav ordusunun Bosna-Hersek'te taarruza geçmesi Bosna-Hersek'te savaşın başlaması.
1992	Birleşmiş Milletlerin Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne yaptırım uygulaması.
1992	Başkent in adının Titograd'dan Podgorica ile değiştirilmesi.
	III. Yugoslavya (Federal Yugoslavya-Sırbistan Karadağ) (1992-2006)
27 Nisan 1992	Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin (III. Yugoslavya) ilanı.
Temmuz 1992	Bosna-Hersek savaşı nedeniyle mültecilerin Karadağ'a gelmeye başlaması.
20 Aralık 1992 10 Ocak 1993	Karadağ'da yapılan genel seçimlerde %42,6 oy ile DPS'nin koalisyon hükümeti kurması. Bulatović'in yeniden Cumhurbaşkanı olması, Djuknovic'in yeniden Başbakan olması.
1993	1920'de Sırp Ortodoks Kilisesi ile birleştirilen Karadağ Kilisesi'nin yeniden ilan edilmesi.
1993	Crnogorska Matica (Karadağ Kimliği ve Kültürü üzerine çalışmalar yapan bir kurum) kurulması.
Haziran 1993	Niksic şehrinde Müslümanların saldırıya uğraması ve şehrin camisinin yakılması.

1994	Karadağ PEN Merkezi, "Büyük Sırp Şovenizmi ve hegemonyasının" Karadağ ulusunu, tarihini ve kültürünü ortadan kaldırmayı ve asimile etmeyi amaçladığını iddia ederek, "Karadağ kültürü, halkı, devletini tehlikeye attığına dair bildiri" yayınlaması.
23 Eylül 1994	Uluslararası gözlemcilerin uzun süreden beri Sırların Bosnalı Sırlara yardım göndermediğini rapor etmesinin üzerine BM Güvenlik Konseyinin 943 sayılı kararı ile ödül olarak Sırbistan ve Karadağ'a uygulanan yaptırımların bir kısmının kaldırılması.
14 Aralık 1995	Dayton Barış Anlaşması imzalanması. (Bosna Savaşının son bulması, "Bosna-Hersek Federasyonu" ve "Sırp Cumhuriyeti" olmak üzere iki entiteden oluşmak üzere Bosna-Hersek Cumhuriyetinin kurulması.)
3 Kasım 1996	Yapılan Parlamento seçimlerinde DPS 71 sandalyenin 45'ini alması. (Başbakan: Milo Dukonovic)
5- 19 Ekim 1997	Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milo Djukonovic'in Milošević yanlısı Momir Bulatović 'e karşı zafer kazanması.
Şubat 1998	Karadağ hükümetinin Yugoslavya ordusunun Kosova savaşına girdiği taktirde Karadağ'ın tarafsız kalacağını belirterek Karadağlı gençlerin cepheye gönderilmesine karşı çıkması.
31 Mayıs 1998	Yapılan parlamento seçimlerinde DSP, SDP ve NS koalisyonun kazanması. (Başbakan: Filip Vujanović.)
1998	1998 yazından itibaren Kosova'dan mültecilerin gelmeye başlaması ve bu mültecilerin Karadağ-Kosova sınırındaki şehirlere ve köylere yerleştirilmesi.
Mart-Haziran 1999	Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne NATO Bombardımanı. (Yugoslavya genelinde 500 sivil hayatını kaybetmiştir. Karadağ'da 3'ü çocuk olmak üzere 6 sivil hayatını kaybetmiştir.)
1999	Milo Dukonovic'in Sırbistan Cumhurbaşkanı Milošević'in eylemlerinin NATO hava saldırılarını tetiklediğinden, Karadağ'ın Kosova konusundaki ihtilafa taraf olmadığını ilan etmesi.
1999	Karadağ Yugoslav dinarını terk ederek Alman markına geçmesi.
10 Haziran 1999	BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı Karar ile hava operasyonunun sona ermesi, Yugoslav Ordusu ve polisinin Kosova'dan çekilerek yerlerine "Uluslararası Barış Gücü" (KFOR) gelmesi.
2 Kasım 1999	Karadağ'ın Yugoslav Dinarın yanında Alman markı kabul ederek ikili para sistemine geçmesi.
6 Temmuz 2000	Milošević'in 2001'de görev süresinin dolmasına ve yeniden seçilme hakkı olmamasına karşın yapılan anayasa düzenlemeleri ile yeniden seçilebilmesine olanak sağlayan anayasa düzenlemesi yapılması.
24 Eylül 2000	Federal Başkanlık seçimlerinde Slobodan Milošević'in kaybederek batı yanlısı Vojislav Koštunica'nın kazanması.
2001	Karadağ Merkez Bankası'nın kurulması.
22 Nisan 2001	Halk Partisinin koalisyondan çekilmesi ile yapılan erken genel seçimleri. (Başbakan: Filip Vujanović) (DPS ve SDP ittifakı oyların %42,05'ini, SNP, Halk Partisi, Sırp Halk Partisi ittifakı %40,67)
2 Temmuz 2001	Demokratik Sosyalist Birlik (DPS) üyesi Filip Vujanović Başbakan olarak atanması.
2002	Para birimi olarak euronun kabul edilmesi.

14 Mart 2002	AB arabuluculuğunda bir anlaşma imzalanarak, FYC'nin federal hükümet biçimi terk edilerek daha gevşek bir yapı olan konfederal sisteme geçilmesi.
Nisan 2002	Yeni Sırbistan Karadağ birliğindeki görüş ayrılıkları nedeni ile hükümetin düşmesi.
20 Ekim 2002	Erken parlamento seçimlerinde DSP ve SDP'nin oluşturduğu batı yanlısı koalisyonun kazanması. Başbakan: Milo Djukanović.
25 Kasım 2002	Milo Djukonovic'in Başbakan olmak için Cumhurbaşkanlığına bırakması.
22 Aralık 2002	Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması. Filip Vujanović %86 oyla seçimi kazanmasına rağmen, katılım gerekliliği olan %50'nin altında kalmasıyla seçimin geçersiz ilan edilmesi.
Ocak 2003	Sırbistan ve Karadağ parlamentoları, Sırbistan ve Karadağ Birliği'nin anayasal tüzüğünü onaylaması.
4 Şubat 2003	Yeni Anayasa kabul edilmesi. Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin isminin Sırbistan-Karadağ Birliği olarak değiştirilmesi.
9 Şubat 2003	Erken cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılması. (Filip Vujanović seçimi %85 oyla kazanmasına rağmen, yine katılım gerekli olan %50'nin altında kalarak seçim geçersiz ilan edildi. Katılım kuralının kaldırıldığı Mayıs 2003'te yeni seçim çağrısı yapıldı.)
11 Mayıs 2003	Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Filip Vujanović'in (2003-2018) DPS ve SDP tarafından oyların %64,2'sini alarak Cumhurbaşkanı olması.
Kasım 2003	Nüfus sayımı yapılması. (Karadağlı %43,16, Sırp %31,99, Boşnak %7,77, Arnavut %5,03, Etnik Müslüman %3,97, Hırvat %1,1, Roman %0,42, Yugoslav %0,3, Makedon %0,13, Sloven %0,07, Macar %0,06, Rus %0,04, İtalyan %0,02, Alman %0,02, Diğerleri: (Yunan, Türk, Romen, Bulgar) %0,035, Yanıtsız %4,34, bölgesel bağlantı %0,2, bilinmeyen %0,99.
Ocak 2004	Hükümet siyasi programının bir parçası olarak başkentteki sokak isimlerinin değiştirilmesinin önerilmesi.
Mayıs 2004	Tanınmış gazeteci ve Karadağ hükümetinin eleştirmeni Dusko Jovanović vurularak öldürülmesi. (Gazete Dan, cumhuriyetin bağımsızlık karşıtı muhalefetinin sözcüsü olarak görülüyor ve Karadağ liderliğinde yolsuzluk iddiasında bulunuyordu.)
12 Temmuz 2004	Karadağ Parlamentosunun Karadağ ulusal sembollere ilişkin yasayı kabul etmesi.
Ekim 2004	Karadağ iktidarı Sırbistan ile birlikteliğin AB üyeliğindeki süreci yavaşlattığını sıklıkla dile getirmesi üzerine AB tarafından Sırbistan ve Karadağ için çift -yönlü anlamına gelen twin-track üyelik süreci adıyla yeni bir üyelik modelinin geliştirilmesi.
Aralık 2004	Karadağ'ın, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik için başvurması.
Şubat 2005	Karadağlı liderler Sırp muadillerine bir mektup yazarak Sırbistan-Karadağ Birliği'ne erken son verilmesini ve iki bağımsız cumhuriyetin kurulmasını önermeleri. (Sırbistan Başbakanı Vojislav Koštunica bunu reddetmiştir.)
13 Nisan 2006	Karadağ bağımsızlığın gerçekleşmesi durumunda gelecekte Sırbistan ile aralarında yakın komşuluk ilişkilerini, çift vatandaşlık, mülkiyet gibi hakları garanti altına alan Sırbistan ile ilişkilerine ilişkin bir deklarasyonu kabul edilmesi.
27 Nisan 2006	AB, 13 Nisan 2006'da imzalanan deklarasyonu benimseyerek Karadağ'ın AB ile İstikrar ve Ortaklık sürecini sürdürecekleri sözünü vermesi.

3 Mayıs 2006	Belgrat'ın Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile yeterince iş birliği yapmaması ve savaş suçlusu ola Ratko Mladić'i teslim etmemesi neticesinde AB, Sırbistan ve Karadağ ile başlatmış olduğu "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" müzakerelerini durdurması.
21 Mayıs 2006	Karadağ'da bağımsızlık referandumun yapılması. (%55,5 oranında bağımsızlık için evet oyu ile sonuçlanmıştır.)
Karadağ Cumhuriyeti	
3 Haziran 2006	Karadağ Hükümeti Karadağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını resmi olarak ilan etmesi. Sırbistan buna yanıt olarak kendisini Sırbistan ve Karadağ Birliği'nin bağımsız halefi ve bağımsız devleti ilan etmesi.
6 Haziran 2006	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması.
22 Haziran 2006	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) üye olunması, 1 Eylül 2006'da Örgütün kuruluş belgesi olan Helsinki Nihai Senedini imzalaması
28 Haziran 2006	Birleşmiş Milletlerin 192. üyesi oldu.
Ağustos 2006	Zorunlu askerlik hizmetini sonlandırılarak daha küçük, profesyonel bir ordu kurulacağına açıklanması.
10 Eylül 2006	Bağımsız Karadağ Cumhuriyetinde yapılan ilk parlamento seçimlerinde Sosyalist Demokrat Partisi ve koalisyonu (41 koltuk) mutlak çoğunluğunu kazanması. (Başbakan: Željko Šturanović (2006-2008))
Ekim-Kasım 2006	Başbakan Milo Djukanović istifa etmesi ve yerine Sosyalist Demokratik Partisi müttefiki Zeljko Sturanović geçmesi.
17 Ekim 2006	AGİT, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdindeki Daimî Temsilciliği Viyana'da açılması.
Aralık 2006	NATO'nun Karadağ'ı Barış için Ortaklık ön üyelik programına kabul etmesi.
Ocak 2007	Karadağ'ın IMF ve Dünya Bankası'na kabul edilmesi.
Mart 2007	Karadağ'ın, istikrar ve ortaklık anlaşması imzalayarak Avrupa Birliği üyeliği yolunda ilk adımı atması.
11 Mayıs 2007	Karadağ'ın Avrupa Konseyinin 47. üyesi olması.
1 Ekim 2007	Karadağ'ın Avrupa Konseyi Daimî Temsilciliği açılması.
19 Ekim 2007	Karadağ yeni anayasasını kabul etmesi. (Anayasa resmi olarak 22 Ekim 2007'de ilan edilmiştir.)
Şubat 2008	Milo Dukanović, parti meslektaşı Zeljko Sturanović'in sağlık gerekçesiyle istifa etmesinden sonra beşinci kez başbakan olarak geri dönmesi.
17 Şubat 2008	Kosova'nın bağımsızlık ilanı.
24 Şubat 2008	Podgorica'da Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanına karşı gösteriler düzenlenmesi.
6 Nisan 2008	Bağımsız devletin ilk Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Başbakan Milo Djukanović'in müttefiki olan görevdeki Cumhurbaşkanı Filip Vujanović oyların %52'sini alarak yeniden seçilmesi.
9 Ekim 2008	Kosova'nın bağımsızlığının tanınması ve buna karşılık Sırbistan'ın protesto etmesi.
15 Aralık 2008	AB üyeliği için resmi başvuruda bulunulması.
29 Mart 2009	Bağımsız devletin 2. parlamanda seçimlerinin yapılması. Başbakan Milo Djukanović'in Avrupa Karadağ Koalisyonu parlamento seçimlerinde mutlak çoğunluğu alması. (Başbakan: Milo Djukanović)
Temmuz 2009	Eğitim ve Bilim Bakanlığı Karadağ alfabesine (š ve ž) harflerini ekleyerek yeni imla normlarını kabul etmesi.

Aralık 2009	AB'nin Schengen bölgesi içinde vizesiz seyahat, Karadağ vatandaşları için yürürlüğe girmesi.
1 Mayıs 2010	Avrupa Toplulukları üye devletleri ile Karadağ arasındaki istikrar ve ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesi.
Aralık 2010	Başbakan Milo Djukanović'in istifa etmesi ve yerine müttefiki Igor Luksiç geçmesi.
16-17 Aralık 2010	Avrupa Konseyi Karadağ'a AB'ne aday ülke statüsü vermeyi kabul etmesi.
2010	Sırp yanlısı siyasi partilerin Sırpı temsil eden üç renkli bayrağın yeniden getirilmesini talep etmesi.
Nisan 2011	Nüfus sayımının yapılması (Karadağlı %45, Sırp 28.7, Hırvat%0,9, Yugoslav %0,2 Müslüman %3,3, Boşnak%8,6, Arnavut %4,9, Roman%1,0, Makedon %0,1, Diğerleri/Bildirilmemiş %7,2)
12 Temmuz 2011	Karadağ Parlamentosu, Petrović Njegoš Hanedanlığının torunlarının statüsüne ilişkin kanunu kabul etmesi.
Nisan 2012	Dünya Ticaret Örgütüne katıldı.
26 Haziran 2012	Avrupa Konseyi'nin yaptığı toplantıda Karadağ ile katılım müzakerelerini başlatma kararı alması. (Bu karar, takip eden günlerde Avrupa Konseyi tarafından onaylanmıştır.)
14 Ekim 2012	Karadağ Cumhuriyeti olarak 3. Parlamento Seçimlerinin yapılması. (İlk kez tek başına çoğunluktan yoksun kalan DSP (81 sandalyeden 31 sandalye) azınlık partilerle koalisyon hükümeti kurdu. Milo Djukanović koalisyonun başında yedinci kez başbakan oldu.)
22 Ocak 2013	Avrupa Parlamentosu Komitesi 2012 ilerleme raporunu oylarken, yine de medya özgürlüğü, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini korumak için daha fazlasını yapması gerektiğini söyledi.
7 Nisan 2013	Filip Vujanović'in (2013-2018) muhalefet tarafından desteklenen ortak bağımsız aday Miodrag Lekić'den az bir oy farkla (%2,42) yeniden cumhurbaşkanı olması. Muhalefet, Vujanović'in 3. bir dönem için aday olmasının anayasaya aykırı olduğu bunun DPS'nin Karadağ üzerindeki otoriter saltanatının temsili unsurlarından biri olduğunu dile getirmesi.
Ekim 2015- Ocak 2016	Muhalefetin Milo Djukanović yönetimine yolsuzluk iddiaları, medya sansürü, polis tarafından aşırı güç, seçim hilesi suçlamaları ve NATO'ya katılımına karşı olma nedenleriyle protesto gösterileri yaşanması. 27 Ocak 2016'da Dukanovic'in kabinesine karşı gensoru oylaması ile DPS ile o zamana kadarki koalisyon ortağı SDP'nin bölünmesine yol açması.
Ekim 2016	16 Ekim 2016'deki seçim gününde Karadağ hükümetini devirmeyi, Rusya yanlısı bir ittifakı iktidara getirmeyi ve Başbakan Milo Djukanović'e suikast planı gerekçesi ile iki Rus istihbarat görevlisi ve iki muhalif siyasetçinin bulunduğu birçok kişinin tutuklanması. (Moskova bu olayı defalarca yalanlamıştır.)
16 Ekim 2016	Yapılan parlamento seçimlerinde DPS 81 sandalyenin 36'sını kazanarak en büyük parti olmaya devam etti ve ardından yeni Sosyal Demokratlar ve ulusal azınlık partileriyle bir koalisyon hükümeti kurdu. Duško Marković (2016-2020) Başbakan oldu.
5 Haziran 2017	Karadağ NATO'nun 29. üyesi oldu.
Aralık 2017	Karadağcanın Uluslararası Standardizasyon Örgütü tarafından Sırpça'dan ayrı bir dil olarak resmen tanınması.
15 Nisan 2018	Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milo Đukanović'in(2018-2023) ilk turda cumhurbaşkanı seçilmesi.

2 Şubat-7 Aralık 2019	Hükümet içinde yolsuzluk, Milo Đukanović'in otoriterliği, medya sansürü, partitokrazi ve kayırmacılık seçim hilesi suçlamaları gerekçesi ile binlerce kişinin katıldığı protesto gösterilerinin yapılarak, Đukanović ve birkaç üst düzey devlet görevlisinin istifaya çağırılması.
27 Aralık 2019	Karadağ Meclisi din veya inanç özgürlüğü ve dini cemaatlerin hukuki statüsü hakkında Kanun'u kabul etmesi. (Karadağ Sırp Ortodoks Kilisesi'nin geniş arazilerinin mülkiyetini kanıtlamasını zorunlu kılan bu yasa kitlesel sokak protestolarına ve hükümetin din özgürlüğünü kısıtladığı iddialarına yol açmıştır.)
30 Ağustos 2020	Parlamento seçimlerinin yapılması. (1990'da çok partili hayata geçilmesinden bu yana ülkeyi yöneten iktidardaki DPS iktidardan düştü. Rusya ve Sırbistan ile daha fazla ilişki kurmak isteyen koalisyon üyelerinin bulunduğu üçlü muhalefet koalisyonu hükümeti kurarak Zdravko Krivokapić Başbakan oldu. (Aralık 2020-Nisan 2022))
4 Şubat 2022	Başbakan Zdravko Krivokapić gensoru önergesiyle görevden alındı.
28 Nisan 2022	2020'den 2022'ye kadar Zdravko Krivokapić'in kabinesinde başbakan yardımcısı olarak görev yapan Dritan Abazović'in Başbakan olarak atandı. Karadağ Başbakanı olarak görev yapan ilk etnik Arnavut ve ilk Müslüman.
3 Ağustos 2022	Karadağ Başbakanı Dritan Abazović ve Sırp Ortodoks Kilisesi Patriği Porfirije'nin Karadağ ile Kilise arasında "Temel Anlaşma" adındaki Sırp Kilisesinin dokunulmazlığını garanti eden anlaşmayı imzalaması.
14 Temmuz 2022	İstikrar ve ortaklık süreci kapsamında, AB-Karadağ ilişkilerindeki ilerlemeyi gözden geçirmek için AB ve Karadağ'dan temsilcilerinin AB-Karadağ İstikrar ve Ortaklık Konseyi'nde bir araya gelmesi.
1 Kasım 2022	Sırp yanlısı partilerin Demokratik Cephesi (DF) ittifakı tarafından önerilen 81 sandalyeli parlamentoda 41 oyla cumhurbaşkanının hükümet kurma yetkilerini kısıtlayan yasanın kabul edilmesi.
17 Kasım 2022	Podgorica'da 10.000'den fazla kişinin, erken seçim ve cumhurbaşkanlığı yetkilerini kısıtlayan yasanın geri çekilmesi talebiyle Karadağ parlamentosu önünde protesto gösterisi yapması.
Aralık 2022	Avrupa Konseyi, Karadağ'ın hukukun üstünlüğünü, yolsuzluk ve organize suçla mücadeleyi, göç yönetimini ve temel hakları güçlendirilmesini belirtmesi.
19 Mart-2 Nisan 2023	Yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Jakov Milatović'in ikinci turda cumhurbaşkanlığını kazanması. (1989 bu yana 33 yıldır başbakan veya cumhurbaşkanı olarak görev yapan Milo Đukanović iktidardan düşmüştür.)

Ek 2: BAYRAK VE DEVLET ARMASI

Karadağ Cumhuriyeti Bayrađı¹¹⁶⁵

Karadağ Cumhuriyeti Devlet Arması¹¹⁶⁶

¹¹⁶⁵Državni simboli Crne Gore,
https://web.archive.org/web/20210415032851/https://www.gov.me/naslovna/drzavni_simboli

¹¹⁶⁶Državni simboli Crne Gore

Ek 3: ULUSAL MARŞ

Oj, svijetla majska zoro

Oj svijetla majska zoro, majko naša Crna Goro,
Sinovi smo tvog stijenja i čuvari tvog poštenja.

Volimo vas, brda tvrda, i stravične vaše klance,
Koji nikad ne poznaše sramotnoga ropstva lance.

Dok lovcénskoj našoj misli naša sloga daje krila,
Biće gorda, biće slavna, domovina naša mila.

Rijeka će naših vala, uskačući u dva mora,
Glas nositi okeanu, da je vječna Crna Gora! ¹¹⁶⁷

Türkçe Tercümesi

Mayısın aydınlık şafağı!

Mayısın aydınlık şafağı! Bizim annemiz Karadağ,
Biz kayalarının oğullarıyız ve namusunun muhafızlarıyız.

Biz senin taşlı tepelerini severiz ve senin sarp vadilerini.
O hiç tanımadı, Utandırıcı köleliğin zincirlerini.

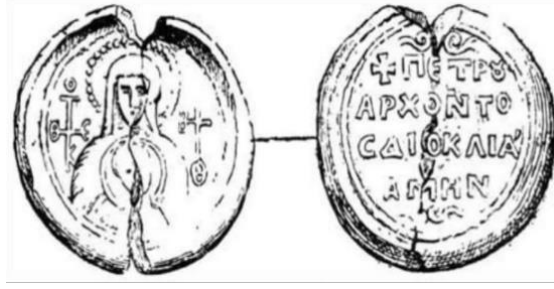
Birliğimiz kanatlanıyor, Lovćen'imiz için gururlu olacak,
Kutlanmış bizim sevgili anayurdumuz olacak,

Dalgalarımızdan bir nehir iki denize sıçrayarak
Okyanusa sesini taşıyacak. Karadağ'ın sonsuzluğu için. ¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁷Državni simboli Crne Gore

¹¹⁶⁸ "Karadağ Milli Marşı-"Oj, svijetla majska zoro" Türkçe Çeviri ile Birlikte", Erişim: 23.04.2023.
https://www.youtube.com/watch?v=K-vvLu_ps8M

Ek 4: RESİMLER

Resim 1: Doclea'nın bilinen ilk hükümdarı Archont Peter'in (IX. yüzyıl) kurşun damgası¹¹⁶⁹

Resim 2: Antik kent Doclea kalıntıları, Podgorica¹¹⁷⁰

Resim 3: Doclea Prensi Stefan Vojislav¹¹⁷¹

Resim 4: Kral Bodin¹¹⁷²

¹¹⁶⁹“Stamp of archont Petar”, Erişim: 23.04.2023, <https://www.njegos.org/medieval/arhpetar.htm>

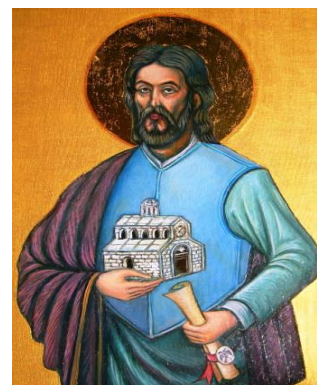
¹¹⁷⁰ “Doclea(Duklja), Montenegro’s Foremost Archeological Site”, Erişim: 23.04.2023, <https://montenegro-for.me/2014/03/doclea-duklja-montenegros-foremost-archeological-site/>

¹¹⁷¹ “Stefan Vojislav (Vojislavljević)” Erişim:23.04.2023, <https://gw.geneanet.org/zardoz?lang=en&n=vojislavljevic&oc=0&p=stefan+vojislav>

¹¹⁷² Suver, “Prenslık’ten Krallığa” ..., s.6.

Resim 5: Crnojeviç Hanedanı mühürü ¹¹⁷³

Resim 6: Aziz Ivan Crnojevic ¹¹⁷⁴

Resim 7: Petrović Hanedanlığı ¹¹⁷⁵

¹¹⁷³ Picture Story Realm of the Black Mountain, European Stability Initiative, Berlin, Brussels, İstanbul, July 2007, s.9.

¹¹⁷⁴“Vladimir Lajović – Sveti Ivan Crnojević Pravedni”, Erişim: 23.04.2023
<http://montenegrina.net/fokus/vladimir-lajovic-sveti-ivan-cрноjevic-pravedni/>

¹¹⁷⁵ “Petrovic Njigos Dynasty 1697-1918 Serp Patriots”, Erişim: 23.04.2023,
<https://www.njegos.org/petrovics/petrovics.htm>

MONTENEGGINS AT CETINJE

Photos by F. J. Koch

Resim 8: National Coğrafya dergisi, Kasım 1908 Cetinje¹¹⁷⁶**Resim 9:** Karadağ dağlarında tek odalı taş evlerinin önünde yaşlı bir çift (1920)¹¹⁷⁷

¹¹⁷⁶ “National Geographic Magazine November 1908”, Erişim:23.04.2023, <https://www.njegos.org/ng/ng.htm>

¹¹⁷⁷ “Amerikan Ulusal Kızıl Haç fotoğraf koleksiyonu,1920”, <https://picryl.com/media/in-the-mountains-of-montenegro-an-aged-mountaineer-and-his-wife-in-front-of-fe2e21>

Resim 10: Kraliyet ailesi, Karadağ Kralı I. Nikola'nın taç giyme töreni, 28 Ağustos 1910¹¹⁷⁸
Arka sıra: Rusya'dan GD Piotr Nikolaievich, Franzjos Battenberg, prenses Vjera, prenses Ksenija, Kronprinz Danilo, prens Mirko, prens Petar. Orta sıra: Milica-Jutta (Kronprinz Danilo'nun karısı), prenses Ana, prenses Jelena, kraliçe Milena, kral Nikola, prenses Milica, İtalya kralı Vittorio-Emanuele III, prenses Natalija (prens Mirko'nun karısı). Oturanlar: Sırbistan'dan Jelena, Marina Petrovna (Milica ve GD Piotr'un kızı), Sırbistan'dan Aleksandar.

Resim 11: Karadağ Krallığının ilan günü¹¹⁷⁹
(Cetinje, 28 Ağustos 1910)

Resim 12: 1910 Karadağ Krallığı Perper¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁸ “Kralj i kraljica u krugu sire familja”, Erişim: 23.04.2023, <https://picryl.com/media/kralj-i-kraljica-u-krugu-sire-familje-abe9fd>

¹¹⁷⁹ “Serb Land of Montenegro History of Montenegro online”, Erişim:23.04.2023, <http://www.njegos.org/>

¹¹⁸⁰ “O’Brien Obsolete Currency Guide: Montenegro (Perpera)”, Erişim:23.04.2023, <https://oldcurrencyexchange.com/2015/04/30/obrien-obsolete-currency-guide-montenegro/>

Resim 13: Cetinje, Katunska Caddesi, 1910¹¹⁸¹

Resim 14: Karadağlı insanlar, 1910¹¹⁸²

Resim 15: Mareşal Viktor Weber, Cetinje Manastırı'nın önündeki ganimet top namlularının üzerinde asasıyla, 1916¹¹⁸³

¹¹⁸¹ "On Montenegrins and photography", Fotoğrafçı: Rudolf Mosinger, Erişim:23.04.2023, <https://www.cdm.me/english/on-montenegrins-and-photography/>

¹¹⁸² Picture Story Realm of the Black Mountain, s.4

¹¹⁸³ Branko Bogdanović I Radoslav Raspopović, *Crnogorsko Naoružanje Monteeegrian Weapons, Ilustrovana monografija o razvoju pješadijskog naoružanja u Crnoj Gori (1870-1916)*, Univerzitet Crne Gore, 2020, s. 27.

Resim: 16 İşkodra'nın ele geçirilmesinden sonra tüfekli Karadağlı askerler (ushtar malasez), Balkan savaşı, fotoğraf Marubi, Skadar ¹¹⁸⁴

Resim 17: Tito'nun Karadağ'ı ziyareti, 1946¹¹⁸⁵

¹¹⁸⁴ Bogdanović I Raspopović, *Crnogorsko Naoružanje...*s.174.

¹¹⁸⁵ Picture Story Realm of the Black Mountain, s.26.

Resim 18: Cetinje Manastiri¹¹⁸⁶

Resim 19: Ostrog Manastiri¹¹⁸⁷

Resim 20: Praskavitsa Manastiri¹¹⁸⁸

Resim 21: Karadağ'da bir vaftiz ayini¹¹⁸⁹

Resim 22: Medun, Kuçi'deki en eski kilise¹¹⁹⁰

Resim 23: Hüseyin Paşa Camisi¹¹⁹¹

¹¹⁸⁶ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.102.

¹¹⁸⁷ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.106.

¹¹⁸⁸ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.116.

¹¹⁸⁹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.156.

¹¹⁹⁰ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.86. "Tarihçiler kilisenin 15. yüzyılda ve belki daha önce inşa edildiğini ve Kuçi'deki en eskisi olarak kabul edildiğini iddia ediyor."

¹¹⁹¹ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.114.

Resim 24: Cetinje, Ivan Crnojevic anıtı ¹¹⁹²

Resim 25: Podgorica, Kral Nikola anıtı ¹¹⁹³

Resim 26: Karadağ halk dansı “Oro”¹¹⁹⁴

Resim 27: Bağımsızlığı kutlayan Karadağlılar¹¹⁹⁵

Resim 28: Bağımsızlığın 10. yılı¹¹⁹⁶

¹¹⁹² Picture Story Realm of the Black Mountain, s.12.

¹¹⁹³ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.79.

¹¹⁹⁴ Hasanov, *Karadağ Mucizeler Diyarı*, s.254.

¹¹⁹⁵ Picture Story Realm of the Black Mountain, s.30.

¹¹⁹⁶ “Montenegro’s decade of independence: Tracing a state back to its origins”, Erişim:23.04.2023, <https://europeanwesternbalkans.com/2016/05/31/montenegros-decade-of-independence-tracing-a-state-back-to-its-origins/>

Resim 29: Karadağ Cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanıyor, Mart 2023¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁷ “Montenegro prepares to hold Presidential elections”, Erişim:23.04.2023,
<https://epaimages.com/search.pp?pictureid=11366666>

ÖZGEÇMİŞ

2012 tarihinde Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümünden mezun oldu. 2009-2010 yılları arasında 1 yıl Adalet Bakanlığında çalıştı. 2010 yılından itibaren Karabük Üniversitesinin farklı birimlerinde idari şef kadrosunda görev yapmaktadır. 2020 yılında Karabük Üniversitesi, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. Hakemli dergide yayınlanmış iki adet makalesi bulunmaktadır.